

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ELAZIĞ VE YÖRESİNDE ZİYARET FENOMENİ
ÜZERİNE BİR DİN BİLİMİ ARAŞTIRMASI**

**Tezi Hazırlayan
Abdulkadir KIYAK**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

**Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı
Doktora Tezi**

**Mart 2010
KAYSERİ**

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL danışmanlığında Abdulkadir KIYAK tarafından hazırlanan “ELAZIĞ VE YÖRESİNDE ZİYARET FENOMENİ ÜZERİNE BİR DİN BİLİM ARAŞTIRMASI” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

05.02.2010...

JÜRİ:

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Üye

Prof. Dr. İsmail GÖRKEM

Üye

Doç. Dr. Kenan HAS

Üye

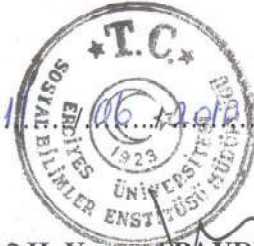
Prof. Dr. Anahat TAŞTAN

Üye

Trd. Doç. Dr. Davut KILIC

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 11.06.2010 tarih ve
.....12..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Elazığ ili bugünkü yerleşim yeri olarak tarihi yeni olmasına rağmen, bölgenin tarihi oldukça eskidir. Bu nedenle Elazığ tarihi incelenirken, neş'et ettiği yer olan Harput tarihi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Elazığ ili ve dâhilinde yapılan kazı ve araştırmalara göre Harput çevre tarihi Paleolitik Çağ'a kadar inmektedir. Oldukça köklü bir tarihe ve kültüre sahip olan Elazığ ilk çağlardan başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar birçok devletin hâkimiyet sahası içinde bulunmuş, dolayısıyla çeşitli medeniyet ve kültürleri bünyesinde barındırmıştır. İlk defa 1018 tarihinde Çubukoğulları döneminde Türk iskânına sahne olan Elazığ; tarihi kaleleri, camileri, türbeleri, kiliseleri, köprüleri, hamamları, kaplıcaları vb. yapılarıyla Türk kültürünün açık hava müzesi özelliğine sahiptir. Öte yandan zengin bir kültür birikimine sahip olan Harput, bu kültür birikiminin temellerini Orta Asya'dan bu topraklara taşımıştır. Yörede Artuklular döneminde başlayan eğitim faaliyetleri 1071 Malazgirt zaferinden sonra daha hız kazanmış ve XX. Yüzyılın sonlarına kadar bölgede adeta ilmin merkezi olmuştur. Bu ilim merkezinde tasavvufi dersler de yoğun bir biçimde işlenmiştir. Harput yöresinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla birlikte bu ilim merkezinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyaların kabirleri yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Bugün Elazığ sınırları içerisinde yer alan ve ziyaret inancının yoğun olarak yaşandığı Harput, bölgede "evliyalar yurdu" olarak adlandırılmaktadır.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında şehit-veliler ve Horasan Erenlerinin diğer bir ifadeyle Alperenlerin de çok büyük rolleri olmuştur. Anadolu halkı ise bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynayan şehit-veliler, Alperenler, din büyüklerinin hatıralarını ebedileştirmek için bu zâtlara türbe ve makamlar inşa etmişlerdir. Ayrıca bu türbe ve makamları ziyaret ederek de onlara karşı vefa ve minnettarlıklarını göstermeye çalışmışlardır. Bu türbe ve mezarların yanında bölgedeki belli dağ, tepe, taş, ağaç, su kaynakları vb. mekânları da sahip olduğu inanç ve kültürüyle kutsallaştırarak kendine mal etmiştir. Böylece vatanın her karış toprağına kendi kültür ve inanç yapısını yansıtmıştır.

"Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması" adlı bu çalışmamızda Elazığ ilinde mevcut olan ziyaret yerlerini Dinler Tarihi disiplinine bağlı

olarak ilmi ölçüler çerçevesinde incelemeye gayret ettik. Tespit ettiğimiz verileri, objektif bir tarzda incelemeye ve yorumlamadık. Sahip olduğumuz imkânlar dâhilinde tespit ettiğimiz bu ziyaret yerleri dışında başka ziyaret yerlerinin de olabileceği kanaatindeyiz. Dört bölüm içerisinde ele aldığımız çalışmamızın giriş bölümünde ziyaret fenomeninin hangi amaç, maksat ve gayelerle araştırmamıza konu aldığımızı açıkladık. Birinci bölümde Elazığ'ın tarihi, corafi, kültürel ve iktisadi yapısı hakkında ve kutsalın bir tezahür şekli ve kutsalla kurulan bir ilişki biçimi olarak ziyaret fenomeni hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde Elazığ ve yöresinde tespit ettiğimiz ziyaret yerleri hakkında araştırmamızın gerektirdiği ölçüde bilgi verdik. Üçüncü bölümde ise verilerin değerlendirilmesiyle beraber ziyaret fenomeninin tipolojisini yaptık.

Araştırma konusunun belirlenmesi ve araştırma sürecinde her türlü yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Ünal ve Prof. Dr. Harun Güngör hocalarımla beraber çalışmam boyunca her türlü desteğini gördüğüm Fırat Üniversitesi Öğretim Görevlisi İbrahim Kan hocam, Yrd. Doç. Dr. Davut Kılıç, Doç. Dr. Sami Kılıç ve Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Daş hocalarıma ve saygıdeğer arkadaşım Mahmut Özeren ile Rıza Akbulut'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma süresince benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve değerli katkılarından dolayı yöre halkına teşekkür ederim.

Abdulkadir KIYAK

KAYSERİ 2010

ELAZIĞ VE YÖRESİNDE ZİYARET FENOMENİ ÜZERİNE BİR DİN BİLİMİ ARAŞTIRMASI

Abdulkadir KIYAK

ÖZET

Bütün din, toplum, kültür ve medeniyetlerde dini boyutu teşkil eden en temel ölçüt kutsallıktır. Tarihi süreç içerisinde insanoğlu karşılaştığı veya etrafında şahit olduğu bir takım nesne ve olaylara farklılık anlamında kutsallık atfetmiş ve onları yaşadığı dini inançların bir tezahürü olarak görmüştür. İnsanoğlunun inanç ve düşünce yapısında kutsalı bizzat özünde taşıdığına inanılan kutsal varlık ve kutsal mekân kavramları ile ilgili pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü ziyaret fenomeninin temelinde yatan asıl gaye kutsala ulaşmak ve onu yaşamaktır. Ayrıca ziyaret fenomeni içinde yaşadığı toplumun dini, sosyal ve kültürel yapısıyla bir bütünlük oluşturduğundan önem arz etmektedir. Kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkan ziyaret fenomeni insanlık tarihi boyunca değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. “Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması” adlı bu çalışma halk dindarlığının önemli bir vechesi olan ziyaret fenomenine açıklık getirmektedir.

Bu düşünceden hareketle yapılan bu çalışmada dini hayatın önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret fenomeni, fenomenolojik yöntem esas alınarak din bilimlerinin diğer bilimsel yöntemlerinden de faydalanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret Yerleri, Ziyaret Fenomeni, Yatır, Elazığ

**A RELIGIOUS STUDY ON THE PHENOMENON OF SHRINE VISITING IN
ELAZIG DISTRICT**

Abdulkadir KIYAK

ABSTRACT

Holiness or sacredness is the fundamental criterion which influences the religious dimension in all religions, societies, cultures and civilizations. Sacredness was attributed to certain objects and events faced and witnessed by mankind in history and they were comprehended as a manifestation of the religion they believed in. The shrine phenomenon occupies a crucial position in practices related with concepts like holy beings and sacred places, which are believed to bear or manifestate the divine essence in the faith and thought of mankind. The essential aim of the shrine phenomenon is to reach sacred and to experience it. The shrine phenomenon is also crucial as it unites with the dogmatic, social and cultural organisms of the society it belongs to. The shrine phenomenon turns out to be a manifestation and life style, and it is encountered and experinced in varying shapes in the history of mankind. This research entitled “A Religious Study on the Phenomenon of Shrine Visiting in Elazig District” enlightens the shrine phenomenon which is a crucial aspect of the pious rural population.

This research was carried out from this point of view and the purpose was to examine the shrine phenomenon which is an important dimension of religious life by fundamentally applying phenomenology and scientific methods of religious studies.

Key Words: Visiting places, Shrine Phenomenon, Grave, Elazig.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
1. Konunun Belirlenmesi	6
2. Problem	9
3. Amaç ve Önemi.....	11
4. Sınırlılıklar	13
5. Tanımlar	13
6. Metod ve Teknikler	13

BİRİNCİ BÖLÜM

ELAZIĞ İLİNİN COĞRAFI, İKTİSADİ VE TARİHİ YAPISI

1.1.Elazığ.....	18
1.1.1. Elazığ'ın Coğrafi Durumu.....	18
1.1.2. Sosyo-Kültürel Yapı	19
1.1.3. Nüfus	24
1.1.4. İklim	24
1.1.5. Ulaşım	25
1.1.6. Tarihi	26
1.1.6.1. Çubukoğulları Devri.....	29
1.1.6.2. Artuklular Devri	29
1.1.6.3. Anadolu Selçuklu Devleti Ve Moğol Hâkimiyeti.....	30
1.1.6.4. Dulkadiroğulları Devri	31
1.1.6.5. Akkoyulular Devri	31
1.1.6.6. Safeviler Devri	32
1.1.6.7. Osmanlı Dönemi	32
1.2. Kutsalın Bir Tezahür Şekli Ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ELAZIĞ VE YÖRESİNDE ZİYARET YERLERİ

2.1. Elazığ Merkez	46
2.1.1. Harput Yöresi	46

2.1.1.1. İmam Efendi.....	47
2.1.1.2. Beyzade Ali Rıza Efendi.....	55
2.1.1.3. Fatih Ahmed Baba.....	62
2.1.1.4. Seyyid Ahmet Çapakçuri.....	66
2.1.1.5. Arap Baba.....	69
2.1.1.6. Murat Baba (Şeyh Şerafeddin) Türbesi.....	72
2.1.1.7. Beşik Baba.....	74
2.1.1.8. Üryan Baba(Tesbihli Baba).....	75
2.1.1.9. Musa Kazım Efendi.....	77
2.1.1.10. Nadir Baba.....	81
2.1.1.11. Ankuzu Baba.....	83
2.1.1.12. Mansur Baba.....	85
2.1.1.13. Tayyar Baba.....	88
2.1.1.14. Büyük Hacı Ali Efendi.....	90
2.1.1.15. Hacı Tefvik Rıfıkı Efendi.....	92
2.1.2. Elazığ Merkez.....	94
2.1.2.1. Merkez.....	94
2.1.2.1.1. Hacı Muharrem Hilmi Efendi.....	94
2.1.2.1.2. Demirci Mustafa Baba.....	99
2.1.2.1.3. Şeyh Haydar Baba.....	101
2.1.2.1.4. Seyyid Kasım.....	104
2.1.2.1.5. Seydiyye Hanım Çeşmesi (Şifalı Su).....	106
2.1.2.1.6. Dilek Taşı.....	106
2.1.2.1.7. Çarşamba Baba.....	106
2.1.2.1.8. Palulu Mehmet Baba.....	107
2.1.2.1.9. Ayşe Ana.....	109
2.1.2.2. Elazığ Merkez Köyleri.....	110
2.1.2.2.1. Güntaşı (Kövenk) Köyü.....	111
2.1.2.2.1.1. Ömer Hidayi Baba.....	111
2.1.2.2.2. Mollaköy.....	114
2.1.2.2.2.1. Molla Ahmet Peykeri.....	114
2.1.2.2.3. Baltaş (Nacaran) Köyü.....	118
2.1.2.2.3.1. Tepecikli Şeyh Mehmet Baba.....	118

2.1.2.2.4.Yemişlik (Miyadın) Köyü	119
2.1.2.2.4.1. Miyadınlı Mehmet Efendi	119
2.1.2.2.5.İki Tepe	120
2.1.2.2.5.1. Evliya Dede	120
2.1.2.2.6.Sedeftepe (Mıǧı) Köyü.....	121
2.1.2.2.6.1.Abdulcebbar Efendi	121
2.1.2.2.7.Günbaǧı (Bavınuşaaǧı)	123
2.1.2.2.7.1. Sait Tayyar Türbesi	123
2.1.2.2.8.Sün Köyü.....	124
2.1.2.2.8.1. Aǧuıçen (Aǧuıçan) Koca Seyyid Ahmed.....	124
2.1.2.2.8.2. Kara Arap	126
2.1.2.2.9.Pirinçci Köyü	127
2.1.2.2.9.1. Aǧu İçen Evlatları	127
2.1.2.2.10. Balpınar (Pirik) Köyü.....	129
2.1.2.2.10.1. Selvi Baba	129
2.1.2.2.11.Hıdır Baba Köyü	130
2.1.2.2.11.1. Hıdır Baba	130
2.1.2.12. Perçenç Köyü	132
2.1.2.12.1. Perçençli Hacı Mehmet Baba.....	132
2.1.2.12.2. Perçençli Şeyh Hacı Ali Efendi.....	132
2.1.2.2.13.Sarı Köyü	134
2.1.2.2.13.1. Ziyaret Tepesi.....	134
2.1.2.2.14.Örençay Köyü	135
2.1.2.2.14.1. Refik Baba.....	135
2.1.2.2.14.2. Şifalı Su.....	136
2.1.2.2.15. Dereboǧazı (Kürdemlik) Köyü	136
2.1.2.2.15.1. Hamza Baba	136
2.1.2.2.16.Altıkuşak Köyü	138
2.1.2.2.16.1. Meryem Ziyareti (Ziyaret Aǧacı).....	138
2.1.2.2.17.Küllük Köyü.....	138
2.1.2.2.17.1. Ziyaret Aǧacı.....	138
2.1.2.2.18.Güneycayırı Köyü	139
2.1.2.2.18.1. Muzdafır Baba (Muzaffer) Baba.....	139

2.1.2.2.18.2. Kırklar Mezarlığı.....	139
2.1.2.2.19.Sugözü Köyü.....	140
2.1.2.2.19.1. Delik Taş.....	140
2.1.2.2.19.2. Dilek Ağacı.....	140
2.1.2.2.19.3.Uçuk Pınarı.....	140
2.1.2.2.20.Sarıbük (Kürdemlik) Köyü.....	140
2.1.2.2.20.1.Tan Pınarı.....	140
2.1.2.2.20.2.Dilek Ağacı.....	141
2.1.2.2.20.3.Ziyaret Tepesi.....	141
2.1.2.2.20.4. Ziyaret Tepesi.....	141
2.1.2.2.21.Gümüşbağlar (Mürüdü) Köyü.....	142
2.1.2.2.21.1. Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu).....	142
2.1.2.2.22Kaplıkaya Köyü.....	142
2.1.2.2.22.1. Ziyaret Suyu.....	142
2.1.2.2.22.2. Bacı Kardeş.....	143
2.1.2.2.23.Kurtdere Köyü.....	143
2.1.2.2.23.1. Hoşirik Suyu.....	143
2.1.2.2.24.Aydıncık (Çakıl) Köyü.....	144
2.1.2.2.24.1. Öksüz Baba Tepesi.....	144
2.1.2.2.25.Salkaya (Hersenk) Köyü.....	144
2.1.2.2.25.1. Dilek Ağacı.....	144
2.1.2.2.25.2. Şifalı Su.....	144
2.1.2.2.26.Beydoğmuş (Sekü) Köyü.....	145
2.1.2.2.26.1.Şifalı Su.....	145
2.1.2.2.27.Oymaağaç (Pekinik) Köyü.....	145
2.1.2.2.27.1. Sıtma Pınarı.....	145
2.1.2.2.27.2. Hırdan'ın Gölü.....	145
2.1.2.2.28.Çatal Harman (Hozik) Köyü.....	146
2.1.2.2.28.1. Dede Mezarı.....	146
2.1.2.2.28.2.Dilek Ağacı.....	146
2.1.2.2.29.Alayaprak Köyü.....	146
2.1.2.2.29.1. Ziyaret Gölü (Tumbullunun Gölü).....	146
2.1.2.2.30.Erbildi (Haselli) Köyü.....	148

2.1.2.2.30.1. Ziyaret Taşı	148
2.1.2.2.31.Beşoluk (Hamedî) Köyü	148
2.1.2.2.31.1. Garipler Mezarlığı Mevkii Ziyaret Ağacı	148
2.1.2.2.31.2. Narnat Mevkii Ziyaret Ağacı	148
2.1.2.2.31.3. Acı Su.....	149
2.1.2.2.32.Beydalı (Zalını) Köyü	149
2.1.2.2.32.1. Sıtma Pınarı.....	149
2.1.2.2.32.2. Tavşan Tepe	149
2.1.2.2.32.3. Ziyaret Tepesi (Ziyaret Bükü).....	150
2.1.2.2.33.Çöteli Köyü	150
2.1.2.2.33.1.Ziyaret Tepesi	150
2.1.2.2.33.2.Acı Su.....	150
2.1.2.2.34.Örenhan (Haraba).....	151
2.1.2.2.34.1.Delik Taş	151
2.1.2.2.34.2.Boğmaca Mezarı	151
2.1.2.2.35.Kozluk Köyü	152
2.1.2.2.35.1.Ziyaret Ağacı.....	152
2.1.2.2.36. Sütlice Köyü.....	152
2.1.2.2.36.1.Ziyareti Siyamet (Siyah Ahmet)	152
2.1.2.2.37.Göl Köyü.....	152
2.1.2.2.37.1.Hoca İbrahim.....	152
2.1.2.2.38. Tohumlu	153
2.1.2.2.38.1.Acı Su.....	153
2.2. İlçeler.....	153
2.2.1.Ağın.....	153
2.2.2.Alacakaya.....	153
2.2.3. Arıcak.....	153
2.2.3.1.Arıcak Merkez.....	154
2.2.3.2.Arıcak Köyleri.....	154
2.2.3.2.1. Başçavuş Köyü.....	155
2.2.3.2.1.1. Şeyh Yusuf.....	155
2.2.4. Baskil	155
2.2.4.1.Baskil Merkez	157

2.2.4.1.1. Şeyh Aziz Efendi	157
2.2.4.1.2.Ziyaret Tepesi ve Ziyaret Dağı	157
2.2.4.2.Baskil Köyleri	158
2.2.4.2.1.Doğancık Köyü	158
2.2.4.2.1.1. Hacı Hasan Baba	158
2.2.4.2.1.2.Kırk Dutlar	161
2.2.4.2.2. Kale Köyü	161
2.2.4.2.2.1. Abdulvehhab Gazi.....	161
2.2.4.2.2.2. Sıdkı Bütün Zeynep	164
2.2.4.2.3. Akdemir Köyü.....	165
2.2.4.2.3.1. Musa Hevrani.....	165
2.2.4.2.3.2. Delik Taş	166
2.2.4.2.4. Resülkehya Köyü	167
2.2.4.2.4.1. Pir Kemal Türbesi	167
2.2.4.2.4.2. Molla Süleyman Mezarı.....	167
2.2.4.2.5. Tabanbükü Köyü.....	168
2.2.4.2.5.1. Şeyh Ahmed Dede.....	168
2.2.4.2.5.2. Derviş Ali	173
2.2.4.2.5.3. Kul Mustafa.....	175
2.2.4.2.5.5. Kara Şeyh (Şeyh Musa)	176
2.2.4.2.5.6. Deli Kız	178
2.2.4.2.5.7. Deli Hamza.....	179
2.2.4.2.5.8. Teslim Abdal Türbesi.....	179
2.2.4.2.5.9. Hasan Mekki Dede	183
2.2.4.2.5.10. Hasan Dede (Hasan Basri)	184
2.2.4.2.5.11. Şah İsmail'in Çadırı (Çadırlık).....	185
2.2.4.2.5.12. Arap Baba - Çoban Baba - Kahlık Baba - Geyik Baba.....	185
2.2.4.2.5.13. Katarlı Baba	186
2.2.4.2.5.14. Celal Dede Mezarı.....	186
2.2.4.2.5.15. Hızır Baba Nişangahı	186
2.2.4.2.6. Dervişdere Köyü	187
2.2.4.2.6.1. Şeyh Sait	187
2.2.4.2.7.Akuşağı Köyü	188

2.2.4.2.7.1. Yusuf Baba Türbesi.....	188
2.2.4.2.8. Altunuşığı Köyü	189
2.2.4.2.8.1. Dilek Taşı	189
2.2.4.2.9. Aşağı Kuluşığı Köyü	189
2.2.4.2.9.1. Pir Halil Mezarı.....	189
2.2.5.Karakoçan	189
2.2.5.1. Karakoçan Merkez	191
2.2.5.1.1. Gözerekli Molla Muhammed	191
2.2.5.2.Karakoçan Köyler	193
2.2.5.2.1.Yücekonak Köyü.....	193
2.2.5.2.1.1.Şeyh Mustafa Sisi.....	193
2.2.5.2.1.2. Şeyh Muhammed Hadi.....	196
2.2.5.2.2. Demirtepe Köyü (Kafan).....	198
2.2.5.2.2.1. Seyyid İbrahim (Sefkâr Baba).....	198
2.2.5.2.3. Üçbudak Köyü	200
2.2.5.2.3.1. Pir Cemal Abdal.....	200
2.2.5.2.4. Yeşilbelen Köyü.....	202
2.2.5.2.4.1. Garip Baba	202
2.2.5.2.5. Çayırgülü Köyü.....	203
2.2.5.2.5.1. Güzel Baba	203
2.2.5.2.5.2. Şengül Baba	204
2.2.6.Keban	205
2.2.6.1. Keban Merkez	207
2.2.6.2. Keban Köyler	207
2.2.6.2. 1. Gökbelen Köyü	208
2.2.6.2.1.1. Pir (Seyyid) Hasan Zerraki.....	208
2.2.6.2.2. Nimri Köyü	211
2.2.6.2.2.1. Ağ Baba Türbesi (Makamı)	211
2.2.6.2.3. Akgömlek Köyü	212
2.2.6.2.3.1. Sinemilli Ziyareti	212
2.2.6.2.4. Ulupınar (Birvan) Köyü	214
2.2.6.2.4.1. Pir-i Davut ve Başpınar Suyu.....	214
2.2.6.2.4.2. Mirab Ziyareti	218

2.2.6.2.5. Taşkese (Mişelli) Köyü	218
2.2.6.2.5.1. Taşkesen Ceviz Pınarı Çeşme Ziyareti	218
2.2.6.2.6. Sağıdıçlar (Hamzıkan) Köyü.....	219
2.2.6.2.6.1. Köyaltı Ziyaret Mezarı	219
2.2.6.2.7. Bayındır Köyü	220
2.2.6.2.1. Sultan Sinemil Evlatları	220
2.2.6.2.8. Koyunuşağı Köyü	220
2.2.6.2.8.1.Seyyid Kasım ve Seyyid Kadir Türbesi	220
2.2.6.2.9. Nal Ziyareti Tepesi.....	222
2.2.6.2.9.1. Nal Ziyareti	222
2.2.7.Kovancılar	222
2.2.7.1.Kovancılar Merkez.....	223
2.2.7.2.Kovancılar Köyleri.....	223
2.2.7.2.1.Mirmehmet Köyü	224
2.2.7.2.1.1. Mirmehmetli Hacı Cuma Hoca	224
2.2.7.2.2. Topağaç Köyü	226
2.2.7.2.2.1. Munzur Dede.....	226
2.2.7.2.3. Kavak Köyü	227
2.2.7.2.3.1. Aziz Baba	227
2.2.7.2.4. Çelebi Köyü	228
2.2.7.2.4.1. Ziyaret Suyu	228
2.2.8. Maden.....	229
2.2.8.1. Maden Merkez	230
2.2.8.2. Maden Köyler.....	231
2.2.8.2. 1. Kartaldere Köyü	231
2.2.8.2.1.1. Muhammed Kattal Hazretleri.....	231
2.2.9. Palu.....	232
2.2.9.1. Palu Merkez	235
2.2.9.1.1. Şeyh Ali Sebti	235
2.2.9.1.2. Mahmut Samini	238
2.2.9.1.3. Şeyh Saadettin Efendi	240
2.2.9.1.4. Şeyh Hacı Yasin Efendi (Yasin-i Hûnî).....	241
2.2.9.2. Palu Köyler	242

2.2.9.2.1. Altınölçek (Şeyhmir) Köyü.....	242
2.2.9.2.1.1. Şeyhmir (Şeyh-İ Miran)	242
2.2.9.2.2. Andılar (Sağuna) Köyü	243
2.2.9.2.2.1. Sağunalı Molla Kasım.....	243
2.2.9.2.3. Arındık Köyü (Şeyh Pir)	244
2.2.9.2.3.1. Şeyh Alaaddin Efendi	244
2.2.9.2.4. Güllüce (Seraçur) Köyü	244
2.2.9.2.4.1. Şeyh Mustafa Kutbu'1 Arifin	244
2.2.9.2.5. Tarhana Köyü.....	246
2.2.9.2.5.1. Tarhanalı Sofu Cuma	246
2.2.9.2.5.2. Sahabe Mezarı.....	246
2.2.9.2.6. Beyhan	246
2.2.9.2.6.1. Horasan Baba	246
2.2.10. Sivrice	247
2.2.10.1. Sivrice Merkez	248
2.2.10.2. Sivrice Köyler	248
2.2.10.2.1. Doğan Bağı Köyü.....	248
2.2.10.2.1. Ziyaret Kümbeti	248
2.2.10.2.2. Şifalı Su.....	249

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİK VE MORFOLOJİK BİR FENOMENOLOJİSİ

3.1. Morfolojik Bakımdan Ziyaret Fenomeni	252
3.1.1. Mezarlar	252
3.1.2. Ağaçlar	256
3.1.3. Taşlar.....	259
3.1.4. Su Kaynakları.....	262
3.1.5. Ev, Mağara, Değirmen ve Benzeri Yapılar	264
3.1.6. Mevkiler	264
3.2. Efsaneler Kerametler Menkıbeler	265
3.3. Amaçlar Ve Yasaklar	271
3.4. Usul Adab ve Mensekler.....	277
3.5. Ziyaretçiler	280

3.6. Ziyaretlerin Tipolojisi	284
3.6.1. Tarihi Yönden Ziyaretlerin Tipolojisi	284
3.6.1.1. Tarihi Tipler	284
3.6.1.2. Anonim Tipler	285
3.6.1.3. Aktüel Tipler	285
3.6.2. Nüfuz Ve Cazibenin Boyutları Bakımından Ziyaret Tipleri.....	285
3.6.2.1. Mahalli Tipler.....	285
3.6.2.2. Bölgesel Tipler	286
3.6.2.3. Ulusal Tipler.....	286
3.6.3. Toplumsal Çevreleri Açısından Ziyaret Yerleri.....	286
3.6.3.1. Köylü Tipleri	286
3.6.3.2. Kasaba Tipleri	287
3.6.3.3. Şehirli Tipler	287
3.6.4. Amaçlar Ve Dilekler Bakımından Ziyaret Fenomeni Tipolojisi.....	287
3.6.4.1. Tek Bir Amaç İçin Ziyaret Edilen Tipler	287
3.6.4.2. Genel Amaçlı Ziyaret Edilen Tipler.....	287
3.6.5. Kutsalın Varlıklarda Tezahür Biçimi İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi.....	288
3.6.5.1. Tabiat Varlıklarında Tezahür Eden Tipler	288
3.6.5.2. İnsanlar ve Onların Kalıntılarında Tezahür Eden Tipler.....	288
3.6.5.3. Ev, Mağara vb. Yapılarda Tezahür Eden Tipler	288
3.6.5.4. Tabiatüstü Kutsal Varlıklarla İrtibatlı Tipler	288
3.6.6. Kutsiyetin Menşeleri Bakımından Ziyaret Yerleri Tipolojisi	288
3.6.6.1. Tasavvuf ve Tarikat Menşeli Mürşid Veliler	288
3.6.6.2. Gaza ve Fetih Kahramanları.....	289
3.6.6.3. Kur'an-ı Kerim Menşeli Olanlar	289
3.6.6.4. Hz. Ali ve Onun Neslinden Olanlar	289
3.6.6.5. İsimsiz Olan Ziyaretler.....	290
3.6.6.6 Hz. Peygamber'in Nebine Nispet Edilenler	290
3.6.6.7. Alevi Çizgiler Taşıyan Ziyaretler.....	290
3.6.6.8. Makam Türbeleri.....	290
3.6.6.9. Muhayyel Tipler	290
3.6.6.10. Kadın Veliler	291
3.6.6.11. İsimsiz Veliler	291

3.6.6.12. Çoban Veliler	291
3.6.6.13. Meslek Pirleri	291
3.6.7. Cazibesinin Artıp Eksilmesine Göre Ziyaret Yerleri Tipolojisi	291
3.6.7.1. Cazibesi Giderek Artan Tipler	291
3.6.7.2. Cazibesini Giderek Yitiren Tipler	292
3.6.7.3. Cazibesi Henüz Oluşmakta Olan Ziyaret Yerleri.....	292
3.6.8. Ziyaret Usülü, Adabı Ve Menasiki İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi	292
3.6.8.1. Periyodik veya Sistemli Ziyaret Usul ve Adabına Erişmiş Tipler	292
3.6.8.2. Genel Geçerli Usül ve Adaba Göre Ziyaret Edilenler	292
3.6.9. Ziyaret Fenomeninin Yapısal Ve Fonksiyonel Analizi.....	293
3.6.10. Ziyaret Fenomeninin Tarihi, Dini Ve Kültürel Boyutları	299
SONUÇ	310
KAYNAKLAR	314
EKLER	327
ÖZGEÇMİŞ	377

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca insanı diğer varlıklardan ayırt edebilecek başka nitelikleri bulunsa da din, insanı çevresindeki varlıklardan ayıran en önemli niteliklerden biridir.¹ Batı dünyasında din duygusunu araştıranların başında gelen Max Müller (1823- 1900), din duygusunun insan tabiatında fitri bir keyfiyet olduğunu vurgulamıştır.²

Dinler Tarihi'nin öncülerinden olan Nathan Söderblom'a (1866–1931) göre kutsal, ilk dini kelimedir. Kutsallık bir dindeki en büyük kelimedir ve dinde Tanrı kavramından daha önemlidir. Zira ona göre bir dinin ilah konusunda kesin bir kavramı ve anlayışı bulunmayabilir ama kutsal ile din dışı (profan) alan arasındaki kesin ayrımı yapmayan hiçbir din yoktur.³ Bu düşünceden hareketle Söderblom, dindar insanı, “Dindar, kendisine göre olağanüstü bir şeyin kutsal olduğu bir kişidir”⁴ şeklinde tarif eder. Bu bakımdan kutsallık bir dinde en büyük ve önemli boyutu teşkil eder. Bununla beraber Mircea Eliade'nin ifadesiyle kutsal, şuurun yapısı içerisinde bir unsur olup, şuurun tarihi içerisinde bir dönem değildir. Anlamı bir dünya ise kutsalın tezahürü olarak adlandırabileceğimiz diyalektik bir sürecin sonucudur.⁵

Gerardus Van Der Leeuw'e göre kutsal gücü ihtiva eden potansiyel nesne ya da kişilerin güçlerini açığa vurmaları herhangi bir zamanda, umulmadık bir tarzda ve doğal bir yerde tezahür edebilir. Kutsal olarak adlandırabileceğimiz bu gücün tezahür ettiği mekân, kişiler için artık bir anlam ifade eder. Kutsalı ihtiva eden bu güç veya gücün tezahür ettiği yer, nesne ya da kişiler “mana” olarak adlandırılır. Bu özelliğe sahip olanlar da kutsal yapmak, tehlikeyi ikaz etmek manasında tabu olarak değerlendirilir.⁶

¹ Hüseyin G. Yurdaydın, Mehmet Dağ; Dinler Tarihi, Ankara 1978, s.13

² Osman Cilacı; Günümüz Dünya Dinleri, Ankara 1998, s.20

³ Mustafa Alıcı; Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri, İstanbul 2007, s.316-317

⁴ Ahmet Güç; “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları I, Ankara 1998, s. 337

⁵ Mircea Eliade; Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu (çev. Mehmet Aydın), Ankara 1990, s.8

⁶ Mustafa Ünal; Din Fenomenolojisi, Kayseri 1999, s.155-156

Mircea Eliade göre, arkaik insanın davranışı gözlemlendiğinde ne dışsal dünyanın nesnelere ne de insani eylemler kelimesinin tam anlamıyla özerk ve kendine ait herhangi bir değere sahip değillerdir. Nesnelere veya eylemler kendilerini aşan bir gerçekliğe herhangi bir şekilde katılması suretiyle değer kazanır ve böylece gerçek yani kutsal olurlar. Meselâ sayısız taş arasında bir taşın kutsal olmasının nedeni, onun ya bir kutsalın tezahürü oluşturması ya bir mana içermesi ya da mitsel bir eylemi anımsatmasından kaynaklanır. Bununla beraber arkaik zihniyete göre, asıl gerçeklik kutsal olandır. Yalnızca kutsal olan mutlakdır, etkendir, şeyleri yaratır ve onları sürdürür. Sayısız kutsallaştırma jestleri, yolların, toprak parçalarının nesnelere, insanların vb. kutsallaştırılması ilkel insanın gerçeklik takıntısını ve varlık arayışını açığa vurmaktadır. Yine Mircea Eliade, *Asya Simyası* adlı eserinde, simyanın dönüşüm kavramını, insanlığın, doğanın dönüşümü etkinliğine olan sonsuz inancının son ifadesi olduğunu ifade eder. İnsan burada “*opus alchimicum*” doğayı yalnızca dönüştürmekle, mükemmelleştirmekle ya da yenilemekle kalmaz. Onun buradaki asıl amacı sağlığa ve sonsuz gençliğe, yani ölümsüzlüğe kavuşturarak insanın varoluşunun mükemmelleştirilmesini de amaçlar.⁷ Araştırma konumuz olan ziyaret inancı çerçevesinde de insanlar, kutsallık atfettikleri ziyaret fenomenleri ve bu fenomenler etrafında gösterilen inanç ve pratikler günümüz insanının da kutsallık takıntısı ve arayışını ortaya koymakta ve esasen insanların varoluşunu mükemmelleştirme ve kurtuluşa ulaşma arzusuyla bu pratikleri yaptıkları görülmektedir.⁸ Felicien Challaye'nin *Dinler Tarihi* adlı eserindeki, “Sonlu varlığın dar yaşamı, sonsuz bir gerçeğin egemenliği altındadır”⁹ ifadesi insanın kutsala ulaşmak için doğadaki bazı fenomenlere güç atfetmesinin ve onu kutsallaştırmasının gerçek nedenini de ortaya koymaktadır.

Kutsalın diyalektiğı bir dizi ilk örneğı sınırsızca tekrarlama biçiminde devam eder. Belli bir tarihsel anda oluşan bir hiyerofani yapısal olarak kendinden bin yıl daha yaşlı veya daha genç başka bir hiyerofani ile örtüşebilir. Kutsalın kendini bu şekilde görüngenleştirmesi yani açığa vurması olayları böyle tekrarlandığı için dinsel olaylar ötekilerden ayırt edilebilir ve kavranılabilir. Bu görüngenleşme olaylarının bir diğere özelliğı ise hiyerofaniler, kutsal olanı bütünlüğü içerisinde açığa vurmaya çalışırlar.

⁷ Mircea Eliade; *Asya Simyası* (Çev. Lale Arsalan), İstanbul 2002, s.94

⁸ Mircea Eliade; *Ebedi Dönüş Mitosu* (Çev. Ümit Altuğ), Ankara 1994, s. 18, 25

⁹ Felicien Challaye; *Dinler Tarihi*, İstanbul 2002, s.210

Kutsalın kendini gösterdiği kimseler ve nesnelere bu bütünlüğün sadece bir yönünü veya bir parçasını benimsemiş olsalar bile her hiyerofani tüm kutsalı ele verir. En ilkel ve yalın görüngüde dahi kutsallık adına her şey belirtilmiştir. Kutsalın kendisini bir taşa veya ağaçta dışa vurması, bir Tanrı'da dışa vurmasından ne daha az gizemli ne de daha az ilgiye değerlidir. Yani gerçekliğin kutsallaşımı süreci hep aynıdır. Sadece bu kutsallaşımın insan bilincinde aldığı biçim farklıdır. Diğer bir ifadeyle, “kutsalın diyelektiği bütün dönüşümlere açıktır; hiçbir “biçim” bozulma veya çürümeden bağışık, hiçbir tarih kesin veya donuş değildir”.¹⁰

Din olgusu ve dinsel inanışların insanlıkla beraber varolduğu bir gerçektir. Bununla beraber devam eden tarihi süreç içerisinde hiçbir din, üretilmediği gibi yaşadığımız dünya içerisinde nesnelere veya eylemlerin dini bir anlam kazanmasında mutlaka tarihsel bir dayanak vardır. Joachim Wach'a göre de, “bütün dinler, daha öncelere giden bir tarihe sahiptir ve bundan dolayıdır ki az çok “senkretizm” özelliğine sahiptir.” Bu durum aslında büyük ve evrensel dinler için de geçerlidir. Nitekim, Hristiyanlık İsrail, Yunan ve az da olsa İran'dan; İslam, Yahudilik, Hristiyanlık, Yunan ve geleneksel kültürlerden unsurlar birleştirmişler ve yeni bir forma bürünmüşlerdir.¹¹ Bu konuda Mircea Eliade ise, doğanın kaba ürünleri, insanın çalışmasıyla biçimlenmiş nesnelere aşkın bir gerçekliğe katılmaları ölçüsünde gerçeklik ve özdeşlik kazanmaktadırlar. Her jest ilk eylemi tekrarladığı ölçüde bir anlam ve gerçeklik kazanır.¹² Yine Eliade göre, hiçbir din bütünüyle yeni değildir ve yine hiçbir dinsel mesaj geçmişi tamamıyla geçersiz kılamaz. Olup biten çağlar öncesinden gelen bir dinsel geleneğin yeniden yoğunlaşması, değerlendirilmesi ve öğelerinin yeni ilkelere göre bütünleştirilmesidir.¹³

Herhangi bir şeyin dinsel bir anlam kazanmasında en temel ve önemli ölçüt olan kutsallık, insanlık tarihi süresince değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. Ziyaret fenomeni de kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Kutsallığı kendisinde barındırdığına inanılan ziyaret yerleri belli kurallar çerçevesinde ve çeşitli amaçlarla insanları kendine çekmektedir. Dolayısıyla ziyaret fenomeni,

¹⁰ Mircea Eliade; Şamanizm (çev. İsmet Birkan), Ankara 1999, s. 13 vd.

¹¹ M. Ünal; Din Fenomenolojisi, s. 180

¹² M. Eliade; Ebedi Dönüş..., s.19

¹³ M. Eliade; Şamanizm, s. 30

toplumumuzun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Zirâ ziyaret fenomeninin kökenine inildiğinde onun ortaya çıkmasında ve insanları kendine cezbetmesinde sanayi, din, ekonomi, psikolojik, sosyolojik vb. faktörlerin rol oynadığı görülecektir.

Ziyaret fenomeni, farklı toplumlarda değişik yapı ve şekillerde, değişik ritüel ve uygulamalarla kendini göstermektedir. Bu yönüyle ziyaret fenomeni dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusudur. Bununla beraber kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ile etkileşim içinde bulunması ve içinde bulunduğu toplumdan izler taşıması nedeniyle de toplumsal bir fenomendir.

Mircea Eliade göre, arkaik toplumlar için zaman ve mekân gerçek (ontolojik) anlamda bir “açıklık”tır. Hatta mekan geometrik bir alan olmaktan ziyâde varoluşsal ve kutsal bir anlam ifade eder. Mekânın ontolojik bir gerçeklik kazanması, insanın varoluşu ile nihai gerçeklik arasında dinamik bir ilişkinin kurulmasında çok köklü bir ilişki üstlenmesi etkili olmaktadır. Şüphesiz mekân, homojen değil heterojen bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla ontolojik gerçeklik mekânın bütün noktalarında aynı yoğunluğa sahip değildir. Mekânın belli bir noktasını gerçek mekân yapan ve en yoğun şekliyle ontolojik gerçekliğe eriştirip diğer noktalardan ayıran şey gerçeklik ve kutsalın o noktada tezahürü ile meydana gelmektedir. Bu da bize göstermektedir ki mekânın kutsallığı her şeyden önce mekânın bir “olay” haline gelmesine işaret eder. Mekânın insanın dünyasında hiçlik ve anlamsız olmaktan çıkarıp beşeri varoluşun anlamının belirginleşmesinde rol oynayan bir duruma sokan şey mekânın dile gelmesi yani sonuçta linguistik düzeye ulaşmasıdır.¹⁴

Ziyaret fenomeni, toplumsal olaylarla daima bir etkileşim içerisindedir. Böyle olunca da ziyaret fenomeni ait bulunduğu çevrenin sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenmekte ve aynı zamanda öteki toplumsal olaylara da etkileri her zaman için var olmaktadır. Bununla beraber ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve mensekler toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz etmektedir. Bu yönüyle ziyaret fenomeni evrensel bir olgudur. Ayrıca ziyaret

¹⁴ Burhanettin Tatar; Mircea Eliade'in Rasyonel Düşünceyi Eleştirisi, “Bilimname, sayı:II, 2003” , Kayseri 2003, s. 78 vd.

fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini görmekteyiz. O, bir toplum içerisinde ve belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet bulması nedeniyle aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Bütün bunlar bize gösteriyor ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini hayatının önemli bir vechesidir.

Günümüz Türkiye'sinde ve araştırma alanımızda ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve pratiklerde de bu dinsel ve kültürel etkileşimi en açık şekilde görmekteyiz. Zira ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve pratiklerin arka planında insan psikolojisinin, çevre faktörünün, ekonomik ve kültürel faktörlerin yanında İslam öncesi Türk İnanç ve Kültürünün izlerini de görmek mümkündür. Bununla beraber ziyaret fenomeni etrafında gösterilen bazı inanç ve uygulamalar tevhid inancıyla çelişiyor gibi görünse de toplumumuz tarafından bu inanışlar İslam dini ve özellikle de tasavvufi unsurlarla birleştirilerek farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır.

İslam dini evrensel bir özelliğe sahip bir dindir. Bu nedenle o, bütün evrensel dinler gibi yayıldığı bölgelerde karşılaştığı inanç olgularını eğer temel inanç öğretilerine ters düşmüyorsa kendi inanç şekline sokabilmektedir. Bu dini kabul eden topluluk ise kabul etmiş olduğu bu dinsel olguları daha önceden sahip olduğu kültürel ve dinsel motifleri ekleyerek yeniden şekillendirmektedir. Zira İslam dininin temel öğretisi tek tanrıcılık ve insan hayatının değerini korumaktır. Bu nedenle İslam dini sonradan da geliştirilen ve genişletilen Kitabî İslam biçiminde daraltılmadan, Halk Dini verilerine İslami motiflerin eklenmesi suretiyle kabul edilebilir tarzda izin vermelidir. Çünkü Dinler Tarihi ve Din Fenomolojisi hiçbir fenomenin kendi tarihi dışında anlaşılamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla her bir fenomen ortaya çıktığı çevre içinde kendine özgü bir tarih kazanmaktadır. Bu özelliğiyle saflığını yitirir ve kendi kültürel ve sosyo-ekonomik içeriği içerisinde yeni bir anlam kazanır.¹⁵

Ziyaret fenomeni dine aykırılığı düşüncesiyle dini çevreler ve toplumumuzun belli bir kesimi tarafından sık sık eleştiriye uğramıştır. Çünkü İslam dininin evrensel özelliğini dikkate almadan konuya yaklaşan bir kısım dini çevreler mezarlık ve mezarlık ziyaretleri fenomenleri hakkında “hurafe, şirk, batıl” gibi hükümler vermektedirler.

¹⁵ Mustafa Ünal; Türkiye’de Din Bilimi Sorunlarına Fenomenolojik Bir Çözüm Denemesi, “Kazakistan Respublikası Bilim ve Gıllım Ministirliği Jeskazgan Kalası Akimdiği F. A. Baykonırov Adındağı Jeskazgan Üniversitesi “Bilim Berudi Damıtudın Memlekettik Bağdarlamasın Jüzege asıru-Jogarı Mekteptin Bastı Mindeti, V. Halıkaralık Baykonırov Okuları Materyallarının Jınağı, Birinci Kitap, Jeskazgan- 2005.” s.9

Ülkemizde de yaygın bir şekilde görülen mezar ziyaretleri genel olarak hastalıklardan şifa bulmak, iş bulmak, çocuk sahibi olmak, eş bulmak, mal-mülk sahibi olmak, yağmur duası yapmak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Ziyaret yerleri ise yadır ve mezarlarla beraber taşlar, ağaçlar, sular gibi eşitlik göstermektedir. Oysa İslam dini ahireti hatırlamak ve sadece bu mekânlarda dua etmek suretiyle izin verdiği mezar ziyaretleri toplumların sahip oldukları kültürel motiflerin de eklenmesi suretiyle ülkeden ülkeye hatta toplumdan topluma farklılık gösterdiği antropolog ve sosyologlar tarafından tespit edilmiştir.¹⁶ Bu da bize göstermektedir ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini ve kültürel hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Onun bilimsel bir çerçevede incelenmesiyle toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerinin daha derinlemesine ve sistemli bir şekilde ortaya konulmasına imkân verecektir. Bizde bu düşünceden hareketle Elazığ ve yöresinde ziyaret ile ilgili inanç ve uygulamaları din biliminin bakış açıları ve yöntemlerini kullanarak tespitlerde bulunup bu tespitleri de sistematik bir şekilde incelemeye tabi tutmayı konu edinmiş bulunmaktayız.

1. Konunun Belirlenmesi

İnsan toplulukları yüzyıllarca belirli bir kültüre sahip olmuş ve sahip olduğu bu kültür içerisinde varlığını sürdürmüştür. İnsan toplumlarının bir kısmı ise tarihin belli dönemlerinde farklı bir kültüre veya dine geçmiştir. Bu geçiş sürecinde daha önceleri sahip olduğu kültürel birikimlerinden bazılarıyla ilişkisini kesememiş ve hatta daha önceden sahip olduğu bazı unsurlarını, benimsediği yeni kültür ve din kalıplarına uydurarak devam ettirmiştir. Bu durum değişik yer ve zamanlarda İslam kültürüne girmeye başlayan Türk topluluklarında da kendini göstermiştir.¹⁷

Anadolu inançlarının oluşumunda üç ayrı kaynağın bulunduğu görülmektedir. Bunlardan biri eskiçağ Anadolu dinleri, diğeri Sümer, Akad, Mısır gibi komşu ulusların düşünce kalıntıları (günlük yaşam olayları), bir diğeri ise tektanrıci dinlerin etkisidir. Bütün bu inançlar yazılı kaynaklarla belgelerle devam etmeyip varlıklarını yalnızca yaşam yoluyla halk deüüşüncesinde yerleşme, yaşama, uygulama sonucu varlığını devam ettirmiştir. Bununla beraber Anadolu halkının değişik soylardan gelen insan

¹⁶ M. Ünal; Türkiye’de Din Bilimi Sorunlarına..., s.11

¹⁷ Nilgün Çıblak, “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, Türk Kültürü sayı:507-508, Temmuz-Ağustos 2005, Ankara 2005, s.199

topluluklarından oluştuğu açıktır. Bu da Anadolu toprakları üzerinde görülen inanç ve kültür şekillerinin Anadolu tarihi ile yakın bir ilişkisi olduğunu gösterir.¹⁸

Batı dünyasında din araştırmalarına duyulan ilginin artması sonucunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dinin ve dini yaşayışın araştırılması konusunda ciddi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde bu dönemde dini yaşayışın objektif, deneysel ve akılcı metodlarla incelenmesi ve tetkik edilmesi sonucunda din bilimi veya dinler bilimi adı verilen disiplinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ana disiplin olan Din Biliminin alt dalları olarak kabul edilen Karşılaştırmalı Din Bilimi, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Fenomonolojisi, Din Antropolojisi gibi disiplinler de bu çerçevede oluşarak günümüze kadar ulaşan ilmi disiplinlerdir. Batıdaki din alanındaki çalışmalardan ülkemiz de etkilenmiştir. Fakat ülkemizde din bilimleri alanında yapılan çalışmalar batılı modellerin birer kopyası, onlardan yapılan nakil ve aktarmalar veya normatif spekülasyonlar olmaktan kendini kurtaramamıştır. Yahut çoğu zamanlar deskriptif tespitlerden öteye gidememişlerdir. Gerek batıda ve gerekse ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalarda resmi din ile halk dini (veya dindarlığı) şeklinde ikili bir ayırma gidilmiştir. Halk dini diye adlandırılan dini yaşayış alanına İslami resmi ve Sünni dini unsurların yanısıra tasavvufi boyutu ve kökleri inanç ve kültür tarihimizin derinliklerine uzanan ve hatta başka kültür ve dinlerden çeşitli etkileşimler sonucunda oluşan dini kültür unsurlarını tespit etmek mümkündür. Bütün bu unsurları toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerini bilimsel bir incelemeye tabi tutmak kaydıyla din bilimlerinin yöntem ve metodları dahilinde incelenmesi gerekmektedir.¹⁹

Uzun tarihleri boyunca Türkler dünya coğrafyası üzerinde sık sık yer değiştirerek geniş bir alana yayılmıştır. Bunun neticesinde Türkler pek çok kültür ve dinin etkisi altına girmiştir. Ancak Türklerin bu kültür ve dinleri benimsemeleri az bir boyla veya küçük bir grupla sınırlı kaldığı gibi bazı konularda da bu kültür ve dinleri kısmen etkilemişlerdir. Bu karmaşık süreçte eski Türk dini kendi özbenliğini ifade edip ortaya

¹⁸ İsmet Zeki Eyuboğlu; Anadolu İnançları “Anadolu Üçlemesi-1”, İstanbul 1998, s.48

¹⁹ Ünver Günay, Harun Güngör, A. Vahap Taştan, Huzeyfe Sayım, Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması “Kayseri Örneği”, Kayseri 2001, s.2 vd.

koyacak terminolojiyi oluşturamamış ve bu sebeplede kendini hep ödünç terimlerle ifade etmiştir.²⁰

Bazı batılı tarihçilerin iddalarının aksine Türklerde bilinen en eski inanç Şamanizm olmayıp Gök Tanrı inancıdır. Şamanizm bir din olmayıp, Türklerin yaşadığı bazı bölgelerde kam ve şamanların belli usüllerle ruhlarla temasa geçildiğine inanılan bir tekniktir. Başta Orhun Abideleri olmak üzere İslamı kabul etmeden önce Türklerle ait yazıtların hemen hemen hepsinde “Tanrı” adı geçmekte ve Tanrı’nın varlığı, birliği ve diğer sıfatlarından açıkça bahsedilmektedir.²¹ Türk lehçelerinde Tanrı; “Tengri, Tangara, Tingir, Gök Tengrisi” ve bunlardan türeyen kelimelerle ifade edilmiştir. Burada Gök Tengri terimindeki Gök’ün Tanrı’nın sıfatı olarak “Yüce” anlamında kullanıldığı kabul edilmiştir. Bundan dolayı da Gök Tengri, Yüce Tanrı olarak algılanmıştır.²² Dolayısıyla Türklerdeki Tanrı anlayışının monoteist karakterli olması ve bu nedenle İslamiyetteki Tanrı anlayışına gösterdiği yakınlık Türklerin diğer dinlerin tersine İslamı yoğun olarak kabul etmesine temel etken olmuştur.

Eski Türk dininde naturalist inançlarada (dağ, tepe, taş vb.) rastlanılmakta olup bunlar Orhun kitabelerinde “Yer Sub” olarak ifade edilmekte ve iduk yani kutsal kabul edilmekteydi. Ayrıca Türkler ölmüş ataları tazim ve saygı için kurbanlar kesmekte ve onların ruhlarının koruyucu vasfına devam ettiğine inanılmaktadır.²³

Türkler, Şamanizm diye adlandırılan teknikleri, animizme ait unsurları, totemizme ait teknikleri kendi kültür ve dini yapıları içerisinde yaşatmışlardır. Ancak bunları hiçbir zaman din olarak algılamamışlardır. Ayrıca Türkler Gök Tanrı inancı dışında bu kutsallıklara antropomorfik özellikler yüklediği gibi bunlara kesinlikle tapınılmamıştır.²⁴

Araştırma alanımızda ziyaret fenomeni etrafında gösterilen kutsallıkların ilk bulanık izlerini Gök Tanrı Dini içerisinde görmekteyiz. Ayrıca halk dindarlığı içerisinde ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve pratikler belirli bir amaca ulaşmak gayesiyle

²⁰ Harun Güngör; “Eski Türk Dininin İsimlendirilmesi Üzerine”, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, Kayseri 2006, s. 25

²¹ Şaban Kuzgun; Dinler Tarihi Dersleri, Kayseri 1993, s. 56 vd

²² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük ; Dinler Tarihi , Ankara 1997, s.83

²³ G. Tümer, A. Küçük ; Dinler Tarihi , s.86

²⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Ünver Günay, Harun Güngör; Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2007, s.55 vd.

yapılmakta kutsal kabul edilen bu fenomenlere kesinlikle tapınılmamaktadır. Bu inanç ve uygulamalar ülkemizdeki diğer inanç ve uygulamalarla benzerlik ve paralellikler arz etmektedir.

Araştırmamıza konu olan ziyaret inancı dini çevreler tarafından Sünni İslama aykırı olduğu düşüncesiyle sık sık hücumla uğramış ve tenkit edilmiştir. Fakat gerek yaptığımız bu çalışma ve gerekse bizden önce yapılan çalışmalar dişkkatle incelenip tetkik edildiğinde ziyaret inancının toplumumuzun ve dini, sosyal ve kültürel hayatımızın bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da ziyaret fenomeninin objektif bir yaklaşımla ilmi tahlillere tabi tutulmasıyla toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerinin daha derinlemesine ve sistematik bir biçimde anlaşılmasına imkân verecektir.

Biz de bu düşünceden hareketle Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve uygulamalarını din bilimlerinin yöntemlerini kullanıp tespitlerde bulunarak, elde ettiğimiz verileri de objektif tahlillerle açıklamaya çalışacağız.

2. Problem

İnsanoğlu yaradılışı gereği inanan bir varlık olduğundan dolayı kutsalla yaşamak ve onunla bir ilişki kurmak ihtiyacını hisseder. Bundan dolayı o yeryüzündeki mezar, dağ, taş, ağaç, kaya, su vb. bütün nesnelere kutsal olan ve kutsal olmayan şeklinde ayırmaktadır. Fakat o, her zaman kutsalla birlikte olup ona ulaşma uğraşı içindedir. Bu da bize göstermektedir ki ziyaret fenomeni kutsalın bir tezahürü ve yaşanış biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Kültür tarihi açısından önemli bir malzeme olan ziyaret fenomeni, insanların sıkıntı, hastalık ve ümitsizlik durumlarında ve belli amaç ve maksatlarına ulaşma gayesiyle başvurulmuş kutsal değerler olduklarından son derece önemli bir yere sahiptir. Bu ziyaret yerlerine gelenler belli amaçlarına ulaşmak gayesiyle mutlak bir teslimiyet göstererek kutsalı tecrübe etmeye çalışırlar. Şu halde insanları bu ziyaret yerlerine çeken şey onlarda bulunduğu inanan ilahi güç ve kuvvettir. Bunun yanı sıra bu ziyaret yerleri ile ilgili anlatılan kerametler, menkıbeler ve efsaneler bu kutsal mekânların ait oldukları toplumlarda haklılıklarını pekiştirmekte, insanları kendilerine karşı daha çok cezpt etmekte ve bu kutsal mekânlar kendilerinden bereket ve kerametler fıskıran mekânlar

olarak kabul edilmektedirler. Ziyaretlerin ihtiva ettiği inanç motifleri insanların dünyasında “Halk dindarlığı” veya “Halk islami” ” şeklinde ifade edilip içeriği ve çerçevesi yazılı kaynaklardan daha çok sözlü rivayetlere, yaşam biçimi ve dini kültüre uyarlı olarak belirlenen dindarlığın zengin tezahür biçimlerini yansıtır.²⁵ Onun genellikle yazılı kültüre geçmeyip sözlü rivayetlere dayalı kalması orada birçok efsanelerin, menkıbelerin zaman içerisinde birbirine karıştırılmasına ve bulanıklaşmasına hattâ bir kısmının unutulmasına ve zamanla da yerine yenilerinin gelmesine neden olmuştur.

Kutsal, insanları hem cezbedici hem de ürkütücü yönü olan çift yönlü karmaşık bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayı insanların ziyaret yerleri ile olan ilişkileri bir takım adâp, usûl ve ritüellerle gerçekleşmektedir. Yani kutsalla olan ilişkisi ancak belirli kurallar neticesinde gerçekleşirse ondan faydalanılacağına ve onun felaketinden korunacağına inanılır.

Türklerin dini tarihinin ilk dönemlerinden itibaren naturalist inançlara rastlanmaktadır. Bu naturalist inançlar Orhun Kitabelerinde “Yer-Sub” şeklinde isimlendirilmektedir. Bütün yer-sular iduk yani kutsal kabul edilmektedir. Yer-su terimi ağaç, su, ateş ve suyun, toprağın, bir kısım taş ve kayaların eski Türk dini içerisinde kutsal bir anlam ve öneme sahip olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca günümüzdeki türbe ziyaretleri ile eski Türklerdeki atalar kültü arasında doğrudan ilişki kurmak mümkün olmasa da kısmide olsa bezerlikler göze çarpmaktadır. Türkler ölmüş atalara ta’zim ve saygı göstermekte ve onlara kurbanlar sunmaktaydı.²⁶ Tarihi perspektiften yaklaştığımızda Türklerdeki ziyaret fenomeninin temelini yani ilk bulanık şekillerini İslamiyet öncesi Türk İnançlarında görmekteyiz.

Ziyaret olayında toplumun her tabakasında insanlara rastlamakla birlikte bu olay daha çok kadınlara has bir fenomen olarak kendini göstermektedir. Bu düşünceden hareketle biz de araştırma alanımızda ziyarete katılan kişileri cinsiyet, yaş, eğitim, maddi durumları vb. durumları bakımından incelemeye tabi tutacağız ve hangi faktörlerin bu olayda daha çok tetikleyici rol üstlendiğini anlamaya çalışacağız.

²⁵ Y. Mustafa Keskin; Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış, “Dini Araştırmalar Cilt:8 Sayı:18”, Ankara 2008, s.96

²⁶ Harun Güngör; Eski Türk Dini, “Editör: Şinasi Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri”, Ankara 2007, s.532 vd.

Ziyaret olayı belli bir ölçüde toplumsal bir olaydır. Dolayısıyla o toplumsal olaylarla sürekli bir etkileşim içerisinde. Böyle olunca da ziyaret fenomeni ait bulunduğu çevrenin sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenmekte ve aynı zamanda öteki toplumsal olaylara da etkileri her zaman için var olmaktadır.

Bununla beraber ziyaret fenomeni toplumumuzun kültürel ve dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Fakat o, dini otoriteler tarafından dine aykırı olduğu gerekçesiyle sık sık eleştiriye uğramaktan kendini kurtaramamıştır. Bütün bunlara rağmen ziyaret fenomeni gerek klasik İslami dini ilimler açısından gerekse modern din bilimleri açısından araştırılması gereken önemli bir konudur.

Toplumsal, kültürel ve dini hayatımızın önemli bir gerçeği olan konunun araştırılmasını uygun bulmaktayız. Bu düşünceden hareketle Elazığ ve yöresindeki ziyaret yerlerinde gösterilen inanç ve uygulamaların içerdiği anlamları ve temelini nerelere dayandığını, insanları bu mekânlara çeken faktörlerin neler olduğu, ziyarete konu olan fenomenlerin nasıl kutsallaştırıldığı vb. problemleri açıklamaya çalışacağız. Bu düşünceden hareketle konunun araştırılmasını uygun bulmakta, Elazığ ve yöresindeki ziyaret fenomenini din bilimlerinin yöntemlerini kullanıp tespitlerde bulunarak, elde ettiğimiz verileri de objektif tahlillerle açıklamaya çalışacağız.

3. Amaç ve Önemi

İnsanlık tarihi boyunca kutsal, değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. Ziyaret fenomeni de kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Kutsallığı kendisinde barındırdığına inanılan ziyaret yerleri belli kurallar çerçevesinde ve çeşitli amaçlarla insanları kendine çekmektedir. Biz de bu ziyaret olayının toplumsal ve kültürel yönü üzerinde durup insanları bu yerlere çekmede sanayi, din, ekonomi, psikolojik, sosyolojik vb. hangi faktörlerin rol oynadığını tespit etmeye çalışacağız. Ayrıca bu ziyaret yerlerinin nasıl kutsallaştıkları ve bu ziyaret yerlerine yaklaşırken belli usullere göre yapılan ritüellerin (kurban kesme, ağaca bez bağlama, ziyaret toprağı yeme vb.) hangi amaçlarla yapıldığını açıklamaya çalışacağız.

Ziyaret fenomeni dini, sosyal ve kültürel hayatın önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Ziyaret inancı geniş bir perspektiften bakıldığında sadece Türk toplumuyla sınırlı

olmayıp aynı zamanda dünya ölçüsünde bir yaygınlığa sahiptir. Bununla beraber kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ve toplumsal olaylarıyla daima bir etkileşim içerisindedir. Bundan dolayı ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve menasikler toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz eder. Bu yönüyle o, toplumsal bir olgudur. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini görmekteyiz. Bütün bunlar bize gösteriyor ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini hayatının önemli bir veçhesidir. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin objektif bir yaklaşımla, din bilimlerinin yöntemleri doğrultusunda incelenmesiyle toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerinin daha derinlemesine ve sistematik olarak anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Ziyaret fenomeni, bir toplum içerisinde ve belirli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet bulmaktadır. Gerek köylerde, gerek kasabalarda ve gerekse şehirlerde yer alan bu ziyaret yerleri toplumun bir kısmı tarafından rağbet görmekle beraber bir kısmı tarafından ise rağbet görmemekte ve hatta dine ters düştüğü gerekçesiyle reddedilmektedir. İnsanların bu mekânlara ilgi duyması veya duymaması toplumun sosyo-ekonomik yapısı ve teknolojik ilerlemeler kişinin psikolojik ve inanç yapısı, cinsiyet, eğitim seviyesi vb. birçok faktör rol oynamaktadır. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin objektif bir şekilde ilmi tahlillere tabi tutulmasıyla dini, sosyal ve kültürel hayatımızda meydana gelen gelişme ve değişimleri tespit ederiz.

Ülkemizde de ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar bize ışık tutmaktadır. Ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan çalışmalara, Hikmet Tanyu tarafından hazırlanan “Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri”; Şaban Kuzgun, Ünver Günay, Harun Güngör, Hüzeyfe Sayım ve A. Vahap Taştan oluşan komisyon tarafından ele alınan “Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri” ve Mehmet Aydın, Galip Atasagun, Ahmet Aras, Nermin Öztürk, Sami Baybal tarafından ele alınan, “Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmalar örnek gösterilebilir. Ayrıca Sahra Şahin tarafından hazırlanan “Sinop ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Fenomenolojik, Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi, Şenay Gider tarafından hazırlanan “Halk Dindarlığının Bir Göstergesi Olarak Adak ve Ziyaret Fenomeni” adlı

yüksek lisans tezi ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan diğer bilimsel çalışmalara örnek teşkil ederler.

Biz ise bu çalışmayla Elazığ ve yöresinde ziyaretle ilgili inanç ve uygulamaları din bilimlerinin bakış açıları ve yöntemlerinden hareketle tespit edip sonrada sistematik bir şekilde tahlil etmeye çalışacağız. Aynı zamanda konuyla ilgili teorik ve pratik sorunların belirlenmesi ve çözümlenmesini de hedeflemekteyiz. Bütün teorik ve pratik sorunları “metot ve teknikler” bölümünde belirleyeceğimiz şekilde çözümlenmeye çalışacağız.

4. Sınırlılıklar

Araştırma alanımız Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Elazığ ve yöresi ile sınırlıdır. Araştırmamız, belli bir bölgede ve belirli bir zaman dilimi içerisinde yapılacağı için araştırmamızla elde edilecek sonuçlarda bu bölge ve zamanla sınırlı olacaktır.

5. Tanımlar

Bu araştırmada ziyaretle ilgili temel kavramlar olan ziyaret, adak, efsane, keramet, menkıbe vb. terimlerin yanı sıra ziyaret fenomenini inancıyla ilgili inançlara konu olan mezar, türbe, su kaynakları, ağaçlar, taşlar, ev mağara vb. yapılar gibi ziyarete konu olan bütün terimlerin ve gerekli olduğunda da temel kavramlar olarak tanımlamaları ve açıklamaları yapılacaktır. Araştırmamız ilerledikçe karşılaşacağımız diğer kavramlar da ilave edilecektir.

6. Metod ve Teknikler

Dinler Tarihi, evrensel yer ve zamandaki dini olarak adlandırabileceğimiz olguları konu edinen tarihsel bir yöntemdir. Dini olarak adlandırılan bu fenomenleri de objektif ve bilimsel bir yolla mevcut yöntem ve metodları çerçevesinde açıklamaya çalışır.²⁷ Dolayısıyla Dinler Tarihi, insanlığın başlangıcından günümüze kadar bütün toplumların dini sistemlerini konu edinmektedir. Bu da göstermektedir ki çok geniş bir alan ve

²⁷ Ugo Bianchi; Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri (çev. Mustafa Ünal), Kayseri 1999, s. 5

zaman dilimini kapsamaktadır. Dolayısıyla farklı farklı konular işlerken kullandığı metotlar da din biliminin farklı metotları olmuştur. Bunun için metodun iyi seçilmesi gerekmektedir. Yaptığımız bu çalışma Dinler Tarihi disiplinine bağlı teorik yönü de bulunan bir alan araştırmasıdır. Bundan dolayı bu araştırmamızda Elazığ ili ve sınırları dâhilindeki ziyaret inancı ve uygulamaları araştırılmak amaçlandığından din biliminin farklı tekniklerinden ve uygulamalarından faydalanılacaktır.

Bu çalışmanın metodunda fenomenolojik metod merkezi konumda yer almaktadır. Fenomen, bir şeyin açığa çıkması, kapalı kalmaması ve kendini göstermesidir. Dolayısıyla bir varlığı anlamak, tanımak ve bilmek için öncelikle onun fenomenlerinin bilinmesi gerekmektedir.²⁸ Bu da yaptığımız bu çalışmada fenomenolojik metodu ön plana çıkarmaktadır. Bunun için fenomenolojik metod hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Fenomenolojiyi felsefi anlamda metodlarıyla birlikte düzenli olarak ilk kez Edmund Husserl (1859-1938) temsilciliğini yapmış olup felsefi bir doktrindir. Fenomenoloji, bilişten önce halihazırda var olan dünyayı anlamaya yarayan, doğal davranışlar vasıtasıyla iddiaları muğlak bırakan ve onları daha iyi anlamaya çalışan modern bir din bilimidir. Yani fenomenolojinin yaptığı şey görünenlerden anlam çıkarmak, mahiyetleri araştırmak ve onları anlamaktır. Fenomenoloji, yaşanan tecrübeleri, onun psikolojik kökenini ve tarihçinin veya sosyoloğun ispat edebileceği tesadüfi açıklamaları dikkate almaksızın olduğu gibi aynen tasvir eder. Dolayısıyla bu yöntemin din bilimine uygulanmasıyla dini düşünce, fiil, adet ve gelenek, alışkanlık ve simgeleri, bulunduğu ortam içinde ortaya çıkan tezahürleri veya tecellileri ile ihtiva ettiği anlam ve mahiyetleri ortaya koyar. Fenomenoloji kendine has yöntemiyle diğer insan bilimine uygulanan yöntemlerden ayrılmaktadır. Bunların ise en önemlileri epoche, tipoloji, morfoloji, ve eidetic vision (sezgi)dir. Epoche, ele alınan fenomeni daha iyi anlayabilmek için kişinin onun hakkında daha önceden var olan önyargılarını, fikirlerini, inanç ve değerlerini parantez içine alarak objektif olması demektir. Eidetic vision, gözlemcinin bir durum veya olguyu gözlemlerken ne olabilirliğini, ne olduğuna karşılık onun gerçek özünü kavrama yeteneğidir. Tipoloji, tiplerin ve türlerin çalışmasıdır. Bir tip, kendini diğerlerinden ayıran bir kişi, grup ve kültürün araştırılması

²⁸ Zeki Arslantürk; Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, İstanbul 2001, s.18

usülüdür. Tipler, analiz için çok faydalı olan kişiler veya grupları sınıflandırma aracı sağlayan tavır üzerine kullanılır. Morfoloji ise, form, usül yapı ve gruplaşmaları çalışmaktır. O, bölüm ya da parçaların bir özeti olmayıp bir bütünün yekpare kılınmasıdır; bakiyesiz analiz edilemeyen zihinsel süreç ve davranışlardır. Morfoloji kapsamında yer alan yapı ise, bir bütünün parçalarının tertiplenmesi ve düzenlenmesi, tecrübenin bölümlerini şekillendirmektir. Fenomenolojinin bu yöntemlerle beraber ele aldığı bir diğer yöntem ise tasviridir. Zaten fenomenolojik yöntem açıklamaktan ziyade tasvir etmektir. Ele alınan fenomenler, halk arasında yaşıyormuş gibi tasvir edilir. Fenomenolojinin bu yöntem ve bakış açıları uygulanırken ilgili fenomenin içinden geçip geldiği coğrafya ortamı ve sahip olduğu tarihsel birikim özellikle dikkate alınmaktadır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Dinler Tarihi'nin tasvirici üslubundan ayrılarak analitik bir yaklaşım tarzı ortaya koyar.²⁹

“Fenomenolojik yöntem, bazılarının yaptığı gibi incelenen fenomenlerin yalnızca ne sade bir tasvirini verir, ne de fenomenlerin felsefi mahiyetini açıklama iddiasında bulunur; zira fenomenoloji, sadece ne tasviricidir ne de kural koyucudur (normatiftir). O, sadece dindar insanlar tarafından yaşanıp tecrübe edilen dini bir olgunun derin anlamını verir. Bu “derin anlamı” kavramı, fenomenin özünü-mahiyetini oluşturduğu söylenebilir; fakat “öz” kelimesi doğru olarak anlaşılmalıdır; bu özden kastımız, burada söz konusu ettiğimiz “tecrübi öz”dür. Din Fenomenolojisi, tecrübi bir bilimdir, din psikolojisi, din sosyolojisi ve antropoloji gibi diğer insan bilimlerinin sonuçlarını kullanan insan bilimidir. Bunlardan başka Din Fenomenolojisi'nin, Din Psikolojisi'ne dini fenomenleri konu eden diğer herhangi bir insan bilimlerinden daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Zira Din Psikolojisi, kendi derinlikleri içerisinde dini fenomenleri çalışır.³⁰ İşte bu özelliklerinden dolayı fenomenolojik yöntem çalışmamızın temel yöntemi olmuştur.

Ayrıca Dinler Tarihi disiplini açısından herhangi bir din veya dini inanç belli bir dönemde ortaya çıkan ve sonra kaybolan bir sistem olarak değerlendirilemez. Bu durum Dinler Tarihi'nin tarihsel boyutunun yok sayılması anlamına gelir. Herhangi bir inanç sistemi içerisinde yer alan fenomenleri meydana getiren süreçtir. Dini fenomenlerin kökleri çok gerilere uzanabildiği gibi ileriye yönelik süreklilik arz etme

²⁹ M. Ünal; Din Fenomenolojisi, s. 75 vd.

³⁰ M. Ünal; Din Fenomenolojisi, s.145 vd.

özelliğine de sahiptir. Bu da bize göstermektedir ki dini inançların oluşumunda sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, toplumsal çevre, iklim, corafya vb. birçok faktör etkili olmaktadır.³¹ Dolayısıyla araştırma konumuzu fenomenolojik yöntemle beraber Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi ve Din Fenomenolojisi gibi diğer din bilimleri ile Sosyoloji, Psikoloji, Etnoloji, Sanat Tarihi Folklor Bilimi, Edebiyat, Antropoloji ve Mitoloji gibi ilmi disiplinler ve bu disiplinlerin metodlarından da faydalanacağız. Tez çalışması yapılırken iki aşama izlenmiştir;

a) Verilerin Toplanması

Bu çalışma dinler tarihi disiplinine bağlı teorik yönü de bulunan bir alan araştırmasıdır. Bu nedenle ilgili verileri elde etmede özellikle tarihi ve resmi kaynaklardan lisans, yüksek lisans, doktora tezlerinden, derleme ve tarama sözlüklerinden, yazıtlardan, süreli yayınlardan, folklor derlemelerinden, kütüphanelerden, il kültür ve turizm müdürlüklerinden yararlanılacaktır. Ayrıca ihtiyaç görüldüğü takdirde batılı bilim adamları, filozof ve araştırmacıların eserlerinden de istifade edilecektir. Ayrıca çalışmamızda katılım dolaylı ve dolaysız gözlem, mülakat, kaynak kişiler gibi alan araştırması tekniklerinden de faydalanılacaktır. Kaynak kişilerle yapılan mülakatlar esnasında ses alma cihazlarından gözlem yapılırken de fotoğraf makinesi kullanılacaktır. Elde edilen bütün bilgiler düzenli bir şekilde fişlenip not alınacaktır.

b) Verilerin Yorumlanması ve Değerlendirilmesi

Not alınan ve fişlenen bilgi ve veriler din bilimlerinin yöntemleriyle ele alınacak tahlil ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu değerlendirme yapılırken akılcı ve tecrübi bir yaklaşım kadar sezgisel bir kavramayı da gerektiren fenomenolojik yöntem uygulanarak öznel ve taraflı açıklamalardan tamamıyla kaçınılıp objektif bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılacaktır. Yine bu değerlendirmeler yapılırken olayların tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları da göz önüne alınacak fenomenolojik yöntemle beraber tipolojik, tarihi, sosyolojik, sosyal psikolojik yöntem ve metodlardan faydalanılacaktır. Böylece olaylar daha kapsamlı, objektif ve bilimsel ve gerçekçi bir tarzda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

³¹ Ali Selçuk;Tahtacılar, İstanbul 2004, s.22

Ayrıca ziyaretle ilgili inanış ve uygulamaların tarihi oluşum ve gelişimi incelenirken tarihi yöntem özellikle uygulanacaktır. Ziyaret fenomeni ile ilgili inanışların daha iyi anlaşılması için ihtiyaç görüldüğü takdirde karşılaştırılmalı yöneme başvurulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELAZIĞ İLİNİN COĞRAFI, İKTİSADİ VE TARİHİ YAPISI

1.1.Elazığ

1.1.1. Elazığ'ın Coğrafi Durumu

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünün ortasında yer alıp, Türkiye topraklarının binde 12'sini teşkil etmektedir.³² Elazığ ili, doğudan Bingöl, batıdan Malatya, kuzeyden Tunceli, kuzeybatıdan Erzincan, güneyden Diyarbakır illeriyle sınırlanan toprakları, yüksek dağlar, yaylalarla çevrili olup yüzölçümü 9153 km²'dir. Yüzey şekilleri açısından genellikle dağlık ve engebeli bir yapı gösterir. İl toprakları Tunceli yüksek kütlesi ile Güneydoğu Toroslar'ın orta kesimi arasında yer alır. İlin doğal sınırlarını güneyde Hazar ve Maden dağları ile Akdağ, doğuda yine Güneydoğu Toroslar'ın uzantılarından Karaboğa Dağları, kuzeyde Peri Suyu .ve Keban Baraj Gölü, batı ve güneybatıda ise Fırat ırmağı çizer. Batıda Baskil dağlık yöresindeki Hasan dağı Fırat'ın yolunu keser ve ırmak dağın çevresinden dolaşarak akışını sürdürür. İlin en yüksek noktası Palu'nun güneydoğusundaki Akdağ'da bulunan 2620 m.'lik bir doruktur. Alçak kesimleri ise Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan çöküntü alanı dizisinin ortasındaki Uluova ve Elazığ (Harput) Ovasıdır. Peri Suyu ile Fırat ve murat ırmaklarının vadilerinde yer alan dar ovalar öteki alçak alanları oluşturur. İlin ortasından geçen Mastar ve Hazar Dağları arasındaki tektonik çöküntü de Hazar gölü yer alır.³³ Kuzova, Behremaz Ovası ve Palu Ovası diğer önemli ovalarıdır.³⁴

³² 1992 Elazığ İl Yıllığı, Ankara, s.27

³³ Ana Britannica, C.VIII, Elazığ, İstanbul 1988 s.87 vd.

³⁴ İlimiz Elazığ, Isparta 1986, s.22

1.1.2. Sosyo-Kültürel Yapı

Elazığ bugünkü yerleşim yeri olarak tarihi yeni olmakla beraber bölgenin tarihi oldukça eskidir. Bu nedenle Elazığ'ın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı incelenirken onun menşei konumunda yer aldığı için Harput tarihi ile birlikte incelenmesi gerekmektedir. Elazığ yöresi dolayısıyla geçmişteki ismiyle Harput, Paleolitik dönemden Cumhuriyet dönemine kadar iskân görmüştür. Özellikle Artuklu döneminde Harput'un Artuklulara başkent olmasıyla en parlak dönemini yaşamıştır.

Çok önceleri Harput'ta faaliyetlerini geniş bir vakıf müessesesine dayalı olarak sürdüren, zamanımıza göre ise ileri bir eğitim düzeyinde olan 16 medrese ve çoğu el yazması kıymetli eserlerin korunduğu üç kütüphane ve Artuklular zamanından beri varlığı bilinen iki medrese (Arslaniye/Esediye ve Zahiriyeye Medreseleri) vardı. Ayrıca 14 cami ve mescit ile birlikte dokuz vakıf müessesesi bulunmaktaydı. Bu da Elazığ'ın menşei konumundaki Harput'un sosyal ve kültürel zenginliğini gösteren unsurlardır. Artukoğulları zamanında İmadeddin Ebubekir, Akkoyunlular zamanında Hasan Bahadır Han ve torunu Rüstem Han, Osmanlılar zamanında Kanuni Sultan Süleyman Harput'ta adlarına para bastırmışlardır. O devrin şartlarında bir devletin çok önemli merkezlerinde para basıldığı düşünülürse Harput'un fonksiyonlarının ve etki sahasının genişliği hakkında bir fikir yürütmek mümkün olacaktır. Bu arada Osmanlılar döneminde Harput'a "Dar-ül Fevz" (üstünlük şehri) sıfatının verilmiş olması da sahip olduğu güçlü fonksiyonlara dayanmaktadır.³⁵

1087 yılında Çubuk Bey'in Harput'u alması ile birlikte bu bölgede her ne kadar Türk dönemi başladıysa da, kentsel yerleşim, ticari yaşam, sosyal yaşam, kültürel etkinlik gibi alanlarda da Türk dönemi başladı demek yanlış olur. Çünkü bu dönemde Türkmen grupları kente yerleşmek yerine daha çok kırsal arazide tarımsal faaliyet ve hayvancılıkla uğraşmayı tercih etmişlerdir.³⁶ Buna karşılık Artuklular döneminde Harput, kültürel yönden ilerleme kaydetmesinin yanında bu dönem yoğun bir iskân ve büyük Türkleşme çabalarının olduğu bir dönem olarak da önem arz eder. Bu dönemde Harput Kalesi'nde büyük onarımlar ve genişletmeler kendini göstermektedir. 1146-

³⁵ Selçuk Hayli; "Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Etki Sahası", Dünü ve Bugünüyle Harput I, Elazığ 1999, s.296 vd.

³⁶ Ertuğrul Danık; "Ortaçağ Harput'unun Kentsel Gelişimi", Dünü ve Bugünüyle Harput I, Elazığ 1999, s.28

1156 yıllarında kalenin kuzeyinde ve girişin karşısında Anadolu'nun ilk Türk yapılarından Harput Ulu Camisi inşa edilmiş, devamında yapım tarihi bilinmeyen Aslaniye/Esediye Camisi yapılmıştır. 1185 tarihli Ahi Musa Mescid ve Türbesi ile son Artuklu hükümdarı Nurettin Artukşah döneminde yaklaşık 1203–1204 yıllarında Alacalı Camisi inşa edilmiştir. Bu tarihten sonra Mansur Baba Türbesi ile Fatih Ahmet Baba Mescid ve Türbesi yapılmıştır. Bu yapılar dışında varlığı bilinen ancak günümüze ulaşmayan darphane, maristan, Aslaniye/ Esediye Medresesi, Dere Hamamı ve Zahiriye Medresesi gibi yapılar Artuklu döneminin yoğun bir iskân ve Türkleşme dönemi olduğunu göstermektedir.³⁷

1234'de Selçukluların Harput'u fethiyle Artuklu dönemi son bulurken başlayan Selçuklu dönemi de çok uzun sürmemiştir. 1363 yılında başlayan Dulkadirli dönemine kadar değişken ve kısa süreli egemenliklerde kalan kentte, Selçuklu dönemine bağlanan 1276 tarihli Arap Baba Mescid ve Türbesi bu dönemden günümüze ulaşan tek yapıdır. Yine 1433 yılından sonra Doğu Anadolu'da görülen en büyük güç olan Akkoyunlular'ın Harput'u almasından sonra XV. Yüzyılın son çeyreğinde değerlendirebileceğimiz Sara Hatun Camisi, Akkoyunlu dönemine tarihlendirilebilen tek yapıdır.³⁸ Akkoyunlu hâkimiyeti altında Harput ve çevresi 40 yıldan fazla kalmıştır. Bu arada Uzun Hasan Bey'in ve torunu Rüstem Han'ın Harput'ta para bastırdıkları da bilinmektedir. Nitekim Uzun Hasan döneminde mevcudiyeti malum olan darphane Osmanlılar zamanında da kullanılmıştır.³⁹

Bütün bunlar göstermektedir ki Artuklu döneminde yoğun imar faaliyetleri gören ve kent gelişim akışını bulan Harput, bu dönem sonrasında artık fazla gelişmemiştir. Selçuklu, Moğol ve Akkoyunlu dönemlerinde gelişimini devam ettiremeyen Harput'un kentleşmede gerilemesinin en büyük nedenlerinden biri XIII. yüzyıl başlarından sonra Anadolu kentlerinin gelişimini büyük ölçüde etkileyen ticaret ve ticaret yollarının Harput'tan uzaklaşması ve Harput'un atıl duruma düşmesidir. Ayrıca 1243 yılından sonra Moğolların Anadolu'yu işgaliyle birlikte siyasal iktidarların zayıflaması ve yerel iktidarların (Moğol Beyleri, Dulkadir, Akkoyunlu) etkin duruma gelmesiyle yatırımların

³⁷ Ertuğrul Danık; "Ortaçağ Harput'unun...", s.28

³⁸ E. Danık; "Ortaçağ Harput'unun...", s.31

³⁹ Mehmet Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989, s.22

yapısal faaliyetler yerine askeri harcamalar ve kişisel harcamalara kayması da etkili olmuştur.⁴⁰

XVI. yüzyılda ticari ve sanayi faaliyetlerindeki gelişme son derece yüksektir. Bunda en büyük pay, Harput'un önemli ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Bu dönemde henüz Hint deniz yolunun tamamıyla Batılıların eline geçmemiş olması ticari faaliyetlerin genişlemesini devam ettirmiştir.⁴¹

Harput 26 Mart 1516 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra en olgun dönemini yaşar ve Doğu Anadolu'nun ticaret merkezi olur. Bu dönemde Palu ve Keban'da önemli tarihi eserler yaptırılmış, Keban ve Maden ilçelerinde maden işletmeciliği oldukça gelişmiştir.⁴² Osmanlı hâkimiyeti döneminde Harput, Basra ve Bağdat'tan Diyarbakır'a gelip Malatya ve Sivas istikametinde ise devam eden ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Bu yol aynı zamanda askeri amaçlarla da kullanılıyordu. Ayrıca bir yol da Bingöl ve Muş üzerinden Van'a ulaşıyordu. Bu kervan yolları Harput için önemli gelir kaynağı dutumunda idi. Öyleki XVI. ve XVII. yüzyıllarda bu ticaret mallarından alınan vergiler mühim bir meblağ teşkil ediyordu.⁴³

Harput Osmanlı hakimiyeti altına girdikten sonra 1846 yılına kadar Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra Harput Eyaleti'nin kurulmasıyla ayrı bir merkezi olmuştur. Harput, Behisni, Dersim ve Maden-i Hümayun sancaklarını içerisine alan Harput Eyaleti özellikle maden işletmelerinden dolayı Osmanlı Devleti için önemli iktisadi merkezlerden birini teşkil etmiştir.⁴⁴

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Harput'ta 600 dükkân, yedi ticaret hanından, ayrıca bedesten ve saraçhaneden bahseder. Harput'un çevre köylerinde de el sanatları yaygınlaşmıştı. Pamuk ekimi ve diğer zirai ürünler ekilir, tarım ve hayvancılıkla birlikte el sanatları en önemli geçim kaynağını oluştururdu. Harput XIX. yüzyılda da bütün canlılığını korudu. Kamus'al-Âlem'e göre bu dönemde Harput'ta 2670 ev, 843 dükkân, 10 cami, 10 medrese, 8 kütüphane, 8 kilise, 12 han ve 90 hamam bulunmaktaydı. Yine bu yüzyılda Harput'ta sanayi de uç vermeye başlamıştı. Osmanlının son dönemlerinde

⁴⁰ Ertuğrul Danık; "Ortaçağ Harput'unun..." , s.32

⁴¹ Mehmet Ali Ünal; XVI.Yüzyılda Harput..., s.229

⁴² 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.38 vd.

⁴³ Mehmet Ali Ünal; Harput, "İslam Ansiklopedisi, C.17", İstanbul 1997, s.234

⁴⁴ Ahmet Aksın; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ 1999, s. 275

Batılılar Harput'a özel bir önem verilmiş hatta Harput'ta Amerikan, Alman ve Fransız kolejleri kurulmuştur. Bu okullar Harput'taki yaşama biçimini de etkilemiş. Bu nedenle Harput'un yerli halkından birçok insan Amerika'ya gidip gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarında Harput birbirine çok benzeyen sosyal, siyasal ve ekonomik sebeplerle tarihe karışan birçok eski Türk şehri gibi terk edilmiştir. Yöneticilerin 1834 yılında askeri ve idari merkezlerini mezraya taşımaları ve demiryolunun mezradan geçmesi gibi nedenlerle zaman içerisinde Harput bütün fonksiyonları ile birlikte mezrayataşınarak bugünkü Elazığ'ı oluşturmuştur. Türklerle birlikte Harput'ta şehirleşme, ticaret, el sanatları, dini ve diğer kültürel faaliyetler her geçen gün gelişerek devam etmiştir. Son derece güçlü şairler, bilim adamları, mutasavvıflar yetiştiren Harput kendine has bir edebiyat ve folklor geliştirmiş bu da Elazığ'ın Türk kültür tarihi içerisinde nadide bir yere sahip olmasını sağlamıştır.⁴⁵

Elazığ ili sahip olduğu yeraltı zenginliklerin, su varlıkları, turizm ve tarihi birikimi, üniversite ve diğer bölge müdürlüklerinin alt yapı imkânları ulaşım avantajları, verimli arazileri ve coğrafi konumu ile kalkınma ve gelişmeye son derece müsait bir ildir. Elazığ'ın bütün bu avantajlarını gören Devlet Planla Teşkilatı, ülkemizin 7 metropoliten ilinden birinin Elazığ olduğunu kayıt altına almış ve buna göre bölgenin kalkınmasının sağlanmasında Elazığ pilot il olarak işaret edilmiştir. 1980'li yılların başına kadar Türkiye'nin en gelişmiş illeri sıralamasında 17.olan Elazığ son 30 yılda mevcut konumunu koruyamamış ve bu gün 32. sıralara kadar düşmüştür. İlimizin kalkınma sürecinde yeterince gelişmemesi bölgede yaşanan ve ülkemizin son 25 yılına damgasını vuran sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hadiseler etkili olmuştur. Bölgede hayvancılığın merkezi konumunda yer alan Elazığ, son yirmi yıldaki olumsuz gelişmeler ve hayvancılığa yönelik müsbet politikaların oluşturulamamasından dolayı gelişme sürecinde bugün istenilen seviyede değildir. Tarım sektöründe ise verimli arazilerin sulanamaması nedeniyle istenilen üretim kapasitesine ulaşamamaktadır. Elazığ ilinin arazi varlığı miktarı 232.440. ha.dır. Bu alanın bugün ancak 82.483 ha. sulanabilmektedir. Tarım sektörünün birinci sorunu kuraklıktır ancak verimli arazilerin suya kavuşması amaçlanmaktadır. Elazığ'da sanayi Cumhuriyetten önce sanayi daha çok Harput yöresinde debbahçılık ve ipek dokumacılığı şeklinde kendini göstermiştir. Cumhuriyetten sonra ise sanayi devlet yatırımları ile hız kazanmış ve birbiri ardına

⁴⁵ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.39

şeker fabrikası, şarap fabrikası ve ferrokrom tesisleri faaliyete geçmiştir. Bu dönemin ilk özel sanayi kuruluşu Elazığ İplik Fabrikasıdır. Elazığ ilinde ikinci sanayi hamlesi ise Keban Barajı sonrası yaşanmıştır. Bu dönemde kurulan Keban Holding, Keban Barajı istimlâk bedellerinin üretime dönüştürülmeye çalışıldığı bir dönemdir. Yine bu dönemde kurulan fabrikalar çok ortaklı yapılarını kaybetmelerinin yanında üretimlerini sürdürmektedir. 1980'lerin ikinci yarısında devlet teşvikleriyle başlayan yeni atılımlar sonucunda 1987 yılında Elazığ Organize Sanayi Bölgesi kurulmuş ve bunun neticesinde sanayi yatırımlarının önü açılmıştır. Ayrıca Elazığ'da, Türkiye'de konusu ile ilgili ilk ihtisas bölge olan "Hayvan Ürünleri Organize Sanayi Bölgesi" kurulmuş ve iki tesis üretime geçmiştir. Yine Elazığ'da, "Besi Organize Sanayi Bölgesi" adı ile besicileri bir araya toplamak amacıyla bir organize sanayi bölgesi kurulması için yer seçimi yapılmıştır. Sanayi üretiminde ağırlıklı olarak gıda sanayi, maden – taş ve toprağa dayalı sanayi, demir ve demir dışı metal sanayi, mobilya ve orman ürünleri sanayi, plastik sanayi ile genel imalat sanayine yönelik üretimler ağırlıklı olarak yapılmaktadır. İlde halen üç kısımdan oluşan ve 1967 yılında yapılan Elazığ merkez küçük sanayi sitesinde 1077 iş yeri faaliyette olup, 250 iş yeri kapasiteli küçük sanayi sitesi ile birlikte Kovancılar, Karakoçan ve Keban küçük sanayi siteleri bulunmaktadır.⁴⁶

Tarımsal etkinlik büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olarak yapılmaktadır. Ana ürün tahıl olup en çok arpa ve buğday ekilmektedir. Öteki tarla ürünleri şeker pancarı ile az miktarda yetiştirilen tütün, pamuk, soğan ve patatestir. Sebze üretimi Uluova'nın bir bölümünün baraj gölü altında kalmasıyla önemli ölçüde azalmıştır. Kayısı, elma, dut, vişne, ığde, badem, üzüm ve çilek yetiştirilen başlıca meyvelerdir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük hidroelektrik enerji kaynakları olan Keban ile Karakaya Barajları ve hidroelektrik santralleri Fırat üzerinde yer alır. Bu iki barajın büyük bölümü Elazığ'ın sınırları içinde yer alması bölge ekonomisine olumlu yansımaktadır. İmalat sanayisi gıda, içki, çimento, yem, yapay gübre ve madencilik dallarında yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin en önemli maden çıkarma ve işleme bölgelerinden biri olan Elazığ'da Etibank'a ait Ergani Bakır İşletmesi (Maden), Şark Kromları İşletmesi (Guleman), Simli Kurşun İşletmesi (Keban) ve Ferrokrom Tesisleri (Elazığ) bulunmaktadır.⁴⁷

⁴⁶ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, s.69 vd.

⁴⁷ Ana Britannica, s.87

Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Elazığ ili topraklarında altın, gümüş, bakır, kurşun, çinko, krom, demir ve volframit yatakları vardır. Bu madenler Etibank tarafından ilin çeşitli yerlerinde kurulan bakır, krom ve ferrokrom tesislerinde işlenerek değerlendirilir.⁴⁸

Günümüz itibariyle Elazığ eğitim ve öğretim açısından örgün ve yaygın eğitim kurumlarıyla oldukça iyi bir konumdadır. İlde çağdaş bir yüksek öğretim kurumu olan Fırat Üniversitesi'nin temelleri 1970 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan Veteriner Fakültesiyle atılmıştır. 1975 yılında yeni açılan Fen ve Edebiyat Fakülteleriyle birlikte Fırat Üniversitesi resmen kurulmuştur. Fırat Üniversitesi şu anda 9 Fakülte, 6 Meslek Yüksekokulu, 1 Konsevatuar, 3 Enstitü ve 18 Araştırma Merkezi ile Türkiye'nin büyük üniversitelerinden biridir.⁴⁹ Ayrıca il genelinde 15 okul öncesi, 358 ilköğretim, 57 ortaöğretim olmak üzere toplam 458 okul hizmet vermektedir.⁵⁰

Elazığ ili sağlık kurumları açısından da yeterli konumdadır. İlçeler de dâhil il genelinde 14 hastane, 21 özel hastane, 28 sağlık Ocağı, 93 sağlık evi bulunur.⁵¹

1.1.3. Nüfus

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan adrese dayalı yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Elazığ'ın nüfusu 547.562'ye yükseldi. 2007 yılında yapılan sayıma göre merkezde nüfus düşerken ilçelerde artış oldu. Türkiye İstatistik Kurumu Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Elazığ'ın nüfusu 6304 kişi artarak 547.562 kişi olarak belirlendi. Elazığ'da toplam nüfusun 271.330'unu erkekler, 276.232'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. İlk defa 2007 yılında yapılan adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Elazığ merkez nüfusta 181 kişi azalırken, ilçelerin tamamında ise nüfus artışı olmuştur.⁵²

1.1.4. İklim

Elazığ ve çevresinde karakteristik ve bölgesel klima iklimi dikkat çekicidir. Bu iklim genel özellikleri açısından Akdeniz iklim tipine yer yer benzerlikler göstermekle

⁴⁸ Temel Britannica Ansiklopedisi; Elazığ; C.XI, İstanbul 1992, s.98

⁴⁹ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, s. 55

⁵⁰ www.meb.gov.tr/istatistik.php/(07.07.2009)

⁵¹ Sayısal dökümanlar İl Halk Sağlık Müdürlüğü'nden alınmıştır.

⁵² Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, s. 32

birlikte, Doğu Anadolu Bölgesi'nin karasal iklim özelliklerinden de ayrı düşünülemez. Bu iklimin Akdeniz iklimi ile karasal iklimler arasında bir geçiş özelliği gösterdiği söylenebilir. Bu geçiş iklimini “Karasallıkla genel karakteri bozulmuş Akdeniz iklimi” şeklinde sembolize etmek mümkündür. Tunceli ili sınırları içinde yer alan 3900 metreye varan Munzur dağlarının kuzeyden gelen sert soğukları Elazığ'ın güneyinde ve batısında yer alan Doğu Toroslar'ında Akdeniz'den gelen ılıman havayı kestiği ve ara bir iklimin bu şekilde oluştuğu teorik olarak söylenebilir.⁵³

1.1.5. Ulaşım

Elazığ tarih içerisinde bulunan tabii yollar üzerinde kurulu bir ildir. Bu yollar zamanla Ortadoğu ülkeleriyle gelişen sosyo-ekonomik ilişkiler sonucu önem kazanmıştır. İlin en önemli karayolu bağlantısı Ankara- Kayseri –Malatya üzerinden gelerek Elazığ üzerinden Tunceli ve Erzurum'a giden devlet yoludur. Bu karayolunun 150 km'si Elazığ il sınırları içerisinde. Doğu Anadolu'nun İskenderun Limanının hinterlandına giren ve Erzurum'a dek ulaşan geniş bir kesimini bu limana dolayısıyla da Akdeniz kıyılarına bağlıyor olması bu yola ayrıca bir önem kazandırmaktadır. İlin ikinci önemli devlet yolu ise Elazığ-Diyarbakır karayolundan kuzeybatıda Arapkir ve Keban'dan geçerek Elazığ'a ulaşan yol Diyarbakır ve Mardin üzerinden Suriye sınırında Nusaybin ve Cizre, Irak sınırında da Habur sınır kapılarına ulaşır. Bu yol bölgenin Ortadoğu ülkeleriyle olan sosyo-ekonomik ilişkiler açısından son derece önem arz eder. Elazığ havaalanı 1940 yılında il merkezinin 9 km. güneydoğusunda Akçakiraz yakınlarında kurulmuştur. Kent yakınındaki bu havaalanı Elazığ'ı Türkiye'nin öteki önemli merkezlerine bağlar. Elazığ ili Malatya'dan gelerek Maden ve Ergani üzerinden Diyarbakır'a giden demiryoluna 1934'de açılan 24 km'lik Yolçatı-Elazığ hattı ile bağlanmıştır. Bu arada Elazığ Demir Yolları Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan yol uzunluğu 475 km'dir. Türkiye çapında büyük bir tesis olan Keban Barajı'nın yapılmasından sonra baraj gölü arkasında kalan Ağın, Çemişgezek, Pertek ilçeleri ve köylerinin karayolu bağlantıları kesilmiştir. Bu ilçe ve köylerin Elazığ'a bağlantılarının daha kısa yoldan sağlanması için devlet kuruluşları tarafından yapılan çalışmalar sonucunda 1979'da Keban Gölü Belediyeleri Ulaşım Birliği adlı bir kamu kuruluşu oluşturulmuştur. Birlik Maliye Bakanlığı'ndan aldığı hibelerle 1981 yılında 3, 1984 ve

⁵³ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s. 32

1990 yıllarında birer tane olmak üzere Keban Baraj Gölü üzerinden 5 feribotu hizmete sunmuştur. Böylece bu yerlerdeki ulaşım sorunu da ortadan kalkmıştır.⁵⁴

1.1.6. Tarihi

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Harput kalesinin bulunduğu tepenin eteğinde kurulmuş bir şehirdir. Deniz seviyesinden 1067 m. yükseklikte bulunan şehir hafif meyilli bir zemin üzerinde yer alır. Elazığ bugünkü yerleşim yeri olarak tarihi yeni olmakla beraber bölgenin tarihi oldukça eskidir. Elazığ tarihi incelenirken onun menşei konumunda yer aldığı için Harput tarihi ile birlikte incelenmesi gerekmektedir.⁵⁵

Elazığ ili dâhilinde yapılan kazı ve araştırmalara göre; Elazığ dolayısıyla Harput çevre tarihi Paleolitik Çağa kadar inmektedir.⁵⁶ Harput ve çevresinin en eski çağlardan beri bir yerleşim yeri olduğu Yukarı ve Aşağı Fırat havzalarında yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmıştır. Bölgede M.Ö. III. ve IV. Bin yıllarında “Subarlar”ın yaşadıkları ve Fırat isminin bölgeye bunlar tarafından verildiği ileri sürülmektedir.⁵⁷ Daha sonra Hurrilerin bu bölgede kurduğu Mittani Devleti tüm Ön Asya’yı kaplamış ve Harput’u da içine almıştır.⁵⁸ Bu arada Hurrilerin kurduğu Mittani Devleti Mısırlılarla ve Hititlilerle pek çok münasebette bulunmuştur. Mittani Devleti M.Ö. XIV asırda Hititler tarafından yıkılmıştır.⁵⁹ M.Ö. XV. yüzyılda Anadolu’ya gelen Hititler devrinde Harput ve çevresine “İşuva” denmekteydi. Bu ad, Hurri ülkesinin kuzey bölgesine verilen bir ad olduğu gibi burada kurulan ve Hititlere bağlı olan krallığın da adıdır. Bu krallığın merkezinin Asur çivi yazılı tabletlerine göre “Karpata” yani bugünkü Harput olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁰ M.Ö. VIII. ve IX. yüzyıllarda Doğu Anadolu’nun önemli bir bölümünü hâkimiyeti altına alan Urartular bu bölgeye hakim olmuş ve Harput bölgesine de “Supani” adını vermişlerdir.⁶¹

Bu dönemde bu bölgede çeşitli kavimlerin egemenliği söz konusudur. Bunlardan biri de Asur kaynaklarında Muşki adıyla anılan kavimdir. M.Ö IX. yüzyılda Muşkiler Murat

⁵⁴ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.147 vd.

⁵⁵ Ahmet Halaçoğlu; “Elazığ”, İ.A., C.X, İstanbul 1994, s.551

⁵⁶ E. Danık; Ortaçağda Harput, Ankara 2001, s.4

⁵⁷ Mehmet Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.12 vd.

⁵⁸ Abdurrahman Siler; “Tarihte Harput ve Elazığ”, Harput (Yıl:1 Sayı:1), Elazığ 1979, s.23

⁵⁹ Nurettin Ardıçoğlu; Harput Tarihi, Ankara 1997, s.8

⁶⁰ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.13

⁶¹ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.13

Suyu ile batı Fırat arasındaki bölgeye kadar ilerlerler. Yine aynı dönemlerde Asurlarında bölgede egemenlikleri söz konusudur.⁶² Bu devirlerin yadigârı olan Harput kalesinin halk arasında ismi anılan Hitit (Eti) hükümdarı Mürşil ve Asur hükümdarı Buhtunnasır zamanında yapıldığı söylenmektedir.⁶³

M.Ö. 715 yıllarında Med aşiret reislerinden Dayarikku (Keyaksar) tüm Med aşiretlerini bir araya getirerek bir devlet kurar. Başkentleri bugünkü İran'da bulunan Hemedan kenti olan Medler, önce Asurları ardından Urartuları yıkarak M.Ö 660 yılında bölgeyi ele geçirirler. M.Ö. 650'de Med kralı Fravarti, Asurlularla çarpışırken İskitlerin arkadan vurmasıyla öldürülür. M.Ö. 560 yılında ise Pers kralı Kuraş (Keyhüsrev) , Med Kralı İstuvegu (Astiyap)'yu yenerek Med bölgesini ele geçirir. Bölgede "satraplık" sistemini kuran Kuraş'ın kurduğu satraplıklar, doğuda Medya, batıda Kapadokya ve Antitoroslar, kuzeyde Karadeniz, güneyde Mezopotamya satraplıklarıdır. Harput ve çevresini içine alan satraplık ise üçüncü büyük satraplık olan "Medya Satraplığı" olup, bölge halkının çoğunluğunu Akilisenler oluşturmaktaydı. II. Kuraş'ın yendiği Med Devletini, Akameniş (Pers) hanedanlarından III. Kuraş M.Ö 550'lerde ortadan kaldırır. Doğu Anadolu'da Pers egemenliği tam anlamıyla Dara'nın M.Ö. 519 yılındaki seferiyle gerçekleşir. Halk arasında vergilere karşı yer yer isyanlar olursa da bu durum M.Ö. 400'lere kadar sürer. Bu dönemde Dara, Harput ve çevresini de ele geçirir. Dara döneminde Pers devleti 23 satraplığa bölünürken, Harput ve çevresi 13. satraplık olan "Armenia Satraplığı" içinde kalır. M.Ö. 334'te Pers satraplarının Büyük İskaendere yenilmesiyle Pers İmparatorluğu tarihe karışır. Kısa sürede İskender'in ordularınca fethedilen bölge İskender'in M.Ö. 323'te ölümünden sonra komutanlarından Selevkos'a kalır. Selevkos'un ölümünden sonra M.Ö. 140'larda Part kralı Mitridates Fırat Bölgesi'ni ele geçirip Diyarbakır'a kadar ilerler.⁶⁴

Daha sonraki yıllarda Partlar zaman zaman Roma hâkimiyeti altına girerken Ermeni soylularının çabalarıyla çeşitli karışıklıklar çıkartılır. Böylece bölgede Araks devletinin başına Part soylularının yerine İran soyluları geçer. Ardeşir adlı bir İranlı, Araks topraklarında Sasani Hanedanlığını kurup krallığını ilan eder. M.S. 272-309 yılları arasında Harput bölgesi Sasani egemenliğine girmez. Sasani kralı II. Şapur kendisi için tehlike teşkil eden Ermeni Hanedanlığı'nı ortadan kaldırmak için Araks Devleti üstüne

⁶² E. Danık; Ortaçağda Harput, s.5

⁶³ Fikret Memişoğlu; Harput Halk..., 1995, s.1

⁶⁴ E. Danık; Ortaçağda Harput, s.6 vd.

yürür. Ermeni desteğine karşın Araks orduları yenilir ve Sasaniler, Harput dâhil olmak üzere Fırat bölgesini tamamıyla ele geçirir. M.S. 379'da Roma İmparatoru Valenes'in büyük bir orduyla bölgeye yürümesi üzerine II. Şapur barış yaparak geri çekilir. Böylece Harput bölgesi tekrar Romalılara geçer. Aynı yıl Roma İmparatorluğu ikiye bölünür. Fırat bölgesi bütün Anadolu ile birlikte Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalır.⁶⁵

Bu dönemde sık sık el değiştiren Harput, eski Yunanlılar ve Romalıların hâkimiyetinde bulunduğu sırada Harput'a "Sophane" ismi verilmiştir. Son Sophane kralı Artemes'den sonra M.S. III. yüzyılda Harput ve çevresi tamamen Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir.⁶⁶ Harput Roma hâkimiyeti altında iken Roma-İran mücadeleleri zaman zaman el değiştirmiştir. Miladi III. yüzyılda Harput ve çevresi tamamıyla Roma İmparatorluğu'na ilhak edilmişse de IV. yüzyılda Bizans-İran mücadeleleri sırasında "Ziata Castellum" adlı bir kalenin İranlılar tarafından zaptedildiği belirtilir. Söz konusu kalenin Harput kalesi olduğu belirtilmektedir. X. yüzyılda ise Harput ve çevresi Mezopotamya Temi'ne dâhildi ve bir kısım topraklarına ise " Hanzit" deniyordu. VII. yüzyılda Hz. Ömer zamanında Irak ve Suriye'yi ele geçiren Arap orduları Harput ve çevresin de zaptetmişlerdir.⁶⁷ Ancak bu hâkimiyet pek muvakkattır. Bilahare Muaviye zamanında Anadolu'yu zabdetmeye memur edildiği söylenen İbn-i Ziyad Harput'u zabdetmiştir. İsmine izafeten de Harput kalesine "Hısn-ı Ziyad denmiştir. Abbasiler devrinde ise Harput bölgesinin, Erzincan'dan Tarsus'a kadar Avasım eyaleti diye bir eyalete dâhildir. Bu bölge Harun Reşit zamanında Abbasi İmparatorluğu dâhilinde, Bizansla serhad şehri olduğu görülmektedir.⁶⁸ Erzurum-Malatya ve Tarsus'a kadar uzanan hattın uzun süre Araplarla Bizanslılar arasında "Sugur" diye tabir edilen uç bölgesi teşkil ettiği dikkate alınır Harput'un X. yüzyılın ortalarında Hamdanoğulları'nın sükûtuna kadar Müslümanların elinde kaldığı anlaşılır.⁶⁹ 934 yılında Malatya ve Harput çevresi tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir. Bölgedeki II. Bizans hâkimiyeti Anadolu'nun fethine kadar devam etmiştir. Bizanslılar bu devirde burayı "Harpote" ismini veriyorlardı.⁷⁰

⁶⁵ E. Danık; Ortaçağda Harput, s.8

⁶⁶ A. Siler; Tarihte Harput...,s. 23

⁶⁷ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.13 vd.

⁶⁸ F. Memişoğlu; Harput Halk..., s.4

⁶⁹ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.14

⁷⁰ A. Siler; Tarihte Harput..., s.23

1.1.6.1. Çubukoğulları Devri

26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Muharebesiyle Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasına paralel olarak Harput bölgesine Müslüman Türkler kitleler halinde gelmiştir.⁷¹ Ancak Malazgirt savaşından sonra Bizans yönetimindeki otorite boşluğundan faydalanan ve Harput ve çevresinden Çukurova'ya kadar olan bölgede Ermeni Fhiletos/Fileratos egemenlik kurar. Türkmen gruplardan birinin reisi olan Emir Çubuk bu Ermeni komutan Fileret'i mağlup ederek Harput'u elinden almış ve hâkimiyetini Palu, Çemişgezek ve Arapkir taraflarına kadar genişleterek kendi adıyla anılan bir beylik kurmuştur. Çubuk Bey'den sonra yerine oğlu Mehmet Bey geçmiştir. Mehmet Bey'in ne zaman babasının yerine geçtiği bilinmemekle beraber 1113 yılına kadar Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na ve zaman zaman Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak hâkimiyet sürmüştür.⁷² Kurulan bu beylik bölgede Türk iskanının düzenli bir şekilde başlamasına neden olmuştur. İbnü'l Esir'de Çubuk Bey'in Harput'u fethettikten sonra, Fileratos'u Sultan Melikşah'a gönderdiği belirtilir. Zulmü ile şöhret bulmuş olan bu Ermeni Beyi, Sultan Melikşah'ın önünde İslamiyet'i kabul ettiğini belirtmiştir. 1079'da Maraş'ta kurduğu beylik de ölümüyle ortadan kalkmıştır.⁷³

1.1.6.2. Artuklular Devri

Çubukoğulları'nın Harput ve çevresindeki hâkimiyetine 1113 yılında Artuklu Belek Gazi tarafından son verilmiştir. Çok iyi bir asker ve komutan olmasının yanında Artukoğulları'nın birliğini de sağlayan Belek Gazi Haçlılara karşı büyük zaferler kazanmıştır. Belek Gazi 1124 yılında Suriye seferinde, Menbiç kalesinin muhasara hazırlıklarını yaparken kalenin mazgallarından atılan bir ok ile şehit olmuştur.⁷⁴ Belek Gazi'den sonra yerine Fahreddin Karaaslan, ondan sonra ise Nureddin Muhammed geçmiştir. Nureddin Muhammed'in 1185'te ölümünden sonra yerine kardeşi İmameddin Ebubekir geçmiştir. Harput Artuklularının son beyleri Nizameddin, Ahmed ve

⁷¹ A. Siler; Tarihte Harput..., s. 23

⁷² M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.14 vd.

⁷³ Muhammed Beşir Aşan; Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar), Ankara 1992, s.48

⁷⁴ N. Ardıçoğlu; Harput Tarihi, s.59

Nureddin Artukşah olmuştur.⁷⁵ Yani Belek Gazi'den sonra devletin başına geçen akrabaları Artuklu birliğinin dağılmasını engelleyememişler ve Artuklu hakimiyetine 1234 yılında Selçuklular son vermiştir.⁷⁶

1.1.6.3. Anadolu Selçuklu Devleti Ve Moğol Hâkimiyeti

Selçuklular ile Eyyubiler arasındaki siyasi mücadelenin ateşlendiği bir sırda Harput hükümdarının Eyyübilere yakınlık göstermesi ve Melik Kamil ile Alâeddin Keykubat arasındaki savaşta da Eyyubilerin safında yer alması üzerine Alâeddin Keykubat Harput'taki Artuklu hâkimiyetine son vermiştir. Harput önlerinde Selçuklu kuvvetleriyle Eyyubiler karşılaşmışlar ve Eyyubi ordusu mağlup olmuştur.(1234) Harput hükümdarının canına dokunmadığı gibi bir süre “melik” unvanıyla Harput'un yönetimi de kendisine bırakılmıştır. Fakat zamanla Selçuklu hâkimiyetine karşı isyan belirtileri gösterince Harput derhal merkeze bağlanmış ve Seyfeddin Bayram adlı bir subaşının idaresine bırakılmıştır. Artuklu hâkimiyeti sona erdikten sonra Harput'un Sinop, Amasya, kayseri, Malatya ve Erzurum gibi geniş vilayetlerin çevrelediği “Dânişmendiye Vilâyeti” içerisinde yer aldığı görülmektedir.⁷⁷

Selçuklu ordusu Yassıçemen'de Harezmîliler'i yenilgiye uğrattıktan sonra Harezmîliler Alâeddin Keykubat'a başvurarak yönetimi altına girmek istediklerini bildirmişlerdir. Alâeddin Keykubat'ta bunları bölgeye yerleştirerek Moğollara karşı bölgeyi güçlendirmiştir. Alâeddin Keykubat'tan sonra yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Harezmîlilere gereken ilgi gösterilmedi. Harezmîlilerin komutanı Kayırhan'ın II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından tutuklanması ve mütakiben ölümü üzerine Selçuklu ülkesini terk etmeye karar vermişler. Harezmîliler, Elbistan-Malatya üzerinden güneye doğru kaçmaya ve geçtikleri yerleri yağmalamaya başlamışlardır. Bir süre sonra yaptığı hatayı anlayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Harezmîliler'in geri döndürülmesi için emir vermişse de bu mümkün olmamıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1243 Köseadağ savaşıyla Moğol komutanı Baycu Noyan'a yenilmesi sonucu Anadolu Selçukluları

⁷⁵ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.22 vd.

⁷⁶ A. Aksın; 19. Yüzyılda Harput, s.21

⁷⁷ Mehmet Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.19

bağımsızlıklarını yitirince Harput ve çevresi Moğol nüfusu altına girmiştir.⁷⁸ Bölgedeki Moğol hakimiyeti XIV. yüzyılın başlarına kadar İlhanlılar vasıtasıyla devam etmiştir.

XIII. yüzyılın sonlarına doğru İlhanlı hâkimiyeti devam ettiği sırada Moğol zulmünde bıkmış olan halk Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türkmen Beylerinin reisliğinde bir takım teşkilatlanmalara başlamışlardır. İlhanlı merkezi otoritesi XIV. yüzyılın ikinci yarısında zayıflamaya yüz tutunca Sivas-Kayseri civarında Ertana ve yerine Kadı Burhanettin Devleti, doğu ve güneydoğu Anadolu'da da Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerinin ortaya çıkmaya başladığı görülür. Bu dönemde Harput ve çevresi Dulkadiroğulları, Timur, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Kadı Burhaneddin Devletleri arasında mücadele sahası olmuş ve sık sık el değiştirmiştir.⁷⁹

1.1.6.4. Dulkadiroğulları Devri

XIV. yüzyılın ortalarına doğru Harput ve çevresi Memlük Devleti'nin yüksek hâkimiyeti altında Maraş ve Elbistan taraflarında teşekkül etmiş olan Dulkadiroğulları Beyliği'nin hudutları içerisine girmiştir. Dulkadiroğulları Beyliği sınırlarını Halil Bey zamanında Maraş, Malatya, Harput, Behisni ve Âmid çevrelerine kadar genişletmiş ve zaman zaman metbuu olan Memlüklerle de çatışmaktan çekinmemiştir. Hattâ üzerine gönderilen iki orduyu da bozguna uğratmıştır. Halil ve kardeşi İbrahim Beylerin Harput Kalesi'ni Memlüklere karşı üç ay gibi bir süre başarıyla savundukları da belirtilir.⁸⁰ Bu tarihten sonra Harput'un bir süre Kadı Burhaneddin Devleti'nin hâkimiyeti altına geçtiği belirtilmekte ise de bu konu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Dulkadiroğulları Beyliğinin zayıflamasıyla bölgenin hakimiyeti Akkoyunlu Devleti'ne geçmiştir.⁸¹

1.1.6.5. Akkoyunlular Devri

Dulkadiroğulları'nın zayıfladığı sıralarda Diyarbakır ve çevresinde kurulmuş olan Akkoyunlu Devleti ise genişlemeye başlamıştır. Bu devletin başında bulunan Kara Yülük Osman Bey Harput'u Dulkadiroğulları'nın elinden almıştır. Gerçekten 1438 yılında Karakoyunlu Beyi'nin Akkoyunlu şehzadelerinden Kara Yülük'ün yeğeni Kılıç

⁷⁸ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.19 vd.

⁷⁹ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.21

⁸⁰ M. Ali Ünal; XVI. Yüzyılda Harput..., s.21

⁸¹ A. Aksın; 19. Yüzyılda Harput, s.22

Arslan ve kardeşlerinden Pir Hüseyin ve İskender ile beraber Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'in elinde bulunan Harput'u kuşatmışlardır. Fakat kalenin muhafızı olan Pehlivan Seyyidi Ali'nin beklenmeyen bir şekilde direniş göstermesi üzerine mütteliklerin muvaffak olamadıkları rivayet edilir. Anca Akkoyunluların bu hâkimiyeti kısa sürmüş olmalıdır. Çünkü bir başka kaynakta Harput'u Uzun Hasan Bey'in Dulkadiroğulları'nın zafiyetinden faydalanarak ancak 1465 yılında zaptettiği anlatılmaktadır.⁸² Bu arada 1467'de Uzun Hasan Karakoyunlu Beyi Cihanşah'ı ardından da Teynurlar'dan Ebu Said Han'ı yenip her ikisini de öldürdükten sonra sınırlarını Karaman'a kadar genişletir. Bu sırada Uzun Hasan, Osmanoğullarından kaçan Karaman ve Candaroğulları'nın kışkırtmasıyla bir Osmanlı kenti olan Tokat'ı yakıp yıkar ve Fatih'e meydan okur. Bu hareketler bir ölçüde sonun başlangıcı olur. 1473 yılında Fatih Sultan Mehmet, Uzun Hasan'ın üstüne yürümeye başlar. Yolda Karaman valisi Şehzade Mustafa ile Amasya Valisi Şehzade Beyazıt ordularıyla birlikte Fatih'e katılırlar. Otlukbeli'nde yapılan savaşta Akkoyunlular yenilir. 1478'de Uzun Hasan'ın ölümüyle taht kavgaları tekrar başlar ve Akkoyunlular parçalanıp yok olurlar.⁸³

1.1.6.6. Safeviler Devri

Osmanlı ve Memlük Devletlerinin gafletlerinden faydalanarak Doğu Anadolu'da faaliyetlerini genişleten Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından Harput 1507 yılında zaptedilmiştir. Şah İsmail II. Beyazid'den izin alarak Osmanlı topraklarından Elbistan üzerine yürüyerek Dulkadirli Alâüd-devle Bey'i yenmiş ve ülkesini yağmalamıştır. Kışın yaklaşması üzerine Dulkadirli ülkesini terk eden Şah İsmail dönüşte Akkoyunluların elinde bulunan Harput'u almıştır. Bu arada Diyarbakır Hâkimi Musullu Emir Bey de Şah İsmail'in hâkimiyetine girmiştir. Safevi hâkimiyeti Harput'ta 1516 yılına kadar sürmüştür.⁸⁴

1.1.6.7. Osmanlı Dönemi

Osmanlıların Doğu Anadolu ile ilgilenmeleri XIV. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Şah İsmail'in Anadolu üzerindeki faaliyet ve niyetlerini daha şehzadeliği

⁸² Mehmet Ali Ünal; a.g.e., s.22

⁸³ Ertuğrul Danık; a.g.e., s.14

⁸⁴ Mehmet Ali Ünal; a.g.e., s.23

sırasında fark eden Yavuz Sultan Selim, babasının yerine ordunun desteği ile tahta oturunca ilk olarak İran tehlikesini bertaraf etme yoluna gitmiştir. Yavuz Sultan Selim kardeşleriyle arasındaki taht mücadelesini kazandıktan sonra 1514 yılında İran üzerine sefere çıkmıştır. Büyük meşakketlere ve yeniçerilerin muhalefetlerine rağmen Çaldıran'da Şah İsmail'in kuvvetlerini büyük bir mağlubiyete uğratmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine geçişini sağlamıştır. Çaldıran zaferinin akabinde Harput'ta 26 Mart 1516 yılında Osmanlı hkimiyetine girmiştir.⁸⁵

1552 yılında Kanuni döneminde III. İran Seferi için ordular Harput'ta toplanır. 1635 ve 1638 yıllarında IV. Murat Revan ve Bağdat seferlerinde üç defa Harput'tan geçer. III. Mustafa döneminde (1757–1774) Harput'taki Yeniçerilerin yarattığı huzursuzluk sonucu Padişah olayları ancak gönderdiği bir fermanla durdurur. 1834'de Reşid Mehmet Paşa bölgede düzenlemeler yapmak üzere geniş yetkilerle Sivas, Diyarbakır ve Harput Valiliğine atanır. Ancak vergi vermeyi reddedip ayaklanan halk ve aşiretler, Paşanın gelişini hoş karşılamaz. Reşid Mehmet Paşa, Harput'u ordu merkezi yapar. Bu sırada bölgede yaşanan çatışmalarda pek çok sivil ve asker ölür. Gelişmeler sonucu Harput kent merkezi Harput'un hemen altında bulunan "Mezre" denilen yere taşınır ve Ma'murat-ül Aziz adını alır. 1851'de Dersim, Diyarbakır eyaletinden ayrılarak Harput'a bağlanır. Osmanlı-Rus savaşı sırasında başlayan huzursuzluklar sonrası 1915'de Van Ermeni ayaklanmasının ardından, Harput'ta yaşayan Ermeniler de ayaklanmaya destek vermiştir. Bunun sonucunda bu yıllarda pek çok Ermeni sınırdan uzaklaştırılırken bir kısım elebaşları ise tutuklanmıştır.⁸⁶ Bu isim padişah olan Abdulaziz'in adına izafeten verilmiştir.⁸⁷

1867 Vilayet Nizamnamesi ile bir sancak halinde teşkilatlandırılan ve Diyarbakır vilayetine tabi olan Ma'murat'ül Aziz'e Harput, Arapgir, Ergani Madeni, Malatya, Hısnımansûr (Adıyaman) ve Palu kazaları bağlıydı. 1871'de yönetimde çıkan bazı aksaklıklar sebebiyle Diyarbakır vilayetinden ayrıldı ve müstakil bir sancak haline getirildi. 1877 yılında ise vilayet oldu. 1892 yılında ise Malatya ve Dersim bu vilayete katıldı. Elazığ vilayeti 1920 yılına kadar bu idari durumunu korudu. Bu tarihten sonra

⁸⁵ Mehmet Ali Ünal; a.g.e., s.23 vd.

⁸⁶ Ertuğrul Danık; a.g.e., s.15

⁸⁷ Rifat Araz; Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara 1991, s.14

yeni bir düzenleme ile Malatya ve Dersim Elazığ'dan ayrıldı ve her biri ayrı birer vilayet haline getirildi.⁸⁸

Mamurat'ül Aziz vilayet olunca ismi de değiştirilmiş kısaca Elaziz denmeye başlanmıştı. Atatürk'ün 1937'de Elazığ'a teşrifleriyle "Azık İli" anlamına gelen Elazığ adı verilmiş bu isim daha sonra 10 Aralık 1937 tarihli başka bir kararla da Elazığ adı kabul edilmiştir.⁸⁹

1.2. Kutsalın Bir Tezahür Şekli Ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni

Yaratılışı gereği insanoğlu dine meyilli bir varlıktır. Bundan dolayı o, kutsala ulaşmak, onu yaşamak ve özümsemek ister. Bu nedenle o yeryüzündeki mekân ve varlıkları kutsal olan ve olmayan biçiminde ayırır. Bu da bize göstermektedir ki insanoğlunun inanç ve düşünce yapısında kutsalı bizzat özünde taşıdığına inanılan kutsal varlık ve kutsal mekân kavramları ile ilgili pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni son derece önemli bir yere sahiptir. Ziyaret fenomeninin temelinde yatan asıl gaye de bizzat kutsala ulaşma çabasıdır. Bu nedenle kutsalın içerdiği mana, kutsalın sınırlılıkları ve kutsalın belirleyici unsurları üzerinde durmak gerekecektir.

Kutsal, Türkçe'de, güçlü bir dini saygı uyandıran ve uyandırması gereken kutsi, mukaddes, tapınılacak ve yolunda can verilecek derecede sevilen, Tanrısal olan gibi manalara gelir. Kutsallık ise menşei ve özü itibarıyla gizemli ve tabiatüstü güçle olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere, olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlük ve meziyettir.⁹⁰

Her türlü dinde ve kültürde gördüğümüz kutsal, Tevrat'ta "Qds", İncil'de "Hagios", Kur'an'da ise "Hırm" ve "Tbrk" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Orta Asya Türkçesi'nde ise bu kavram "Iduk" kelimesi ile ifade edilir. Bu kelime bütün Orta Asya Türk lehçelerinde "ıduk, ıtık, ıyık, irih, ızık" biçimlerinde kullanılmaktadır. Günümüzde kutsal kelimesinin karşılığı olarak "mukaddes" ve "mubarek" kelimeleri ile

⁸⁸ Ahmet Halaçoğlu; a.g.m., s.552

⁸⁹ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, Elazığ 2009, s.6; Metin Tuncel; Bugünkü Elazığ, "İslam Ansiklopedisi, C.X", İstanbul 1994, s.553

⁹⁰ M. Yaşar Kandemir; Türkçe Sözlük, C.II, Ankara 1998, s.939

beraber “uğurlu”, “sınangılı” kelimeleri de kullanılmaktadır. Kutsal kelimesi olumsuz manada kullanılırsa bu kelimelere “cinli” kelimesinin de eklenmesi gerekir.⁹¹ Batı dünyasında kutsalı ifade etmek üzere yaygın olarak “sacred”ve “holy” kelimeleri kullanılmıştır. Bu terimlerden, Tanrı tarafından kutsal kabul edilenler için “holy” kelimesi, insanlar tarafından kutsal kabul edilenler için ise “sacred” kelimesi karşılmaktadır.⁹²

Durkheim’e göre kutsal; kaynağını toplumdan alan kolektif değerler manzumesidir. Hiçbir şey; taş, ağaç, kaya, mezar türbe kendiliğinden kutsal değildir. Onlara kutsallık kazandıran “mana” diye tanımlanan, yayılmacı bir karaktere sahip olan ve görülmeyen bir güçtür. Bu tanım irdelendiğinde mana ile kutsal, kutsal ile toplum arasında bir ilişkinin bulunduğu ortaya çıkar. Bu da kutsalın kaynağının toplum olduğunu gösterir.⁹³ Mircea Eliade’a göre ise kutsal, üstün bir güç (Tanrı, Yahve, Gök vb.) tarafından belirlenen, görebildiğimiz bütün nesnelere ortaya çıkan bir güç olup, mana gibi yayılmacı bir karakter arzetmez. Kutsal olan nesne ile temasa gelmiş kabul eder. Bu tanım esas alındığında kutsalla, olumsuz kutsallık diyebileceğimiz tabu arasında bir ilişkinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe sahip olanlara göre ise kutsalın kaynağı Tanrıdır. Bu da kutsala, her şeyi bilen, kendi yegâne değerini insana veren ve gerçek olana götüren gibi anlamların yüklenmesine yol açmaktadır.⁹⁴

Mircea Eliade’a göre kutsal için yapılabilecek ilk tanım dindışının zıttı olduğudur. Kutsal kendini daima “doğal” gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak göstermektedir. Ona göre kullandığımız dil, kutsalı ancak çok yüzeysel ve kaba bir biçimde ifade edebilir. Kutsal, güce ve bunun sonucunda gerçekliğe tekabül etmektedir. dolayısıyla kutsal, gerçek varlık, gerçek güç, ebedi ve etkin bir niteliğe sahiptir.⁹⁵

Kutsal, yaygın kullanımıyla genellikle din kavramıyla birlikte ele alınır. Bu durumda din, öncelikle zihinlerde kutsal terimini çağrıştırmakta, kutsal alana yönelik duygu ve düşüncelerle tavır ve davranışları ifade etmektedir. Kutsal hakkında yapılacak bir

⁹¹ Harun Güngör; “ Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneği)”, Türk Bodun Bilimi, İstanbul 2006, s.348 vd.

⁹² Ahmet Güç; “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları-I (Sempozyum:08/09 Kasım 1996), Ankara 1996,s.338

⁹³ Harun Güngör; “Türklerde Kutsal...”, s.348

⁹⁴ Münir Yıldırım; “Mircea Eliade’de “Kutsal ve Kutsal Zaman” Kavramı”, Dini Araştırmalar Dergisi cilt:10 sayı:28, Ankara 2007, s.63

⁹⁵ F. Büşra Yılmaztürk; Mircea Eliade’nin Kutsallık Anlayışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2003; sayfasız

araştırma, ister istemez dinin nasıl tanımlanacağı meselesini de gündeme getirmektedir. Dinin tanımlanması hususunda kutsal kavramı, belirleyici bir rol oynamış ve Dinler Tarihi'nde "kutsalın tecrübesi" dini tanımlayan terimler arasında yer almıştır. Kutsal, din ile olan bu münasebeti sonucunda din bilimlerinin önemli konularından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda kutsal ile din veya dini olan ile kutsal hemen hemen birlikte anılmaya başlanmıştır. Hattâ Dinler Tarihi, kutsal gerçekliğin açığa çıkması bağlamında kutsalın tezahürlerinin birikimi olarak görülmüştür.⁹⁶ Mircea Eliade'a göre; "Kültürün arkaik düzeylerinde din açılışı insanüstü bir Dünya'ya aksiyoloji değerlerinin dünyasına doğru sürdürür. Bu "başka dünya" insanüstü nitelikte olan "aşkın" bir düzeyi, mutlak gerçekler düzeyini temsil eder. Bir şeyin gerçekten varolduğu, insana klavuzluk edebilecek ve insan yaşamına bir anlam verebilecek mutlak değerlerin varolduğu düşüncesi, kutsalla tanışmada, insan ötesi bir gerçeklikle karşılaşmada ortaya çıkar. Demekki gerçeklik, hakikat ve anlam kavramları kutsal deneyiminden doğar. Daha sonra da metafiziksel spekülasyonlarla geliştirilir ve sistemli kılınır."⁹⁷

Dinler Tarihi açısından din, kişinin "kutsalla olan ilişkisi" şeklinde ifade edilir. Böyle bir ilişki evrensel ve milli inanç sistemlerinde görülebilmektedir. Kutsalın içerisine hem maddi hem de manevi varlık ve nesnelere dahil olabilmektedir. Bu maddi ve manevi nesnelere coğrafyadan coğrafyaya, milletten millete, zamandan zamana ve şartlardan şartlara değişebilmektedir.⁹⁸

Durkheim, bütün dini inançların ortak bir özelliği paylaştığını ifade eder. İnsanlar reel ve ideal düşündükleri her şeyi ikili, çoğu zaman karşıt iki grup bir sınıflandırmaya tabi tutarlar. Bu sınıflandırmayı Durkheim, genel olarak kutsal ve dindışı olarak adlandırır. Buna göre insanın dünyası iki alana bölünmüştür. Bir bölümü bütün kutsallıkları içerirken, diğer bölümü tüm dindışlıkları içermektedir. Bu, dini düşüncenin temel özelliğidir. Kutsal denildiğinde tanrılar ve ruhlar olarak soyut varlıklar anlaşılmalıdır. Herhangi somut bir nesne de kutsal olabilir. Kutsal olan şeyler doğal olarak gücüne değerlilik konusunda dindışı şeylerden üstündürler. Kutsalı ayırt edici bir unsur olarak kullanan Durkheim, Tanrı fikrini ihmal ettiği halde kutsalı kabul eder. Bu

⁹⁶ Münir Yıldırım; "Mircea Eliade'de Kutsal...", s.60

⁹⁷ Mircea Eliade; *Mitlerin Özellikleri* (Çev. Sema Rifat), İstanbul, s. 179

⁹⁸ Mustafa Ünal; "Evrensel Dinlerin Şamanizm'e Yaklaşımı, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler", 16-17 Nisan 2007 Hacatepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007, s.97

düşüncesine Budizm dinini örnek gösterir.⁹⁹ Kutsal gücü ihtiva eden potansiyel nesne ya da kişilerin güçlerini açığa vurmalarını muayyen bir zamana hasredilmiş olmayıp herhangi bir zamanda, umulmadık bir tarzda doğal bir yerde tezahür edebilir. Gücün tezahür ettiği mekân kişilere göre anlamlı bir özellik kazanır. Kutsalı ihtiva eden veya kendinde tezahür ettiği yer, nesne ya da kişileri “mana” olarak adlandırılırken bu özelliğe sahip olanlar da “kutsal yapmak, tehlikeyi ikaz etmek” anlamında “tabu” olarak değerlendirilir. Yunanlılar bu kelimeyi “yabancı” anlamında korku dehşet ve düşman güçleri ifade etmek için kullanmışlardır. Bu güce karşı insan hem nefret hem de saygı besleyebilir.¹⁰⁰ Esasen mana, bir şeyin veya bir insanın kendine mahsus bir kudret veya kuvvete sahip olduğunu ifade etmektedir. Bazı dinlere göre her mahlûkla bu güce sahiptir. Onlara göre, bazı insanlar, bazı cinler bile hem cinslerinden fazla manaya sahip olabilirler. Kurban ayinlerinde de böyle bir tasavvurun etkileri bulunmaktadır. İnsan, cin, ilah veya başka kuvvetlere, “kuvvetleri artıp bana da fazla bereket verebilsinler” diye teberrularda bulunur. Bu prensibe “*do ut des*” prensibi denilir ki “ben vereyim sen de ver” demektir. Çeşitli dinlerde görülen kurban inancının altında bu düşünce bulunmaktadır. Mana ile dolu olan her şey kıymetlidir. Dolayısıyla insan, başka şeylerde bulunan bu gücü benimsemek veya ona iştirak etmek maksadıyla ya düşmanın ya da kuvvetli bir hayvanın kanı ve yüreği gibi büyük miktarda mana ihtiva eden şeyleri temellük etmeye çalışır. Manayı taşıyan şeyler kâhin ve Şamanların demetlerinde görüldüğü üzere muhtelif kısımlardan mürekkep ise yahut işlenmemiş ham bir resim veya put şeklinde bulunursa “fetiş” olarak adlandırılır. Zikri geçen kuvvet kıymetli olmakla beraber oldukça tehlikelidir. Bunun için insan mana ile dolu olan şey ve mahlûklara serbestçe muamele etmemelidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar Malenezzyaca bir tabir ile “tabu”dur. Yani onlara yaklaşmak için etraflı bir ihtiyat tedbirleri lazımdır.¹⁰¹ Kutsalın bu özelliğinden dolayı bazı dinlerde, kutsala yaklaşmak için su ile yapılan elbise, beden ve çevre temizliği ile beraber gusül veya abdest diyebileceğimiz özel veya dini bir temizlik gereklidir. Hattâ kutsala yaklaşırken veya kutsal mekana girerken bazı özel kıyafetler giyilmekte veya çıkarılmaktadır. Şaman, kam, rahip, papaz ve din görevlisi gibi kimselerin dini görevlerini ifa ederken giymiş oldukları özel kıyafetler ile Kur’an’da yer alan ifadede Hz. Musa’nın Tuva Vadisi’nde

⁹⁹Fatma Büşra Yılmaztürk; Mircea Eliade’nin Kutsallık Anlayışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2003, sayfasız

¹⁰⁰ Mustafa Ünal; Sami Dinlerde Tanrı Fenomolojisi, Kayseri 2005, s.30

¹⁰¹ Annamarie Schimmel; Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999, s.13 vd.

olduğunda kendisine haber verilip papuçlarını çıkarması istenmesi yine müşriklerin bir pislik olduğu ve hükmün verilmesiyle bereber artık Mescid-i Haram'a yaklaştırılmaması gerektiği şeklindeki hükümler buna örnektir.¹⁰² Çünkü, kutsal olan nesne profandan tamamen farklı ve bambaşka bir şey olmuştur. Rudolf Otto, Hristiyan Kilise Babası Augustinus'un (354-430) *İtirafı*'nda kutsalın özü ve mahiyeti itibariyle akılla idrak edilmesi mümkün olmadığı için "ganz andere" yani bambaşka bir gerçeklik olarak ifade etmektedir.¹⁰³ Eliade'a göre de kutsal, denenebilir, varlıkbilimsel aşkın bir gerçekliktir.¹⁰⁴ Neticede toplum tarafından yasaklanan şeye gösterilen dini saygı aslında toplumun kendine duyulan saygıdır. Kutsal olan şey aslında toplumun kendisidir.¹⁰⁵ Joachim Wach da dinin sosyal kontrol ve sosyal değişimde oynadığı önemli rollere dokunmasa da, birçok durumda dinin sosyal yapının şekillenmesinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁶

Dinler Tarihi'nin öncülerinden olan Söderblom'a göre kutsal, ilk dini kelimedir. Kutsallık, bir dindeki en büyük kelimedir ve dinde Tanrı kavramından daha önemlidir. Zirâ ona göre bir dinin ilah konusunda kesin bir kavramı ve anlayışı bulunmayabilir ama kutsal ile din dışı (profan) alan arasındaki kesin ayrımı yapmayan hiçbir din yoktur. Bu bakımdan kutsallık bir dini duyguda en temel ilahi boyutu teşkil eder. Dindar insan da, herhangi bir şeyi ciddi olarak kutsal kategorisinde anlayan insandır.¹⁰⁷ Robert Ranulph Maret de (1866-1943), "din sonsuz bir iyiliği sembolize eden kutsala tapınmadır"¹⁰⁸ tanımıyla kutsalın en temel bir dini ifade olduğunu belirtmektedir.

Tarihi süreçte insanoğlu, karşılaştığı veya etrafında şahit olduğu bir takım nesne ve olaylara farklılık anlamında kutsallık atfetmiş, onları yaşadığı dini inançlarının bir tezahürü olarak görmüştür. Bu bağlamda kutsal, modern anlamda kendini din fenomenolojileri ile de ifade etmektedir. Çünkü din, yapı ve muhteva bakımından çok zengin ve aynı zamanda kompleks bir fenomendir. Dinin bu kompleksliği onun hem deruni hem de tarihi süreçte farklı inanç sistemleri şeklinde ortaya çıkmasından

¹⁰² A. Güç; "Dinlerde Kutsal...", s. 342

¹⁰³ Ramazan Adıbelli; Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2008, s.56

¹⁰⁴ Michel Perin, Şamanizm (çev. Bülent Arıbaş), İstanbul 2001, s.24

¹⁰⁵ F. Büşra Yılmaztürk; Mircea Eliade'nin Kutsallık Anlayışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2003, sayfasız

¹⁰⁶ Joachim Wach; Dinler Tarihi, İstanbul 2004, s.25

¹⁰⁷ Mustafa Alici; Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri, İstanbul 2007, s. 316 vd.

¹⁰⁸ R Adıbelli; Mircea Eliade ve Din..., s.43

kaynaklanmaktadır. Rudolf Otto, kutsalı irrasyonel alanda kabul ederek kutsal tanımlamasında iki anahtar terimi kullanır. Bunlar “Korkutucu Sır” ve “Büyüleyici Sır” anlamlarına gelen “mysterium tremendum” ve mysterium fascinas” terimleridir. Bu noktadan hareketle Rudolf Otto, kutsalı “korkutucu” ve “büyüleyici” kutupsallığının oluşturduğu bir “sır” şeklinde tarif eder. O, sır derken insan zihninin algısının izâh edemediği olağan dışılığı kasteder ve bu olağan dışılığın ancak dini duygularla yani kutsal olanla tecrübe edileceğini belirtir. Bu noktada Otto, sır olan gizemli duygunun yani kutsalın dinin temeli olduğunu ancak din, insan ve kültür etkileşimi içerisinde kutsala farklı anlam ve yapılar atfedildiğini söyler. Bu noktada Otto, sır olan gizemli duygunun yani kutsalın dinin temeli olduğunu söyler. Ancak din, insan ve kültür etkileşimi içerisinde kutsala farklı anlam ve yapılar atfedildiğini ifade eder.¹⁰⁹

İnsanın dini bir içgüdüye, din duygusuna ve daha genel olarak kutsallık duygusuna sahip olduğunu ifade eden Rudolf Otto, kutsalı bütün dinlerde canlı bir prensip a priori bir kategori, insan ruhunda mevcut olan a priori bir unsur şeklindeki açıklamaları kutsalın başka faktörlere indirgenemez bir kategori olduğunu ortaya koymaktadır. Onun bu düşüncesi kutsalı rasyonel açıdan değerlendirenlere de cevap niteliği taşımaktadır.¹¹⁰ Gerek Söderblom gerekse Rudolf Otto’nun açıklamalarına göre, hakiki dinin farik alâmeti, şahsi bir Tanrı mefhumu değil; insanın mehabetinden korkup aynı zamanda güzelliğine hayran kaldığı mukaddes, akıl ile idrak edilemeyen, hepsinden farklı olan bir varlığın mahiyetini duymasıdır. İnsandan kuvvetli olan böyle garip bir varlığın mahiyetine inanan dinler hemen hemen bütün yeryüzünde bulunur. Yukarıda da değindiğimiz üzere bu duygunun en aşağı derecesini, iptidai dinlerin çoğunda mevcut olup Malenezya bir kelime ile “mana” denen tasavvur ve mefhumlarda görebiliriz.¹¹¹ Kutsalı anlama ve yorumlamada psikolojik yorumlarda dikkat çekmektedir. Freud, kutsalı libidonun bir ürünü olarak yorumlamaktadır. Ona göre kutsal mahremler arası cinsel ilişki sembolleriyle dolu olduğundan dolayı tehlikeli ve kirlidir. Fakat kutsal yine de kudretin hayali bir temsilini oluşturmaktadır. Bütün eski antropolojilere göre kutsal, ilkel zihniyetin ilkel bir ürünüdür. Mircea Eliade kutsalı evrensel bir boyutu olan fenomen olarak kabul etmektedir. O, insanın dini tarihi sürecinde çok sayıda görülen bu fenomenlerin temelde birkaç dini tecrübenin sonsuz türde ifade edilmelerinden ibaret

¹⁰⁹ M. Yıldırım; “Mircea Eliade’de Kutsallık...”, s.62 vd.

¹¹⁰ R. Adıbelli; Mircea Eliade ve Din..., s.55

¹¹¹ A. Schimmel; Dinler Tarihine..., s.13

olduğuna inanır. Bu sebeple dini fenomenler kendi özünü oluşturan kutsal çerçevede anlaşılmalıdır.¹¹²

Friedrich Maximilian Müller (1823–1900), kutsalı ve kutsal varlığı “Sonsuz” adlı bir kategori altında isimlendirmektedir. Ona göre Sonsuz olan’ın tecrübesi, kendiliğinden (sui generis) olduğu için hiçbir dini ihtiyaç yok sayılamaz. Ancak yine de insanoğlu Sonsuz’u doğrudan tecrübe edemediğinden, ancak “tabiat aracılığıyla” ve “onun içinden” tecrübe edebilir ve bunu da pek çok kültürde olduğu gibi birçok göksel fenomenden bilhassa da Güneş’ten hareketle yapar. Müller’e göre yine de Güneş’in yerdeki sakinlerin algılarında nasıl bir yer işgal ettiğini tam olarak anlamamız mümkün değildir. Müllere göre din olgusu, insanın kalbinde, kafasında olmasına karşın daha da önemli olarak aynı zamanda gökyüzünde, taşlarda, ırmaklarda ve dağlarda kısacası tabiatın içinde saklıdır ve dış alemde bulunan ve aynı anda hem Tanrı’nın gizemli örtüsünü hem de ifşasını veya vahyini meydana getirir. Bütün bu izâh ve önermelerden hareketle Müller dini; “İnsanın ahlaki karakterine etki edebilecek şekilde, çeşitli tezahürler altında Sonsuz’un algılanmasıdır”¹¹³ şeklinde tanımlar.

Kendi tarihi içinde kutsalın tezahürlerinin bulunmadığı hiçbir din ve ırkın bulamamaktadır. Başka bir deyişle, her dini çerçevede kutsal ve kutsal dışı şeyler sürekli mevcuttur.¹¹⁴ İlahi dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet) ise, en kutsal varlık olarak inanılıp kabul edilen Tanrılar, kutsallıklarını her an her yerde inananların kabul edeceği bir biçimde tecelli ettirebilmektedirler. İnanan insanlar onların gücünü ihtiyaç duydukları veya başka durumlarda tezahür edince görebilmektedirler. Bu da onların aynı zamanda dünyaya müdahale edişlerini de anlatmaktadır.¹¹⁵ Kutsalın bu özelliği ile ilgili Ugo Bianchi, “*Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*” adlı eserinde kutsalla ilgili şu bilgileri verir: “Genel bir kutsal, belli bir inançta bulunmaz. Zira o, dini bir ilham olup duygusal temelin sezgiciliği tarafından karakterize edilen söz konusu teorinin temel bir bölümü olan varoluşçu önem olmaksızın, daima tanrısal mecazın veya güçlerin tezahürüyle ilişkilendirilir”.¹¹⁶

¹¹² M. Yıldırım; “Mircea Eliade’de Kutsallık...”, s.65 vd.

¹¹³ M. Alıcı; *Dinler Tarihinin...*, s.40 vd.

¹¹⁴ Mircea Eliade; *Dinler Tarihi “İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi”* (çev. Mustafa Ünal), Konya 2005, s.37

¹¹⁵ M. Ünal; *Sami Dinlerde...*, s.35 vd.

¹¹⁶ Ugo Bianchi; *Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*, Kayseri 1999, s.50

Her bir fenomen tarih içinde olup başka bir yerde aranmaz. Ele alınan her kutsalın tezahürü aynı zamanda tarihi bir gerçektir. Kutsalın her manifestosu bazı tarihi durumlarda da yer alır. Hatta en kişisel ve aşkın mistik tecrübeler, ortaya çıktıkları çağın bir takım etkilerini içlerinde barındırırlar. Kutsalın tezahürünün daima tarihsel bir olay olması gerçeği, onun evrensel değerini azaltmaz. Bir takım kutsalın tezahürü tamamen saf, yerel amaca sahip iken diğerleri de evrensel değere sahiptir. Meselâ, Hintlilerin saygı gösterdikleri “aşvattha” ağacındaki kutsalın görüntüsü sadece onlar için anlamlıdır. Fakat Hintlilerin “kozmetik ağaç” sembolünde yer alan kutsalın tezahürü evrenseldir. Çünkü kozmik ağaçlar eski uygarlıkların hepsinde bulunmaktaydı.¹¹⁷

Mircea Eliade’a göre kutsal, şuurun yapısı içerisinde bir unsur olup, şuurun tarihi içerisinde bir dönem değildir. Anlamlı bir dünya kutsalın tezahürü olarak adlandırabileceğimiz diyalektik bir sürecin sonucudur.¹¹⁸ Ona göre kutsalın kaynağı, tarihsel oluşun merkezinde görünmeye yönelen ortak insan düşüncesinin ilk örnekleri olan arketiplerdir. İnsanın kolektif şuuraltının ilk örnekleri (arketipler) de arkaik, geleneksel ve toplumların bireysel ve sosyal yaşam ilişkilerini teşkil ederler.¹¹⁹ Joachim Wach’da, dini fenomenlerin tarihi olaylar bütününden bağımsız olmadığını hatırlatır. Öyleki, kendi hedefleri ve yöntemleri olmasına rağmen dinlerin tarihsel incelemesi, genel olarak beşeri kültürün tarihsel incelemesinden ayrılamaz.¹²⁰ Ayrıca Wach’a göre; dindeki her fenomen başka bir anlama fırsat vermemek üzere dini bir tezahür olarak algılanmalıdır. O, dinin özünü kutsalın tecrübesi olduğunu belirtmektedir. Wach hocası Otto’dan farklı bir şekilde kutsalın insanda algılanış biçimi olarak “Nihai Gerçeklik” kavramını esas alıp din terimini, insanın karşılaştığı üstün güçleri kontrol altında tutmak üzere yapılan büyü teriminden ayırt eder. Wach’a göre din daha ziyade bir byun eğmedir, yani Nihai Gerçekliğin ilahi tabiatı olarak algılanan “Üstün Güç”e teslim olup ona güvenmek ve tapınmaktır. Sonuçta ortaya çıkan dini tecrübe ise idrak edici, darmadağan edici bir Nihai Gerçeklik terübesi olup, akıl, etki ve iradeden oluşan bir hiyerarşi şeklindeki beşer unsurlarını aynı anda içermektedir. Bundan dolayı dini

¹¹⁷ M. Eliade; Dinler Tarihi İnançlar..., s. 25 vd.

¹¹⁸ Mircea Eliade; Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu (çev. Mehmet Aydın), Ankara 1990, s.8

¹¹⁹ Münir Yıldırım; “Mircea Eliade’de Kutsallık...”, s.66

¹²⁰ J. Wach; Dinler Tarihi, s.20 vd.

tecrübe yoluyla insan tek, maddi ve fani bir fenomene tepki göstermezken, kendisine ait tüm tecrübe dünyasını oluşturan Kutsal'a ve kutsal varlıklara olumlu tepki verir.¹²¹

Eliade'a göre; kutsal her zaman belirli şeyler aracılığıyla tezahür eder. Bu tezahür edişteki görünenler yani hiyerofaniler, gerçek dünyadan bir nesne ya da kozmik âlemden tanrısal bir figür, simge, ahlak kuralı ve hatta düşünce olabilmektedir. Ona göre kutsalın diyalektiği temelde aynıdır. Zira kutsal kendisinden başka bir şey aracılığıyla ortaya konulur, nesnelere, mitlere ve sembollere aracılığıyla tezahür edebilir ama kendisini asla olduğu gibi tamamen açıklayamaz. Kutsalın kendisini açığa çıkardığı hiyerofaniler aynı zamanda bir gücün, kudretin, normal olmayanın gizemin ve sıra dışının açıklaması olan "kratofani"dir. Bu kratofanilere yani gücün tezahürleri olarak kabul edilen şeylere saygı duyulmakla birlikte aynı zamanda onlardan korkulmaktadır. Hiyerofanilerde kutsal, kutsal olmayan bir nesnede ortaya çıktığı için her hiyerofani iki zıt özün; kutsal ve kutsal olmayan, ruh ve madde, sonsuz ve fani, iyi ve kötü şeylerin bir arada bulunduğunu gösterir.¹²² Yine Eliade'a göre, hiyerofaniler kutsalı dışa vurdukları için nesnelere ontolojik düzenini değiştirmektedirler. Değersiz ya da anlamsız bir taş, bir ağaç ya da bir kaynak kutsalla kaynaştığı zaman dinsel deneyime katılanlar için bir anlam ifade eder ve paha biçilmez bir hale gelir.¹²³

Mircea Eliade'a göre, hangi din söz konusu olursa olsun her zaman için kutsal nesnelere veya canlıların yanısıra kutsal olmayan nesnelere ve canlılarda varolmuştur. Yani herhangi bir nesne hiyerofaniye dönüşebilse, bu grubun içerisinde bu özelliği taşımayan nesnelere bulunmaktadır.¹²⁴ Geleneksel kültürler göre, yalnızca kutsal olan şeyin bir gerçekliği vardır. Kutsal kabul edilen tapınak, kent vb. mekanlar tek gerçeklik olarak kabul edilir. Çünkü evrenin tamamı orda yoğunlaşmıştır.¹²⁵ Bu da bize göstermektedir ki kutsallık, insanlık tarihi süresince değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. Ziyaret fenomeni de kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

¹²¹ Mustafa Alıcı; Dinler Tarihini..., s.501

¹²² M. Yıldırım; "Mircea Eliade'de Kutsallık...", s.67 vd.

¹²³ Mircea Eliade, Demirciler ve Simyacılar (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2003, s.180

¹²⁴ R.Adıbelli; Mircea Eliade ve Din..., s. 69

¹²⁵ Mircea Eliade; Babil Simyası ve Kozmolojisi (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2002, s. 28

Türkçe’de “birini veya bir yeri görmeye gitmek” anlamında kullanılan ziyaret sözcüğü Arapça “ziyaret” kelimesinden gelmektedir. Arapça’da aynı kökten gelen “zevr” sözcüğü ise hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manasında kullanılmaktadır. Bu ikinci anlamda “zair” kelimesi daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Aynı kökten zuvar ve mezar kelimeleri bir kimseyi görmeye gitme manasına gelmektedir. Bununla beraber mezar Türkçede kabir olarak ifade edilmektedir.¹²⁶

Araştırma sahamızda ele aldığımız ziyaret fenomeni ise, söz konusu olan yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, ermiş, âlim, sofı, seyyid, şeyh, gazi, mubarek, pir, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve ve bu çerçevede oluşan inanç ve uygulamaları kapsar.¹²⁷ Araştırma alanımızda ziyaret tabiriyle birlikte yaygın olarak kullanılan bir diğer terim ise adaktır. Adak; kutsal tanınan bir şahsa veya bir şeye adı söylenerek yapılan nezir veya nezir edilen nesnedir. Uygulamada ise adak; Tanrıya, kutsal tanınan bir şahsa, bir şeye (ağaç, su, taş, kaya vb.) herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı belirtilerek yapılan şartlı vaat, şartlı söz, bazen şartlı, bazen peşin (mum yakma, yiyecek bırakma, vb.) bir and olarak ferdi veya topluca yapılan, bazı hallerde de bereket temini için yapılan bir hareket, bir davranış veya duadır.¹²⁸

Dolayısıyla yapısal bakımdan ziyaret yerleri de kendilerinde kutsal veya esrarengiz gücün tezahür ettiği mekanlardır. Dolayısıyla ziyaret fenomeni, kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvetin bulunduğu inanılan bir takım mezarların, türbelerin, ağaçların, taşların, dağ ve tepelerin vb. mevkilerin belli amaç, maksat ve istekler doğrultusunda ziyaret edilmesiyle ortaya çıkmışlardır. Çünkü kutsalı bizzat özünde taşıdığına inanılan bu yerlerle bir takım usul ve ritüellerle temasa geçilmesi halinde insana faydasının dokunacağına inanılmaktadır. Yapısal olarak bakıldığında kutsal hem cezbedici (fascinant) hem de ürkütücü (tremendum) şeklinde karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu özelliği dolayısıyla insanlar ziyaret yerlerine belli usul, adap ve menasikler doğrultusunda yaklaşmaktadır. Bundan dolayı kutsalı bizzat özünde barındırdığına inanılan ziyaret yerleri birer hierofani olmasının ötesinde aynı zamanda Eliade’nin ifade

¹²⁶ M. Yaşar Kandemir; “Ziyaret”, İ.A., M.E.B., C.XIII, İstanbul 1986, s.621

¹²⁷ Ünver Günay vd.; Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.10

¹²⁸ Hikmet Tanyu; Ankara ve Çevresinde Adak Yerleri, Ankara 1967, s.8 vd.

ettiği gibi kratophanie yani kutsal gücün tezahürü olarak kendini açığa vurmaktadır.¹²⁹ Dolayısıyla insanlık, tarih boyunca kutsalın tezahürü olarak birçok sembol, mitoloji ve tabiatüstü varlıklar ortaya koymuş ve dini dünyasını da onlara gösterdiği saygılarla doldurmuştur. Bunun için insanlık tarihinde “homo religiosus” yani dindar adam kavramı ön planda bulunmaktadır. İşte dindar adamı besleyen kutsalın bu tezahürleri olmuştur.¹³⁰

Ziyaret inancı ve olayları yalnızca Türk ve İslam dünyası ile sınırlı değildir. Bilindiği gibi naturizm, animizm diye adlandırılan ve tabiata, tabiat kuvvetlerine veya onların kişileştirilmiş şekillerine ve yahutta ruhlara ve özellikle ata ruhlarına tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalara Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra Uzak Doğu ülkelerinde ve hatta Çin'de Hindistan'da Eski Yunan ve Roma'da da rastlanmaktadır. Özellikle Kuzey Afrika'da ve oradan aldığı etkilerle Zenci Afrika dünyasında Murabitizm veya Mirabitizm denilen ve türlü amaçlarla velilerin mezarlarının yahut öteki kutsal bilinen mekânların ziyaret edilmesinde ibaret olan olay oldukça yaygındır.¹³¹ Günümüz Türk Dünyasında, Anadolu'da ve hatta araştırma alanımızda ziyaret fenomeni adı altında teşekkül eden inanç, uygulama ve menasiklerin temelini İslamiyet öncesi Türk inançlarına kadar uzandığını söylemek mümkündür. . Bütün dini tecrübelerden geçen Türkler X. Yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslamiyet'e girmeye başladılar. Türklerin İslamlaşması XIII. ve XIV. yüzyıla kadar uzanan bir zaman zaafında gerçekleşmiştir. Hatta bu yüzyılları müteakip XVIII. Ve XIX. yüzyıllarında da Müslümanlığı kabul eden Türk zümrelerine rastlanmıştır.¹³² Uzun tarihleri boyunca Türkler İslam'ı kabul etmeden önce Şamanizm, Yahudilik, Zerdüştlük, Manihaizm ve Hıristiyanlık gibi birçok dinlerle temasa girmiş, onlardan etkilenmiş ve Türk boylarından bu dinleri kabul edenler olmuştur. Ancak bu kabul ediş genele şamil olmamış; bir boyla veya az bir grupta sınırlı kalmıştır.¹³³ Yine Türkler bir takım dağların, tepelerin, ağaçların, suların veya göllerin ruhu olduklarına inanılmaktaydı. Eski Türklerdeki bu tabiat kültürüne olan inanışlar Orhun kitabelerinde

¹²⁹ Ünver Günay vd.; Ziyaret Fenomeni Üzerine... , s.104

¹³⁰ Mehmet Aydın, Galip Atasagun, Ahmet Aras, Nermin Öztürk, Sami Baybal; Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Trihi ve Din Fenomenoloisi Açısından Değerlendirilmesi, Konya 2006, s.114

¹³¹ Ünver Günay vd.; Ziyaret Fenomeni Üzerine...., s.10

¹³² Ünver Günay, Harun Güngör; Türklerin Dini..., s.239

¹³³ G. Tümer,A. Küçük; Dinler Tarihi, s.79

iduk Yer-Sub tabiriyle ifade edilmektedir.¹³⁴ Bu bağlamda Türkler eski dini kültürlerinden birçok unsuru İslami motiflerle birleşip yeni dini kültür ortamlarına varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Sonuç olarak Joachim Wach'ın ifadesiyle şunu diyebiliriz ki; "din", sıfatını kendilerine tahsis ettiğimiz fenomenlerin bütünüdür. Bu da dinler tarihi diye isimlendirdiğimiz ilmin, bağımsız bir disiplinin konusunu oluşturur.¹³⁵

¹³⁴ Talat Tekin; ; Orhon Yazıtları, Ankara 1988., s.40

¹³⁵ Joachim Wach; Dinler Tarihi, s.100

İKİNCİ BÖLÜM

ELAZIĞ VE YÖRESİNDE ZİYARET YERLERİ

2.1. Elazığ Merkez

2.1.1. Harput Yöresi

Elazığ ve çevresinde, Harput yöresi ziyaret uygulamasının en yoğun olarak yaşandığı yerdir. Bunda ise Harput yöresinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla birlikte bölgenin Türklerin hakimiyeti altına girmesiyle adeta bir ilim merkezi olması ve burada yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyanın kabirlerinin yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olması etkili olmuştur. Araştırma konumuz kapsamında Harput yöresinde ziyarete konu olan 10 türbe ve 5 mezar tespit edilmiştir.

Harput'ta bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen, hüviyeti hakkında kısıtlı bilgi bulunan veya herhangi bir bilgi bulunmayan türbe ve mezarlar bulunmaktadır. Fakat bu mekanlar çevresinde araştırmamıza konu olmasını sağlayacak ziyaret ile ilgili inanç ve uygulamalar gösterilmediği için bunların adlarını vermekle yetineceğiz. Bunlar; Hacı Hulusi Efendi, Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendi, Beyzade Hacı Mehmed Nuri Efendi, Beyzade Hacı Bahaaddin Efendi, Hacı Abdulhamid Hamdi Efendi, Hacı Hafız Mehmet Tevfik Efendi, Ahi Musa Türbesi, Delilzade Hoca İbrahim Efendi, Alişamlı Bekir Efendi, Alişamlı Beşir Efendi, Abid Kaygusuz Efendi, Hacı Cevdet Efendi, Hafız Muhammed Okur Efendi, Hacı Muhammed Şevki Efendi, Hacı Hafız Mustafa Efendi, Sürsürülü Ama Ahmet Efendi Yemenici Mehmet Öğreten Efendi, Alişamlı Ömer Efendi, Şeyh İbrahim Efendi (Delilzade), Hacı Rifat Baba, Muhammed Mazhar Efendi, Saadettin Hoca Efendi, Mehmet Sait Tel Efendi ile türbesi günümüze kadar intikal etmeyen Nazır Baba türbesi debu ziyaretler arasında gösterilebilir. İsmi zikrettiğimiz bu fazıl alim ve kamil insan olarak bilinen zâtlar daha ziyade yakınları ve

muhibleri tarafından ziyaret edilirler. Bu zâtlardan Ahi Musa türbesi hariç diğerlerinin kabirleri türbe şeklinde olmayıp mezar ziyareti şeklindedir.

Ayrıca İshak Sunguroğlu'nun "*Harput Yollarında*" isimli dört ciltlik eserinin birinci cildinde Celal Baba ve yedi nefer arkadaşı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Harput'un çok eski büyüklerinden Celal, Şemsi Esad, Adil, Tahir, Ömer ve Alaaddin namlarında yedi nefer zevatın türbeleri şehrin kuzeyinde ve Meteris mezarlığında yolun sağ tarafındaki kurra hocaların mezarlarının biraz aşağısındaydı. Bunların yedisi de dört ince ve zarif sütun üzerine yapılmış bir kubbe altında yatıyorlardı ve ziyaretgâhtı. Hicri 1301 tarihli bir Ma'muratü'l Aziz salnamesi bu türbe hakkında aynen şöyle yazar: "Bu yedi kabir üzerine Asr-ı Abdulmecid Han'da bâ irade-i seniyye bir kubbe inşa edilmiş ise de muahheren harap olmuştur. Celal Baba ve yedi nefer arkadaşlarına ait olan türbe ve bunların hüviyetleri Harput evkâf tescillerinde de mazbutmuş."¹³⁶

2.1.1.1. İmam Efendi

İmam Efendi'nin türbesi, Harput'ta Meteris Mezarlığı'nın doğu tarafında (üst kısmında) yer alır. Buzluk Mağaraları'na giden yolun sağ üst tarafında bulunmaktadır. Kare planlı olan ve üzeri büyük bir kubbe ile kapatılan türbe, sadece makam (türbegâh) bölümünden oluşup tek mekânlıdır. Türbenin aydınlatması dışarıya bakan tek pencereyle sağlanmaktadır. Makam bölümünde yer alan üç mezar demir cağlarla ayrılmıştır. Bu mezarlar girişte sağda Mustafa Naci Efendi (Muşi Efendi), ortada İmam Efendi'nin kendi kabirler, solda (kıble tarafında) ise oğlu Muhit Efendi'nin kabirleri yer alır. Yine makam bölümünde bir kabir daha bulunup bu da oğlu ve aynı zamanda halifesi olan Nurettin Efendi'ye aittir. Türbeye girmeden sağ tarafta halifesi Saadettin Efendi'nin kabri bulunmaktadır. Yine türbenin dışında güney cephesinde İmam Efendi'nin halifelerinden Sürsürülü Molla Hüseyin Efendi'nin kabri yer almaktadır. Türbenin etrafında Harput'ta yetişmiş veya hizmetlerde bulunmuş değerli âlimlerin mezarları da bulunmaktadır.. (Bkz. Resim1)

İmam Efendi aslen Erzurumlu olup asıl adı Hafız Osman Bedrüddîn Erzurûmî'dir. Çemişgezek nüfus kayıtlarından alınan bilgiye göre, 1858 yılında Erzurum'un

¹³⁶ İshak Sunguroğlu; *Harput Yollarında*, C.I-II, İstanbul 1958/1959, s.324 vd.

Abdurrahman Ağa Mahallesi'nde doğmuştur.¹³⁷ Rivayete göre; O doğduğunda âdet üzerine sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okunur. İmam Efendi, okunan bu ezanı ilk duyduğunda sağ elinin şahadet parmağını havaya kaldırır ve ezan bitimine kadar da elini indirmez. Babası ilim ve tasavvufî konulardaki liyakatiyle tanınmış olan Selman Sükûtî Efendi, annesi Esmâ Hatun'dur. Osman Bedrûddîn Erzurûmî, sıradan insanlardan çok farklı bir kişilik yapısıyla dünyaya gelmiştir. Gerek düşünüş gerekse davranışlarıyla yaşını aşan belli konulara verdiği tepki ve gösterdiği davranışlarla bunu göstermiştir. O, kendisinin yaradılışındaki bu farklılığı ilk fark eden babasının eğitim ve terbiyesi altında yetişir. Dokuz yaşında iken Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyip hafız olur. Daha sonra Erzurum medreselerinde sarf ve nâhiv dersleri alır ve Arapça öğrenmeye başlar. Arapça'yı öğrendikten sonra hadis, fıkıh, tefsir gibi dini ilimlerin öğrenim safhalarını da başarıyla bitirdikten sonra ilim adamlığı hüviyetini kazanır.¹³⁸ Bu arada O, Hüccurat süresinin tefsirini okuyunca orada buyrulduğu üzere amellerin bilmeden yapılan hatalar yüzünden boşa gitmesinden korkarak çok az konuşmaya başlar. Onun bu sessizliği üzerine hocaları ve arkadaşları kendisine "Sessizce Hafız Osman Bedrettin" demeye başlarlar. Hocalarından Mehmed Tahir Efendi bir gün İmam Efendi'ye "Molla Hafız! Bütün bildiklerimi sana öğrettim. Ayrıca bilmediklerimi de öğrendim. Şöyle ki, bilmediklerimi sana öğretmek için önce çalışıp öğrenmeye mecbur kaldım. Bundan ötesine gidemiyorum. Artık senin, ilmin benden daha fazla bir hocaya devam etmen gerekiyor. Bugünden itibaren ders vermeyeceğim" der. Bunun üzerine İmam Efendi; "Dertliyim derdim derin, derdime derman için sana geldim ya Mûin" diyerek bir müşid bulmak için Allah'a dua eder ve medreseden ayrılır. Aslında o, zâhiri ilimlerde yetişmiş, bâtını ve tasavvuf ilminde kendisini yetiştirecek bir hoca aramaktadır. O bu arayışı sırasında Buhara'daki Cami-i Kebir'de halka vaiz ve nasihat eden Seyyid Ahmed Merâmî Buhara'dan ayrılarak Erzurum'a gelir. Burada Hasankale'nin Bevelkasım köyünde üzerine aldığı imamlık vazifesini yürütür. Yaptığı sohbetler üzerine kısa sürede ilmi ve şöhreti bütün çevreye yayılır. Bu zatın ismini ve ilmini duyan İmam Efendi derhal yola çıkar. Aradığı müşidi bir namaz vaktinde camide bulur. Seyyid Ahmed Merâmî bu gencin kendisine yetiştirmesi için işaret edilen genç olduğunu anlar. Namazdan sonra "Merhaba hoş geldin Hafız Osman Bedrûddîn" der. Bunun üzerine Osman Bedrûddîn birden bire ürpererek hayretler içinde yaklaşarak

¹³⁷ Günerkan Aydoğmuş; Harput Kültüründe Din Alimleri, Elazığ 1998 s.129

¹³⁸ O. Bedrûddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâminî, s.28

Ahmed Merâmî'nin elini öper. Daha sonra kendisinden ders almak istediğini söyler. Onun bu arzusuna Ahmed Merâmî, "Buhara'dan kalkıp buraya kadar geliriz de senin gibi ilim isteyen bir talebeye ders vermez miyiz?" cevabını verir. Daha sonra Osman Bedrûddîn'i alıp evine götürür. Onun ilimdeki derecesini ölçmek için bazı sorular sorar. Sorduğu sorulara tatmin olucu cevaplar alınca onu yetiştiren hocasını metheder ve şöyle der: "Şunu bilesin ki, ilmin uçsuz bucaksız yolu neticede insanları Hakk'a ulaştırır. İlimin muhtelif safhaları ve sahneleri vardır. İlimin çeşidi çoktur. Bizim sana vereceğimiz ilim tasavvuf ilmidir." Bir süre daha sohbet eden Ahmed Merâmî, İmam Efendi'nin kendisini dikkatle ve şevkle dinlediğini görünce onun istek ve meylini anlar. Daha sonra İmam Efendi'nin istek ve arzusu doğrultusunda her gün gelip kendisinden ders alması kararlaştırılır. Şöyleki İmam Efendi hergün Erzurum'dan kalkar aralarında üç saat mesafe bulunan Alvar köyüne giderdi. Sabah namazını burada kıldıktan sonra Bevelkasım köyüne varır dersini alırdı. Uzun süren bu meşakkatli eğitimin ardından Ahmet Merâmî, bir gün Hafız Osman Bedrûddîn'ne dönerek "Şunu bilesin ki, ilm-i zâhir ile ilm-i bâtın birleşerek ait olduğu kalpte merkezleşti. Allah-ü Teâlâ'ya hamd ve sena olsun, size de mübarek olsun. Benim vazifem burada tamam oldu. Ben irşada memur değilim. Sizi bu güne kadar yetiştirmekle, tasavvufî ahkâmı size bildirmekle vazifeliydim. Biz memleketi, memlekettekiler de sizi arzuluyor. Varis-i enbiya meşarık-ı evliya (peygamberlerin varisi evliya güneşi) olarak bir mürşid-î kâmil aramaya salahiyet kazandınız. Cenab-ı Hak hayırlısıyla muvaffak buyursun" dedi ve derslerine son verdi. Bunun üzerine İmam Efendi tekrar mürşidsiz kalır ve Erzurum'a dönerek mürşidini aramaya koyulur.¹³⁹

10–20 yaşlarında onun ilim alanında eğitim ve öğrenimiyle babası Selman Sükûtî'nin yanı sıra Seyyid Ahmed Merâmî ve Mahmut Samini bizzat ilgilenmiştir. O, bu zâtların himmet ve sohbetleri ile o günkü zahiri ilimlerde bir ölçüde de tasavvufta yaşından daha ileri bir derecede derinlik ve seviyenin sahibi olur. 1877–78 yıllarında Erzurum Rusların işgaline uğrar. Tarihte 93 Harbi olarak da bilinen bu savaş arzu edilmeyen bir seyir takip etmesinden dolayı Erzurum'da üzüntülü ve sıkıntılı günler yaşanmaktadır. Ordu komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum kalesine çekilerek bir müdafaa hattı tesisine çalışmakta ve taarruz için halkın maneviyatını yükselterek ordu ile birlikte topyekûn bir karşı koyuşa hazırlayacak bir kıvılcıma ihtiyaç duymaktadır. Nihayet 8

¹³⁹ Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.182 vd.

Kasım 1877 günü sabah namazı vakti yaklaşmaktadır. O gün Ayaz Paşa Camisi'nden okunan sabah ezanı beklenen kıvılcımı atmıştır. Her zamankinden çok farklı bir şekilde okunan ve dinleyenlere tesir eden bu ezan ile Erzurum halkı birlik ve beraberlik edası içinde camiye koşar. Kılınan namazdan sonra evlerinde tüfek, tabanca, bıçak, kılıç v.b. ne varsa yanlarına alarak cepheye giderler. Sabah namazı okuduğu ezanla Erzurum halkına bu manevi havayı veren kişi Osman Bedrûddîn'dir. Kendisi de Erzurum halkının en önünde bu çarpışmalara katılır. Taarruzda gösterdiği gayret ve aşırı cesareti ile dikkat çeken Osman Bedrûddîn, Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından 28. Alayın 3. Tabur imamlığına tayin edilir. O günden sonra çevresi tarafından artık "İmam Efendi" diye anılmaya başlanmıştır.¹⁴⁰

Harp sonrası taburu ile birlikte Diyarbakır'a tayinen naklolur. İmam Efendi gördüğü bir rüya üzerine Elazığ'ın Palu kazasına giderek şeyhi Mahmut Samini'yi ziyaret eder ve sohbetlerine katılır. Fakat İmam Efendi Mahmut Samini'den inâbe almaya yanaşmaz. Çünkü Mahmut Samini'nin tütün içmesi (sigara) ve rahatsızlığından dolayı gözlerinin çapaklanması onun dikkatini çeker. O, tütün içenden hiç şeyh olur mu? diye düşünür. Bir süre sonra kendisine kahve ikram edilir. İmam Efendi kahvesini içerken beyaz olan cübbesine bir miktar kahve dökülür. Giyim kuşam temizliğine son derece dikkat eden İmam Efendi; "Mahvoldu cübbe." diye düşünür. Mahmut Samini, "Hafız, cübbeni çıkar da bizim Mustafa temizlesin" der. İmam Efendi cübbesinin temizleneceğine inanmaz ama yine de çıkarıp verir. Cübbe birkaç dakika sonra temiz bir halde gelir. Yine o gece İmam Efendi garip bir rüya görür. Rüyasında dünyada bütün bitkiler Allah'a secde etmektedirler. Ne var ki tanımadığı bir bitki Allah'a bir türlü secde etmez. İmam Efendi sabah uyandığında Mahmut Samini kahvesini içmektedir. Bir süre sonra İmam Efendi'ye dönerek; "Hafız bir ateş getir de şu Allah'a secde etmeyen otu yakalım" der. Arkasından Hafız biz bu tütünü şunun için içiyoruz: "Buraya tütün içen birçok kişi gelmektedir. Şayet ben tütün içmemiş olsam, tütün içen kişilerin çoğu beni dinlemeyip tütün içmek için dışarı çıkacaklar. Halbuki şimdi hem tütün içiyor hem de oturup beni dinliyorlar. Bunun keyifçisi değilim, sırf bunun için içiyorum" der. Bu olay ile hakikati anlayan İmam Efendi'nin Mahmut Samini hakkında olan şüphesi de oldukça izale olmuştur. O gün İmam Efendi içlerinde Mahmut Samini'nin de bulunduğu cemaate

¹⁴⁰ O. Bedrûddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâmini , s.29

imamlık yapar. Bunun üzerine talebelere biri Mahmut Samini'nin ileri gelen talebelerinden Miyadinli Mehmet Efendi'ye dönerek, "Hoca Efendi neden mihrabı bu Hafız misafire bıraktı" diye sorar. Bu soru üzerine O da, "O daha mürşid görmeden seyr-i sülûkte ilk devreyi kendi gücü ile atlatmıştır" cevabını verir. Burada üç gün kaldıktan sonra Mahmut Samini, İmam Efendi'ye; "Hafız misafirlik üç gündür. Bahçedeki sebzeler kurumak üzeredir. Git bahçedeki sebzeleri sula" der. Ancak İmam Efendi sebzelerin yarısını suladığında suyun kesildiğini görür. Döner durumu Samini'ye anlatır. Mahmut Samini kendisine "Hafız sen ne diyorsun? O havuz bahçenin tamamını suluyor. Sen git havuza bir daha bak" der. Tekrar gidip bakan İmam Efendi havuzun suyla dolu olduğunu görür. Bunun üzerine Onun Mahmut Samini'ye olan itimatı daha da artar. Aynı gün ikindi vakti Mahmut Samini, İmam Efendi'ye; "Hafız yarın çok misafirimiz gelecek. Bostana git biraz patlıcan topla ve mutfağa bırak" der. İmam Efendi aldığı emir üzerine patlıcan toplamaya gider. Ancak bostandaki patlıcanların henüz çiçek açmamış ve yetişmemiş olduğunu görür. Geri dönüp durumu hocasına anlatır. Hocası kendisine "Hafız! Murat suyuna gitsen kurutup gelirsin. Tekrar git patlıcanları yetişmiş bulacaksın" der. İmam Efendi tekrar gidince gerçekten patlıcanları olgunlaşmış bir şekilde görür. Bunda da hocasının bir kerâmetinin olduğunu anlar. Bunun üzerine İmam Efendi hocasının büyük bir mürşid ve tasavvuf ehli olduğuna kesin kanaat getirir.. Bu ilk tanıma ve tanışma devresinde yaşadığı ve şahit olduğu bazı olağanüstü hal ve buyruklarının manevi tesiriyle onun büyük bir mürşid ve tasavvuf ehli olduğunu anlar ve Mahmut Samini'ye intisap eder. İmam Efendi kısa sürede tasavvufta yetişip kemale erer. Samini dergâhında on sekiz gün sülûkte kalıp Nakşîlikten tarikat icazeti alır. Vazifesi gereği 3-4 sene kadar Palu'da kalır.¹⁴¹ Bir müddet sonra O, Palu'da izin deyken Çemişgezek ilçesine nakledilen taburuna avdet eder. Artık o kendisine gelen talebeleri irşad ve manen terbiye etmeye mürşidi Mahmut Samini tarafından memur ve mezun kılınmıştır. Çemişgezek yöresindeki halka 15 yıl süresince ilim, irfan ve hakikat yüklü sohbetleriyle irşad eder. 1909 yılında tabur imamlığı vazifesinden emekli olur ve Palu'ya mürşidi Mahmut Samini'nin yanına döner. Bir müddet sonra ise mürşidinin kendisine emrettiği irşad vazifesini yerine getirmek üzere o gün için Doğu Anadolu'nun ilim ve irfan merkezi durumundaki Harput'a gider. Onun Harput'taki devresi dopdolu, hayatının en verimli ve feyizli devresi olur. Harput'ta sohbetlerini yaptığı Kurşunlu

¹⁴¹ Doğu Anadolu Evliyaları (Kuzey-Güney); s.191-200; Günerkan Aydoğmuş.,; a.g.e, s.134 vd.

Camii günümüzde de ibadete açık olarak hizmet vermektedir. 1911 yılında hacca giden İmam Efendi hacdan döndükten sonra farklı bir manevi dolulukla irşâd vazifesine Harput'ta devam eder.¹⁴²

Hayatı boyunca kendini ilme adayan ve oldukça önemli bir mesafe alan, ayrıca yaptığı sohbetlerle insanlara hak ve hakikati anlatan İmam Efendi, 17 Ekim 1924 yılında vefat etmiştir. Ölüm haberiyle ömrünü kendilerine vakfettiği binlerce insan tarafından Harput Meteris Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁴³ Gülzar-ı Samini adındaki mektubatı ile Gülbin-i İrşad ve Mecalis-i Saminiyye adında beş ciltlik eseri ve ayrıcakasidesi vardır. Sohbetleri ise üç kitap halinde basılmıştır.¹⁴⁴

Ayrıca tasavufi konulardaki şiirlerini kapsayan bir de Divan'ı mevcuttur.¹⁴⁵

Üç kez evlilik yapan İmam Efendi'nin Ayşe Hanım'dan Ziyaaddin isminde bir oğlu, önceki zevcelerinden ise Bahaaddin, Nureddin ve Muhit isminde üç erkek ve Nuriye isminde bir kızı olmuştur.¹⁴⁶

Halk arasında kendisine büyük bir saygı ve sevgi duyulan İmam Efendi, takva ve kerâmet sahibi bir zât olarak bilinir. İmam Efendi'ye atfedilen birçok kerâmet bulunmaktadır. Rivayete göre; Harput'un tanınmış âlimlerinden Müftü Kemal Efendi gözünde beliren bir hastalıktan dolayı tedavi için İstanbul'a gider. Burada hastaneye yatırılır. Ancak tedavisinden sonuç alamayıp oldukça acı çeker. Bir gün bu acı ile kıvrılırken İmam Efendi elinde bir tepsi ve üzerinde bir fincan kahveyle içeri girer. Kemal Efendi'ye "Hafız! Harput'un kahvesini özlemişsindir. Sana kahve getirdim" der. Müftü Kemal Efendi hayretler içerisinde kalır. Kahvesini bitirdikten sonra İmam Efendi kahvenin telvesini gözüne sürmesini söyler ve oradan ayrılır. Kendisini uğurlamak isteyen Kemal Efendi arkasından hızla kapıya koşar. Fakat bir türlü İmam Efendi'yi göremez. İmam Efendi'nin söylediğini yapan Müftü Kemal Efendi birkaç gün içerisinde iyileşir ve hastaneden taburcu olur. Harput'a gelince durumu Beyzade Efendi'ye anlatır.

¹⁴² O. Bedrüddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâmini, s.30 vd.

¹⁴³ O. Bedrüddîn Erzurûmî; , Gülzâr-ı Sâmini s.36

¹⁴⁴ Doğu Anadolu Evliyaları (Kuzey-Güney); s.206

¹⁴⁵ O. Bedrüddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâmini , s.37

¹⁴⁶ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.271

Beyzade Efendi kendisine; “Oğlum Kemal o manen gelir manen gider. Ona uzaklığın-yakınlığın ehemmiyeti yoktur” diye cevap verir.¹⁴⁷

Onun hakkında anlatılan bir diğer menkıbe ise şöyledir. Rivayete göre, İmam Efendi, Nüzhet Dede ve birçok kişi Ağın’da bir evde sohbet ederler. Sohbet devam ederken yaşlı bir adamla genç biri İmam Efendi’ye yaklaşırlar ve elini öperler. Daha sonra sessizce bir şeyler konuşurlar. Bu konuşma sırasında İmam Efendi bir ara sesini yükselterek “Yahu ben İsa mıyım, Musa mıyım ben nasıl edeyim?” der. Bunun üzerine Nüzhet Dede; “Efendi sen ne İsa’sın ne de Musa’sın. Bu genci getirmişler himmet buyur” diye ricada bulunur. Bunun üzerine İmam Efendi bu iki adamla birlikte dışarı çıkar ve bir süre sonra tekrar geri dönerek kaldığı yerden sohbetine devam eder. Bu yaşlı adamın öğretmen olan oğlunun gözleri kör olmuştur. Gözlerinin açılması için İmam Efendi’den yardım istemişlerdir. O ise bu duruma çok kızmıştır. Aradan sekiz ay geçer ve Nüzhet Dede, o genci Elazığ’da görür. Gencin gözleri ise görmektedir. Genç öğretmen Nüzhet Dede’ye başından geçenleri şöyle anlatır: “O akşam İmam Efendi, babamla beni dışarıda bir odaya aldı. Babama: “Senin bu oğlun babasına asi, Allah’ı inkâr ediyor. Bunun için gözleri kör olmuş.” Hakikaten doğru söylüyordu. Ben size bir dua öğreteceğim dedi. Bu duayı altı ay okuyacak, bütün kötü düşüncelerinden vazgeçecek, altı ay sonra gözleri açılınca doğru bana gelecek ve intisab edecek dedi. Dediğini yaptım ve gözlerim açıldı.¹⁴⁸

İshak Sunguroğlu, İmam Efendi’nin aynı zamanda iyi bir şair olduğunu belirtmekte ancak şiirlerinden bir numunesinin bulunabildiğini söylemektedir. Şiirlerinde ilahi aşk, insan sevgisi, tevazu, hoşgörü ve kalp temizliği gibi hususlar işlenmiştir. Bu şiirlerini Divan edebiyeti nazım şekilleri ve dörtlüklerle yazmıştır.¹⁴⁹ İmam Efendi, Hak ve Hakikate susamış insanlara mana ve fikir derinliği ile dopdolu ve yüksek seviyeli sohbetler ederdi. Bu sohbetlerinde insan denilen mükemmel varlığı ve onun niçin ve hangi gaye ile yaratıldığını, üzerinde emanet olarak taşıdığı ömrünü nasıl değerlendirmesi gerektiğini, nasıl bir ruh ve kalp olgunluğuna erişerek yaratılışındaki ulviyet ve yüceliğe erişebileceğini gece gündüz durmadan anlatırdı. Onun sohbetleri

¹⁴⁷ İzzet Ünlü; 1928 Elazığ doğumlu, Okur-yazar, Emekli Nüfus Memuru

¹⁴⁸ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe... s.148 vd.

¹⁴⁹ Sabahattin Küçük; Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Harput El Yazmaları, “Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986, Elazığ”, Elazığ 1987, s.146

adeta ölü ruhlara can bahşeden bir ilaçtı. Sohbetlerinde en çok üzerinde durduğu konu, bir Mürebbi-i Hakiki eliyle nefs-i terbiye ederek onu insan varlığı için zararlı bir unsur olmaktan çıkarıp, terbiye edilmiş bir nefis bir hale getirmektir. O, insanın bütün niyet ve davranışlarının ancak Allah için olması gerektiğini vurgular. Çünkü ortaya Allah için konulmayan her niyet ve harekette nefsin rolü vardır. O, uzman bir doktorun tavsiyelerine uygun olmayan gelişigüzel kullanılan bir ilaçtan herhangi bir fayda elde edilemeyeceğini söylerdi. Daha sonra İmam Efendi: “Cenab-ı Hak’kın tarifi, Peygamber Efendimiz ve onun hakiki varisi durumunda bulunan Evliyaullah’ın bizzat yaşayış, buyruk ve tavsiyelerine uygun bir şekilde öğrenilip yaşandığı takdirde, Dünya Hayatı, Ma’rifetullah ve Vuslat-ı İlahiyyeye vesile olur. Böyle değilde yerinde olmayan bir şekilde kullanılırsa ahlaksızlığa ve Hakk’dan yüz çevirmeye sebep olur. Hatta insanı zaval-i imana kadar sürükleyip götürür” diye buyurduktan sonra bir kalpte hem Allah hem de mahlûk korkusun birleşmeyeceğini söylerdi.¹⁵⁰

Onun tasavvufi görüşü, bir müridinin sorduğu soruya verdiği cevapla ortaya çıkmaktadır: “Tasavvuf kitap satırlarından okunarak elde edilecek kuru bir bilgi değildir. Tasavvuf’a dair kitaplar yalnız usul ve Adaba taalluk eden şeyleri öğretir. Tasavvufun bizatihi kendisinin tahsili, ancak bir mürşid-i kâmil’den ameli ve tatbiki bir yolla, kişinin kendi vücut kitabını okumasıyla mümkündür. Tasavvuf, Kitap ve Sünnet-i Seniyyeye dayanan ilahi ve Rabbani hikmetin adıdır. Mevzuu ise, Gafletten sakındırıp, huzur-u daimi halini kazandırmaktır. Bu yolla kişiyi Nefsin kötü huylarından arındırıp, Mevlaya layık bir kul haline getirmektir. Bu hüviyeti ile tasavvuf; iş, yaşayış, hal ve ahlaktır. Bu işi, halı ve ahlaki öğrenmenin zaruri yolu ise bir öğreticiye müracaattır” buyurmaktadır.¹⁵¹

İmam Efendi’nin kabri, o günden günümüze kadar yöre halkı ve çevre illerden gelen insanlar tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için daha çok Perşembe ve Cuma günleri tercih edilir. Bu ziyaret mekânı yöre halkı tarafından ve çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından çeşitli amaç ve istekler doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak, bedensel ve ruhsal rahatsızlığı bulunanlar şifa bulma ve üniversite sınavı başta olmak üzere çeşitli sınavlara giren öğrenciler başarılı olmak amacıyla gelirler. Gelen ziyaretçiler burada Kur’an-ı

¹⁵⁰ O. Bedrüddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâminî, s.30 vd.

¹⁵¹ O. Bedrüddîn Erzurûmî; Gülzâr-ı Sâminî, s.33 vd.

Kerim okur, dua eder ve Allah'tan dileklerinin kabulü için niyazda bulunur. Bir kısım ziyaretçiler ziyaretlerini yaptıktan sonra burada iki rekât nafile namazı kılmaktadırlar Ziyaretçiler arasında nadiren de olsa mezarın çevrili bulunduğu demir parmaklıkları öpenler de bulunur. Yörede eskiden kuraklık dönemlerinde yağmur duası için bu türbeye başvurduğu rivayetleri de bulunur. Ziyaret alanında ağaçlara bez bağlama ve mum yakma gibi olgulara rastlanmamaktadır.¹⁵²

2.1.1.2. Beyzade Ali Rıza Efendi

Beyzade Efendi'nin kabri Harput Meteris Mezarlığı'nda yer almaktadır. Kasabadan çıkar çıkmaz solda birinci blok mezarlıkta medfundur. Kabri türbe mahiyetinde olmayıp etrafı demir cağlarla çevrili bir aile mezarlığıdır. Mermer benzeri beyaz körpe taşlarıyla yaptırılmış olan mezarın baş şahide taşının iç cephesinde Hacı Kerim Efendi'nin, dış cephesinde ise Şeyh Osman Bedrettin Efendi'nin (İmam Efendi) birer kitabeleri vardır.(Bkz. Resim2) Burada kendisiyle beraber oğulları Hacı Mehmet Nuri Efendi ve Hacı Bahattin Efendi'nin kabirleri de yer alır.

Harput'un meşhur âlim ve mutasavvıflarından olan Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi aslen Türkistanlı'dır. Dedeleri asırlarca evvel geniş bir oymak halinde Özbekistan bölgesinden göç ederek Buhara'ya oradan da Mısır'a gelmiştir. Mısır'da bir müddet kaldıktan sonra miladi 1798 yılında Mısır Fransızların işgaline uğrayınca Mısır'dan ayrılarak kuzeye doğru hareketle Şam, Halep, Urfa ve oradan da Musul'a gelmişlerdir. Bu gruplardan bir kısmı Musul'da kalmayı tercih etmiş, diğer bir kısmı ise eski yurtları Türkistan'a geri dönmüşlerdir. Bu sırada Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin babası ve küçük kardeşi Hacı Hafız Mehmet Efendiler ise Harput'u İslami ideallere uygun bir yer olarak gördüklerinden kendilerine bağlı ve çok yakın birkaç aile ile birlikte buraya yerleşmişlerdir. Burada iki kardeş Kurşunlu medreselerinde ilimle meşgul olurlarken bir yandan da geçimlerini sağlamak için külâh imal ederler. İlme büyük bir merakı olan Beyzade Efendi tahsil çağına geldiğinde ilk olarak şeyhü'l-ulema olarak tanınan Hacı Ali Efendi'den ders almıştır. Daha sonra ise Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendi'den dersler almıştır. Beyzade Efendi bu tahsil çağında gerek kabiliyeti ve öğrenme arzusuyla kendisini hem çevresine hem de hocalarına çok sevdirmiştir. O, bir taraftan ilme diğer

¹⁵² Hıdır Çok; 1939 Elazığ Doğumlu, Türbedar

taraftan ise tasavvufa olan meclubiyetiyle sürekli çalışarak kısa zamanda ilim yolunda oldukça ilerlemiştir. Beyzade Efendi Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendi'nin en başarılı talebelerinden biriydi. Hocası Dağıstanlı Hafız Mehmet Efendi vefat etmeden önce kürsüsünün Beyzade Efendi'ye verilmesi konusunda medresenin kurucularından Sırma Hatun'a şöyle vasiyette bulunur: "Ben yakında öleceğim. Ölümünden sonra müderrislik için birçok dedikodular, hatta kavgalar olacaktır. Sana vasiyet ediyorum. Benim yerimi ancak Beyzade Ali Rıza Efendi doldurabilir. Müderrisliği ona vereceksin. Şayet başkalarına verecek olursan kıyamet günü seni saçlarından tutup sürüm sürüm süründürürüm" der. Sırma Hatun da Dağıstanlı Hafız Efendi'ye kat'i bir şekilde söz verir. Dağıstanlı Hoca ve Büyük Hacı Ali Efendi Beyzade Efendi'ye ilmi icazet vermeden vefat etmişlerdir. Bu vefattan sonra gerçekten de müderrislik için epeyce bir dedikodu olur. Bunu haber alan Gaziantep âlimlerinden Küçük Ali Efendi Beyzade Efendi'nin ilmi hakkında hiçbir şüphe duymadığından gıyaben bir icazetname gönderir. Bunun üzerine Beyzade Efendi Dağıstanlı Hocadan boşalan müderrisliğe tayin edilir. Daha sonra Beyzade Efendi Urfa'dan Harput'a gelen Hertevizade Mehmet Rehavi ile tanışır. Bir süre sonra kendisi de Urfa'ya giderek bu zata intisab eder. Kısa süre içinde tasavvufun Nakşibendîlik yolunda ilerlemiş ve Mehmet Rehavi tarafından halifelğe tayin edilerek ve Harput'ta irşâd için gönderilir.¹⁵³

Beyzade Efendi'nin müderrisliği sırasında İbrahim Paşa medresesi en kalabalık ve en verimli günlerini yaşamıştır. Büyük oğlu Hacı Mehmet Nuri Efendi, Köse Sefer Hacı Reşit Efendi, Müsevvit Ahmet Efendi, Kadı Zade Sıddık Efendi, Hekimhan müftüsü Kozagöz Zâde Mahmut Efendi, Gergerizâde Hacı Ali Efendi, Uzun Eminzâde Alay müftüsü Sait Efendi, Abdüsselamzâde Hakkı Efendi v.s. Beyzade Efendiden icâzet alan kişilerdir. Yıllarca Meydan Camiinde "Hadis-i Erbain" dersleri okutmuştur. Fıkıh ve Akaide dair şerh ve haşiyeleri varsa da bunlar matbu değildir. 1883 yılında Mamüratü'l-Aziz evkaf komisyonu reisliği yapmıştır. Ayrıca o, Mekke Mollalığı ünvanına sahiptir.¹⁵⁴

Beyzade Efendi 93 Rus Harbinde memleketi müdafaa gayesiyle cepheye koşmuştur. Beyzade Efendi bu harbe giderken oğlu Mehmed Nuri ve torunu Halid Efendi'yi de yanına almıştır. O, bir grup mücahidin at, silah ve bütün levazımını kendi kesesinden

¹⁵³ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.110 vd.

¹⁵⁴ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.111

karşılıyarak Rus Harbi'ne katılmış ve Erzurum müdafaasında büyük yararlılıklar göstermiştir.¹⁵⁵

Seksen seneye yakın bir süre İbrahim Paşa medresesinde müderrislik yaparak birçok talebe yetiştiren Beyzade Efendi, ömrünün sonlarına doğru bu vazifeyi oğlu Müftü Hacı Mehmet Nuri Efendi'ye devretmiştir. Kendisi ise sadece ibadetle meşgul olmuştur. Ömrünün sonlarına doğru rahatsızlanmıştır. Fakat hasta olup ateşler içinde yanmasına rağmen ayaklarını uzatmayınca oğlu dayanamayıp sebebini sorar. Oğlunun bu sorusuna Beyzade Efendi, hafif gülümsedikten sonra kaşlarını çatıp; “Hey oğul, güzel oğul!.. Demek ayaklarımı uzatayım öyle mi? Uzatayım lakin kime karşı uzatayım dersin. Söyle kime karşı” şeklinde manalı bir cevap verir. Beyzade Efendi 1904 yılında Harput'ta vefat eder. Meteris mezarlığına defnedilen bu Beyzade Efendi'nin cenazesine binlerce insan iştirak eder¹⁵⁶

Beyzade Efendi gösteriş ve ihtişamı asla sevmezdi. Aynı zamanda o, çok mütevazı ve halka karşı da çok büyük bir sevgi ve saygı gösterirdi. Camiye gidip gelirken halkı rahatsız etmemek için daima ıssız ve ara sokaklardan geçer ve başını kaldırıp da etrafına bakmazdı. Çünkü halk kendisini görünce iş ve güçlerini bırakır ona saygıdan dolayı ayağa kalkıp ta'zim ederlerdi. Yüzünde şefkat ve mülâyemetle karışık bir muhabbet mevcut olup, karşılaştığı kimselerde daima derin bir hürmet ve muhabbet hissi meydana gelirdi. Beyzade Efendi az konuşur, nadiren tebessüm eder, söylenenleri dikkatle dinleyip bir müddet düşündükten sonra cevap verir ve nasihatlerde bulunurdu. Temizliğe daima dikkat ve itina gösterir ve çevresindekilere; “İslamiyet'in belli başlı erkânı temizliktir. Temiz olmayanın imanından şüphe edilir” diyerek talebelerine nasihatlerde bulunurdu.¹⁵⁷ Beyzade Efendi kendisini tamamen ilme ve tasavvufa verdiği için dünya malıyla hiç ilgilenmemiştir. O, hacca gidince Harput'ta bulunan tek katlı evini oğlu yıktırarak iki kata çıkarır. Buna oldukça üzülen Beyzade Efendi çocuklarına iki nedenden dolayı sitem eder ve onlara; “Birincisi, şimdiden sonra beni dünyaya mı bağlayacaksınız? İkincisi ise, evim komşuların evinden yüksek oldu, onların yüzüne nasıl bakarım demiştir. Kendisi tasavvufta yüksek bir takvaya sahipti. Yıllarca halkı irşad etti. Binlerce insana ilim ve müslümanlığı öğretti. Yaşadığı çağın en büyük

¹⁵⁵ Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.168

¹⁵⁶ Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.169

¹⁵⁷ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.113

âlimlerinden birisiydi. Gerek Nakşî gerekse Kadiri tarikatların usul ve erkânını en iyi şekilde bilirdi.¹⁵⁸

Beyzade Efendi ilme verdiği ehemmiyet kadar takvaya da o nisbette ehemmiyet vermiştir. Bunun sonucunda tasavvufun en yüksek derecesi olan “kutb” mertebesine yükselmiştir. Halk arasında büyük bir şöhret ve itibara sahip olan Beyzade Efendi, keramet sahibi bir zattır. Bunun birçok tezahürleri halk arasında görülmüş ve tesbit edilmiştir. Rivayete göre, Elazığ’ın merkez mahallesi olan Ulukent’te civardaki halkın yardımıyla geçinen çok fakir bir kişi varmış. Bu kişi vefat ettiğinde civardaki insanlar aralarında yardımlaşarak cenazeyi defnetmeye çalışırlar. Bu sırada Beyzade Efendi gelir ve cenazeyi kendisinin kaldıracağını söyler. Beyzade Efendi cenazeyi yıkayıp kefenler. Cenaze tam tabuta konulacağı sırada halk arasında “Deli Mustafa” olarak bilinen bir kişi bir anda “Tabut boş, tabut boş” diye bağırmaya başlar. Defin işlemi tamamlandıktan sonra buna bir anlam veremeyen cemaatten biri Beyzade Efendi’ye Deli Mustafa’nın neden böyle davrandığını sorar. Beyzade Efendi ise ölen kişinin takva sahibi biri olduğunu, rüyasına gelen Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in isteği üzerine bu cenazeye geldiğini söyler. Ancak tabuta konulacağı esnada melekler tarafından alınıp götürüldüğünü ve Deli Mustafa’nın da bu olayı gördüğünü söyler. Beyzade Efendi bir gün hacca gitmeye karar verir. Bu amaçla parasını biriktirmeye başlar. Bu arada Beyzade Efendi’nin hanımı da hamileyymiş ve tam o günlerde aş eriyormuş. Bir gün burnuna kızarmış et kokusu gelmiş. Canı bu etten yemek istemiş. Bunun üzerine Beyzade Efendi’ye etin piştiği eve gidip bir parça getirmesini söylemiş. Beyzade Efendi hanımının bu ısrarlı isteği üzerine sokağa çıkıp etin kızartıldığı evi aramaya başlamış. Kokunun geldiği eve ulaşınca karşısına fakir bir kadıncağz çıkmış. Bu kadın Beyzade Efendi’ye niçin geldiğini sormuş. Bunun üzerine Beyzade Efendi utanarak durumu kadına anlatmış. Fakat kadın bu yemek size layık değildir diyerek etten vermeyi reddetmiş. Sebebini soran Beyzade Efendi’ye üç günden beri çocuklarının aç olduğunu ve çocuklarının ağlamalarına artık dayanamadığı için ölmüş bir köpek etini pişirdiğini bunu da kendisine veremeyeceğini belirtir. Bu olay üzerine Beyzade Efendi hac ibadeti için biriktirdiği parayı yöredeki fakir halka dağıtır. Hacca gitme günü gelince beraber gitmeye karar verdiği arkadaşlarına hacca gelemeyeceğini söyler. Bunun üzerine arkadaşları Beyzade Efendi’yi orada bırakıp yola koyulurlar. Zahmetli bir yolculuktan

¹⁵⁸ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.181

sonra hacca vardıklarında Beyzade Efendi'nin kendilerinden önce hacca vardığını görürler. Bu olaya çok şaşırarak arkadaşları olayın hakikatini Beyzade Efendi'ye sorarlar. Beyzade Efendi ise yaşadığı olayı kendilerine anlatır ve onlara hacca sadece para ile gidilmeyeceğini uygun bir şekilde izah eder. Onun bu anlatımından sonra Harput'ta hali vakti yerinde olan herkes fakir ve kimsesizlere yardım etmeye başlar.¹⁵⁹

Yine rivayete göre, bir dönem Harput yöresinde hiç yağmur yağmaz. Kuraklıktan muzdarip olan yöre halkı Beyzade Efendi'nin yanına giderler ve ona "Efendi hiç yağmur yağmıyor ne yapacağız?" derler. Bunu üzerine Beyzade Efendi; "Cuma günü Cuma namazından sonra yağmur duasına çıkalım" diye cevap verir. Cuma günü namazdan sonra cemaatle birlikte yağmur duasına çıkılır. İmam Efendi de bu yağmur duasına katılır. Dua sırasında Beyzade Efendi mütemadiyen ağlayıp dua etmektedir. Açık olan havaya bir anda bir parça bulut düşer. Bu bulut bir müddet sonra tüm havayı kaplar. Bir anda müthiş bir yağmur yağar.¹⁶⁰

Beyzade Efendi hac görevini ifa ettikten sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmek için Medine'de Mescid-i Nebevi'ye gider. Beyzade Efendi, tam Peygamberimizin türbesine ulaştığında türbenin kapısı kendiliğinden açılır ve içeri girer. Beyzade Efendi içeri girdikten sonra türbenin kapısı tekrar kendiliğinden kapanır. Bu durum karşısında hayrete düşen türbe görevlileri heyecandan bayılır. Beyzade Efendi ziyaretini tamamladıktan sonra tekrar açılan kapıdan çıkar. Beyzade Efendi çıktıktan sonra kapı tekrar kendiliğinden kapanır. Osmanlı Paşasının burada meydana gelebilecek her türlü olağanüstü olayın kendisine bildirilmesi hususunda kesin emri vardır. Durumu şaşkınlıkla karşılayan görevliler durumu Osmanlı Paşası'na bildirirler. Paşa, Beyzade Efendi'yi bulur ve kapının niçin kendisine açıldığını sorar. Bunun üzerine Beyzade Efendi; "Eğer beni ümmetliğe kabul ediyorsan huzuran al yanına geleyi dedim. Bunun üzerine kapı açıldı ve içeri girdim. cevabını verir. Bu olay Beyzade Efendi'nin vefatından sonra öğrenilmiştir. Rivayete göre, Kabr-i Şerif'in kapısı iki kişiye açılmıştır. Bunlardan biri Beyzade Efendi'dir. Fakat diğer kişi hakkında herhangi bir rivayete sahip değiliz.¹⁶¹

¹⁵⁹ Emrah Yavuz; Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s.31)

¹⁶⁰ İzzet Ünlü; 1928 Elazığ Doğumlu, Okur-yazar, Emekli Nüfus Memuru

¹⁶¹ Veysi Atıcı, 1935 Elazığ doğumlu, Okur-Yazar, Esnaf

Rivayete göre; Beyzade Efendi hac yolculuğuna çıktığı yıllardan birinde oğlu Bahaeddin Efendi'yi de yanına alır. Yolda her rastladığı fakire bakan Beyzade Efendi, daha sonra oğluna “Şu kadar ver” derdi. Yine bu yolculuk sırasında bir genç Beyzade Efendi'nin yanına gelir ve sadaka ister. Beyzade Efendi sapaşğlam olan gence baktıktan sonra oğluna “Yirmi kuruş ver” der. Bahaeddin Efendi gencin gücüne kuvvetine bakarak; “Babamı da anlamak zor. Sakata, köre bile daha yirmi kuruş vermedi. Acaba bu gence niçin bu kadar fazla para verilmesini istedi” diye düşünür. Yola devam ederlerken bile bu düşünce onun aklından çıkmaz. Bu düşünce ile yürürken, Beyzade Efendi oğluna dönerek; “Oğul oğul! Sen böyle şeylere karışma. O gördüğün fakirlerin hepsi de kendi nefisleri için para topluyorlardı. Fakat o sapaşğlam genç, Allahü Teâlâ'nın veli kullarından olup, verdiğimiz yirmi kuruşu fakirlere dağıtacaktır” der. Bahaeddin Efendi bu durum karşısında pişmanlık duyup tövbe eder ve babasıyla yola devam eder.¹⁶²

Beyzade Efendi'nin ziyaretgahı Harput'ta en çok ziyaret edilen yerlerden biridir. Bu ziyaret halk arasında sıkıntısı bulunan kişiler için adeta bir umut kapısıdır. Yöre halkı tarafından buraya her türlü skıntı ve dilek için gelinmektedir. Bu ziyarete yoğun olarak ruhsal problemi olanlar, çocuğı olmayanlar, çeşitli sınavlara giren öğrenciler ve kaderi açılmayan kız ve erkeklerin bu sıkıntı ve dileklerine çare olması amacıyla buraya gelmektedirler.

Çocuğı olmayanlar bu ziyarete gelip bu maksatlarına ulaşmak için Allah'a dua ederler. Eğer duaları kabul olup çocukları olunca burada mevlit okutur, kurban keser ve tasadduk ederler. Eğer çocukları erkek olursa ismini genelde Muhammed, Ali Rıza veya Beyzade koyarlar. Herhangi bir hastalık için bu ziyarete gelen kişiler Fatiha, İhlâs ve Yasin surelerini okuyup bağışlamakta Allah'tan şifa dilemektedirler. Ayrıca mezar taşına sürdüğü elini vücudunun ağrıyan ve rahatsız olan bölgesine sürerler. Bunu genel adet üzerine üç Cuma üst üste yaparlar. Yine rahatsızlığı olan kişiler Cuma günü saladan önce mezarın toprağından teberrüken yutar veya suya karıştırıp içerler.¹⁶³

Özellikle üniversite sınavı başta olmak üzere çeşitli sınavlara giren öğrenciler ve aileleri, belli rahatsızlığı olan hastalar ve çeşitli dileklerinin yerine gelmesini isteyen

¹⁶² Doğı Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.166 vd.

¹⁶³ Hidayet Kıyak; 1951 Elazığ doğumlu, Okur-yazar değıl, Ev hanımı

kişiler Cuma günü öğlenden önce bu ziyarete dua için gelirler. Burada Cuma salasından önce kırk bir tane buğday tanesinin her birine ya bir Fatiha üç İhlâs ya da her bir taneye birer Yasin suresi okur ve mezarın üzerine serperler. Ayrıca sınava girecek öğrenciler kalem, silgi vb. sınav araç ve gereçlerini mezar taşına sürerler. Bunun kendilerine başarı için uğur getireceğine inanırlar.¹⁶⁴

Bu ziyarete gelen ziyaretçilerin bir kısmı ise dileklerinin kabul olması için Cuma günü Cuma namazından önce “Kar Yağdı Sultan Duası” adı verilen bu duayı kabrin başındayedi defa okurlar;

“Bismillahirrahmanirrahim

Sırrı sübhan pir-i Süleyman nur-u can Muhammed”

“Erde-Geçte, Dağda-Taşta, Müskill İşte Yetiş Ya Allah, Ya Muhammed, Salladım Salaya, Yolladım Mevlaya Sen Muradımı Kabul Eyle Gelecek Cuma’ya Ve La İlahe İllallah Muhammedün Resulallah Salalar Sesiyle Arş Gölgesiyle Sen Muradımı Kabul Eyle Melekler Duasıyla Kar Yağdı Sultan Yüzü Suyu Hürmetine. Âmin.” Böylece gelecek Cuma gününe kadar dualarının kabul olacağına inanırlar. Şayet dilekleri içerisinde gerçekleşirse bu duayı yedi tane daha yazıp yedi kişiye daha dağıtırlar.¹⁶⁵

Yine bu ziyarete yaşı ilerlediği halde evlenemeyen ve evlenememesinin sebebini kaderinin kapalı olmasına bağlayan (özellikle bayanlar) kişiler rağbet etmektedirler. Bu kişilerden bir kısmı Cuma günü seladan önce buraya gelir ya kırk bir buğday tanesinin her birine birer Yasin süresi okur ve mezarın üzerine serperler. Yine bu amaçla gelen bir kısım ziyaretçiler ise getirdikleri 99’luk tesbihin her bir tanesine farklı kişilere okutulmak üzere bir Fatiha üç İhlâs okuturlar. Bu tesbihi evlerine getirip dilekleri gerçekleşinceye kadar kıble yönündeki duvara asarlar. Dilekleri gerçekleşince bu tesbihi getirip mezarın üzerine bırakırlar. Kaderinin açılması için yapılan bir diğer uygulama ise üç Cuma üst üste seladan önce ipe sarılı makarayı mezarın başında seri bir şekilde açarak mezarın üstüne bırakırlar. Bu ameliye yapılırken orada bulunan

¹⁶⁴ Müslime Avcu; 1981 Elazığ doğumlu, Üniversite mezunu, Memur; Zühre Levent; 1929 Elazığ doğumlu, Ziyaretin türbedarlığını yapmakta

¹⁶⁵ E. Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.36

kişilerle konuşulmaması gerektiğini söylerler. Aksi takdirde dileğin kabul olmayacağına inanılır. Bunun sonucunda kişinin kaderinin açılacağına inanılır.¹⁶⁶

2.1.1.3. Fatih Ahmed Baba

Harput'a 1–1,5 kilometre mesafede, Harput'un kuzey doğusunda Göllü bağlarına (Karataş ve Serince köylerine) giden yolun sağındadır. Türbenin kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak günümüze kadar ulaşan mevcut kayıtlarda adına türbe yapılan zatın bir şeyh, veli olduğu ve 1313/1314 tarihlerinde vefat ettiği öğrenilmektedir. Fatih Ahmet babanın vefat ettiği yıllarda yaptırılmış olması muhtemeldir görüşü isabetli görülmektedir. Yapı, Fetih/Fatih Ahmet Baba Mescid ve Türbesi, Şeyh-i Kâinat Mescit ve Türbesi olarak anılmaktadır. Türbe 1313/1314 tarihinde yapılmıştır. Yapı; kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir mekân (mescit) ile bu mekânın batı duvarına bitişik, içten ve dıştan sekizgen planlı bir mekândan (türbeden) oluşmaktadır. Türbenin batı duvarı mescit cephesinin hizasına kadar uzatılmıştır. Oluşan mekânın üzeri ise sundurma ile örtülmüştür. Türbenin batı ve kuzey-batı cephesi mescit ile bitişiktir. Sekizgen şeklinde olan yapı taştan sade ve basit durumdadır. Üzeri sac kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Sadece alt katıyla günümüze ulaştığı kabul edilen türbenin güney-doğu köşesinde bir mazgal penceresi görülmektedir. Kuzey cephedeki basık kemerli küçük ölçekli bir kapı ile türbe bölümüne girilmektedir.¹⁶⁷ Türbenin kapısı oldukça küçüktür. Bunun nedeni ise; hem içeriye güneşin girmesini önleyerek loş bir havanın oluşmasını sağlamak, hem de gelenlerin türbeye girerken eğilerek hürmet göstermesini sağlamak için böyle yapılmıştır.¹⁶⁸ (Bkz. Resim 3)

Türbe orijinalinde altıgen planlı kaide üzerinde ve iki katlı olarak inşa edildiği belirtilmiştir. Mescit ve türbenin üzeri son restorasyon sırasında betonla sıvanmış sonradan ziftlenmiştir. Mescidin solundaki mekân 1959'dan sonra yıkılmıştır. Bu tür plan şemasına sahip olan yapıların çok amaçlı olarak kullanıldığı, çok farklı isimlerle "Mescit, Zaviye, hatta Medrese" anıldıkları dikkate alındığında çok fonksiyonlu kullanımları ortaya çıkmaktadır..¹⁶⁹

¹⁶⁶ Zühre Levent; 1929 Elazığ doğumlu, Ziyaretin Türbedarlığını Yapmakta

¹⁶⁷ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.312 vd.

¹⁶⁸ Lütüf Parlak; Yukarı Fırat'ta Tarihi Eserler, Elazığ 2004, s.150

¹⁶⁹ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.314 vd.

İshak Sunguroğlu, hicri 1298 tarihli salnamelerde ise “Şeyhül Kainat Fatih Ahmed Hazretleri kendi namlarına mebni cami-i şerif ittisalinde ve Elaziz’e 1,5 saat mesafede bahçeler arasında türbe-i şeriflerinde medfundur” bilgisini vermektedir. Bu kayıtlardan bahsettikten sonra, nerden aldığını belirtmediği şu kitabeyi “Türbe hakkında şu kayıtlar çok mühimdir” diyerek Arapça yazılı şu kitabe metnini verir; “Kainatın şeyhi, ariflerin efendisi, Tanrının velisi, büyük Fatih Ahmet Herberdi (Harputi) 713 hicri yılı, Cemaziel Ahire’nin beşinci Cuma günü ölmüştür”.¹⁷⁰. Kitabenin bir bölümü eksiktir.

Hicri 1301 tarihli Ma’müratü’l-Aziz salnamesinde ise türbe şöyle tasvir edilir: “Nefs-i kasabaya bir çeyrek mesafede ve bir mevki-i refi ve latifde Aizze-i kiramdan Şeyhül-Kâinat vasfiyle maruf olan “Fatih Ahmed” hazretlerinin merkad-i mübarekleri mevcuttur. Üzerinde bir kubbe ve yanında bir mescid-i sağır vardır.” Hicri 1298 tarihli bir diğer salnamede ise türbe ile ilgili olarak; “Şeyhül-Kâinat Fatih Ahmed Hazretleri kendi namlarına mebni cami-i şerif ittisalinde ve Elaziz’e 1,5 saat mesafede (o dönemin ulaşım şartlarına göre) bahçeler arasında türbe-i şeriflerinde medfundur, meşhur ziyaretgâhtır” şeklinde bilgi verilmektedir.¹⁷¹

Evliya Çelebi ise Seyahatname’sinde, Feth Ahmet Baba Tekyesi’nin “Ulu Âsitâne” olduğundan bahsetmektedir.¹⁷²

Fatih Ahmet Baba Peygamber Efendimiz’in soyundan gelip on üçüncü asrın ilk çeyreğinde Güney Türkistan’ın Belh şehrinde doğmuştur. Hocalarından Mehmed Hallac el-Belhi vasıtasıyla Silsile-i Aliyye büyüklerinden Ali Ramiteni’nin talebesi olmuştur. 1313 yılında Harput’u Ermenilerden geri almak üzere sefere çıkan İlhanlı ordusuyla bölgeye gelmiş ve şehrin fethi sırasında arkadaşlarıyla birlikte şehit düşmüştür.¹⁷³

Fatih Ahmet Baba’nın hüviyeti hakkında Beyzade Efendi’nin ihvan-ı kiramiyle vaki olan keşifleri neticesinde elde edilen hal tercümesi aynen şöyledir: “Sen bil ki Harput Kasabası civarında medfun ve Fetih Ahmet namıyla meşhur olan zat, Perevat ya da Perbat şehrinde Şeyhü’l-Kâinat ünvanıyla anılan Aliyü’r-Remeytani’nin talebelerindendir. Kendisi Belh’de doğmuş, ismi Ahmed, tarikatı Tarikat-i Hacegan’dır. Muhammed Hallacu’l-Belhi vasıtasıyla Aziz Hoca Aliyü’r-Remeytani’den intisap

¹⁷⁰ İ. Sunguroğlu, İshak, Harput Yollarında, C.I, s.326

¹⁷¹ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.325 vd.

¹⁷² Evliya Çelebi, Seyahatname, (çev. Zuhuri Danişman), İstanbul 1970, s. 106.

¹⁷³ Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.171

etmiştir. Onun ahbab ve yakınlarından on kişi de türbenin üst tarafındaki mezarlıkta medfundurlar. Kendisi sadat-ı kiramdan (Peygamber neslinden) olup sağ tarafından (kolundan) yaralanarak şehid düşmüş ve aynı yere defnedilmiştir. Mensup olduğu mezhep, Hanefi mezhebi olup Bağdat'ta medfun bulunan ve bu mezhebin banisi olan İmam Âzam Ebu Hanife'nin türbedar olarak hizmetinde bulunmuştur. Bazı ihvanla beraber yaptığımız keşifte böyle zahir olmuştur. Ben fakir Ali Beyzade ki Nakşibendî tarikatının müceddidi (yani ikinci defa kurucusu ve naşiri) Mevlana Halid'e mensubum. Cenab-ı Hak onu af ve mağfiret etsin.”¹⁷⁴

Fatih Ahmet Baba'nın hüviyeti hakkında Erzurum'un Pasinler kazasına bağlı Yegân köyünde türbe-i mahsusunda medfun bulunan “Halil Divani” Hazretlerinin türbedarı ve mütevellisi ve marifetname sahibi İbrahim Hakkı Hazretlerinin kütüphanesinde bulunan tevliyetnamede şöyle zikrolunur: “Erzurum ve havalisi Tebriz'e merbut (bağlı) iken ol zamanın hükümdarı Aras'ın bir kısmını Halil Divani'nin türbesine vakfetmiş imiş... Bu vakıfnamede Halil Divani'nin Evlad-ı Resülden (Peygamber neslinden) olduğu ve silsilesi tamamen yazılı bulunduğu gibi mensup bulunduğu şeyhi de Fatih Ahmed Herberdi (Harputi) olduğu silsilesinde tamamen zikredilmiştir.”¹⁷⁵

Fatih Ahmet Baba ile ilgili pek çok menkıbe anlatılmaktadır. Rivayete göre, Harput'un ilk kaymakamı Şevki Bey ehl-i keyf bir zattı. Bir yıl yazı geçirmek üzere Fatih Ahmed Baba türbesi civarındaki Hacı Haliloğullarının bahçelerinden birini kiralamıştı. Cuma günleri dostlarından bazıları bahçeye gider orada beraberce demlenir (içki içer) ve eğlenirlerdi. Yine böyle bir günde yine biraz demlendikten sonra sık ağaçlarla kaplı olan havuz manzarası, Şevki Bey'in alkol ile beslenen ruhunu sıkmış olacak ki ayağa kalkmış ve etrafta dolaşmaya başlamış. Karşıda türbenin tam alt tarafında derenin kenarında yeşil bir düzlük görünce kilimlerin, şiltelerin ve rakı sofrasının buraya nakledilmesini emretmiş. Fakat misafirlerden birisi türbeyi göstererek oraya pek yaklaşmayalım demişse de kaymakam Şevki Bey buna aldırmamış. Bu emir üzerine tam Fatih Ahmed Baba'nın türbesinin önündeki kayaların altında sofranın kurulmuş ve alem başlamıştı. Yemişler, içmişler ve geç vakit dağılmışlardı. Ertesi sabah Şevki Bey yatağından kalktığı zaman ağzının ve çenesinin eğilmiş olduğunu ve bir kelime dahi konuşamadığını hissedince bundan çok etkilenmiş. Kasaba ve Elazığ'da bulunan

¹⁷⁴ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.327 vd.

¹⁷⁵ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.326 vd.

mevcut doktorlara tedavi için gitmişse de yapılan müdahalelerin hiç biri çare olmayınca bu darbenin nereden geldiğini anlamıştır. Birkaç gün evinden çıkmamış ve sonra dostlarının tavsiyesi ile Fatih Ahmed Baba türbesine giderek türbeyi ziyaret edip tövbe etmiş ve af dileyerek sağlığına kavuşmak için dua da bulunmuştur.. Türbeyi ve yanındaki mescidi tamir, önündeki sahayı tesviye ettirerek türbenin önüne bir çeşme yaptırmış ve ağaçlandırmıştır. Yaptığı bu hizmetin mükâfatını da çok geçmeden çenesinin düzelmesiyle görmüştür. ¹⁷⁶

Fatih Ahmet Baba türbesinin hemen yanı başında bulunan piknik yeri sahibi Sultan Yıldırım başından şöyle bir hadise geçtiğini nakleder. Bir gün Trabzon'un Of ilçesinden Kemal Baba isminde biri türbeye gelmiş. Fatih Ahmet Baba'nın rüyasına girerek kendisini buraya çağırdığını söylemiştir. Rüyası üzerine buraya gelen Kemal Baba, Sultan Yıldırım'a önümüzdeki Perşembeyi Cumaya bağlayan gece buraya 75.000 civarında evliyanın geleceğini ve başlarında da Abdulkadir Geylani'nin olacağını söyler. Bunun üzerine meraklanan Sultan Hanım ve eşi o gece uyumazlar. Gece saat 03.00'da Kemal Baba türbeye gelir. Bu sırada Sultan Hanım ve eşi Kemal Baba'yı izlemektedirler. Belli bir süre sonra Kemal Baba'nın ellerinin baş parmaklarını havaya kaldırıp geri geri geldiği görülür. Bu sırada Sultan Hanım dayanamayıp yanına gitmek ve ona balık ikram etmek ister. Ancak Sultan Hanım Kemal Baba'nın yanına ulaştığında Kemal Baba birden gözden kaybolur. ¹⁷⁷

Fatih Ahmet Baba türbesi gerek Elazığ ve çevresinde gerekse çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Bu ziyarete hem Sünni halk tarafından hem de Alevi halk tarafından yoğun olarak rağbet edilmektedir. Sünni ziyaretçiler daha çok Perşembe ve Cuma günleri gelirken, Alevi ziyaretçiler ise Çarşamba günleri gelmektedirler. Belli bir rahatsızlık veya dileğinden dolayı gelen ziyaretçiler tarafından bu ziyaret günleri bazen üç Cuma veya üç Çarşamba şeklini almaktadır. Ziyarete daha çok çocuğu olmayan kişiler rağbet etmektedir. Bunun yanında kız çocuğu olupta erkek çocuğu olmayan kişiler de bu maksatlarına ulaşmak amacıyla buraya gelmektedirler. Sinir hastaları, felçliler, nazara uğrayan kişiler ile çeşitli dilekleri bulunan kişiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Sünni ziyaretçiler dilekleri gerçekleştiğinde buraya gelip şükür amacıyla kurban kesip tasadduk etmektedirler.

¹⁷⁶ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.330

¹⁷⁷ E. Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.41-42

Alevi ziyaretçiler ise dilek ve isteklerine ulaşınca buraya gelerek lokma (gömme) adı verilen yöresel bir yemek yapıp dağıtmaktadırlar. Durumu ağır olan hastaların bir kısmı şifa bulmak maksadıyla burada yatıya kalmaktadırlar. Yine çocuğu olmayan kadınlar buraya ziyarete geldiklerinde koluna demir bir bilezik geçirip çocuğu olana kadar çıkarmazlarsa bu dilek ve maksatlarına ulaşacaklarına inanılır. Bu türbeye geldikten sonra çocuğu olan aileler çocukları erkek olursa ismini “Fethi Ahmet veya Fatih Ahmet” kız çocukları olursa ismini Fethiye koyarlar. Çocukları olduktan sonra da buraya gelerek kurban kesip tasadduk ederler.¹⁷⁸

Yine çeşitli talep ve isteklerine ulaşmak için buraya gelen ziyaretçiler türbenin arka tarafındaki dardağan ağacına bez, yazma vb. şeyler bağlamaktadırlar. Ayrıca türbenin sol tarafındaki “dilek duvarı” adı verilen duvara da taş yapıştırırlar. Şayet bu duvara taş yapılırsa o kişinin dileğinin kabul olacağına aksi takdirde ise kabul olmayacağına inanılır. Yine türbeye muhtelif amaçlarla gelen ziyaretçiler “Allah’ım bana hayırlı bir kısmet aç, Allah’ım bu zatın yüzü suyu hürmetine üniversite sınavını kazanayım, Allah’ım Fatih Ahmet Baba’nın yüzü suyu hürmetine hayırlı bir evlat nasip et ben de adağımı kesem vb. dileklerini” bir kağıda yazıp mevcut Kur’an-ı Kerim’lerin içine bırakırlar.. Yine bu dileklerini mescid bölümünün güney yönündeki duvara da yazarlar.¹⁷⁹

2.1.1.4. Seyyid Ahmet Çapakçuri

Türbesi, Harput merkezinde eskiden Cami-i Kebir Mahallesi adı verilen Ulu Cami’nin giriş kapısını geçtikten hemen sonra sağ taraftadır. (Bkz. Resim 5) Daha önceleri türbesi Ulu Cami’nin giriş kapısının sol üst tarafında iken cami bahçesine park yaptırılması kararlaştırılmış, halkın tüm engellemelerine rağmen kabri Nurettin Ardıçoğlu tarafından 1969 yılında bugünkü yerine aktarılmıştır. Kabir zeminden 75 cm. kadar yükseklikte, körpe taşı alt kaidesinin üzerine düzgün ve temiz mermer taşlarından yapılmıştır. Mezar bölümü bu kaidenin orta yerinde bulunup normal taş(veya mermer) sanduka şeklindedir. Mezarın baş ve ayak kısımlarına şahide taşları konulmuştur. Mezarın etrafı demir

¹⁷⁸ Zekai Polat, 1934 Elazığ Doğumlu, Emekli

¹⁷⁹ Aydın Sevinç, 1945 Elazığ Doğumlu, Memur

çağlarla çevrilmiştir. Bu arada Seyyid Ahmed Çapakçuri'nin eski türbesinin ölümünden sonra bir yareni tarafından yaptırıldığı belirtilir.¹⁸⁰ (Bkz. Resim4)

Hicri 1246 yılında Bitlis'in Çapakçur ilçesine bağlı Kür köyünde dünyaya gelmiştir. Neseb silsileleri elli bir vasıta ile Peygamberimize dayandığı için yöre halkı tarafından kendisine "Seyyid Ahmed Çapakçuri" denilir. Aslen Bağdatlı olup dedeleri Seyyid Abdulhamid vaktiyle Bağdat'tan Çapakçur'un Kür köyüne gelip yerleşmiştir. Seyyid Ahmed Çapakçuri'nin soyu elli bir bağ ile Hz. Muhammed'e dayanmaktadır.¹⁸¹

Ahmed Çapakçuri daha çocuk yaşta iken kendisinde bir takım olağanüstü haller ortaya çıkar. İlim öğrenmeye çok hevesli olmasına rağmen bir medreseye gidemediğinden dolayı çok üzülürdü. Cami-i Kebir (Ulu Camii) imamı Hacı Tefvik Efendi'nin naklettiğine göre, Seyyid Ahmed Çapakçuri 10–12 yaşlarındayken dağda koyun otlatırken daha önce hiç görmediği bir zat kendisine yaklaşır. Kendisinden halini hatırlayan bu zata Ahmed Çapakçuri halinden hiç memnun olmadığını söyler. Çünkü kendisinin ilim öğrenme arzu ve hevesiyle dolu olduğunu fakat bu yaşa kadar ancak Fatiha Süresi'ni öğrenebildiğini söyler. Ahmed Çapakçuri bu istek ve hevesinin farkına varan bu zat, başını okşayarak ona "Allahü Teâlâ seni ilim erbabı eylesin. Sana faydalı ilim nasip eylesin" diye dua eder ve oradan ayrılır. Ahmed Çapakçuri başından geçen bu olayı akşam babasına anlatır. Bir müddet sonra babası tarafından devrin büyük Nakşî Şeyhi olan Palulu Şeyh Ali Sebtî'ye götürür ve onu okutup, terbiye etmesi için teslim eder. Şeyh Ali Sebtî o günden itibaren terbiyesi altına aldığı Çapakçur manen ve maddeten en iyi şekilde eğitilmesine özen göstermiştir. Kısa sürede onu velilik meydanının güçlü bir eri yapar.¹⁸²

Seyyid Ahmed Çapakçuri, on iki yaşından itibaren Ali Sebtî'nin Palu'daki evlerinde büyümüştür. Ali Sebtî'nin sohbetlerine devam edip çağın âlimlerinden maddi ve manevi ilimlerin öğrenimini yaparak kendileri de büyük bir âlim olmuşlardır. Senelerce nefsiyle büyük mücadele halinde bulunup tasavvuf yolunun, Allah'a kavuşma yolunun bütün derece ve kademelerini Ali Sebtî'nin eğitiminden geçerek kemâl ve kemâle erdirme derecesine ulaşmıştır. Bunun sonucunda Şeyh Ali Sebtî'nin en son ve en olgun halifesi

¹⁸⁰ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.167

¹⁸¹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Muhammed İhsan Oğuz; Ârifler Silsilesi, İstanbul 2003, s.354

¹⁸² İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.143; Doğu Anadolu Evliyaları (Kuzey-Güney); s.217 vd.

olarak görevlendirilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Ahmet Çapakçuri'nin tarikat silsileleri otuz iki vasıta ile Hz Muhammed'e dayanır.¹⁸³

Seyyid Ahmed Çapakçuri kendisine halifelik verildikten sonra da Ali Sebti'nin yanından ayrılmayıp onun vefatına kadar hizmetinde bulunmuş, ilminden ve feyzinden istifade etmiştir. Ali Sebti'nin 1894 yılında vefat etmesi üzerine Palu'dan ayrılarak Harput'a yerleşmiştir. On beş yıl burada kalarak insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını anlatmıştır. 1914 yılında ise emrolunduğu üzere Siverek'e gitmiştir. Burada da sekiz yıl kaldıktan sonra 1914 yılında Viranşehir'e geçmiştir. İki yıl Viranşehir'de kalan Ahmed Çapakçuri, 1916 yılında I. Cihan Harbi münasebetiyle düşmanın Harput'a gireceğinden endişe eden Harputlunun Harput'tan göç edeceğini öğrenince göçü engellemek için Harput'a geri dönmüş ve yaşamının geri kalan kısmını burada devam ettirmiştir. Ahmed Çapakçuri . 1921 yılında 94 yaşında bir Cuma gecesinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Harput'ta Ulu Camii avlusunda gül ağaçlarının bulunduğu köşeye defnedilmiştir.¹⁸⁴

Ahmed Çapakçuri bütün gece boyunca iki dizi üzerine oturarak sabahlardı. Yine bu halde teheccüd namazını kılabilmek için iki dizi üzerinde on beş yirmi dakika kadar uyku uyurdu. Hayatı boyunca gerek toplulukta gerekse yalnız buldukları yerlerde diz çökerek bağdaş kurup oturduğu görülmemiştir. Bu sebeple de topukları üzerine oturaklarında yer edip nasır bağlamıştır.¹⁸⁵ Rivayete göre, ayak ve dizlerinden rahatsız olan Ahmet Çapakçuri'ye bir gün yanındakiler, "Efendi! Ayakların ağrıyor. Uzat ki rahat edesin" derler. Fakat Ahmet Çapakçuri uzatmaz. Yanındakiler uzatması için ısrar edince hiddetlenip; "Ben bu kadar yaş yaşadım. Allah'ım beni görüyorsa nasıl ayağımı uzatıp yatarım" diye cevap verir.¹⁸⁶

Ahmed Çapakçuri Şafii mezhebine bağlıydı. Kendi mezhebinde nasıl derin ve geniş bir bilgiye sahip ise Hanefi mezhebinde de öyle geniş ve derin bir bilgiye sahipti. İnançla ilgili hükümlerde ve ameli konularda ki sırları, hikmetleri ve incelikleri güzel bir tarzda o kadar mükemmel bir tarzda açıklardı ki dinleyenler hayran kalırdı. Ahmed Çapakçuri'nin geçimini sağladığı belirli bir geliri olmamakla birlikte hüsn-ü hat ile meşgul olduğu ve geçimini de ihtiyacı miktarında onunla sağladığı söylenir.

¹⁸³ Bkz. M. İhsan Oğuz; Ârifler Silsilesi, s.355 vd.

¹⁸⁴ M. İhsan Oğuz; Ârifler Silsilesi, s.358 vd.

¹⁸⁵ M. İhsan Oğuz; Ârifler Silsilesi, s.360

¹⁸⁶ İzzet Ünlü, 1928 Elazığ Doğumlu, Emekli Nüfus Memuru

Ziyaret için daha çok Cuma namazından önce ve sonra Cuma namazına gelenler tarafından ziyaret edilir. Burayı insanlar ziyaret amaçlı geldiği gibi çeşitli istek, amaç ve maksatlarına ulaşmak için de gelmektedir. Günümüzde sinir hastaları, felçli hastalar ve ruhsal rahatsızlığı bulunanlar kabrini ziyaret etmektedirler. Ziyaretçiler arasında sıkıntılarına çare bulanlar ve adağı bulunanlar kurbanlarını kesip tasadduk etmektedirler. Fakat kurban olayı fazla yaygın değildir. Ziyarete gelenler burada bir Fatıha ve 3 İhlâs veya Yasin süresi okuyup bağışlar, her türlü dilek ve istekleri için dua ederler.

2.1.1.5. Arap Baba

Türbe, Harput merkezde Sara Hatun Mahallesi'nde bugünkü Kurşunlu Camii'nin yaklaşık 100 m. kadar doğusunda bulunan Belediye Otoparkının güney tarafında yer alır. Arap Baba türbesine üstü mescit olması dolayısıyla "Alaca Mescid" de denir. Mescit ve türbe son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş, türbenin üst katı sıvanmış, döşemesi elden geçirilmiş, ve dış duvar kaplamaları yenilenmiştir. Arap Baba türbesi, mescit-türbe terkinde sarp bir kayanın üzerine inşa edilmiştir. İki katlıdır. Altta mezarın bulunduğu bölüm, üstte ise mescit yer alır. Yapı; kare planlı, taş kapılı, minareli, üzeri kubbe ile örtülü mescit ve iki katlı olarak düzenlenen, alt katı mummyalık, üst katı dikdörtgen planlı, tonoz örtülü olan üst kata mescit kısmının batı kenarının kuzey ucuna yakın yerdeki düz atkılı kapı açıklığı ile geçilen türbe bölümünden oluşmaktadır. Türbenin alt kat girişi güney cephede, üst kata ayrıca dışarıya açılan bir girişi mevcut olmayıp, bu kata mescitten geçilerek girilmektedir. Mescidin batısındaki kapıdan mummyalığın üst kısımdaki mekâna geçilir. Türbe ikinci katı, batıdan bitişik olduğu mescidin adeta bünyesine dâhildir ve güney cephesi, mescidin bu cepheleriyle aynı tutulmuştur ve bir bütünlük gösterir. (Bkz. Resim 6) Mescidin batısındaki (sağ köşesine yakın) ikili, düz atkılı bir geçişten girilen türbenin ikinci katı dikdörtgen bir plana sahip olup üzeri sivri kemerli beşik tonozla örtülüdür. Burası tamamen sıvanmış olup, bu gün içinde sandukası da mevcut değildir dört adet pencere ihtiva eder. Bunlardan kuzey ve güney duvarlarında bulunan üçü dışarıya, doğu kenarındaki ise mescide açılmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁷ C. Arslan, Elazığ'daki Türk Devri.... , s.308

Türbe bölümü, hiçbir süs unsuru ihtiva etmez. Türbenin asıl özelliğini dikdörtgen planlı olan alt (mumyalık) katı teşkil eder. Burası, hem farklı örtüsü hem de mumya ihtiva etmesi bakımından Anadolu'daki Selçuklu devri türbelerinin çoğundan ayrılır. (O devirde mumya geleneğinin yaygın olduğu görülmektedir). Burasının orijinalinde “korhane” olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Türbenin alt katında bulunan mumyalık bölümüne, güney cephenin batı ucuna yakın yere açılan bir metre yükseklikte bir basık kemerli kapıdan girilir. Mumyalanmış ceset, etrafı tahtalarla kaplı geniş bir mezarın içine koyulmuş ve üzerine zeminle aynı seviyede bir tahta kapak yapılmıştır. Kapısından bakıldığı zaman düz bir satıh gibi gözüküyor. Örtü kalkıpta kapak açılınca cesedi sandığın içinde görebiliyoruz. Menkıbesi de bulunan kesik başlı cesedin Arap babaya ait olduğuna inanılır. Farklı bir mumyalama tekniğine sahiptir. Bu gün türbe bölümü hiçbir süs unsuru ihtiva etmez. Anadolu Selçuklu devri türbelerinin büyük çoğunluğu müstakil olarak inşa edilmiştir. Arap Baba Türbesi, dışta mescit ile bütünleşmesi buna karşılık adeta müstakil bir iç bünyeye sahip oluşu ile bu tipin güzel bir örneğini teşkil eder. Mescit giriş kapısı üzerindeki kemer boşluğunda yer alan kitabeye göre, türbenin de 1279/1280 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹⁸⁸.

Arap Baba mescit ve türbesinin giriş kapısı üzerindeki kitabesinde “Selçuklu hükümdarı IV. Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ve onun istek ve emirleriyle Şa'ban'ın torunu Arap Şah'ın oğlu Sahibü'l-Ata'ya vel ihsan olan Cenabı Hakk'ın rahmetini isteyen Yusuf tarafından 1279 yılında yaptırılmıştır” denilmektedir. Yusuf bin Arapşah'ın tarihi kimliği hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Buradaki türbede yatan zat halk arasında “Arap Baba” adıyla bilinmektedir. Arap Baba'nın kimliği hakkında ise pek çok rivayet söylenmektedir. Bir rivayete göre, Selçuklu döneminde yaşamış cesur ve savaşçı bir zatın mumyasıdır. Kimilerine göre kitabede adı geçen “Şa'ban'ın torunu Arap Şah'ın oğlu Yusuf” olduğu söylenmektedir. Diğer bir rivayet ise; Eskiden gömülme üzere Korhane'ye (yoğun kış zamanlarında cesetlerin saklandığı morg) konulan cesedin hiç çürümemiş olduğu görülerek halk tarafından türbeye defnedilmiş keramet sahibi evliyadan bir kişidir. Bugün hala bu

¹⁸⁸ C. Arslan, Elazığ'daki Türk Devri... , s.309

inanç devam etmektedir.¹⁸⁹ Bazıları ise Onun, Alacâmescit Camii'nin faraşçısı diye tanıtmıştır. Bir kısım halk ise onun Arabistan'dan gelmiş fakir bir derviş olduğunu söylerler.¹⁹⁰ Halk arasında Arap Baba'nın veli bir zât olması sebebiyle nâşının çürümediği ve dolayısıyla mumyalanmasının söz konusu olmadığı kanaati de yaygındır.¹⁹¹

Günümüzde yöre halkı tarafından Arap Baba ile ilgili birçok efsane ve menkıbe anlatılmaktadır. Rivayete göre, Harput ve yöresinde bir yıl hiç yağmur yağmaz. Yaşanan kuraklığın ardından kıtlık kapıya dayanır. Alacalı mescid'in yakınındaki bir evde "Selvi" adında yaşlı bir kadın rüyasında Arap Baba'nın, başı kesilip suya atılırsa yağmur yağacağını görür. Bu rüyayı üç defa ard arda görür. Bunun üzerine kadın bir gece Arap Baba'nın cesedinin başını gövdesinden ayırır ve kesik başı türbenin alt tarafındaki dereye bırakır. Gerçekten de ondan sonra yağmur yağmaya başlar. Ama öyle bir şiddetli yağmur yağar ki dereler coşar ve taşar, her tarafı sel basar. Yağan yağmur dinmek bilmeden kırk gün kırk gece devam eder. Yağmuru dört gözle bekleyen insanlar bu seferde bu felaket karşısında muzdarip olurlar. Yaptığından pişman olan Selvi kadın bu defa rüyasında Arap Baba'nın kesik başı yerine konulursa yağmurun dineceğini görür. Kadın sabah olunca korkuyla gidip kesik başı bıraktığı dere kenarında arar, bulur ve getirip sandukadaki yerine koyar. Böylece yağmur da diner. Selvi adındaki kadına bu talimatı veren Arap Baba'nın kendisidir.¹⁹²

Harput medreselerinde eğitim görmüş ve aynı zamanda müderris olan Bedri Yücesu (1898–1986) bu menkıbe ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Arap Baba birkaç gün görülmeyince çevre halkı kendini merak eder. Gece Arap Baba'yı aramaya koyulurlar ve evinde ölmüş olarak bulurlar. Yıkayıp kefenlerler. Gömecekleri vakit gaipten "Beni gömmeyin, defnetmeyin, öylece bırakın" diye bir ses gelir. Arap Baba'nın cesedi ortalama 150 senenin üzerinde gömülmeden öylece kalıyor. Üç yıl Harput yöresinde yağmur yağmamış. Yörede bir kadın bir ölü kafası suya atılırsa yağmur yağarmış düşüncesiyle bu cesedin kafasını kesip suya atmış. O yıl yumurta büyüklüğünde bir

¹⁸⁹ İzzet Ünlü, 1928 Elazığ Doğumlu, Emekli Nüfus Memuru

¹⁹⁰ Yüzyıllardır Çürümeyen Bir Vücut: Arap Baba, "Harput sayı:2 1969", 1969, s. 10

¹⁹¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

¹⁹² İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.315

dolu yağmış. Ovayı ve Harput yöresini bu dolu mahfetmiş. Kesilen başı da artık bulamamışlar, sel alıp götürmüş”.¹⁹³

Kerâmet ehli bir kişi olduğuna inanılan Arap Baba hakkında anlatılan bir diğer menkıbe de şöyledir: Arap Baba, Arabistan’dan Harput’a gelen bir seyyahmış. Bir gelişinde Harput’ta 2–3 ay kaldıktan sonra burada vefat etmiş. O zamanlar Harput’ta çok şiddetli kış mevsimleri yaşandığından kış mevsiminde vefat edenler çetin kış şartlarından dolayı Korhane’ye bırakılmış bu nedenle Arap Baba’nın cesedini Korhane’ye bırakan Harput ahali bahar gelip buzlar çözüldüğünde defin işlemleri için gelince karşılarında Arap Baba’nın çürümemiş cesedini görüp şaşırılmışlar. Bu zâtın kerâmet ehli biri olduğunu düşünerek günümüzde bulunan yere türbe yaptırarak ziyarete açmışlardır.¹⁹⁴

Günümüzde Arap Baba’nın türbesi, cesedinin çürümemiş olmasından ve bu nedenle de keramet ehli bir kişi olduğu kanaatiyle yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Türbe yöre halkının yanı sıra çevre illerden de gelenler tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok akıl ve ruh hastaları ve felçli insanlar geldiği gibi yaşı ilerlediği halde evlenemeyen gençler kısmetlerinin açılması içinve herhangi bir işte çalışmayan kişilerin de bir iş sahibi olabilmek ve ayrıca çeşitli amaç ve maksatları olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Yaptığımız gözlemler neticesinde ziyarete gelen kişiler türbe de Kur’an okuyup dua ettikleri gibi sanduka üzerinde bulunan yeşil örtüyü üç defa öpüp başına koydukları ve yine bu örtüyü vücutlarının ağrıyan kısımlarına sürdükleri görülmektedir. Kısmeti kapalı olan gençler burayı üç Cuma ard arda ziyaret ederek kısmetlerinin açılacağını ummaktadırlar.

2.1.1.6. Murat Baba (Şeyh Şerafeddin) Türbesi

Türbe, Ağa mahallesi, Yakup Şevki Caddesi, Albayrak sokakta, Balak Gazi Parkı’nın giriş kapısının batı kenarındadır. (Bkz. Resim7) 1990’lı yılların sonunda onarılan türbenin duvarları betonla sıvanmış ve üzeri kurşunla kaplanmıştır. Türbe, altıgen planlıdır. Üzeri orijinalinde toprak örtülü iken basık bir kubbe ile örtülmüş, son onarımlarda kurşunla kaplanmıştır Tek katlıdır. Doğu duvarına açılan bir kapıdan

¹⁹³ 1946 Elazığ doğumlu Yılmaz Önercan’ın arşivinden alınmış ses kayıdır.

¹⁹⁴ İzzet Ünlü, 1928 Elazığ Doğumlu, Emekli Nüfus Memuru

türbeye girilmektedir. Türbenin ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmiyor. Yukarıda mevcut bilgiler ışığında yapının 16. yy. sonlarına ait olması muhtemel görünmektedir.¹⁹⁵

İshak Sunguroğlu'nun 1958 tarihli "*Harput Yollarında*" adlı eserinin birinci cildinde bu yer tanıtılırken, verilen adres ve konulan fotoğraflar da dikkatle incelendiğinde günümüzde halk arasında Murat Baba olarak isimlendirilen bu zatın esas isminin Şeyh Şerafettin olduğu ortaya çıkmaktadır. 1958'lerde Şeyh Şerafettin türbesi olarak bilinen bu yere insanlar belli amaç ve muratlarının gerçekleşmesi için ziyaret etmektedirler. Kanaatimizce türbe zamanla bu tür amaçlarla giden insanların muratlarının gerçekleştiği bir yer olması dolayısıyla halk arasında gerçek adının unutulup "Murat Baba" olarak anılmasına yol açmıştır.

Eskiden türbe ile cadde arasında yer alan dar bir sahaya Terzi Mehmet namında birisi ev yaptırmış. Bu evin içinden türbeye bir de kapı açarak ziyaret için gelenleri bu kapıdan içeri alır ve ziyaretçilerden para alarak istifade edermiş. Terzi Mehmet'in ölümünden sonra oğlu Saraç Ahmet türbeye hiç bakmamış ve türbenin içi ve dışı harap olmuştur. Belli bir zaman sonra bu alanı Hacı Kerim Efendi adında bir zât satın almış ve bu eski binaları yıktırıp türbeyi açığa çıkarmıştır. Bunun yanında türbeninin içini ve dışını tamir ettirip temizledikten sonra türbenin sandukasını da tamir ettirmiş ve evin içine açılan kapıyı kapatmış esas kapısını açtırmıştır. Şeyh Şerafettin aslen Belh'li olup, Şeyhül-Kâinat Fatih Ahmed Baba'nın yakın akrabasıdır. Harput Ermenilerin elinde bulunduğu sırada 1313 tarihinde bölgeyi Ermenilerden geri almak için sefere çıkan Fatih Ahmet Baba komutasındaki İslam orduları arasında yer alan emirlerdendir. Fatih Ahmet Baba şu an kendi türbesinin bulunduğu yerde şehit düşerken, Şeyh Şerafettin ise kalenin önünde şehit edilmiştir. Bölgeye Müslümanlar tarafından hâkim olunduktan sonra bugünkü türbesinin bulunduğu yere getirilip defnedildiği tahmin edilmektedir.¹⁹⁶ Türbe 1960'lı yıllarda Sabuncu Muhyiddin Efendi tarafından restore edilmiş ve günümüzdeki halini almıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁵ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.294 vd.

¹⁹⁶ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında,C.I, s.336

¹⁹⁷ E. Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.59

Türbeye çeşitli dilek ve rahatsızlıklardan dolayı gelindiği gibi daha çok çocuğu olmayan ailelerin çocuk sahibi olmak için geldiği ve korku, baş ağrısı diğer şikâyetleri olanların da yoğun bir şekilde şifa amaçlı olarak burayı ziyarete geldikleri bilinmektedir. Ziyarete geldikten sonra çocuğu olan aileler eğer çocukları erkek olursa adını Murat koymaktadırlar. Rahatsızlığı bulunan hastalar bir süre türbede bekletilir. Adağı bulunan ziyaretçiler kurbanlarını burada kesmekte ve tasadduk etmektedirler. Ziyarete gelen kişiler burada Fatiha, İhlâs veya Yasin süresi okuyup bağışlar, istek ve dilekleri için dua ederler.

2.1.1.7. Beşik Baba

Beşik Baba Türbesi, Harput'un Ağa mahallesinde ve kayabaşı denilen büyük Namaz Meydanında kayalıklar üzerindedir. Balak Gazi parkı ve heykelinin alt tarafında bulunmaktadır. Türbenin yapılışı Osmanlı dönemi, 16. yy. sonları olarak tarihlendirilmektedir. (Bkz. Resim 8)

Türbe meyilli, yalçın kayalıklar üzerine dıştan kesme taşlarla yapılmıştır. İçten dikdörtgen, dıştan da her kenarı iki metre olan sekizgen bir plana sahiptir. Türbeye güneyden açılan bir kapı ile girilmektedir. Güneydoğu kenarında küçük bir penceresi vardır. Türbenin zemini taş döşelidir. Yerde iki büyük, bir küçük ahşap sanduka bulunuyor. Büyükler kendisine ve hanımına, küçük sandukanın ise oğluna ait olduğu kabul edilmektedir. Rivayete göre; bu zat Harput'un Araplar tarafından istilası sırasında şehit edilmiştir. Yanındaki mezarların birinin hanımına, diğerinin de oğluna ait olup onların burada şehit edildikleri belirtilir. Türbede mevcut olan beşiğin onun çocuğuna ait olduğu ve bu nedenle de ona halk arasında "Beşik Baba" denildiği rivayet edilir.¹⁹⁸ Ayrıca Hırkalı Baba olarak da tabir olunur.

Bu türbeye daha çok çocuğu olupta yaşamayan ve çocuğu olmayan aileler bu maksatlarına ulaşmak amacıyla gelmektedirler. Çocuğu olmayan aileler bu amaçlarına ulaşmak için dilek taşlarını ve hazırladıkları bebek ve beşik sembollerini türbenin camlarına bırakarak maksatlarına ulaşmayı ümit ederler. Ayrıca cılız (gelişimsiz) olan çocuklarda bu rahatsızlığından kurtulması gayesiyle buraya getirilir, türbeye bırakılır ve

¹⁹⁸ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.324

dua edilir. Yine bir türlü iflah olmayan hasta çocuklar bu türbeye getirilir. Anneleri tarafından bu türbede birkaç dakika yalnız bırakılır. Şayet çocuk ağlarsa yaşayacağına aksi takdirde öleceğine inanılır.¹⁹⁹

2.1.1.8. Üryan Baba(Tesbihli Baba)

Türbe, Harput'un güneyinde Tilkiler kayalıklarının önündeki taşlık arazi üzerindedir. 1298–1881 Tarihli Ma'murat'ül Aziz Vilayet Salnamesi'nde türbeyle ilgili olarak, Müşarün-ileyh Mamuratü'l-aziz kasabasına on dakika mesafede ve cihet-i şarkiyede vaki sengistan (kabristan) bir mahalde medfundur şeklinde bilgi verilmektedir. 1861/1862 yılını takib eden yıllarda inşa edildiği ve son şeklini yakın geçmişte almış olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰(Bkz. Resim 9)

Üryan Baba türbe ve mescidi, tepenin eteğindeki kayalığa bitişik olarak yapılmıştır. Türbe, yakın zamanda yıkılarak iki bölümden oluşan türbe ve batı yönünden bitişik mescid şeklinde inşa edilmiştir. Bugün ayakta olan türbe, moloz taşından yapılmıştır. Daha önceleri türbenin yanında mescit ve sıbyan mektebinin bulunduğu belirtilmekte fakat sonradan tamamen yıkılıp, yok olmuştur. Orijinalinde bir mağara içinde bulunan cesetten dolayı burası bir türbeye dönüştürülmüştür. Mescit kısmı; kuzey duvarındaki iki penceresi dışında yapının dıştan sade olduğu görülmektedir. Kuzey yönde bulunan kapı açıklığı ile türbenin geçiş bölümüne girilmektedir. Mimari olarak fazla bir özelliğe sahip değildir. Yapıda süs unsuru bulunmamaktadır.²⁰¹

Türbeye giriş kapısının üzerinde Arapça yazılı iki satırlık bir kitabede; “Allah'ın ariflerinden ve Allah'a karşı olan muhabbet sırrının alimlerinden, cömertliği itibarıyla da Allah'ın sevdiği kullardan, İsmail'in torunu, Ömer'in oğlu hafız Muhammet, büyük şahadet rütbesini haiz olarak burada ölmüştür. Tanrı sırrını mukaddes etsin. Cesedi 1861/1862 de açığa çıkarılmıştır” bilgisi yer almaktadır.²⁰²

Üryani Baba'nın kimliği hakkında herhangi bir bilgi bulunmayıp mezarı ise sonradan bir rüya neticesinde keşfedilmiştir. Rivayete göre; “Harput'un Alaca Mescit

¹⁹⁹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

²⁰⁰ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.303

²⁰¹ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.301 vd.

²⁰² C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri... , s.306

mahallesinde oturan Hacı Ali namındaki zat, bir gece rüyasında Üç Lüle çeşmesinin önünde dururken caddeden bir devecinin yuları elinde kendine doğru geldiğini görür. Yanına gelince devesini çökerttiğini ve Hacı Ali'yi üzerine bindirerek Üryan Baba'nın türbesinin bulunduğu yere bıraktığını ve sonra gözden kaybolduğunu görür. Bu rüyanın birkaç kez tekrarlaması Hacı Ali Efendi'yi hayretler içinde bırakır. Fakat korkusundan derdini kimseye açamaz. Nihayet bir arefe günü kazma kürekle oğlu Süleyman'ı da yanına alarak Üryan Baba semtindeki aile mezarlığına giderler. Harap ve düzeltilmesi gereken mezarları yaptıktan sonra Hacı Ali oğluna: “Evladım! Üç gecedir rüyamda bir deveci beni üç lülenin önünde devesine bindirerek tam şuracığa getirip indiriyor ve gözümün önünde kayboluyor. Gel kazalım bakalım ne çıkacak” demesi üzerine Süleyman kazmaya sarılır. Bir taraftan kazıyor bir taraftan kürekle toprağın atıyor. Çukur 1–1,5 metre derinleşince bir delik açılır. Açılan delik genişletilince ortaya bir lahid çıkar. Lahidin içerisinde bütün uzviyeti çürümemiş ve bozulmamış bir cesedin bulunduğunu görürler. Ayrıca bu cesedin yanında çok eski devirlere ait bir deste ok bulunduğunu ve bu oklarında sadece ahşap kısımlarının çürüdüğünü, demir kısımlarının ise sapaşğlam kaldığını görürler. Daha sonra üzerini idareten kapatıp şehre dönünce hadiseyi müftüye ve şehrin büyüklerine haber verirler. İnceleme sonucunda bu zatın mücahit ve aynı zamanda mazanneden olduğuna hükmedilir. Halkın yardımıyla üzerine bir türbe yanına da bir mescit ve bir de Sıbyan mektebi yaptırırlar. Bu lahidin içinde kimliğine dair hiçbir şey bulunmadığı için ismine de “Üryan Baba” denilir. O günden sonra burası ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir.²⁰³ Yine bu zatın Haçlı Seferleri sırasında şehit düşen gazi dervişlerden olduğu tahmin edilmektedir.²⁰⁴

İshak Sunguroğlu, bu bilgileri verdikten sonra devamında Üryan Baba'nın hüviyetinin yıllarca sonra Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin manevi keşifleri neticesinde ortaya çıkarıldığını ifade eder. Buna göre Üryan Baba'nın kimliği hakkında şu bilgiler verilmiş ve kapısının üzerine yazılmıştır: “Allah'ın ariflerinden ve Allah'a karşı olan muhabbet sırrının âlimlerinden, cömertliği itibariyle de Allah'ın sevdiği kullarından İsmail'in torunu Ömer'in oğlu Hafız Muhammed büyük şahadet rütbesine haiz olarak burada ölmüştür. Tanrı sırrını mukaddes etsin. Cesedi 1278'de zahire çıkarılmıştır. Üryan Baba türbesinin keşfine vesile olan Hacı Ali Efendi türbe yapıldıktan sonra ömrünün sonuna

²⁰³İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.338

²⁰⁴ Doğu Anadolu Evliyaları (Kuzey-Güney); s.220

kadar buranın türbedarlığını yapmış ve yaptığı hizmete karşılık Evkaftan kendisine ayda 100 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bu türbedarlık görevi babadan oğla intikal ederek devam ettirilmiştir. Onun vefatından sonra da oğlu Süleyman bu görevi üstlenmiştir.²⁰⁵ Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok akıl hastası olanlar başta olmak üzere herhangi bir rahatsızlığı bulunan ve belli bir dileğinin gerçekleşmesini isteyen kişiler giderler. Ziyarete girerken duvarın üzerinde “sadaka taşı” adı verilen bir taş bulunmaktadır. (Bkz. Resim 10) Eskiden buraya ziyarete gelen kişiler gücü nisbetinde para bırakırlarmış. Bu paradan ihtiyaç sahibi olan kişiler ihtiyaçları nisbetinde almış. Fakat bu uygulama günümüzde artık yaygın olarak yapılmamaktadır.²⁰⁶ İshak Sunguroğlu *Harput Yollarında* adlı eserinde bu ziyaret ile ilgili şu bilgileri verir: Türbenin yanında bir de mescit ve hücre bölümü vardı. Mescitte ceviz büyüklüğünde (binlik) bir tesbih vardı. Murat ve şifa isteyenler bu tesbihin içinden türbedar tarafında geçirilirdi. Bir zamanlar bu mescit tekke olarakta kullanılmıştır. Türbenin yan tarafında ufak bir çeşme göze çarpmaktadır. Dışarıdan gelen ziyaretçiler bu çeşmenin bir akar çeşme olduğunu zannederler. Müslüman ve hayır sahibi bir saka “Ömer Dayı” her sabah civarın en yakın pınarlarından sırtıyla 8–10 tulum su taşır ve hazinesini doldururdu. Bu çeşmede abdest alıp bu mescitte iki rekât namaz kılanların ruhlarında bir ve gönüllerinde bir ferahlık ve sevinç meydana gelirdi. Öyleki buraya gelen bir daha gelmek ister ve ziyaretçisi sürekli çoğalırdı.²⁰⁷ Kanaatimizce buraya aynı zamanda Tesbih Baba denmesinin nedeni mescitte bulunan ve dilek ve murat dileyen ziyaretçilerin içinden geçtiği bu tesbihe atfen söylenmiş olmalıdır.

2.1.1.9. Musa Kazım Efendi

Musa Kazım Efendi'nin türbesi Harput'un Meteris mezarlığında İmam Efendi Türbesi'nin kuzey yönüne doğru ortalama 40–50 metre mesafede yer alır. Kazım Efendi'nin oğlu ve muhibleri tarafından yaptırılan türbenin etrafı ihata duvarıyla çevrilidir. Türbenin üzeri altı sütun üzerine oturtulmuş olan bir kubbe ile örtülüdür. Sütunların arası açık olup, üst kısımlar ise sütunlar arası oluşturulan kemerlerle kubbeye bağlanmıştır. Kubbenin tam altında bulunan makam bölümü zeminden 30 cm. kadar

²⁰⁵ İ. Sunguroğlu; *Harput Yollarında*, C.I, s.338

²⁰⁶ İbrahim Kan, 1953 Elazığ doğumlu, öğretim görevlisi

²⁰⁷ İ. Sunguroğlu; *Harput Yollarında*, C.I, s.337

yükseklikte daire şeklindeki bir kaide üzerine oturtulmuştur. Mezarın çevresi de yine daire şeklinde demir bir kafesle örtülmüştür. (Bkz. Resim 11)

Kazım Efendi aslen Harput’lu olup lakaplarına “İğikioğulları” denir. Gerçek adı “Musa Kazım Ağel” olmasına rağmen halk arasında “ Kazım Efendi” olarak bilinir. 1894 yılında dünyaya gelen Kazım Efendi’nin babası Harput’ta yemenicilik yapan Hüseyin Efendi’dir. Annesi ise Nesibe Hanım’dır. Eğitim hayatını Harput’taki okullarda tamamlayıp en son muallim mektebini de bitirip Fransızca öğretmenliği yapmıştır.²⁰⁸ Kazım Efendi’nin askerliği Birinci Dünya Savaşı’nın olduğu yıllara rastlar. Askerliğini Elazığ’da büyük erzak ambarlarında levazım subayı olarak yapmıştır. O dönemde cephelere erzak dağıtımı bu ambarlardan yapılmaktaydı. Askerliğini tamamlayan Kazım Efendi daha sonra Atatürk Ortaokulu’nda öğretmenliğe devam etmiştir. Bir süre sonra evlenen Kazım Efendi’nin üç çocuğu olmuş fakat şu an bunların hiçbirisi hayatta değildir. Bir yandan müsbet ilimlerle meşgul olan Kazım Efendi bir yandan da İslami ilimleri bilhassa tasavvuf ilmini öğrenmek için çaba sarf etmiştir. Kazım Efendi öğretmenlik yıllarında devrin büyük mürid ve tasavvuf ehli olan İmam Efendi’ye intisab eder. Kazım Efendi İmam Efendi’den hem dini dersler almış hem de onun sohbetlerinden istifade etmiştir. İmam Efendi’nin yanında bulunan Şeyh Samini’nin sırdaşı ve müridi Mustafa Naci Efendi ile de gönül bağı kurarak tarikatın usul ve erkânını öğrenmiştir. O, öğretmenlikle tarikatı beraber yürütmekte zorlanınca Mustafa Naci Efendinin isteği üzerine öğretmenlikten istifa eder. Kazım Efendi bağlandığı şeyhleri İmam Efendi ve Mustafa Naci Efendi’nin Mahmut Samini’nin dergâhına uzanan ince bir yol olduğunu biliyordu. Tarikat töresince o yine de icazetini İmam Efendi’den almıştır. Gerek İmam Efendi gerekse Mustafa Naci Efendi, Kazım Efendi’ye çok şeyi birlikte vermişlerdir. Bu yüzden Kazım Efendi’nin icazetini Mustafa Naci Efendi’den aldığını söyleyenler de mevcuttur.²⁰⁹

İmam Efendi ve Mustafa Naci Efendi’nin vefatlarından sonra kendini oldukça boşlukta hisseder. Harputluların hızla “Mezire”ye yani Elazığ’a indikleri o yıllarda Kazım Efendi de Elazığ’ın Nailbey mahallesinde Köprü sokakta bulunan iki katlı mütevazı bir evde yaşamaya başlar. Bu sokağa vefatından sonra kendi ismi olan “Kazım Efendi” sokağı adı verilmiştir. İmam Efendi’nin etrafındaki müridlerin birçoğu Kazım Efendi’nin

²⁰⁸ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.157

²⁰⁹ G Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.158 vd.

etrafında toplanmaya başladılar. Ayrıca çevre il ve ilçelerden sahip olduğu birçok müridi bulunmaktaydı. Oldukça sade bir hayat yaşayan Kazım Efendi'yi yakından tanıyanlar onun müridlerinin gidiş-gelişlerini “Onlar elleri boş gelmezdi ama getirdiklerini de kendileri yer ve öyle giderlerdi” şeklinde anlatırlardı. Kazım Efendi öğretmenlikten istifa ettikten sonra geçimini babasından ve hanımından kalan Yolçatı (Doğankuş) dolaylarındaki arazilerden sağlamaktaydı. O, bu arazilerden gelen üründen sadece ev için gerekli olan kısmını alır geri kalan kısmını ise fakir fukaraya dağıtırdı. Bir gün ona Sün köyünün Balıbey mezarından gelenler; “Efendi bizim köyde babanızdan kalma araziler var. Hep elalem ekip biçiyor. Niçin sahip çıkmıyorsun?” dediklerinde tebessüm ederek ; “Babamızın bile sahip çıkmadığı mala biz hiç sahip çıkmayız” diye cevap vermiştir. Gerçekten sahip çıkmadığı malı tapu memurları o köyün insanları üzerine yapmışlardır. Çevresindeki insanlar bu konuda onun için; “Eğer Kazım Efendi dünya malı isteseydi, Elazığ'ın en zengini olurdu” ifadelerini kullanmışlardır. Kazım Efendi'nin tasavvuf anlayışında “Dünya malı dünyanın kiridir, mülk ise Allah'ındır” düşüncesi yatmaktadır.²¹⁰

Hayatının belli bir dönemini sıkıntı içerisinde geçiren Kazım Efendi, bu durum karşısında hiç kimseye küsmemiş ve bunu Allah'ın bir imtihanı olarak kabul etmiştir. Kazım Efendi bütün insanlara eşit seviyede yaklaşır çok güzel bir hoşgörüyü sahipti. Onun bu özelliği ile ilgili birçok anı anlatılır. Rivayete göre; “Bir gün mevlitten gelirken karşı tarafta bir sarhoş yalpalayarak ilerliyordu. Kazım Efendi yanındaki arkadaşını bırakıp sarhoşun yanına yaklaştı. Onunla bir süre konuştuktan sonra tekrar arkadaşının yanına döndü. Arkadaşı Kazım Efendi'nin bu davranışını beğenmemiş olacak ki Kazım Efendi'ye; “Efendi bunlara selam bile verilmez” dedi. Kazım Efendi gayet mülayim bir şekilde ; “Baba, bunlar hoştur, iş ki biz hoş olalım. Gidip konuşmasaydım ne kârım olurdu. Bunlar düşmüş insanlar Baba, unutma ki tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.” demiştir. İşte Kazım Efendi bu davranışlarıyla birçok insanı bu kötü yoldan kurtarıp hayatlarını düzene koymalarını sağlamıştır. Kazım Efendi iyi bir hattat olmanın yanı sıra güzel resimler de yapardı.²¹¹ Yine Musa Kazım Efendi ile ilgili şöyle bir olay anlatılır. bir Musa Kazım Efendi'ye bir akıl hastası getirilir. Bu hastayı getirenler onu zaptedemediklerinden zincire bağlamışlardır. Musa Kazım Efendi bu hastayı görünce

²¹¹ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.159 vd.

babasına dönerek; “Bu zavallı çocuğu neden böyle zincire vurdunuz? Onu hemen zincirlerinden çözüünüz” diye talimat verir. Bu akıl hastasının babası; “Hocam bu deli bizi paralar çözmemize imkân yok diye cevap verir. Kazım Efendi zincirleri sökmelerinde ısrar edince, bu delinin zincirleri sökülür. Zincirleri sökülen deli Kazım Efendi ile karşı karşıya kalırlar ve birbirlerinin gözüne bakıp dururlar. Kazım Efendi, “Bu çocuğu alıp evine götürünüz ve bir daha da zincire bağlamayınız” der. Biraz önce koca ağacı sökmeye çalışan deli birden hamle yaparak Kazım Efendi’nin ellerine sarılır ve öper. Bu olay karşısında babası da Kazım Efendi’nin ellerini öperek teşekkürlerini belirtir. Orada bulunanlar ise bu olay karşısında oldukça şaşırılmıştır.²¹²

Kazım Efendi hayatının son anlarını hasta yatağında geçirirken çocukları ve en az çocukları kadar sevdiği Mustafa Naci Efendi’nin oğlu Abdullah Efendi’yi yanına çağırarak şöyle bir vasiyette bulunur: “Oğullarım emr-i ilahi gelip de ben bu dünyadan hicret ettiğimde benim kabrimi şeyhim İmam Efendi’nin ayakları dibinde kazın. Ve mezarım zeminle eşit olsun ki mezar olduğu dahi bilinmesin. Öyle ki İmam Efendi’yi ziyarete gelenler benim üzerime ayak basarak geçsinler” der. Bunun üzerine çocuklarından Mustafa Ağel: “Biz senin için aile mezarlığı aldık ve çevirdik. Seni oraya defnedeceğiz. Neden öyle söylüyorsun?” diye sorar. Bunu üzerine Kazım Efendi “Yavrularım, bizim ihvanlarımız İmam Efendi’yi unutarak zaten bizi bu dünyada mahcup ettiler, şimdi sizler kabrimi oraya yaparsanız bizi daha da mahcup ederler. Orada da mı (ahirette) mahcup olalım” der. Ancak bütün bunlara rağmen çocukları tarafından her nedense belirtilen yere defnedilmeyip şu an türbesinin bulunduğu yere defnedilir. Nakşî tarikatının son şeyhlerinden olan Kazım Efendi 1967 yılında vefat etmiştir. Naaşı Harput’a kadar kalabalık bir halk topluluğu tarafından omuzlarda taşınarak bugünkü yerine defnedilmiştir.²¹³

Türbesi yöre halkı tarafından daha çok ziyaret amaçlı olarak ziyaret edilmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler bu zatın ruhuna Kur’an okuyarak ve dua ile ziyaretlerini yapıp ayrılırlar. Bununla beraber felçli hastalar, kalp rahatsızlığı bulunanlar ve bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar bu ziyarete getirilir ve burada dua edilerek şifa

²¹² Zekeriyya Bican; Sekizinci Şehir Elazığ’a Harput’tan İnciler, Elazığ 2007, s. 164 vd.

²¹³ E. Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.66

temennisinde bulunulur. Ziyarete günümüzde de halk tarafından yoğun olarak rağbet edilmektedir.²¹⁴

2.1.1.10. Nadir Baba

Sara Hatun Mahallesinde, kayabaşına giden yolun sağ tarafında, Arap Baba türbesinin yakınındadır. 1970’li yılların sonlarında onarılmıştır. Mevcut yapının kayalığın üzerine, zeminin düzeltilerek inşa edildiği görülmektedir. Türbenin iki bölümden oluşan dikdörtgen planlı olduğu, duvarlarının güney cephesi dışında betonla kaplanıp, üzeri sac ile örtülmüştür. Yapıda süs unsuru ve kitabe bulunmamaktadır. İnşasında moloz ve kesme taş birlikte kullanılmıştır.²¹⁵(Bkz. Resim 12)

Türbenin yapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Yapıdan aynı zamanda tekke olarak söz edildiği görülmektedir. Tekkenin kâtibi olduğu anlaşılan bir belge ve taamiyesi hakkında da bir belge bulunduğu belirtilmektedir. Türbenin bitişiğinde aynı isimle anılan bir Kadiri tekkesinin bulunduğu ifade edilmektedir. Zaviye olarak da adı geçen yapıdan ilk defa 1566 tarihli Tahrir Defterinde bahsedildiği, zaviye vakfına gelir tahsis edilmesinden bahsedildiği belirtilmektedir. Düz toprak damlı olarak inşa edilmiş olan yapı son şeklini 1970’li yılların sonlarında almıştır.²¹⁶ Nadir Baba tekesine aynı zamanda Özbekler tekkesi de denirmiştir.²¹⁷

Tarihi kişiliği hakkında önemli bir bilgiye ulaşılamayan Nadir Baba Türbesine İshak Sunguroğlu *Harput Yollarında* adlı eserinde; Ermeniler büyük bir inanışla bağlı olduklarını söyler. Ayrıca özellikle hasta olan çocuklarını türbenin içerisine getirip yalnız bırakırlar ve kendileri ise dışarı çıkarlardı. Hasta çocuk böylece türbede beş on dakika tek başına kalırdı. Özellikle Pazar günlerinde türbeye civar köylerden yoğun olarak Ermeniler ziyarete geldiklerini belirtir.²¹⁸

Nadir Baba’nın kimliği hakkında ulaşılan bir diğer bilgi ise Kadiri şeyhlerinden Tayyar Baba’nın başından geçen bir olayla karşımıza çıkar: “1973 yılında vefat eden Tayyar Baba zaman zaman hayatını anlatırken Harput’ta oturduğu yıllarda Nadir Baba

²¹⁴ Hıdır Çok; 1939 Elazığ Doğumlu, Türbedar

²¹⁵ C. Arslan; Elazığ’daki Türk Devri..., s.319

²¹⁶ C. Arslan; Elazığ’daki Türk Devri..., s.320

²¹⁷ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

²¹⁸ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.333

Türbesi'nde bazı din âlimleriyle sohbetler yaptıklarını söylerdi. Ayrıca kendisinin devamlı bu türbede türbedarlık görevi yaptığını ifade ederdi. Burada türbedarlık yaptığı zaman yattığı gecenin birinde sandukanın başına giderek “Nadir Baba burada bu kadar süreden beri kalıyorum bana niçin görünmüyorsun? Üstelik rüyama dahi girdiğin yok. Şayet bana görünmezsem mezarını kazacağım” der. Nitekim Tayyar Baba bir gün kazma ve kürek bularak mezarı kazmaya başlar. Tam Nadir Baba'nın kemiklerinin görüldüğü sırada “Dur kazma” diye bir ses duyar. Bunun üzerine Tayyar Baba kendinden geçer ve bayılır. Bu kendinden geçiş anında kendini şeyhi Göllü Mustafa Baba'nın evinde görür. Şeyhi ağır bir hasta şeklinde yatmaktadır. Yaşlı ve buhara sakallı bir zat ise şeyhinin ağzına zemzem damlatmaktadır. Tayyar Baba şeyhine “Bu zât kimdir” diye sorunca, Göllü Mustafa Baba cevap vermeden Nadir Baba; “Tayyar, biz senin şeyhine hizmet ediyoruz, sen bizim kabrimizi kazıyorsun. Bu nasıl iştir” der. Kendine gelir gelmez şeyhine giden Tayyar Baba gerçekten de onu ağır hasta olarak bulur. Bütün bu bilgiler Nadir Baba'nın Selçuklular döneminde yaşadığı ve Anadolu'nun Türkleşmesinde-İslamlaşmasında büyük bir rolü olan Yesevi Tarikatı'na mensup bir şeyh olduğu düşüncesi kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Çünkü Yesevi Tarikatı'na mensup kişilerin gayri Müslimlere hoşgörülü davranmasından dolayı o dönemde birçok Hristiyan Müslümanlığı seçmişti. İşte Ermenilerin Nadir Baba'ya gösterdikleri yoğun ilginin nedeni muhtemelen bu olabilir. Şayet O, Osmanlılar döneminde yaşamış olsaydı, Onunla ilgili bazı bilgiler günümüze kadar gelirdi. Hatta Onun hakkında verilmiş herhangi bir berat vb. yazılı belge de bulunmamaktadır.²¹⁹ Halk arasında bu zatın Arabistan'dan yedi kardeş olarak buraya geldiği ve burada şehit düştüğü de rivayet edilir.²²⁰

Ziyarete haftanın bütün günleri geldiği gibi yoğun olarak Perşembe ve Cuma günleri gelinmektedir. Türbeye daha çok felçli hastalar ve ruhsal sorunu olan hastalar gelmektedirler. Ruhsal rahatsızlığı olan ziyaretçiler ilk iki hafta Cuma günleri üçüncü hafta ise cumartesi günü burada yatıya kalarak şifa bulacaklarına inanırlar. Yatıya kalan hastalar geceleyin yatarken üzerlerini örtmek için kullandıkları battaniye, yorgan vb. şeyleri tekrar yanlarında götürmeyip burada bırakırlar. Ayrıca çocuğu olmayan kişilerde bu ziyarete rağbet etmektedirler. Bu kişilerin çocukları erkek olursa ismini “Nadir”, kız

²¹⁹G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.88

²²⁰ Fatma Sertkaya, 1940 Elazığ doğumlu, Buranın Türbedarlığını Yapmakta

olursa Nadire olarak koymaktadırlar. Ziyarete gelenler türbenin bakım ve temizliğini yapan kadın türbedara yaptığı hizmete karşılık para ve yiyecek türünden hediye verirler. Gelen ziyaretçilerden bir kısmının türbeye yiyecek, para, meyve vb. bıraktıkları da görülür.²²¹

2.1.1.11. Ankuzu Baba

Harput'un 7–8 km. doğusunda kendi adıyla anılan, Harput'un kuzeydoğusundaki buzluk kayalıkları (gavur taşı) denilen, Ankuzu kayalığının tam tepesindedir. Kayalarla kaplı olan bu tepe Harput çevresinin en yüksek yeri olarak bilinir. Türbeye yürüyerek ulaşmak da mümkündür. “Ankuzu” veya “Eykuzu” Baba Türbesi olarak anılmaktadır. Türbe dikdörtgen planlı olup duvarında moloz taşı kullanılmıştır.. Türbeye kuzey batı köşede bulunan ahşap kapıdan girilir. Türbe içinde Ankuzu Baba'ya ait ahşap bir sanduka yer alır. türbenin batı duvarında ise mum ve kandil koymak için ayrıca taş bulunmaktadır. Süs unsuru bulunmayan türbenin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. 1970'li yılların sonlarında tamamen yenilenmiş olan türbe, bugünkü halini almıştır. (Bkz. Resim 13) III. Murad devrine ait bir tapu defterinde yapıdan “Eykuzu Baba” şeklinde, bir diğer 1703/1704 tarihli belgede ise “Aynül Kuzat Zaviyesi” olarak söz edildiği belirtilmektedir.²²²

Hicri 1298 tarihli Mamüratü'l-Aziz salnamesinde bu türbe ile ilgili şu ifadeler yer alır: “Ankuzu Baba, El-Aziz'e iki saat mesafede ve ahcar-ı kebireden mamul olmuş gibi yekpare heyetinde görünen bir cebel-i âli zirveside medfundur.” III. Murat devrine ait bir tapu defterinde buraya “Eykuzu Baba” denildiği gibi Hicri 1115 tarihli vesikada da buraya “Aynül Kuzat” zaviyesi denilmektedir.²²³

Ankuzu Babanın hayatı hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Onun VIII. ve IX. yüzyıllarda Arap-Bizans mücadeleleri sırasında bölgenin fethi için savaştığı tahmin olunmaktadır. Hakkındaki destanî ve menkıbevi anlatımlara bakılarak tarihini 8. ve 9. asırlardaki Bizanslılarla Müslümanlar arasındaki muharebelere kadar götürmek

²²¹ Fatma Sertkaya, 1940 Elazığ Doğumlu, Buranın Türbedarlığını Yapmakta

²²² C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.301 vd.

²²³ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri ..., s.302 vd.

mümkündür.²²⁴ Evliya Çelebi, “Ankuzu baba tekkesi mihman hane-i fukaradır (fakirler yeridir)” der.²²⁵

Ankuzu Baba'nın hüviyeti hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Türbenin bulunduğu dağın yamaçlarında keskin kayalara gömülmüş bir insan ve bir at ayağı izinin Ankuzu Baba ve atına ait olduğu ve yine bu kayalarda yer alan kırmızı lekelerin ise Ankuzu Baba ve askerlerinin kan izleri olduğu söylenir.(Bkz. Resim14) Bütün bu bulgulara nisbetle halk arasında anlatılan menkıbelerde Onun İslam mücahidi olduğu ve burada şehit düştüğü söylendiği gibi onun aslında halktan biri olduğu ve Osmanlılar döneminde Yeniçeri ayaklanmalarında Yeniçerilerin zulmünden kaçarak kayalıklara sığınmaya çalışırken şehit edildiği de söylenir.²²⁶ Türbenin bulunduğu tepenin yamacında yer alan levhada yer alan bilgiye göre Ankuzu Baba, VIII ve IX. yüzyılda yaşamıştır. Arap-Bizans savaşlarında savaşırken yaralanmış ve burada şehit düşmüştür. Yine bir başka rivayete göre; Ankuzu Baba'nın Harput'un fethi sırasında şehit düştüğü ve uzun yıllar bir mağara içerisinde bozulmadan kalan naaşı Beyzade Efendi tarafında yaptırılan tekke ve mescit yanına defnedilmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde “Ankuzu Baba Tekkesi mihmanhane-i fukaradır” diye bahsettiği bu tekke ve mescit daha sonra harap olmuştur. Son yıllarda Ankuzu Baba'nın türbesi yaptırılarak kabrinin kaybolması önlenmiştir.²²⁷

Harput yöresinde iklim şartları ağır olduğundan ve türbe Harput'un en yüksek tepesinde yer aldığından dolayı ancak sıcak mevsimlerde ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Günümüzde burası yöre halkı tarafından ziyaret edilmesine rağmen eskiden bu ziyaret daha yoğun olarak yapılmış. Gelen ziyaretçilerden adağı olanlar burada kurban kesipve tasadduk etmektedirler. Ayrıca türbeye çıkarken dağın yamacında yer alan Ankuzu Baba'nın atının ayak izi ve askerleriyle kendine ait kan izleri ve bunlarla ilgili anlatılan menkıbeler bu ziyaretin eskisi kadar olmasa da günümüzde de rağbet görmesinde etkili olmaktadır. Gelen ziyaretçiler bu zâta Kur'an-ı Kerim okuyup bağışlamakta ve burada dilek ve istekleri için dualar etmektedir. ziyaretin yapan ziyaretçilerin bir kısmı iki rekat

²²⁴ N. Ardıçoğlu , Harput Tarihi, s. 25.

²²⁵ Evliya Çelebi, Seyahatname, s. 171.

²²⁶ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.323

²²⁷ Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.160

nafile namazı da kılmaktadırlar.²²⁸ Ziyaret özellikle bedensel ve ruhsal rahatsızlıklara maruz kalan ziyaretçiler tarafından rağbet görmektedir. Bu hastaların bir kısmı şifa bulmak gayesiyle burada yatıya da kalmaktadırlar. Ayrıca Ankuzu Baba türbesi baş ağrısı gibi vücudunun çeşitli yerlerinde rahatsızlığı bulunan kişiler tarafından da ziyaret edilmektedir. Ziyaret sonrasında şifa bulan ziyaretçilerin bazıları buraya gelerek şükür amacıyla kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler.

2.1.1.12. Mansur Baba

Cami-i Kebir Mahallesinde, Esadiye Caminin batısındaki yoldan Ulu Camiye doğru giderken yolun kuzey kenarındadır. Bu türbe 13. yüzyılın ilk yarısı olarak tarihlendirilmektedir. Yapı, Nureddin Ardiçoğlu'nun yürüttüğü kazılar sonucu ortaya çıkarılmış ve bu gün eski şekli esas alınarak yeniden inşa edilmiştir. Mansur Baba türbesi ilk olarak 1950'de, daha sonra ise 1965'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Yapı, bu gün aslına uygun olarak sekizgen planlı ve iki katlı olarak inşa edilmiştir.²²⁹ İki katlı olan türbenin alt katı makam (türbegah), üst katı ise mescittir.

Sekizgen olan türbe, sekizgen kaide üzerinde yükselmektedir. Alt kat girişinin sağ ve sol yanında yedişer basamakla üst kata çıkılır. Sekizinci basamak sahanlıktır. Söveler yığma kemerli ve basıktır. Üst kat kapısı hafif bir girinti içerisindedir. İçten düz lentoludur. Duvarları dış yüzünden kesme taşları, bunların arkasında da moloz taşları ile iyi ve itinalı bir işçiliği sergiler. Batıya açılan basık kemerli bir kapıdan içeri girilir. Doğu ve kuzey duvarlarında dikdörtgen bir pencere vardır. Yapının içi üç yönden pencere ile aydınlatılmaktadır. Türbenin üzeri bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş küçük ve bozuk şekilli tromplarla sağlanmıştır. Kubbesi tuğladan yapılmış olup dışarıdan çamurla sıvanmıştır. Türbenin alt katına basık kemerli bir kapı ile girilir. İç mekan çokgen yüzlü tonozla örtülüdür. Her yüzün oturduğu alan sivri tonozla örtülüdür. Sıvayla kartuşlu bölümlere ayrılarak bir dekor oluşturulmak istenmiştir. Burada üç tane pencere bulunmaktadır. İçte geniş, dışta geniş olan bu mazgal pencereler eğimli olarak düzenlenmiştir. Yapının orijinalinde, "kaidede ve duvarların dış yüzünde siyahımsı büyük kesme taşlar, bunların arkasında da moloz taşlar iyi bir işçilikle kullanılmıştır. Batıya açılan basık kemerli bir kapıdan içeri girilir. Sövelerinde

²²⁸ Recep Ağır; 1937 Elazığ Doğumlu, Emekli

²²⁹ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.296

beyaz taş kullanılmıştır. Batı duvarlarında ise basık kemerli bir kapı mevcuttur. Bu kapıdan yanındaki zaviyeye geçildiği söylenirse de zaviyeden hiçbir iz yoktur. Türbenin güney-batı duvarında, kaideden itibaren başlayan merdivenin altı basamağının kalıntısı vardır. Bu merdiven kalıntısı batk duvarındaki silmeye kadar devam ediyor” şeklinde bilgiler verilmektedir.²³⁰ (Bkz. Resim 15)

Türbenin alt katında yani makam (türbegah) bölümünde Mansur Babaya, hanımına ve iki çocuğuna ait dört ahşap sanduka vardır” şeklinde bilgiler de verilmektedir. Fakat mescit bölümü günümüzde kullanılmamaktadır. Türbede dört adet kabir bulunur. Türbe girişinde yer alan kitabede buraya defnedilenlerin Mansur Baba, eşi ve iki çocuğunun olduğu belirtilir.

Lütfi Parlak’ın *Yukarı Fırat’ta Tarihi Eserler* adlı eserinde verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, daha önceleri türbede farklı bilgi veren bir tanıtıcı levha bulunmaktaymış. Bu tanıtıcı levhaya göre; burada yatan zâtlardan biri Artuklu hükümdarı İmadeddin Ebu-Bekir, diğeri oğlu Nizameddin İbrahim’dir. Diğeri iki kabirdekilerin kimliği için herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu levhaya göre bu kabirler muhtemelen hükümdar ailesinden kişilere aittir. (Bkz. Resim 16) Yine Lütfi Parlak’ın bu eserinde ifade ettiği gibi eğer bu türbede medfun bulunan zatlar Artuklu hükümdarları ise bu türbenin Mansur Baba olarak tanınması büyük bir çelişkidir. Şayet burası Artuklu hükümdarlarına ait değilse Selçukluların burayı yıktırması oldukça anlamsızdır. Bununla beraber Artuklu hükümdarları Mansur Baba adlı zatın himmetinden yararlanmak için oraya gömülmesini emretmiş olabilir.²³¹

Şehir merkezindeki bu yapı Mansuriye Zaviyesi olarak geçmektedir. 1518 ve 1566 tarihli Tahrir Defterlerinde Zaviye vakfının geliri ve harcama yerlerinden bahsedilmektedir. O. Cezmi Tuncer tarafından yapılan yorum ve değerlendirmelerde yapı 13. yüz yılın ilk yarısına (II. Çeyreği) tarihlendirilmektedir. Burada yer alan eski türbenin 1234 yılında Harput’un Selçuklular tarafından zaptı sırasında yıktırılmış olduğu İbn-i Bibi ve Ebul Farec’e ait kaynaklarca ifade edilmektedir. Bugünkü türbe yaklaşık 34 yıl kadar önce yaptırılmıştır. Tarihi kayıtlarda Mansur Baba’nın kim olduğuna ait kesin bir bilgi mevcut değildir. Sadece XVI. yüzyıla ait 1518 tarihli bir

²³⁰ C. Arslan; Elazığ’daki Türk Devri..., s.297

²³¹ L. Parlak;Yukarı Fırat’ta..., s.158

defterde Mansur Baba Zaviyesi vakfına ait bir isme rastlanmıştır. Fakat bu belgede bu zatın kim olduğuna dair herhangi bir belge ve bilgi mevcut değildir. Bu belgeye göre türbenin geçmişte vakıf amaçlı kullanıldığını ve yanında bir zaviyesinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu zaviye zamanla tekke olarak ta kullanılmıştır.²³²

Bu kabrin bulunması ve üzerine türbe yapılması hakkında şöyle bir rivayet mevcuttur: “Vaktiyle caminin önündeki mezarlığa bitişik evlerden birisinde oturan Şahande isminde bir hanım bir rüya görür. Rüyasında, ak sakallı, nurani yüzlü bir ihtiyar eve girmiştir. Kendisine üzerime pis sular döküyorsunuz ya dökmeyiniz ya da yerimi değiştiriniz diye ikazda bulunmuştur. Bu rüya ikinci ve üçüncü geceler de tekrarlanmıştır. Fakat üçüncü gece Şehande Hanım “Ben zavallı bir kadını bu işi nasıl yapabilirim” cevabını verir. Bunun üzerine bu zat “Öyleyse git Beyzade’ye haber ver” diyerek gözden kaybolur. Kadın rüyasından uyandı korku ve heyecan içerisinde sabahlar. Sabah olunca Beyzade Ali Rıza Efendi’nin konağına gider ve rüyasını anlatır. Beyzade Ali Rıza Efendi hemen Hacı Hamdi Efendi’ye, Müftüye ve Evkaf dairesine haber göndererek öğle namazını Ulu Cami’de kılmak üzere bu zâtları davet eder. Hacı Hamid Efendi oğulları Hacı Mehmed Said Efendi ve Kemal Efendiyi de yanına alarak Ulu Camiye gidip Beyzade Ali Rıza Efendi’ye ulaşırlar. Diğer zevatla birlikte namazdan sonra Evkaf Dairesi odacısı Osman Ağa’nın getirdiği iki ameleye Şahande Hanım’ın gösterdiği mahal kazdırılır. Burası kazılınca büyük bir lahid mezar ortaya çıkar. Lahidin içinde bir erkek, bir kadın ve iki de çocuğun mezarının bulunduğu görülmüştür. Erkeğin mezarı açılınca asırlarca evvel gömülmüş bir cesedin dün ölmüş gibi hiçbir tarafının çürümediği tesbit edilerek doğrudan doğruya telgrafla meşihata bildirilmiştir. Beş on gün sonra masrafı cib-i hümayundan verilmek suretiyle üzerine bir türbe ve yanına da bir zaviye yapılması hakkında irade-i seniyye (karar) çıkmıştır. Bunlar yapılıncı mezar taşına atfen isminin Mansur olduğuna göre türbe ve zaviyeye de Mansuriye ismi verilmiştir.²³³ Mansur Baba türbesi bir kültür mekânı olan Harput merkezde yer aldığından buraya gelen gerek yöre halkı ve gerekse çevre illerden gelen insanlar tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Türbeye özellikle ağrısı olanlar, çocuğu olmayanlar, felçli hastalar getirilmekte bununla beraber her türlü hastalıktan kurtulmak için de gelinmektedir. Galen hastalardan nadir de olsa bir gece yatıya

²³² C. Arslan; Elazığ’daki Türk Devri..., s.298-299

²³³ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s.332-333

kalanlar da bulunmaktadır. Buraya gelip şifa bulanlar eğer adak dilemişse daha sonra kurbanlarını alıp buraya getirip kesmekte ve tasadduk etmektedir. Türbenin mimari özelliği de insanları bu türbeyi görmeye iten diğer önemli bir sebeptir. Buraya gelen ziyaretçiler türbede dualar etmekte, Kur'an-ı Kerim okuyup bağışlamakta ve bu zâtın yüzü suyu hürmetine niyazda bulunmaktadırlar.²³⁴

2.1.1.13.Tayyar Baba

Tayyar Baba'nın türbesi Harput Meteris mezarlığının güney-batı yönünde yer almaktadır. dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olan türbenin üzeri sacdan yapılmış çatı ile örtülüdür. Sadece makam bölümünden oluşan türbenin Etrafı ihata duvarı ile çevrilmiş olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim17)

Tayyar Baba aslen Harputlu olup soyu Harput'un tanınmış ailelerinden "Mücazoğulları" ailesinden gelir. Babasının adı Hızır olup halk arasında Hızır olarak tanınmaktadır. İlk eğitimini kendi aile çevresinden alır. küçük yaşta ilme olan düşkünlüğünden dolayı ağabeyi Hacı Mehmet tarafından kendini yetiştirmesi için devrin alimlerinden Ömer Hüdaî Baba'nın yanına götürülür. Dolayısıyla Onun, Kadiri tarikatına olan bağı da böylece oluşmuştur. Eğitimine Ömer Baba'nın yanında devam eden Tayyar Baba, önce Şam'a Sancak Beyi olarak görevlendirilen ağabeyi Hacı Mehmet'i kısa bir süre sonra da babasını kaybeder. Ailenin geçim yükü omuzlarına binen Tayyar Baba Gümüşbağlar Köyü ve Habusu Köyü'nde ekip biçtiği tarlalarını, bağ ve bahçelerini bir yarıcıya vererek Harput'a gelir burada Dabaklığı öğrenip dericilikle uğraşır. Bu arada Tayyar Baba Harput ulemasının yaptıkları derslere katılır ve bu derslerde tasavvufa daha fazla ilgi duymaya başlar. Bir gün Tayyar Baba komşusu Mazhar Efendi ile beraber bir mürşide bağlanmaya karar verirler. Mazher Efendi Şeyh Mahmut Samini'nin halifesi Mustafa Naci'ye intisab edip Nakşi tarikatını seçerken, Tayyar Baba Ömer Hüdayi Baba'nın halifesi Göllü Mustafa Baba'ya intisab edip Kadiri tarikatını seçer. Tayyar Baba'nın ilk İslam'a hizmeti ise bir Ermeni gencinin kendisine olan sevgi, saygı ve muhabbeti neticesinde Müslüman olmasıyla olmuştur. Tayyar Baba bir süre sonra Kadiri ve Nakşî tarikatına mensup kişilerin bir araya gelip sohbet toplantıları yaptıkları Nadir Baba dergâhına yerleşir.²³⁵

²³⁴ Besime Yılmaz, 1947 Tunceli Doğumlu, Ev Hanımı

²³⁵ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s. 211 vd.

Bir süre sonra Tayyar Baba askerlik görevini Diyarbakır, Mardin ve Midyat yörelerinde yaparak tamamlar ve Elazığ'a döner. Kazım Efendi kendisine eski İzzet Paşa Camii yanında bir hücre ayarlar. Tayyar Baba'nın günlerinin büyük bir çoğunluğunu geçirdiği bu hücre kısa sürede Onun sohbet meclisi olur. Bu arada Tayyar Baba Göllü Musatafa Baba'dan icazet almıştır. Tayyar Baba bu hücrede bir süre kaldıktan sonra bir ev bularak kiraya çıkar. Daha sonra Mustafa Paşa Mahallesinde (Seko mahallesi) bir ev satın alarak oraya taşınır. Kısa zamanda etrafında büyük bir mürid topluluğu oluşur. Tayyar Baba 40 yaşına geldiğinde Erzurum göçmenlerinden Yusuf Efendi'nin kızı Feride Hanımla evlenir ve bu evlilikten Tahir ve Abdulkadir adında iki oğlu olur. Tayyar Baba ibadetlerini gayet gizli yapmaya gayret eder ve çevresindekilere; "ibadet göteriş işi değildir. Zevk işidir" derdi. Hayatı boyunca tarikat ve mezhep ayırımı yapmayıp herkese eşit seviyede yaklaşmış ve günah içinde olan insanların kurtulması için hep dua edermiş. Oldukça alçakgönüllü olan Tayyar Baba'nın evinde hiçbir zaman misafir eksik olmaz ve gelen misafirlere bizzat kendisi hizmet eder ve onlara ilmi ve bilgisi ölçüsünde sohbet ederdi. Yöre halkı tarafından Tayyar Baba ile ilgili birçok menkıbe anlatılır. Rivayete göre; bir gün Tayyar Baba yağmurlu ve fırtınalı bir günde hücrede iken bir köpek kpsının önünde havlayıp kapıyı tırmalar. Tayyar Baba köpeğin üşüdüğünden içeri girmek istediğini sanır. Kapıyı açıp köpeği içeri almak isediğinde köpek içeri girmez ve Tayyar Baba'yı dışarıçağırır bir hal içinde davranır. Durumdan bir anlam sezen Tayyar Baba, yürüyen köpeği takip eder ve bir süre sonra o zaman dağlık ve derelilk bir yer olan Yıldız Bağları mevkesine gelirler. Burada "Tayyar Baba" diye bir ses duyar. Bu bağırان bir kadındır. Kadın bir yandan feryad ediyor bir yandan da "İmdat! Beni kurtaran yok mu?" diye bağırılmaktadır. Yanına yaklaştığında çırılçıplak bir şekilde kadının ağaca bağlandığını görür. Kadın Tayyar Baba'nın geldiğini görünce "Allah aşkına çıplağım bana bakmayasın" der. Tayyar Baba ise; "Korkma yavrum geldim" der ve kadının iplerini çözer. Sırtındaki abayı kadına giydirir ve evinin bulunduğu sokağa getirip bırakır. Kadın; "Efendi kimseye söylemeyesin, ben senin abanı yarın getiririm" der. Tayyar Baba ise dönerken tefekküre dalar ve "Allah o kadın kulunu kurtarmak için köpeği bir de beni yardımcı olarak seçti" der. Tayyar Baba

bu ibret verici olayı yaşadığı için müridlerine ; “Allah murat ederse, köpeği getirir, kapını tırmalatır ve seninle darda olanı kurtarır” derdi.²³⁶

Tayyar Baba 1973 yılında vefat eder. Tayyar Baba'nın son nefesini verirken “Neylersen tenime eyle, kalbimi viran eyleme” diye yalvardığı rivayet edilir. Tayyar Baba vefat etmeden kısa bir süre önce müridlerine; “ben öldükten sonra mezarımı hemen türbe şekline dönüştürmeyin. Fakat vefatımdan on gün sonra mezarımın kible cihetinde bir su çıkar ve bu su tekrar altı ay sonra kurursa o zaman mezarımı türbeye dönüştürün” demiştir. Tayyar Baba'nın vefatından sonra anlattığı bu olay gerçekleşince mezarı oğulları ve yarenleri tarafından türbe şekline dönüştürülmüştür.²³⁷

Türbeye hafatının bütün günleri ziyarete gidildiği gibi daha çok Perşembe ve Cuma günleri gidilmektedir. Türbeye felçli hastalar, ruhsal dengesi bozuk olanlar ve vücutlarının çeşitli yerlerinde ağrıları bulunan hastalar daha yoğun ziyaret etmekle beraber her türlü hastalıktan dolayı da gidilmektedir. Ayrıca türbeye iş sahibi olmak, gireceği sınavı kazanmak, çocuk sahibi olmak gibi muhtelif amaçlarla da gidilmektedir. Türbeye gelenler Kur'an-ı Kerim okuyup bağışlamakta ve dilekleri için dualar etmektedirler. Günümüzde de Tayyar Baba'nın tarikat yolunu devam ettiren müridleri bazı özel dini günlerde ve özellikle de bayramın birinci günü sabahı buraya gelmekte Kur'an-ı Kerim okuyup hep beraber dua ettikten sonra dağılmaktadırlar.²³⁸

2.1.1.14. Büyük Hacı Ali Efendi

Ziyaret, Harput Akyol mezarlığında Harput'tan kuzeye doğru giderken yolun sağ tarafında yer alan bir mezar ziyaretidir.(Bkz. Resim 18)

Büyük Hacı Ali Efendi 1784 yılında Harput'ta doğmuştur. Babası Hacı Mahmut Efendi isminde bir zattır. Küçük yaşlardan itibaren ilim öğrenmeye başlayan Hacı Ali Efendi tahsilini Zahiriyeye medresesinde yapmış ve Müftü Hacı Yunus Efendi'den icazet almıştır. Sonra Malatya'ya giderek meşhur müderris Süleyman Efendi'den daha sonra Antep'te Mustafa Sağır Efendi'den ders almış ve daha sonra da İstanbul'a giderek Harputlu Hacı Abdurrahman Efendi'den hem zâhiri hem bâtını ilim öğrenerek icazet

²³⁶ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s. 213 vd.

²³⁷ E. Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.70

²³⁸ Sabahattin Sayı, 1951 Eelazığ doğumlu, Emekli

almıştır. Ayrıca hocası Harputlu Hacı Abdurrahman Efendi nezdinde seyr-i sülûk görmüş ve Şazili tarikatın halifeliğini de alarak döt başı mamur Harput'a dönmüştür.²³⁹ İlim tahsilini tamamlayıp Harput'a dönünce Ömeriye Medresesi müderrisliğine tayin edilir. Burada yüzlerce talebe yetiştirip bunlardan birkaçına da icazet vermiştir. Resmi kayıtlarda kendisi için müftü-i sabık ve esbak gibi ifadelerin kullanılması onun uzun bir zaman Harput'ta müftülük yaptığını gösterir. Hacı Ali Efendi Harput'un yetiştirdiği âlimlerin başında gelir. O, ilim sahasında "kutub" denilebilecek mertebeye yükseldiği gibi tasavvufta da aynı şekilde mesafe katetmiştir. Tanzimatın ilanından sonra çıkarılan kanunların doğu vilayetlerinde tatbikatına başlanıldığı sıralarda bir vergi meselesi yüzünden 1845 yılında Harput'un bazı ileri gelen âlimleri ile beraber Konya'ya sürgün edilir. Kısa zaman sonra Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin kararıyla tekrar memleketlerine dönmelerine izin verilir.

Hacı Ali Efendi 1874 Tarihinde vefat etmiştir. Cenazesine büyük bir kalabalık iştirak etmiştir. Vefatından önce; "Benim için kazılan kabirden yuvarlak beyaz bir taş çıkacak, bu taşı mezar taşı yerine baş ucuma koyunuz" diye vasiyette bulunur. Hakikaten ölümünden sonra mezar kazılınca böyle bir taş çıkar ve vasiyeti gereği baş ucuna konulur. Halâ bu taş başucunda bulunmaktadır.²⁴⁰

Hacı Ali Efendi'nin kabri ziyaret olgusunun yoğun olarak yaşandığı Harput'ta yer almasından dolayı yöre halkınca ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri ziyaret edilmektedir. Ziyaret gelen kişiler, burada Kur'an-ı Kerim okunup bağışlanmakta ve dikle ve sitekleri doğrultusunda dua etmektedirler. Eskiden ulaşım yetersiz olduğundan çevre köylerdeki çiftçiler mallarını hayvanlarla şehre satmaya götürmekteydiler. Mallarını satmaya götüren bu köylüler kazançlarının bereketli olması ve bir an önce satılması için bu kabrin yanında geçerken durur bir Fatiha, üç İhlâs okuyup bağışlar dua eder ve mezarın toprağından bir avuç alıp satacakları malın üzerine teberrüken serperlerdi. Mallarını şehirde satıp döndükleri zamanda teşekkür kabilinden tekrar kabri ziyaret edip, Kur'an okuyup bağışlar ve tekrar köyelerine dönerlerdi. Günümüzde bu davranış görülme de yine çevre köylerden bazı

²³⁹İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.332

²⁴⁰ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.335

insanlar ürünlerinin verimli ve bereketli olması için nadiren de olsa bu kabri halâ ziyaret etmektedirler.²⁴¹

2.1.1.15. Hacı Tevfik Rıfkı Efendi

Hacı Tevfik Rıfkı Efendi'nin türbesi, Harput Meteris Mezarlığı'nda Beyzade Ali Rıza Efendi'nin kabrinin kuzey tarafında kendi aile kabristanlığında yer alıp kabri mezar ziyaretidir. Mezarın etrafı yerden ortalama yarım metre yüksekliğe kadar körpe taşla çevrelenmiş ve baş kısmına mermerden mezar taşı bırakılmıştır.(Bkz. Resim 19)

Hacı Tevfik Rıfkı Efendi 1863 yılında Harput'ta doğmuştur. Babası "Eminhafızgiller" adı ile tanınan sülaleden Ahmet Fehmi Efendi'dir. Tevfik Rıfkı Efendi ilk tahsilini Harput'ta yapmıştır. Daha sonra yaşı küçük olmasına rağmen hemen medrese tahsiline başlamıştır. Harput'un ileri gelen âlimlerinden ve bilhassa Beyzade Ali Rıza Efendi'den ders görmüş ve medrese icazeti almıştır. Beyzade Ali Rıza Efendi onun yetişmesi için büyük bir titizlik ve gayret göstermiştir. Hacı Tevfik Efendi de çalışma ve gayretlerini hep bu yolda harcayıp Nakşibendî tarikatının önemli isimleri arasına girmiş ve mevki tutmuştur.

Hacı Tevfik Efendi tasavvuf yolunda ilerlemek için de Mahmut Samini Hazretlerinin sohbetlerine devam etmiş ve ondan inabe almıştır. Hacı Tevfik Efendi hocası Beyzade Efendi vefat edince İmam Efendi'ye talebe olur ve ondan da ders almaya başlar. "Çok şeyler öğrendim ama sanki hiçbir şey öğrenmedim" prensibiyle hakkı va hakikatı öğrenmeye doymayan, öğrendikçe büyük bir aşkla kendisini ilme veren Hacı Tevfik Efendi, Osman Bedrûddîn'den dersler almıştır. Tasavvuf ve diğer ilimlerde kemale eren Hacı Tevfik Efendi bir süre Ma'murat-ül-Aziz Mülkiye İdadisi Mektebi'nde Din, Arabî ve Mantık dersleri vermiştir.²⁴² Bir rivayete göre de Hacı Tevfik Efendi, Mahmut Samini'nin halifelerinden Miyadınlı Mehmet Efendi'den Nakşîlik ve Kadiriliküzerine hilafet icazetnâmesi almıştır.²⁴³

²⁴¹ İbrahim Kan 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

²⁴² Doğu Anadolu Evliyaları (Kuzey-Güney); s.179 vd.

²⁴³ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

Hacı Tevfik Efendi ile ilgili birçok menkıbe anlatılır. Rivayete göre; bir gün Hacı Tevfik Efendi camiye giderken bir fırının önünden geçiyordu. Birden fırının önünde durdu. İçeri girerek hamur yoğuran işçiyi yanına çağırdı ve işçiye; “Oğlum! Bu parayı al ve hemen hamama git. Gusül abdesti alarak temizlen ve pislikten kurtul. Bir daha da burada bu vaziyette çalışma” dedi. Hacı Tevfik Efendi’nin bu sözleri karşısında utanan ve sıkılan fırın işçisi hemen ellerine kapanarak af diledi. Hacı Tevfik Efendi ellerini gencin omuzlarına koyup; “Af Allahü Teâlâ’ya, merhamet ise kula mahsustur. Maksat hatayı anlayıp ve bildikten sonra tekrarlamamaktır. Tekrarlamadığın müddetçe Allahü Teâlâ affeder” buyurdu. Hacı Tevfik Efendi’nin bu sözlerini yaşlı gözlerle dinleyen fırın işçisi hemen hamama gidip gusül abdesti aldı. Bir daha da gusülsüz dolaşmadı.²⁴⁴

Hacı Tevfik Efendi fiziki olarak uzun boylu ve zayıf bir bünyeye sahipti. Yüzünden tebessüm hiç eksilmezdi Şefkatli nazarları ile karşındakileri kendisine çeken manevi bir kuvvete sahipti. Hacı Tevfik Rıfki Efendi herkesin seviyesine inerek konuşur ve onlara anlayacakları dilde nasihat ederdi.²⁴⁵

Hacı Tevfik Rıfki Efendi ömrünün son zamanlarında Harput’tan Elazığ’a göç etmiştir. O, 90 yaşında olmasına rağmen haftanın bazı günlerinde İzzet Paşa Camisinde insanlara vaaz ederdi. 1951’de Elazığ’da vefat etmiştir. Cenazesi Harput’a götürülerek hocası Beyzade Ali Rıza Efendi’nin mezarının yakınındaki aile kabristanlığına defnedilmiştir.²⁴⁶

Ziyaret yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Hacı Tevfik Efendi’nin kabri her türlü dilek ve hastalık için ziyaret edilmekle beraber daha çok baş ağrısı, bedensel ve ruhsal rahatsızlığı olan kişilerce ziyaret edilmektedir.²⁴⁷ Ziyarete daha çok akıl ve ruhsal dengesi bozuk olan kişiler ziyaret etmektedir. Ancak ziyaret mekânı kurban kesmeye müsait olmadığından kurbanlarını başka mekânlarda kesip tasadduk etmektedirler. Bu mekânda kurban olayı çok nadir görülür.

²⁴⁴ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.335

²⁴⁵ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, s.336

²⁴⁶ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.II, 240; Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.181

²⁴⁷ İbrahim Kan, 1953 Elazığ doğumlu, öğretim görevlisi

2.1.2. Elazığ Merkez

2.1.2.1. Merkez

Elazığ merkezde ziyaret yerlerini yoğun olduğu söylenebilir. Merkezdeki ziyaretler Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla birlikte bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyanın kabirlerinin yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Araştırma konumuz kapsamında Elazığ merkezde 6 türbe, 1 ziyaret taşı (dilek taşı), 1 ziyaret suyu (ziyaret çeşmesi) ve birde Kızılay mahallesinde yıkılmaya yüz tutmuş bir evin içerisinde yer alan Ali Siyah ve Mehmet Beyaz'ın (Çarşamba Baba) kabirleri tespit edilmiştir. Yine Balpınar Köyü'nde yer alan Selvi Baba ziyareti yöredeki bir kısım halk tarafından mezar ziyareti bir kısım halk tarafından ise ağaç ziyareti olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca Elazığ köylerinde bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen, hüviyeti hakkında kısıtlı bilgi bulunan veya herhangi bir bilgi bulunmayan mezarlar bulunmaktadır. Fakat bu mekanlar çevresinde araştırmamıza konu olmasını sağlayacak ziyaret inancı ile ilgili inanç ve uygulamalar gösterilmediği için bunların isimlerini vermekle yetineceğiz. Bunlar; Dereboğazı (Kürdemlik) Köyü'nde Hamza Baba, Hacı Hüseyinler Köyü'nde Rıfat Baba, Perçenç Köyü'nde Perçençli Hacı Mehmet Baba, Perçençli Şeyh Hacı Ali Efendi, Arındık Köyü'nde, Arındıklı Ali Baba, Arındıklı Emin Baba ve Sütlüce Köyü'nde Porik Uşaklı Bekir Efendi'nin mezarlarıdır.

2.1.2.1.1.Hacı Muharrem Hilmi Efendi

Muharrem Hilmi Efendi türbesi Elazığ merkez Asri Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Sadece makam (türbegah) bölümünden oluşan türbe altıgen planlı olup üstü kubbelidir. Kubbenin üzerinde âlem olarak hilal bulunmaktadır. Türbenin aydınlatması iki pencere ile sağlanmaktadır. 2009 yılı içerisinde türbe Konyalı bir işadamı olan Hassa Mimarlık Mühendislik Şirketi sahibi Yüksek Mimar Muharrem Hilmi Şenalp tarafından restore edilip çevre düzenlemesi de yapılarak modern bir görünüm kazanmıştır. Ayrıca türbe çevresi de çok güzel düzenlenmiştir. (Bkz. Resim 20)

Hacı Muharrem Hilmi Efendi Elazığ merkez Sarılı köyünde 1878 tarihinde dünyaya gelmiştir. Fakat bu tarihin bir tahmin olma olasılığı kuvvetlidir. Çünkü bu doğum tarihiyle O, 80 yıl yaşamış olmaktadır. Fakat gerek ailesi gerekse yakın çevresi Onun vefat ettiğinde 85–90 yaşlarında olduğunu belirtmişlerdir. Aile lakapları Sipahigillerdir. Babası ise Köse Ahmet'tir.²⁴⁸

Muharrem Hilmi Efendi beş altı yaşlarına geldiğinde ailesi ile birlikte Elazığ'ın merkez köylerinden Gurbet Mezire'ye göçerler. Burada arkadaşlarıyla beraber koyun güderken onar tane ihlâs süresini okurlar ve bir dağın başında oturur “hû” çekip seyyah gezen dervişlerin zikirlerini taklit ederlerdi. Bir gün bu zikirleri esnasında orada beliren bir ihtiyar çocuklara ileride ne olacaklarını söyler. Muharrem Hilmi Efendi'nin de okuyup ilerleyeceğini ifade eder. Daha sonra kendi adını da Ahmed Zeyneddin olduğunu söyleyip kaybolur. Muharrem Hilmi Efendi çevresindekilere bu olayı anlatırken “İşte biz ilk feyzimizi Ahmed Zeyneddin'den aldık” dermiş. Muharrem Hilmi Efendi bir süre sonra ilim tahsiline başlar. 1309'da ailesiyle beraber Sofular köyüne göç eder. Burada ikamet ederken, bir gün Kadiri ve Nakşî şeyhi Kövenkli Hacı Ömer Baba köye konuk olur. Bu durum onunla tanışmasına vesile olur ve birkaç gün süresince bu zâtın sohbetlerinde bulunur ve ondan etkilenir. Hacı Ömer Baba'da bu süre zaafında onunla yakından ilgilenir. Hacı Ömer Baba köyüne gitmek için Sofular Köyü'nden ayrılırken Muharrem Hilmi Efendi ona “Nereye gidiyorsun ben seni tekrar nerede bulurum, sana nasıl gelirim?” der. Bu soru üzerine Hacı Ömer Baba “Benim bir çengelim vardır, onu senin kalbine takar seni bana doğru çekerim” diye bir cevap verir ve köyden ayrılır. Aradan bir hafta geçer. Muharrem Hilmi Efendi, Hacı Ömer Baba'yı çok özler. Hacı Ömer Baba'nın çengeliyle kendisini çekmediğini görünce onu görmek için yola koyulur ve yürüyerek Kövenk köyüne gelir. Çeşmeden abdest alıp camiye doğru giderken evinin kapısı önünde bekleyen Hacı Ömer Baba “Gel benim müridim, gördün mü nasıl çengeli takıp seni buraya çektim” der. Muharrem Hilmi Efendi Hacı Ömer Baba'ya böylece intisab eder ve haftada birkaç kez haftada birkaç kez 7–8 saat mesafe uzaklıktaki mürşîdini görmeye gidermiş.²⁴⁹

Muharrem Hilmi Efendi ailesiyle birlikte birkaç köy daha dolaştıktan sonra Harput'a yerleşir. Hacı Abdullah Efendi'nin medresesinde Hacı Abdullah Efendi ve oğullarında

²⁴⁸ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.225

²⁴⁹S.Ateş; Dîvân-ı Sırrî, s.3 vd.

zahiri ilimleri öğrenmeye başlar. Bir yanda ilmi dersler alırken bir yandan da Kövenk'e şeyhini görmeye gidip gelirdi. Bu arada herkesin evliyadan kabul ettiği Beyzade Ali Rıza Efendi'ye müezzinlik yapmıştır. 1906 tarihinde askerlik görevi için Erzurum'a gönderilir. Önce tabur kâtipliği yapar. Güzel sülüs ve rik'a yazı yazdığı ve oldukça keskin bir zekâyâ sahip olduğundan komutanlarının özellikle Paşanın dikkatini çekmiş ve Paşa ile yakın bir dostluk kurmuştur. Daha sonra açılan imtihanı kazanarak tabur imamı olmuştur. Resmen tabur imamı olmasına rağmen diğer bazı önemli hizmetlerde değerlendirmiştir. Erkân-ı Harb bir gün kalpağını çıkarıp kendisinin başına koymuş ve "Yahu bu hocalıktan ne bulmuşsun sen "erkân-ı harb" olmalıydın" demiştir. Daha sonra Erzurum'dan Bitlis'e geçer. Burada Hizan Gavsî ahfadından Abdulğaffar Hoca ile dost olur. Muhammed Kübrevî'ye de intisab edip sohbetlerinde bulunur ve nakşîlikten icâzet alır. 1912'de Elazığ'da depo taburlarının teşkiline memur tayin edilir. Bir süre sonra Yemen'e gönderilir. Yemen'de tabur imamlığından başka Arap çocuklarına Türkçe öğretmenliği de yapmıştır. Burada iki yıl kalır ve yaşadığı bir olay burada kendine "Reculun Salih" denmesine neden olur. Rivayete göre; Yemen'de yağmur yağmıyormuş. Her ne kadar yağmur duasına çıkılsa da bu bir çare olmamıştır. Bunun üzerine Paşa kendisini huzuruna çağırır: "Seni iyi bir adam görüyorum. Görüyorsun ki yağmur yağmıyor, yağmur duasına çıkıyorlar kâr etmiyor. Bir de sein yağmur duasına çıkmanı istiyorum." der. Muharrem Hilmi Efendi ise "Olur Paşa, yalnız Allah'ın huzuruna hep dost olarak çıkmalıyız. Askeri silahtan tecrid edeceksiniz. Paşa "Olur mu Araplar bizi vurular" deyince Muharrem Hilmi Efendi "Onu bana bırakınız" der. Yemen Şerifinin huzuruna çıkar ve vaziyeti anlatır. Namaza silahsız çıkacaklarını şayet askere bir saldırı olursa Resülüllah'ın huzurunda kendisinden şikâyetçi olacağını söyler. Yemen Şerifi ise bir yerli halktan bir saldırı olmayacağı hususunda teminat verir. Muharrem Hilmi Efendi daha sonra Evlad-ı Resulden olan şerifin küçük oğlunu da beraberinde alarak namazgâha çıkar. Önce hem Türklere hem de Araplara kendi lisanlarında öğütler verdikten sonra Allah'a dua eder ve Evlad-ı Resul'den olan bu çocuğun yüzü suyu hürmetine Cenab-ı Hak'tan yağmur ister. Bardaktan boşalırcasına yağmur yağmaya başlar. Bu dua üç gün yapılır ve üç gün boyunca yağmur yağar. İşte bu olay üzerine Araplar Muharrem Hilmi Efendi'ye "Reculun Salih" (Bu salih bir adamdır) derlermiş. Muharrem Hilmi Efendi "Sırrı" mahlasını ise kendisinin anlatmış olduğu şu olay üzerine almıştır. "Sınn-i Sebavetimde (çocukluğumda) kalbimde iki noktayı düşünmekte idim. Birincisi Peygamberimize o kadar muhabbetim vardı ki

ekseri geceleri rüyamda denizlerde yüzerek O'nun türbesinin saçaklarına kadar gider, göremeyip geri dönerdim. Bu hal bir hayli müddet sürmüş ve nihayet türbe-i saadeti ziyaret etmem mümkün olmuştur. İkincisi Pir-i Geylani'ye fart-ı muhabbetim saikasıyla bir fırsat bulup ve arkadaş arayarak Bağdat'a gitmeye azmettim. Bir gün köyden çıktım, kalbim üzüntülü idi. Büyük meydandaki yüksek kule önünde bir saraç dükkânının duvarına ellerimi arkamda tutarak yaslanmış, Bağdat'a gitme düşüncesine dalmıştım. Hayret içinde iken bir zât, Alikurna kâğıdı üzerine gayet güzel yazılmış, zarfsız bir yazı verdi elime. Bir manzume idi bu. Hayret âleminde olduğumdan verenin kim olduğunu sormadım, o da bir şey demedi. Manzume şöyle başlıyordu: "Muharrem sırrı Hudadır..." Kâğıt Bağdat'tan geliyordu. Veren de Bağdatlı idi. Onu Pir-i Geylani'nin ruhaniyeti vermişti bana. O andan itibaren "Sırrı" mahlasını kullandım" demiştir.²⁵⁰

Muharrem Hilmi Efendi Yemen'den döndükten sonra Mekke ve Medine'ye tayin edilir. Medine-i Münevvere'de bir buçuk yıl mücavir olarak kalır ve Şeyhul Hameyn'e niyabeten ve Türbeyi Saadet'in içine girer.²⁵¹ Muharrem Hilmi Efendi Hicaz bölgesine atanmadan önce o mukaddes yerlere gitme arzusunu Peygamber Efendimiz'e yazdığı şu hasret dolu şiiriyle dile getirmiştir:

"Ey benim şem-î dilim ruh-î revanım Mustafa
Kime vardım ise bu derdime derman demedi
İd-î vuslata ne hacet, gayriye kurban için,
Muharrem sırr-î kulun ravzana yüz sürmek için,
Gelmişem kapına lütfeyle, sultanım Mustafa,
Senden aldım bu derdi, kanı dermanım Mustafa
Kâbe'ye kurban gerek işte canım Mustafa
Kıl şefa'at ki, gel şems-î tabânım Mustafa

Bu şiirin hemen akabinde Allah'ın izniyle Hicaz'a atandığını söylemiştir.²⁵²

Daha sonra tekrar Erzurum'a gelir ve Birinci Dünya Savaşlarına iştirak eder. Muharrem Hilmi Efendi bu halde ve şartlar altında zahiri ve batini ilmi çalışmalarını beraber yürütmüştür. Erzurum'da iken Edip Efendi Medresesi'ne devam eymiş ve ilmi icazetini

²⁵⁰ S. Ateş; Dîvân-ı Sırrî, , s.6 vd.

²⁵¹ S. Ateş; Dîvân-ı Sırrî, s.10 vd.

²⁵² Günerkan Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.229

almıştır. 1925–1926 yıllarına kadar Erzurum’da kaldıktan sonra emekliye ayrılıp doğum yeri olan Elazığ’a döner.²⁵³

Muharrem Hilmi Efendi Nakşî usulüyle dersler verirdi. O, Elazığ’da daha çok ilmi yönüyle tanınmıştır. Yöredeki birçok imamlar ve vaizler onun ilminden istifade etmişlerdir. Kendisinin belirttiğine göre üç zâta icazet vermiştir. Bunlardan birisi Karadeniz tarafından bir zattır. İkincisi yine Karadenizli fakat Erzurum’da kalan Ali Rıza Pirimoğlu’dur. Prof. Dr. Süleyman Ateş’e de bir icazetname bırakmış ve bu icazetnameyi ise kendi parmağıyla mühürleyerek vermiştir.²⁵⁴ Muharrem Hilmi Efendi, Nakşîlikten, Kadirilikten, Şettârilikten ve Şâzilikten bir âlim ve mutasavvıftır.²⁵⁵

Muharrem Hilmi Efendi bundan sonra evinden pek dışarı çıkmazmış. Hem gelen talebelere ders verir hem de kendisi ilmini daha da ilerletmek için ders çalışmış. Hiçbir talebeyi geri çevirmezmiş. Kendisi iyi bir âlim, gerçek bir mutasavvıf ve kâmil bir mü’minmiş. En güç fetvalar dahi onun evinde çözülmüş. Tasavvufu asla istismar edip geçim vasıtası yapmamıştır. Erzurum’da ev alıp yerleşmesi için samimi bir müridinin kendisine verdiği 300 altını dahi reddetmiştir. O, gösterişi asla sevmez riya olmasın diye gelenleri şapkasıyla karşılamış. Son zamanlarında yeşil sarığını vurup yaptığı nafîle ibadetlerini ise elinden geldiğince gizlemeye çalışmış. Herkesi özellikle hayvanları çok sevip onları korurmuş. Tasavvufa, feraize, va’za dair birçok eserler yazmıştır. Divan, mev’ize-i Hilmiye, Divan-ı Hüdayi, Menazil-üs Salikin, Makamat-ı Ezkâr-i İlaniyye Lisalik-it Tarikat-il Kadiriye eserlerinden bazılarıdır. Bunlar içinde en önemli eseri kendi şiirlerini de içinde topladığı Divan adlı eseridir. Şiirlerinde “Sırrı” mahlasını kullanmıştır. Onun eserlerinden bir kısmı kütüphanesindeki kitaplarla beraber kaybolmuştur. Vefatından önce 4–5 ay hasta yatmıştır. Hastalığından hiçbir zaman şikâyetçi olmamıştır. Çevresindekiler ziyaretine gidip halini sorduklarında “Elhamdülillah iyiyim, hiçbir şeyim yok, dolaşıp ne yapacağım? Yatmak hoşuma gidiyor, yatıyorum işte” der ve “Dünya bir lâşedir, onu isteyenler köpeklerdir, her gün bir melek şöyle bağıırır: Doğun ki ölesiniz yapın ki yıkılsın” anlamındaki Arapça şiiri ve

²⁵³ S. Ateş; Dîvân-ı Sırrî, s.10

²⁵⁴ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.231

²⁵⁵ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

hadisi okurmuş. Muharrem Hilmi Efendi 9 Aralık 1964 tarihinde Perşembe günü vefat etmiştir.²⁵⁶

Türbesi yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret haftanın bütün günleri ziyaret edilmekle beraber daha çok Cuma günleri yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Özellikle ruhsal sıkıntısı olanlar bu ziyarete gitmekte ve Allah'tan şifa temenni etmektedirler. Bunla beraber türbe iş bulma, sınava girecek öğrencilerin başarılı olması, ailesinde geçimsizlik bulunanlar bu sıkıntılarında kurtulmak vb. birçok amaç ve maksat doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelen kişiler burada Kur'an-ı Kerim'den süreler okuyup bağışlar ve dualar ederek hastalıklarının geçmesi ve muratlarının gerçekleşmesi için Allah'a dua ve niyazda bulunmaktadır. Ayrıca buraya gelen ziyaretçilerin bir kısmı tarafından ziyarete gelen hastaların şifa niyetiyle yemeleri için şeker, lokum vb. lokma adı verilen yiyecek bıraktıkları görülür.²⁵⁷

2.1.2.1.2.Demirci Mustafa Baba

Demirci Mustafa Efendi türbesi, Elazığ merkez Asri mezarlığında yer almaktadır. Etravı duvarla çevrili bahçe içerisinde yer alan türbe sadece makam bölümünden oluşup altıgen planlıdır.(Bkz. Resim21) Üstü kubbeli olup kubbenin üzerinde ise âlem olarak hilal bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu bahçe içerisinde gelen misafirlerin kalmaları ve bazı ihtiyaçlarını karşılamaları için türbeden ayrı olarak ufak bir müstemilat bulunmaktadır.

Dedeleri İran tarafından gelen ve Türkmenlerden olan Demirci Mustafa Baba, 1913 yılında Elazığ'ın Aksaray mahallesinde dünyaya gelmiştir. Yörede "İçağasıgiller" lakabıyla bilinirler. Çocuk yaşlarda kendisine demirciliği meslek olarak seçmiş ve on yedi yaşında mesleğinde usta olmuştur. Bu yıllarda kendi eliyle yaptığı dehreyi Ömer Hüdayi Baba'nın halifelerinden olan Tepecüklü Muhammed Baba'ya götürür. Mehmet Baba, Demirci Mustafa Efendi'ye yakın ilgi gösterir. O da bu ilk gidişiyle beraber Mehmet Baba'ya intisab ederek ondan dersler alır. Kendisine Kadiriliği seçen Demirci Mustafa Baba, şeyhi öldükten sonra Perçençli Mehmet Baba'nın ve Palulu Mehmet Baba'nın yanına zaman zaman gidip gelirdi. Demirci Mustafa Baba'yı Palulu Mehmet

²⁵⁶ S. Ateş; Dîvân-ı Sırrî, s.11-12

²⁵⁷ İbrahim Kan, 1953 Elazığ Doğumlu, Öğretim Görevlisi

Baba seyr-isülûka sokar. Otuz yaşında hac ziyaretini yerine getirir. Daha sonra 1950 yılında Bağdat'a giderek Abdulkadir Geylani Hazretlerinin türbesini ziyaret eder. Demirci Mustafa Baba 1960 yılında Bağdat'a ikinci ziyaretini yapar ve burada yirmi gün kalır. Bu ziyareti sırasında Abdulkadir Geylani Hazretlerinin torunlarından Hüseyin Fevzi Paşa kendilerine yakın ilgi gösterirler. 1964 yılında ikinci defa hacca giderek kutsal yerleri ziyaret eder. Demirci Mustafa Baba mutasavvıflardan Tayyar Baba, Muharrem Hilmi Efendi, Perçençli Mehmet Baba, Palulu Muhammed Baba ve Hacı Tevfik Efendi ile yakın ilişkiler içinde bulunmuş ve bu zâtlardan manen istifade etmiştir. Demirci Mustafa Baba yanına gelen herkese misafir gözüyle bakar ve herkesin derdiyle ilgilenirdi. O her zaman için kibir ve gururdan uzak durup insanlara yeri geldiğinde “Ben demirciyim” derdi. Onun dergâhına üzüntülü giren sevinçli çıkardı. Göstermiş olduğu kerametlerden şu olay günümüze kadar intikal etmiştir. Rivayete göre; bir gün müritlerinin getirdiği kiraz kurtlu çıkınca cebinden para vererek aynı tezgâhtan tekrar kiraz getirir. Gelen kirazlardan hiç birisi kurtlu çıkmaz. Bunun üzerine O, müritlerine “Helal kazanırsanız paranız telef olmaz” demiştir.²⁵⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki Demirci Mustafa Baba, tarikat terbiyesini kendisinden icâzet almamakla birlikte esasta Velipalas'lı Hacı Hüseyinler köyünden Kadiri ve Rufai şeyhi Rıfat Baba'dan almıştır.²⁵⁹

Demirci Mustafa Baba 19 Kasım 1986 yılında vefat etmiştir. Günümüzde türbesi yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Türbe genel olarak ziyaret amaçlı olarak ziyaret edilmekte ve burada Kur'an-ı Kerim okunarak bağışlanıp dua edilmektedir. Felçli hastalar, korkmuş olan kişiler, psikolojik problemi olanlar bu rahatsızlıklarından kurtulmak amacıyla türbeye getirilir. Özellikle hayatın yoğunluğu içerisinde yaşanan işsizlik, borçlarını ödeyememe, ailevi geçimsizlik vb. sıkıntı ve içine düşülen ruhsal bunalımdan kurtulmak için bu ziyarete gelmekte ve Allah'a şifa için dua edilerek yardım temenni edilmektedir. Amaç ve maksatlarına ulaşan ve adağı bulunan ziyaretçiler burada kurbanlarını kesmekte ve tasadduk etmektedirler.²⁶⁰

²⁵⁸ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.245 vd.

²⁵⁹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

²⁶⁰ İbrahim Kan, 1953 Elazığ Doğumlu, Öğretim Görevlisi

2.1.2.1.3. Şeyh Haydar Baba

Haydar Baba'nın türbesi Elazığ merkez Asri Mezarlığı'nda yer almaktadır. Türbe beton ve tuğla işçiliği ile inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olan bu türbenin makam (türbegah) kısmı kubbelidir. Türbenin makam bölümü haricinde biri mescit ve diğeri misafirhane olmak üzere iki bölümü daha bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu bahçenin etrafı duvarla kapatılmıştır. Bu bahçe çok güzel bir şekilde planlı olup ve ağaçlıktır.(Bkz. Resim22)

Haydar Baba 1906 yılında Palu'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Abbas Efendi'nin ailesi Bağdat'tan gelip Maden'e yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin tavsiyesi ile Seyyid ve Abbasiler Anadolu'ya getirilip o yörenin eğitimi ve yöneticiliği o insanlara verilirdi. Haydar Baba'nın dedeleri de o amaç için Bağdat'tan getirilmiş, Maden'in zaman zaman yöneticiliği ile görevlendirilmiştir. Haydar Baba'nın aslı Hz. Hüseyin'e dayanmakta olup seyyidirdiler. Haydar Baba'nın babası, Şeyh Ali Sebtî'nin oğlu olan Mahmut Feyzi Efendi vasıtasıyla Nakşibendî tarikatına intisablıdır. Katıldığı ilim ve zikir meclislerine oğlu Haydar Baba'yı da götürür. 6-7 yaşlarında annesini kaybeden Haydar Baba 10 yaşına gelince babası hastalanır. Hastalığı botunca babasına gücünün üstünde hizmet eden Haydar Baba babasından büyük dualar alır. Babası vefat edince ablası Leyla Hanımın yanında kalır ve eniştesinin berber dükkânında çıraklık yapar.²⁶¹

Bu arada Haydar Baba Cimşidiye medresesinde Molla Selim Hoca'dan ders alır ve eğitimini tamamlar. Osmanlıca ve Arapça'yı da iyi bilen Haydar Baba'nın Kur'an okuma ve tecvit ilmine vukufiyeti vardı. Haydar Baba aynı zamanda Rüştüye mezunuydu. 17 yaşına geldiğinde kendine bir mürid-i kâmil aramaya başlar. Bunun sonucunda Palu'nun Sağuna köyünde Kasım Hoca'nın oğlu Kadiri şeyhi Hacı Muhammed Baba (Hacı Baba)'dan tarikat alır. 18 yaşlarında ilk evliliğini yapar ve Kiliban Köyünden Yusuf Ağa'nın kızı Hatun'la evlenir. Bu evlilikten kızı Hayriye Hanım dünyaya gelir. Bu arada evinin bir odasını çilehane yapıp burada ibadet, riyazet ve ilimle meşgul olur.²⁶²

²⁶¹ Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf; Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf

²⁶² Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf; Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf

1925 yılında dönemin bazı özel şartları münasebetiyle Palu'nun ileri gelenleriyle beraber tutuklanır fakat mahkeme sonucu tekrar beraat eder.²⁶³ Yine 1945 yılında dönemin şartları gereği bir süre Eskişehir'de zorunlu ikamete tabi tutulur. Askere gitmeden hanımı vefat eder. Kızı Hayriye Hanımı kayınvalidesinin yanına bırakarak askere gider. Isparta 40. piyade alayında askerliğini tamamlar. Askerlik dönüşü ilk hanımının amcasının kızı Kiliban Köyü'nden Fehmi Efendi'nin kızı Edebiye Hanım'la ikinci evliliğini yapar. Bu evlilikten Cemil, Abdulkadir ve Zülfiye adında üç çocuğu olur.²⁶⁴

Haydar Baba Sağuna köyünde şeyhi Hacı Baba'nın yanına giderek on günlük ilk itikâfına oturur. İtikâfını kırk güne tamamlamak ister. Fakat şeyh kendisinin bu çileye oturmadığını söyler ve bir yıl sonra beraber oturalım diyerek erteler. Birkaç ay sonra şeyhi vefat eder. Haydar baba, bu itikâfta iken bir rüya görür. Rüyasında Dört Yol kavşağında başının üzerinde içli köfte dolu bir sepetle beklediğini ve gelen geçenin bu köfteden aldığını görür. Şeyhi Hacı Baba bu rüyayı “ İçli köfte tarikattır, sen bu yolda çok faydalı olacaksın.” diyerek yorumlar. Daha sonra yine gördüğü bir rüya üzerine köyden gelenlere şeyhinin durumunu sorar. Hasta olduğunu öğrenince hemen Sağuna köyüne gider. Şeyhi verdiği icazetle kendisinden sonra bu görevi yürütmesini ister. Haydar Baba şeyhinin vefatından sonra Sağuna camisinde Tarhanalı Sofu Cuma ve şeyhinin oğlu Ömer Efendi ile itikâfa otururlar. Yaptığı bu itikâflara rağmen kalbindeki vesvese devam eder. Yaşı da genç olduğu için kendine bir mürid aramaya devam eder. Bunun üzerine Tepecüklü Mehmet Baba'dan izin alarak bir itikâfa daha oturur. Bu itikâf için “Mehmet Baba, itikâf boyunca bize manen çok sahip oldu. Bu itikâfla zikrin lezzeti kalbime yerleşti” der. Bu arada şeyhinin vefatından önce oturmak istediği kırk günlük çileye genç yaşta olduğu için tecrübesinden emin olduğu Hacı Cuma Hoca'nın gözetiminde oturmak ister. Mirmehmet Köyü'ne giderek bu isteğini belirtir ve kendisine yardımcı olmasını ister. Hacı Cuma Hoca istihare sonucunda evinin altındaki samanlıkta Haydar Baba'yı çileye oturtur. Bu arada Hacı Cuma Hoca'nın Nakşî tarikatı teklifini kabul eder. Yaşlı olan Hacı Cuma Hoca birkaç günde bir Haydar Baba'nın yanına gelerek durumunu sorar. Haydar Baba çileye Nakşî şeyhinin gözetiminde oturduğu

²⁶³ Süleyman Yapıcı; Palu, Elazığ 2004, s.245

²⁶⁴ Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf; Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf

halde, çile perdesini Kadiri pirlerin beklediğini görür. Çilenin otuzuncu gününde dönemin bazı özel şartları münasebetiyle Hacı Cuma Hoca, Haydar Baba'nın çilesini bitirir ve geri kalan kısmı için "Evine git, on gün daha oturduktan sonra çileden çık. Senin çilen tamamdır" der. Fakat Haydar Baba çilem bozuldu diye kırk gün daha oturur. Böylece çilesini yetmiş günde tamamlar. Bu çile sonunda çok bitkin düşen Haydar Baba'nın kendisini toplaması uzun zaman alır. Hacı Cuma Hoca çileyi tamamlayan Haydar Baba'yı tebrik etmeye gider. Yanında Şeyh Ali Sebti'nin oğlu Şeyh Hasan Efendinin kendisine verdiği Nakşibendî tarikatının Halidiye kolundan hazırlamış olduğu icazetnameyi kendisine teslim etmek ister. Fakat Haydar Baba "Çileye icazet için oturmam. Arzum Allah'a kulluk görevini yerine getirmektir" der. Bunun üzerine Hacı Cuma Hoca'da "Sana icazet vermeyi büyüklerimiz buyurdular" cevabını vererek icazeti teslim eder. Ayrıca Şeyh Ahmet Avfa, Mevlana Celaleddin, Mahmut Samini Hazretleri manen bu çile sonunda tarikatlarını yürütmesi için izin verirler.²⁶⁵

1952 yılında hac yolculuğuna çıkar. Hac esnasında günlerce yolda olmanın vermiş olduğu yorgunluk ve güneş çarpmasından dolayı hastalanır. Haydar Baba'nın hac yolculuğu ile ilgili şöyle bir olay rivayet edilir. Rivayete göre; bir gece Beytullah'ın etrafındaki kumsalda huşu içerisinde otururken kalbinden Cenab-ı Hakk'a "Yarabbi ben aciz ve zayıf bir kulunum. Beyt-i Şerif'ini ziyaret etmeyi nasip ettiğin için ne kadar şükretsem azdır. Bu fakir kulunu Beyt-i Şerif'in içerisine kabul etmek suretiyle şereflendir" diyerek niyazda bulunur. Gözünü açtığı anda Beytullah'ın kapısının açık olduğunu görür. Hastalığından dolayı yerden zorlanarak kalkar. Beytullah'ın kapısından sarkıtılan ince demir bir telden yapılmış merdivenden iki kişinin yardımıyla Beytullah'ın içerisine girer. İçeride Beytullah'ın dört duvarına karşı namaz kılar.²⁶⁶

Haydar Baba ilk irşad görevine Palu'nun Hoşmat köyünden başlar. Şeyh Haydar Baba gittiği köylerde İslam ahlâkını, Allah'a kulluğu ve imanın hakikatlerini anlatır, zikrullahın önemini vurgulardı. Farzların, vaciplerin ve sünnetlerin yanında bizatihi kendisinde yaptığı gibi müridlerine de tarikat adabına uygun olarak nafil ibadetleri

²⁶⁵ S. Yapıcı; Palu, s.244 vd.

²⁶⁶ Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf; Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf

teşvik ederdi. Haydar Baba, Kadiri ve Nakşibendî tarikatı kaidelerine göre ders verirdi.²⁶⁷

Bu arada Haydar Baba'nın irşad çalışmaları devam eder. 1976 yılında geçirmiş olduğu şeker hastalığından dolayı ayak parmağında rahatsızlık meydana gelir ve tedavi için İstanbul'a gider. 1977 yılında Palu'da meydana gelen deprem sonucu evi hasar görür. 1978 yılında oğulları Cemil ve Abdulkadir Efendilerle yaptığı istişare sonunda Elazığ'a göç etmeye karar verir. Elazığ'a göçten sonra ayağındaki yara tekrar ortaya çıkar ve rahatsızlanır. 6 Ocak 1979 yılında vefat eder ve Asri Mezarlığına defnedilir.²⁶⁸

Haydar Baba'nın türbesi günümüzde yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Türbe her sıkıntı ve rahatsızlıktan muzdarip olan insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Daha çok ruhsal sıkıntısı olan kişiler tarafından bu ziyarete rağbet edilmektedir. Ziyarete getirilen hastalar bir süre burada bekletilir veya yatırılır. Ziyaret sonrasında ziyaretçilerin bir kısmı nafil namazı kılmaktadırlar. Bununla beraber Haydar Baba türbesi ziyaret amaçlı olarak ta ziyaret edilip dualar edilmektedir.

2.1.2.1.4.Seyyid Kasım

Türbe, Elazığ merkez, Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, Seyyit Kasım sokakta, eski mezarlığın alt tarafında bulunmaktadır. Eğimli olan arazinin düzeltilmesi ile inşa edilmiş olan türbe ilk olarak 1808/1809 yılında yapılmıştır. (Harput'un güneyinde, Harput'a 1 km. mesafede bulunan Hüseyinik Mahallesindedir.) Düz toprak damlı olarak inşa edilmiş olan yapı son şeklini 1970'li yılların sonlarında almıştır. Yan yana (birbirine bağlı) iki küçük dikdörtgen planlı mekândan oluşmaktadır. Basit bir plan ve mimariye sahip olan yapı "Nadir Baba" türbesinin planını andırmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan yapının her iki bölümün de güney cephesinde birer pencere açıklığı yer almaktadır. Doğu ve batı duvarları sağır tutulmuştur. Kuzey cephenin batı ucunda basık kemerli girişi bulunmaktadır. Bu kapıdan girilen mekânın güney cephesinde penceresi, doğu duvarının kuzey köşesinde basık kemerli bir kapı açıklığı ile

²⁶⁷ Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf; Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf

²⁶⁸S. Yapıcı; Palu, s.246

türbe bölümüne geçilmektedir. Türbe kısmı da güneyinde pencere açıklığı bulunan dikdörtgen formdadır. Kuzeydoğu köşede sandukanın bulunduğu görülmektedir.(Bkz. Resim23) Yapıda süs unsuru bulunmamaktadır. Zaviye olarak da bahsedilen yapının türbeye giriş kapısının üzerinde 9 satır olduğu seçilebilen kitabesi tam olarak okunamamaktadır.²⁶⁹

Yöre halkınca Seyyid Kasım, Peygamber Efendimiz'in soyundan gelip düşmanla harp sırasında şehit düşmüştür. Halk arasında Seyyid Kasım'ın kendisi hariç üç tane daha kardeşi bulunmaktadır. Bunlar Seydiyye Hanım, Hasan Baba ve Osman Baba'dır. Bunlardan Hasan Baba ve Osman Baba Harput'ta vefat etmiştir. Seydiyye Hanım ise düşmanlardan kaçarken türbenin güneyinde alt tarafında bulunan çeşmenin yanında bir duman içerisinde sır olup kaybolduğuna inanılır.²⁷⁰ Halk arasında "Gugulu Baba" olarak da bilinir. Bir rivayette de Gugulu Baba Seyyid Kasım'ın kendisi için değil sır olup kaybolan kız kardeşi için kullanılır.²⁷¹

Seyyid Kasım türbesine kulak rahatsızlığı başta olmak üzere baş ağrısı, ruhsal bozukluklar başta olmak üzere birçok hastalığa şifa için ziyarete gelinmektedir. İnanışa göre şifa bulmak için üç Çarşamba üst üste gelmesi gerekmektedir. Kulak rahatsızlığı nedeniyle türbeyi ziyarete gelenlerin her iki kulağına da "Gugguli gu", "Yarabbi şifa senden sebep benden" şeklindeki dua üç defa okunur. Daha sonra, tesbih, seccade ve hasta olan çocuğun elbisesinden bir parça bırakılır. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar da çocuk sahibi olmak için bu türbeyi ziyaret edip dua etmektedirler. Yine hasta olupta burayı ziyaret ettikten sonra şifa bulanların bazıları şükür amacıyla kurban kemekte ve tasadduk etmektedir. Rivayete göre; Hakkari'de teröristlerle bir çatışmada havale geçiren bir asker pek çok doktora gittikten sonra annesinin rüyası neticesinde Seyyid Kasım türbesine getirilir. Bir müddet türbenin yanında kendisine dua edilerek durdurulur. Daha sonra sıhhat bulan bu kişi memleketine döner. Yine rivayete göre Ulukent'te yaşayan "Hançerligil" lakabıyla anılan Rıza isimli şahsın gözünün şiddetli bir şekilde ağrması sonrasında Seyyid Kasım bu şahsın rüyasına gelerek Seyyid Kasım türbesinin alt tarafındaki çeşme suyundan üç avuç içmesini söylemiştir. Bunun üzerine bu kişi adı geçen bu sudan üç avuç içtikten kısa bir süre sonra şifa bulmuştur. Türbe

²⁶⁹ C. Arslan, Elazığ'daki Türk Devri... , s.323 vd.

²⁷⁰ Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

²⁷¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

içerisinde yer alan mescit kısmında bazı Cuma akşamları bayanlar toplanır ve mevlit okuturlar. Şehrin muhtelif mahallelerinden ve civar illerden Seyyid Kasım türbesindeki mescitte mevlit, 41 yasin okutmaya ve dini sohbetlere gelirler. Ayrıca muteveffa kadınlar burada yıkanıp kefenlenir.²⁷²

2.1.2.1.5. Seydiye Hanım Çeşmesi (Şifalı Su)

Seyyid Kasım'ın kız kardeşi Seydiye Hanım savaş sırasında kaçarken düşman tarafından sıkıştırıldığı esnada türbenin güneyinde alt tarafında dağdan gelen suyun kenarında ziyaret kayalığı adı verilen yerde bir duman halinde kaybolmuştur. Halk arasında burası "Çamaşırhane" olarak da isimlendirilmektedir. Daha sonraki yıllarda bu çeşme onarılarak bugünkü konumuna getirilmiştir.(Bkz. Resim24) Yöre halkınca bu çeşmenin suyu ve kayalık kutsal kabul edilmektedir. Bu çeşmenin suyu tatlı su mahiyetinde olup berrak ve soğuktur. Yöre halkınca bu suyun 8'de 1'nin zezem olduğuna inanılır. Ziyarete gelen hastalar kibleye dönerek ayakta bu sudan üç avuç içerek şifa ummaktadırlar. Bu şifalı suyun iç hastalıkları giderdiğine ve ölüm döşeğinde olan hastaların ise ruhlarını rahat teslim etmesine faydalı olduğuna inanılır.²⁷³

2.1.2.1.6.Dilek Taşı

Seydiye Hanım Çeşmesi'nin yan tarafında yeşile boyalı büyük bir kaya parçası görünümünde taş bulunmaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler bu taşı ziyaret eder ve dilek tutarak taş yapıştırırlar. Eğer taş yapışırsa dileğinin gerçekleşeceğine aksi takdirde gerçekleşmeyeceğine inanılır.²⁷⁴

2.1.2.1.7.Çarşamba Baba

Türbe Kızılay (Kesirik) mahallesinde Şanlı Sokak 13 numaralı evin yanındaki kerpiç ve yıkılmaya yüz tutmuş bir evde bulunmaktadır. İki odalı olan evin bir odasında kardeşlerden birinin sandukası ve içinde kitapların yer aldığı bir sandık yer alır. Bu sandık ve kabrin çevresi tahta cağlarla çevrilmiştir.(Bkz. Resim25) Kardeşlerden

²⁷² Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

²⁷³ Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

²⁷⁴ Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

diğerinin mezarı ev yapılırken duvar altında kalmıştır. Ve yerine işaret olarak üzerine yeşil örtülü bir oturma bırakılmıştır.(Bkz. Resim26)

Mahalle sakinlerinden ifadelerine göre burada yatan zatlar Şeyh Muhammed ve Şeyh Ali'dir. İshak Sunguroğlu'nun *Harput Yollarında* adlı eserinde tarif ettiği yer ve verdiği bilgiler sonucunda bu kabirlerin Mehmed Siyah ve Ali Beyaz adlı kişilere ait olduğu kanaatindeyiz. Bu zatların kabirleri özellikle Çarşamba günleri ziyaret edildiği için Çarşamba Baba olarak da isimlendirilir.²⁷⁵

Bu ziyaret felç, kalp ve akıl hastalığı başta olmak üzere çeşitli rahatsızlıklardan dolayı ziyaret edilmektedir. Ayrıca ziyaretin bulunduğu evin yanında geçenlerin bu zâtlara dualar okuyup bağışlamakta ve dilekler dileyip evin camından içeriye bozuk para da atmaktadırlar.²⁷⁶

2.1.2.1.8. Palulu Mehmet Baba

Türbesi Aksaray mahallesinde kendisine ait evin müstemilatının bir bölümünde bulunmaktadır. Türbesi şu anda oğlunun ikamet ettiği evin bitişiğinde yer alıp sadece makam bölümünden oluşmaktadır.

Şeyh Alaaddin Efendi'nin soyundan olan Palu'lu Mehmet Baba, 1875 yılında Palu'nun Beyhan Beldesine bağlı Arındık (Şeyhpiran) köyünde doğmuştur. Mehmet Baba 15-16 yaşlarında eğitim için Palu'ya gelmiştir. Palu'daki eğitiminden sonra Harput'a, Harput'tan da Kövenk köyüne gelir ve Kövenkli Hacı Ömer Baba'ya intisab eder. Oğlu Sadi Özen babası hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Hacı Ömer Baba ile aynı dönemde Harput'ta Beyzade Efendi bulunuyordu. Babam Beyzade Efendi'yi çok sever, ona saygı duyar ve ondan sık sık bahsederdi. Beyzade Efendi Nakşibendî şeyhi olmanın yanında aynı zamanda ilmiye sınıfından olup, fetva makamıydı. Kendi döneminde tarikatlar ve şeyhler üzerinde murakabe (oto kontrol) görevi de yapıyordu. İslami kurallara aykırı hareket eden tarikat mensuplarına müdahale ederdi.

²⁷⁵ Fatma Yüksel, Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

²⁷⁶ Fatma Yüksel, Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

Bir gün kendisine Kövenk Köyü'nde Hacı Ömer Baba adında bir şeyhin olduğunu ve her gelen kişiye ders verdiği, şeriata aykırı davranışları olduğu konusunda şikâyet edilir. Beyzade Efendi cevaplandırmasını istediği 40 soruyu yazarak dervişlerinden biriyle Hacı Ömer Baba'ya gönderir.

Hacı Ömer Baba soruları cevaplandırması için babam Palulu Mehmet Baba'yı çağırır. Palulu Mehmet Baba'ya kendisi devamlı olarak "Palulu Paşa, Mehmet Paşa" diye hitap edermiş. Mehmet Baba'ya soruları okumasını ister. Soruları dinledikten sonra bunlara cevap yazmasını söyler.

Soruların cevapları bir dervişle Beyzade Efendi'ye gönderilir. Beyzade Efendi soruların cevaplarını okuduktan sonra verilen cevapların şeriata uygun olduğunu görür. Kısa bir süre sonra tekrar bir derviş göndererek "Bir de kendilerinin tarikat, usul ve adetlerini görelim" diye haber gönderir. Hacı Ömer Baba, Mehmet Baba'ya; "Palulu Paşa dervişleri topla, Harput'a git. Sarahatun Camii'nde bir halka-i zikir oluştur. Beyzade Efendi Hazretleri usulümüzü, kaidemizi görsün." der.

Palulu Mehmet Baba, Harput'a ikişerli sıra halinde kendisi en önde arkada tarikat sancakları, alvaneleri, kudümler eşliğinde okunan ilahi ve naat-ı şeriflerle Kayabaşı'ndan Harput'a girerler. Halk Palulu Şeyh geliyor diyerek izlemek için sokaklara dökülür. Sarahatun Cami'nde kılınan vakit namazından sonra zikir halkası oluşturulur. Camide bulunanları da zikre davet eder. Cemaat arasında bulunan Beyzade Efendi de zikir halkasına dâhil olur. Zikir bittikten sonra oradan ayrılan Beyzade Efendi bir dervişini göndererek zikir halkasını idare eden zatı konağına getirmesini ister.

Palulu Mehmet Baba Beyzade Efendinin konağına gelerek kemal-i edeple elini öper. Beyzade Efendi, Mehmet Babayı bağrına basarak iki gözünden öper ve ona "evladım tarikatınız haktır, yolunuz da İslam'a uygundur. Git Efendine benden selam söyle, Ümmet-i Muhammed'e faydalı olmaya devam etsin." der.²⁷⁷

Mehmet Baba, Hacı Ömer Baba'nın vefatından sonra ova ve merkeze bağlı köylerde hem imamlık yapar hem de dergâhı çalıştırmaya devam eder. 1915–1916 yılında Kövenk'ten ayrılarak kendi köyüne dönmeye karar verir. Bu arada köyden kardeşlerinin çocukları yanına gelmişlerdi. Palu'ya giderken Cemşit Bey sülalesine mensup ve geniş

²⁷⁷ S. Yapıcı; Palu, s.250 vd.; Sadi Özen, 1938 Elazığ Doğumlu, Emekli

bir nüfusa sahip olan Haşim Bey'in teklifi ile Haşim Bey'in köyüne giderek yerleşir. Bu köyde bulunduğu sırada Palulu Mehmet Baba ile ilgili şöyle bir olay rivayet edilir. Rivayete göre; o dönem yörede bir kuraklık yaşanmaktaydı. Köylüler Mehmet Baba'ya gelerek "Yağmur duasına çikalım" derler. Bunun üzerine yağmur duası yapılır. Yapılan duanın ardından muazzam bir şekilde yağmur yağar. Oğlu Sadi Özen bu olaydan sonraki gelişmeleri annesinin şöyle anlattığını ifade eder: "Yağmur duasından sonra Mehmet Baba'nın dili şişti ve üst damağına yapıştı. Kırk gün kaşığın sapıyla bastırarak ancak su, süt ve ayran içirebildik." Daha sonra biraz iyileşen Mehmet Baba "Artık bu köyden ayrılmanın vakti gelmiştir" diyerek kendine ait mal ve hayvanları satar. Erzurum tarafından gelen bir kervana eşyalarını yükleyip 1924 yılında Kövenk Köyü'ne gelir. Burada Hacı Ömer Baba'nın dergâhını 1937 yılına kadar devam ettirir.²⁷⁸

Palulu Mehmet Baba 1937 yılında Rüstempaşa mahallesine gelir ve ikamet eder. Burada zor şartlar altında dergâhını devam ettirir. Daha sonra Aksaray mahallesine gelir ve yerleşir. 1958 yılında burada vefat eder. Türbesi evinin ve dergâhının bulunduğu Aksaray mahallesindedir.²⁷⁹

Ziyaret şehir merkezinde yer almasından dolayı yöre halkınca yoğun olarak rağbet görmektedir. Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok psikolojik rahatsızlığı bulunanlar, felçli hastalar başta olmak üzere tıbbın aciz kaldığı her türlü hastalarca ve iş bulma, yaşadığı ailevi sıkıntılardan kurtulma gibi çeşitli amaç ve maksat doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyaret bulunduğu mekânın elverişli olmaması nedeniyle kurban olayı görülmemektedir. Ancak amaç ve maksatlarına ulaşıpta adak dileyenler bunu başka yerlerde gerçekleştirmektedirler. Ayrıca ziyaretçiler tarafından ziyarete gelen hastaların şifa amacıyla yemeleri için şeker vb. türden lokma adı verilen kuru gıdalar bırakılmaktadır.

2.1.2.1.9. Ayşe Ana

Ayşe Ana Elazığ merkez Ulukent (Hüseynik) mezarlığında medfundur. Türbe sadece makam (türbegah) bölümünden oluşmaktadır. Türbe tavanının tam ortasında beton dökümü bir kubbe bulunmaktadır.(Bkz. Resim 27)

²⁷⁸ S. Yapıcı; Palu, s.251 vd.; Sadi Özen, 1938 Elazığ Doğumlu, Emekli

²⁷⁹ S. Yapıcı; Palu, s. 252; Sadi Özen, 1938 Elazığ Doğumlu, Emekli

Ayşe Ana, Gözerekli Molla Muhammed'in hanımıdır. Molla Muhammed hocası Kovman şeyhi Molla Mustafa'nın isteği ve telkini doğrultusunda Ayşe Ana ile evlenir.²⁸⁰

Ayşe Ana Kur'an-ı Kerim okumasının dışında bir ilmi yoktu. Yani ümmidir. Fakat O, sahip olduğu üstün hafıza ve kabiliyet sonucunda evlendikten sonra Molla Muhammed'in okuduğu kitapları hafızasında tutar ve yanına gelenlere çok tesirli sohbetler yaparmış. Molla Muhammed'in öğrencisi olan Molla Bahri Ayşe Ana'nın sahip olduğu bu kabiliyeti şöyle anlatır: “ Hocamızın evine giderdik. Hocamız bize sohbet ederdi. Biz Ayşe Ana'nın sohbetlerini daha çok severdik. Hocamız bir konu hakkında kitaplarda araştırma yaparken Ayşe Ana “Seyda filan kitabı aç o konu falan sahifededir” derdi. Ayşe Hanım kocası Molla Muhammed'den sonra vefat etmiş olup Elazığ'ın Hüseyinik mahallesinin mezarlığına defnedilmiştir.²⁸¹

Türbe, Elazığ merkezde yer aldığından her mevsimde de ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri ziyaret edilmektedir. Buraya her türlü dilek için gelinmektedir. Yine türbe yöre halkı tarafından her türlü hastalık için ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok genç kızlar kaderlerinin açılması ve çocuğu olmayan kadınlar da çocuk sahibi olmak amacıyla ziyaret etmektedirler. Ayrıca korkmuş olan çocuklarla huysuzluğu bulunan çocuklar bu psikolojik durumdan kurtulması için bu ziyarete getirilir. Yöre halkınca türbe inanarak ve halis bir niyetle ziyaret edildiği takdirde niyet ve maksatlarının gerçekleşip sıkıntılarının bertaraf olacağına inanılır. Ziyarete yatan zatın yüzü suyu hürmetine Allah'tan şifa ümit edilir.²⁸²

2.1.2.2.Elazığ Merkez Köyleri

Elazığ merkez köyleri ziyaret yerleri bakımından oldukça zengin bir konumdadır. Buradaki yöre halkı tarafından bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynayan şehit-veliler, Alperenlern gibi din büyüklerinin hatıralarını ebedileştirmek için bu ulu zatlara türbe ve makamlar inşa etmişler ve bu mekanları belli amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret etmişlerdir. Ayrıca yöre halkının bölgedeki belli dağ, tepe, taş,

²⁸⁰ S. Yapıcı; Palu, s.249

²⁸¹ S. Yapıcı; Palu, s.250

²⁸² Nurhan Kaya, 1958 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı

ağaç, su kaynakları vb. mekânları da sahip olduğu inanç ve kültürüyle kutsallaştırarak kendine mal etmiş ve ziyarete konu etmiştir. Elzığ merkez köylerinde 10 türbe, 6 mezar, 8 ziyaret ağacı, 13 şifalı su, 9 kutsal taş, tepe ve kaya türünden ziyaret yerleri ve Sün Köyünde kerpiç bir ev içerisinde yer alan Kra Arap mezarı ve yöre halkının bir kısmının ziyaret ağacı diğer bir kısmının ise ziyaret mezarı olarak kabul ettiği Balpirik Köyü'nde yer alan Selvi Baba ziyaret yerleri tespit edilmiştir. Ayrıca bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen, hüviyeti hakkında kısıtlı bilgi bulunan veya herhangi bir bilgi bulunmayan ziyaretler de bulunmaktadır. Fakat bu mekânlar çevresinde araştırmamıza konu olmasını sağlayacak ziyaret ile ilgili inanç ve uygulamalar gösterilmediği için bunların adlarını vermekle yetineceğiz. Bunlar, Hacı Hüseyinler köyünde Rıfat Baba, Arındık köyünde Emin Baba ve Ali Baba ve Sütlüce köyünde bulunan Porikuşaklı Bekir Efendi ziyaretleridir. Yöre halkı tarafından âlim, fazıl ve kâmil insan olarak bilinen bu zatlar daha ziyâde yakınları ve muhibleri tarafından ziyaret edilirler. B zâtların kabirleri türbe şeklinde olmayıp mezar ziyaretidir.

2.1.2.2.1. Güntaşı (Kövenk) Köyü

2.1.2.2.1.1. Ömer Hüdayi Baba

Ziyaret Elazığ'ın Güntaşı (Kövenk) köyünde bulunmaktadır. Türbe birbirinden ayrı kubbeli üç mekândan oluşmaktadır. Her üç mekan da sekizgen planlı olarak inşa edilmiştir.(Bkz Resim 28) Türbe içinden mekanların birbirlerine geçişleri sağlanmıştır. Türbe içinde Ömer Baba'nın sandukasıyla bereber halife ve müridlerine ait bir sanduka iki mezar daha bulunmaktadır. bunlar Hacı Ömer Baba'nın kabrinin güneybatısında Kürklü Muhammed Baba'nın kabri, doğusunda ise Göllü Mustafa Baba ile halifesi Şükrü Baba'nın kabirleri yer alır. Ziyaret mahallinde elektrik ve su bulunmaktadır. Türbe önünde yer alan bahçedeki mezarlıkta Hacı Ömer Baba'nın aile fertlerinin mezarları da yer almaktadır.

Ömer Hüdayi Baba 1821 tarihinde o zaman itibariyle il olan Harput'un Hoğu beldesin bağlı Mürü köyünde doğmuştur. Tahsilini Harput medreselerinde tamamlamıştır. 1842 yılında askerlik görevini yerine getirmek için Erzincan'a gider ve "Kırk Serdarlar" teşkilatı sancaktarlığına seçilir. Bir süre bu görevi yerine getirir. Erzincan'da "Kırk Serdarlar" teşkilatının başı olarak görev yaparken orada bulunan o devrin büyük

velilerinden Mevlana Halid'in halifesi Abullah-ı Mekki'nin halifesi olan Hayyat Vehbi (Terzi Baba)'yla tanışır. Uzun süre Terzi Baba'nın sohbetlerine devam edip ondan tasavvufun incelikleriyle ilgili bilgi ve feyiz alır. Daha sonra gördüğü bir rüya neticesinde ilmi konularda kendini yetiştirmek ve çevresine hizmet etmek için askerlik görevinden ayrılır ve Harput'a dönmeye karar verir. Bu arada hocası Hayyat Vehbi Efendi Harput'un Arapgir ilçesinde Ömer Nurani isminde bir halifesinin olduğunu ve onunla sık sık görüşmesini tavsiye eder. Bunun üzerine Ömer Hüdayi Baba, Ömer Nurani Efendi'ye intisab eder. Ömer Hüdayi Baba yedi yıl boyunca Ömer Nurani hizmet eder, sık sık ziyaretlerine gider ve sohbetlerinde bulunup istifade ederdi. Ona, şeyhi Ömer Nurani Hazretleri, seyri sülükünü tamamlayıp kemale ulaştığından ve irşade ehil olduğundan dolayı icazet verir. Şeyhinin bu izninden sonra O da etrafında bulunan insanları irşad etmek amacıyla sohbetlere başlar.²⁸³

Ömer Hüdayi Baba bir gün şeyhi ile halvette iken şeyhi kendisine; “Oğlum ben sana çok emek çektim, bezedim, süsledim ve bir çekmeceye koydum. Anahtarı Osman'dadır” diye buyurur. Fakat Ömer Hüdayi Baba edebinden hikmetini sormadığından o da bir cevap vermez. Bir gün Ömer Hüdayi Baba ticaret amacıyla birkaç arkadaşıyla Urfa'ya gider. Bir akşamüstü şehirde gezerken evin birinde sesli zikir yapıldığını duyar. Arkadaşlarından bir bahane ile geri kalır. Zikir yapılan eve girince karşısında bir zikir halkası ve ortasında nur yüzlü yaşlı bir zât görür. Büyük bir hayranlık ve zevk ile zikri izler. Bir müddet sonra O da yapılan zikre katılmış ve ritmine kendini kaptırmıştır. Bir ara halkanın ortasındaki bu kişi halkadan çıkarak Ömer Hüdayi Baba'nın yanına gelir ve “Hoş geldin evladım ama arkadaşların sokakta seni arıyorlar. Büyük endişelere kapıldılar. Şimdi git, yarın sabah namazı yalnız olarak gel” der. Bunu üzerine Ömer Hüdayi Baba dışarı çıkar. Gerçekten de arkadaşlarının büyük bir telaş içinde kendisini aramakta olduklarını görür. Ertesi gün sabah namazında aynı evin önüne gelir. Daha kapıyı dövmeden bu şahıs kapıyı açar ve buyur eder. Sabah namazını birlikte kılarlar. Sonra sohbet etmeye başlarlar. Bir ara bu kişi; “Evladım, maşallah şeyhin sana çok emek çekmiş. Fakat birazcık aşkın noksandır. Sana biraz da aşk gerek” der. Ömer Hüdayi Baba bu sözden alınmış olacak ki; “Efendim onu da siz lütfediniz” der. Şeyh Efendi onun gücendiğini fark eder. Bunu üzerine Ömer Hüdayi Baba'ya “Evladım neden gönül koyarsın bize, Şeyhin Ömer Nurani sana anahtarın Osman'dadır

²⁸³ Abdulkadir Şaşmaz; Hacı Ömer..., s.5 vd.

demedi mi? İşte o Osman benim” der. Bu söz üzerine Ömer Hüdayi Baba çok mahcup olur ve bu yaşlı zatın ellerine kapanıp affını diler. Ömer Hüdayi Baba bir süre Seyyid Dede Osman Avni’ye hizmet eder ve Kadirilikten Hırka-i Tarikatı giyer. Ayrıca kadiri şeyhi olan Osman Avni Hazretlerinden icazet alır. Bundan sonra da Harput’ta Kadiri ve Nakşî tarikatı üzere halkı irşada devam eder. Fakat o yörede daha çok Kadiri Şeyhi olarak meşhur olmuştur. Ömer Hüdayi Baba daha sonra Kövenk’e yerleşir ve orada dergâh kurar. Ömer Hüdayi Baba dergâhında kendisine gelen talebelere dersler verip onları yetiştirmekle meşgul olmuştur. Onun ilmi ve tasavvufu terbiyesi altında yetişip icazet alan halifeleri de çoktur. Bu halifeleri çevre il ve ilçelerde çok faydalı irşad görevlerinde bulunmuşlardır.²⁸⁴

Ömer Hüdayi Baba ile ilgili bir birçok menkıbe anlatılır. Rivayete göre; Bir Cuma akşamı dergâhta zikrullah yaparken bir rahipte misafir olarak oradaymış. Ömer Hüdayi Baba şahadet parmağını bu rahibe uzatır. Rahip o anda yüksek bir sesle “Ben şahitlik ederim ki Allah birdir ve ondan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed Onun kulu ve Resülüdür” der ve halka-i zikre girer. Zikirden sonra orada bulunanlardan bir zat Ömer Hüdayi Hazretlerine “Efendim parmağınızı bu zata yönelttiniz ve bu zat Müslüman oldu. Ne olur bana da bir parmak uzatın da ıslah olayım” der. Ömer Hüdayi Baba o zata “Evladım bir işaretle çok gayr-i müslimi müslüman ettik ama sana kırk sefer işaret ettikse de ıslah olmadıysan ben ne yapayım” der.²⁸⁵

Ahmed Cemali adında bir oğlu, Meymene, Saâdet, Hafize adında üç kızı olan Ömer Hüdayi Baba, 1905 tarihinde Kövenk’te vefat etmiştir.²⁸⁶ Kabri mütevazi bir mezar halindeyken daha sonra sevenleri tarafından kabrinin üstüne türbe yapılmıştır. Günümüzde türbesi oldukça yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Türbe genellikle ziyaret amaçlı olarak ziyaret edilmektedir. Türbeye çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak, felçli hastalar, bedensel ve ruhsal rahatsızlığı olanlar çoğunlukta olmak üzere her türden hastalar yoğun olarak ziyaret etmektedir. Rahatsızlığı olan kişiler şifa bulmak amacıyla bazen burada bir iki gece yatıya kalmaktadırlar. Kısmeti kapalı olan gençler kismetlerinin açılması, işsiz olanlar iş sahibi olmak, çeşitli sınavlara giren

²⁸⁴ Abdulkadir Şaşmaz; Hacı Ömer..., s.7 vd.

²⁸⁵ A. Şaşmaz; Hacı Ömer..., s. 9

²⁸⁶ Süleyman Ateş; Ömer Hüdâyî Baba Dîvanı, İstanbul 2007, s. 92, 103

öğrenciler başarılı olmak makasadıyla ziyarete gelmektedir. Ayrıca çocuğu askerden dönenler, geçirdiği bir kazadan sağlıklı bir şekilde kurtulanlar vb. birçok dilek ve istekleri doğrultusunda buraya gelmekte ve şükür amacıyla kurban kesip tasadduk etmektedirler. Adağı olanlar da buraya gelip kurbanını kesmekte ve tasadduk etmektedir. Ziyarete gelenler burada Kur'an-ı Kerim'den süreler okumakta ve ziyaret sonrasında en az iki rekât namaz kılmaktadırlar. Türbenin bakımını yapan kadına da yaptığı bu hizmetten dolayı cüz'i miktarda para veya yiyecek türünden hediyeler de verilmektedir.²⁸⁷

2.1.2.2.2.Mollaköy

2.1.2.2.2.1. Molla Ahmet Peykeri

Türbe, IV. Murat tarafından yaptırılan caminin batı tarafında müstâkil olarak bulunmaktadır. Sekizgen planlı olan Ahmet Peykeri'nin türbesi sadece makam bölümünden oluşmaktadır. Üstü kubbeli olan türbe sonradan bazı tamirler görmüştür. Çeşitli tarihi kaynaklarda bu değerli zatın ismiyle burada bir vakıf külliyesi bulunduğu müştemilatı içerisinde medrese ve zaviye ile birlikte cami ve türbenin olduğu belirtilir. Bugün bunlardan sadece cami ve türbe ayaktaadır.(Bkz. Resim 29)

Ahmet Peykeri doğduğu yere izafeten çeşitli kaynaklarda “Peykeri, Peykevi, Peykerci, Pekerci” şeklinde kaydedilmiştir. İshak Sunguroğlu “Harput Yollarında” adlı eserinde Ahmet Peykeri'yi “Peykerci” olarak kaydetmektedir. Oysa Onun ismi 1518 tarihli “Mufassal Tapu-Tahrir Defteri”nin Harput'a ait kısmında “Mevlana Ahmet Pekerci” olarak yazılmıştır. 1523 tarihli “İcmal Defter”de de “Mevlana Ahmet Pekerci” olarak kaydedilmiştir. 1646/1056 tarihli bir “Avarız Tahrir Defteri”nde ise “Hazreti Molla Ahmed Peykerci” olarak geçer.²⁸⁸

Ahmet Peykeri hakkında bilgi veren tüm kaynaklar onun Erzincan'dan bu bölgeye geldiği hususunda ittifak ederler. Metin Sözen Ahmet Peykeri Hazretlerinin Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Pekeriç (Çadırkaya) köyünden geldiğini söylese de bu hususta

²⁸⁷ Münevver Bayram, 1951 Elazığ Doğumlu, Türbedar

²⁸⁸ Mehmet Ali Ünal; Ahmet Peykeri Külliyesi ve Vakıfları, “Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:43-1986”, İstanbul 1986, s.140

herhangi bir kaynak belirtmemektedir.²⁸⁹ Onun bu iddiasında tasavvufta şeyhin isminin sonuna gelen kelimenin şeyhin memleketini ifade etmesinden yola çıkarak “Peykeri”yi “Pekerçli” olarak düşünmesinden kaynaklandığı muhtemeldir. Diğer kaynakların ileri sürdüğü görüşlere göre ise Ahmet Peykeri Erzincan’ın Mollaköy’ünde doğmuştur. Bugün bile bu köyün ayakta olduğu önemli bir belgedir. Peykeri kelimesinin sözlük anlamı; gayet güzel, yüz, çehre gibi manalara gelir. Bu da Peykeri kelimesinin bu zatın doğum yerini değil, onun sıfatını, bir özelliğini anlatan bir kelime olabileceğini de gösterir. Çünkü tarikatlarda bazı şeyhlere bu sıfatlar verilebilmektedir.²⁹⁰

İshak Sunguroğlu *Harput Yollarında* adlı eserinde Ahmet Peykeri Hazretleri’nin XVII. yüzyılda yaşadığını ve IV. Murat ile çağdaş olduğunu verdiği bilgilerle ortaya koyar. O, Ahmet Peykeri hakkında halk rivayetlerine istinaden şu bilgiyi verir: IV. Murat Revan seferine çıkarken yolu Harput’tan geçmiştir. O zaman Harput’a bağlı olan Hoğu köyünde bir hafta kadar konaklamış ve ordusunun ihtiyaçlarını gidermiştir. Hoğu’da bir akşam yemeğinden sonra ağalar ve beylerle sohbet ederken Onlara; “Memleketinizde kendisinden manevi bir destek alınabilecek kimse yok mudur?” diye sorar. Orada bulunanların hepsi Mollaköy’de oturan Ahmet Peykeri’yi söylerler. Sabah olunca Padişah Çavuş başına: “Maiyetine istediğin kimseleri ve benim esterimi de al, Mollaköy’üne git. Orada Ahmet Peykeri namında bir zat vardır. Selamlarımla görüşmek istediğimi kendisine söyler ve esterime bindirerek buraya getirirsiniz” diye emir buyurur. Çavuşbaşı emir gereğince ertesi sabah Mollaköy’üne gider. Ahmet Peykeri’nin kapısını çalıp kendisine iradeyi tebliğ ettiği sırada Ahmet Peykeri abdest alıyormuş. Hiçbir şekilde vaziyetini bozmadan abdestini tamamlamıştır. Daha sonra cübbesini giymiş, kavuğunu başına takmış, evinden çıkarak estere binmiş ve Çavuşbaşı’nın muhafazasında Hoğu’ya getirilmiştir. Padişah, Ahmet Peykeri o gün ve o gece halvet yaparak uzun müsahebelerinde bulunmuştur. IV. Murat bu muhasebelerinde Ahmet Peykeri’den İran’da muvaffak olup olmayacağını sormuş ve manevi yardımlarını rica etmiştir. Ahmet Peykeri ise muzaffer olarak döneceğinin müjdesini vermiştir. Ertesi gün birçok hediye ve ikramlarla köyüne gönderilmiştir. IV. Murat Revan Seferi dönüşünde tekrar Harput’tan geçerken Ahmet Peykeri’yi sorar. Ölümünü duyunca çok üzülür. Mollaköy’de caminin yanındaki mezarını ziyaret eder.

²⁸⁹ M. Ali Ünal; Ahmet Peykeri..., s.148

²⁹⁰ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.106

Ruhaniyetini tekrimen merhumun ismine izafetle bir medrese ve yolculardan fukara olanların barınmaları ve yiyip içmeleri için bir zaviye ile mezarın üzerine bir türbe yapılmasını ferman buyurur.²⁹¹ Bu hadisenin sonuç kısmı bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Rivayete göre; ...IV. Murat ayrılma vakti gelince Ahmet Peykeri'ye; "Baba, biz Acem üzerine sefere niyet kıldık, duanı ve himmetini bizden uzak koyma" der. Bunun üzerine Ahmet Peykeri; "Sen gönlümüzdesin Sultanım, bizden uzak değilsin ki senden uzak olalım. yalnız sultanımdan bir istirhamım var. Gelirken bana bir düşman kellesi getiresin" der. Ahmet Peykeri izin alarak köyünün yolunu tutarken Sultan Murat'da Diyarbakır yoluyla İran üzerine yürür. Aradan belli bir süre geçer. Birgün Ahmet Peykeri talebeleriyle ders yaparken dersi bitirir ve talebelere; "Çocuklar bugünlük bu kadar ders yeter. Hele bir gidip bakalım bizim arpalar olmuş mu?" daha sonra yürüyerek arpa tarlasına giderler. Burada Ahmet Peykeri çocuklara, "Herkes eline bir arpa kellesi alarak ufalasin ve şu tarafa doğru üflesin" der. Çocuklar Hocalarının dediklerini yaptıktan sonra hep birlikte köye dönerler. Meğer zafere ulaşan Sultan Murat' ve ordusu dönüşte tekrar Hoğu Köyüne uğrar. Yanına birkaç kişiyi alan Sultan Murat Ahmet Peykeri'yi ziyarete gider ve Ona," Baba siz bize yardım ve himmet etmeye söz vermiştiniz, herhalde unuttunuz ki himmetiniz bize yetişmedi" der. Bunun üzerine Ahmet Peykeri "Sultanım emanetimi getirdiniz mi?" diye sorar. Sultanın emriyle bir tepsi içinde içeriye getirilen düşman kellesini alan Ahmet Peykeri, bu kellenin gözlerindeki arpa kılçıklarını IV. Murat ve yanındakilere gösterir. Daha sonra Sultan Murat'a, "Falan gün falan saatte ordunuz bozulmak üzereydi. Bu esnada bir toz bulutu gelip düşmanınıza rahatsızlık vermedi mi? Biz verdiğimiz sözü unutmadık" der. Savaş meydanındaki hadiseyi hatırlayan Sultan ve adamları bu keramet karşısında ne yapacaklarını şaşırırlar. Sultan biraz evvelki sözlerinden dolayı mahçup olmuştur. Ahmet Peykeri'nin gönlünü almak için bugün de sağlam bir şekilde ayakta duran camiye yaptırmış ve çevreyi su kanallarıyla süslemiştir.²⁹²

Ahmet Peykeri'nin adının "Molla ve Mevlana" sıfatlarıyla birlikte zikredilmesi onun medrese tahsili görmüş ulemadan bir zat olduğu ve ayrıca yaşadığı devrin önemli mutasavvıflarından biri olduğunu gösterir. XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da

²⁹¹ İshak Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I, s. 151-152

²⁹² Saim Sakaoglu; Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elazığ Menkıbesi, "Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu, 24-27 Ekim 1985" Elazığ 1992 s.335 VD.

medrese kökenli birçok mutasavvıfın yaşadığı bilinir. Muhtemelen Şeyh Ahmet Peykerici de bu şekilde bir “müderriş-şeyh”tir.²⁹³

Kövenkli Hacı Ömer Hüdâyi Baba'nın ifadesine göre, Elazığ toprağında manevi derecesi en yüksek olan iki zâttan biri Ahmet Peykeri diğeri de Harput'ta medfun olan Fatih Ahmet Baba'dır.²⁹⁴

Öte yandan Molla Ahmet Peykeri külliyesinden bugüne kadar gelebilen cami, minare ve türbeyi mimari açıdan ele alıp inceleyen Metin Sözen de, Ahmet Peykeri'nin XVII. yüzyılda yaşamış olabileceği tezini kabul eder. Nitekim O, cami, minare ve türbenin mimari özelliklerinin XVII. yüzyıl mimari özelliklerini yansıttığını ifade eder.²⁹⁵ Harput'tan geçen Evliya Çelebi Ahmet Peykeri için, ne zaman yaşadığı hakkında bir şey söylemediği gibi bu zâtın yaşadığı zaviye ve medresein de ne zaman yapıldığı hakkında bilgi vermemiştir. Öte yandan Başbakanlık arşivlerinde XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ait Harput'la ilgili Osmanlı devri vesikalarında Ahmed Peykeri'den bahsedilmektedir. Bu da Ahmet Peykeri'nin XVII. yüzyılda değil de XVI. yüzyılda yaşadığını göstermektedir. Eldeki mevcut bilgilerden hareketle Ahmet Peykeri XV. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş ve XVI. yüzyılın başlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.²⁹⁶

Günümüzde bu ziyaret yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyarete her türlü amaç ve maksat doğrultusunda gelinmektedir. Ziyarete daha çok baş ağrısı olanlar, ruhsal dengesi bozuk olanlar ve herhangi bir nedenden dolayı korkmuş olan kişiler getirilir. Burada bu zatın ruhuna Kur'an-ı Kerim okunur ve bağışlanır, Allah'tan bu zatın yüzü suyu hürmetine şifa temenni edilir. Ayrıca hayatın yoğunluğundan bunalmış olan kişiler buraya gelmekte, dua etmekte ve psikolojik olarak rahatlamaktadırlar. Bunun yanın da sadece ziyaret amaçlı olarak ta gelinmekte ve dua edilerek gidilmektedir.

²⁹³ M. Ali Ünal; Ahmet Peykeri Külliyesi... , s.151

²⁹⁴ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

²⁹⁵ M. Ali Ünal; Ahmet Peykeri Külliyesi... , s.152

²⁹⁶ M Ali Ünal; Ahmet Peykeri Külliyesi... , s.150

2.1.2.2.3.Baltaşı (Nacaran) Köyü

2.1.2.2.3.1.Tepecikli Şeyh Mehmet Baba

Tepecikli Mehmet Baba'nın türbesi Baltaşı Köyü'nün güneyinde yüksekçe bir tepede yer alır. Türbede makam bölümü ile beraber iki bölüm daha bulunmaktadır. Bir bölümde ise oğlu Mahmut Efendi'nin kabri yer alıp diğer bölüm ise mescit ve misafirhane olarak kullanılmaktadır. Türbe alanında elektrik ve su bulunmaktadır.(Bkz. Resim 30)

Tepecikli Şeyh Mehmet Baba, Maden'in Tepecik köyünden göçerek Baltaşı'na (Nacaran) yerleşmiştir. Mehmet Baba Kadiri meşayihından olup Güntaş (Kövenk) Köyünde medfun Nakşî ve Kadiri meşayihından olan Ömer Hüdayi Baba'nın halifelerinden Kadiri tarikatına mensup Dereboğazlı Hamza Baba'nın halifesidir.

Tepecikli Şeyh Mehmet Efendi ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Rivayete göre; Mehmet Baba ölüm döşeginde iken “Öldüğüm vakit bir köseği getirip baş ucuma dakin. Şayet köseği göverirse gelir beni ziyaret edersiniz. Eğer köseği gövermezse beni sakın ziyaret etmeyin” diye vasiyet etmiş. Mehmet Baba vefat ettiği vakit yaptığı vasiyet yerine getirilir. Baş ucuna diktikleri köseği bir süre sonra göverir. Ondan sonra da mezarını ziyaret etmeye başlarlar.²⁹⁷

Bir başka rivayete göre de Tepecikli Mehmet Baba, bir gün dergâhında otururken bir köyü eşkıyaların bastığını kalp gözü ile görür. Hemen müridlerinden birisi ile bir mendilin arasında biraz yiyecek gönderir. Mürid mendili götürür ve eşkıyaların liderinin önüne koyar. Mendili açan eşkıya başının gözlerine mendilin içinde değişik çeşitte yemeklerin sıcak sıcak buharlaştığını görününce şaşırır ve hemen yola düşer. Tepecikli Mehmet Baba'ya gelerek mürid olur ve tövbe ederek eşkıyalıktan vazgeçer.²⁹⁸

Mehmet Baba'nın türbesi her türlü hastalıktan şifa bulmak amacıyla ziyaret edildiği gibi daha çok psikolojik, akıl ve ruh hastaları tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelen hastaların bir kısmı şifa bulmak amacıyla burada bir süre bekletilir veya bir gün yatıya

²⁹⁷ İsmail Görkem, Elazığ Efsaneleri, Elazığ 2006, s.159

²⁹⁸ Ali Öztürk; “Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kudsiyet Kavramı ve Kutsal Tip”, Fırat Üniversitesi Folklor ve Etnografya Sempozyumu 24-27 Ekim 1985, Elazığ 1992, s.311

bırakılır. Bunun yanında çocuğu olmayan kadınlar, kısmeti kapalı olan gençler, işsiz olan kişiler gibi çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda buraya rağbet edilmektedir. Ziyaret sonucunda çocuğu olan kişiler çocukları şayet erkek olursa adını “Muhammed” koymaktadırlar. Amaç ve maksatlarına ulaşanlar eğer adak dilemişlerse adağını buraya getirip kesmekte etli pilav yaparak ikram etmektedirler.²⁹⁹

2.1.2.2.4.Yemişlik (Miyadın) Köyü

2.1.2.2.4.1. Miyadınlı Mehmet Efendi

Türbe, Yemişlik (Miyadın) köyünün üst tarafında köye hakim bir tepe üzerinde yer alır. Dikdörtgen planlı olan türbenin üst kısmı çatı ile kaplanmıştır. Fakat makam (türbegah) kısmı kubbeli durumdadır.(Bkz. Resim 31) Türbe giriş kısmı (salon), makam (türbegah) bölümü ve bir de hem mescit hem de oturma odası olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı ve oturma veya mescit konumundaki bölüm buraya sonradan eklenmiştir. Herhangi bir mimari özelliği bulunmayan türbenin elektriği bulunmakla beraber yakın tarihte ihtiyaca binaen önünde bir de çeşme yapılmıştır. Türbenin çevresinde ayrıca dut, akasya vb. türden ağaçlar bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu alanda kurban kesim yerleri de mevcuttur. Dikdörtgen planlı olan türbesinin sandukası ağaçtır ve bu ağaç sandukanın her dört köşesinde Türk bayrağı âlem olarak işlenmiştir.(Bkz. Resim32)

Türbede yer alan kitabede kendisi ve ailesi ile ilgili şu bilgiler mevcuttur. Miyadınlı Mehmet Efendi 1838 yılında Yemişlik (Miyadın) köyünde doğmuştur. Baba adı Osman Efendi olup annesi ise Emine Hanımdır. Miyadınlı Mehmet Efendi'nin merkez Aksaray mahallesinden Naile Hanımla yaptığı evlilikten Mahmut ve Osman isminde iki oğlu olmuştur. Bu arada Mehmet Efendi “Miyadınlı” mahlasıyla tanınmıştır.

Miyadınlı Mehmet Efendi gördüğü ilim ve terbiye sonucunda daha 27 yaşında 1965 yılında Mahmut Samini Hazretlerinden icâzet alarak halkı irşâdla yetkili kılınır.³⁰⁰ Bir başka rivayete göre ise, tarikat icâzetini Palulu Şeyh Ali Sebti'den almıştır.³⁰¹

²⁹⁹ Mehmet Canpolat, 1948 Palu Doğumlu, Şeyh Muhammed Efendi'nin Torunu

³⁰⁰ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.151 vd.

³⁰¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

Yöre halkı tarafından onunla ilgili birçok keramet anlatılır. Türbede mevcut bulunan kitabede onun şöyle bir kerameti yazılıdır: Rivayete göre; Miyadınlı Mehmet Efendi bir gün Cevizdere Köyü'ne gider. Köyün muhtarı o sıra bahçesinde çalışmaktadır. Kendisine Miyadınlı Mehmet Efendi'nin geldiğini haber verirler. Köyün muhtarı içinden “Yahu şimdi işin yoksa misafirlere yemek hazırla” diye geçirir. Gönülsüz bir vaziyette bahçeden çıkarken cebine biraz koyduğu erik çağalalarından misafirlere ikram etmeyi düşünür. Muhtar köye geldiğinde Miyadınlı Mehmet Efendi kendisine: “Telaş etme muhtar, yemekten daha güzel şeyler var. Bize ekşi erik çağalası dahi versen yeter” deyince muhtar düşündüğü şeylerden oldukça mahçup olur.

Miyadınlı Mehmet Efendi kitabesinde de belirtildiği üzere ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1913 veya 1918 yıllarında ölmüş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Günümüzde türbesi yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri ziyaret edilebilmektedir. Ziyarete her türlü amaç, maksat ve rahatsızlıktan dolayı gelinmektedir. Ziyarete daha çok çocuğu olmayan kadınlar, ruhsal dengesi bozuk olanlar, vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı bulunanlar getirilir. Rahatsızlığı bulunan bu hastalardan bir kısmı şifa bulmak amacıyla yatıya kalmaktadır. Amaç ve maksatlarına ulaşan kişilerden bazıları veya adağı bulunanlar burada kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler. Ziyaretçilerin kurbanlarını rahat kesmeleri için kurban kesme yerleri ve kurban etlerini pişirmeleri için ocaklar yer almaktadır. Ayrıca ziyarete işsizlik, ailevi huzursuluk gibi her türlü sıkıntısı olanlar da gelmektedir. Gelen ziyaretçiler burada Kur'an okuyup bağışlamakta ve rahatsızlıklarından kurtulmak için dua etmektedir.

2.1.2.2.5. İki Tepe

2.1.2.2.5.1. Evliya Dede

Türbe, Elazığ merkez İki Tepe (Hozetek) köyünde Ziyaret Tepesi adı verilen yüksek bir tepede yer alır. Türbe üstü çatılı ve sadece türbegah bölümünden oluşmakta olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim 33)

Hakkında herhangi bir malumat bulunmayan bu zatın iki kardeş olduğu ve kardeşlerden birinin de Şahsuvar köyü civarında medfun bulunduğu söylenir. Evliya Dede'nin Fatih

Ahmet Baba'nın kumandanlarından biri olduğu rivayet edilir. Rivayete göre; Ruslar Bingöl'ü işgal ettiğinde bu bölgeye buradan top atışı yapmış ve düşman ordusunu geri püskürtmüştür. Yine bu zatın Harput'ta medfun bulunan Fatih Ahmet Baba'yla manen görüştükleri (ruhaniyet itibariyle) köy halkı tarafından inanılıp ifade edilmektedir. Hattâ köy halkı tarafından bazen bu türbeden bir top ışığın Fatih Ahmet Baba türbesine gidip geldiği şeklinde menkıbeler de anlatılır.³⁰²

İklim şartlarının sert ve ziyaretin bulunduğu tepenin de çok yüksek olması nedeniyle ziyaret için özellikle yaz mevsimi tercih edilir. Ziyarete çeşitli hastalıklar için geldiği gibi özellikle çocuğu olmayanlar ziyaret eder. Bu maksatlarına ulaşmak için yaptıkları oyuncak beşikleri ziyaretin penceresine bırakırlar. Rivayete göre, Karşıbağı (Kehli) köyünde dili tutulan bir kız çocuğunun hiçbir tıbbi müdahaleden sonuç alınamaması üzerine bu ziyarete getirilir. Bir müddet türbe içinde bekletilir ve dili açılır. Hattâ o anda “Bakın dede geliyor” diye de konuşmaya başlar. Ziyaretçilerden adağı bulunanların zaman zaman kurban kestiği de görülür.³⁰³

2.1.2.2.6.Sedeftepe (Mıǧı) Köyü

2.1.2.2.6.1.Abdulcebbar Efendi

Türbe Elazığ merkez köylerinden Sedeftepe (Mıǧı)' da bulunmaktadır. Türbe Sedeftepe'li Turan Kaygusuz adlı işadamı tarafından müstemilatıyla birlikte inşa edilmiştir. Türbe dört kubbeli olup ambar odası, kadın ve erkekler için ayrı ayrı mescit yerleri ve mutfak bölümü de mevcuttur. Türbe bahçesinde yemek yeme ve oturma yerleri yapılmıştır. Ayrıca kurban kesme yerleri ve kurbanları pişirmek amacıyla ocaklar da bulunur. Türbe bitişiğinde ikamet eden Zahide Yetkin aile olarak bu türbenin türbedarlık görevini yürütmektedirler. (Bkz. Resim 34)

Tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Abdulcebbar Efendi hakkındaki bilgiler yöre halkı tarafından rivayet yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Rivayete göre; Hz. Muhammed'in soyundan olup Hicaz'da çıkan bir muharebede annesi ve babası şehit edilmiştir. Bunun üzerine babaannesi Abdulcebbar Efendi'yi de yanına

³⁰² Abdulgani Bilgin, 1938 Elazığ doğumlu, Okur-yazar

³⁰³ Kemal Yaman, 1950 Elazığ Doğumlu, Emekli

olarak Anadolu topraklarına gelmiştir. Babaannesinin 300 yıl kadar yaşadığı söylenir. Vefatı esnasında Abdulcebbar Efendi'ye "Beni bu topraklara defnet. Mezarımın da üstüne bir sal taşı koy ki at sırtında muharebeye gittiğinde atın nal sesleri kulağıma gelsin" diye vasiyette bulunmuştur. Abdulcebbar'ın sandukasının bulunduğu türbede "sır" olduğu yine türbedar Zahide Yetkin tarafından ifade edilmiştir.³⁰⁴

Her yıl 30 Ağustos'ta bu türbede yöre halkı tarafından ayrıca çevre il ve ilçelerden gelenlerle birlikte cem ayinleri yapılmaktadır. Türbenin yer aldığı bahçeye halı ve kilimler serilmek suretiyle yapılmaktadır. Yapılan bu cem ayininde en az yüz civarında kurban kesilmekte ve gelen misafirlere etli pilav yapılarak ikram edilmektedir.³⁰⁵

Ziyarete her gün gelinmekle beraber Perşembeyi Cumaya bağlayan akşamlar ziyaret daha yoğun olarak yapılır. Bu türbeye çeşitli hastalıklardan muzdarip olanlar geldiği gibi, yoğun olarak felçli hastalar ve çocuğu olmayanlar gelmektedir. Ziyarete gelen kişilere "lokma" adı altında yufka ekmeği, tandır ekmeği ve şeker verilir. Türbe içinde "dilek direği" adı verilen bir bulunur. Gelen ziyaretçiler bu direk etrafında üç defa döndükten sonra sırtını direğe dayayıp yüzünü kibleye dönüp dilek dilerler. Dilek dileme esnasında yüzü kibleye gelecek şekilde sırtını direğe dayayanlar olduğu gibi direği öpenlerin olduğu da görülmüştür.(Bkz. Resim 35) Türbede Adulcebbar'ın sandukasından alınan ve teberrük toprağı adı verilen toprak bir tabak içersinde masa üzerinde bulunur. Ziyarete gelen kişiler bu topraktan alıp suyla karıştırıp şifa niyetiyle içerler. Çamurunu da vücudun ağrıyan yerine sürer veya temiz bir yere dökerler. Ayrıca ziyaretçiler tarafından isteyen türbeye para bırakır. Yine masa üzerinde bulunan yeşil kumaştan bez parçaları gelen ziyaretçiler tarafından bereket getirmesi amacıyla alınarak üzerinde teberrüken taşınır.(Bkz. Resim 36) Türbe bahçesindeki çeşmeden akan su da şifalı kabul edilip içilir. Türbe girişindeki kumbaraya ziyaretçiler tarafından para bırakılır. Türbeden dışarıya saygı icabı sırtüstü ve eğilerek çıkılır. Ayrıca türbeye girilirken Alevi vatandaşlarımız kendi mezhep inançları gereği türbenin kapısının eşliğini öperler. Ayrıca türbenin arka tarafında mum yakma yeri bulunmaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler dilek dileyip mum yakmaktadırlar. Dileği gerçekleşen ziyaretçilerin

³⁰⁴ Zahide Yetkin, 1942 Elazığ Doğumlu, Türbenin Bakımını Yapmakta.

³⁰⁵ Zahide Yetkin, 1942 Elazığ Doğumlu, Türbenin Bakımını Yapmakta.

daha sonra buraya gelerek şükür amacıyla dua etmekte bir kısmı ise kurban kesip tasadduk etmektedir.³⁰⁶

2.1.2.2.7.Günbağı (Bavınuşağı)

2.1.2.2.7.1. Sait Tayyar Türbesi

Elazığ'a yaklaşık 25 km.mesafe uzaklıkta bulunan Günbağı (Bavınuşağı) köyünde köyün karşısında bir tepede yer alır. Üstü çatılı olan türbe giriş kısmı, makam (türbegah) bölümü, misafir odası ve mutfak kısmından oluşup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Makam bölümünde yer alan türbenin etrafı demir cağlarla çevrilmiştir. Türbenin bulunduğu bahçede kurban kesim yerleri ve kurban etlerini pişirmek için ocaklar mevcuttur. Ayrıca ziyaretçilerin oturmaları için oturma bankları da bulunmaktadır.(Bkz. Resim 37)

Tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgiler sözlü anlatımlara dayanıp yazılı herhangi bir bilgi ve belge mevcut değildir. Halk arasında bu zata Sait Tayyar denildiği gibi Seyyit Tahir de denilmektedir. Aslen Yemenli olup oradan gelmiştir. Yemen savaşlarına katılan Bavınuşağı köylü Şeyh Hıdır Baba bu zat hakkında şu olayı anlatır: “Yemende savaşırken 2–3 günde bir karşıma çıkan al at üzerinde bir zat bana nereli olduğumu sordu. Ben de Elazığ'ın Bavınuşağı köyündenim dedim. Kendisi ben de o köylüyüm dedi. Ben ise, kendisini köyümüzde hiç görmediğimi ve tanımadığımı söyledim. Bunu üzerine bana o köylü olup olmadığımı şimdi değil daha sonra anlarsın dedi. Savaştan sonra köyümüze döndüm. Bir gün rüya âleminde aynı zatı gördüm. Bana şu anda mezarının bulunduğu yeri tarif etti ve yerinin orası olduğunu söyledi. Aynı rüyayı birkaç gün sonra tekrar gördüm. Bu kez bana aynı yeri tekrar tarif edip ben bir şehidim ve kabrimde tarif ettiğim bu yerdedir. Yanına bir arkadaşını al ve bulunduğum yeri kaz dedi. Ancak kazmanın bedenime zarar vermemesine dikkat et dedi. Tarif ettiği yeri kazdık ancak naşına ulaşamadık. Tekrar rüya âleminde bana gelerek kazdığınız yerin biraz daha ötesini kazarsanız naşıma ulaşabilirsiniz dedi. Gerçekten ikinci kez tarif ettiği yeri kazınca naşına ulaştık. Böylece şehit Seyyit Tahir'in kabri tarafımızdan tespitle ortaya çıkmış oldu. Bu kazıyı emniyet, valilik ve savcılıktan gerekli izni alarak yaptık.

³⁰⁶ Zahide Yetkin, 1942 Elazığ Doğumlu, Türbenin Bakımını Yapmakta.

Şeyh Hıdır Baba'nın türbesi de türbenin yer aldığı bahçede bulunmaktadır. Bu bilgileri veren Bavınuşaklı Mehmet Durmuş Bey, Hıdır Baba'yı gördüğünü ve vefatının 1930'lu yıllarda olduğunu söylemektedir. Her ne kadar mezar taşında ölüm tarihi 1940 olarak tespit edilmişse de Mehmet Durmuş Bey'in ifadeleri 1930lu yılların ortalarında vefat ettiğini gösterir.³⁰⁷

Ziyarete özellikle Perşembeyi Cumaya bağlayan akşamları gelinmektedir. Bu ziyarete her türlü hastalık için gelinmektedir. Fakat daha çok ruh hastaları, çocuğu olmayan kadınlar ve felçli hastalarca ziyaret edilmektedir. Bazı hastalar rahatsızlıklarına şifa bulma ümidiyle burada bir gün yatıya kalmaktadırlar. Bazen hastaların burada birkaç gece yatıya kaldıkları da olmaktadır. Ziyaret sonunda çocuğu olanlar çocuklarına daha çok "Sait" adını vermektedirler. Ayrıca ziyarete iş bulma, aile içindeki huzursuzluğun giderilmesi, sınavda başarılı olma gibi çeşitli niyet ve dilekleri olan kişilerce de sık olarak ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelenlerden maksatlarına ulaşanların kurban kesip tasadduk ettikleri de görülür.³⁰⁸

2.1.2.2.8.Sün Köyü

2.1.2.2.8.1. Ağuıçen (Ağuıçan) Koca Seyyid Ahmed

Elazığ merkez Sün köyünde medfundur. Türbesi dikdörtgen planlı olup tek kubbeden oluşmaktadır. Türbenin ön taraftaki giriş bölümü üç sütun ve iki kemerli revak şeklindedir. Türbe son yıllarda yeniden inşa edilmiştir.³⁰⁹ Türbe üstü çatılı olup, giriş kısmı ve makam (türbegah) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. (Bkz.Resim38) Türbenin hemen karşısında ziyaretçiler için yapılmış olan ve içerisinde kurban kesim yeri, mutfak ve yemek pişirme ocaklarının da bulunduğu bir bölüm mevcuttur.(Bkz. Resim 39) Türbe içinde On İki İmam, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'ye ait tablolar bulunmaktadır.

Sünlüler tarafından köyün kurucusu olarak da kabul edilen Koca Seyyid On İki İmam'dan İmam Zeynelabidin'in soyundan gelmektedir. Yalnız bunların Zeynel Abidin'in hangi oğlunun soyundan geldiği hakkında ihtilaflar bulunmaktadır.

³⁰⁷ Mehmet Durmuş, 1936 Elazığ Doğumlu, Günbağı Köyünde İkamet Etmekte.

³⁰⁸ Mehmet Durmuş, 1936 Elazığ Doğumlu, Günbağı Köyünde İkamet Etmekte.

³⁰⁹ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe...,s.239

Malatya'daki Doğan Dedelerin şeceresinde İmam Zeynelabidin'in Ali Asgar isimli oğlunun adı geçer. Isparta'daki Veli Baba ve Battalgazi şecerelerinde ise bu nesil İmam Zeynelabidin'in Zeyd isimli oğlundan gelmektedir. İsmail Kaygusuz isimli şahsın değişik şecereleden oluşturduğu şecerede ise onun yine Zeyd isimli oğlunun neslinden geldiği bilgisini daha güçlü olduğunu teyit eder.³¹⁰ Bunlar, Hoca Ahmet Yesevi ocağında yetişerek Anadolu'yu İslamlaştırmak amacıyla Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Koca Seyyid, Mir Seyyit, Köse Seyyid ve Seyyid Mençek İrfani isminde dört kardeşirler.³¹¹

Koca Seyit, kardeşleri ve bunların neslinden gelenlerin "Ağuiçen" ismiyle nitelendirilmelerinde anlatılan şu menkbe etkili olmuştur. Rivayete göre IV. Murat Bağdat seferinden dönerken Diyarbakır'a uğrar. Burada çıkardığı bir fermanla seyyid soyundan gelen şeyh ve dedeleri imtihan etmek için yanına çağırır. Bu emri alan Koca Seyit ve kardeşleri Mir Seyit, Köse Seyit ve Seyit Mençek Padişahın huzuruna varırlar. Padişah bunları imtihan etmek için hazırlattığı "ağu"yu (zehir) içmelerini ister. Bunun üzerine en büyük kardeş olan Koca Seyit kardeşlerine "Ben içeyim siz dua edin" demiş. Koca Seyit tam bardaktaki ağuyu içmek üzereyken en küçük kardeş olan Seyit Mençek, Koca Seyit'in elinden bardağı kapar kapmaz kafasına çekerek kendisi içer. Bunun üzerine Padişah tarafından kendilerine "Ağuçan, Ağuiçen" lakabını verir.³¹²

Ziyaret için mevcut herhangi bir gün bulunmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret yeri Alevi mezhep inancına mensup vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Buranın türbedarlığını Koca Seyit'in soyundan gelen ailelerce her yıl bir aileye devrederek toplam on aile bakar. Yılın belli dönemlerinde burada semah gösterisi yapılır. Türbenin önünde bir koç heykeli bulunmaktadır. Koç Baba adı verilen bu taş heykeli de gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçiler Koç Baba heykeline dilek tutup ufak dilek taşı yapıştırırlar. Eğer bu taş yapışır tutulan dileğin kabul olacağına inanılır. Bu inanç pratiğini özellikle kısmeti kapalı olan genç kız ve erkekler yaparlar.(Bkz. Resim 40) Türbenin giriş kısmında niyaz taşı bulunmaktadır. Bu taşın üzerinde üç ok bulunmaktadır. Bu oklar bu civarda üç büyük zatın yattığına

³¹⁰ [http://agucan.blogspot.com\(27.03.2010\)](http://agucan.blogspot.com(27.03.2010))

³¹¹ Yahya Mustafa Keskin; Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sün Örneği, Ankara 2004, s.89 vd..

³¹² Kazım Kaya, 1936 Tunceli Doğumlu, Emekli

delâlet eder. Ziyaretçiler türbeye girerken bu taşı öper ve niyazda bulunur.³¹³ (Bkz. Resim 41) Türbeye girerken sol tarafta mum yakma yeri vardır. Gelen ziyaretçiler burada mum yakmaktadırlar.(Bkz. Resim 42) Adağı olan ziyaretçiler burada kurban keserler. Kurban için özellikle yaz ayları tercih edilir. Cumartesi, Pazar ve Perşembe günleri kurban için daha fazla tercih edilen günlerdir.³¹⁴ Türbeye her türlü hastalık için gelinmektedir. Koca Seyit Türbesi ve bu ziyaret alanındaki Koç Baba ziyareti yörede özellikle çocuğu yaşamayan ve olmayan aileler tarafından ziyaret edilip adaklar adanmaktadır.³¹⁵ Yine köy halkı kuraklık döneminde bu ziyarete gelmekte ve yağmur yağması için dua etmektedirler. Yağmur duasına ise kurak yılların Mayıs aylarında yani yağmurun ekine faydası olacağı aylarda başvurulur. Yine akşamları ve bayram akşamlarında köy halkı bu ziyaret mahallinde toplanmakta ve evlerinde hazırladıkları yiyecek türünden lokmaları (yağlı yufka, tavuk dolması vs.) buraya getirerek hep beraber birbirlerine ikramda bulunurlar. Buna köy halkınca “lokma kesmek” denmektedir. Ziyarete gelenlerden bazı kişilerin tübedeki sandukanın örtüsünü öptükleri ve yüzlerine sürdükleri de görülür. Bu arada adağı olan ziyaretçiler burada kurbanlarını kesmekte ve tasadduk etmektedirler.³¹⁶

2.1.2.2.8.2. Kara Arap

Türbe Elazığ merkez Sün köyünde Tacımuşağı mahallesinde müstakil bir ev içinde yer alan bir mezar ziyaretidir. Ziyaretin yer aldığı ev, türbegâh ve ziyaretgâha girerken solda yer alan bir mutfaktan oluşmaktadır.(Bkz. Resim 43) Tacımuşağı mahallesinde oturanlar kendilerinin Sün köyüne Horasan’dan geldiklerini ve Koca Seyyid’in neslinden olduklarını söylerler.

Kara Arab’ında Koca Seyyid’in neslinden geldiği, doğum ve ölüm tarihlerinin bilinmediği söylenir. Rivayete göre, Kara Arap çocukları çok severmiş. Bu yüzden gelen ziyaretçiler bezden ve naylondan yaptıkları bebekleri getirip bu ziyarete bırakırlar.(Bkz. Resim 44) Bu bebeklerin Cuma akşamları Kara Araba hizmet ettiklerine

³¹³ Leyla Yücel; 1948 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı; Kazım Kaya, 1936 Tunceli Doğumlu, Emekli

³¹⁴ Leyla Yücel; 1948 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı

³¹⁵ Leyla Yücel; 1948 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı; Y. Mustafa Keskin; Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar,”İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 6”, Elazığ 2001, s.44 vd.

467Nermin Erdentuğ; Sün Köyü’nün Etnolojik Tetkiki, Ankara 1971, s.12, 50

468Makbule Öztürk, 1930 Elazığ Doğumlu, Bu Türbenin Bakımını Yapmakta

inanılır. Getirilen bu bebekler çürümeye yüz tuttuğu zaman temiz bir beze sarılarak adeta kefenlenerek toprağa defnedilir.³¹⁷

Bu ziyaret alevi mezhep inancına mensup vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyarete eskiden yoğun olarak Perşembe ve Cuma günleri gelinmesine rağmen şimdi daha ziyade Pazar günleri ziyaret edilmektedir. Ziyarete her türlü hastalık için gelinmektedir. Fakat özellikle buraya çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olma maksadıyla ve ayrıca rahatsız olan çocuklar getirilmektedir. Rivayete göre;yöre halkından Tülay Demirel'in o zaman 5-6 yaşlarında sara hastası olan çocuğu bu ziyarete getirmiş ve çocuğu iyileşmiştir. Bunun üzerine burada bir kurban kesip tasadduk etmiştir. Ayrıca türbenin iç temizliğini, boya-badanasını yaptırıp ve tavanını tamir ettirmiştir. Kendisi Fransa'da olup her tatile geldiğinde burayı mutlaka ziyaret eder, kurban kesip tasadduk eder. Ayrıca çocuğu olmayıp türbeyi ziyaret ettikten sonra çocukları olanlarda buraya gelip kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler. Ziyaretin bulunduğu alanda kurban kesme yeri bulunmaktadır. Kurbanlar kesilip pişirilmeden dağıtıldığı gibi köylüler davet edilip pişirilerek ikram da edilir. Bu durumda kadınlar pişen eti evlerine götürür, erkeler ise türbe önünde kurulan sofrada yerler. Türbe içerisinde kabrin yanında bulunan ağaçtan sütunlara gelen ziyaretçiler tarafından dilek tutulup bez bağlanır. Ayrıca türbede kabrin çevresinde ağaç sütunun etrafındaki topraktan alınarak suya katılıp şifa niyetiyle teberrüken içilir. Çamuru ise vücudun ağrıyan yerlerine sürülür. Türbenin önünde mum yakma yeri bulunup gelen ziyaretçiler burada mum yakarlar. Ziyaretin yanında ziyaret ağacı olarak kabul edilen bir dut ağacı bulunmaktadır. Bu dut ağacının kuruyan dalları yöre halkı tarafından evlerine başlarına musibet geleceği korkusuyla götürülmeyip kurban eti pişiriminde kullanılır.³¹⁸

2.1.2.2.9.Pirinçci Köyü

2.1.2.2.9.1. Ağu İçen Evlatları

Elazığ merkez Pirinçci köyünde bulunmaktadır. Türbe düz olup giriş ve makam (türbegâh) olmak üzere iki bölümden oluşan bir yapıdır. Türbenin bitişiğinde Alevi mezhep inancına göre bu yörede dede kabul edilen Mithat Dede'nin evi ve gelen

³¹⁸ Makbule Öztürk, 1930 Elazığ Doğumlu, Bu türbenin Bakımını Yapmakta

ziyaretçilerin kesilen kurban etinden yemek hazırlamaları için bir mutfak bulunmaktadır. Mutfağın içinde kurban etlerini pişirmek için ocaklar da bulunmaktadır. Ayrıca türbenin önünde gelen ziyaretçilerin oturmaları için üstü çatı ile kapatılmış ve altına beton dökülmüş geniş bir oturma alanı mevcuttur. Bu alanda oturma bankları da yer alır. Yılın belli dönemlerinde bu alanda semah gösterileri yapılmaktadır. Ziyaret alanında üzerinde “Kazım kızı Bilge Kaya anısına yapılmış 03.07.2006” yazılı bir çeşme bulunmaktadır.(Bkz. Resim 45)

Türbede Ağuıçen soyundan gelen baba Seyyid Halil Dede ile oğul Seyyid Rahim Dede'nin kabirleri bulunmaktadır. Türbe içinde asılı olan levhaya göre bu zatlardan Seyyid Halil Dede'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Fakat onun 1965 yılında vefat ettiği belirtilir. Seyyid Rahim Dede ise 1337 yılında doğmuş olup 1994 yılında vefat etmiştir ve vasiyeti gereği babasının yanına defnedilmiştir.

Bu türbede yatan zatlar Tunceli Hozat ilçesinin Karabakır (Bargini) köyünde metfun bulunan Ağuıçen Seyit Mençek İrfani'nin soyundandırlar. Ağuıçen kardeşler hakkında tarihi ve menkıbevi bilgileri Koca Seyyid ile ilgili bölümde anlatılmıştır. Yalnız Seyyid Mençek ile ilgili şöyle bir menkıbe de vardır. Mençek İrfani Hazretlerinin kerametlerini duyan Urfa Paşası Mençek İrfani'yi çağırarak, “Senin için keramet sahibi bir insan diyorlar. Eğer sen keramet sahibi bir insansan Hazreti İbrahim nasıl ateşte yanmayıp nebi bir kişi olduğunu gösterdiyse sen de veli bir kişi olduğunu göster” diyor. Seyyid Mençek'i ateşe atıyor. Onun bu ateşte yanmadığını görünce veli bir kişi olduğuna kanaat getiriyor.³¹⁹

Ziyaret için belirli bir gün olmayıp haftanın her günü burası ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret Alevi mezhep inancına sahip vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyarete her türlü hastalık ve dilek için gelinmektedir. Bununla beraber daha çok çocuğu olmayanlar, baş ağrısı bulunanlar, genç bayanlardan bayanlar ve erkeklerden kısmeti kapalı olanlar ziyaret etmektedirler. Adağı bulunan ziyaretçiler burada kurban kesip tasadduk etmektedirler. Ayrıca ziyarete gelenler kendilerinden sonra gelenlerin şifa niyetiyle yemeleri için sandukanın üzerine şeker vb. gıda türünden lokma olarak bırakırlar. Türbe içindeki sandukanın taşının üzerinde mum yakıldığı da tespit

³¹⁹ Kazım Kaya, 1936 Tunceli Doğumlu, Emekli

edilmiştir. Ziyaret içinde On İki İmam, Hacı Bektaş Veli, Hazreti Hüseyin ve Hazreti Ali ile ilgili çeşitli tablolar ile Atatürk portresi bulunmaktadır. Her yıl Ağustos'un ilk haftasında burada toplu ziyaret yapılmaktadır. Kurbanlar kesilip ikram edilmekte ve semah gösterileri (cem ayinleri) yapılmaktadır. Ziyarete gelenlerin bazıları sandukanın üzerindeki örtüyü öpmekte ve yüzlerine sürmektedirler.³²⁰

2.1.2.2.10. Balpınar (Pirik) Köyü

2.1.2.2.10.1. Selvi Baba

Ziyaret, Elazığ'a yaklaşık 27 km.uzaklıkta bulunan Balpınar (Pirik) köyünün üst tarafında yüksek bir tepede bulunmaktadır. Ziyaret mevkiinde herhangi bir türbe bulunmamaktadır. Burada yer alan ziyaret ağacının altında etrafı taşlarla çevrili mezar ziyareti bulunmaktadır. Yöre halkından bazıları ise burada herhangi bir yatırın bulunmadığını ve burada yer alan ağacın ziyaret ağacı olarak kabul ederler. (Bkz. Resim 46)

Bu yatırın "Selvi Baba"ya ait olduğu söylenir. Ziyaret mevkiinde ziyarete gelenlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşıladıkları veya yatıya kaldıkları tek odadan oluşan bir yapı vardır. İçerisinde ziyarete gelenlerin kullanması için çeşitli mutfak eşyaları, Kuran-ı Kerim ve dua kitapları bulunmaktadır. bu ziyaret mevkiinin yüksek olması, kış şartlarının da ağır olması nedeniyle ziyaret daha çok yaz mevsiminde ziyaret edilir. Ziyaret için daha çok Cumartesi ve Pazar günleri tercih edilir. Ziyarete yöre halkıyla birlikte Tunceli, Erzincan ve Malatya gibi çevre il ve ilçelerden de gelmektedir. Bu ziyarete daha çok Alevi kesimden vatandaşlar gelmektedir. Ziyarete her türlü hastalık için gelindiği gibi daha çok çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olmak maksadıyla gelirler. Gelen ziyaretçiler burada yer alan ağaçlara bez bağlamaktadır. Yatırın yanında yer alan mum yakma yerlerinde mum yakmaktadırlar.(Bkz. Resim 47) Ziyaret alanında kurban kesim yerleri bulunmaktadır. Ayrıca kurban etinin pişirilmesi için ocaklar bulunmaktadır. Niyet ve maksatlarına kavuşan ve adakta bulunan ziyaretçiler adaklarını buraya getirip kesmekte ve tasadduk etmektedirler.³²¹

³²⁰ Mahmut Arslantaş, 1934 Elazığ Doğumlu, Pirinçci Köyünde İkamet Etmekte

³²¹ Saadettin Arslan, 1955 Elazığ doğumlu, Keban Milli Eğitim Müdürlüğünde Çalışıyor.

2.1.2.2.11.Hıdır Baba Köyü

2.1.2.2.11.1. Hıdır Baba

Ziyaret, Elazığ merkez köylerinden Hıdır Baba köyünde bulunup bir mezar ziyaretidir. Türbeye dışarıdan bakıldığında bir anıt mezarını andırmaktadır. Türbenin etrafı beton duvarla çevrilip, bu duvarın üstüne betondan yapılan bahçe çiti konulmuştur. Sanduka biçiminde olan bu mezar iki basamaklı olup kaide üzerine oturtulmuştur. Üzeri açık olan Hıdır Baba türbesi alışla gelen Türk türbe geleneği dışında yapılmış olmasına rağmen plan olarak ise Türk-İslam anıt mezarı geleneğine uygundur. (Bkz. Resim 48)

Hıdır Baba'nın tarihi kişiliği hakkında herhangi yazılı bir bilgi mevcut olmayıp elde edilen veriler ise yöre halkından derlenen sözlü rivayetlere dayanır. Yöre halkında bir kısmı bu zatın İslam ordularının Anadolu'ya yaptıkları akınlar sırasında burada şehit olduğunu söylerler. Büyük bir ihtimalde O, Battal Gazi veya Abdulvehhap Gazi'nin kumandanlık yaptığı İslam ordularında bir askerdi. Rivayete göre O, Battalgazi'nin babası Hüseyin Gazi komutasında ve askerleri arasında savaşır ve "Mahan" adında bir komutanı ve askerlerini yenerler. Malatya'ya geri dönüş sırasında Hıdır Baba'nın yaralı olması ya da başka bir nedenle vefat etmesi sonucu bugünkü yerine defnedilir. O günden bugüne kadar burada bazı zamanlarda Hıdır Baba'nın insanlara ruhaniyrti itibariyle görünmesi gibi olağanüstü olayların görülmesi üzerine burası ziyaretgâh olarak kabul edilir.³²² Öte yandan Şamil Cengiz Yılmaz, *Ahilik ve Harput* adlı makalesinde Hıdır Baba'nın Ahi Teşkilatına mensup olduğunu belirtmektedir.³²³

Bir başka rivayete göre O, Sultan IV. Murat Han'ın askeriymiş. Malatya Pötürge'de türeyen bir eşkıyanın halka zulmetmesi üzerine durum Sultan IV. Murat Han'a iletiliyor. IV. Murat, içinde Hıdır Baba'nın da bulunduğu bir manga askeri gönderip eşkıyayı ikaz ettiriyor. Bu eşkıya bir süreliğine yöre halkına karışmıyor. Bir süre sonra tekrar zulmetmeye başlayınca IV. Murat aynı bölük askeri tekrar gönderiyor. Bunlar eşkıyayla çatışır. Bu sırada yaralanan Hıdır Baba Elazığ merkez köylerinden Hıdır Baba köyüne yönelerek Pertek tarafında bulunan ve halk arasında Sultan Hıdır (Üryan Hıdır)

³²² G. Aydoğmuş; *Harput Kültüründe...*, s.267

³²³ Şamil Cengiz Yılmaz; "Ahilik ve Harput", *Harput Çırası Kültür ve Yaşam Dergisi*, Sayı:14, İstanbul 2009, s.19

olarak bilinen kız kardeşinin yanına gitmek ister. Fakat Hıdır Baba türbesinin bulunduğu bu yerde atından düşerek şehit olur ve buraya defnedilir.³²⁴

Türbenin inşası ile ilgili yöre halkı tarafından yaşanmış olduğu söylenen şu olay anlatılır. Rivayete göre, türbenin bulunduğu yerin alt tarafı köy sakinlerinden Mehmet Özdemir adlı kişinin mülkiyetinde bulunmaktadır. Mehmet Özdemir kendisine ait olan bu türbenin yaklaşık 200–300 metre aşağısında kendisine ait bir ev ve tesis yaptırmaktadır. Bir gece inşaat halinde olan bu yerde bulunan köpek sürekli havlar. Dışarıdan ise Zülküf Usta diye bir ses gelir. Bunun üzerine inşaat ustalarından Zülküf Bey kapıyı açtığı anda uzun boylu, ak sakallı, cübbeli ve asalı birini görür. Bu zat Zülküf Usta'ya “Oğlum Mehmet'e söyle evini buraya yapıyor, benim de türbemi yaptırın. Yalnız türbenin üzerini kapamasın ki Allah'ın rahmetinden mahrum olmayayım.” der. Bu olay Zülküf usta tarafından Mehmet Bey'e aktarılır. Mehmet Özdemir durumu köyün ileri gelenlerine anlatır. Onlar da kendisine “Bu köyde senden zengini ve inançlısı da olsa Hıdır Baba bunu senden istemiştir. Dolayısıyla bunu senin yapman gerekir” demişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Özdemir kendi inşaatını bırakıp, projesini de bizzat kendisinin çizdiği bu türbeyi masraflarını karşılayarak yaptırır. Ankara Üniversitesi İnşaat bölümünde çalışan eniştesi Şabah Bey de kendisine proje konusunda yardımcı olmuştur.³²⁵

Ziyaret, Hıdır Baba köyünde yüksekçe bir tepede yer aldığından daha çok sıcak mevsimlerde ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete, daha çok vücudunun çeşitli yerlerinde ağrısı bulunan hastalar, çocuğu olmayan kadınlar ve felçli hastalar tarafından daha çok rağbet edilmektedir. Gelen kişiler şifa bulmak amacıyla Kur'an okuyup bağışlamakta, dua etmekte ve kurban adağında bulunmaktadır. Hastalıklarının iyileşmesi durumunda ise buraya gelip kurbanlarını kesip tasadduk etmektedirler. Ayrıca çocuğu olmayıpta ziyarete gelip çocuğu olan kadınlar eğer çocukları erkek olursa ismini Hıdır koymaktadırlar.

³²⁴ Mehmet Özdemir, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf

³²⁵ Mehmet Özdemir, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf

2.1.2.12. Perçenç Köyü

2.1.2.12.1. Perçençli Hacı Mehmet Baba

Perçençli Mehmet Baba, Arındıklı Ali Baba'nın şeyhi, Hacı Ömer Baba'nın Kadirilikten halifesidir. Babası Halim Efendi kendisini yetiştirmesi için genç yaşta Kövenkli Hacı Ömer Baba'nın emrine vermiş ve 17 yıl Hacı Ömer Baba'ya hizmet etmiş, ilim ve tasavvuf dersleri alarak kendisini yetiştirip Onun halifesi olmuştur. Osmanlı Devletinin son dönemleri olan Devlet-i Aliyye döneminde 16 veya 17 yıl askerlik yaptığı rivayet edilir. Asiye Hanımla olan evliliğinden çocuğu olmamıştır.³²⁶

Perçençli Hacı Mehmet Baba Siirtte askerlik yaparken bir ağa bilinmeyen bir sebepten delirir. Yakınları Hacı Mehmet Baba'nın askeri birliğine gelerek komutanından izin alarak Hacı Mehmet Baba'yı şifa bulması için alıp ağanın evine götürürler. Hacı Mehmet Baba ağanın oturduğu ve üzerine kapısının kilitlendiği odayı açtırıp ağanın yanına girer ve ona sen bu yakınlarından ne istiyorsun? Niçin kendini deliliğe vurmuşsun diye sorar. Ağa ise “Efendi benim iradem şu anda kendi elimde değil” diye cevap verir. Hacı Mehmet Baba okumak için bir bardak su ister. Bir Fatıha üç İhlâs okuduktan sonra suya üfler ve ağaya, “Besmele ile bu suyu iç. Şifayı da Allah'tan dile diyerek verir. Ağa suyu içtikten sonra yakınlarına yanına gelebilirsiniz. Bende o eski delilik hali kalmadı” der ve Hacı Mehmet Baba'yada teşekkür eder.³²⁷

Perçençli Mehmet Baba 1961 yılında vefat etmiştir. Günümüzde yöre halkı ve muhibleri tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ayrıca akıl, ruh ve sinir hastalığına yakalananlar kabrine götürülüp kendileri için şifa bulmaları açısından dua edilir.³²⁸ Şeyh Mehmet Efendi'nin kabrine sadece ziyaret amaçlı gidilmektedir.

2.1.2.12.2. Perçençli Şeyh Hacı Ali Efendi

Elazığ-Bingöl karaya yolunun 8. Km. sinden Akçakiraz köyüne ayrılan yolun sağındaki mezarlık içerisinde (Elazığ merkeze bağlı Akçakiraz beldesi mezarlığında bulunmaktadır). 1757/58 olarak tarihlendirilmektedir.

³²⁶ 1953 Pertek doğumlu, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

³²⁷ İ. Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

³²⁸ İ. Kan, 1953 Pertek doğumlu, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

Elazığ eski valilerinden Ahmet İzzet Paşa tarafından ve onun valiliği döneminde yapılan türbe baldeken tarzındadır. Dört sütunu birbirine bağlayan sivri kemer üzerine üst örtü oturtulmuştur. Sütunların kaide seviyesine kadar beton bir çerçeve oluşturulmuş, kemerler sütun başlığı üzerine oturtulmuştur. Üst örtünün ortasına küçük ölçekli kubbe oturtulmuştur. Demir parmaklıklarla çevrelenen türbenin içinde mezar taşı şahideleri bulunmaktadır. Yapının restore edildiği görülmektedir..³²⁹

Şeyh Hacı Ali Efendi 1670 (Hicri 1081) yılında Perçenç'te doğmuştur. Harput medreselerinde tahsile başlamıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih medreselerinde ders görmüş ve icâzet almıştır. Aynı zamanda Şâzili tarikatına intisab ederek seyr-i sülûk görmüş, halifelik makamına erişmiş ve aha sonra Hacı Ali Efendi Harput'a dönmüştür. Harput'a gelince bütün dikkat ve gayretini tasavvufa vermiş ve oldukça ilerlemiştir. Mevcut bulunan bir el yazması bir risalede Şeyh Ali Efendi için "Ezkar-ı ilahiyle müstağrak-i fillah ve nadirülvücut bir kibritiyet-i ahmer idi" şeklinde bir ifade kullanılmıştır.³³⁰

Şeyh Hacı Ali Efendi ile ilgili şöyle bir olay anlatılır. Rivayete göre, Elazığ eski valilerinden Ahmet İzzet Paşa'nın başından hastalık olarak bir felç olayı geçer. Doktorlar çare bulamazlar. Şeyh Ali Efendi'nin kabrine gitmesini dua etmesini ve Allah'tan şifa dilemesini tavsiye ederler. Bunun üzerine Şeyh Ali Efendi'nin kabrine gider Kur'an okuyup bağışlar ve iyileşmesi için dua eder. kabrin başında kebdisine uyku galebe çalar ve uyur. Şeyh Ali Efendi rüyada kendisine " Kalk yürü evladım" der. İzzet Paşa felçliyim yürüyemem der. Şeyh Ali Efendi iki kez daha kendisine kalk yürü der üçüncü söyleyişte hem uykudan uyanır hem de yürür. Böylece felç hastalığından kurtulmuş olur. bilahare mezarın üstüne müştemilatı ile beraber bir türbe yaptırmayı düşünür. şeyh Ali Efendi rüyasında kendisine türbe istemem ancak dört sütun üzerine küçük bir kubbe koyman kifayet eder. der.bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa bugünkü mevcut dört sütun ve bir kubbeli etrafı açık türbeyi yaptırmış olur.³³¹

³²⁹ Celil Arslan;a.g.t., s.306

³³⁰ İ.Sunguroğlu, Harput Yollarında, C.II, s. 123 vd.

³³¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

Mezar taşında yer alan kitabeye göre, 1758 (Hicri 1171) yılında vefat etmiştir.³³² Şeyh Hacı Ali Efendi'nin kabri yöre halkınca yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Her türlü hastalık için bu ziyarete gelinmekle beraber buraya daha çok akıl ve ruh ve felçli hastalar getirilmektedir. Gelen Kişilerce burada Kur'an okunup başışlanmakta ve dua edilerek Allah'tan şifa temenni edilmektedir.

2.1.2.2.13.Sarılı Köyü

2.1.2.2.13.1. Ziyaret Tepesi

Ziyaret, Elazığ merkez Sarılı köyünde Ziyaret Tepesi adı verilen mevkide yer alır. Bu tepede adının Arif Hikmet olduğu söylenen fakat kabri belli olmayıp bir makam mevcuttur. Bu zatın Fatih Ahmet Baba'nın kardeşi olduğu söylenir. Buraya Fatih Ahmet Baba'yla Harput'un fethine geldiği ve burada şehit düşüp buraya defnedildiği söylenir.

³³³

Bu ziyaret hakkında birçok menkıbe ve efsane anlatılır. Rivayete göre, seferberlik döneminde Tadım köyü yönünden Ermeniler baskına geldiği zaman ziyaret tepesi mevkiinde gökkuşağına benzer manevi bir setle karşılaşmış ve geri dönmüşlerdir. Aksaray mahallesinde oturan ve ihtida eden Ermeni asıllı bir kadın bu olayı doğrulamıştır. Yine anlatılan bir başka rivayete göre; güz mevsiminde Sarılı köyünde Ahmet Demir'in 3-4 yaşlarında olan kızı kaybolur. Yöre halkı tarafından iki gün boyunca aranır. Ziyaret tepesinde çocuğa ulaşılmınca ailesi tarafından kendisine "Yavrum sen korkmadın mı?" diye sorarlar. Çocuk ise "Hayır ben korkmadım. Beni yaşlı, sakallı bir amca kucağında uyuttu" şeklinde cevap vermiştir.³³⁴

Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü ziyaret edilmektedir. Ziyarete her türlü hastalık için gelindiği gibi daha çok çocuk sahibi olmak amacıyla buraya gelinmektedir. Rivayete göre, Haroğlu'ndan konuşamayan kız çocuğu hasta olan bir aile kız çocuğuyla bu ziyarete gelir. Bu ailenin kız çocukları iyileştiği gibi ayrıca daha sonra bir de erkek çocuk sahibi olmuşlardır. Günümüzde pek görülmemesine

³³² İ.Sunguroğlu, Harput Yollarında, C.II, s.124

³³³ Şükrü Bakırcı, 1945Elazığ Doğumlu, Emekli

³³⁴ Osman Er, 1924 Elazığ Doğumlu, Emekli; Şükrü Bakırcı, 1945Elazığ doğumlu, Emekli.

rağmen geçmişte burada çok kurban kesilirmiş. Ayrıca ziyarete gelenler bu makam para bırakır ve burada mevcut alan ağaca dilek dileyip bez bağlarlar.³³⁵

2.1.2.2.14.Örençay Köyü

2.1.2.2.14.1. Refik Baba

Refik Baba türbesi, Elazığ merkez Örençay (Hinsor) köyünde bulunmaktadır. Türbe üstü çatılı olup giriş kısmı (mescit) ve makam yani türbegah olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı mescit olarak kullanılıp sonradan inşa edilmiştir. Makam (türbegah) kısmına mescit kısmında yer alan kapıyla girilmektedir. Refik Baba'nın kabri tahta bir sanduka şeklinde yapılmıştır. (Bkz. Resim 49)

Tarihi şahsiyeti hakkında yazılı herhangi bir belge bulunmamaktadır. Yöre halkı tarafından onun Fatih Ahmet Baba'nın büyük kardeşi olduğu söylenir. Kabrinde daha önceleri mezar taşının bulunduğu ancak bunun daha sonra çıkarılıp başka yere götürüldüğü söylenir.³³⁶ Bu ziyaretgahın bulunduğu alanda sonradan yapılan mescit tarafında bir akasya ağacı olduğu ve bu ağacın altında iki Saliha kadının mezarının bulunduğu söylenir. Ancak mescit kısmı yaptrılırken bu salih kadınların mezarları mescit binasının altında kalmıştır. Bugün bu salih kadınların mezarlarını mescit içinde yer alan çeşme kısmında olduğu söylenir. Kabri, Örençay'a yakın bir köy olan Arındık'ta bulunan Ali Baba'nın anlattığına göre Emin Baba bu türbeye geldiği zaman mezara sırtını dönerek Fatih ve İhlâs okuyarak bağışlarmış. Sebebini soranlara ise "Burada medfun bulunan salih bir kadındır. Merhamiyetten dolayı sırtımı dönüp okuyorum" cevabını vermiştir.³³⁷

Harput'ta medrese eğitimi görmüş ve bir süre Örençay köyünde fahri imamlık görevinde de bulunmuş olan Sıtkı Efendi, Refik Efendi'nin Harput'ta medfun bulunan Fatih Ahmet Baba'nın ağabeyi olduğunu söylemiş. Bu zatın isminin "Refik" olduğu da yine Sıtkı Efendi'nin rivayetlerine dayanmaktadır.³³⁸

³³⁵ Mustafa Demir, 1950 Elazığ Doğumlu, Muhtar

³³⁶ Şükrü Karaaslan, 1939 Elazığ Doğumlu, Emekli

³³⁷ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³³⁸ Akif Karataş, 1969 Pertek Doğumlu, İmam-Hatip

Burası her türlü dilek ve hastalık için ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belli bir gün ve zaman seçilmez. Ziyarerte psikolojik rahatsızlıklar başta olmak üzere her türlü hastalık için gelinmektedir. Gerek rahatsızlığına şifa bulan kişiler gerekse bir adağı olan lar buraya gelip kurbanlarını keserek tasadduk etmektedirler. Kendisiyle görüştüğümüz köy imamı önceleri ziyaret çevresindeki ağaçlara bez bağlanmasına rağmen günümüzde buna izin vermediklerini söylemektedir. Ayrıca ziyaret yerinde kurban kesilmesini de usül, erkân ve adâbına uygun kesmedikleri gerekçesiyle hoş karşılamadıklarını ve ziyaretçileri bu konuda da uyardıklarını ifade etti. Burada eskiden daha sık kurban kesilirken günümüzde kurban olayı daha nadir görülür.³³⁹

2.1.2.2.14.2. Şifalı Su

Yöre halkı tarafından şifalı olduğu söylenen bu su, Örençay Köyü'nde Akpınar mevki adı verilen yerde ve yolun üst tarafında yer alır. Su kaya parçalarının arasında tabii olarak çıkmaktadır. Yazı serin, kışın ise ılık bir şekilde akan suyun tuzlu ve acı arası bir tadı vardır. Bu suyun allerji ve cilt hastalıklarına faydalı olduğu rivayet edilir. Bu bilgiler bilimsel bir tespit olmayıp yöre halkının deneyim ve rivayetlerine dayanmaktadır. Yöre halkı bu suyu kutsal kabul ettiklerinden temizlik işlerinde kullanmamaktadır. Ayrıca ziyaret alanında yiyeceklerini pişirirken az miktarda bu sudan da katmaktadırlar.³⁴⁰

2.1.2.2.15. Dereboğazı (Kürdemlik) Köyü

2.1.2.2.15.1. Hamza Baba

Hamza Baba ziyareti Elazığ'a bağlı Dereboğazı (Kürdemlik) köyünde, köy mezarlığında yer almaktadır. Etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar mermer taşla kaplı olan bir mezar ziyaretidir.

Hamza Baba'nın tarihi kişiliği hakkında herhangi yazılı bir belge bulunmayıp hakkında elde edilen bilgiler daha çok sözlü rivayetlerden ve hakkında anlatılan menkıbevi olaylardan ibarettir. Hamza Baba, önceleri kendi yöresinde yol kesen ve evleri açarak soyan bir eşkıya olarak bilinirmiş. Bir gün Kövenkli Hacı Ömer Baba kendisine, "Bizim

³³⁹ Filiz Dağdeviren, 1982 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı.

³⁴⁰ Akif Karataş, 1969 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip

dergâha gel ve bize mürid ol” diye söyler. Bunun üzerine Hamza Baba, “Size mürid olmanın şartları nedir” diye sorar. Hacı Ömer Baba, Hamza Baba’ya “Senin için şu üç şart esastır: Yalan söyleme, merhametli ol insafı elden bırakma, bir de beş vakit namazını zamanın kıl ve terk etme.” diye cevap verir. Bunun üzerine Hamza Baba, daha önce yapmış olduğu bütün kötü fiillerden ve günahlardan dolayı tövbe eder ve Hacı Ömer Babanın dergâhına gidip gelmeye başlar ve Onun en sadık müridlerinden biri olur. Ancak O, yine bir gün nefsinin isteği doğrultusunda bir gece, bir evi soymaya gider. Elindeki küçük testereyle kapının zornağını uzun süre kesmek için uğraşmışada başaramaz. Yüreğine bir korku düşer. Dönüp evine gelir ve uyur. Rüyasında Şeyhi Hacı Babayı görür. Hacı Ömer Babanın kolunun sarılı olduğunu görünce, “Koluna ne oldu? diye sorar. Hacı Ömer Baba da kapını zornağı diye azdaha kolumu kesecektin oğul. Demiş uykudan uyanmış ve kalkıp Hacı Ömer Baba’nın dergâhına gelir. Gerçekten de Hacı Ömer Baba’nın kolu sarılıdır ve “Koluna ne oldu? diye sorulunca yukarıdaki cevabı alır. Bu olaydan sonra Hamza Baba’nın eşkıyalığı tamaamen terk ettiği ve Hacı Ömer Babaya çok sadık bir mürit olduğu söylenir.³⁴¹

İl eski müftüsü merhum müftü Halil Bilginoğlu’nun dedesi Halil Efendi İzzet Paşa Camii yanındaki eski medresede çocuk okuturken Hamza Baba yanına gelmiş. Bu arada Ruslar Çapakçur’u (Bingöl) işgal etmekte ve top sesleri duyuluyormuş. Bunun üzerine Halil Efendi, Hamza Babaya, “Hamza Baba bugün için babalığını göster” demiş. Hamza Baba’da Ona, “Ne demek istiyorsun?” deyince Hail Efendi, “ Ne diyem bak top sesleri geliyor. Ruslar yarında buraya gelirler” diyerek cevap verince o sırada Halil Efendi’nin gözünün perdesi kalkmış Hamza Baba’nın asasının ucunu Rus askerinin göğsüne dayadığını görmüş. Hamza Baba, Halil Efendi’ye “Oradan bir adım bile bu tarafa grecemezler” demiş. Gercektende Rus askerleri kısa süre içinde geri çekilmeye başlamışlar.³⁴²

Hamza Baba Hicri 1330 yılında vefat etmiştir. Bugün kabrine yöre halkı tarafından daha çok ziyaret amaçlı olarak gidilmektedir. Günümüzde Hamza Baba’nın kabrine ziyaret amaçlı gidilmekle beraber akıl ve ruh hastalığına yakalananlar ile baş ağrısı gibi rahatsızlığı bulunan kişilerce de ziyaret edilmektedir. Buraya giden kişiler Kur’an-ı Kerim okuyup bağışlamakta ve şifa bulmak amacıyla dua etmektedirler.

³⁴¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁴² İsmail Görkem, Elazığ Efsaneleri, s.158-159

2.1.2.2.16. Altınkuşak Köyü

2.1.2.2.16.1. Meryem Ziyareti (Ziyaret Ağacı)

Ziyaret, Elazığ merkez Altınkuşak (Sarını) Köyü'nün 1 km. batısında bir tepede kayalık içerisinde bulun akasya türü ağaç ziyaret kabul edilmektedir. Yöre halkı tarafından "Kara Ağaç" olarak isimlendirilen bu ağaç, yine yöre halkı tarafında ziyaret edilmektedir. Yöre halkı tarafından bu ziyaret mekânına Meryem Ziyareti adı da verilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Özellikle kurak geçen mevsimlerde bu ziyaret mahalline yağmur duasına gidilmekte ve kurbanlar kesilip yağmur yağması için dua edilmektedir. Bunun dışında çeşitli istek ve maksatlar doğrultusunda da burası ziyaret edilmekte ve niyazda bulunmaktadır. Ziyaretçilerin bir kısmı dilek dileyip ağaca bez bağlamaktadırlar. Dileklerinin gerçekleşmesi durumunda adak dileyenler burada kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler.³⁴³

2.1.2.2.17. Küllük Köyü

2.1.2.2.17.1. Ziyaret Ağacı

Ziyaret, Elazığ merkez Küllük köyü ile Ortaçalı köyleri arasında ormanlık arazinin alt tarafında yer alan bir ağaç ziyaretidir. Burada ziyarete konu olan iki dut ağacı arasına kurumuş ağaç dalları bırakılmıştır. Genelde bu ziyareti çocuğu olmayan kadınlar ziyaret etmektedirler. Gelen ziyaretçilerden bir kısmı bu ziyaret mahalline yumurta, şeker vb. yiyecek ürünleri bırakırlar. Yine ziyaretçilerden bir kısmı kurbanı temsilen burada tavuk, horoz kesip ikram ederler. Ayrıca sancısı olan havyanlar buraya getirilerek bu ağaçların etrafından dönderilir. Bazen de sancısı olan hayvanın yuları getirilerek ağaçların gövdelerine sürülür ve etrafında dödürülerek şifa ümit edilir.³⁴⁴

³⁴³ Zeki Çelik, 1959 Elazığ Doğumlu, İmam Hatip

³⁴⁴ Yusuf Kartal, 1956 Elazığ Doğumlu, İmam Hatip

2.1.2.2.18. Güneyçayırı Köyü

2.1.2.2.18.1. Muzdafir Baba (Muzaffer) Baba

Bu ziyaret, Güneyçayırı köyünde, yöre halkınca Cuma Bağları diye bilinen ve topoğrafya haritalarında ise Yumurta Tepesi olarak adı geçen mevkide yer alan alıç ağacı ziyaretidir. Ziyarete konu olan bu alıç ağacı Muzdafir (Muzaffer) Baba ismiyle sembolleştirilmiştir. Bu ziyaret mahalli çocuğu olmayanlar veya olupta kısa süre içinde vefat edenler ve çocuğu gelişmemiş ve çelimsiz olan kişilerce rağbet görmektedir. Ziyarete gelen kişiler burada iki rekât namaz kılar ve dileklerinin gerçekleşmesi için Allah'a niyazda bulunur. Burayı ziyaret edip istek ve amaçlarına ulaşan ziyaretçiler çocuğuyla birlikte bu ziyaret mahalline gelir mevlid okutur ve kurban keserek tasadduk eder. Buraya gelen ziyaretçilerin eğer çocukları erkek olursa ismini Muzaffer kız olursa Müzeyyen ismini koyarlar.³⁴⁵

2.1.2.2.18.2. Kırklar Mezarlığı

Ziyaret Güneyçayırı köyüne kavuşmadan Suludere'yi geçtikten sonra yolun güneydoğu tarafında, Köle Hasan mevkiinde yer alan etrafı demir cağlarla çevrili bir mezar ziyaretidir. Bu ziyarete daha ziyade doğumdan sonra kırk basması (albastı) ve müzmin hastalıklar için gidilmektedir. Önceleri bu mezarlığa yakın bir mesafede bulunan Kırklar Suyu adı verilen çeşmeden getirilen su ile ziyaret yakınındaki Süleyman Dikmen'in evinin banyosunda anne ve çocuğu yıkatılırdı. Bu uygulama yapılırken kırkbasmanın diye anne ve çocuğun birbirini görmemesine bilhassa dikkat edilirdi. Sonrada çocuğun elbisesinden bir parça buraya bırakılırdı. Bundaki amaç çocukla beraber gelen hastalığın burada bırakılıp çocuğun sağlıklı bir şekilde eve dönmesini sağlamaktır. Yöre halkı tarafından bu olaya "Kırk çıkartma" adı verilmektedir.³⁴⁶

³⁴⁵ Nuran Yıldırım, 1952 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

³⁴⁶ Süleyman Dikmen, 1961 Elazığ Doğumlu, Çiftçi

2.1.2.2.19.Sugözü Köyü

2.1.2.2.19.1. Delik Taş

Biri Ulukent'te Sugözü'ne giden yolun sol tarafında bir tepenin üzerinde, diğeri ise ondan ortalama 20 m. aşağıda yer alan ve diğeri nispetle daha küçük olan iki tane delikli taş bulunmaktadır. Bu ziyaret mahalline gelişemeyen, çelimsiz ve cılız çocuklar ve doğduktan sonra fazla yaşayamayacağı zannedilen çocuklar ile boğmaca hastalığına yakalanan çocuklar ailelerince getirilir. Getirilen çocuklar bu delikli taşlardan üçer kez geçirilerek ailesi tarafından delik taşın yanına bırakılarak uzaklaştırılır. Şayet çocuk ağlarsa yaşayacağına, ağlamaz ise yaşamayacağına inanılır. Ayrıca bu ziyaret mahallinde çocuğun elbisesinden bir parça bırakma, tasadduk olarak da bozuk para bırakma, şeker bırakma, mum yakma vb. uygulamalar da görülmektedir.³⁴⁷

2.1.2.2.19.2. Dilek Ağacı

Ulukent mahallesinin doğu tarafındaki delik taşın bulunduğu mevkide taşın hemen yanında küçük bir dardağan ağacı bulunmaktadır. Burayı ziyarete gelen ziyaretçiler istek ve maksatları doğrultusunda dilekler dileyip ağaca bez bağlamaktadırlar.³⁴⁸

2.1.2.2.19.3.Uçuk Pınarı

Ziyaret, Sugözü Köyüne bağlı Yedigöze mezrasının batı üst tarafında Uçuk Pınarı adı verilen mevkide taşın içinde gele bir sudur. Bu suyun yöre halkınca göz tutması, arpacık (it dirseği) adı verilen göz hastalıklarına iyi geldiği söylenir. Rahatsızlığı bulunan hastaların bu suyla gözlerini yıkadıklarında şifa bulacaklarına inanılır.³⁴⁹

2.1.2.2.20.Sarıbük (Kürdemlik) Köyü

2.1.2.2.20.1.Tan Pınarı

Bu ziyaret suyu Sarıbük Köyü'nün merkezinde yer almaktadır. Yazın soğuk, kışın ılık olma özelliği taşıyan bir kaynak suyu özelliğindedir. Sıtma hastalığı başta olmak üzere

³⁴⁷ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁴⁸ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁴⁹ İbrahim Kan, 1953 Pertek doğumlu, Öğretim Görevlisi

çeşitli hastalıklardan muzdarip olanlar şifa amacıyla bu sudan içmekte ve yıkanmaktadırlar.³⁵⁰

2.1.2.2.20.2.Dilek Ağacı

Sarıbük Tan Pınarı şifalı suyun hemen yanı başında önceleri yöre halkı tarafından ziyaret edilen bir dardağan ağacı bulunmaktaydı. Fakat coşkun su sebebiyle yerinden sökülüp başka bir yere götürülen ağacın yerinde sonradan yetişen bir badem ağacı da yöre halkı tarafından ziyaret kabul edilmektedir. Buraya ziyarete gelen kişiler çeşitli dilek ve maksatlarda bulunup ağaca bez bağlamaktadırlar. Bu ağaca zarar verilmeyip zarar verenin başına bir musibetin geleceği yöre halkınca inanılır.³⁵¹

2.1.2.2.20.3.Ziyaret Tepesi

Sarıbük'e bağlı Yenigün (Adedi) mezrasıyla Sarıbük arasında Kurkan Dağı mevkiinde Ziyaret Tepesi bulunmaktadır. Bu ziyaret tepesinde etrafı taş ile çevrili birkaç küme şeklinde meşe ağacı bulunmaktadır. Buraya her türlü hastalık için gelinir, kurban kesilir. Hatta bazı ziyaretçiler burada yatıya da kalırlar.³⁵²

2.1.2.2.20.4. Ziyaret Tepesi

Sarıbük köyü merkezinde ziyaret tepesi adı verilen mevkide ziyaret edilen bir meşe ağacı ve bu ağacın yanında ise gelen ziyaretçilerin kurban kesmesine uygun şekilde kurban kesim yeri bulunur. Bu ziyaret mahalline her türlü amaç ve maksat doğrultusunda gidilmektedir. Gelen ziyaretçilerin bir kısmı burada kurban kesip tasadduk ettiği gibi mum da yakmaktadırlar. Ziyarete konu olan bu ağaçlar kesilmeyip, kesenlerin ise başına bir musibetin geleceğine inanılır. Yöre halkının anlattığına göre; Yenigün (Adedi) mezrasından Şevket Polat isminde bir zât bu ağacı kesmeye çalışırken baltayla ayağını yaralamıştır. Bu olay yöre halkının buraya daha ziyade bir ehemmiyet vermesinde de rol oynamıştır.³⁵³

³⁵⁰ Yümrü Polat; 1954 Elazığ Doğumlu, Üniversite Mezunu, Emekli Öğretmen

³⁵¹ Süleyman Dikmen, 1957 Elazığ Doğumlu, Okur-yazar, Çiftçi

³⁵² Yümrü Polat; 1954 Elazığ Doğumlu, Üniversite Mezunu, Emekli Öğretmen

³⁵³ Süleyman Dikmen, 1957 Elazığ Doğumlu, Okur-yazar, Çiftçi

2.1.2.2.21.Gümüşbağlar (Mürüdü) Köyü

2.1.2.2.21.1. Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu)

Elazığ'dan Pertek'e giderken, Pertek yolu üzerinde yolun sağ tarafında, Gümüşbağlar köyü sınırları içerisinde yer alır. Ziyaret, herhangi bir mimari özelliği bulunmayan Sarılık Ocağı veya Sarılık Suyu olarak bilinen bir çeşmeden ibarettir.(Bkz. Resim 50) Bu suyun halk dilinde sarılık (hepatit) hastalığına iyi geldiği bilinir. Rivayete göre, ortalama iki yüz yıl kadar önce zamanın seyyah dervişlerinden biri bu suya okuyarak bu yörede ikamet eden Burhan Ağa namındaki kişiye “Bu suyu senin tasarrufuna verdik, sarılık hastalığına yakalananlara içmesi için tavsiye edersin” diye söylemiştir. Burhan Ağa hayatı boyunca bu suya bir fatiha, üç ihlâs ve ayete'l-kürsi okuyarak bu hizmeti yerine getirmiştir. Burhan Ağa'nın vefatından sonra ise onun soyundan gelenler bu işi devam ettirmişlerdir. Şayet bu su okunmadan içilirse şifa bulunamayacağına inanılır. Gelen ziyaretçiler sarılık hastası olan hastaların elbiselerinden bir parçayı suyun hemen yanında bulunan ceviz ağacına bağlarlar. (Bkz. Resim 51) Yine hastalara bu suda içirir ve suyla yıkarlar. Çok sık olmamakla beraber bu ziyaret mahallinde mum yakanlar da mevcuttur. Önceleri yoğun olarak ziyaret edilen bu yer günümüzde pek rağbet görmemektedir.³⁵⁴ Ziyaret, yakın zamanda ziyaret mekanında bazı insanların uygunsuz davranışlar göstermesinden dolayı bulunduğu mekandan 100-200 metre aşağıya alınmıştır.

2.1.2.2.22Kaplıkaya Köyü

2.1.2.2.22.1. Ziyaret Suyu

Ziyaret, Kaplıkaya Köyü'nün Ebiloğlu mezrasında Ebiloğlu köy camisinin alt tarafında bulunmaktadır. Taşın altından gelen bu ziyaret suyu tatlı bir su mahiyetindedir. Buraya her türlü hastalık için gelinmektedir. Rahatsızlığı bulunan ziyaretçiler bu sudan içer ve yıkanır ve öylece şifa bulacaklarına inanırlar.³⁵⁵

³⁵⁴ Nihat Çınar, 1951 Elazığ Doğumlu, Okur-yazar, emekli; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁵⁵ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

2.1.2.2.22.2. Bacı Kardeş

Bu ziyaret Kaplıkaya Köyü'ne bağlı Direkli Dağı yakınlarında köye kavuşmadan yolun sağ tarafında dağın eteğinde birbirine yaslanmış gibi duran iki kaya parçasından ibarettir. Bu kaya parçalarına yöre halkı tarafından bacı kardeş yakıştırması yapılmıştır. Bu ziyaret ile ilgili şöyle bir efsane anlatılır: Rivayete göre, biri kız diğeri erkek olan iki kardeş dağa kenger (sakız) toplamaya giderler. Akşama kadar dağlarda dolaşarak topladıkları kengerleri çuvala doldururlar. Ancak bu iki kardeş çuvalın delik olduğunu fark etmezler. Ev dönmeye karar verdiklerinde ablası arkasına dönüp baktığında kardeşinin çuvalının boş olduğunu görür. Duruma hiddetlenen kız kardeş, kardeşine “Sakızları sen sakladın” diyerek sopayla vurmaya başlar. Ablası vurmaya bıraktığında kardeşinden ses çıkmadığını görür. Çocuk yediği sopenin tesiriyle oracıkta ölmüştür. Kardeşinin öldüğünü anlayan ve çok üzülen kız kardeş korku içerisinde ağlamaya başlar. Bir yandan da Allah'a “Allahım! Kardeşimi ben öldürdüm. Beni taş ya da kuş et de kurtulayım” diye dua eder. Allah da kızın duasını kabul eder ve iki kardeşi orada taşla çevirir.³⁵⁶

2.1.2.2.23. Kurtdere Köyü

2.1.2.2.23.1. Hoşirik Suyu

Ziyaret, Kurtdere köyünün Hıdolar (Hıdırlar) mezrasında Hoşirik Deresi adı verilen mevkide yer alır. Hoşirik Suyu adı verilen bu ziyaret suyu dağdan gelen suyla da birleşen taşın altından gelen kaynak suyudur. Yöre halkınca “Hoşirik”; çoğunlukla çocukların başlarında görülen ve kaşınma sonucu cilt üzerinde meydana gelen bir tür yaradır. Bu ziyaret suyu da bu rahatsızlığa iyi geldiği için bu adı almıştır. Hoşirik rahatsızlığı bulunan kişiler bu suyla yıkanır ve bu suyun çamuru vücutta rahatsız olan bölgeye sürülür. Daha önceleri hem yöre halkınca hem de çevre illerden gelen insanlar tarafından yoğun olarak ziyaret edilmekteydi. Ancak günümüzde gelişen tıp dünyasında bu hastalığın tedavisi mümkün olduğu için artık günümüzde fazla rağbet görmemektedir.³⁵⁷

³⁵⁶ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁵⁷ Süleyman Bayar, 1934 Elazığ doğumlu, Çiftçi; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

2.1.2.2.24.Aydıncık (Çakıl) Köyü

2.1.2.2.24.1. Öksüz Baba Tepesi

Ziyaret, Elazığ merkez Aydıncık köyünün doğusunda köyden ortalama 250–300 metre mesafede yer alır. Öksüz Baba Tepesi adı verilen bu tepede bir dardağan ağacı ve bir de üstü betonla kaplı sandık şeklinde bir mezar yer alır. Köylüler tarafından “Zengin Mehmet” adından bir şahsa ait olduğu belirtilen bu mezarın Öksüz Baba ile bir ilgisi bulunmayıp son zamanlarda buraya defnedilmiştir. Yöre halkının anlattığına göre; Öksüz Baba kendi adı verilen bu tepede yaşamıştır ve daha sonra bilinmeyen bir sebeple burada kaybolmuştur. Yöre halkınca Öksüz Baba kendi halinde yaşayan, saf ve ilim sahibi bir kişilik olarak bilinir. Buraya insanlar sadece Hıdırellez (Hıdır-İlyas) günlerinin Perşembe gününde ziyarette bulunurlar, kurban keser, lokma tatlısı dağıtır ve dilekte bulunurlar. Tepede bulunan dardağan ağacına da dileklerde bulnup bez vs. bağlarlar.³⁵⁸

2.1.2.2.25.Salkaya (Hersenk) Köyü

2.1.2.2.25.1. Dilek Ağacı

Ziyaret, Salkaya köyünün doğu tarafında Ziyaret Tepesi adı verilen mevkide yer alır. Dardağan türünden olan bu ziyaret ağacını insanlar Perşembeyi Cumaya bağlayan akşam vakitlerinde ziyaret ederler. Ziyaret esnasında insanlar dilek dileyip mum yakar ve ağacın dallarına bez vs. bağlarlar.³⁵⁹

2.1.2.2.25.2. Şifalı Su

Ziyaret suyu, Salkaya köyünün batısında yolun alt tarafında yüksek bir tepede siyah bir kaya içerisinden akar. Bu suyun ışıtme rahatsızlığı bulunan kişilere faydalı olduğuna inanılır. Ziyarete gelen kişiler bu sudan içer ve yıkanır. Fakat günümüzde bu ziyarete fazla rağbet edilmemektedir.³⁶⁰

³⁵⁸ Hıdır Gürcü, 1952 Elazığ Doğumlu, Okur-yazar, Aydıncık Köyünde İkamet Etmekte; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁵⁹ Zülfü Seçkin, 1949 Doğumlu, Okur-yazar, Çiftçi

³⁶⁰ Mehmet Yılmaz, 1958 Elazığ Doğumlu, Saklaya Köyünde İkamet Etmekte

2.1.2.2.26. Beydoğmuş (Sekü) Köyü

2.1.2.2.26.1. Şifalı Su

Ziyaret suyu, Beydoğmuş Köyünün Şıh Ali (Şeyh Ali) diye bilinen mevkide mağarının dibinden gelmektedir. Yöre halkınca kutsal kabul edilen bu suyun her türlü hastalığa faydalı olduğuna inanılır. Rahatsızlığı bulunulan hastalara bu sudan içilir ve yıkanır. Ayrıca bu su kutsal kabul edildiğinden kesinlikle temizlik işlerinde kullanılmamaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler hazırladıkları lokmaları da ikram ederler.³⁶¹

2.1.2.2.27. Oymaağaç (Pekinik) Köyü

2.1.2.2.27.1. Sıtma Pınarı

Ziyaret suyu, Oymaağaç köyünün Taşyapı mezrasında bulunmaktadır. Şifalı olduğuna inanılan bu suya sıtma hastaları getirilmektedir. Buraya getirilen hastalara bu sudan bolca içirilmekte ve yıkanılmaktadır. Bu su, kutsal kabul edildiğinden dolayı suyla temizlik yapıp suyu kirletenlerin başına bir musibet geleceğine veya bir hastalığa yalanacağına inanılır.³⁶²

2.1.2.2.27.2. Hırdan'ın Gölü

Ziyaret, Oymaağaç köyünde “Ölbe Bağları” mevkiinde Hırdan'ın Gölü adı verilen yerde halk tarafından burada ismi bilinmeyen ve şehit düştüğüne inanılan bir şahsın mezarı bulunur. Mezarın yanındaki ardıç ağacına ise gelen ziyaretçiler dilek dileyip bez bağlarlar. Bu ziyaret mahalline insanlar her türlü dilek ve maksat için gitmektedirler. Yakın zamanlarda bu ziyaret define arayanlar tarafından dağıtılmıştır. Eskiden yöre halkınca daha sık ziyaret edilen bu ziyaret mekânı günümüzde fazla rağbet görmemektedir.³⁶³

³⁶¹ Mehmet Topçu, 1961 Elazığ Doğumlu, Okur –yazar, Beydoğmuş Köyünde İkamet Etmekte

³⁶² M.Sait Kaya, 1956 Elazığ doğumlu, İlkokul mezunu, Emekli; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁶³ Niyazi Mızrak, 1955 Elazığ doğumlu, İlkokul mezunu, Oymaağaç Köyünde İkamet Etmekte

2.1.2.2.28.Çatal Harman (Hozik) Köyü

2.1.2.2.28.1. Dede Mezarı

Ziyaret, Harput'un batısında Harput'a yaklaşık 25 km. mesafede bulunan Çatal Harman köyünün Kavaklık mevkiinde Oğmani Tepesi adı verilen tepenin eteğinde yer alır. Bu ziyaret mekanında Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın dedesinin dedesi Seyyid Hasan, dedesinin babası Hüseyin Dede, Dedesi Doğan Dede ve kardeşi Hayri Doğan ile bu soydan gelenlere ait üstü betonla kaplı bir sanduka şeklinde yedi adet mezar bulunur. Eskiden burası halk arasında ocak olarak bilinir. Mezarlığın alt tarafında herhangi bir mimar özelliği olmayan bir çeşme yer alır. Bu çeşmenin suyu ise şifalı kabul edilir. Bu sudan şifa niyetle kible tarafına dönülerek ayakta içilir. Burada bulunan mezarlar buraya Çatalharman'a bağlı Şihis mezarının su altında kalmasıyla aktarılmıştır. Bu ziyarete gelişmemiş yani cılız ve hasta çocuklar getirilir. Gelen ziyaretçiler Oğmani Tepesine çıkar ve dileklerinin ve isteklerinin gerçekleşmesi için kible yönüne dönerek dua ederler. Buraya özellikle kurban Bayramı günleri başta olmak üzere diğer günlerde de gelinir ve kurban kesilir.³⁶⁴

2.1.2.2.28.2.Dilek Ağacı

Çatalharman köyünde Oğmani adı verilen mevkide yöre halkının kutsallık atfettiği bir dardağan ağacı bulunur. Buraya gelen ziyaretçiler dilek dileyip bu ağaca bez vb. bağlarlar.³⁶⁵

2.1.2.2.29.Alayaprak Köyü

2.1.2.2.29.1. Ziyaret Gölü (Tumbullunun Gölü)

Alayaprak'ta Çebiş (Keçi) Gölü mevkiinde yer alır. Bu ziyaret gölü (Tumbullunun Gölü) önceleri bir mağara içinden gelmekteydi. Günümüzde yükseltilip çeşme görünümüne kavuşmuştur. Bu suyun dili çözölemeyen yani yaşı geldiği halde konuşamayan çocuklara iyi gediği söylenir. Bunun yanında diğer hastalıklara şifa olduğu da söylenir. Yörede genellikle Ziyaret Gölü denmesine rağmen bu mevkinin

³⁶⁴ Ali Kaya, 1971 Elazığ doğumlu, Lise mezunu

³⁶⁵ Ali Kaya, 1971 Elazığ Doğumlu, Lise Mezunu

sahiplerinin “Tumbuloğlu” lakabıyla bilinen aile olduğundan bu ziyaret gölü “Tumbullunun Gölü” olarak ta isimlendirilmiştir.

Alayaparak'ta ikamet eden ve “Nasıfoğulları” lakabıyla bilinen Paki Gökaltın nakledildiğine göre bu kişinin babaannesi Raife Hanım'ın 15 yaşında Kemal adında bir oğlu ve birde başında kist veya çıban çıkmış 20 yaşında Fahriye adında bir kızı vardır. İkisinin durumu da Raife Nine'yi çok üzmektedir. Raife Nine bir gece rüyasında sarıklı, sakallı ve cübbeli bir zatın kızı Fahriye'nin başındaki kist ya da çıbanı eliyle sıvadığını görür. Bunun üzerine Raife Nine bu zata kim olduğunu sorar. Bu zâta iki kardeş olduklarını, savaşta yaralandıklarını ve bu mevkide şehit olduklarını söyler. Kardeşinin de kendisinden 1 km. mesafede “Ziyaret Gölü” veya “Karagöl” denilen yerde medfun bulunduğunu ifade eder. Niyetinin hasta olan kızı iyileştirmek olduğunu söyleyince Raife Nine “Mademki senin böyle bir selahiyyetin var o halde benim dünya ahiret muradımın olması için himmet buyur” der. Bunun üzerine şehit olan bu zat “Senin muradın 15 yıldan beri konuşamayan oğlun Kemal'in konuşmasıdır. Git onu bana getir” der. Ancak Raife Nine önce kızı Fahriye'yi götürür. Çünkü kızı Fahriye başındaki kist ve çıbandan dolayı şiddetli ağrılar duymaktadır. Bunun üzerine o zat, Fahriye'nin başındaki yarayı sığar. Raife Nine geri dönüp oğlu Kemal'in elinden tutup götüreceği esnada büyük kızı Nazime tarafından rüyadan uyandırılır. Kızına kızarak sitem eder. Çünkü gördüğü rüyanın neticelenmesini istemektedir. Rüyada gördüğü zât Tumbullunun Gölünün bulunduğu yerdedir. Bunun üzerine aynı gün oğlu Kemal'in elinden tutar, su içirir, elini yüzünü yıkar, kendisi de iki rekât nafil namazı kılar, Allah'a niyazda buunur ve evine geri döner. Eve döndüğünde 15 yaşındaki Kemal'in dili açılır ve konuşmaya başlar. Kızı Fahriye Hanım da bu rüyadan bir gece sonra, üç gün üst üste başındaki cerahetin boşalması neticesinde iyileşmiştir. Rüya sonrası Raife Nine çeşmenin temiz tutulmasını tembih etmiştir. Bu hadiseyi duyan komşu köylerden insanların aynı dertle muzdarip olan çocukları buraya şifa amacıyla getirilmeye başlanmış. Bu suya yıkanmaya gelenler buraya para ve yumurta bırakırlarmış. Ancak günümüz itibariyle buraya rağbet azalmıştır.³⁶⁶

³⁶⁶ İbrahim Kan, 1953 Elazığ Doğumlu, Öğretim Görevlisi

2.1.2.2.30.Erbildi (Haselli) Köyü

2.1.2.2.30.1. Ziyaret Taşı

Ziyaret Erbildi (Haselli) köyünün merkezinde iki dut ağacı arasında yer alıp, siyah renkte, yassı biçiminde bir taştan müteşekkildir. Ziyarete özellikle Pazartesi ve Perşembe günleri gelinmektedir. Ziyarete konu olan bu taş çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler taşın etrafında üç defa döner, kurban keser ve nafile namazı kırlarlar. Bu ziyarete geldikten sonra çocuğu olup niyet ve maksadına ulaşan kişiler şükür amacıyla ziyarete tekrar gelir ve kurban kesip tasaduk ederler.³⁶⁷

2.1.2.2.31.Beşoluk (Hamedi) Köyü

2.1.2.2.31.1. Garipler Mezarlığı Mevkii Ziyaret Ağacı

Ziyaret, Beşoluk köyünde Garipler Mezarlığı adı verilen mevkide yer alır. Garipler mezarlığında kime ait olduğu bilinmeyen beş tane mezar bulunmaktadır. Bu ziyarete çelimsiz yani gelişmeyen çocuklar getirilir. Buraya gelen kişiler mezarlıkta bulunan ve kutsal kabul edilen alıç ağacının dibinde evlerinden getirdiklerisu ile rahatsız olan çocuklarını yıkarlar ve bu suyun da çocuklara şifa olacağına inanırlar.³⁶⁸

2.1.2.2.31.2. Narnat Mevkii Ziyaret Ağacı

Ziyaret, Beşoluk köyünden Narnat adı verilen yere giderken yol üzerinde yokuş mevkiinde bir tepede bulunan ardıç ağacınadan ibarettir. Bu ziyarete çocuğu olmayanlar veya çocuğu olupta fazla yaşamayanlar rağbet etmektedir. Çocuğu olmayanlar veya çocuğu olupta fazla yaşamayan kişiler bu ağacın etrafında döner, Allah'a niyazda bulunur ve böylece dileğinin gerçekleşeceğine inanırlar.³⁶⁹

³⁶⁷ Bahattin Yıldırım, Elazığ Doğumlu, Erbildi Köyü Muhtarı

³⁶⁸ Mustafa Özeren, 1948 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar, Çiftçi

³⁶⁹ Hayrettin Er, 1943 Elazığ Doğumlu, Emekli

2.1.2.2.31.3. Acı Su

Ziyaret suyu, Beşoluk köyü Narnat Mevkii adı verilen derede bulunmaktadır. Burada dağdan gelen ve geçtiği yeri altın sarısı bir renge dönüştüren ve acımsı bir tadı olan su ziyarete konu olmaktadır. Bu suyun, böbrek taşlarını eritme ve yöre halkınca hoşirik adı verilen cilt hastalıklarına iyi geldiği söylenir. Buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içtikleri gibi vücutta yarayla kaplı olan bölgeyi bu suyun çamuruyla sıvarlar, sonra da bu suyla yıkarlar. Geçmişte ziyarete gelenlerin bir kısmı burada kurban kesip tasaduk etmişler. Ancak bu uygulama günümüzde görülmemektedir.³⁷⁰

2.1.2.2.32. Beydalı (Zalını) Köyü

2.1.2.2.32.1. Sıtma Pınarı

Ziyaret suyu, Beydalı Köyü'nün içinde yer almaktadır. Bu suyun öncelikle sıtma hastalığı başta olmak üzere sarılık hastalığına da iyi geldiği söylenmektedir. Rahatsızlığı olupta buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içtikleri gibi ziyaretin hemen yanında bulunan duş alma yerinde yıkanır ve böylece şifa bulacaklarına inanırlar. Özellikle rahatsızlığı bulunan kişilerin üç Cuma ard arda geldiklerinde şifa bulacaklarına inanılır. Eskiden buraya gelen ziyaretçiler tarafından Cuma akşamları, arefe ve bayram günleri mum yaktıkları söylenir. Fakat bu uygulama artık yapılmamaktadır.³⁷¹

2.1.2.2.32.2. Tavşan Tepe

Ziyaret, Beydalı Köyünde Tavşan Tepe olarak adlandırılan yüksek bir tepeden müteşekkildir. Bu tepenin üzerinde bir aluç ağacı bulunup, bu ağacın etrafı taşlarla çevrilmiştir. Buraya toprak yiyen çocuklar getirilmektedir. Yapılan bu ziyaretten sonra çocukların bu alışkanlıklarından vazgeçeceklerine inanılır.³⁷²

³⁷⁰ Hayrettin Er, 1943 Elazığ Doğumlu, Emekli

³⁷¹ Fatma Yılmaz, 1955 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

³⁷² Mevlüt Yılmaz, 1954 Elazığ Doğumlu, Muhtar

2.1.2.2.32.3. Ziyaret Tepesi (Ziyaret Bükü)

Ziyaret, Beydalı Köyü'nde Ziyaret Bükü adı verilen bir tepe ve bu tepede yer alan alıç ağacından ibarettir. Her türlü dilek ve istek için buraya gelinmektedir. Gelen ziyaretçiler dilek dileyip ağaca bez vs. bağlamaktadırlar. Eskiden burada bir mezarın bulunduğu söylenir. Ancak bu mezar define amaçlı olarak kazılmış ve daha sonra ise kaybolmuştur.³⁷³

2.1.2.2.33.Çöteli Köyü

2.1.2.2.33.1.Ziyaret Tepesi

Ziyaret konu olan yer Çöteli Köyü sınırları içerisinde yer alan yüksekçe bir tepedir. Bu ziyaret tepesinin zirvesinde daha önceleri şehit bir kişinin yere akmış olan kanlarının çığnenmemesi için etrafı taşlarla çevrilmiş olan makamı gelen kişiler tarafından ziyaret edilmekteymiş. Burayı da daha çok emzikli kadınlar ziyaret etmekteymiş. Emzikli kadınlar buraya gelir dua eder ve getirdikleri yiyecekleri buraya gelenlere ikram edermiş. Fakat günümüzde tepenin zirvesinde ziyaret edilen mekân dağıtılmış ve yerine köyün su deposu yapılmıştır.³⁷⁴

2.1.2.2.33.2.Acı Su

Ziyaret, Kuzova Çöteli Köyü içinde bir derede yer almaktadır. Acı ve sodalı bir tadı olan su cilt hastalıklarına iyi gelmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içmekte ve vücudunun rahatsız olan bölgesini yıkamaktadırlar. Ayrıca bu suya atfettikleri kutsallıktan suyu temizlik işlerinde kullanmamaktadırlar³⁷⁵

³⁷³ Fatma Yılmaz, 1955 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

³⁷⁴ Coşkun Sal, 1949 Elazığ Doğumlu, Emekli

³⁷⁵ Coşkun Sal, 1949 Elazığ Doğumlu, Emekli

2.1.2.2.34.Örenhan (Haraba)

2.1.2.2.34.1.Delik Taş

Ziyaret, Çöteli Köyü'ne bağlı Örenhan (Haraba) Köyü girişinde bir dere yamacında yer alır.(Bkz. Resim 52) Bu ziyarete daha çok kafası büyük, gelişmemiş vb. rahatsız olan çocuklar ile çocuğu olmayan kadınlar getirilir. Getirilen çocuklar delik taşın içerisinde üç defa geçirilir. Çocuğu olmayan kadınların ise baş örtüleri üç defa geçirilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar bu ziyarete genellikle dul bir kadınla getirilmektedir. Taşın arasından geçirildikten sonra ziyaretçiler tarafından ziyaret mekânına bozuk para bırakılmaktadır.³⁷⁶

Ziyaret Tepesi: Ziyaret Örenhan (Haraba) Köyü'nün batısında yüksekçe bir tepenin zirvesinde yer alıp etrafı taşlarla çevrili bir mezar ziyaretidir. Ziyarete şükür amacıyla çocuğu askerden gelenler, ev ve araba alanlar, geçirdiği kazadan kurtulanlar ve korkmuş olan kişilerin iyileşmesi için vb. çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda gelmektedir. Gelen ziyaretçilerden adağı olanlar burada kurban kesmekte ve kurban etiyle pilav pişirip ziyarete gelenlere ikram etmektedirler.³⁷⁷

2.1.2.2.34.2.Boğmaca Mezarı

Ziyaret, Çöteli Köyü'ne bağlı Örenhan Mezrası'nın güneybatısında Örenhan, Çöteli ve Kuruçay köylerinin mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. Bu ziyarete boğmaca adı verilen rahatsızlığa yakalanan kişiler getirilmektedir. Gelen hastalar beraberlerinde haşlanmış yumurta da getirmektedirler. Yumurtanın sarısını mezarın toprağına sürüp hasta olan kişiye yedirilmekte kalan kısmı ise mezarın baş tarafında ufak taşlarla yapılmış olan yuvanın içerisine bırakılmaktadır. Böylece bu rahatsızlığın bu mezara geçtiğine inanılır.³⁷⁸

³⁷⁶ Türkan Yılmaz, 1944 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

³⁷⁷ Talat Yılmaz, 1951 Elazığ Doğumlu, Emekli

³⁷⁸ Türkan Yılmaz, 1944 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

2.1.2.2.35.Kozluk Köyü

2.1.2.2.35.1.Ziyaret Ağacı

Ziyaret, Kozluk Köyü içerisinde yer alıp bir ardıç ağacı ziyaretidir. Ziyarete çocuğu olmayan veya çocuğu olupta yaşamayan kadınlar gitmektedir. Ziyarete gelenler dileklerini dileyip ağaca çaput bağlamaktadırlar. Amaç ve maksatlarına ulaşanlar eğer kurban adanmışlarsa buraya daha sonra tekrar bu ziyarete gelmekte kurbanlarını kesip tasadduk etmektedirler.³⁷⁹

2.1.2.2.36. Sütlüce Köyü

2.1.2.2.36.1.Ziyareti Siyamet (Siyah Ahmet)

Ziyaret Sütlüce (Talanuşağı) Köyü Emiruşağı mezrasında Ziyaret Tepesi adı da verilen yüksekçe bir tepede yer alır. Bu tepede yer alan mezarda yatan zatın Siyah Ahmet adında bir şehit olduğu söylenir.(Bkz. Resim53)i Yöre halkı tarafından bu ziyaret çocuğu olmayanlar, felçli hastalar, ruhsal dengesi bozuk olanlar yoğunlukta olmakla beraber her türlü hastalık için ziyaret edilmektedir. Ayrıca ziyarete kaderleri kapalı olan gençler kaderlerinin açılması, iş sahibi olmak gibi çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Ziyaret gelen kişiler ziyaretin yanında bulunan ağaca dilek dileyip bez bağlamaktadırlar. Amaç ve maksatlarına ulaşanlardan adak dileyenler daha sonra adaklarını buraya getirip kesmektedirler. Fakat ziyaretin bulunduğu yer oldukça yüksek olduğundan ziyaret için daha çok sıcak mevsimler tercih edilmektedir.³⁸⁰

2.1.2.2.37.Göl Köyü

2.1.2.2.37.1.Hoca İbrahim

Ziyaret, Elazığ merkez Göl Köyü'nde köy mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir.(Bkz. Resim54) Burada yatan zat Ahmet oğlu İbrahim Erdemir olup 1962'de vefat

³⁷⁹ Hayrettin Canpolat, 1939 Elazığ Doğumlu, Emekli

³⁸⁰ Fethi Pekmez, 1940 Elazığ Doğumlu, Emekli

edince buraya defnedilmiştir. Bu zat hayattayken imamlık görevlerinde bulunmuş ve Göl köyünde de imamlık yapmıştır. Ziyarete daha çok çocuğu olmayanlar gelmekle beraber her türlü hastalıktan muzdarip olanlar ziyaret etmektedir.³⁸¹

2.1.2.2.38. Tohumlu

2.1.2.2.38.1.Acı Su

Ziyaret Elazığ merkez Tohumlu (Kümberic) Köyü'nde Şaş adı verilen mevkide yer alır. sodalı bir tadı olan bu suyun çamuruyla beraber özellikle cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılır. Özellikle suyun çamuru rahatsız olan bölgeye sürülür ve çamur içinde yer alan kurtçukların bu rahatsızlığı giderdiğine inanılır. Bu su şifalı olarak kabul edildiğinden dolayı temizlik işlerinde kullanılmaz. Ayrıca buraya gelen ziyaretçiler yemeklerini pişirirken özellikle bu sadan teberrüken koymaktadırlar.³⁸²

2.2. İlçeler

2.2.1.Ağın

Ağın ilçesinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmediğinden araştırma alanımız dışında tutulmuştur.

2.2.2.Alacakaya

Alacakaya ilçesinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmediğinden araştırma alanımız dışında tutulmuştur.

2.2.3. Arıcak

Arıcak ilçesinin arazi yapısı oldukça dağlık olup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Doğu Anadolu'ya geçiş yerindedir. Arıcak İlçesinin kuzeyinde Palu ilçesi, güneyinde

³⁸¹ Bedrettin Özer, 1934 Elazığ Doğumlu, Emekli

³⁸² Şahin Polat, 1969 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip

Diyarbakır'ın Hani ile Dicle ilçesi, doğusunda Bingöl'ün Genç İlçesi ve batısında Elazığ'ın Alacakaya ilçesi yer alır.³⁸³

Arıcak ilçesinin tarihçesi konusunda kesin bilgiler olmamakla beraber, Arıcaklıların, Arapça el yazması bir şecerede Kerbela olayından sonra buraya gelip yerleşen Mustafa Çelebi'nin çocukları oldukları söylenmektedir. Mustafa Çelebi'nin Mirvan'daki nüfusunun artması ve komşu aşiretlerle olan iyi ilişkileri Simserkislileri (Bugünkü Gümüşkaya Mahallesi) telaşa düşürür. Arası açılan iki kabile zamanla çatışmaya başlar. Bu çatışmalar neticesinde Mustafa Çelebi o zamanlar Palu'da bulunan Uç Beyi Kara Cimşit Bey kabilesinin himayesine girer. Bu olaylar ana yerleşim yeri olan Arıcak'ın Çaldıran Savaşı'ndan sonra temellerinin atıldığını gösterir. Arıcak bu tarihe kadar Mirvan diye anılmaktadır. Mirvan (Miyanrüyan) iki nehir arası Osmanlıca (mayrı) su yolu, Arapça (Meravin) su kanalı veya yöreye ilk gelen kadına atfen (Berivan) olarak verildiği ve zamanla Mirvan'a dönüştüğü ileri sürülmektedir. Osmanlıların egemenliğine girince Karabegan (Karabegler) olarak anılmaya başlanmıştır. 1960 yılından sonra Arıcak olarak değiştirilmiş ve halen ismi aynıdır. 1972 yılında merkez Arıcak Köyü olmak üzere Saman ve Gümüşkaya köyleri ile birleştirilerek belediye teşkilatı kurulmuştur.19.06.1987tarihinde ilçe hüviyetine kavuşmuştur.³⁸⁴

Arıcak İlçesi 21 mahalle, 11 köy ve 3 beldeden oluşmaktadır.³⁸⁵ 2008–2009 yılında ilçede 25 İlköğretim ve 1 ortaöğretim olmak üzere toplam 26 okulla ilçe eğitim ve öğretim sürdürülmüştür.³⁸⁶ İlçe sağlık hizmetleri bakımından fazla gelişmemiştir. İlçede toplam 5 sağlık evi bulunmaktadır.³⁸⁷

2.2.3.1.Arıcak Merkez

İlçe merkezinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmemiştir.

2.2.3.2.Arıcak Köyleri

Arıcak İlçesi köylerinde sadece Şeyh Yusuf türbesi tespit edilmiştir.

³⁸³ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.189

³⁸⁴ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi, Elazığ 2009, s. 235 vd.

³⁸⁵ www.aricak.gov.tr (13.07.2009)

³⁸⁶ http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-(07.07.2009)

³⁸⁷ http://www.elazig.org (08.08.2009)

2.2.3.2.1. Başçavuş Köyü

2.2.3.2.1.1. Şeyh Yusuf

Arıcak ilçesine bağlı Başçavuş (Zare Gahar) köyünde yer alan bir mezar ziyaretidir. Mezarın etrafı dairemsi olarak taştan çevrilmiş olup bir de giriş kapısı bulunmaktadır. Tarihi kişiliği hakkında bilgi bulunmayan bu zatın Hz. Ömer'in neslinden olduğu rivayet edilir. Bu kabir özellikle Perşembe günleri ziyaret edilmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler mezarın bulunduğu alanda bir iki saatliğine burada şifa amacıyla uyumaktadırlar. Ziyarete felç hastalığı başta olmak üzere diğer bedeni-fiziki (özellikle bel ve diz rahatsızlıkları) rahatsızlıklardan kurtulma amacıyla gidilmekte ve dua ile Cenab-ı Hakk'tan şifa istenilmektedir. Ziyaret sırasında mezarın etrafında salâvat okunarak dönülür ve dua edilir.³⁸⁸

2.2.4. Baskil

Baskil ilçesinin doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Elazığ'ın Sivrice İlçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya ili Arguvan ilçesi, güneyinde Malatya'nın Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde Elazığ'ın Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil ilçesi düz bir alan üzerine kurulmuş olup rakımı (denizden yüksekliği) 1200 m. dir.³⁸⁹ Baskil ilçesinin yer aldığı Doğu Anaolu Bölgesi sıkışık yüksek dağ sıraları, 2000 metre civarındaki ortalama yükseltisiyle yurdumuzun diğer bölgeleri arasında önemli bir yeri olup, bu özellikleriyle genellikle "yüksek ülke" karakteri göstermektedir. Baskil ilçesi ise içinde bulunduğu bölgeye göre ortalama yükseltisi (1250-1350m.) daha düşük ve daha az engebeli bir yapıya sahiptir.³⁹⁰

Baskil ilçesinin de içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi birçok medeniyetin kurulmasına beşiklik etmiş, birçok beylik, devlet ve imparatorluğun kurulmasına mekân teşkil etmiştir. Baskil ilçesi ve yöresinde ilk olarak Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerine rastlanmıştır. Özellikle ilçede Fırat Havzası birçok kavmin iskânına sahne olmuştur. Hititler bu bölgede uzun süre hâkimiyet kurmuşlardır. Daha sonra Asurlar ve Urartular

³⁸⁸ Hasan Öztürk, 1924 Arıcak doğumlu, Erbağlı Köyünde İikamet Etmekte; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi

³⁸⁹ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.247

³⁹⁰ Ayşe Çağlıyan; Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası (Doktora Tezi), Elazığ 2002, s.12

Baskil yöresini ele geçirmişlerdir. İlçenin bulunduğu bölgede bunların ardından Pers ve Mekodonya istilası başlamış ve en son olarakta Romalılar ve Bizanslılar yöreye hâkim olmuşlardır. Karakaya Barajı kurtarma kazılarında o dönemlere ait birçok eski eser ele geçirilmiştir Baskil ilçesinde ilk İslam hâkimiyeti Sasanilerle başlamıştır. Daha sonra Selçuklular'ın Anadolu'ya girmesiyle buralar Artuklu Beyliği'nin elinde kalır. Bölgede bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti devam ettikten sonra 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. İlçe Cumhuriyet dönemine kadar Harput'a bağlı bir belde olarak yönetilmiştir. Baskil 1926 yılında ilçe olduğu zaman günümüzdeki Baskil ilçe merkezi şimdiki yerinden 4 km. uzaklıktaki Baskil mahallesinde bulunuyordu. 1928 yılında Nazaruşağı'na taşındı. 1929 yılında Şefkat ahallesine nakledildi. 1933 yılında tekrar Baskil mahallesine döndü. Ardından ise yeniden şimdiki yerine nakledilerek bugünkü Baskil meydana gelmiştir.³⁹¹

İlçe idari sınırları içerisinde yüzölçümü 1195km²'dir1926 yılında merkez ilçeye bağlı köyler ile Keban'ın Muşar (Aydınlar) nahiyesine bağlı köylerin bağlanmasıyla ilçe teşkilatı kurulan Baskil bugün 3 bucak (Merkez, Aydınlar, Kuşsarayı) ve 62 köyü ile 26811 nüfuslu bir ilçenin idari merkezidir.³⁹²

Tarım ve ziraat ilçenin başlıca geçim kaynağıdır. Özellikle kayısı üretimi giderek artmış ve en önemli geçim kaynağı olmuştur. Zirai alanda buğday ve mercimek ekimi ön plandadır. Bunların yanı sıra bölgede sebzeçilikte giderek gelişmiştir. İlçede hayvancılık ta yapılmakta ise de tarım kadar etkin değildir. Genel olarak ilçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Yörede kayıscılık önemli bir gelir kaynağıdır. 1996 yılında ilçede kurulan kayısı entegre tesisi ile beraber elektrikle çalışan 2 adet un değirmeni de yer alır. ayrıca son zamanlarda seracılık ve arıcılıkta gelişme göstermiştir.³⁹³

İlçede 2008–2009 yılında ilçede 28 ilköğretim ve 2 ortaöğretim ile eğitim ve öğretim sürdürülmüştür.³⁹⁴ Sağlık hizmetlerinde ise ilçe 1 sağlık ocağı ve 23 sağlık evi mevcut sekiz sağlık evi ile vermektedir.³⁹⁵

³⁹¹ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi, s.239

³⁹² Ayşe Çağlıyan; Kuruluşu ve Gelişimiyle Baskil, "Harput Çırası Kültür ve Yaşam Dergisi, sayı: 14", 2009 İstanbul, s.10

³⁹³ http://www.elazig.org/Default_Hakkinda_detay.asp?id=789- (08.08.2009)

³⁹⁴ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi, s.240

³⁹⁵ [http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-(07.07.2009))

2.2.4.1.Baskil Merkez

İlçe merkezi ziyaret yerleri bakımından oldukça fakirdir. İlçe merkezinde ziyaret mekanı olarak, 1 mezar, 1 ziyaret tepesi olmak üzere 2 ziyaret yer almaktadır. Bu ziyaret yerleri hakkındaki bilgiler ise sözlü rivayetlere dayanmaktadır.

2.2.4.1.1. Şeyh Aziz Efendi

Baskil'in Şefkat mahallesinde medfun olup bir mezar ziyaretidir. Mezarı yerden ortalama yarım metre yüksekliğe kadar beton sıvayla yapıp, baş ve ayak kısmında mezar taşları bulunmaktadır.(Bkz. Resim 55)

Tarihi kişiliği hakkında yazılı herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat mezarının baş tarafında yer alan, kensiyile görüştüğüm ve meczup bir kişi olduğu kanatine vardığım Recep Yılmaz tarafından yazılan levhada bu zâtle ilgili, “Macirlikte Bingöl'ün Karlıova İlçesinin Çatağ Köyü'nden gelip Baskil Şevkat mahallesinde vefat etmiştir. Şeyh Aziz Efendi Şeyh Keki Efendi'nin kardeşidir. 1926 yılında vefat etmiştir. Şevkat'a çoban olarak gelmiş ve mezarın sarılığa iyi geldiği biliniyor” şeklinde bilgi yer almaktadır. Yöre halkı da bu zât hakkında herhangi bir malumata sahip değildir. Yöre halkı tarafından abid ve zahid bir zât olarak kabul edilen bu kişinin kabri sarılık hastalığına yakalananlar tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Sarılık hastaları bu ziyarete gelip dua ederler. Mezarın toprağından alarak suya karıştırıp yıkanır. Bu şekilde şifa ümit ederler. Sarılık hastalığı yanında çocuğu olmayan kadınlar da burayı ziyaret etmekte ve çocuklarının olması için dua etmektedirler.³⁹⁶

2.2.4.1.2.Ziyaret Tepesi ve Ziyaret Dağı

Ziyaret Tepesi, Baskil İlçesinde Şefkat mahallesinde Ziyaret Tepesi adı verilen mevkide yer alır. burada bir türbe yer almaktadır. Türbe sadece makam (türbegah) kısmından oluşup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim56) Burada daha önce türbe bulunmayıp burada yer alan ağaç ve mezar ziyaret edilirmiş. Yöre halkından Hacı Peker isimli şahsın ailesinden bir kişi rüyasında burada iki şehit olduğunu görmüş. Bu rüya üzerine bu türbeyi yaptırmıştır. Günümüzde bu ziyarete akli dengesi bozuk olan

³⁹⁶ Selçuk Yüncül, 1985 Baskil Doğumlu, Öğrenci

kişiler, korkmuş olan çocuklar ve çocuğu olmayan kadınlar getirilmekte ve Allah'tan şifa ümit edilmektedir. Ziyaretimiz esnasında bu türbe üzerinde kendisiyle daha önce görüştüğümüz ve meczup bir kişi olduğu kanaatine vardığımız Recep Yılmaz tarafından yazılı tabelada bu türbede yatan zatın adının “Şeyh Muhammed” olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁹⁷

Ziyaret Dağı ise bu Ziyaret Tepesinin karşısında yer alan yüksekçe bir dağdır. Bu dağın tepesinde bir şehit olduğu söylenir. Ancak bu ziyaret dağının oldukça uzak ve ulaşım imkanlarının da kısıtlı olması nedeniyle ziyaretçisi yok denecek kadar azdır.³⁹⁸

2.2.4.2.Baskil Köyleri

Baskil ilçesi köyleri ziyaret yerleri bakımından oldukça zengin sayılabilecek bir konumdadır. Özellikle Tabanbükü Köyü, Harput yöresi ile beraber ziyaret inancının en yoğun olarak yaşandığı yerdir. Burada özellikle Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Yesevi dervişlerinin kabirleri olduğu belirtilen mekanlar yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Ayrıca Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve gazi komutanlarla bölgedeki ilim merkezinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyanın kabirleri de yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Baskil ilçesi köylerinde 11 türbe, 14 mezar, 2 kutsal taş, 1 Şah İsmail'in Çadırı tespit edilmiştir. Bununla beraber daha önce Tabanbükü köyünde yer almasına rağmen zorunlu şartlar sonucunda kabri Malatya'nın Battalgazi İlçesi yakınlarına nakledilen Hasan Basri Dede'yi de araştırmamız kapsamına almayı uygun bulduk.

2.2.4.2.1.Doğancık Köyü

2.2.4.2.1.1. Hacı Hasan Baba

Türbe, Baskil ilçesinin 3 km. kuzeyindeki Doğancık köyündedir. (Yatılı Bölge İlköğretim Okulunun güney batısındadır.) Cami türbe ve misafirhane gibi bölümler aynı çatı altında toplanmıştır. (Cami kompleksi içerisindedir.) Günümüz yapı malzemeleri ile inşa edilmiş olan yapı kırma çatılı, sac kaplıdır. (Bkz. Resim 57)

³⁹⁷ İhsan Solmaz, 1957 Baskil doğumlu, Baskil Merkezde İkamet Etmekte

³⁹⁸ İhsan Solmaz, 1957 Baskil doğumlu, Baskil Merkezde İkamet Etmekte

Yapıya doğu yönden girilmektedir. Girişten sonra boydan boya uzanan bir koridor bulunmaktadır. Yapıya girişin sağında ziyaretçilerin kalması için merdivenle çıkılan bölümler, cami girişi, devamında ortasında kapı açıklığı olan, iki metreyi bulan yarım duvar ile ayrılan boş mekâna geçilmektedir. Bu mekânın batı duvarında iki üst penceresi vardır. Boydan boya bu bölümün üzeri ahşap direkler üzerine atılan kirişlere oturtulan ahşap örtülüdür. Batı uçtaki bölümün ortasında bulunan kapı açıklığı ile güneydeki türbe bölümüne geçilmektedir. Ayrı bir bölüm halinde düzenlenmiş olan türbe kısmı yer almaktadır. Türbe olarak düzenlenen bu mekânda şahidesi (mezar taşı) bulunmayan sembolik bir sanduka yer almaktadır. Kapalı tutulduğundan içeri girmek mümkün olmamıştır. Türbe kısmı, doğu batı doğrultusunda dikdörtgen şeklinde uzanan yapının kuzey batı köşesinde, kare bir mekan olarak yer almaktadır. Yapıda süs unsuru ve kitabe bulunmamaktadır. 1960'lı yılların sanlarında yapı bu günkü şeklini almıştır.³⁹⁹

Hasan baba hakkında da çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Yörede Türk iskânı açısından önemli katkısı olan Şeyh Hasan Zaviyesi'nin Osmanlı döneminde XVIII. yüzyıla kadar faaliyetini sürdürdüğü belirtilmektedir. 1881 yılı salnamesinde “Şeyh müşarün-ileyh merkeze sekiz saat mesafede vaki Melul Uşağı nam karyede metfun bir ziyaretgâh-ı mahsustur” şeklinde bilgi verilmektedir. Yine bir başka rivayete göre, Hacı Hasan Baba, Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'ın soyundandır. Hacı Hasan Baba Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde mücadele etmiş ve bu topraklarda şehit olmuştur. Araştırmacı-yazar Halis Osmanlı yaptığı inceleme sonucunda Hasan Baba ile ilgili olarak şu kayda rastlanılmıştır: “İmam Hasan hatırı için Şeyh Yusuf'un oğlu Şeyh Musa'ya ister padişah ve ister beylerbeyi olsun hürmet etmezse cedlerine lanet olsun. Şeyh Musa'nın ataları keramet sahibi idi. Cetleri taşa binmişler, karayılanı kamçı etmişler, sabah namazını Diyarbakır'da, öğlen namazını Mekke'de ve ikinci namazını yine Diyarbakır'da kılmışlardır. Demişlerdi; padişah veya beylerbeyi olsun bunlara (Hacı Hasan Baba nesline) izzet ve hürmete layıktır. Kim izzet ve hürmet etmez ise onlara izzet ve hürmet göstermeyin (Hacı Hasan Baba Nesli) bunlar Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye izzet ve hürmet etmişlerdir. Hacı Hasan Baba yine sabah

³⁹⁹ C. Arslan, Elazığ'daki Türk Devri... ,s.320

namazını Diyarbakır'da öğlen namazını Mekke'de yine cetleri gibi Allah'ın yardımıyla taşa binmişler karayılanı kamçı etmişlerdir.”⁴⁰⁰

Hacı Hasan Baba ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır: Bu köyde vaktiyle bir ağa yaşarmış. Kendisinin yanında çalışan dürüst, sadık ve çalışkan “Hasan” isminde bir işçisi varmış. Hasan hayvanları seven, onların rahatı için aşırı titizlik gösteren bir kişiymiş. Bir ara ağası hacca gitmiş. Hasan gece yatarken rüyasında ağasının gönlünün helva istediğini görmüş. Hacı Hasan Baba rüyasını ağanın hanımına anlatmış. Ağanın hanımı “Hasan'ın canı herhalde helva istiyor olmalı” diye aklından geçirmiş. Hanım hemen helvayı yapıp, Hasan mahçup olmasın diye helvayı bir kap içinde ağasına götürmesi için vermiş. Hasan helvayı alır almaz kaybolmuş. Hasan helvayı hacda olan ağasına götürmüş ve tekrar eve dönmüş. Evin Hanımı Hasan'a hoş geldin diyor ve ağanın durumunu sormuş. . Ağanın döneceği gün karşılamak için bütün köylü yollara dökülmüş. Ağa köye geldiğinde köylüler hacı olan Ağanın elini öpmek isterlerken Ağa komşulara, “Benim elimi değil Hasan'ın elini öpün. Çünkü gerçek hacı odur” demiş. Köylüler ve ağanın hanımı ağaya nedenini sorarlar. Ağa'da, “kendisinin hacda namaz kıldığında Hasan'ın kendisine helva getirdiğini ve işte helva kabıda budur” der. Bunun üzerine Hasan Baba, “Eyvah ağam sırrımı söylediniz, artık ben yaşayamam” der ve ellerini açarak Allah'a dua eder ve hemen orada vefat eder. Ağa'da Hacı Hasan Baba ismini vererek öldüğü yerde bir türbe içine defin ettirir. O günden bugüne burası ziyaret edilmektedir.⁴⁰¹ Hacı Hasa Baba türbesi akıl ve ruh hastaları, felçli hastalar, çocuğu olmayan kadınlar, erkek çocuğu isteyen kişiler, sara hastaları çoğunlukta olmakla beraber her türlü hastalığa şifa amacıyla ziyaret edilmektedir. Ziyarete getirilen hastaların bir kısmı burada şifa bulmak amacıyla bir iki saatliğine yatırılır. Bir kısım hastalar ise burada sabahlamaktadırlar. Ayrıca kısmeti kapalı olan gençler kismetlerinin açılması, işsiz olanların iş bulması ve ailevi sorunu olanların bu sorunlardan kurtulma niyetiyle burayı ziyaret etmektedirler. Ziyarete gelenler amaç ve maksatlarına ulaştınca buraya tekrar gelmekte kurban kesip tasadduk etmektedirler. Ayrıca çocukları askerden dönenler, üniversite sınavı gibi sınavları kazananlar ve

⁴⁰⁰ Fethi Aytekin; Keramet Sahibi Bir Evliya “Hacı Hasan Baba”, “Kömürhan'dan Harput'a (Üç Aylık Haber Kültür ve Aktüalite Dergisi), Temmuz- Ağustos- Eylül, Yıl: 1 Sayı:1”, Elazığ 2006, s.18 vd.

⁴⁰¹ Selahattin Solmaz; Günümüzde Fırat Havzasında Kültür Bütünlüğümüz ve Bazı Değerlerimiz, “Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler, c.4 Sayı: 2”, Elazığ 1990, s.240

geçirdiği kötü bir kazadan kurtulanlar da burada şükür amacıyla kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler.

2.2.4.2.1.2.Kırk Dutlar

Ziyaret, Hacı Hasan Baba türbesinin yanında bulunup bir ağaç ziyaretidir. Bu ziyarete gelişme geriliği olan veya çelimsiz çocuklar getirilir. Yörede bu hastalığa yakalanan çocuklar için “kırk bastı” ifadesi kullanılır. Sebep olarak ise kırklı çocukların yanına gusül abdesti olmayan bir kişinin gelmesi ve onu etkilemesi gösterilir. Kırk basmasına uğrayan çocuklar üç Cuma ard arda getirilerek bu dutun etrafında yedi defa dönderilir. Döndükten sonra ise üç kez dutun oyuğundan geçirilir. Ayrıca buraya götürülen kişinin elbisesinden bir parça buraya bırakılır. Bu ağacın toprağından biraz alınır ve suya karıştırılarak hasta olan çocuk banyo yaptırılır. Böylece şifa bulacağına inanılır.⁴⁰²

2.2.4.2.2. Kale Köyü

2.2.4.2.2.1. Abdulvehhab Gazi

Abdulvehhab Gazi türbesi, Baskil ilçesinin batı sınırında bulunan Aydınlar bucağına bağlı Kale Köyü’nde yer alıp, ismini bu ziyaretten alan Abdulvehhab Gazi dağında bulunmaktadır. Ziyaret Karakaya Baraj Gölü altında kalmış eski Kale köyünün hemen üst kısmına düşer. Sahil yolundan türbeye yaklaşık 20–25 dakika bir süreyle dik bir patika yolla çıkılır. Türbe bir mağara içinde yer olup mağaranın ön kısmı bir kapı ve iki pencere bırakılarak duvarla örülmüştür. Türbe içinde yer alan sandukası ortalama 3 metre uzunluğunda bir mezar şeklinde olup etrafı betonla sıvanmıştır.(Bkz. Resim 58-59)

Abdulvehhab Gazi Peygamber Efendimiz’e sancaktarlık yapmıştır. Pars Tuğlacı “*Osmanlı Şehirleri*” adlı kitabında Abdulvehhab Gazi Hazretleri hakkında bilgi verirken Onun Peygamber soyundan geldiğini belirtir. O, Battalgazi ile ilgili birçok menkıbede de görülmektedir. Rivayete göre; “Bir gün Hazreti Peygamber sabah namazını kılmış sahabeleriyle sohbet ederken söz Rum diyarına gelir. Bunun üzerine ashab arasında

⁴⁰² Tahir Karaman, 1992 Baskil Doğumlu, Öğrenci

bulunan Abdulvehhab Gazi Peygamber Efendimizden izin alarak Rum diyarı hakkında methedici açıklamalarda bulunur. Bu konuşma üzerine Peygamber Efendimizin gönlü Rum diyarına meyleder. Bunun üzerine Allah Teala Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Peygamber Efendimize bu bölgenin fetih müjdesini verir. Daha sonra Peygamberimize “İki yüz yıl sonra Malatya’dan Hamza gibi pehlivan, Ali gibi heybetli olan ve adı Cafer olan bir yiğit ortaya çıkacak. Bu yiğit bu diyar fethedecek” der. Haberi alan Allah’ın Resülü’nün bir anda yüzü açılır. Daha sonra ashabına dönerek “Allah Teala Rum vilayetini bana ve ümmetime bağışladı” diye müjde verir. O mecliste bulunan Abdulvehhab Gazi “Ya Resülüllah, o devri kim görecek?” diye sorar. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) tekrar gelerek Abdulvehhab’ın başını sıvazladı ve ağzının yârini iki yüzyıl sonra Cafer’e (Battal Gazi) teslim edilmek üzere Abdulvehhab’ın ağzına bıraktı. Abdulvehhab Gazi ise kendisine verilen bu emanetleri iki yüz yıl sonra Malatya’ya giderek Cafer Gazi’ye iletip şehit düşene kadar onun en yakın silah arkadaşı olur..⁴⁰³

Abdulvehhab Gazi’ye ait belirli bir mezar yeri mevcut değildir. Onun bir türbesi açıkladığımız üzere Elazığ’ın Baskil ilçesiyle beraber Sivas, Amasya ve İznik şehirlerinde de yer alır Bununla beraber bazı kaynaklar bu zatın Sivas yakınlarında şehit düştüğünü ileri sürülürken bazı kaynaklarda ise sadece Anadolu’da şehit düştüğü belirtilir. Kaynaklarda Abdulvehhab Gazi’nin Fırat Nehri kıyısında bir ev yaptırdığını ve bu yörede Bizanslılarla sürekli savaştığı ve hatta Malatya şehrini defalarca fethettiğini belirten bilgiler Onun savaşlarının birçoğunun bu bölgede geçtiğini gösterir. Dolayısıyla Abdulvehhab Gazi’nin bu yörede şehit düşme ihtimali oldukça kuvvetlidir.⁴⁰⁴ Abdulvehhap Gazi’ye ait olduğu söylenen yeşil sancak ve bayrağın Kale köyünde oturan bir ailede olduğu söylenir.⁴⁰⁵

Taberi, Battalgazi’nin bulunduğu muharebelerde bahsederken hicri 113 / miladi 731 yılında yapılan muharebede Abdulvehhab Gazi’nin şehit edildiğini bildirmektedir. İbn Kesir’de bu tarihi dorulamaktadır. Amasya tarihinin yazarı Abdizade Hüseyin Hüsameddin bazı Arap kaynaklarına dayanarak Abdulvehhab Gazi hakkında şu değişik bilgileri vermektedir: “Abdulvehhab Gazi Anadolu’ya gelen ilk Türklerden olup, bir uç

⁴⁰³ Kutlu Özen; “Sivas Yöresinde Battal Gazi ve Onun Silah Arkadaşlarıyla İlgili İnanışlar”,Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Ocak 1987, Sayı 109, s. 22 vd. Günerkan Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.250 vd.

⁴⁰⁴G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.251-252

⁴⁰⁵ İsmail Özmen; Teslim Abdal (Hayatı ve Şiirleri), Ankara 2002, s.30

beyidir. İslamiyeti kabul ettikten sonra Peçenek Türklerinden birçoğunun müslüman olmasını sağlamıştır. Emevi Halifesi Hişam bin Abdulmelik'in Anadolu'ya gönderdiği İslam ordusunda Battal Gazi ile Abdulvehhab Gazi'de bulunmaktaydı. Bu ordu Pon valisi Konstantin'in Müslümanlardan aldığı Amasya şehrini yeniden fetheder. Bunun üzerine Sivas valiliği Abdulvehhab Gazi'ye verilir. Battal Gazi ise Sivas'a hareket eder. Bu arada Amasya'da çok az bir kuvvet kalmıştır. Durumdan faydalanmak isteyen Konstantin Sinop taraflarından topladığı büyük bir kuvvetle tekrar Amasya üzerine saldırıya geçer. Abdulvehhab Gazi ise düşman karşısında kahramanca savaşır. Fakat fazla dayanamayıp şehit olur. Taberi ve İbn Kesir'in verdiği bilgilerle bu tarihi bilgiler arasında bir paralellik bulunmasına rağmen sadece olayın geçtiği yerler farklıdır.⁴⁰⁶

Abdulvehhab Gazi'nin tarihi ve menkıbevi kişiliği hakkındaki bilgilere "Battalname" başta olmak üzere daha önce yukarıda ismini zikrettiğimiz bazı destansı ve tarihi kaynaklardan ulaşmaktayız. Bu kaynaklarda Onun Hazreti Muhammed'i gördüğü ve emanetlerini Battal Gazi'ye ulaştırdığı, birçok savaşta Battal Gazi ile beraber savaştığı ve üç yüz yıl kadar yaşadığı belirtilir. Abdulvehhab Gazi yaşadığı zamanın manevi mürididir. Devrinde verilen kararlarda Onun manevi nüfusu hep etkili olmuştur. O, Battalnamede, yaşlı bir "Pir" olarak tanıtılmaktadır. Yaşı çok ilerlemesine rağmen düşmana karşı yiğitçe savaşmıştır. Hatta Evliya Çelebi Onu "Debbağların Piri" olarak tanımlar. Rivayete göre bir gün Abdulvehhab Gazi Hazreti Peygamber'e " Ya Resülüllah rüyamda ağzıma yedi darı tanesi koydunuz" der. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, "Ya Abdulvehhab! Sen ulemayı müçtehidinden olacaksın" der.⁴⁰⁷

Günümüzde de bu ziyaret bütün canlılığını korumaktadır. Yöre halkı ve çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelenler önce Sıdkı Bütün Zeynep Ana'nın türbesini sonra da Abdulvehhab Gazi'nin türbesini ziyaret ederler. Bu ziyarete her türlü hastalık için gelinmektedir fakat daha çok çocuğu olmayan kadınlar bu arzu ve gayelerine ulaşmak maksadıyla burayı ziyaret eder. Kadınlar burada bir tören icra edip kendilerini ziyarete satmakta ve bunun neticesinde çocuk sahibi olmayı ummaktadırlar. Bu tören şöyle icra edilir: "*Çocuğu olmayan kadınlar önce niyet ederler. Kral Kızı'nın mezarına giderler. Boyunlarına dolak, yular gibi şeyler dolarlar. Orada para kapışmak için gelen çocuklar vardır. Kadınlar çocukların hangisini severse*

⁴⁰⁶ Hasan Köksal; Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.87

⁴⁰⁷ K. Özen;"Sivas Yöresinde Battal...", s. 24 vd.

yuların ucunu ona verir. Çocuk yuları çekerek kadını kabrin etrafında üç defa dolandırır. Çocuk: “Kulunsuz kısrak satıyorum alan var mı?” diye bağıırır. Oradaki çocuklar “üç bin, beş bin on bin...” diyerek fiyatı artırırlar. Neticede kadının kocası: “Yüz bine bana yarar” der. O zaman başka kimse fiyat artırmayıp; “hayırlı uğurlu olsun” derler. Kadın gidip Abdulvehhab Gazi’nin kabrine yüzünü sürer, dileğini diler. Mezarın ayak tarafından bir ufak mağara vardır. O mağaranın içinde kesilen kurbanın “omaca” ve “kaburga” kemikleri bulunmaktadır. Omaca gelirse kadının oğlu, kaburga gelirse kadının kızı olur. Doğacak çocuk erkek olursa Abdulvehhab, kız olursa Zeynep adını verirler.⁴⁰⁸

Hastalığına şifa bulan veya çocuğu olunlar buraya gelip bir kurban keserek tasadduk ederler. Ziyaret mevkiinde gelen ziyaretçilerin kurbanlarını rahat kesip pişirmeleri için kurban kesme yerleri ve ocaklar bulunmaktadır. Geçirdiği bir trafik kazasından sağ kurtulanlar, askerden sağ salim dönenler ve girdiği sınavda başarılı olanlar, ev veya araba alanlar da burayı ziyaret etmekte ve şükür kurbanı kesmektedir. Ayrıca işsiz olanlar iş bulmak, gençler kaderlerinin açılması, ev veya araba sahibi olmak gibi çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçilerden bir kısmı burada dilek dileyip türbe içinde mum yakmakta ve çevredeki ağaçlara çaput bağlamaktadırlar. Hatta türbe içinde yoğun şekilde mum yakıldığını bizzat gözlemledik. Türbeye gidilirken yamaçta ufak bir delik taş ve yanında ufak bir ağaç bulunmaktadır. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar bu maksatlarına ulaşmak gayesiyle bu delik taştan yazma, eşarp vb. giyim eşyalarını geçirir ve yanındaki ağaca bez bağlarlar.⁴⁰⁹

2.2.4.2.2.2. Sıdkı Bütün Zeynep

Türbe, Abdulvehhab Gazi’nin türbesinin bulunduğu dağın yamacında ve yolun altında yer alır. Kare planlı olan türbe sadece makam (türbegâh) bölümünden oluşmakta olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Hakkındaki bilgiler sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Rivayete göre, Abdulvehhab Gazi Kale Köyü’nün doğusundaki dağa sırtını vermiş düşmanla çatışmaktadır. Bizanslılar dağın susuz olduğunu bildikleri için su yollarını kesip Abdulvehhab Gazi’yi teslim olmaya zorlarlar. Aradan birkaç gün

⁴⁰⁸ İsmail Görkem; “Abdulvehhab Gazi’ye Ait İnanış ve Gelenekler”, İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğler Malatya 19-21 Ekim 1988, Malatya 1988, s.136

⁴⁰⁹ Mehmet Karaman, 1959 Baskil Doğumlu, Çiftçi

geçmesine rağmen teslim olmaz. Bizanslılar gece geç vakitlerde elinde kırbaçlarla Abdulvehhab Gazi'ye su taşıyan bir kız görürler. Bu kız Malatya tekfurunun kızıdır. Kız bir anda “Dinine aşık olduğum Abdulvehhab” diye seslenir. Bunun üzerine Abdulvehhab ona: “Kızım vakit tamamdır, orada dur varsın seni orada şehit etsinler. Sonra da gelip beni şehit etsinler”der. Her ikisi de orada şehit edilirler. İslamiyet adına şehit edildikleri için Kral Kızı'na sonradan “ Sıdkı Bütün Zeynep Ana” adını verirler.⁴¹⁰ Yöre halkı tarafından “Sitti Zeynep” de denilir.

Ziyaret için herhangi bir gün bulunmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Türbenin Abdulvehhab Gazi'nin türbesine de yakın olması dolayısıyla yoğun olarak, ziyarete konu olmaktadır. Ziyaret her türlü amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyarete ruhsal dengesi bozuk olanlar, korkmuş olanlar ve çocuğu olmayanların daha yoğun olarak ziyaret etmektedir. Eğer çocukları kız olursa adını Zeynep, erkek olursa da Abdulvehhab adı konulur. Amaç ve maksatlarına ulaşanlar daha sonra buraya kurban getirip kesmekte ve kurban eti pişirilerek yenilmekte ve dağıtılmaktadır. Ayrıca işsiz olanlar iş bulmak, gençler kaderlerinin açılması, ev veya araba sahibi olmak gibi çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir.⁴¹¹

2.2.4.2.3. Akdemir Köyü

2.2.4.2.3.1. Musa Hevrani

Bu ziyaret Baskil'e bağlı Akdemir (Şeyhan) köyünde Akdemir Köyü Camii bitişiğinde yer alır. Türbe üstü çatılı olup sadece makam (türbegah) bölümünden oluşmaktadır. Musa Hervi'nin sandukası girişte sol tarafta bulunup karşısında yani kible tarafında ise mihrap ve üçlü mazgal (ışıklandırma) sistemi mevcuttur. (Bkz. Resim 60)

Türbede yer alan levha daha sonra çalınmıştır. Yöre halkı tarafından bu zât “Musa Hervi, Musa Hervani” gibi isimlerle bilinmektedir. Yöre halkının verdiği bilgiye göre O, Hevran yöresinde buraya binbaşı rütbesiyle tayin edilmiştir. O, Anadolu'da büyük fetihlere komutanlık yapmıştır. Bu fetihler sırasında türbesinin bulunduğu alanı da

⁴¹⁰ İ. Görkem; “Abdulvehhab Gazi'ye...”, s.135

⁴¹¹ Tahir Karaman, 1992 Baskil doğumlu, Öğrenci

karargâh olarak kullanmıştır. Musa Hervi'nin ilim ve rütbe olarak Pir Hasan Zerraki ve Abdulvehhab Gazi ile aynı seviyede olduğu söylenir.⁴¹²

Musa Hervi'nin Harput'ta yer alan Ahi Musa Mescidi ve Türbesi'de metfun zatlardan biri ve Elazığ'a bağlı Hozik köyünde Nazır Baba Zaviyesinde medfun zâtle bir isim birliği ve benzerliği bulunmaktadır. Bunlar aynı isimde ayrı şahsiyetler mi yoksa zaviyelerin tayininde veya vesikalarında bir yanlışlık mı olduğu konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.⁴¹³

Bu ziyaret hem Alevi hem de Sünni inancına sahip vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün olmayıp haftanın her günü de ziyarete gelmektedir. Ziyarete daha çok ruh hastası ve felçli hastalar ve çocuğu olmayan kişiler gelmektedir. Sanduka üzerinde bulunan taşlar şifa amacıyla vücudun ağrıyan yerlerine sürülmektedir. Bu türbeyle ilgili şöyle bir hadise anlatılır: Rivayete göre, türbeyi define amaçlı olarak açmaya gelmişler. Gelen kişilerden içeride kazı yapan kişinin şiddetle çarpılıp felç olmuştur. Bir süre sonra da vefat etmiştir. Türbe alanında kurban kesme yeri de bulunmaktadır. Burada adağı olan ziyaretçiler kurban kesmektedirler. Eskiden burada kurban kesme olayı günümüze göre daha fazlaymış. Ayrıca kurban etlerini pişirmek için ocaklar da bulunmaktadır. Gelen ziyaretçilerin bir kısmı sandukanın etrafında dönmekte ve sandukanın örtüsünü öpmekte ve yüzüne sürmektedir. Türbe kapısının alçak olmasının nedeni ise bu zata saygıdan ve hürmetten dolayı türbeye eğilerek girmeyi sağlamak içindir.⁴¹⁴

2.2.4.2.3.2. Delik Taş

Musa Hervi türbesinin önünde delik bir taş bulunmaktadır. (Bkz. Resim 61) Rivayete göre, Musa Hervi buraya atının yularını bağlamış. Günümüzde ise çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olma gayesiyle bu ziyarete geldikleri ve çocuklarının olması için bu delik taşa eşarp, tülbent, yazma vb. eşyalarını bağlamaktadır.⁴¹⁵

⁴¹² Mehmet Subay, 1945 Baskil Doğumlu, Emekli

⁴¹³ İ. Sunguroğlu; Harput Yollarında, C.I,s.341

⁴¹⁴ Mehmet Subay, 1945 Baskil Doğumlu, Emekli

⁴¹⁵ Mehmet Subay, 1945 Baskil Doğumlu, Emekli

2.2.4.2.4. Resülkehya Köyü

2.2.4.2.4.1. Pir Kemal Türbesi

Pir Kemal Türbesi Baskil'e bağlı Resülkahya köyünde, köye 3–4 km. mesafede düz bir alanda bulunur. Türbe, üstü çatılı olup ziyaretgâh ve ziyaretçi odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Ayrıca türbenin hemen karşısında yine biri ziyaretçilerin kalacağı diğeri ise mutfak olmak üzere iki odadan oluşan bir yapı mevcuttur. (Bkz. Resim 62)

Tarihi kişiliği hakkında yazılı bir belge mevcut olmayıp, elde ettiğimiz bilgiler sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Rivayete göre, Pir Kemal buraya Rumlarla savaşmak için gelmiş ve burada şehit düşmüştür. Köyün batısındaki Mahmut İshak Dağında ve güneyindeki Şalel dağında bu dağlara ismini de veren okçular savaş sırasında Pir Kemal'e destek çıkmışlardır. Ziyaret çevresinde şehit mezarları da bulunmaktadır. Türbeye çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak, felçli ve ruh hastaları başta olmak üzere çeşitli rahatsızlıklar için gelinmektedir. Ziyaretçilerden bir kısmı belli amaç ve maksatlarına ulaşmak için yaptıkları muskaları ziyaret duvarına asmaktadırlar. Ziyaretin hemen yanında yer alan ziyaret ağacına yıldırım isabet etmiş ve kurutmuştur. Başlarına musibet gelmesi korkusuyla kimse bunu yakmak için evine götürmemiştir. Bu kuruyan ağaç gelen ziyaretçiler tarafından kullanılmıştır. Gelen ziyaretçilerden adağı olanlar kurban kesmekte ve tasadduk etmektedir.⁴¹⁶

2.2.4.2.4.2. Molla Süleyman Mezarı

Bu mezar Pir Kemal Türbesinin doğu tarafında hemen karşısında yer alır. Yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar etrafı taşlarla örülmüş bir mezar ziyaretidir.(Bkz. Resim 63) Tarihi kişiliği hakkında mevcut yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Onunla ilgili bilgiler nakli rivayetlerden ibarettir. Nakşî meşayığından olduğu söylenir. Muş Varto'dan Rus işgalinde göçüp buraya yerleşmiştir. Seferberlikte Rusların Bingöl, Muş, Erzurum, Erzincan istilaları sonucu Elazığ'a gelerek Geçili mezarına yerleşmiştir.

⁴¹⁶ İhsan Bikriye, 1951 Baskil Doğumlu, Emekli

Burada ilmi sohbet vefaaliyetlerde bulunmuştur. Vefat edince de yakınları tarafından Resülkahya köyüne getirilip defnedilmiştir.⁴¹⁷

2.2.4.2.5. Tabanbükü Köyü

Şeyh Hasan köyü Baskil ilçesine 65 km. uzaklıkta, Fırat kenarında yer almaktaydı. Ancak köyün Karakaya barajı göl sahasına girmesi sonucunda 2 km. kuzey-doğuya yeni köy (Tabanbükü) kurulmuş ve burada bulunan eski yapılar da (türbe, yadır vb.) yeni köye taşınmıştır.⁴¹⁸

2.2.4.2.5.1. Şeyh Ahmed Dede

Şeyh Ahmed Dede'nin mezarının yer aldığı türbe, Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan Köyü'nde Garipler Mezarlığı'nda yer almaktadır. Türbe dikdörtgen planlı olup giriş kapısının üzerinde mermer levha üzerinde "Pir-i Piran Serçeşmey-i Mürşidân Hoca Ahmed Yesevi D.1103-Ö.1163" yazısı bulunmaktadır. Türbe içerisinde Şeyh Ahmed Dede'nin mermerden olan mezar taşında ise sonradan yazılmış "Hz. Ali Oğlu Celal Abbas Neslinden Horasanlı Hoca Ahmed Yesevi D.1103-Ö.1166" yazısı yer almaktadır. Yanındaki mezarın ise kardeşi Şeyh Hasan'a ait olduğu söylenmektedir.⁴¹⁹ (Bkz. Resim 64-65)

Hicri 967/1560 miladi yılında yazılmış "Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri"nde ise bu zat "Şeyh Ahmet Tavi" namıyla anılmaktadır.⁴²⁰ Şeyh Ahmed Dede; kına yakılmış gibi kiremit renginde uzun saç ve sakalı olduğu içinde aynı zamanda; "Kızıl Ahmet Dede" ve "Kızıl Şah Ahmet Dede", "Ulu Şih Ahmet" ya da "Sarı Sultan adıyla da anılmaktadır. Torunlarından ünlü ozan Teslim Abdal dedesi için şöyle demektedir:

"Adın Şah Ahmed Tavi-i tubi dedesin

Şahı Merdan Musa Kazım Abbas neslisin

Hâce Ahmedi Yesevi Rum Halifesisin

İn ziyaret eylen Şah Ahmed Dede'yi"

⁴¹⁷ İbrahim Kan, 1953 Elazığ Doğumlu, Öğretim Görevlisi

⁴¹⁸ Celil Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.321

⁴¹⁹ Muhammet Beşir Aşan; Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede, "I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 13-16 Ağustos 1998 Ankara", Ankara 1998, s.55

⁴²⁰ İsmail Özmen; Teslim Abdal..., s.17

Rivayete göre, Şeyh Ahmet Dede Ahmet Yesevi'nin halifelerindendir. Şeyh Ahmet Dede, halim selim, çok uzun boylu ve bilge bir kişidir. Bir gün hocası ona “Boyun kadar ulu olasın, soyun sopun ebedi tavil ola, bundan böyle sende Şeyh Ahmet Tavail olarak çağrılasın” diye dua eder ve ocakta yanan dut köseğini alarak fırlatır. Hocası Şeyh Ahmet Dede'ye “Sana destur ve nasip verdim. Git bu köseğini bul, orası senin yurdundur” der. Bunun üzerine Şeyh Ahmet Dede hocasının elini öpüp niyaz eder ve kardeşi Şeyh Hasan'la birlikte yola koyulurlar. Fırat Nehri'nin kıyısına düşen köseğini bulan Şeyh Ahmet Dede buraya tekkesini kurar. Kardeşi Şeyh Hasan'a izafeten ise köyün adını da Şeyh Hasan olarak koyar. Rivayete göre, Şeyh Hasan'ın çocuğu olmayınca çok üzülür. Bir gün Kardeşi Şeyh Ahmet Dede ile otururlarken ona “Senin adın Anadolu'da her yerde duyuldu. Benim adım duyulmadığı gibi çocuğum olmadığı için ben öldükten sonra silinip gidecek” diye bir yakınmada bulunur. Bunun üzerine Şeyh Ahmet Dede “Öyleyse bu köyü senin adıyla söyleteyim” der ve köye Şeyh Hasan'ın adını verir. Aynı soydan gelen ve bir tekke şairi olan Teslim Abdal (Ö.1165/M.1751) konuyla ilgili olarak bir dörtlüğünde şunları ifade eder:

Kardeşi Şeyh Hasan ismiyle söylensin

Bayrıyla Ummanları boylasın

Yüzün gören ol Kabe'yi neylesin

Fırat kenarında Şeyh Ahmet Dede⁴²¹

Şeyh Ahmed Dede'nin kabrinin bitişiğinde yer alan ve kardeşi Şeyh Hasan'a ait olduğu söylenen kabrin ayak ve baş kısmında bulunan mezarın şahide taşları üzerinde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Muhammet Beşir Aşan, “*Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede*” adlı makalesinde 1883 tarihli Mamüratü'l-aziz Salnamesi ve diğer bazı salnamelerde bu şahsın “Şeyh Hasan Baba veya Şeyh Hasan Rezzaki” isimleriyle anıldığını belirtilmektedir.⁴²² Fakat yaptığımız çalışmalar çerçevesinde Şeyh Hasan Rezzaki veya diğer bir sıfatıyla Şeyh Hasan Zerraki'nin türbesi Keban'ın Gökbelen Köyü'nde yer almakta olup burada belirtilen zatla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Aralarında sadece bir isim benzerliği bulunmaktadır. Köyün kurucularından olan Şeyh Hasan 1204 yılından itibaren Selçuklu ve Osmanlı belgelerinde geçmektedir. Osmanlılarda ilk salname 1847 tarihinde ortaya çıkarılmıştır. Bu da bize göztermektedir

⁴²¹ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

⁴²² Muhammet Beşir Aşan; “Fırat Kenarında...”, s.56

ki Şeyh Hasan'a atfedilen tarihle gerçek Şeyh Hasan arsında 600 yıl gibi bir zaman farkı vardır.⁴²³

Yine bazı kaynaklarda Şeyh Ahmet Dede'nin yanındaki ikinci mezarın kardeşi Şeyh Hasan'a ait olmadığı belirtilir. Bir kısmı bunun Hoca Ahmet Yesevi'nin makamı olduğu bir kısmı da Şeyh Ahmet Dede'nin oğluna ait olduğunu belirtirler ve Şeyh Hasan'ın kabrinin Arapkir'in Onar köyünde bulunduğunu söylemektedirler. Fakat yöre halkıyla yaptığımız görüşmelerde Onar köyündeki Şeyh Hasan'la Tabanbükü köyünde medfun olan Şeyh Hasan arasında sadece isim benzerliği olduğu fakat bunların farklı kişiler olduğu bilgisini aldık. Bunun ise kendilerinin soy secerelerinde yer aldığını yöre halkı bizzat ifade ettiler. Ayrıca Tabanbükü köyü yerlileri Onar Köyündeki Şeyh Hasan'ın aslında Tabanbükü'nde medfun bulunan Şeyh Hasanın müridi olduğunu belirtirler.⁴²⁴

Şeyh Ahmet Dede ile ilgili birçok menkıbe ve efsane anlatılır. Rivayete göre, Alâeddin Keykubat Muşar ve Kezirbet kalesinde hapisteyken Şeyh Hasan tekkesi postnişini Şeyh Ahmet Dede'yi yanına davet eder ve yıldıznamesine baktırır. Ayrıca remil ile bahtının açılmasını ister. Şeyh Ahmet Dede Alâeddin Keykubat'a hapiste kaygılanmaması gerektiğini, geleceğinin parlak olduğunu, bütün Rum ülkesinin ulu sultanı olacağı müjdesini verir. Bir müddet sonra Şeyh Ahmet Dede'nin söyledikleri doğru çıkar. Alâeddin Keykubat Selçuklu tahtına oturur ve kız kardeşi Gevher Hatun'u Şeyh Ahmet Dede'ye eş olarak verir. Ayrıca bu yöreyi de ona vakfeder.⁴²⁵

Alâeddin Keykubat ile Şeyh Ahmet Dede arasında geçen bir diğer menkıbe ise şöyledir: Rivayete göre, Alâeddin Keykubat sultan olduktan sonra o devrin bir kısım halkı tarafından kendisine Şeyh Ahmet Dede'nin dine aykırı davranış ve uygulamalarda bulunduğu hakkında ihbarda bulunurlar. Ahmet Refik'in XVI. asırda Rafızîlik ve Bektaşilik (Muallim Halit Ahmet Kütüphanesi -İstanbul) adlı eserinde bu ihbar şöyle geçer. “ 1932 tarihli ferman gereğince Malatya'nın Muşar nahiyesi Şeyh Hasan karyesinde Şeyh Ahmed demekle maruf kimesne yukarı canibin hulafasından olub hâşâ

⁴²³ <http://www.alevileriz.biz/archive/index.php/t-634.html> (01/01/2009); Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü doğumlu, Emekli

⁴²⁴ 1932 Tabanbükü Doğumlu Ali Göktürk'ün Kütüphanesinde Mevcut Bilgi ve Belgelerden İstifade Edilmiştir.

⁴²⁵ 1932 Tabanbükü Doğumlu Ali Göktürk'ün Kütüphanesinde Mevcut Bilgi ve Belgelerden İstifade Edilmiştir.

çhar-ı yârı güzin olub şer'i şerife muhalif i talevi lisan eyleyenlerden olub padişah namına olan bazı mevahid ve müfsidinle ittifak ve cemiyet halindedir." Bunun üzerine Alâeddin Keykubat kız kardeşi Gevher Hatun'u da yanına alarak askeri ve kumandanlarıyla beraber Şeyh Hasan köyüne gider. Burada Şeyh Ahmet Dede'yi gerek manevi yönden gerekse şer'i yönden sınava tabi tutar. Öncelikle Şeyh Ahmet Dede'den askerlere yiyecek atlara ise arpa ve saman isterler. Şeyh Ahmet Dede bir çuval içerisinde biraz saman ve bir çanak içerisinde arpa getirir. Bu durumu gören Sultan Alâeddin "Bu 70-80 tane ata bu ufacık çuval içerisindeki samanla bir çanak arpa yeter mi?" diye sorar. Bunun üzerine Şeyh Ahmet Dede "Paşam! Cenab-ı Allah her şeye kadirdir. Varı yok eder, yoku da var eder. Çoku az eder, azı da çok eder" der. Daha sonra askerlere dönerek "Atlarınıza ne kadar samAn ve arpa lazım ise gelin alın" der. Bunun üzerine askerler çuvaldan ve çanaktan atları için yem almaya başlarlar. Fakat bu kadar az arpa ve saman seksen hayvana yettiği gibi çuvaldaki saman ve çanaktaki arpa sanki hiç el değmemiş gibi durmaktadır. Sultan Alâeddin bu duruma çok şaşırır. Fakat O, bu hayretini açığa vurmada Şeyh Ahmet Dede'yi imtihan yapmaya devam eder. Yine bir gün yemek yeme zamanı geldiğinde Şeyh Ahmet Dede bir sürü geyiği olduğu için askerlere yetecek kadar geyik keser. Daha sonra Alâeddin Keykubat'a dönerek "Paşam! Sana ricam askerlerine emir buyur ki geyiklerin etlerini yerken kemiklerini ısırmasınlar." der. Bunun üzerine Alâeddin Keykubat askerlerine bu usülü emreder. Yemekler yendikten sonra Şeyh Ahmet Dede Alâeddin Keykubat'a "Paşam! Ben bir dua edeyim. Sizde âmin deyinki Cenab-ı Allah bu geyiklere can vere."der. Sultan Alâeddin kabul eder ve Şeyh Ahmet Dede'nin yaptığı duadan sonra kudreti ilahi geyikler canlanır. Fakat geyiklerden biri topallayınca Sultan Alâeddin, Şeyh Ahmet Dede'den bunun nedenini sorar. O, askerlerden birinin geyiğin etini yerken kemiği ısırıldığı için topalladığını söyler. Bunun üzerine Sultan Alâeddin askerlerine dönerek "Bakın! Bu şeyh maneviyatı çok kuvvetli bir kimsedir. Bu geyiğin etini yerken kemiği kim ısırды ise söylesin. Yosa gerçeği söylemeyi bu şeyhe havale ederim. Kimin bu geyiğin etini yediği ortaya çıkarsa onu öldürürüm" demesi üzerine bunu yapan asker durumu itiraf eder ve Sultan Alâeddin'e "Paşam! Bu geyiğin kemiğini ben ısırдыm. Isırmamdaki maksat ise Şeyhin geyiklerin kemiklerinin ısırılmamasındaki sırrı anlamak içindi" der. Bunun üzerine Alâeddin Keykubat bu askeri öldürtmek ister. Fakat Şeyh Ahmet Şeyh Dede'nin isteğiyle Alâeddin Keykubat askeri affeder. Sultan Alâeddin Şeyh Ahmet'i manevi derecesi çok yüksek bir zât olduğuna kanaat getirse de bu hususta

hiçbir tereddütünün kalmaması için Şeyh Ahmet'e "Ya Şeyh! Bu senin geyikleri kim otlatıyor?" diye sorar. Şeyh Ahmet Dede, "Onların çobanları yoktur. Onlar Allah'a emanet olarak kendilerini otlatmaya giderler. Zamanı gelince de döner gelirler" diye cevap verir. Bunun üzerine Sultan Alâeddin, " Şimdi geyiklerin dönme zamanı değil. Seslensen bu geyikler eve gelirler mi?" diye sorar. Şeyh Ahmet Dede ise," Elbetteki Cenab-ı Allah'ın kuvvet ve kudretiyle gelirler." diye cevap verir. Daha sonra Şeyh Ahmet Dede Hızır Dağı diye bilinen dağda otlamakta olan geyiklere "Ey hayvanlar! Allah rızası için, Hz. Muhammet'in ve Onun Ehl-i Beyt'inin yüzü hürmeti için hepinizde avlularınıza dönünüz." diye seslenir. Bunun üzerine otlamakta olan hayvanlar eksiksiz bir şekilde Şeyh Ahmet Dede'nin etrafında toplanırlar. Şeyh Ahmet Dede'nin bütün bu kerâmetlerini kendi gözüyle gören Aaeddin Keykubat onun gerçek kerâmet bir evliya olduğunu anlar. Yapılan ihbarların da yersiz ve yalan olduğuna kanaat getirerek beraberinde getirdiği kız kardeşi Gevher Hatun'u Şeyh Ahmet Dede'yle evlendirir.⁴²⁶

Şeyh Ahmet Dede Gevher Ana (Güher Ana) ile evlendikten sonra sekiz oğlu olur. Bunlar nasihat dinlemez gençler olduklarından çevredeki köylere zarar verirler. Bunun üzerine Şeyh Ahmet Dede oğullarına beddua eder ve bir gün de yedi oğlu ölür. Gevher Ana'nın yakarmaları sonucu Şeyh Ahmet Dede sadece küçük oğlu Emir'ül- Mü'minin'i bağışlamıştır. Soyu da ikinci eşi olan Gevher Ana'nın bu oğlundan yürür. Aslında yöre halkından derlenen bu söylenenlerin nesnel temeli şu olduğu kuvvetli ihtimaldir. Türkmen olan Şeyh Hasanlı aşiretleri Babailer ayaklanmama katılmışlardır. Malatya valisi de yöre halkından oluşturduğu bir orduyla bu isyanı bastırarak Şeyh Ahmed'in dokuz oğlunu öldürmüşlerdir. Selçuklu Sulatanı'nın soyundan olan ve daha küçük olan Gevher Hatun'un oğlu "Emir'ül Mü'minini öldürmemişlerdir. Ya da aristokrat olmasından annesine bağışlanmıştır. Derlenen bu bilgiler Emir'ül Mü'minin'in soyundan gelen İsmail Gültekin'den alınmış olup tarikat adı ise Efendi Dededir.⁴²⁷

Günümüzde de bu ziyaret yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir.

⁴²⁶1932 Tabanbükü doğumlu Ali Göktürk'ün Kütüphanesinde Mevcut Bilgi ve Belgelerden İstifade Edilmiştir.

⁴²⁷ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

Ziyarete hem Sünni hem de alevi vatandaşlarımız rağbet etmektedir. Ziyarete her türlü amaç ve maksat için gelinmektedir. Gelen ziyaretçilerin bir kısmı mezar taşına bağlanılan ipe dilek dileyerek bez vb. bağlamaktadırlar. Türbenin bulunduğu bahçedeki ağaçlara da gelen ziyaretçiler tarafından dilek dilenip çaput, bez vb bağlanmaktadır. Türbe içerisinde alevi mezhep inanç ve kültürünü yansıtan tablolar ile Atatürk portresi de yer almaktadır. Yine türbe duvarında üstünde “Ya Celal Abbas Af Af Af” yazılı bir yeşil örtü asılıdır. Türbe içerisinde siyaha boyalı ve mumdanlık adı verilen mum yakma yeri mevcuttur. Buraya gelen ziyaretçilerden bazıları mum yakarlar.(Bkz. Resim 66) Ayrıca yine türbedeki mezar taşının üzerine de mum yakılmaktadır. Türbe üzerinde bulunan ve “şifa taşı” adı verilen taşlar ziyaretçiler tarafından vücudun ağrıyan yerine “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denilerek sürülmekte ve şifa dilenmektedir. Ziyarete çocuğu olmayan kişiler, ruhsal ve bedensel rahatsızlığı olanlar, vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı bulunan kişiler başta olmak üzere her türlü hastalıktan muzdarip olan kişiler şifa bulmak gayesiyle rağbet etmektedirler. Gelen ziyaretçiler tarafından türbeye şeker başta olmak üzere lokma türünden yiyecekler de bırakılmaktadır. Eski Türk İnançlarında “saçı” (kansız kurban) olarak adlandırılan bu yiyecekler buraya gelen ziyaretçiler tarafından şifa amacıyla yenilmektedir. Türbe içinde yer alan kumbaraya gelen ziyaretçiler tarafından türbenin ihtiyaçlarının karşılanması için yardım mukabilinden para atılmaktadır. Ziyarete çok nadir olmakla beraber adağı olan ziyaretçiler tarafından kurban kesilmekte ve tasadduk edilmektedir. Türbenin bulunduğu bahçede kurban kesme yerleri, yemek yapma ve pişirme yerleri bulunmaktadır. Ayrıca ziyaretçilerin oturmaları ve yemeklerini yemeleri için oturma bankları da yer almaktadır.⁴²⁸

2.2.4.2.5.2. Derviş Ali

Şeyh Ahmed Dede türbesine bitişik olarak inşa edilen ikinci türbede medfundur. Bu türbenin girişi batı yönündedir. Giriş kapısının üst kısmında yer alan taşın üzerinde Arapça olarak “La İlahe İllallah Muhammedün Resülüllah” tevhid cümlesi yazılıdır. Bu türbe kargir olarak yapılmıştır. Türbe içerisinde prizmatik dikdörtgen biçiminde bir mezar bulunmaktadır. Mezarın baş kısmında yer alan mezar taşının üzerinde Arapça “İntakale İla Rahmetillahi El-Merhum El- Mağfur Derviş Ali Bin Süleyman Dede Bin

⁴²⁸ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli; İhsan Ulutaş, 1963 Baskil Doğumlu, Çiftçi

Teslim Abdal” ifadesi yazılıdır. Ayak kısmında yer alan mezar taşının ise iki yüzü işlenmiştir. Bir yüzünde kitabesi yazılmış olup diğer yüzünde kandil motifi işlenmiştir. Kitabesinde Arapça “Hüve Allah fi isneyn vel aşereti şenbe fi şehir-i şaban-ı şerif sene seb’e ve samanine mie ve elf sene 1187” ifadesi yazılıdır bu tarih miladiye çevrildiğinde 1173 yılının Ekim ayının 21 Salı gününe tekabül eder.

Bu mezar Ahmed Yesevi soyundan gelen köyün diğer mezarlığında türbesi bulunan Teslim Abdal’ın torunu Derviş Ali’ye aittir.(Bkz. Resim 67) Bu mezarlığa Teslim Abdal’dan sonra gömü yapılmadığı halde Derviş Ali özellikle buraya getirilerek defnedilmiştir.⁴²⁹ Bu da bize muhtemelen Derviş Ali’nin dedesi Teslim Abdal’dan önce vefat ettiğini gösterir.

Derviş Ali ile ilgili birçok keramet anlatılır. Rivayete göre bir gün Derviş Ali Baskil’in Muşar nahiyesine bağlı Adaf Köyü’nde bir sohbet ortamında köylülerle otururken şöyle der:

Nefisdir adamı talar
Adaf’a elmaya salar
Üç kürt oğlu suya dalar
Battımola çıktımola.

Adaf köylüleri Derviş Ali’nin ermiş bir kişi olduğunu bildikleri için hemen Fırat Nehri kıyısındaki elma bahçelerine adamlarını gönderirler. Giden kişiler üç tane çocuğun suyun içerisinde çırpındıklarını görürler ve çocukları boğulmaktan kurtarırlar. Bunlar çocuklara niçin geldiklerini sorarlar. Çocuklar ise elma çalmak için geldiklerini itiraf ederler.⁴³⁰ Türbe içerisinde günümüzde de bu ziyaret yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyarete hem Sünni hem de Alevi inancına sahip vatandaşlarımız rağbet etmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü ziyarete konu olmaktadır. Türbe içerisinde Alevi inanç ve kültürünü yansıtan tablolar ile Atatürk portresi de yer almaktadır. Ayrıca türbe duvarında “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” yazılı olan bir örtü asılıdır. Bu türbe Şeyh Ahmet Dede türbesinin bitişiğinde yer almasından dolayı ziyarete gelen kişiler tarafından aynı şekilde paralel davranışlar

⁴²⁹ Muhammed Beşir Aşan; Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları, “Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5–6 Mayıs 1986/Elazığ”, Elazığ 1987, s.150

⁴³⁰ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

gösterilir. Türbe üzerinde “şifa taşları” adı verilen taşlar ziyarete gelen hastalar tarafından vücutlarının ağrıyan kısımlarına “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denilerek sürülmekte ve Allah’tan şifa temennisinde bulunmaktadırlar. Ziyarete çocuğu olmayan, romatizma ve sırt ağrısı gibi vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı bulunan ve ruhsal dengesi bozuk olanlar başta olmak üzere her türlü hastalıktan muzdarip olan kişiler bu ziyarete şifa bulmak amacıyla rağbet etmektedirler. Ziyaret sonrasında çocukları olan kişiler eğer erkek olursa adını Ahmet koyarlar. Burayı ziyaret ettikten sonra amaç, maksat ve gayelerine ulaşırsa veya daha önceden adakta bulunmuşsa buraya gelip kurban keser ve tasadduk eder. Ziyarete gelen kişiler tarafından türbenin üzerine gelen ziyaretçilerin şifa amacıyla yemeleri için şeker vb. gıda türünden yiyecekler bırakılmaktadır. Ayrıca ziyarete gelen kişilerden bir kısmı türbenin baş kısmındaki mezar taşını üç defa öpmektedirler. Gelen ziyaretçilerden bazıları türbenin üzerindeki örtüyü öpüp yüzlerine sürmektedirler. Buraya gelen ziyaretçiler türbenin içinde yer alan mum yakma yerinde ve türbenin baş kısmında yer alan mezar taşının üzerinde de dilek dileyip mum yakmaktadırlar. Gelen ziyaretçiler türbede yer alan kumbaraya türbenin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla para atmaktadırlar.⁴³¹

2.2.4.2.5.3. Kul Mustafa

Kabri Şeyh Ahmet Dede mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. Kul Mustafa’nın yattığı Şeyh Ahmet Dede türbesinin 8–10 metre batısında olup mezar taşında eski yazı ile “El Merhum EL Mağfur El Seyyid İsmail İbni Seyyid Yusuf İbni Kul Mustafa İbni Kılıç Abdal Ruhuna Fatıha H.1135” diye yazılmıştır. Kul Mustafa’nın kendisine ait Şeyh Ahmet Dede soyundan olduğuna dair Hicri 1135 tarihli soy ağacı bulunmaktadır.⁴³²

Kul Mustafa IV. Murat döneminde yaşamıştır. Aynı zamanda Bektaşî saz ozanıdır. Bektaşî azizlerinden Teslim Abdal’a bağlanmıştır. Şiirlerinde Hz. Ali ve On İki İmam sevgisini ağırlıklı olarak işlemiştir. Kul Mustafa IV. Murat’ın Bağdat Seferine katılmıştır. Teslim Sultan’da bu savaşa katılmıştır. Emekli olduktan sonra Anadolu’yu

⁴³¹ İhsan Ulutaş,1963 Baskil doğumlu, Çiftçi

⁴³² 1932 Tabanbükü doğumlu Ali Göktürk’ün Kütüphanesinde Mevcut Bilgi ve Belgelerden İstifade Edilmiştir.

köy köy dolaşmıştır. Şeyh Bedrettin-i Simavi'nin tarikatına mensup biri olarak da kabul edilir. Kul Mustafa bir şiirinde sürüldüklerinden, sorgulandıklarından söz eder. Ancak bu olayın tarihi bir kaydı bulunmamaktadır. Tabanbükü ziyaretleri içerisinde yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmekte ve ziyarete her türlü amaç ve maksat için gelinmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçilerden bir kısmının mezar taşını öptükleri, yüz sürdükleri ve etrafında döndükleri görülür. Ziyarete daha çok bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar, baş ağrısı çekenler daha yoğunlukta olmakla beraber her türlü hastalıktan muzdarip olanlar gelmektedir. Gelen ziyaretçilerin mezarın üzerine para, buğday, şeker serperler.⁴³³

2.2.4.2.5.4. Gül Mustafa

Teslim Abdal mezarlığında medfun olup, bir mezar ziyaretidir. Gül Mustafa Teslim Abdal'ın torunudur. Tabanbükü köyünde doğmuş ve burada vefat etmiştir. Gül Mustafa'nın kabri de Tabanbükü ziyaretleri içerisinde rağbet görmekte ve yöre halkınca ziyaret edilmektedir. Ziyaret esnasında ziyaret mahallinde bulunan diğer ziyaretler gibi benzer pratikler sergilenmektedir.⁴³⁴ Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günler ziyaret edilmektedir. Ziyarete çocuğu olmayan kadınlar, psikolojik rahatsızlığı olanlar, sinir hastaları, felçli hastalar yoğunlukta olmak üzere her türlü hastalıktan kurtulmak için ziyaret edilmektedir. Ayrıca ziyaret esnasında mum yakmak ve çeşitli maksatlarına ulaşmak için dilek tutmak gibi davranışlar da görülür. Gelen ziyaretçilerin mezarın etrafında dönmekte, mezar taşını öpmekte ve yüzünü sürmektedir.

2.2.4.2.5.5. Kara Şeyh (Şeyh Musa)

Ziyaret, Şeyh Ahmet Dede mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. Esas ismi Şeyh Musa'dır. Kara Şeyh'in tekkesi de Tabanbükü köyündedir. Fakat Karakaya Barajı'nın suyu altında kalmıştır. Onun hakkında şöyle bir menkıbe rivayet edilir. Menkıbeye göre, Tarihi bilinmeyen bir zamanda Şah İsmail Şeyh Hasan köyüne gelir. Şah İsmail'e Kara Şeyhin ermiş bir kişi olduğunu söylerler. Şah İsmail'de kendi kendine Kara Şeyh'e üç

⁴³³ İhsan Ulutaş,1963 Baskil Doğumlu, Çiftçi
⁴³⁴İhsan Ulutaş,1963 Baskil Doğumlu, Çiftçi

soru soracağım. Eğer bu soruları cevaplarsa o gerçekten ermiş bir kişidir. Şah İsmail soracağı soruları kalbinde gizlice tutar. Soracağı sorular şunlardır: 1) Yemediğim yemeği yedirir ve içmediğim şeyi İçirirse, 2) Binmediğim ata bindirirse, 3) Ben köye girmeden kendi tekkesinden beni yedi adımla karşılırsa bilirim ki o gerçekten ermiş bir zâttır. Kara Şeyh Şah İsmail'i karşılamaya gitmeyip adamlarını gönderir ve onlara Şah İsmail köye geldiğinde kendisine haber verilmesini emreder. Şah İsmail çadırını köyün dışına kurduktan sonra köye gelir. Onun gelişi Kara Şeyh'e bildiriliyor. Daha sonra Şah İsmail Kara Şeyh'in tekkesine gidiyor. O, tekkeye varmadan Kara Şeyh tarafından yedi adımla karşılanıyor. Kara Şeyh Şah İsmail'e daha önce hiç yemediği bir yemek hazırlıyor ve yemekle beraber geyik sütü ikram ediyor. Yemekler yenilip epeyce bir sohbet edildikten sonra Şah İsmail çadırına gitmek istiyor. Şah İsmail Kara Şeyhle birlikte tekkeden çıkıyor. Tekkenin önünde hayatında hiç binmediği bir atla karşılaşılıyor. Bunun üzerine Kara Şeyh kendisine; "Kabul buyurun Şahım bu at sizindir. Sen tutun, ben yaptım" der. Şah İsmail ise "Ya Şeyh Musa! Şartımın ikisini yerine getirdin fakat birini yerine getirmedi. Bana hiç içmediğim bir şey içirecektin." der. Bunun üzerine Kara Şeyh Şah İsmail'i "Şahım yemekte içtiğiniz süt geyik sütüydü" diyerek uyarır. Yaşanan bu olayın neticesinde Şah İsmail'de şeyhin gerçekten ermiş bir kişi olduğunu onaylar. Bu arada Şah İsmail Şeyh Hasan köyüne gelirken beraberinde getirdiği İran uyruklu Acem isimdeki kişiyi Kara Şeyhe hizmetçi olarak verir. Kara Şeyh de kabul ederek bu şahsı kendisine mürid yapar. İran uyruklu Acem isimli şahsın soyundan gelerek çoğalan bu kabile gönümüze kadar büyük bir aşiret şeklinde varlıklarını sürdürmektedirler. Günümüzde de Kara Şeyh soyundan gelenlere saygıları sonsuzdur. Kara Şeyh'in mezarı yöre halkınca ziyaret edilmektedir. Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilebilmektedir. Ziyarete her türlü istek, amaç ve maksat için gelinmektedir. Ziyarete psikolojik rahatsızlığı bulunanlar, sinir hastaları, vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı olanlar başta olmak üzere her türlü rahatsızlık için gelinmektedir. Ayrıca ailevi sıkıntılardan kurtulmak, genç kızlar kısmetlerinin açılması gibi her türlü amaç ve maksat doğrultusunda ziyarete gelinmektedir. Ziyarete gelenler burada amaç ve maksatlarına ulaşmak için dua etmektedirler. .⁴³⁵

⁴³⁵ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

2.2.4.2.5.6. Deli Kız

Ziyaret Şeyh Ahmet Dede mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. (Bkz. Resim 68) Teslim Abdal'ın soyundadır. Deli Kızla ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre, tarihi belli olmayan bir dönemde Anadolu'da birçok sahte dede ve dervişler ortaya çıkar. Bu durum Şah İsmail'e anlatılır. Şah İsmail de bunların durumlarını incelemek için Anaolu'ya gelir. O, sorduğu sorulara cevap veremeyen dede ve dervişleri o zamanın özel bir işkence aleti olan “cırcır”a verir

Şah İsmail daha sonra Arguvan'a gelir. Burada bulunan dedeleri sorguya çeker. Arguvan dedeleri sorulara cevap veremezler. Bunun üzerine Şah İsmail dedelere “Size iki gün müsaade ediyorum. Şayet iki gün içerisinde sorularıma cevap veremezseniz hepinizi cırcıra vereceğim” der. Arguvan dedeleri ise çareyi Şeyh Hasan Köyündeki dedelerde arıyorlar ve üç tane dede soylu kimse Şeyh Hasan köyüne gitmek üzere yola çıkıyorlar. Bunlar Şeyh Hasan Köyünün hemen üst tarafında Köşük Boynu denilen yerde 7–8 yaşlarında kuzu gütmekte olan Deli Kız isminde bir kız çocuğuna rastlıyorlar. Deli Kız bu dedelere “Ne o dedeler! Papıcınıza taş mı girdi?” diye seslenir. Arguvan dedeleri kızın bu hitabını ciddiye alırlar. Dedeler kıza yaklaşarak “Senin adın nedir?” diye sorarlar. Bunun üzerine Deli Kız “Benim adım Deli Kız. Beni götürünki o adamın cevabını vereyim” der. Dedeler, “her işte bir hayır vardır” diyerek Deli kızını alarak götürürler ve Şah İsmail'in huzuruna çıkarırlar. Şah İsmail ne kadar soru sorarsa kız hepsine cevap verir. Bunun üzerine Şah İsmail kendisine “Kızım senin adın Deli Kız değil, Dolu Kız olsun. Senin “sinin” (mezarın) ziyaret, toprağın kefareti olsun” der. Yani mezarının toprağı bilinmez dertlere derman olsun diyerek Deli Kız'a destur verir. ⁴³⁶ Deli Kız mezarı yöre halkınca haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok vücudunda ağrıları bulunanlar, bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar getirilir. Bununla beraber her türlü amaç ve maksatlar doğrultusunda da burası ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçiler amaç ve maksatlarına ulaşmak için mezarın etrafında dönmekte, mezar taşını öpmekte ve yüzünü sürmekte ve mum yakmaktadırlar. Ayrıca ziyaretçiler mezarın üzerine para, şeker ve meyve bırakmaktadırlar.

⁴³⁶ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

2.2.4.2.5.7. Deli Hamza

Ziyaret Şeyh Ahmet Dede mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. Selçuklular döneminde Teslim Abdal'ın torunlarından Kanber Ağa'yı yanlış hareketlerde bulunuyor diye Paşa'ya şikâyet ederler. Paşa Kanber Ağayı Halep'e çağırır. Bu arada Deli Hamza Kaber Ağa'ya "Ben şeriattan anlarım. İzin ver senle geleyim" der. Bunun üzerine Kanber Ağa, Deli Hamza'ya bir tokat atar ve "Manevi kuvvetin var mı? Git nasibin al öyle gel" der. Bunun üzerine Deli Hamza bugün su altında kalmış olan Eski Malatya'daki Kösürük Köyüne gider. Burada ibadet edip nasibini alır. Daha sonra Deli Hamza Kanber Ağa'ya " Kanber Ağa nasibimi aldım. İzin ver bende senle geleyim" der. Bunun üzerine Kanber Ağa Deli Hamza'yı da yanına alarak Halep'e giderler. Bu arada Paşa Kanber Ağa içeri girer girmez boynunun vurulması için emir vermiştir. Kanber Ağa içeri girer girmez Deli Hamza menkıbevi bir kerâmetle oradakilere bir ejderha şeklinde görülür. Dolayısıyla celladlar da Kanber Ağa'yı vuramazlar. Daha sonra Paşa korkusundan "Kanber Ağa'ya kürk getirin" der. Getirilen kürkü ona hediye eder. Halep Paşası yayınladığı fermanla Şeyh Hasan köyünün vergi borçların affetmiş ve vergide de muaf tutmuştur. Yöre halkınca hakkında anlatılan bu gibi menkıbe ve efsaneler sonucunda Deli Hamza mezarı yöre halkınca ziyarete konu olmaktadır. Ziyaret için belirli bir gün olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok ruhi bunalım geçirenler, vücularında ağrısı bulunanlar, korkmuş olan kişiler, ailelerinde geçimsizlik bulunanlar ve ayrıca geçim sıkıntısı bulunanlar bu sıkıntılarında kurtulmak için burayı ziyaret etmektedirler. Gelen ziyaretçiler burada mum yakmakta ve dilek ve maksatlarına ulaşmak için dua etmektedirler. Gelen ziyaretçilerin mezarın üzerine yiyecek, elma, para, buğday tanesi bırakmaktadırlar.⁴³⁷

2.2.4.2.5.8. Teslim Abdal Türbesi

Şeyh Hasan köyünün batı yönünde kurulmuş olan Teslim Abdal Mezarlığında yer alan türbede medfundurlar. Kare planlı olan bu türbe kargir bir yapıdır. Türbenin üst örtüsü kubbelidir. Kubbenin üzerinde ise âlem olarak hilal bulunmaktadır.(Bkz. Resim 69) Türbenin içerisinde iki mezar yer almaktadır. Bunlardan biri Taslim Abdal'a diğeri onun oğlu Seyyid Kalender'e aittir. Teslim Abdal'ın mezarının baş şahidesi kısmında

⁴³⁷ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

“Vefatı 1135 Galender Bini El-Seyyid Teslim Abdal” ifadesi yer alır. Oğlu Seyyid Kalender’e ait olan mezarın baş şahidesi kısmında ise “1165 Teslim Bini El-Seyyidi Hüseyini” ibaresi yer alır.⁴³⁸(Bkz. Resim 70) Teslim Abdal’ın kimilerine göre iki kimilerine göre üç ve kimilerine göre de beş tane türbe ve makamı bulunmaktadır. Bunlar; 1) Trakya Keşan’a bağlı Teslim Abdal köyünde 2) Denizli dolaylarında 3) Çorum’un Teslim köyünde 4) Ankaralı Teslim Abdal 5) Araştırmamıza konu olan Elazığ’ın Baskil İlçesine bağlı Şeyh Hasan Köyünde yer alır.⁴³⁹ Fakat Teslim Abdal Konya’nın Muşar nahiyesinin Şeyh Hasan Köyüne geldiğini şu deyişle ortaya koymaktadır:

Teslim Abdal eder Konya’dan geldim
Kırkların inden bir serek aldım
Edebi erkâmı uyluğa çaldım
Bu da Nesimiden yol kaldı bize.

Ayrıca yöre halkından aldığımız bilgiler doğrultusunda onun soyundan gelip bu Şeyh Hasan köyünde oturanlar soy secerelerinde de “Seyyid Derviş Teslim Malatya’nın Muşar nahiyesinin Şeyh Hasan karyesindedir” şeklinde yer alan bilgilerin bulunduğunu dolayısıyla bu da bu gerçeği teyit etmektedir.⁴⁴⁰ Teslim Abdal Şeyh Ahmet Dede’nin oğlu Emir’ül Mü’minin’in soyundan gelen Galender Abdal’ın oğludur. Teslim Abdal’ın soyu Celal Abbas kanalıyla Hz. Ali’ye dayanır. Teslim Abdal’ın İmam, Hüseyin, Bektaş, Süleyman, Cafer adında beş oğlu vardır.⁴⁴¹

Teslim Abdal XVII. yüzyılda yaşamış olup asıl adı Mehmet’tir. Sultan IV. Murat döneminin bir Bektaşî ulusu, Yeniçeri Ocağı’nın ise halife babasıdır. Yani Büyük Baba Halifesi’dir. Müridi Kul Mustafa ile birlikte IV. Murat döneminde Bağdat seferine katılmıştır.⁴⁴² Teslim Abdal’ın İran Safevi Devleti yararına Alioğlu, Dedemoğlu, Kul Nesimi gibi veya bu zatlarla birlikte siyasal olaylara karışmış ve çabalara girmiştir. Bu kişilerle birlikte hükümet kovuşturmasına uğramıştır. Müridi Kul Mustafa’nın bir nefesinden anladığımız göre Teslim Abdal’da Bedreddinî’dir. Tanrı’nın insan

⁴³⁸ İsmail Özmen; Teslim Abdal...,s.22

⁴³⁹ <http://www.turkuler.com/ozan/teslimabdal.asp/> (15.06.2009); Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

⁴⁴⁰ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

⁴⁴¹ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli; İsmail Özmen; a.g.e.,s.27

⁴⁴² <http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/>(15.07.2009)

varlığında birleştiğini, onunla özdeşleştiğini, insanın Tanrı'nın ışığı olduğunu savunur. Teslim Abdal'ın pirinin Alioğlu olduğunu yine onun şiirlerinden anlamaktayız.⁴⁴³

Teslim Abdal'la ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre; Teslim Abdal'ın yaşadığı yıllarda İbrahim Paşa adında Osmanlı Padişahının seyis başısı vardır. Bu zat bir gece rüyasında Şeyh hasan köyünü, oradaki Şeyh Ahmet Dede yatırını görür. Yatırın üzerine başındaki fesi çıkarıp koyar. Daha sonra hiç el değmeden fesin tekrar başına konduğunu görür. Bu rüyanın etkisi ile Şeyh Hasan köyünü aramak üzere yola çıkar. Araya araya Fırat nehri kıyısına gelir. Oradan da o zamanın tek nehir nakil aracı olan Kelek ile nehri geçip köye gelir. Köyde başı kavuklu birçok Dede ve Şeyh vardır. Bunların hepsi kendi çaplarında kerâmet sahibi kişilerdir. Teslim Abdal ise divana kabul edilmediği için adamdan sayılıp cemaatte yer alamaz. İbrahim Paşa bu kavuklu kişilere rüyasını anlatır. Kavuklular, “Peki Paşam, sen kurban kes köylüye yedir, biz gerekeni yaparız” derler. İbrahim Paşa birinci gün bir kurban keser ve Şeyhin birisi İbrahim Paşanın fesini el değmeden başına giydirmeyi dener, başaramaz. İkinci günü bir kurban daha keser bu defa bir başkası dener ama yine fesi Paşaya giydiremez. Böylece kırk gün kurban kesme ve denemeler sürer. Derken İbrahim Paşa hiddetlenir ve “Benim rüyam yalan değildir. Mutlak içinizden birisi fesi bana giydirecek” der. “Eğer bunu başaramazsanız hepinizi kılıçtan geçireceğim” diye bir korku verir. Bunun üzerine herkes telaşlanır, ne yapacaklarını şaşırırlar. Neticede orada bulunanlardan birisinin aklına Teslim Abdal gelir. Belki bunu Teslim Abdal yapar derler ve hemen aramaya koyulurlar. Teslim Abdal fakir olduğu için civar köylerden olan Boran Köyü'nün sığırlarını otlatmaktadır. Bir kaç kişi hemen yola çıkar, Teslim Abdal'ı bir otlakta bulurlar. “Aman sen bilirsin, İbrahim Paşa gazaba geldi, bizi kılıçtan geçirecek, bizi kurtar” diye yalvarırlar. Teslim Abdal “Ya benim bu sığırlarım ne olacak” der. Biz senin sığırlarını otlatırız deyip iki kişiyi sığırların yanına bırakırlar. Diğerleri de Teslim Abdal'la birlikte Şeyh Ahmet Dede yatırının yanında bekleyen İbrahim Paşaya gelirler. İbrahim Paşa Teslim Abdal'ı görünce, rüyasında gördüğü kişi olduğunu hemen anımsar. Çevresindekilere “İşte bu yapar” der. Yine kurban kesilir, dualar edilir, köylü yer içer ve türbenin içine girerler. İbrahim Paşa fesini çıkarıp yatırın üzerine koyar. Teslim Abdal'ın nazarı ile fes Paşanın başına gelir. Üç defa bu tekrarlanır. Paşa kalkıp diğer kavuklulara dönerek , “Hey Allah'tan korkmazlar, gerçek kişi ve gerçek er bu zat imiş,

⁴⁴³ [http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/\(15.07.2009\)](http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/(15.07.2009))

sizler kendinize boş yere süs veren yalancılarsınız” diyerek onları kovar. Sonunda Paşa Teslim Abdal'ın dua ve himmetlerini alıp gitmek üzere Fırat Nehri kenarına geldiğinde, Teslim Abdal geri çağırır ve ona bir delilik yaparak aklını karıştırır. Paşada “Eyvah iyi bir er imiş ama deliymiş” diye endişelenir. Teslim Abdal Paşaya “Şimdi gidebilirsin” deyip gönderir. Orada bulunanlar Teslim Abdal'a merakla neden böyle yaptığını sorarlar. O da, “Böyle yapmasaydım, köyümüzde ne ikrar kalırdı ne iman ne de tarikat kalırdı. Hepsini Paşa alıp götürürdü. Şimdi endişelendiği için hepsini burada bıraktı” der. İbrahim Paşa oradan ayrılarak Malatya iline gelir ve bugünkü Paşa Köşkü denilen mevkide ev yaptırıp konaklar.⁴⁴⁴

Teslim Abdal'ın birçok nefesleri vardır. Teslim Abdal büyük bir halk şairidir. Halkın konuştuğu dille şiirlerini söylemiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in 13 Mayıs 1277 tarihli fermanında vurguladığı gibi “Bugünden sonra divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır” buyruğuna hep sadık kalmıştır. Teslim Abdal şiirlerinde Türkçenin yalınlığını, duruluğunu, kıvraklığını, derinliğini, diriliğini ve dinginliğini koruyarak günümüze kadar getirme işlevini yürütmüş ve sağlamıştır. Teslim Abdal şiirlerinde insanın doğru yola girdikten sonra kişi için korkup çekineceği bir engel kalmayacağını, Alevi-Bektaşî geleneğinde yol göstericilik duygusunun yoğunluk kazandığını, Kur'an sürelerinin kişinin nesnel varlığında görünür duruma geldiğini, kişinin bir tür “Canlı Kur'an” olduğunu vurgular. O, şiirlerinde Allah, Muhammed, Ali ve On İki İmam sevgisi hâkimdir. Şiirleri öğretici olmasının yanında eleştiri öğeleri de taşır.⁴⁴⁵ Teslim Abdal ata ve dedelerine saygılı bir kişiydi. Bu yüzden öldüğü zaman kendisine daha fazla ilgi gösterilip, Şeyh Ahmet Dede'ye daha az ilgi gösterilme ve bu yüzden de saygısızlık etmiş olması ihtimaline karşı, kendi mezarının bugünkü Tepe Düzü mevkiine yapılmasını vasiyet etmişti. Onun için Şeyh Hasan Köyü'nün iki mezarlığı var. Teslim Abdal'dan sonra bu soydan gelen kişiler Teslim Abdal mezarlığına defnedildiler. Yalnız Teslim Abdal'ın oğlu İmam Teslim Abdal hayatta iken vefat ettiği için Şeyh Ahmet Dede mezarlığına defnedildi. Ayrıca torunu Derviş Ali'nin de Şeyh Ahmet Dede Mezarlığında gömülü olması onun

⁴⁴⁴ [http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/\(15.07.2009\)](http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/(15.07.2009))

⁴⁴⁵ [http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/\(15.07.2009\)](http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/(15.07.2009))

da muhtemelen Teslim Abdal'dan önce ölmüş olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.⁴⁴⁶

Teslim Abdal Türbesi, yöre halkınca yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyarete konu olmaktadır. Türbeye her türlü amaç ve maksat doğrultusunda gelinmektedir. Türbe içerisinde Teslim Abdal'ın türbesi üzerinde Türk bayrağı bulunmaktadır. Ayrıca türbe içinde sandukalar üzerinde yer alan şifa taşları gelen ziyaretçiler tarafından vücudun ağrıyan yerlerine “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denilerek sürülmekte ve şifa temenni edilmektedir. Türbenin alanında kurban kesme yeri bulunmaktadır. Adağı olan ziyaretçiler burada kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler. Gelen ziyaretçiler tarafından türbeye şeker vb. lokma türünden yiyecekler de bırakılmaktadır. Ziyarete gelen kişiler bu lokmalardan şifa niyetiyle yerler. Türbe çevresindeki ağaçlara gelen ziyaretçiler tarafından dilek dilenip bez vb. bağlanmaktadır. Ayrıca türbe içindeki sandukaların baş kısmında yer alan mezar taşalarında mum da yakılmaktadır.⁴⁴⁷

2.2.4.2.5.9. Hasan Mekki Dede

Türbe, köy halkı tarafından Hasan Mekki (Hasanemki) Mezarlığı adı verilen yerde bulunmaktadır. Üstü dam şeklinde düz olan türbe kapısının sağ ve sol tarafında yer alan birer tane ufak pencereyle aydınlanmaktadır. Türbede Hasan Mekki ve Divane Abbas'a ait iki sanduka yer alır.(Bkz. Resim 71)

Bu zat yöre halkı tarafından Hasan Emki, Hasan Emiki ve Hasan Mekki gibi isimlerle anılmaktadır. Hasan Mekki'nin tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yöre halkından bir kısmına göre bu zat buraya Mekke'den gelmiş olup. Bektaşî⁴⁴⁸ tarikatına mensuptur.⁴⁴⁹ Yine bir rivayete göre ise Hasan Emiki Tabanbükü köyüne oba şeklinde gelip yerleşmiştir. Hatta Şeyh Ahmet Dede'den daha evvel buraya yerleşmiştir. Hasan Emiki burada çobanlık yapmaktaymış. Çok faziletli, âlim ve ermiş bir kişiymiş. Onunla ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre, Hasan Emiki

⁴⁴⁶ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli;

⁴⁴⁷ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli;

⁴⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. William Fredrick Hasluck; Bektaşilik Tetkikleri (Çev. Salim Cöhçe), Malatya 1998

⁴⁴⁹ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

Dede'nin türbesinin önünde kurt ve koyun şeklinde mezar taşları yer almaktadır. Hasan Emiki Dede'nin kendisine eziyet eden kurt ve koyuna beddua emesi sonucunda bu hayvanların burada taşlaşmaları söylenir.⁴⁵⁰

Türbe içerisinde yer alan Divane Abbas'ın ise İmam Zeynel Abidin'in soyundan geldiği söylenir. Yöre halkı tarafından Onun aslen Arguvan'ın Mineyik köyünden olduğu söylenir. Meczup bir kişiliğe sahirpti.⁴⁵¹

Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok çocuğu olmayan kadınlar, akli dengesi dozulanlar, korkmuş olan çocuklar, sinir hastaları getirilmektedir. Bazı hastalar şifa bulmak amacıyla bir geceliğine burada yatırılmaktadır. Ziyaret ettikten sonra rahatsızlığından kurtulan hastalardan bazıları şükür amacıyla tekrar buraya gelmekte ve kurban kesip tasadduk etmektedir. Ayrıca burayı ziyaret ettikten sonra çocuğu olanlar eğer çocukları erkek olursa adını Hasan koyarlar. Ayrıca genç kızlar kaderlerinin açılması, erkekler iş sahibi olmak ve sevdiğine kavuşmak, ailevi huzursuzlukları olanlar ve geçim sıkıntısı bulunanlar vb. çeşitli sıkıntılarından kurtulmak amacıyla burayı ziyaret etmektedir. Gelen ziyaretçiler türbenin ihtiyaçlarının karşılanması için türbede yer alan kumbaraya para atmaktadırlar. Ayrıca türbe içindeki sandukanın üzerine daha sonra gelen ziyaretçilerin şifa amacıyla yemesi için elma, meyva, ekmek türünden lokma adı verilen şeker vb. bırakılmaktadır. Ayrıca türbe içinde yer alan ve mumdanlık adı verilen yere gelen ziyaretçiler mum yakmaktadırlar. (Bkz. Resim 72)

2.2.4.2.5.10. Hasan Dede (Hasan Basri)

Şeyh Hasan köyünün güneyinde, Fırat ırmağının karşı kıyısında Korucuk Köyünde yapılı bir türbede bulunan bir yatırdı. Ancak Karakaya Barajı sular altında kaldığı için mezarı Battal Gazi (Eski Malatya) ilçesi yakınına taşınmıştır. Bu konuyla ilgili yöre halkı tarafından, “Şeyh Hasan köyünün kible yönünde ve köyün hemen önünde akan Murat suyunun karşı kıyısında Korucuk köyü vardır. Bu zatın Bağdat'tan geldiğini ve sonunda da su ile tekrar Bağdat'a gideceğini çok önceleri çevre köylerdeki yaşlılar söylerlerdi. Bir süre sonra Murat suyu taşı. Köylüler yatır gidecek diye telaşlandılar ve

⁴⁵⁰ İhsan Ulutaş, 1963 Baskil doğumlu, Çiftçi

⁴⁵¹ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü doğumlu, Emekli;

çevre köylerden de para toplayarak önüne set yaptırdılar. Ne yazık ki şimdi Karakaya ve Atatürk Barajları yapımı nedeniyle bu yatır yine suyun altında kalacak ve söylendiği gibi de Bağdat'a gidecektir" şeklinde bir menkıbe anlatılır. Teslim Abdal da bir şiirinde bu zatı övmüştür.⁴⁵²

Ziyaret daha çok Cuma akşamı ve Pazar günleri ziyaret edilmektedir. Bu ziyaret daha çok akıl hastaları ve felçli hastalar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu hastalar çoğunlukla Cuma akşamı bu ziyarete getirilir ve burada bir geceliğine yatırılır. Ziyarete gelen kişiler burada dua etmekte, mezarı öpmekte ve ve türbenin etrafında yedi defa döndükten sonra oturup dilek ve niyazda bulunurlar. Ziyarete gelen kişiler türbe içinde mum yakmakta ve kabrin üzerine para bırakmaktadırlar. Ziyarete gelen kişiler burada çoğunlukla koyun, keçi ve horoz kurban etmekte ve bunları pişirerek ikram etmektedirler.

2.2.4.2.5.11. Şah İsmail'in Çadırı (Çadırılık)

Şah İsmail'in Kara Şeyh (Şeyh Musa) ile buluşmaya giderken çadırını kurduğu yerdir. Burası köy merkezinin hemen dışında Şeyh Ahmet Dede'nin türbesinin güneyinde yer alır. Etrafı taşlarla çevrili yuvarlak bir harman şeklindedir. Benzer ziyaret yerleri Bilaluşağı'nda ve Malatya Arguvan'ın bazı köylerinde de bulunmaktadır. Şah İsmail buralardan geçerken çadırını kurduğu yerler o yörenin halkı tarafından ziyaret kabul edilmiştir. Buraya herhangi bir istek ve dileği olan kişiler ziyarete gelir. Kişi dileğini tutup taşlarla çevrili bu alanı nefes almadan üç defa dolanmayı başarabilirse o kişinin bu dileğinin gerçekleşeceğine inanılır. Karakaya Barajı yapımı sırasında burası su altında kalmıştır. Baraj suyunun zaman zaman çekilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Burayı Alevi mehep inancına sahip insanlar ziyaret etmektedir.⁴⁵³

2.2.4.2.5.12. Arap Baba - Çoban Baba - Kahlık Baba - Geyik Baba

Bu ziyaretlerin hepsi Tabanbükü köyü çevresinde yer alıp birer mezar ziyaretidir. Tarihi kişilikleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Yöre halkı tarafından bunların birer şehit

⁴⁵² İsmail Özmen; Teslim Abdal..., s.25

⁴⁵³ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli;

mezarı oldukları ifade edilir. Fakat kim tarafından ve ne zaman şehit edildikleri bilinmemektedir.⁴⁵⁴

Ziyaret için belirli bir gün olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Günümüzde bu ziyaretin ziyaretçileri oldukça azalmıştır. Ziyarete akıl ve ruh dengesi bozuk olanlar, çocuğu olmayan kadınlar, korkmuş olan çocuklar ve sinir hastaları çoğunlukta olmak üzere her türlü amaç ve maksat doğrultusunda gidilmektedir. Ziyaret esnasında ziyaretçiler mezarın etrafında dönülme, mezar taşını öpmekte ve yüzlerini sürmektedir. Ayrıca mezarın yanında dilekler dileyip mum da yakmaktadırlar.

2.2.4.2.5.13. Katarlı Baba

Ziyaret türbe şeklinde olmayıp bir mezar ziyaretidir. Bu ziyaret Hasan Emiki Türbesinin önünde yer almaktadır. Tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Buraya daha çok çocuğu olmayan kadınlar ziyaret etmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar bu maksatlarına ulaşmak için şöyle bir uygulama yaparlar. Çocuğu olmayan kadının boynuna bir ip bağlarlar. Sonra mezarın etrafında “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek üç defa dönerler. Daha sonra bu kişiyi lokma edip kadın kadına satarlar. Böylece kadının çocuğunun olacağına inanırlar.⁴⁵⁵

2.2.4.2.5.14. Celal Dede Mezarı

Ziyaret Şeyh Ahmet Dede mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir.(Bkz. Resim 73) Celal Dede'nin mezar taşında, Zeynel Abidin oğlu Celal Dede ifadesi yer almaktadır. Yöre halkınca bu mezara daha çok sarılık hastaları getirilir. Hastayla beraber getirilen birde yumurta getirilip kırılır, sarısı atılır, beyazı ise mezarın toprağına sürülüp hastaya yedirilir. Böylece hastanın şifa bulacağına inanılır.

2.2.4.2.5.15. Hızır Baba Nişangahı

Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyünün ortalama 5 km. güneybatısında Hızır Dağı adı verilen yüksek bir tepede yer alır. Türbe tek kubbeli olup sadece türbegah odasından

⁴⁵⁴ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli;

⁴⁵⁵ Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli;

müteşekkildir. Türbenin herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim 74) Türbe içerisinde duvarda Hz. Ali ile üzerinde Hz. Ali, Hacı Bektaşî Veli ve On İki İmamın resimlerinin bulunduğu tablolar ile Atatürk portresi asılıdır.

Türbede Hızır Baba'ya ait bir kabir mevcut olmamakla beraber temsili bir mezar vardır. Buranın Hz. Hızır'ın makamı olduğu kabul edilir. Buraya Hızır'ın uğradığı ve buna nispeten bu ziyaret yerinin yapıldığı söylenir. “Şengah” olarak ifade edilen bu makam yerine sembolik bir türbe yapılmıştır. Burası Alevi mezhep inancına sahip vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Türbe içerisinde gelenlerin dilek dileyip bez bağladıkları bir ip mevcuttur. Ayrıca yine aynı gayeyle türbe kapısına ve türbenin hemen yanındaki küçük bir fidana da bez bağlanmaktadır. Gelen ziyaretçiler tarafından türbenin üzerine para bırakılmaktadır. Ayrıca gelen ziyaretçilerin şifa amacıyla yemesi için “lokma” adı altında meyve, şeker vb. kuru yiyecek ve meyve bırakılır. Türbeye ziyaret amaçlı olarak geldiği gibi herhangi bir hastalıktan muzdarip olanlar şifa ümidiyle de gelmektedir. Türbenin üzerinde bulunan şifa taşları vücudun ağrıyan yerlerine “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denilerek sürülüp şifa ümit edilir. Türbenin kapısının hemen önünde taşlardan oluşturulan mum yakma yerinde gelen ziyaretçiler tarafından mum yakılmaktadır. Ziyarete gelen kişilerden adağı bulunanlar burada kurban kesip tasadduk etmektedirler. Kurban kesenlerin bu ibadetlerini rahat bir şekilde yapmaları için kurban kesim yeri yapılmıştır. Eskiden kurban kesim yerinde ziyaret ağaçları bulunmuş Günah sayılması ve götürünün başına bir musibetin geleceği düşüncesiyle bu ziyaret ağaçları kesilip eve götürülmezmiş. Bu ağaçlar gelen ziyaretçiler tarafından kurban eti pişiriminde kullanılmıştır. Çok günah olması ve başına bir musibet geleceği düşüncesiyle bu ağaç dirsekleri hiç kimse cesaret edip götürmemiştir. Bunlar gelen ziyaretçiler tarafından kurban eti pişiriminde kullanılmıştır.⁴⁵⁶

2.2.4.2.6. Dervişdere Köyü

2.2.4.2.6.1. Şeyh Sait

Şeyh Sait'in evi ve makamı Dervişdere köyünde bulunup, evinde kendisine ait kılıç, büyük bir maşa vb. özel eşyaları mevcuttur. Fakat Şeyh Sait'in kabri Dervişdere

⁴⁵⁶ İhsan Ulutaş, 1954 Baskil Doğumlu, Eski Muhtar; Halil Ulutaş, 1963 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar

köyünde bulunmayıp Akuşağı'na bağlı Sıgdin mezrasında Aziz Genç'in evine yakın yol üzerinde bulunur. Kabri türbe halinde olmayıp etrafı taşlarla çevrili basit bir mezar ziyareti şeklindedir.(Bkz. Resim 75)

Kabrinden ziyade evi bir ziyaretgâh (ocak) olarak ziyaret edilmektedir. Kötürüm ve felçli hastalar başta olmak üzere çeşitli hastalıklar için evi ve makamı ziyaret edilerek dua edilmektedir. Ayrıca evinin güneybatı köşesinde yer alan ocağın toprağından alınıp suya karıştırılır. Bu sudan içen veya yıkanan hastaların iyileşeceğine inanılır.⁴⁵⁷

Yöre halkından bazıları isminin "Sait" olduğunu söylerken bazıları da hem isminin hem de kendisinin "Seyyid" olduğunu söylerler. Gösterdiği kerametler sonucunda devrinin Sultani tarafından kendisine beraat verildiği ve bu beraatle kendisinin ve neslinin askerlikten muaf tutulduğu söylenir. Ayrıca âlim, kâmil, fazıl ve salih bir mü'min olduğu köy sakinleri tarafından beyan edilmektedir. Onun neslinden İdris Ülger'in dedesi Musa Efendi'nin torununa ifadesine göre Şeyh Sait Efendi'nin nesline ve neslinin malına yaptığı dua münasebetiyle sürülerine kurtların zarar vermediğini, bağ ve bahçelerine de insanların hırsızlığa giremediğini söylemiştir. Hırsızlık için girenlerin başına ise mutlaka bir felaketin geldiğini ifade etmiştir. Eskiden burası yöre halkı ve çevre illerden gelenler tarafından yoğun olarak ziyaret edilirmiş. Fakat günümüzde burası nadir olarak ziyaret edilmektedir.⁴⁵⁸

2.2.4.2.7.Akuşağı Köyü

2.2.4.2.7.1. Yusuf Baba Türbesi

Baskil'in Akuşağı köyünde medfundur. Türbe, köyün biraz alt tarafında şu anda harabe olan eski bir yerleşim yerinde bulunmaktadır. Türbenin üstü çatılı olup sadece bir türbegâh odasından oluşmaktadır.(Bkz. Resim 76) Yöre halkıyla yaptığımız görüşmede bu zatın tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu türbe eskiden çeşitli rahatsızlığı bulunan kişiler tarafından sıkça ziyaret edilirmiş. Türbeye daha çok felçli hastalar, sara hastaları, sinirsel rahatsızlıkları bulunanlar gelirmiş. Ziyarete gelen kişiler burada Kur'an'dan süreler okuyup bağışlamakta ve dualar edip Allah'tan şifa

⁴⁵⁷ İdris Ülger, 1968 Baskil Doğumlu, Şoför

⁴⁵⁸ İdris Ülger, 1968 Baskil Doğumlu, Şoför; Harbiye Ülger, 1959 Baskil Doğumlu, Ev Hanımı

ümit etmektedirler. Fakat günümüzde yöre halkı buraya fazla rağbet edilmediğini ifade etmektedirler.⁴⁵⁹

2.2.4.2.8. Altunuşığı Köyü

2.2.4.2.8.1. Dilek Taşı

Baskil'in Altunuşığı köyünde Kara Mağara adı verilen mevkide yer alır. Ortası delik köprü şeklinde bir kayadır. Çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak için bu taşın altından geçirilir. Ayrıca kısır olan hayvanların iplerinin taşın arasından yedi kere geçirildiğinde yavrulayacağına inanılır.⁴⁶⁰

2.2.4.2.9. Aşağı Kuluşığı Köyü

2.2.4.2.9.1. Pir Halil Mezarı

Baskil ilçesine bağlı Aşağı Kuluşığı köyünde medfun olup etrafı taşlarla çevrilmiş bir mezar ziyaretidir. Köyün 1 km. kadar dışında bir tepede kabri bulunur. Mezarın baş kısmında üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan bir mezar taşı mevcuttur. Tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mezarın bulunduğu alanda dilek ağacı mevcuttur. Bu ağaca, ziyarete gelen kişiler dilek tutup bez bağlarlar. Eskiden Pir Halil Mezarı hastalar ve ziyaretçiler tarafından çokça ziyaret edilmesine rağmen günümüzde bu ziyaretler oldukça azalmıştır.⁴⁶¹

2.2.5. Karakoçan

Karakoçan ilçesi, Elazığ ilinin kuzeydoğusunda yer alır. İlçenin doğusunda Bingöl ili, kuzeyinde Bingöl ilinin Yayladere ve Kiğı ilçeleri, kuzeybatısında Tunceli ilinin Nazimiye ilçesi, batısında Tunceli ilinin Mazgirt ilçesi güneyinde ise Elazığ'ın Kovancılar ilçesi bulunmaktadır.⁴⁶² Yüzölçümü 1085 km², deniz seviyesinden yüksekliği 1090 m.'dir.⁴⁶³

⁴⁵⁹ İdris Ülger, 1968 Baskil Doğumlu, Şoför

⁴⁶⁰ Mehmet Karaman, 1959 Baskil Doğumlu, çiftçi

⁴⁶¹ Nevzat Sap, 1970 Baskil Doğumlu, İlkokul Mezunu

⁴⁶² Rifat Gökçen; İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım Elazığ ve Doğu Anadolu Bölgesi, İstanbul 1999, s.70

⁴⁶³ <http://www.elazig.org> (08.08.2009)

Karakoçan İlçesinin gerek merkezinde gerekse civarında tarihi önem taşıyan bir yerleşim yeri bulunmadığından ilçe hakkında tarihi bilgileri içeren kaynaklar da yok denecek kadar azdır. İlçenin en eski yerleşim merkezi Osmanlı dönemindeki Ohi Bucağı'na bağlı Tepe Köyü'dür. İnşaat yapımı kazılarında çanak-çömlek ve süs eşyalarının içinde bulunduğu mezarlara rastlandığı dikkate alınırsa tarih öncesi değişik kavimlerin burada yaşadığı, höyük üzerine kurulmuş bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bugünkü Kalecik Köyü ve çevresi (Baraj gölü altında kalan kısmı) eski Çan yolu (Özlüce Barajı yanındaki) üzerindeki Değirmendere civarı, Roma dönemine ait bazı kaya mezarlarıyla dikkati çekmektedir. İlk çağda Hitit ve Urartuların bölgeye hâkim oldukları bilinmekte ise de buralarda onlara ait eserlere rastlanmamıştır. Urartulardan sonra bölge Medler'in daha sonra Persler'in ve Romalıların eline geçmiştir. Bölge Romalıların döneminde Sasanilerle Doğu Romalıların arasında tampon bölge haline gelmiştir. Tarihçi yazar Ali Kemali, Erzincan Tarihi adlı eserinde Halife Hz. Ömer devrinde komutan Halid bin Velid tarafından Kiğı'nın dolayısıyla Karakoçan'ın da fethedildiğini belirtmektedir. Arap-Bizans, Arap-İran, Arap-Türk savaşlarında savaş bölgesi olması sebebiyle Karakoçan ve çevresi bahsi geçen savaşlardan olumsuz etkilenmiştir.⁴⁶⁴

Selçukluların Malazgirt zaferinden önce Alparslan'ın komutanlarından Tuğrul Bey bu bölgeye birçok akınlarda bulunmuştur. Daha sonra Harput'u fetheden Çubuk Bey burayı Harput'a bağlamıştır. Ardından Belek Gazi'nin Harput'a gelişi ile birlikte burası Artuklu hâkimiyetine girmiştir. Selçuklular döneminde beylikler arası el değiştirmelere uğramıştır. Karakoçan ve çevresi Alaaddin Keykubat zamanında Anadolu Selçuklularına bağlanmıştır. Anadolu'nun Moğol istilasıyla Selçuklu hâkimiyetinden Buldukani Beyleri'nin eline geçmiş, ardından Akkoyunluların eğemenliğine, daha sonra ise Safevilerin hâkimiyetine girmiştir. Karakoçan Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde vakıf araziye dâhil olan Karakoçan, devlet otoritesinin zayıflaması sonucu vakıf yöneticilerinin ve toprak işleticilerinin eline geçmiştir. 1936-1937 yıllarında Türkiye'deki yeni idari düzenleme ile Kiğı'nın Çan Nahiyesi ve Palu'nun Ohi ve Lahan Nahiyeleri birleştirilerek Karakoçan adı altında bir ilçe olarak Elazığ'a bağlanmıştır.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Yeni Binyılda Karakoçan, 2002 Karakoçan, s.13

⁴⁶⁵ Yeni Binyılda Karakoçan, 2002 Karakoçan, s.13-14

Karakoçan ilçesinde tarıma elverişli arazi az olup bölge daha çok hayvancılığa müsaittir. Dolayısıyla yörenin temel geçim kaynağı hayvancılığa dayanır. Merkez ve çevreleri zirai çalışmalarla dikkati çeker. Ziraata elverişli alanlarda buğday ve hayvansal yem ekimi ön plandadır. İlçe sanayi yönünden de fazla gelişmemiştir. İlçede canlı olan ticaretin yanı sıra son yıllarda küçük çaplı tamir atölyeleri ve bir un fabrikası ve değirmenleri açılmıştır. Yeraltı zenginliği açısından kısmen işletilen ve büyük bir çoğunluğu henüz işletilmeye açılmamış olan mermer yatakları bulunmaktadır. İlçe halkının çoğunluğu yurt dışında işçi olarak çalışmaktadır. Bu nedenle de hayat standartları diğer ilçelere göre daha yüksektir. Karakoçan, çevresinin ticaret merkezidir. Bingöl'ün Kiğı, Adaklı, Yayladere ilçeleri ve köyleri ile Tunceli'nin Mazgirt ve Nazimiye ilçeleri ve köylerindeki halk alışverişini Karakoçan'da yapmaktadır.⁴⁶⁶

2008–2009 eğitim ve öğretim yılında 1 okul öncesi, 44 ilköğretim, 4 ortaöğretim olmak üzere toplam 49 okulla ilçede eğitim ve öğretim sürdürülmüştür.⁴⁶⁷ İlçe sağlık hizmetleri bakımından yeterli bir konumdadır. İlçede 1 Devlet Hastanesi, 4 Sağlık Ocağı ve 26 Sağlık Evi hizmet vermektedir.⁴⁶⁸

2.2.5.1. Karakoçan Merkez

İlçe merkezinde ziyaret mekanı olarak eski Sarıcan mahallesinde bulunan Gözerekli Molla Muhammed'in türbesi yer almaktadır.

2.2.5.1.1. Gözerekli Molla Muhammed

Karakoçan'a bağlı eski Sarıcan mahallesinde mezarlıkların biraz ilerisinde dağ yamacında türbesi bulunur. Türbe, tek kubbeli olup, üzerinde âlem olarak hilal işareti bulunmaktadır. Türbe herhangi bir mimari özelliğe sahip değildir. Türbe sadece kabrin bulunduğu makam bölümünden (türbegâhtan) oluşmaktadır.(Bkz. Resim 77) Kabir taşında Arapça "Ahmed oğlu Molla Muhammed'in ruhuna fatiha 5.6.1954" şeklinde yazılı bir bilgi verilmektedir. Ayrıca kabir taşına ay ve yıldız kazınmış olarak bulunmaktadır.

⁴⁶⁶ Yeni Binyılda Karakoçan, 2002 Karakoçan, s.21-23

⁴⁶⁷ [http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-(07.07.2009))

⁴⁶⁸ <http://www.elazig.org> (08.08.2009)

Gözerekli Molla Muhammed Efendi 1890 yılında Karakoçan'ın Sarıcan köyünde dünyaya gelir. İlk tahsilini Palu'nun Mirahmed köyünde yapar. Daha sonra Kovman şeyhi Molla Mustafa'dan Molla Cami kitabına kadar ders okur. Nakşî tarikatıyla yine hocası Molla Mustafa vasıtasıyla tanışır. Daha sonra daha fazla eğitim almak için Lice'ye gider ve Liceli Seyda Molla Muhammed'in Şerh-u Şemsi (Mantık) kitabına kadar okur. Hocası vefat edince talebelerini dağıtmayıp kendisi okutmaya başlar. Buradan da ayrıлып Silvan'a geçer ve Molla Küçük Hüseyin'den ilmini tamamlayarak icazetini alır. Sonra da kendi memleketine döner ve bu bölgede bir süre imamlık yapar. Gözerekli Ali Ağa'nın kızı Ayşe Hanımla evlenerek bu bölgeye yerleşir. 1928 yılında Konya Aksaray'da zorunlu ikamete tabi tutulur. Aksaray'da birkaç yıl kaldıktan sonra dönüşüne izin verilince memleketine döner. Daha sonra vefatına kadar hem hayvancıkla uğraşır hem de öğrenci yetiştirir. O, çok kalabalık bir nüfusu olmasına ve kendi el emeğiyle geçinmesine rağmen devamlı olarak öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşıladı. 1940 yıllarının başında Palu'da Haydar Baba ile tanışması neticesinde Kadiri tarikatına intisap eder. Bazen Haydar Baba ile bazen de öğrencileriyle köy köy dolaşarak irşat yapar. Ruhunda esen bu coşkuyu şiirleriyle yazıya döker. Şiirleri yanı sıra bir de Arapça kitabı vardır. Öğrencisi olan Molla Bahri Tunç Onun için şunları söyler: *“Hocamız çok tevazu sahibi ve ahlak-ı hamide sahibiydi. İlmi kariyeri çok yüksek, hitabeti ve ikna kabiliyeti çok fazlaydı. Onun bulunduğu mecliste ilim adamları konuşmaya cesaret edemezlerdi. Yanında doğru dürüst kitap bulundurmaz, fakat vermiş olduğu fetvaların ne kadar isabetli olduğunu şimdi o fetvalarla karşılaştınca daha iyi anlıyorum. Hocamız bizlere “Oğlum, ben çok zeki biri değildim. Fakat çok çalıştım ve başardım. Kışın samanlıkta üşümek için boğazıma kadar samanlıklara gömülüyor ve ders çalışıyordum. Bu şekilde tam on sekiz kitabı baştan sona ezberledim” demişti.*” Molla Muhammed Efendi 1955 yılında Sarıcanla Yığ arasında tipiye tutulur ve boğularak vefat eder. Kabir taşında vefat tarihi 5.6.1954 olarak geçer.⁴⁶⁹

Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Bölgede iklim şartları sert olduğu için daha çok bahar ve yaz mevsiminde ziyaret edilmektedir.⁴⁷⁰ Ziyarete daha çok felçli hastalar, akli dengesi bozulanlar ve sinir hastaları getirilmektedir. Gelen ziyaretçiler Kur'an'dan sureler okuyup bağışlamakta,

⁴⁶⁹ Süleyman Yapıcı; Palu , s.249

⁴⁷⁰ Zeynal Doğan; 1977 Şırnak Doğumlu, İmam-Hatip

dualar okumakta ve Allah'tan şifa temenni etmektedirler. Ayrıca ziyarete ailevi sıkıntısı bulunanlar, geçim sıkıntısı çekenler, günlük hayatın zor şartları altında bunalanlar da buraya gelmekte bu sıkıntılarında kurtulmak için Allah'a dua etmektedirler. Amaç ve maksatlarına ulaşan ziyaretçiler buraya gelmekte kurban kesip tasadduk etmektedirler.

2.2.5.2.Karakoçan Köyler

Karakoçan köyleri ziyaret yerleri bakımından zengin sayılabilecek konumdadır. Bölgedeki ziyaret yerleri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla bölgedeki ilim merkezinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyanın kabirleri ve Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Yesevi dervişlerinin kabirleri olup bu mekânlar ve makamlar yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Karakoçan köylerinde 2 mezar ve 5 türbe ziyareti tespit edilmiştir.

2.2.5.2.1.Yücekonak Köyü

2.2.5.2.1.1.Şeyh Mustafa Sisi

Karakoçan'a bağlı Yücekonak (Kovman) köyünde aile mezarlığında yer alıp bir mezar ziyaretidir. Mezar beton bir zemin üzerinden yerden ortalama 1, 1,5 metre yüksekliğe kadar mermer kaplama olup baş kısmına ise mezar taşı yerleştirilmiştir. Baş kısmındaki bu mezar taşının üzerinde mermerden yapılmış sarık bu zatın hem medrese âlimi hem de tekke şeyhi olduğunu gösterir.(Bkz. Resim 78)

Mustafa Sisi Hazretleri nakşibendî büyüklerinden olup asıl adı Mustafa Feyzi'dir. "Seyda-yı Sisi" lakabıyla meşhurdur. Bu mahlasını Miladi 1847 Rumi 1263 tarihinde doğduğu Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Sisi köyünden almıştır. Soyu Irak'ta Erbil kentinin Susa bölgesinden Sorogiller aşiretine dayanmaktadır.⁴⁷¹

İlk ilim tahsilini Ğavs-ı Hizani Seyyid Sibğatullah Arvasi'nin halifelerinden olan Şeyh Halid-i Şirvan-i ve Şeyh Abdurrahman Taği'nin medreselerinde yapmıştır. Bir gün hocası Şeyh Abdurrahman Taği talebeleri içinde gezerken o zaman henüz yaşı küçük olan Mustafa Sisi'ye mürid olmanın şartlarını sorar. O da sessiz kalınca kendisi; "Mürid olmanın şartı üçtür: 1-) Hüsn-ü Sûret (Güzel yüz ve güzel görünüm) 2-) İlm-i

⁴⁷¹ Muhammed Seydaoğlu; Gönül Sultanları, İstanbul 2008, s.21

Kamil 3-) Himmet-i Âli (Yüksek maneviyat sahibi)” şeklinde cevap verir. Bu soru ve verilen cevap Şeyh Mustafa Sisi’nin ileride kendine kâmil bir mürşid bulmasına sebep olacaktır. Şeyh Mustafa Sisi daha sonra Lice’de bulunan ve zamanın İbn-i Haceri lakabıyla anılan ve aynı zamanda akrabası da olan Seyda Molla Muhammed Hadi’nin (Lice’de) yanına gitmiştir. İlminin geri kalan kısmını burada tamamlamış ve ilmi icazetnâmesini almıştır.⁴⁷²

Şeyh Mustafa Sisi’nin mürşidi olan Abdulkadir-i Sani hocası Arvasi vefat edince hocasının vasiyeti doğrultusunda Abdurrahman Taği’ye intisap eder. Eksik kalan ameli irşadını burada tamamlayıp hilafet alır. Nakşî geleneği kuralına göre hilafet alınca irşad etmesi için Lice’de görevlendirilir. Onun burada görevlendirilmesinde hocasının vefat etmeden önce Abdurrahman Taği’ye yaptığı “Bana Diyarbakır’a bağlı Lice mıntikasından bazı malumatlar topla. Belki bir gün halifelerimizden birini oraya göndeririz” şeklindeki konuşması etkili olmuştur. Yine bu görevlendirme sırasında yapılan münazarada Abdurrahman Taği’nin Sisi köyü için söylediği “Bu köyden Nakşibendî kokusu geliyor” sözleri Şeyh Mustafa Sisi’de zuhur edecektir. İrşad için yola çıkan Abdulkadir-i Sani, Hizan’a varmadan önce bir süre Sisi köyünde misafir olur. Onun burada misafir olması Şeyh Mustafa Sisi’nin kendisini tanımasına vesile olur. Şeyh Mustafa Sisi bu buluşmalarda yıllar önce hocasının kendisine sorduğu ve cevapladığı bir mürşidde bulunması gereken özelliklerini O’nda görür. Bunun üzerine ona intisab eder. Daha sonra hocası Seyda Molla Muhammed Hadi de bu intisaba iştirak eder. Bir süre sonra ikisi de Abdulkadir-i Sani’nin halifesi olma şerefine erişirler.⁴⁷³

Şeyh Mustafa Sisi hilafet aldıktan sonra hocası tarafından Şam’a irşadla görevlendirilir. Şeyh Mustafa Sisi neseb bakımından Şam’da medfun bulunan asrın müceddidi Mevlana Halid el Bağdadi’ye dayandığını söylemekteydi. Onun bu irşadı sırasında bu konuyla ilgili yaşanan ve günümüze kadar tevatür yoluyla ulaşan bazı rivayetler de vardır. Rivayete göre, Şeyh Mustafa Sisi bir gün Halid el-Bağdadi’nin türbesini ziyarete gitmiş. Ziyaret esnasında Halid el-Bağdadi ile murakebe halindeyken türbeden beraberindekilerin de duyacağı şekilde “Ene ceddüke ve ente veledi” diye gaipten bir ses gelmiştir. Yine rivayete göre; Şeyh Mustafa Sisi Şam’da ilmi münazaraların yapıldığı bir meclise iştirak eder. Yapılan münazara sonuçsuz kalınca müdahale edip

⁴⁷²M. Seydaoğlu, Gönül Sultanları , s.23 vd.

⁴⁷³ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları, s.28 vd.

sonuçlandırır. Bu olay iki kez tekrar edince o mecliste bulunan âlimlerin dikkatini çeker. Kendisine “Nerelisiniz?” diye sorulunca “Diyarbakırlıyım” diye cevap verir. Bunun üzerine soruyu soran kişi “Yoksa sen Molla Musatafa-yı Sisi misin?” diye sorar. O da “Evet” cevabını verince kendisine fazlasıyla bir ilgi ve alaka gösterilir. Fakat bu konuyla ilgili yazılı bir belge olmayıp bu bilgiler naklî rivayetlere dayanmaktadır. Şeyh Mustafa Sisi Şam’daki görevini tamamladıktan sonra tekrar hocası Abdulkadir Hizani’nin yanına döner. Bu arada Kovmanlı Molla Muhammed Salih (Salı Baba) isimli zatın vasiyeti üzerine bir heyet Hizan köyüne gelir. Burada Abdulkadir-i Sani’ye Salı Baba’nın Şeyh Mustafa Sisi’nin Karakoçan’ın Kovman köyüne irşad etmesi amacıyla görevlendirilmesi şeklinde talep ve vasiyetlerini iletirler. Bu vasiyet üzerine O, hocası tarafından bu bölgeye irşad göreviyle görevlendirilir. Bölgede yaklaşık 14–15 yıl irşad görevini yürüten Şeyh Mustafa bu irşadını Elazığ, Diyarbakır, Tunceli ve Bingöl il sınırları içerisinde gerçekleştirmiştir. Bu bölgede birçok din âlimi yetiştirip hilafet vermiştir.⁴⁷⁴

Şeyh Mustafa Sisi’nin en önemli özelliği Kur’an ve Sünnete olan bağlılığıdır. O kendisine sorulan bir soruya tetkik ve tahkik etmeden cevap vermezdi. Edebi ve şairlik yönü de bulunup kendisine ait kasideleri mevcuttur. Bunlardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. O insanlara din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın eşit mesafede dururdu. Bu aynı zamanda Onun irşad metoduydu. Onun bir diğer önemli hasleti ise pek çok hikmet ve keramet sahibi olmasıdır. Bu özelliklerinden birisini anlatan rivayet şöyledir: Rivayete göre, Karakoçan Yeşilbelen (Gahmut) köyünden Hüseyin Ali isimli bir kişi gençlik yıllarında dişinin ağrması üzerine onun yanına gider. Şeyh Mustafa ona dua eder ve şehadet parmağıyla dişlerini ovalar. 117 yaşına yakın bir tarihte vefat eden bu kişinin artık dişlerinin hiç ağrımadağı söylenir.

Şeyh Mustafa Sisi 1956 yılının Mart ayında vefat etmiştir.⁴⁷⁵ Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyarete konu olmaktadır. Ziyarete yöre halkının yanında çevre illerden de gelmektedir. Şeyh Mustafa Sisi’nin kabrine daha çok ziyaret amaçlı olarak gelmektedir. Gelen ziyaretçiler tarafından Kur’an-ı Kerim ve dualar okunarak başlanmaktadır. Bununla beraber çeşitli hastalıklardan muzdarip olan insanlar da buraya gelmekte ve dua ederek Allah’tan şifa dilemektedirler. Bu

⁴⁷⁴ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları , s.41 vd.

⁴⁷⁵ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları, s.56 vd.

hastalıklardan ziyarete özellikle psikolojik ve ruhsal rahatsızlıkları bulunan kişiler gelmektedir. Rahatsızlığından kurtulan kişiler daha sonra şükür amacıyla kurban kesmekte ve tasadduk etmektedir.⁴⁷⁶

2.2.5.2.1.2. Şeyh Muhammed Hadi

Karakoçan'a bağlı Yücekonak (Kovman) köyünde aile mezarlığında babası Mustafa Sisi'nin yanında medfundur. Şeyh Muhammed Hadi'nin mezarı da babasıyla aynı yapı ve özelliktedir. Mezar beton bir zemin üzerinden yerden ortalama 1, 1,5 metre yüksekliğe kadar mermer kaplama olup baş kısmına ise mezar taşı yerleştirilmiştir. Yine aynı şekilde baş kısmındaki bu mezar taşının üzerinde mermerden yapılmış sarık Şeyh Muhammed Hadi'nin de hem medrese âlimi hem de tekke şeyhi olduğunu gösterir.

Nakşibendî tarikatına mensup olup 1884 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Sisi (Yolçatı) köyünde doğmuştur. Şeyh-i Kavuman lakabıyla meşhurdur. Şeyh Mustafa Sisi'nin oğlu olup Karakoçan'a bağlı Kovuman (Yücekonak) köyünde köy mezarlığında medfundur. Babası Şeyh Mustafa Sisi ile kabirleri yan yanadır.⁴⁷⁷

Şeyh Muhammed Hadi Hazretleri, henüz altı yaşında iken geçirdiği bir hastalık sonucu gözlerini kaybetmiştir. Bu durum Şeyh Muhammed'i hiçbir şekilde sarsmamış, ondaki ilim öğrenme azim ve gayretini daha da arttırmıştır. Çok küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Henüz yedi yaşında iken Kur'an talimini babasının yanında yapmış ve takriben Kur'an'ın yarısını hıfz etmiştir. Mevlidi Şerif, Akidetu'l İman, İbn-i Kasım ve Münebbihat-ı Askalani gibi temel ve önemli ilim kitaplarını okumuş ve birçoğunu da ezberlemiştir. Aldığı bu derslerden sonra ilmi seviyesini yükseltmek için babasının Kovman'daki medresesinde yirmi yıl ilim tahsil etmiştir. Kovman tekkesinin en önemli özelliği Kur'an ve Sünnet kaynaklı ilim esasları üzerine inşa edilmesidir. Eğitiminin büyük bir kısmını burada tamamladıktan sonra diğer bir bölümünü ise Diyarbakır Ulu Camii medresesi hocalarından almıştır. Zamanın ilim merkezi olarak bilinen Bitlis Güroymak Medresesinin başında bulunan Şeyh Masum onun için "Hayatımda Hafizu'l Kur'an olan çok kişiyi gördüm fakat Hafizu'l İlm (İlim Hafızı)

⁴⁷⁶ Muhammed Seydaoğlu, 1975 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip

⁴⁷⁷ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları, s.115 vd.

Şeyh Muhammed Hadi dışında ne gördüm, ne işittim” ifadelerini kullanmıştır. Bundan sonra da kendilerine Hafızu’l İlm unvanı verilmiş ve hep öyle anılmıştır.⁴⁷⁸

Şeyh Muhammed Hadi tasavvuf derslerini muhtemelen babasından almış ve Onun manevi terbiyesi altında büyümüştür. İlim ve tasavvuf derslerini tamamladıktan sonra Hilafet makamına erişir ve genç yaşta (takriben 27–28 yaşlarında) irşâd için icazetnâmesi alır Rivayete göre, günün birinde Şeyh Mustafa çocuklarını yanına alıp onları bir imtihandan geçirir. Elindeki asayı birer birer çocuklarına verir, var güçleriyle yere saplamalarını söyler. Ancak çocukları esasını yere saplarlar. Yerden topraktan başka hiçbir şey çıkmaz. Yine de O, çocukları için iltifatta bulunup, onlara dua eder. Sıra Şeyh Muhammed Hadi’ye gelince O, asayı yere batırır batırmaz yerden su fişkirir. Bunun üzerine Şeyh Mustafa Sisi, “İşte benden sonra irşad görevimi ve ilim hizmetimi tam olarak yürütecek kişi budur, ben bundan dolayı kendisine özel bir ilgi göstermekteyim.” der.⁴⁷⁹

Babası Şeyh Mustafa Sisi vefat edince Kavuman tekkesine bağlı müridler Ona intisap ederler. O, genç yaşta aldığı bu vazife-i tasavvufiye-yi ve ilmiye-yi en güzel şekilde ifa eder. Babasının bıraktığı yerden irşad sınırlarını genişletmek ve çevre illere İslam dininin hakikatlerini ve güzel ahlakını doğru bir şekilde aktarmak için irşatlar yapar. Şeyh Muhammed Hadi ilmi seviyesi yüksek olmakla birlikte abidlik, zahitlik ve takva sahibi olması da O’nun belirgin özellikleri arasındadır. Bir mürşidi kâmilde aranan bütün vasıflara sahiptir. Bir başka önemli özelliği ise edip ve şair olmasıydı. Üstün fesahat ve belağat ile yazdığı kasideleri vardır. Onun pek çok hikmet ve keramete sahip olduğu da söylenir. Bunlardan bir tanesi şöyledir: Şeyh Muhammed Hadi Kovancılara bağlı Emihanlı Ali Ağa isminde bir zata misafir olur. Ali Ağa hikmetlerinden çokça bahsedilen bu zatı sınamak ister. Diğer odaya yemek hazırlandığında yörede yemek masası diye bilinen honça yere konulur. Honçanın dibine etli bir yemek bırakılıp üstüne de sofraya serilerek ayrı bir yemek bırakılır. Sonra Şeyh Muhammed odaya çağrılıp, yemeğe buyur edilir. Gözleri görmeyen Şeyh Muhammed honçanın yanına oturduğunda Ali Ağaya şu soruyu yöneltir: “Ali Ağa önce honçanın altındaki yemeği mi yoksa

⁴⁷⁸ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları, s.122 vd.

⁴⁷⁹ M. Seydaoğlu; Gönül Sultanları , s.127 vd.

üstündekini mi yiyelim?" der. Ali Ağa bu hareketinden dolayı pişmanlık duyar, utanır ve özür diler.⁴⁸⁰

Şeyh Muhammed Hadi 1956 yılında Mart ayında vefat etmiştir. Günümüzde yöre halkı ve çevre illerden gelen ziyaretçiler Şeyh Mustafa Sisi ve oğlu Şeyh Muhammed Hadi'nin kabirlerini ziyaret etmektedirler. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Bu ziyarete daha çok ziyaret amaçlı olarak gelmektedir. Gelen ziyaretçiler tarafından Kur'an-ı Kerim okunmakta ve dualar edilmektedir. Ziyarete her türlü hastalıklardan muzdarip olan insanlar gelmektedir. Ziyarete gelen kişiler dua ederek Allah'tan şifa dilemektedirler. Bu hastalıklardan ziyarete özellikle psikolojik ve ruhsal rahatsızlıkları bulunan kişiler gelmektedirler. Rahatsızlığından kurtulan kişiler daha sonra şükür amacıyla kurban kesmekte ve tasadduk etmektedir.⁴⁸¹

2.2.5.2.2. Demirtepe Köyü (Kafan)

2.2.5.2.2.1. Seyyid İbrahim (Sefkâr Baba)

Türbe Karakoçan'ın Demirtepe (Kafan) köyünde etrafı ağaçlarla kaplı hafif yüksek bir tepede yer alır. Dairesi bir şekilde inşa edilen türbenin üstü tamamen kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin üstü ise saca kapatılmıştır. Kabrin çevresi daha sonradan ortalama bir metre yüksekliğe kadar mermerle çevrilmiştir.(Bkz. Resim 79)

Sefkar Baba'nın mezarının etrafı önceleri duvar ile çevriliymiş. Ancak bir kısım insan mezar taşlarını kırıp mezara zarar vermeleri sonucunda bu türbe inşa edilmiştir. Türbe kendi neslinden olan Seyyid Molla Said tarafından restore ettirilip üstünü de kubbe şeklinde yeniden düzenleyerek ziyarete açmıştır⁴⁸²

Yöre halkınca Sefkar Baba adıyla bilinen bu zatın adı Seyyid İbrahim'dir. Edinilen bilgilere göre Abbasi halifelerinden Harun Reşid döneminde Irak'ın kuzey kesiminde bulunan Sefkar köyünden irşad maksadıyla göç edip Anadolu'nun Diyarbakır mntikasında bulunan günümüzde ise Elazığ'ın ilçesi olan Maden'e bağlı Şeyh Katul

⁴⁸⁰ Muhammed Seydaoğlu; Gönül Sultanları, s. 131vd.

⁴⁸¹ Muhammed Seydaoğlu, 1975 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip

⁴⁸² Sait Arpacı; Ehl-i Beyt, Elazığ 2009, s.87

(Şeyh Kattal) bugünkü adıyla Kartalkaya köyüne yerleşir. Daha sonra bir müddet Çaybağı'nda ikamet eder. 1250–1350 tarihleri arasında Karakoçan'ın Demirdelen (Kafan) köyünde ikamet eder ve burada vefat eder.⁴⁸³ Diğer bir rivayete göre, Seyyid İbrahim 1250'li yıllarda yaşamıştır. Önceleri Kovancılar'a bağlı Karaçor (Çakçur) nahiyesinde yaşamıştır. Daha sonra buradan ayrılarak Karakoçan'ın Hamzalı köyünde ikamet etmiştir. Sefkâr Baba Karakoçan'a 4 km. mesafede bulunan Kafan Köyü civarında savaşıarak şehit düşmüştür. Şehitlerin vefat ettikleri yerde gömülmesi düşüncesine binâen Sefkar Baba da şehit düştüğü bu yerde defnedilmiştir.⁴⁸⁴

Sefkâr Baba'nın türbesinin bulunduğu alana yaklaşık yüz sene öncesine kadar yanında hiçbir mezar bulunmamaktaydı. Çünkü buraya gömülenlerin ertesi gün gittiklerinde mezarlarından dışarıda oldukları görülürmüş. Ruslar Erzurum ve çevresini işgal ederken, aynı soydan gelen Seyyid Molla Osman ve beraberindekiler batıya doğru göç ederek Karakoçan yakınlarında konaklamışlardır. Yirmi sene kadar kendisine hizmet edip talebelerin iâşesine ve tedrisata büyük hizmetleri olan Erzurum'un Çat kazasına bağlı Molla Ömer köyünden Lolan aşiretinde Paşa Bey isminde yaşlı bir adam Karakoçan'da vefat eder. Seyyid Molla Osman, Paşa Bey'i yardım ve hizmetlerinden dolayı Seyyid İbrahim Hazretlerinin yanında defnetmek ister. Defnetmeden önce Seyyid Molla Osman bu zatın kabrini ziyaret edip kabrinin yanı başında bir Yasin-i Şerif okuyup uzun uzun dua ve tefekkür ettikten sonra "Ey büyük ceddim! Bu adamın bize yirmi seneden fazla hizmeti olmuştur. Bunun vasıtasıyla o köyde ve civar köylerde ilim ve irfan yayılmıştır. Eğer müsaade edersen yanınıza defnedelim" der. Oğlu Seyyid İsmail'e dönerek; "İşaret ettiğim yeri kazın, Paşa Bey'i buraya defnedeceğiz" der. mezar hazırlanarak Paşa Bey defnedilir. O geceyi ise Karakoçan'da geçirirler. Sabah olunca Seyyid Molla Osman oğlu Seyyid Molla İsmail'e "Gidip mezara bak yerinde midir? der. Gidip kontrol eden Seyyid İsmail yerinde olduğunu haber verir. Bu tarihten sonra halk bu zatın komşuluğunu isteyerek civar köylerde ve ilçe merkezinde vefat edenleri buraya defnettirirler.⁴⁸⁵

Sefkâr Baba hakkında birçok menkıbe anlatılır. Rivayete göre, Türbe inşa edilirken Abdullah adında bir kişi kubbenin yapımına yardım etmiştir. Türbe bitince bir kısım

⁴⁸³ Karakoçan Bülteni, sayı:1 yıl:1, Temmuz 2008, s.94

⁴⁸⁴ S. Arpacı; Ehl-i Beyt, s. 86

⁴⁸⁵ S. Arpacı; Ehl-i Beyt., s. 87

malzeme artmıştır. Abdullah Bey türbeyi yaptıran adama; “Artan malzemeyi götüreyim mi?” diye izin istemiş. O da; “Malzemeyi götür fakat kumu götürme. Çünkü kumu başkası hayrına getirmiştir” der. Fakat Abdullah Bey adamı dinlemeyerek kum da kum da dâhil malzemenin hepsini götürür. O gece Abdullah Bey’in komşusu rüyasında ellerinde çanta olan iki gencin geldiğini görür. Gençlere; “Kimi arıyor sunuz?” diye sorar. Onlar ise Abdullah’ı sorgu için aradıklarını söylerler. Komşusu Abdullah’ın suçunu sorunca, gençler; “Bizim kumumuzu götürdü, biz de onu götüreceğiz” diye cevap verirler. Sabah komşusu rüyasını aynen Abdullah Bey’e aktarır. Bunun üzerine Abdullah Bey’de kumu götürüp tekrar yerine döker.⁴⁸⁶

Günümüzde bu türbe yöre halkınca yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelen kişiler bu zata Kur’an okuyup dua etmekte ve bu gibi zatların yüzü suyu hürmetine Allah’tan af ve şifa dilemektedirler. Ziyarete her türlü hastalık için gelinmekte ve Allah’tan şifa ümit edilmektedir. Ayrıca adağı olan ziyaretçiler burada kurban kesmekte ve tasadduk etmektedirler.⁴⁸⁷

2.2.5.2.3. Üçbudak Köyü

2.2.5.2.3.1. Pir Cemal Abdal

Karakoçan ilçesinin kuzeybatısında Üçbudak köyünde medfundur. Türbe, kare biçimli ve tek kubbeyle örtülü olup herhangi bir mimari özelliğe sahip değildir. Türbenin etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. Türbenin çevresindeki genişçe bir alan duvarla çevrilip ağaçlandırılmıştır. Bu türbe bahçesinde içme suyu da bulunmaktadır ve mesire yeri olarak ta kullanılmaktadır.(Bkz. Resim 80)

Pir Cemal Abdal Hazretleri hakkındaki bilgiler tarihi vakalar ve naklî rivayetlerden hareketle tespit edilmiştir. Pir Cemal Abdalın 1160 ve 1230 yılları arasında yaşadığı tahmin edilir. Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Yesevi dervişlerindedir. Rivayete göre Mevlana Celalettin Rumi’nin babası Bahaüddîn Veled’le birlikte Belh bölgesinden kalkarak önce Erzincan’a gelmiştir. Daha sonra ise kendisiyle aynı oymaktan olan Okçu Yusuf ve kardeşleri Hamza, Bahadır, Kızıl ve **Şevti** ile birlikte bugünkü Okçular

⁴⁸⁶ S. Arpacı; Ehl-i Beyt, s. 59

⁴⁸⁷ Sait Arpacı, 1932 doğumlu, Elazığ’da ikamet etmekte.

köyüne geldiği söylenir. Bu yöreye yerleşmelerinde bu zatın göstermiş olduğu tavassut ve delaletleri ile Sultan Alâeddin Keykubat tarafından sağlanmıştır. Ziyaret girişinde yer alan kitabeye göre büyük ulemeden postnişin olan Pir Cemal Abdal Hazretleri Şadili aşiretinin ve büyük bir halk kesiminin piri olup halen bölgede saygıyla anılan bir ziyaretgâhtır.⁴⁸⁸

Pir Cemal Abdal Hazretleri hakkında şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre, “Alâeddin Keykubad zamanında Bağın şahlıkla idare ediliyormuş. Delikan (Üçbudak)’da Seyyid Abdal denilen büyük bir zat yaşamakta imiş. Cemal Abdal aynı zamanda seyyidmiş. Bir eşkıya bunlara gelmiş. Gaftın Dağı denilen yerde eşkıyalık yapıyormuş. Hükümet bunları yakalamış. Getirip adamları Bağın’da tevkif etmişler. Eşkıyalardan birini tevkif etmemişler, o kaçmış, “Ben adamlarımı nasıl gidip kurtarayım?” diye düşünüp duruyormuş. Gidip Delikan’daki Cemal Abdal’ı bulmuş.” Padişah benim adamlarımı götürüp hapsetti. Sen gel belki onları kurtarabilirsin” demiş. O mübarek de o sırada aşağıda ev yapmak için ağaç kesiyormuş. Ağacı kesmiş eşkıyaya “Ağacı arkana al da gel” demiş. Adam “Peki, bu ağacı ben nasıl omzuma alabilirim; onu üç-dört çift manda bile götüremez” diye cevap vermiş. “Bismillah de, arkana bakma!” Adam da “Bismillah” diyerek ağacı omuzlamış ve evinin önüne getirmiş. Ağaç kuru dikme halinde halen orada duruyor. Cemal Abdal “Haydi gidelim” demiş. Akşam geç vakit yola düşmüşler. Irmağın yanına vardıklarında, suyun coşup köprüyü kapattığını görmüşler. Cemal Abdal hırkasını çıkarmış, suyun üstüne atmış. Adamı da yanına almış beraber Bağın suyunu geçmişler. Gözetleyiciler bakmışlar ki, iki kişi şehre doğru geliyorlar. Bunları yakalamışlar ”Siz casus musunuz, cambaz mısınız, nesiniz? diye sormuşlar. Cemal Abdal da “Biz ne casusuz, ne cambazız; Allah’ ın yarattığı sizler gibi bir kuluz” demiş. Padişahın huzuruna çıkarmışlar. Cemal Abdal “Size gelmişim. Bir ricam vardır. Benim adamlarımı tutsak etmişler. Benim hatırım için bu adamları serbest bırakasın.” “Peki, ama bir şartım var. Bu şartımı yerine getirirsen tamam. Yarın bir fırın yaktıracağım. Seni fırına atacağım. Yanmazsan seni de adamlarını da serbest bırakırım.”Cemal Abdal da kabul etmiş. Sabahleyin fırını yakmışlar. Cemal Abdal fırının önüne getirmişler. Yanında arkadaşı da var. “Bismillahirrahmanirrahim” deyip arkadaşıyla birlikte fırının içine girmiş. Fırının ağzını kapatmışlar. Bir süre sonra fırının ağzını açmışlar. Fırın buz gibi imiş. Cemal Abdalın sakalı buz tutmuş. Elinde de bir

⁴⁸⁸ Karakoçan Bülteni, sayı:1 yıl:1, Temmuz 2008, s.93

tabak üzüm varmış. Bunları dışarı çıkarmışlar. Cemal Abdal'ın yanındaki adama “Ne gördün?” diye sormuşlar. “Hiç ateş-mateş görmedim. Her taraf çayır çimendi” demiş. Padişah o zaman meseleyi anlamış. Cemal Abdal'a “İste demiş, muradın nedir?” “Allah can sağlığı versin. Benim adamlarımı bırak ben senden başka bir şey istemiyorum.” “Onları zaten bırakacağım; başka bir dileğin yok mudur?” Sonra birden hatırlamış: “Haa! Orada bir köm (ev) yapıyorum. Hükümet adamı oraya girmeyecek! Diye ferman yaz!” demiş. Padişah “Peki” deyip tutsakları bırakmış; fermanı da yazıp vermiş. Sonra herkes bir köy kurmuş. Hamzalı'yı, Kızılca'yı, Badıran (Çayırgülü)'ı kurmuşlar.”⁴⁸⁹

Pir Cemal Abdal ziyareti için herhangi özel bir gün söz konusu olmayıp, haftanın her günü de ziyaret edilebilmektedir. Türbe duvarının kenarında mum yakıldığı ve çevredeki ağaçlara bez bağlandığı da görülür. Ayrıca türbenin yanında kurban kesen ziyaretçilerin yemeklerini pişirmeleri için ocaklar mevcuttur. Türbe çevresindeki ağaçlar kesilip evlere götürülmemektedir.(Bkz. Resim 81) Bu ağaçlar kutsal kabul edildiğinden götürülen kişinin başına bir musibet geleceği inancı vardır. Kuruyan dalları ise gelen ziyaretçiler tarafından kurban etlerinin ve diğer yemeklerin pişiriminde kullanılmaktadır. Türbeye ziyaret amaçlı olarak gidildiği gibi belli dilek ve hastalıklara şifa için dua etmek amacıyla da gidilmektedir.⁴⁹⁰

2.2.5.2.4. Yeşilbelen Köyü

2.2.5.2.4.1. Garip Baba

Karakoçan ilçesine bağlı Yeşilbelen köyünde yüksekçe bir tepede yer alıp etrafı taşlarla çevrili bir mezar ziyaretidir. Bu ziyaretin hemen yanında yatıya kalmak isteyen ziyaretçilerin konaklamaları ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla sonradan yapılan ve iki odadan oluşan bir misafirhane bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda bu yapı mezarın üzerine sonradan yapılmış bir türbe olarak belirtilmişse de bu ziyaret alanında bizzat yaptığımız gözlem ve araştırma bu bilgiyi doğrulamamaktadır. (Bkz. Resim 82)

Garip Baba'nın yaşadığı tarih ve tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Garip baba hakkındaki rivayetlere göre bu zat, tahminen iki yüz yıl kadar önce

⁴⁸⁹ İsmail Görkem; Elazığ Efsaneleri, s.143 vd.

⁴⁹⁰ Hasan Güzel., 1947 Karakoçan Doğumlu, Emekli Öğretmen; Muhammed Sabri Olgun, 1947 Karakoçan Doğumlu

buradan geçerken hastalanır. Bir süre bu yörede misafir olarak kaldıktan sonra vefat ettiği söylenir. Yöre halkının bu zatın hastalığı süresince Onun âlim ve mutasavvıf bir kişiliğe sahip olduğunu anlamasıyla vefatından sonra mezarını ziyaretgâh kabul etmişlerdir. Rivayete göre, Garip Babanın yörede ayrı bir ziyaretgâh olan Sefkar Baba ile kardeş oldukları söylenir.⁴⁹¹

Yöre halkı tarafından Garip Baba hakkında şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre, Sarıbaşak köyünden Kamer Amca isminde birisi bir gece bu ziyarette altın aramaya gelir. Tam mezarın bulunduğu alana kazmayı vurunca bir anda her taraf gündüz aydınlığı olur. Bunun üzerine Kamer Amca planından vazgeçip oradan ayrılır.⁴⁹²

Garip baba haftanın bütün günleri ziyaret edildiği gibi Çarşamba günleri daha yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Burası her türlü hastalık ve dilek için ziyaret edilmektedir. Ziyarete hem Sünni hem de Alevi kesimden vatandaşlar gelmektedir. Gelen ziyaretçilerin bir kısmı kurban da kesmektedir. Mezarın yanında mum yakılmakta ve ziyaret çevresindeki ağaçlara dilek için bez bağlanmaktadır. Bunu daha çok Alevi kesimden gelen ziyaretçiler yapmaktadır.⁴⁹³

2.2.5.2.5. Çayrgülü Köyü

2.2.5.2.5.1. Güzel Baba

Güzel baba ziyaret yeri Karakoçan'a 8km. mesafede yer alan Çayrgülü köyünde bulunmaktadır. Ziyaretin çevresi tahta parmaklıklarla çevrilidir. Bu parmaklıkların tekrardan bir metre mesafe ile çevresi ise ayrıca demir parmaklıklarla çevrilmiştir.(Bkz. Resim 83) Ziyaretin bulunduğu alan son derece bakımlı olup içme suyu ve çocuk parkı da bulunmaktadır. Bundan dolayı hem ziyaret yeri hem de mesire yeri olarak kullanılmaktadır. Güzel babanın öldüğü ve defnedildiği yerde ona ait bir mezar söz konusu değildir. Daha ziyade makam olarak değerlendirilmektedir. Mezar taşının dahi bulunmadığı bu makamda üst üste yığılmış meşe odunlarının üzerine yeşil branda örtülmüştür. Hatta diğer mezarlara göre kıblesi dâhi farklıdır. Güzel Baba'nın

⁴⁹¹ Karakoçan Bülteni, sayı:1 yıl:1, Temmuz 2008, s.93

⁴⁹² Muhammed Sabri Olgun, 1947 Karakoçan Doğumlu

⁴⁹³ Muhammed Sabri Olgun, 1947 Karakoçan Doğumlu

makamının kibleye müteveccihen yeniden düzenlenmesini köy muhtarına Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi İbrahim Kan usulünce ifade etti.

Güzel Babanın hayatı hakkında herhangi yazılı bir bilgi mevcut değildir. Rivayete göre, Pir Cemal Abdalın kardeşi olduğu söylenir. Yöre halkı tarafından Pir Cemal Abdalın oğlu olduğu da söylenmektedir. Halk arasında kendisine duyulan sevgi ve saygıdan dolayı ölümünden sonra mezar yeri ve mezarın çevresindeki orman korunmuştur. Bu ziyaret alanı, yapılan düzenlemelerle hem ziyaret yeri hem de mesire yeri olarak kullanılmaktadır.⁴⁹⁴ Hakkında anlatılan bir menkıbeye göre, Güzel Baba kardeşiyle kavga etmesi sonucu büyük ağabeyinin veya babasının gösterdiği tepkiye karşılık ailesine küsüp evden ayrılıyor. Evden ayrılınca babası kendisine “Vardığın yerde kal ve öl” diye beddua ediyor. O da mezarının şu anda bulunduğu yerde hastalanmış bir süre kaldıktan sonra ölmüş ve buraya gömülmüştür.⁴⁹⁵

Burayı yoğun olarak Alevi vatandaşların ziyaret etmesiyle birlikte Sünni kesimden vatandaşlar da ziyaret etmektedirler. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her gününde ziyaret edildiği halk tarafından söylenmektedir. Güzel Babanın makamının yanı başında karşılıklı iki tane mum taşı yer alır. Gelen ziyaretçilerden bir kısmının burada mum yaktıkları görülür.(Bkz. Resim 84) Ziyareti çevreleyen tahta parmaklıklara ve yakın çevresindeki ağaçlara dilek dileyip bez bağlarlar. Ayrıca ziyaret çevresindeki ağaçlar kutsal kabul edildiği için kesilmezler. Bu ağaçların kuruyan dalları ise gelen ziyaretçiler tarafından yemek ve kurban eti pişiriminde kullanılır. Ziyarete her türlü hastalık, dilek ve adak için gelinmektedir.⁴⁹⁶

2.2.5.2.5.2. Şengül Baba

Karakoçan'ın Çayırgülü köyüne bağlı Çayırılık (Mergamen) mezrasında yüksekçe bir tepede yer alır. Etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar taşlarla çevrilmiş bir mezar ziyaretidir.(Bkz. Resim 85) Hakkında yazılı ve sözlü herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ziyarete mum yakıldığı ve çevredeki ağaçlara bez bağlandığı görülür.(Bkz. Resim 86-

⁴⁹⁴ Yeni Binyılda Karakoçan; Elazığ 2002, s.94

⁴⁹⁵ Hasan Güzel., 1947 Karakoçan Doğumlu, Muhtar

⁴⁹⁶ Hasan Güzel., 1947 Karakoçan Doğumlu, muhtar

87) Sadece alevi vatandaşların ziyaret ettiği bu mezar günümüzde artık çok az ziyaret edilmektedir.⁴⁹⁷

2.2.6.Keban

Keban ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer alır. İlçe batıda Elazığ'ın Ağın ve Malatya'nın Arapkir ilçeleri, kuzeyinde Tunceli'nin Çemişgezek ilçesi ile sınır teşkil eden baraj gölü, doğusunda Elazığ, güneyinde ise Elazığ'ın Baskil ilçesi ile sınır teşkil eder. Karakaya barajının son bitim noktası Keban önlerinde son bulur. Bu duruma göre Keban'ın ilçe sınırlarının 3/1 baraj gölleriyle çevrilidir.⁴⁹⁸ Yüzölçümü 543 km²'dir.⁴⁹⁹

Keban barajının yapımı sırasında İstanbul Üniversitesi ve ODTÜ tarafından yapılan kurtarma kazılarında elde edilen arkeolojik malzemeler Keban ve çevresinin tarihine önemli ölçüde ışık tutmuştur. Kazılarda çıkan malzemeler Elazığ Arkeoloji ve Etnografya müzesinde sergilenmektedir. Tarihi belgelerin ışığı altında Keban ve çevresinin tarihi ile ilgili olarak şu bilgileri verebiliriz:

Ele geçen malzemedan anlaşıldığı kadarıyla Keban ve çevresinde Kalkolitik çağa (M.Ö.5500–3500) ait yerleşmelerde görülen basit taş temelli, kerpiç duvarlı, düz damlı evlerden ve mezarlardan elde edilen zengin buluntulardan yöreye özgü bir kültürün varlığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu bölgenin Kuzey Suriye, Mezopotamya, İran ve Orta Anadolu ve yakın ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Bu çağın sonlarına ait Korucutepe'deki mezarlarda bakır, kurşun ve gümüş gibi madenlerden yapılmış eşya ele geçirilmiştir. İlk Tunç çağında (M.Ö.3500–2000) Keban baraj gölü alanı çok yoğun bir yerleşime sahne olmuştur. Bu çağın son evresine ait olan Norşuntepe' deki saray, bölgenin mimari zenginliğini ortaya koymaktadır. Bu yerleşmelerde ayrıca insan yüzü betimlemelerini yansıtan kutsal ocaklar ortaya çıkarılmıştır. Değirmentepe, Taşkun mevkii, Pağnik, Kalaycık yerleşmelerinde de çağın sanatını yansıtan boya bezekli ya da kabartmalı çanak çömlekle, pişmiş topraktan, taştan ve kemikten aletler ele geçirilmiştir. M.Ö. 2000 yıla tarihlenen Orta Tunç ve Son Tunç çağlarında Keban bölgesi Hititler'in komşusu İşuvalılar'ın egemenliğine girmiştir. Bu çağın büyük

⁴⁹⁷ Hasan Güzel., 1947 Karakoçan Doğumlu, Emekli öğretmen

⁴⁹⁸ Elazığ İl Yıllığı, 1992, s.195

⁴⁹⁹ Zülküf Topu; Keban İlçesi Halk İnanışları (Basılmamış Lisans Tezi), Elazığ 2002, s.1

merkezleri kabul edilen Korucutepe ve Norşuntepe’de anıtsal surlar, yer altı geçitleri ve özellikle Hitit (Luvi) hiyeroglifi ile yazılı mühür ve mühür baskıları bulunmuştur. Asur ticaret kolonileri ve Hitit dönemleri çanak çömlek örneklerine Tepecik’te de rastlanmıştır. M.Ö.1000 yılda başlayan Demir çağında Keban yöresinin Urartu krallığının sınırları içerisinde bulunduğu, Norşuntepe, Değirmentepe, Haraba gibi merkezlerde yapılan kazılardan ve Palu yazıtından saptanmıştır. Ayrıca Norşuntepe’de kuyu tipi bir mezarda bulunan at iskeletlerinden bölgenin İskit akınlarına uğradığı da anlaşılmıştır. Pağnik, Kalecik, Kalaycık, Kilisedüzü, Aşvan, Taşkunkale ve Haraba’da, Keban’ın Hellenistik dönemde yoğun olarak iskân edildiğini gösteren buluntular çıkarılmıştır. Bu merkezlerde eski adı Arsamosata olan Haraba ve yuvarlak burçlu suruyla Pağnik dikkat çekicidir. Keban baraj gölü alanındaki Bizans kalıntılarının üstünde M.S. 11–13. Yüzyıllarda yoğun bir Selçuklu yerleşiminin varlığı saptanmıştır. Bu dönem kalıntıları Haraba, Tepecik, Taşkunkale, Aşvan Han İbrahim Şah, Kalaycık ve Kalecek’te bulunmuştur. Taşkunkale ve Kalaycık’taki İlhanlı yapıt ve sikkeleriyle Kalaycık’taki Artukoğulları sikkeleri kalıntılarının tarihlenmesine yardımcı olmuştur. Bölgede ilk Türk hâkimiyeti Selçuklular devrinde başlar. Selçuklu komutanlarından Çağrı Bey, 1017 yılında 3.000 kişilik ordusu ile birlikte Ağın üzerinden gelerek bölgeye girmiş, daha sonra Türk akınlarının geçiş yerleri bu topraklardan olmuştur. 1070’den sonra Keban, Çubukoğulları, Artuklular, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular ve Safeviler’in idaresine girmiştir. Osmanlı öncesi Türk hâkimiyetinde Keban hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Keban’ın da Harput ve havalisinde meydana gelen siyasi gelişmelerin dışında kalmadığını tahmin ediyoruz. Harput ve havalisi Yavuz Sultan Selim’in Şah İsmail’e karşı yaptığı Çaldıran savaşından sonra (1515) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Yavuz Sultan Selim savaş dönüşü Doğu Anadolu’nun fethinin tamamlanması için Bıyıklı Mehmet Paşayı görevlendirmiştir. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesisinde müverrih İdris-i Bitlisi’nin de çok büyük rolü olmuştur. 1515 yılında Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa kumandasında büyük bir ordu harekete geçerek Harput ve havalisini fethettikten sonra Diyarbakır tarafına yönelmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Keban genellikle madencilik faaliyetleri ile gündeme gelmiştir.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ www.keban.gov.tr/ (02.07.2009)

Keban ilçesi daha çok dağlık bir arazi yapısına sahip olduğundan tarımsal çalışmalar ikinci planda kalmıştır. Buna rağmen ekime elverişli köylerde zirai çalışmalar yapılmaktadır. Dağlık kesimlerde ise hayvancılık dikkati çekmektedir. Son yıllarda arıcılıkta gelişme göstermiştir. İlçenin bazı bölgelerinde meyva bahçeciliği de görülmektedir. Keban'da barajın yapımından sonra balıkçılık ayrı bir önem kazanmış ve kooperatifleşmeye gidilerek yöre ekonomisinde önemli bir katkı olmuştur.

İlçenin tek sanayi kuruluşu Etibank'a bağlı simli kurşun işletmeleridir. İlçenin ekonomisinde önemli bir yeri olan bu kurşun işletmeciliği yapılan incelemeler sonucunda rezerv tükenme noktasına geldiğinden Etibank'ın Keban'daki çalışmaları durdurulmuştur. İlçede baraj santralinin dışında önemli bir sanayi kuruluşu yoktur. Baraj inşaatının bitiminden sonra küçük ticari işletmeler giderek azalma göstermiştir.

2008–2009 eğitim-öğretim yılında ilçe 5 ilköğretim ve 2 ortaöğretim olmak üzere toplam 7 okulla eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁰¹ Ayrıca ilçe merkezinde bir sağlık ocağı ve ilçe genilinde ise mevcut 16 sağlık evi ile sağlık hizmeti verilmektedir.⁵⁰²

2.2.6.1. Keban Merkez

İlçe merkezinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmemiştir.

2.2.6.2. Keban Köyler

Keban ilçesi köyleri ziyaret yerleri bakımından oldukça zengindir. Bölgedeki ziyaret yerleri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit veliler, kahraman komutanlar, Horasan Erenlerinin diğer bir ifadeyle Alperenlerle birlikte bölgedeki ilim merkezinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyanın ve Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Yesevi dervişlerinin kabirleri olup bu mekânlar yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Keban köylerinde 6 türbe, 2 mezar, 1 Nal Ziyareti (Hz. Ali'nin atının ayak izi), Taşkese Ceviz Pınarı Çeşme Ziyareti ile Ağ Baba makamı tespit edilmiştir.

⁵⁰¹ [http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/(07.07.2009))

⁵⁰² http://www.elazig.org/Default_Hakkinda_detay.asp?id=787/ (08.08.2009)

2.2.6.2. 1. Gökbelen Köyü

2.2.6.2.1.1. Pir (Seyyid) Hasan Zerraki

Elazığ'ın Keban ilçesine bağlı Gökbelen (Zırkı) köyünde ortalama 1500 metre yükseklikteki Ziyaret Dağı adı verilen yerde türbesi bulunmaktadır. Türbesinin kare planlı ve üstü çatılı olup herhangi bir mimari özelliği yoktur. (Bkz. Resim 88) Tavan kısmı cisirli olan türbe, giriş bölümü, makam bölümü ve mescit bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün sol tarafında yer alan mescit aynı zamanda misafirhane olarakta kullanılmaktadır. Mescit bölümünde minber ile beraber mihrap kısmı da bulunmaktadır. Türbenin etrafında kendisiyle beraber savaşıp bu bölgede şehit düşen askerlerin mezarları da bulunmaktadır.

Eldeki mevcut şecereye göre Hicri 881 doğumlu olup Hicri 1001 yılında vefat etmiştir. Seyyid Hasan Zerraki aslen Bağdat'ın "Zerrak" mahallesinden olup "Zerraki" lakabı da buradan gelmektedir. Künyesi Ebu Nasır Gazi'dir. Abdurrahman oğlu olan Pir Hasan Zerraki'nin dedesi Şeyh Ahmet olup soy ağacı İmam Zeynel Abidin ve devamında Hz. Ali'ye kadar uzanır. O, Bizans ordularına karşı verdiği mücadeleler ve gösterdiği kahramanlıklarla ön planda olmuştur. Pir Hasan Zerraki de Bağdat'tan Medine'ye, oradan da ordu komutanı olarak meraşel rütbesiyle Anadolu'ya (Küçük Asya) gelmiş ve Bizans'a karşı seferler yapmıştır. Önce Batman yakınlarındaki Hasankeyf, Mardin sonra Harput'a gelmiş Malatya sancaktarı ile işbirliği yaparak bu bölgede bazı kaleleri fethetmiştir. Bu kalelerden biri de bugün Gökbelen (Zırkıbaz) köyü önündeki barınak niteliğindeki kaledir. Bu yörede Bizans tarafından gelen akınlara karşı çetin mücadeleler yapılmış ve savaşlar verilmiştir. Komutan Seyyid Hasan Zerraki, Doğu Anadolu'nun İslamlaşmasında adeta sembol kahraman olarak tarihe geçmiştir. Bizans akınlara karşı verdiği son mücadelesinde yetmiş arkadaşıyla kalmış ve bu bölgede şehit olmuştur. Bugün Zırkı yöresi ve çevre yörelerde belli tepelerin üzerinde mezarları bulunan ve çoğunu ziyaret olarak anıldığı bu mekânlar muhtemelen bu son şehitlere ait olmalıdır. Bugün Pir Hasan Zerraki türbesinin çevresinde de defnedilmiş birçok şehit mezarı bulunmaktadır. Bunlardan şu an mezarları belli olan Gazi Baba ve birkaç arkadaşının mezarı mevcuttur.⁵⁰³

⁵⁰³ Ramazan Demir; Zırkı Yöresi ve "Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti", Ankara 2007, s.20, 41

Pir Hasan Zerraki'nin isminin mahlasları arasında "Zerraki" nin yanında "Zerrafi" de kullanılır. Zerrafi Yesevi geleneğinde bir tarikatın ünvanıdır. Büyük veli, Allah'ın emirlerini yayan, irşat eden, kurtuluşa götüren, Hz. Peygamberin soyundan, keramet ehli ve evliya gibi manalara gelmektedir. Yine isminin başındaki "Pir" ünvanı Orta Asya kökenli tarikatlarda kullanılan bir ünvanıdır. Seyyid ünvanı ise soyunun Hz. Peygambere dayanmasından dolayıdır. Hocasının adı Umari olup belli dönemlerde irşad görevlerinde de bulunmuştur.⁵⁰⁴

Pir Hasan Zerraki Mardin Artukluları döneminde "Ezraki" olarak ta anılmıştır. Rivayete göre daha sonra "E" harfinin düşmesiyle Zırkı olarak anılmıştır. Daha sonra ona atfen bugün türbesinin de bulunduğu bu bölgeye "Zırkan" denilmiştir⁵⁰⁵

Ramazan Demir'in *Zırkı Yöresi ve "Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti"* adlı eserinde, Seyyid Hasan Zerraki'nin başında bulunduğu veya mensubu olduğu İslam ordusunun temsil eden üzerinde fetih ayetini taşıyan sancağı kendi soyundan gelen kişilerce günümüze kadar ulaştırılmıştır. Bu sanacak ve flamanın üzerindeki şekil ve resimler ekler bölümünde verilmiştir.

Harput sancağına bağlı olarak Keban hakkında yazılan 1896 tarihli salnamelerde kayıtlara geçmiş bu bölgede iki tane tekke ve zaviye kurumundan bahsedilir. Keban sınırları içinde yer alan bu iki tekkeden biri Pir Hasan Zerraki'ye aittir. Zırkı yöresinde (Bazuşağında) olan bu tekkenin varlığı hem salnameler hem de mevcut şecere tarafından doğrulanmaktadır.⁵⁰⁶

Bugün Hasankeyf, Diyarbakır, Mardin ve Hazro yörelerinde de Pir Hasan Zerraki'ye ait olduğu söylenen ilgili türbeler de mevcuttur. Ancak bu ziyaret yerlerinde Pir Hasan Zerraki hakkında verilen bilgiler nakli rivayete dayalı ifadeler olup herhangi yazılı bir belge mevcut değildir. Fakat hakkındaki bilgi ve veriler yazılı belgeye dayalı olan Seyyid Hasan Zerraki türbesi bugünkü Keban'a bağlı Zırkı yöresine ismini veren ve Ziyaret Dağı adı verilen mevkide medfun şehit türbesidir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Orhan Gökçe; Şiirlerle Harput'ta Tasavvuf Dünyası, Elazığ 2000, s.66

⁵⁰⁵ R. Demir; Zırkı Yöresi..., s.27

⁵⁰⁶ R. Demir; Zırkı Yöresi..., s.61

⁵⁰⁷ R. Demir; Zırkı Yöresi..., s.32 vd.

Pir Hasan Zerraki Hakkında birçok menkıbe anlatılır. Bunlardan iki tanesini burada aktaracağım. Menkıbeye göre; Pir Hasan Zerraki'nin yaşadığı dönem Selçuklular dönemine tekabül eder. Selçuklular Diyarbakır, Mardin, Harput, Mıcingert ve Hasankeyf (Hısn-ı Keyf yöresini de içine alan bölgenin tek hâkimiydi. Bu dönemde bu bölgeyi Selçuklar adına komutan Emir Artuk bin Ekseb idare etmekteydi. Emir Artuk şeyhin yaygınlaşan bu ününden korkmuştur. Bunun üzerine onu dibi su ile dolu Mardin Kalesindeki bir zindana hapsetmiştir. Pir Hasan Zerraki zindanın dehlizin gibi sızan ışığın huzmeleri ile birlikte dışarı çıkarak abdest almış ve namaz kılmıştır. Bunu birkaç defa gören nöbetçiler durumu Emir Artuk'a bildirmişler. Şeyhin kerametlerini anlayan Emir'de yaptığından pişmanlık duyup gelip Şeyh Hasan Ezraki'den af dilemiş ve şeyhe mürid olmuştur.⁵⁰⁸

Yine bir başka menkıbeye göre, Emir Artuk'un kızı çaresiz bir hastalığa yakalanmış. Hiçbir hekim çare bulamış. Bunun üzerine Emir Artuk şeyhten derman için ricada bulunmuş ve kızının iyileşmesi için dua etmesini istemiş. Şeyh suya dualar okumuş. Şeyhin okuduğu şifalı su ile Emir'in kızı iyileşmiştir. Şeyhin duası ve kerameti neticesinde kız iyileşmiş. Bunun üzerine kızını Seyyid Hasan Zerraki ile evlendirmek istemiş. Fakat şeyh çok yaşlı olduğu için bu evliliği reddetmiş ve kızı kendisine değil oğluna almış.⁵⁰⁹

Zırkı yöresinde iklim şartlarının ağır olup, türbenin bulunduğu Ziyaret Dağı da oldukça yüksek bir konumda yer alır. Bundan dolayı burası daha çok sıcak iklimlerde ziyaret edilmektedir. Buraya ziyaret amaçlı geldiği gibi çeşitli hastalıklardan muzdarip olan kişiler tarafından şifa amacıyla da gelinmektedir. Ziyarete gelen kişiler bu zatın ruhuna fatiha, yasin vb. Kur'an'dan sureler okur bağışlarlar. Adağı olan ziyaretçiler kurban da kesmekte ve kurban etiyle etli pilav pişirip ikram etmektedirler.. Pir Hasan Zerraki'nin kabrinin oldukça uzun olmasının nedeni Ona duyulan ta'zim ve saygıyla birlikte kabrin yerinin kaybolmaması içindir.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ R. Demir; Zırkı Yöresi..., s.28 vd.

⁵⁰⁹ Ramazan Demir; Zırkı Yöresi, s.28-29

⁵¹⁰ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi; Oğuzhan Sayı, 1979 Elazığ Doğumlu, Gökbelen Köyü İmamı

2.2.6.2.2. Nimri Köyü

2.2.6.2.2.1. Ağ Baba Türbesi (Makamı)

Keban'a bağlı Pınarlar (Nimri) köyünde yüksekçe bir tepede yer almaktadır. Ağ Baba türbesi bir makam yeri olup burada Ağ Baba'ya ait bir mezar yoktur. Yöre halkı tarafından Ağ Baba'nın Baskil İlçesinde metfun bulunan Abdulvehhap Gazi'nin akrabası olduğu rivayet edilir.

Ağ Baba Makamı, Pir Hasan Zerraki Türbesi, Abdulvehhap Gazi türbesi ve Deregan/Arapkir de bulunan ziyaretler farklı yörelerin ziyaretgâhları olup uzaktan birbirlerini görecek konumdadırlar.⁵¹¹

Bu ziyaret alanına daha sonra Hasan Onar Dede evlatlarından Ahmet Dede'nin oğlu Hüseyin Koca Dede kendisinin vasiyeti ve taliplerinin isteği üzerine buraya gömülmüş ve türbesi yapılmıştır.(Bkz. Resim 89) Türbe tek kubbelidir. Türbede On İki İmam, bazı dini tablolar ve Alevi inancı doğrultusunda yazılmış bazı dua kitapları yer almaktadır. Ayrıca ziyaretin hemen yanında ziyaretçiler için kurban kesim yeri ve mutfak yapılmıştır.

Bu ziyaret yeri Alevi inancına sahip vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Yöre halkı Ağ Baba ziyareti mevkiinde Mart ve Nisan aylarında kendi aralarında para toplayıp kıştan, soğuktan kurtulup bahara, bolluğa ulaşmayı şükür olarak kutlamak amacıyla 30–40 civarında toplu kurban keserler. Bu törene çevre köylerden vatandaşlar da katılmaktadır. Özellikle kıtlık zamanlarında katılım oldukça yoğun olurmuş. Ayrıca adağı olan kişiler herhangi bir tarihe bağlı kalmaksızın burada kurban kesmektedir. Fakat ziyaret yerinin konumundan yani oldukça yüksek bir tepede bulunmasından dolayı kurban kesimi için daha çok yaz ve bahar ayları tercih edilir. Ağ Baba makamına her yıl yağmur duasına çıkılır. Hasan Dede soyundan Hüseyin Koca Dede türbesini ziyarete gelen kişiler tarafından mum yakılmaktadır. Ayrıca ziyaret çevresindeki ağaçlara dilek tutulup bez bağlanmaktadır.⁵¹²(Bkz. Resim 90)

⁵¹¹ Ziya Ertürk 1937 Keban doğumlu, Okur-Yazar; Hasan Dehmen 1949 Keban Doğumlu, Okur-Yazar

⁵¹² Ziya Ertürk 1937 Keban doğumlu, Okur-yazar; Hasan Dehmen 1949 Keban doğumlu, Okur-yazar

2.2.6.2.3. Akgömlek Köyü

2.2.6.2.3.1. Sinemilli Ziyareti

Türbe Keban ilçesinin Akgömlek köyünün Karakuş mezrasında yer almaktadır. Köyün üst kısmında tepede yer alan türbe, kare planlı olup sadece makam (türbegâh) kısmından oluşmaktadır. Üstü çatılı olan türbenin herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Türbe içinde yer alan kabirler beton bir zemin üzerinde yer alıp mezarlar şeklindedir. Mezarların ayak ve baş kısımlarına taştan mezar taşları yerleştirilmiştir.(Bkz. Resim 91)

Elazığ'ın Keban ilçesinin Piran köyüne bağlı Akgömlek (Karakuş) mezrasında türbede metfun bulunan zatın, Sinemillilerin ortak atası kabul edilen ve Anadolu'ya Horasandan geldiği söylenen Sultan Sinemilliyeye ait olduğu söylenir. Sinemilli aşireti ve ocağının Maraş kolundan derlenen rivayetlere göre Sultan Sinemilli Horasandan Anadolu'ya Koca Seyyid, Mir Seyyid, Seyyid Mençek ve Musa Herdi adındaki zatlarla birlikte gelmiştir. Bu adlardan ilk üçü Hozat- Ağu İçenler ocağının aynı adla anılan üç kolunun atası kabul edilen şahıslara aittir. Musa Herdi ise Maraş yöresindeki Atmaların atasıdır. Türbe bakıcısından aldığımız bilgiye göre türbenin kitabesi ve burada bulunan bazı malzemeler (bu şahsa ait olduğu söylenen baston vb.) sonradan çalınmıştır.⁵¹³

Sinemilli aşireti ve ocağı ile ilgili temel kaynaklar Maraş, Elazığ, Erzincan, Tunceli ve İstanbul'da bu ocak ve aşirete mensup kişilerden alınan sözlü rivayetler ve Sinemilli Dedelerinin ellerinde bulunan "Kantarma" adı verilen yazılı belgelere dayanmaktadır. Bu belgeler arasında Sinemilli adının Sinemilli tekkesinin varlığı ve Mustafa oğlu Hamza'nın bu tekkeye vakıf yöneticisi olarak atandığı bilgisini vermektedir. Yine bu belgeler yaşayan dede ailelerinin atalarının en azından 18. yüzyıldan itibaren seyyid olarak kabul edildiklerini ve Elazığ'dayken Sultan Sinemilli'ye ait türbeyle bağlantılarının olduğunu göstermektedir. Elazığ, Sinemillilerin Maraş ve Erzincan'a göçmeden önceki ortak vatanıdır.⁵¹⁴

Ocağın ve aşiretin isim babası olan zatın adı ocağın Erzincan kolundan gelen hicri 1265 ve miladi 1848 yılına istinsah edilmiş bir icazetnamede "Sultan Sinemil" olarak geçmektedir. Fakat bu kullanım ocak ve aşiret mensuplarınca "Sultan Sinemilli" şekline

⁵¹³ Ayfer Karakaya; "Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti" Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s.19-59

⁵¹⁴ Ayfer Karakaya; "Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti" Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s.19-59.

dönüştürülerek kullanılmıştır. Sinemilli sözcüğünün kökenine ilişkin çeşitli hikâyeler vardır. Bunlardan bir tanesi şöyledir: “Altı yüzyıl önce Harput’un Gümüş madeninden (Keban) buraya göç ettik. Orada hamile bir genç kız yaşamaktaydı. Onu canlı canlı gömdüler. Kapatıldığı kabirde yöresel şivede “sin” (mezar)’da çocuğunu doğurdu ve onu emzirdi. Sonunda yoldan geçen birisi bebeğin ağlamasını duydu ve mezarı açmak için adam topladı. Mezarı açıp çocuğu çıkardılar. Çocuk büyüdü ve (mezardan gelenler) “Sinemilli” diye anılan aşiretin kurucusu oldu. Kelimenin kökeni hakkında verilen kaynak kişiler tarafından verilen bir diğer açıklama ise şöyledir: “Ocağın/ aşiretin gerçek kurucusunun adı Sinan’dır. Ancak yöre şivesinde isimlerin ilk hecesinin kısaltılarak kullanılması yaygındır. Dolayısıyla Sinemilli bileşik sözcüğünün ilk kısmı bu Sinan adının ilk kısmı olan “Sin” den gelmektedir. Kelimenin ikinci kısmı ise milli’dir. Dolayısıyla Sinemilli, “Sin-i Milli” yani “Milli Sinan” anlamına gelmektedir.⁵¹⁵

Elde mevcut olan yazılı belgelere göre Sinemillilerin ortak vatanının Elazığ olduğu, 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarında Elazığ ili Keban ilçesine bağlı Piran beldesinden çıkan Sinemillilerin ana kolu Maraş yöresine yerleştiği ve Sinemilli dede ailelerine mensup küçük bir grubunda Erzincan’a göç ettiği belirtilir. Bu göç tarihi muhtemelen 1700’ lerdir.⁵¹⁶

Sinemilli ziyareti hakkında pek çok menkıbe anlatılmaktadır. Rivayete göre, bekâr bir kız ziyaret mekânındaki odunları evde yakmak için alıp götürür. Ziyaretten 50 metre uzaklaşınca bir anda felç olur. Bunun üzerine odunları tekrar alıp yerine götürmüşler. Kızın ailesi ise bir kurban alıp ziyarette kesip tasadduk etmiş. Bunun neticesinde kız düzelmiştir.⁵¹⁷ Yine rivayete göre; Bahçeli köyünden bir adam türbeden bir Kur’an-ı Kerim ve bir seccade alıp evine götürmüş. Daha sonra bu zat bu kişinin rüyasına gelip bunları yerine bırakmasını söylemiş. Fakat adam bu rüyaya aldırmaz etmeyince 2–3 gün sonra elinde dinamit patlamış ve iki eli kopmuştur. Bir başka menkıbe ise şöyledir: Keban’da Bekçi Bedri isminde bir kişi civarda şu olayı anlatmış: Elazığ’dan Keban’a gelirken minibüs içindeki bir şahıs bu ziyarete geldiğini ve nedenini şöyle belirtir:

⁵¹⁵ Ayfer Karakaya; “Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti” Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s.19-59.

⁵¹⁶ Ayfer Karakaya; “Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti” Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s.19-59.

⁵¹⁷ Özcan Arıkan, 1977 Elazığ Doğumlu, Lise mezunu

“Kıbrıs Harbinde harp uçağıyla düşman mevzilerini bombalamaya gidiyordum. Arkamdan bombaları nereye bırakmam gerektiğini söyleyen bir ses geldi. Oralar belirlediğimiz hedefler değil dedim. Sen benim dediğimi yap! şeklinde cevap verdi. Bombaları söylediği yerlere bırakınca hedeflenen mevzileri tam isabetle vurduk. Dönüp arkama baktığımda beyaz sakalı, nur yüzlü bir adam gördüm. Onu daha sonra nasıl göre bileceğimi sorunca bana bu ziyaretin yerini tarif etti” dedi. Daha sonra bu şahıs Akgömlek ‘e gelip ziyaretini yapıp bir de kurban keserek tasadduk etmiştir.⁵¹⁸ Sinemilli hakkında Erzincanlı bir Dede ise şöyle bir menkıbe anlatmıştır: “Sultan Sinemilli daha süttten kesilmeden annesini kaybetmiş. Ancak bir keramet göstergesi olarak ne zaman acıksa annesinin yattığı mezar açılır ve O da mezarda annesinin sütünü emermiş.⁵¹⁹ Yine rivayete göre, Akgömlek köyünde bir gece konaklayan yolcuların develerini toprağa çakılan kazıklara bağladıkları sabah erken uyandıklarında ise o kazıkların her birinin birer fidan şeklinde yeşerdikleri sonra da bu fidanların büyüyüp gelişerek bugün ziyaret mahallinde bulunan ağaçlar oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca kervancı başının kör olan oğlunun gözlerinin sabah olunca açıldığı söylenegelen rivayetler arasındadır. Ağaçların sayısının ise 12 olduğu ve bunlarda her birinin oniki imamın her birini temsil ettiği menkıbevi rivayeti de vardır.⁵²⁰

Bu ziyaret yeri hem alevi hem de sünni vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Türbenin etrafında pelit meşe dut aluç vb. ağaçlar bulunmaktadır. Bu ağaçlara bez bağlandığı görülür. Ayrıca bu ağaçlar kutsal kabul edildiklerinden kesilmezler. Kuruyan daları ise ziyarete gelen insanlar tarafından kullanılır.(Bkz. Resim 92) Her çeşit hastalık için ziyaret edilmektedir. Hatta bazı hastalar şifa bulma amacıyla yatıra kalmaktadır.⁵²¹

2.2.6.2.4. Ulupınar (Birvan) Köyü

2.2.6.2.4.1. Pir-i Davut ve Başpınar Suyu

Elazığ’ın Keban ilçesine bağlı Ulupınar (Birvan) köyünde Başpınar ziyaret suyunun güney tarafındaki küçük bir tepede medfundur. Türbesi giriş kısmı ve makam (türbegah) olmak üzere iki odadan oluşup herhangi bir mimari özelliğe sahip

⁵¹⁸ Sait Arıkan, 1953 Elazığ Doğumlu, Emekli

⁵¹⁹ Ayfer Karakaya; “Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti” Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s.19-59.

⁵²⁰ Sait Arıkan, 1953 Elazığ Doğumlu, Emekli

⁵²¹ Sait Arıkan, 1953 Elazığ Doğumlu, Emekli

değildir.(Bkz. Resim 93) Giriş kısmındaki odayı daha çok hasta olupta şifa amacıyla yatıya gelen hastalar kullanmaktadırlar. Türbegah kısmında Şecere-i Enbiya, Şecere-i Ehl-i Beyt, On İki İmam, Hz Ali, Hz. Hasan, Hz Hüseyin tabloları bulunmaktadır. Pir-i Davut hakkında herhangi bir yazılı bilgi mevcut olmayıp elde mevcut olan bilgiler daha çok kaynak kişilerden derlenen sözlü malumatlara dayanır.

Pir-i Davut'un On İki İmam'dan yedinci imam Cafer oğlu Musa Kazım'ın soyundan geldiği söylenir. Yaklaşık 500 yıl önce bu bölgeye gelip yerleşmiştir. Pir-i Davut, vefat ettiğinde ziyaret alanında şu anda da mevcut olan Başpınar su kaynağının yaklaşık iki yüz metre yukarısına iki meşe ağacının arasına defnedilir. Zamanla mezarı her gelenin bir taş eklemesi sonucunda yatır halini alır. Rivayete göre, Pir-i Davut, gömüldüğü günün gecesinde köy halkının rüyasına gelerek “bacaklarım dışarıda kaldı” der. Bunun üzerine köylüler gidip mezarı büyütürler. Bu rüya birkaç kez tekrarlanır ve her seferinde de mezar biraz daha büyütülür. Türbe yapılmadan önce mezarın uzunluğunun 15m. genişliğinin ise 5m. olduğu da rivayet edilmektedir.⁵²²

Uzun yıllar yatır halinde kalan Pir-i Davut'un mezarı 1986 yılında köy halkının ortak kararı sonucunda türbe haline getirilmiştir. Türbenin inşaatına ilişkin bir takım rivayetler anlatılmaktadır. Önce Pir-i Davut'un nerede gömülü olduğu problemi ortaya çıkar. Yatırın bulunduğu tepe değişik yerlerden kazılır fakat mezar bir türlü bulunamaz. Daha sonra Pir-i Davut yöre halkından astsubay Ali Dursun'un rüyasına girerek “Ben meşenin dibindeyim” der. Bunun üzerine söz konusu yer kazılır ve mezar ortaya çıkartılır. Türbe inşaatı devam ederken mevcut alanda bulunan meşe ağacının dalları duvarların yükselmesine engel olur. Köy halkından hiç kimse bu dalları kesmeye cesaret edemez. Bunun üzerine bu dalları kesmesi için şehirden bir hızarıcı getirilir ve bu dallar kestirilir. Hızarıcıya iyi bir yevmiye verilerek yollanır. Hızarıcı yolda giderken kendisinin buraya birkaç dal kesmek için getirilmesine bir anlam veremez. Hızarıcı gece rüyasında hızarıyla çocuklarının kollarını kestiğini görür. Ertesi gün aldığı yevmiye ile bir kurban alıp Pir-i Davut'a gider. Burada kurbanı kesip tasadduk eder. Daha sonra türbenin inşaatı tamamlanır ve bugünkü halini alır.⁵²³

⁵²²; (www.gencleviler.com 01.01.2009)

⁵²³ www.gencleviler.com (01.01.2009)

Pir-i Davut türbesiyle aynı alanda bulunan Başpınar suyu yöre halkı tarafından şifalı ve kutsal bir su olarak kabul edilmektedir. Efsaneye göre, çobanlık yapan Pir-i Davut bir yaz günü sıcaklıktan kavrulur. Allah'a dua etmesi sonucunda bastonunu vurduğu yerden bugün Başpınar olarak bilinen su kaynağı ortaya çıkar. Bu su kaynağının bulunduğu alanda takip eden yıllarda bir havuz yapılmıştır. Başpınar suyu ile ilgili şöyle bir menkıbe mevcuttur. Menkıbeye göre, yöre halkından olan Zekeriya Özmen çocuk yaşta olup akranlarıyla birlikte sığır gütmektedirler. Öğle vakti sığırları getirip Başpınar'da bulunan söğütlerin altına yatırırlar. Bu arada karı-koca iki kişi gelir Zekeriya'ya suya gireceklerini söyler. Bu yüzden sığırları buradan götürmelerini isterler. Çocuklar sığırları alıp tepenin arkasına giderler. Bir süre sonra suya giren kişilerin yardım çağrısı duyulur. Bu kişiler suya girer girmez beş tane yılan ortaya çıkar ve bunlardan ikisi suya atlar. Bu kişiler korkup hemen sudan çıkarlar. Yılanlar ise bir süre sonra kaybolurlar. Zekeriya isimli şahıs bu yılanların hepsinin farklı renkte olduğunu söylemiştir.⁵²⁴ Başpınar suyu yanında iki tane mum yakma yeri mevcuttur. Buraya gelen ziyaretçiler çeşitli niyet ve maksatlarla burada mum yakmaktadırlar. (Bkz. Resim 94)

Pir-i Davut türbesi ve Başpınar suyuna bağlı olarak 1580 yılından bu yana her yıl Temmuz ayının son haftası yöre halkı topluca 300 civarında “Hasat Kurbanı” kesmektedirler.⁵²⁵ Hasat mevsimi sonunda şükür amacıyla yöredeki her ev kurbanını alır ve buraya getirerek keserler. Kurbanların kesimi için kurban kesim yerleri bulunmaktadır.(Bkz. Resim 95) Ziyaret alanında kesilen kurbanların pişirilmesi için her haneye ait ocaklar bulunmaktadır.(Bkz. Resim 96)

200 yıl önce köydeki hayvan hastalığı nedeniyle kesilecek hayvan kalmayınca o yıl hasat kurbanı kesilmemiştir. Aynı yıl köydeki Başpınar suyu kurumuş. Bunun üzerine o dönemde güz ayında bir öküz kurban edilmiş ve Başpınar kaynak suyu tekrar akmaya başlamış. Mevcut zamandan günümüze kadar Temmuzun son haftası topluca “Hasat Kurbanı” ve Kasımın ilk haftası “Güz/Öküz Kurbanı” geleneksel olarak tertip edilmektedir.⁵²⁶ (Bkz. Resim 97) Günümüzde de güz/öküz kurbanı vakti gelince her haneden gücü nisbetinde para toplanıp bu kurban alınır ve burada kesilir. Kurban sadece

⁵²⁴ (www.gencleviler.com /01.01.2009)

⁵²⁵ Keban Gazetesi; “Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor”, Elazığ 2008, s.8/ (15-31 Ekim 2008)

⁵²⁶ Keban Gazetesi; “Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor”, Elazığ 2008, s.8/ (15-31 Ekim 2008)

bir öküzden ibaret olmayıp kalabalığın durumuna göre koç vb. hayvanlarda kurban edilmektedir. Bu kurbanların aynı kazanda pişirilip yöre halkının ve ziyarete gelen misafirlerin yemesiyle karşılıklı muhabbet, sevgi-saygı, birlik, beraberlik ve bağlılığın oluşacağına inanılmaktadır.

Konuyla ilgili çeşitli efsaneler de anlatılmaktadır. Efsaneye göre, bir güz ayında bir öküz (boğa) kurumuş olan su kaynağına gelir ve yatar. Sahibi ne kadar uğraşırsa uğraşsın hayvanı yerinden kaldıramaz. Bunu bir işaret sayan köylüler öküzün parasını toplayarak sahibine verirler ve öküzü yattığı yerde kurban ederler. Bunun üzerine Başpınar suyu tekrar kaynamaya başlar. Bir başka efsaneye göre, Başpınar suyu kuruyunca köylüler uzun bir süre susuzluk çekerler. Su ihtiyaçlarını ise şu an Keban barajının kurulu olduğu Fırat'tan hayvanlarla su taşıyarak giderirler. Bir gün kekliklerin kurumuş olan Başpınar'ın kaynağında eşindikleri görülür. Keklikler eşindikçe toprak ıslanmaya başlar. Bunun üzerine köylüler kekliklerin eşindikleri yeri kazmaya başlarlar. Buradan ilk önce kan çıkar. Bunu bir işaret sayan köylüler bir öküz kurban ederek suyun normal hale dönmesini sağlarlar. Takip eden yıllarda bu öküz kurbanı günümüze kadar devam ettirilir. Günümüzde bu öküz kurbanı mahiyet değiştirerek daha çok oğlak, keçi, koyun kurban şekline dönüşmüştür. Bunda şu efsanenin rolü etkili olmuştur. Efsaneye göre, Başpınarlılar bu kurban mevsiminde ellerindeki en güzel hayvanları getirip burada kurban etmektedirler. İçlerinde fakir olan birisinin ise sadece iki tane oğlağı vardır. O da bu iki oğlağı diğer insanlara göstermeden mahcup bir şekilde burada kurban eder. O gece köylülerin rüyasına giren Pir-i Davut kesilen kurbanlar içerisinde sadece o mahcup ve fakir adamın kestiği iki oğlağın kabul edildiğini söyler. Bu olaydan sonra makbul kurban olarak daha çok keçi, koyun, oğlak tercih edilir. Bu toplu kurbanların dışında bireysel olarak ta herhangi bir tarihe bağlı olmaksızın kurbanlar kesilmektedir.⁵²⁷

Ziyarete her türlü hastalık için gelinmektedir. Gelen hastaların bazıları şifa ümidiyle yatıya kalmaktadırlar. Ziyaretçiler türbe kapısına ve ağaçlara belli dilek ve istekleri için bez bağlamaktadırlar. Bu ziyaret alanında çok yaşlı ağaç türleri (söğüt, meşe, alıç, dardağan, dut vb.) mevcuttur. Bu ağaçlar kesinlikle kesilmez ve başka yerlere götürülmez. Kuruyan dalları ise gelen ziyaretçiler tarafından kurban eti pişiriminde

⁵²⁷ Keban Gazetesi; "Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor",/01.01.2009

kullanılır. Bu ağaçların meyvelerini gelen ziyaretçiler şifa niyetiyle yemektirler. Aynı zamanda teberrüken alıp evlerine götüren ziyaretçiler de olmaktadır. Ayrıca ziyaretçiler tarafından dilekler dilenip dallarına bez bağlanmaktadır. (Bkz. Resim 98) Ziyaretin yanında mum yakma yeri olarak kabul edilen alanda mum yakılmaktadır. Yine aynı ziyaret alanındaki Başpınar suyu yanında da mevcut olan mumu yakma yerinde de mum yakılmaktadır. Ziyarete gelen kişilerin ve hastaların şifa niyetiyle yemesi için şeker vb. kuru yiyecek ve meyve bırakırlar. Bunlar aynı zamanda yöre halkı tarafından lokma olarak adlandırılmaktadır.⁵²⁸

2.2.6.2.4.2. Mirab Ziyareti

Keban'a bağlı Ulupınar köyünde medfundur. Ziyaret köyün girişinde mezarlıkların üst yanında tepede bir ağacın altında bulunup etrafı taşlarla çevrili bir mezar ziyaretidir. (Bkz. Resim 99) Tarihi şahsiyeti hakkında herhangi bir bilgi ve belge bulunmayıp elde edilen veriler daha çok nakli rivayetlere dayanmaktadır. Burada yatan kişinin Şeyh Sadi adında bir zât olduğu söylenmektedir.⁵²⁹ Bu kişinin Pir-i Davut'un kardeşi olduğu da ifade edilmektedir.⁵³⁰

Ziyaret haftanın bütün günleri ziyaret edilmesine rağmen daha çok Cuma akşamları ziyaret edilmektedir. Buraya gelen ziyaretçilerden adağı olanlar kurban kesmektedir. Ziyaret alanında kurban kesme yeri mevcuttur. (Bkz. Resim 100) Ayrıca kurban etleri pişirmek için ocaklar da bulunmaktadır. Yaz aylarında vefat eden kişilerin hayrına yakınlarınınca mevlitler okutulmakta ve yemekler verilmektedir. Ayrıca ziyaretin hemen yanındaki ağaca gelen ziyaretçiler tarafından bazı dilekler tutulup bez bağlanmaktadır. Bu ziyarete gelen kişilerin burada mum yaktıkları da görülür.⁵³¹

2.2.6.2.5. Taşkese (Mişelli) Köyü

2.2.6.2.5.1. Taşkesen Ceviz Pınarı Çeşme Ziyareti

Bu ziyaret Keban'a bağlı Taşkesen (Mişelli) köyü içinde bir dereye yer almaktadır. Köy halkı Alevi inancına mensup vatandaşlarımızdan oluşmaktadır. Ziyaret yöre halkı

⁵²⁸ Sait Yokuş, İstanbul doğumlu, Buranın türbedarlığını yapmakta

⁵²⁹ www.seyhbedrettin.blogspot.com/2008/10/piri-davut-trbesi-rneginde-alevilerde.html (01/01/2009)

⁵³⁰ www.trmh1992-2005.azbuz.com (05/02/2009)

⁵³¹ Ahmet Oruç, 1955 Elazığ Doğumlu, Karayollarında Çalışmakta

tarafından kutsal kabul edilen bir kayalık ve şifalı kabul edilen sudan ibarettir.(Bkz. Resim 101-102)

Bölge halkı Cuma akşamları buraya gelip mum yakmakta ve niyazda bulunmaktadır. Ayrıca kutsal kabul edilen bu taşı öpmekte ve şifalı olduğu kabul edilen sudan içmektedirler. Özellikle sonbahar mevsiminde adağı olan ve belli niyaz ve dilekleri olan aileler buraya gelip kurban kesmekte ve yöre halkına ikram etmektedir. Burada bulunan ağaçlar kesilmemekte kuruyan dalları ise kurban eti pişiriminde kullanılmaktadır. Köy halkının rivayetine göre, burada bulunan bir dardağan ağacı kendiliğinden kurudu. Hiç kimse bu kuruyan ağacı götüremedi. Bu kuruyan dardağan ağacını yöre halkının isteği üzerine olan Tunceli Ovacık'lı Dede Ali Rıza (Emir Ali Dede) götürüp evinde yaktı. Ali Rıza Dede eskiden burada çok büyük ayinler yapardı. Çeşitli hastalığı bulunan kişiler bu ziyaret taşını ziyaret etmekte ve bu şifalı sudan şifa amacıyla içmektedirler.⁵³²

2.2.6.2.6. Sağdıçlar (Hamzıkan) Köyü

2.2.6.2.6.1. Köyaltı Ziyaret Mezarı

Keban'a bağlı Sağdıçlar (Hamzıkan) köyünde bulunmaktadır. Ziyaret, köyün ortalama 200–300 metre aşağısında Köyaltı mevki olarak adlandırılan yerde bulunan etrafı taşlarla çevrilmiş basit bir mezar ziyaretidir. (Bkz. Resim 103)

Ziyaretle ilgili bilgiler rivayetle gelip yazılı herhangi bir bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Burada isminin bilinmediği bir şehit asker yatırının bulunduğu söylenmektedir. Önceleri bu ziyaret mevkiinde bir ardıç ağacının bulunduğu da söylenmektedir. Eskiden burası çok ziyaret edilmekteydi. Elli altmış yıl öncesinde güz döneminde burada 40–50 civarında kurban kesilir ve bölge halkına ikram edilirdi. Rivayete göre; köy sakinlerinden rahatsız olan Hacı Şimşek Bey'in kızı burada şifa bulmuştur. Yine rivayete göre, köylülere meczup Abdullah Rüzgar bu ziyaretin etrafını çevirip, haftalarca burada kalıp, buraya büyük bir sevgi ve saygı duymuş. Günümüzde bu ziyaret mezarı fazla ziyaret edilmemektedir.⁵³³

⁵³² Zeynel Akpoyraz, 1937 Keban Doğumlu, Karayollarından Emekli; Necdet Güngör, 1944 Keban Doğumlu, Emekli Öğretmen

⁵³³ Ömer Kaya, 1951 Elazığ Doğumlu, Köy Muhtarı

2.2.6.2.7. Bayındır Köyü

2.2.6.2.1. Sultan Sinemil Evlatları

Türbe Keban'a bağlı Bayındır köyünde yer almaktadır. Bu türbe 1955 yılında üstü çatılı düz bir yapı olarak inşa edilmiş olup herhangi bir mimari özelliği yoktur.(Bkz. Resim 104)

Türbede Hasan Dede, hanımı ve akrabalarına ait toplam altı kabir yer almaktadır. Bunlar;

- 1) İbrahim Dede (En büyük kabir)
- 2) İsmail Dede
- 3) Hasan Dede
- 4) Cafer Dede
- 5) İsmail Dede
- 6) Sultan Ana'nın kabirleridir.

Bu kabirdeki kişilerin Akgömlek köyündeki Sinemilli ziyaretinde yatan zatın soyundan geldikleri söylenir. Bu ziyaretgâhın bulunduğu yöre halkı Alevi mezhep inancına mensup olup türbe içindeki zâtları da alevi vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretin üst tarafındaki tepede ziyaret ardıcı yer almaktadır. Yöre halkı tarafından her yıl mart ve nisan ayında buraya yağmur duasına çıkılır ve kurbanlar kesilir.⁵³⁴ Rivayete göre, bir gün köy halkı buraya yağmur duasına çıkar. Kurbanlar kesilip, dualar edilir. Köy halkı tam köylerine dönmek üzereyken çok şiddetli bir yağmur yağmıştır.⁵³⁵

2.2.6.2.8. Koyunuşağı Köyü

2.2.6.2.8.1.Seyyid Kasım ve Seyyid Kadir Türbesi

Türbe Keban ilçesine bağlı Koyunuşağı köyünde Bayram Tepe adı verilen mevkide yer alır. Üstü çatılı olan türbe sadece makam (türbegah) bölümünden oluşmakta olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Makam bölümüne girerken sağ tarafta

⁵³⁴ Muharrem Ercan, İstanbul Karaca Ahmet Dergahı Yönetim Kurulu Başkanı

⁵³⁵ Mahfuze Temuçin, 1951 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar

yer alan kabir Kadir Efendi'ye sol tarafta yani mihraba yakın olan kabir ise Seyyid Kasım'a aittir. Türbe'de elektirik ve su bulunmaktadır. Yakın zamanlarda Mehmet Özdemir adlı bir şahıs tarafından gelen misafirlerin konaklamaları için veya ihtiyaçlarını gidermeleri için türbenin bitişiğine misafirhane, yemekhane, yatakhane ve mutfak gibi ek bölümler inşa edilmiştir.

Türbede yer alan bu zatların tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgi tespit edemedik. Ayrıca türbe dışında bu iki zatla beraber şehit olanların mezarları da yer almaktadır. Kendisiyle görüştüğümüz ve meczup bir şahıs olduğu kanaatine vardığımız Recep Yılmaz tarafından yazılmış olan tabelada ziyaretgah alanında türbesi bulunan bu iki zatın şehit olduğu belirtilmektedir. Bu iki zatla beraber şehit olan diğer şahısların isimleri şöyle verilmiştir: "Bin Hasan, bin İshak, bin Salih, bin Muhammed, bin Kasım, bin İbrahim, bin Kadir, bin Hüsyin, bin İsmail, bin Ahmet, bin Salih, bin Saliha bin Fatıma, bin Ali, bin Rahime bin Abdurrahman, bin Yusuf". Bu şehitlerle beraber 24 şehidin ise isimleri belli olmayıp toplam bu ziyaret mekânında kırk şehidin bulunduğu ifade edilir. Fakat bu bilginin ne kadar sıhhatli olduğu konusunda herhangi bir yazılı belgeye kanaate sahip değiliz.

Bu türbenin her türlü bakım ve ihtiyaçlarını karşılayan Mehmet Bey bu ziyaretle ilgili yaşadığı şu olayı nakletti: "10-11 yaşlarındayken Akuşağı köyünde otururken Bayram Tepesi'ne köyün davarını otarmaya götürmüştüm. O zaman türbe yoktu. Seyyid Kasım ve Seyyid Kadir mezarlarını ziyaret ettim. Seyyid Kadir'in mezarında ayak tarafında iki taşı yan yana bir tane de üzerine koymuşlardı. O taşın altına bazıları muska, bazıları şeker koymuşlardı. Orada biri büyük biri küçük iki tane mühür gördüm. Önce elime aldım. Sonra tekrar yerine bıraktım. Davarı o mevkiden uzaklaştırdıktan sonra o mühürleri almak için tekrar geri döndüm. Fakat mühürleri bıraktığım yerde göremedim. O süre içerisinde ziyaret alanında benim dışımda kimse de bulunmamaktaydı."

Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri ziyaret edilmektedir. Ziyaretin bulunduğu yerin oldukça yüksek olması ve bölgenin iklim şartlarının da ağır olması nedeniyle daha çok sıcak mevsimlerde ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok çocuğu olmayan kadınlar, bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar, sinir hastaları ve vücudunun çeşitli yerlerinde ağrısı bulunanlar çoğunluta olmak üzere her türlü sıkıntıdan muzdarip olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Burayı ziyaret ettikten sonra

çocuğu olanlar eğer çocukları erkek olursa adını Kasım veya Kadir koymaktadırlar. Ziyarete gelen hastalardan bazıları şifa bulmak gayesiyle burada bir iki günlüğüne yatıya kalırlar. Bu ziyarette şifa bulanlar ve adağı bulunan bazı ziyaretçiler burada kurban kesmekte ve kurban etini pişirip ikram etmektedir.

2.2.6.2.9. Nal Ziyareti Tepesi

2.2.6.2.9.1. Nal Ziyareti

Ziyaret Keban İlçesinde Nallı Ziyaret adıyla anılan tepenin başında yer almaktadır. İsminden de anlaşıldığı üzere bu mekânda herhangi bir yatır veya türbe bulunmadığı halde burası doğrudan bir ziyaret yeri olarak kabul edilir ve kutsal sayılır. Yalçın kayalıklarla kaplı bu tepeyi kutsal kılan tek unsur, Hz. Ali'ye ait olduğuna inanılan bir kayanın üzerindeki at ayağının izidir. Yöre halkının inancına göre Hz. Ali buradan geçerken karşıdaki Seftil dağından atlayan atının bir ayağı bu tepeye vurmuş ve bu geçiş sırasında atının ayak izi kayada kalmıştır.⁵³⁶

2.2.7.Kovancılar

Kovancılar ilçesinin bugünkü yerinde yetmiş iki yıl önce Palu ilçesine bağlı küçük bir köy bulunmaktaydı.⁵³⁷ Bu nedenle Kovancılar ilçe kuruluşuna kadar Palu tarihiyle aynı süreci takip etmiştir

Kovancılar ilçesi 1934 yılından önce boş ve çorak bir araziden müteşekkidi. 1934 yılında Romanya'dan gelen 300 hanelik bir soydaş kafilesinin bu küçük köyde iskân edilmesi planlanmıştır.⁵³⁸ 1935 yılında Kovancılar ilçesinin temeli atılmıştır. Türk vatandaşlığına geçirilen Balkan Türkler'i çevre köyler halkının desteği ile Kovancılar Ovasının batı kısmında yapılan 280 haneli evlere yerleştirilmişlerdir. Buraya yerleştirilen göçmenler Romanya'daki köyelerinin ismini bu ilçeye vererek Kovancılar adını koymuşlardır.⁵³⁹

⁵³⁶ Ahmet Buran; Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Göreneği, "Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu 24-27 Ekim 1985, Elazığ 1992, s.38

⁵³⁷ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.197

⁵³⁸ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.197

⁵³⁹ Kovancılar '98 İlçe Yıllığı, Ankara 1998, s.62

Kovancılar İlçesi, Bingöl-Elazığ karayolunun Tunceli karayolu ile kesiştiği kavşakta yer alıp düz ve geniş bir ovaya sahiptir. Yerleşim alanı genellikle yol hattı boyunca uzanmıştır. Bu yol hattı üzerinde bulunmuş olması ilçenin fiziki sosyal ve iktisadi bakımdan gelişmesine neden olmuştur. Özellikle Bingöl ve Tunceli illerine giden tersit yolun üzerinde bulunması buranın önemini arttırmıştır. İlçe aynı zamanda Palu ve Arıcak ilçelerinin Karayolları üzerinde de önemli bir geçiş merkezi durumundadır. İlçe halkının % 85'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. İlçe topraklarının % 35'inde değişik biçimde küçük işletmeler halinde aile ziraati yapılmaktadır. Ayrıca sebzeçilik, meyvecilik ve bağcılıkta ilçe halkının geçim kaynakları arasındadır. İlçede genellikle susuz tarım yapılmaktadır. İlçe merkezi ve çevre köylerde Palu-Kovancılar sulama projesinin bitirilmesi ile ilçe tarımında sulu tarıma başlanmıştır. Bu da ilçenin ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir.⁵⁴⁰

Kovancılar ilçesi hudutlarında bulunan Etibank Şarkromları-Ferrokrom işletmesi dışında herhangi bir sanayi tesisi bulunmamaktadır. Burası Etibank Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir KİT kuruluşudur. Ayrıca ilçede küçük çaplı ticari işletmeler ve atölyeler bulunmaktadır.

2009-2010 yılı itibariyle İlçede 44 İlköğretim, 3 Ortaöğretim ve 1 okul öncesi eğitim ve öğretimi olmak üzere toplam 50 okulla eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmiştir.⁵⁴¹ Bugün ilçe genelinde bir Devlet Hastanesi, altı Sağlık Ocağı ve yirmi altı Sağlık Evi yer almaktadır.⁵⁴²

2.2.7.1.Kovancılar Merkez

İlçe merkezinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmemiştir.

2.2.7.2.Kovancılar Köyleri

Karakoçan köyleri ziyaret mekanı bakımından pek zengin sayılmaz. Ziyaret yerleri açısından üç türbe, bir de Şifalı Su mekânı tespit edilmiştir.

⁵⁴⁰ 1992 Elazığ İl Yıllığı, s.198

⁵⁴¹ <http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/> (07.07.2009)

⁵⁴² <http://www.elazig.org/> (08.08.2009)

2.2.7.2.1.Mirmehmet Köyü

2.2.7.2.1.1. Mirmehmetli Hacı Cuma Hoca

Elazığ Kovancılar ilçesine bağlı Mirmehmet Köyü'nde medfundur. Türbe köyün kuzey tarafında yer almaktadır. Bu türbeyi ilk olarak Molla Bekir isminde bir zat yaptırmıştır. Daha sonraları türbeye bazı eklemeler yapılarak bugünkü haline ulaşmıştır. İki metre yüksekliğinde olan türbenin tavanı ahşap örtülüdür. Türbe, taş ve topraktan yapılmıştır. Makam bölümünün tavanı kubbelidir.(Bkz. Resim 105) Makam bölümünde Hacı Cuma Efendi ile birlikte oğulları Mehmet Efendi ve Hilmi Efendinin kabirleri bulunmaktadır.(Bkz. Resim 106) Türbenin üst kısmına yakın zamanda çatı yapılmıştır. Türbede makam bölümü ile beraber mescit ve gelen ziyaretçilerin kalmaları için iki bölüm daha bulunmaktadır. Her bölüme ait kapılar dışarıdan ayrı olup, içeriden bölümler arası geçiş bulunmamaktadır. Türbenin hemen arkasında yer alan mezarlıkta ise Hacı Cuma Efendi'nin aile fertlerinin mezarları yer almaktadır.

Hacı Cuma Hoca, eski Palu (Zeve)'de dünyaya geldi. Eski Palu'da bulunduğu sırada Şeyh Ali Sebti'ye intisap eder. Otuz dört yaşına geldiğinde Şeyh Ali Sebti vefat eder. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebti'nin oğlu Şeyh Hasan Efendi'nin dergâhında derslerine devam eder. Ve seyr-i sulükünü burada tamamlar. Şeyh Hasan Efendi icazetnamesini verdikten sonra Hacı Cuma Hocayı bizzat kendisi Karaçor nahiyesi Mirmehmet köyüne getirip yerleştirir ve bu bölgenin irşâd görevini ona verir. Şeyh Hasan Efendi dervişlerinin hazır olduğu bir ortamda tekkesinde otururken “Kırkların imamı vefat etti” der ve hüzünlenir.

Biraz sonra “Bizim tarikatımızdan biri Kırkların imamı tayin edildi” der. Yanındakiler “Efendi kimdir? diye sorunca, Şeyh Hasan Efendi kapıyı göstererek “Şu kapıdan ilk girendir” diye cevap verir. Bir süre sonra kapıdan Hacı Cuma Hoca girer. Şeyh Hasan Efendi kendisini tebrik ederek gözlerinden öper.⁵⁴³ Bazı tasavvuf çevrelerinin naklettiğine göre, Şeyh Ali Sebti'nin vefatından sonra Hacı Cuma Efendi “Kırkların İmamı” mertebesine yükselmiştir. Hacı Cuma Hoca Şeyh Hasan Efendi'nin vefatından sonra Şeyh Ali Sebti'nin tekkesini bir süre idare etmiştir. Ayrıca Haydar Baba

⁵⁴³ S. Yapıcı; Palu, s.248

Mirmehmet Köyüne gelerek Hacı Cuma Efendi'nin gözetiminde çileye oturmuş ve icazetini almıştır.⁵⁴⁴

Yöre halkı tarafından Hacı Cuma Efendi hakkında birçok keramet ve menkıbe anlatılır. Haydar Baba rahatsız olduğu dönemde ziyaretine gelen Hacı Cuma Efendi'nin torununa onunla ilgili başından geçen şöyle bir hadiseyi anlatmıştır. Rivayete göre, birgün Hacı Cuma Efendi, Haydar Baba ve Haydar Baba'nın bir arkadaşı beraberce Palu'dan Mirmehmet Köyü'ne gitmektedirler. Bir su başına gelindiğinde Hacı Cuma Efendi atından iner ve suyun başına giderek elini ve yüzünü yıkar. Bu arada Haydar Baba ve arkadaşı aralarında keramet üzerine konuşmaktadırlar. Onların bu konuşması Hacı Cuma Efendi'nin dikkatini çeker ve onlara dönerek “Kendi aranızda ne konuşuyorsunuz?” diye sorar. Haydar Baba'nın arkadaşı bir anda cesaretle “Efendi, bu kadar zamandır sana hizmet ediyoruz, ne olur bize bir kerametini göster” der. Bunun üzerine Hacı Cuma Efendi “Ben kimim, benim ne değerim var ki size keramet göstereyim” diye cevap verir. Bunun üzerine bu kişi tekrar “ Allah aşkına Efendi ne olur göster” diye arzu dolu isteğini yeniden söyler. Onun “Allah aşkı” ifadesi üzerine Hacı Cuma Efendi birden titremeye başlar. Bunun üzerine elini bir anda suyun üzerindeki birikintiye batırarak sudan canlı bir balık çıkarır ve tekrar elini suya batırarak onu bırakır. Hacı Cuma Efendi onlardan bu olayı kimseye anlatmamalarını ister. Haydar Baba bu hadiseyi Hacı Cuma Efendi'nin torunu Hasan Hüseyin Efendi'ye anlattıktan bir gün sonra vefat etmiştir. Yine Hacı Cuma Efendi hasta ve zor günlerini yaşadığı sırada kız torununu yanına çağırır ve ona “Kızım benim yatağımı dama serin, ben orada yatacağım” der. Kız torunu ve damadı onun bu isteğine şaşırırlar. Kendi aralarında onun bu talebini kısa süre tartıştıktan sonra yatağı dama çıkarmaya karar verirler. Önce yatak sonra Hacı Cuma Efendi dama çıkarılır. Yatağına yatar yatmaz torunundan bir ibrik su ister. Kendisine su dolu ibrik getirildikten sonra torunu ve damadına dönerek “Yavrum siz gidip yatın” der. Onlar ondaki bu garip hali merak ettiklerinden uyumayıp Hacı Cuma Efendi'yi gözetlemeye başlarlar. Gecenin ikisine doğru her taraf zifiri karanlığa bürünmüşken gökyüzünden beyaz bir ışığın dama doğru indiğini görürler. Arkasından beyaz ışıkla birlikte yeşil bir ışık gökyüzüne doğru çıkıp gider. Torunu ve damadı bu hal karşısında bir anlık şaşkınlık geçirirler. Sonra ikisi dama çıkıp Hacı Cuma Efendi'ye bakmak istediklerinde onun yatağında olmadığını görürler. Damı dolaşırlar ama Hacı

⁵⁴⁴ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.194

Cuma Efendi'yi bulamazlar. Bunun üzerine tekrar aşağı inip beklerler. Bir süre sonra aynı iki ışık dama iner. Bu sefer beyaz ışık tek başına gökyüzüne doğru yükselerek kaybolur. Bu olağanüstü durum karşısında ikisi de şaşkına döner. Yeniden dama çıkıp baktıklarında Hacı Cuma Efendi'yi yatağında oturmuş tesbih çekerken bulurlar.⁵⁴⁵

Hacı Cuma Hoca vefatından önce “Kim damdan düşer ve vefat ederse şehit olur.” dermiş. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hacı Cuma Hoca 1944 yılında damdan düşerek vefat eder.⁵⁴⁶ Ölümünden sonra aradan birkaç yıl geçince bilinmeyen bir nedenden dolayı kabri açılır. Kabri açıldığında cesedinin ilk gömüldüğü gün gibi çürümemiş ve sağlam olduğu görülür. Bunun üzerine köylüler ve yakınları tarafından kabrine bir türbe yaptırılır.⁵⁴⁷ Türbeye haftanın bütün günleri gelinmekle beraber herhangi bir hastalıktan muzdarip olan kişiler buraya Cuma akşamları gelmekte ve şifa bulmak ümidiyle yatıya kalmaktadırlar. Türbeye her türlü hastalık için gelinmekle beraber daha çok ruh ve sinir hastaları tarafından rağbet edilmektedir. Birkaç yıl önce İstanbul'da ikamet eden maddi durumu iyi olan bir şahıs sinir hastası olan çocuğu için başvurduğu hiçbir tıbbi müdahaleden sonuç alamamıştır. Bunun üzerine çocuğunu buraya getirmiş ve Allah'tan şifa delemiştir. Çocuğu iyileşince kurban kesip tasadduk etmiş ve türbe için gerekli olan onarımı yaptırmıştır.⁵⁴⁸

2.2.7.2.2. Topağaç Köyü

2.2.7.2.2.1. Munzur Dede

Türbe, Kovancılar ilçesine bağlı Topağaç köyünde köy mezarlığında bulunmaktadır. Türbenin türbegah kısmı kubbeli olup bitişiğinde ise ziyarete gelen misafirlerin ihtiyaçlarını görmeleri için bir misafirhane bulunmaktadır.(Bkz. Resim 107)

Tarihi kişiliği hakkında herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bu zatın Tepebağ (Kerror)'dan buraya geldiği söylenir. Bu zat halk arasında Munzur Baba olarak tanınsa da türbedeki levhada Munzur Dede olarak yazılıdır.

⁵⁴⁵ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.194-196

⁵⁴⁶ S. Yapıcı; Palu, s.248

⁵⁴⁷ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.197

⁵⁴⁸ Hüsnü Sarıgül, 1939 Kovancılar Doğumlu, Emekli.

Munzur Dede hakkında şöyle bir menkıbe anlatılır. Rivayete göre, Munzur Dede'nin Mustafa adında tek oğlu varmış. Askerler Mustafa'yı askere götürmek için köye gelmişler. Munzur Dede onlardan sabah götürmelerini istemiş. Onlar bu isteğe rıza göstermeyip gece götürmek istemişler. Bunun üzerine askerlere “İnşallah atlarımız ölür, semerlerini siz taşırsınız” diye beddua ederek tepki vermiş. Daha sonra keramet olsun diye elini pişmekte olan kavurma kazanına sokup karıştırmış ve avuçlayıp tabağa koymuş. Tabağa koyduğu kavurma da kan kesmiştir. Bu durum karşısında korkan askerler sabah gitmeye kara vermişler. Ancak askerler sabah kalktıklarında ise atlarının öldüklerini görmüşler.⁵⁴⁹

Türbe her türlü hastalık için ziyaret edildiği gibi özellikle felçli ve ağrısı bulunan hastalar tarafından ziyaret edilmektedir. Köy halkından rivayete göre, Munzur Dede, ağrısı olan hastaların vücudunda ağrıyan yerine bir tahta parçası koyup üzerine okla vurunca bu ağrı geçermiş. Ayrıca adağı olan ziyaretçiler burada kurban keser ve tasadduk eder.⁵⁵⁰

2.2.7.2.3. Kavak Köyü

2.2.7.2.3.1. Aziz Baba

Türbe, Kovancılar ilçesine bağlı Kavak köyünde köy mezarlığında bulunmaktadır. Türbeye batıdan açılan kapı ile girilmektedir. Türbe, tek kubbeli olup sadece makam (türbegah) bölümünden oluşmaktadır. Kubbeli kısım saca kaplanmış olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim 108)

Aziz Baba'nın babası bu köyden kaçıp Mardin'in Gülharin köyüne yerleşmiş. Babası burada vefat edince Aziz Baba yetim kalmıştır. Bunun üzerine akrabaları tarafından tekrar Kavak köyüne getirilmiştir. Aziz Baba'nın Cemal, Muhamed ve Salih adında üç oğlu ve Ayşe, Cemile ve bir de ismini tespit edemediğimiz bir kızı daha olmak üzere toplam altı çocuğunun olduğu rivayet edilir. Aziz Baba fiziki olarak normal bir boyda olup sakallı, saçlarını uzatır ve örermiş. Köylülerden Necip Aydın Aziz Baba'nın birçok kerâmet sahibi olduğunu ve yaptıkları zikirlerde babası Zülfü Efendi'nin boğazına şiş

⁵⁴⁹ Kerim Can, H.1341 Kovancılar Doğumlu, Topağaç Köyünde İkamet Etmekte.

⁵⁵⁰ Kerim Can, H.1341 Kovancılar Doğumlu, Topağaç Köyünde İkamet Etmekte; Mehmet Bulut, 1949 Kovancılar Doğumlu, Topağaç Köyünde İkamet Etmekte.

vurmuş. Ruffailikte buna “Bürhan” adı verilip daha ziyâde velilerde zühûr edenkerâmetlere inanmayanlara gösterilir. Rivayete göre, bir gün köyde bir evde yangın çıkmış. Köylünün tüm çabalarına rağmen yangın kontrol altına alınamamış. O sırada yangın mahalline gelen Aziz Baba yanan eve doğru bakarak, “Yangın dur” deyince bir anda yangın sönmüştü. Yine rivayete göre, Aziz Baba hayattayken ağzı eğilen bir kişi yanına gelmiş ve dua istemiş. Aziz Baba adama okuyunca adamın ağzı düzelmiş.⁵⁵¹

Aziz Baba ilim ve fazilet sahibi bir kişiymiş. Sık sık Nacaranlı Mehmet Baba’yla birbirlerini ziyaret edip yaptıkları sohbetlerle karşılıklı istifade ederlermiş. Yaşadığı dönemde Kavak Köyünden hastalar Nacaranlı Mehmet Baba’ya dua etmesi için giderlermiş. Nacaranlı Mehmet Baba giden hastaları tekrar Aziz Baba’ya gönderir ve onlara “ O, bu konuda benden daha ehildir” dermiş.⁵⁵²

Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmesine rağmen daha çok Perşembe ve Cuma günleri ziyaret edilmektedir. Ziyarete akli dengesi bozulanlar, çocuğu olmayan kadınlar, kokmuş olan kişiler ve felçli hastalar başta olmak üzere her türlü hastalıktan muzdarip olanlar getirilir. Bu hastalardan bazıları şifa bulmak amacıyla bir geceliğine burada yatırılır. Ayrıca ailevi huzursuzluğu olanlar ve işsiz olanlar buraya gelmekte ve bu sıkıntılarında kurtulmak için Allah’a dua etmektedirler. Buraya geldikten sonra amaç ve maksatlarına ulaşanlar daha sonra buraya gelerek kurban kesmekte ve kurban etiyle etli pilav pişirerek ikram etmektedir.

2.2.7.2.4. Çelebi Köyü

2.2.7.2.4.1. Ziyaret Suyu

Kovancılar ilçesine bağlı Çelebi Köyü sınırları içerisinde “Şorik” adı verilen bir dere içerisinde yer alır. Bu su serin, hafif acımsı ve asitli bir mahiyettedir. Bu suyun böbrekteki taşların düşürülmesine, cilt hastalıklarına ve özellikle çocukların kulağındaki yörede Hoşirik adı verilen rahatsızlıklara iyi geldiği söylenir. Yöre halkınca bu suya Şorik Suyu veya Hoşrink Suyu adı da verilir.(Bkz. Resim 109)

⁵⁵¹ Abdurrahman Karabulut, 1934 Kovancılar Doğumlu, Çiftçi

⁵⁵² Necip Aydın, 1934 Kovancılar Doğumlu, Çiftçi

2.2.8.Maden

Maden ilçesi Doğu Anadolu Bölgesinde Doğu torosların batı kesiminde, Yukarı Fırat bölümü içinde, Elazığ ili hudutlarında ve Dicle nehrinin yukarı çığrında yer alır. Maden ilçesinin doğusunda Diyarbakır'ın Ergani ve Dicle ilçesi, batısında Elazığ'ın Sivrice İlçesi ve Elazığ merkez, güneyinde Ergani, Çermik ve Çüngüş ilçeleri, kuzeyinde Elazığ Palu ilçesi ve Elazığ merkezi yer alır.

Maden ilçesi dağlarında bulunan bakır madeninin keşfedilmesiyle beraber yüzyıllar boyu birçok kavmin uğrak yeri olmuştur. Buna karşılık ilçe merkezinde herhangi bir kalıcı yerleşim olmamıştır. Yerleşimin ve şehirleşmenin süreklilik kazanması ise ancak Osmanlı egemenliğinden sonra başlamıştır. Bunda hem yörenin doğal yapısı yerleşime elverişli değil, hem de yöre her maden sahası gibi, akıllarda para yatağı olarak yer ettiğinden, sürekli saldırılara uğraması etkili olmuştur. Bu durum 16.yüzyıla kadar devam etmiş, bu tarihten sonra başlayan kalıcı yerleşim sayesinde Maden ilçesi önce bir köy, sonrada bir ilçe olarak günümüze kadar gelmiştir. Maden ilçesi toprakları tarih sürecinde, M.Ö. 3000'lerde Hurrilerin, M.Ö. 2750'ye doğru Sümer-Akkad İmparatorluğunun, M.Ö. 1250'de Hurri-Mitanni krallıklarını yıkan Asurluların daha sonra da Makedonya egemenliğinin sınırları içerisinde yer aldı. İskender'in ölümünden sonra ise Selevkosla, Partlar ve Romalılar arasında pek çok kez el değiştiren yöre M.S. 1240'ta Anadolu Selçukluların hakimiyetine girdi.⁵⁵³

Anadolu Selçukluların çöküşünden sonra da bundan istifade eden Timur, 1402 yılında Yıldırım Bayezid ile yaptığı Ankara Savaşı'nı kazanarak Anadolu'yu yönetimine aldı. Aldığı toprakları da kendisine öncülük eden Akkayunlu Kara Yülük Osman Bey'e de bu hizmetine karşılık olarak Diyarbakır ve bölgesini verdi. Kutlu Bey'in oğlu Kara Yülük Osman Bey de Timur'un izniyle Diyarbakır'da beyliğini ilan etti (1402). Böylece Maden ilçesi toprakları da 1402-1507 yılları arasında Akkoyunlu Devleti'nin sınırları içerisinde yer aldı. 16. yüzyıl başlarında ise Akkoyunlu Devleti'ne son veren Safevi hükümdarı Şah İsmail, 1507 yılında Akkoyunlu hükümdarı Musullu Emir Bey'den Diyarbakır'ı teslim aldıysa da bölgede muktedir olamadı. 1514'te Çaldıran Savaşı'nı kaybetmesiyle de bölgeyi Osmanlı Devleti'ne terk etti. 24 Ağustos 1514 tarihinde

⁵⁵³ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, s.257

Çaldıran Savaşı'yla Şah İsmail'i yenilgiye uğratan Yavuz Sultan Selim, 1515'te halk arasında "Fatih Paşa" olarak anılan Bıyıklı Mehmed Paşa'yı bölgenin fethine göndermiş ve başta Diyarbakır-Harput olmak üzere Maden ilçesinin toprakları da Osmanlı sınırları içerisine almıştır. Tanzimat dönemine kadar bir maden ocağı özelliği taşıyan Maden ilçesi, bu döneme kadar "Maden Emini" denilen, Anadolu ve Rumeli'de işletilen madenlerin yönetiminde sorumlu kişilerce yönetilmiştir. Maden Eminlikleri, Tanzimat dönemine kadar devam etmiş, bu tarihten sonra madenlerin denetiminde yeni düzenlemeler getirilmiştir. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile devlet idaresinde köklü değişiklikler yaşandı. Maden ilçesi bir maden ocağı özelliğinin yanında, nüfus yoğunluğu bakımından da bir şehir özelliği taşımaya başlamıştır. Diyarbakır vilayeti merkez sancağına bağlı bir ilçe merkezi haline getirilen Maden ilçesi 1883 yılına kadar da kaymakamlar tarafından yönetilmiştir.

Gelişmesini hızla sürdüren Maden, 1883 yılında ise Diyarbakır vilayetine bağlı ve sınırları Urfa'dan Erzurum'a kadar uzanan bir Sancak merkezi olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ise, Mart 1924'te yapılan idari yapılanmada genel valilikler kaldırılarak bütün sancaklara vilayet adı verilmiştir. Dolayısıyla maden ilçesi vilayet halini almış ve idari statü 1927 yılına kadar devam etmiştir. 1927 yılındaki idari düzenlemede ise Elazığ iline bağlanan Maden ilçesi, bu tarihten sonra da kaymakamlar tarafından yönetilen bir ilçe merkezi olarak günümüze kadar gelmiştir.⁵⁵⁴

2009-2010 yılı itibariyle ilçede 15 İlköğretim, 2 Ortaöğretim ve 1 okul öncesi eğitim ve öğretimi olmak üzere toplam 18 okulla eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmiştir.⁵⁵⁵ Bugün ilçede 1 hastane 2sağlık ocağı ve 11 sağlık eviyle sağlık hizmetleri verilmektedir.⁵⁵⁶

2.2.8.1. Maden Merkez

İlçe merkezinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmemiştir.

⁵⁵⁴ Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, s. 258

⁵⁵⁵ [\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-(07.07.2009))

⁵⁵⁶ [\(08.08.2009\)](http://www.elazig.org)

2.2.8.2. Maden Köyler

Maden köylerinde sadece Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit velilerden Muhammed Kattal'ın türbesi tespit edilmiştir.

2.2.8.2. 1. Kartaldere Köyü

2.2.8.2.1.1. Muhammed Kattal Hazretleri

Muhammed Kattal Hazretleri, Maden'e bağlı Kartaldere (Şeyh Katul) köyünde medfundur. Türbe köy içerisine az yükseklikte düz bir arazi üzerinde bulunur. Türbe, üstü çatılı olup, makam (türbegâh), misafirhane, mescit ve mutfak olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Türbegâh kısmı demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Türbenin herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Ayrıca türbenin arkasındaki dış duvarına iki tane Türk bayrağı işlenmiştir. Türbenin karşısında ve alt tarafında köy mezarlığı bulunur.(Bkz. Resim 110)

Muhammed Kattal, Osmanlı İmparatorluğu döneminde hazırlanan berat ve fermana göre Evlad-ı Resül'den olup Zeynelabidin'in oğlu Muhammed Bakır'ın oğludur. Türbede duvarında yer alan mermerden yapılmış levhaya göre Muhammed Kattal'ın şeceresi şöyle verilmiştir: "Bu türbede yatan Evlad-ı Resül'den beşinci imamın oğlu Seyyid Muhammed Kattal Hazretleri'dir. Muhammed Kattal Muhammed Bakır'ın, Muhammed Bakır Ali Zeynel Abidin'in, Zeynel Abidin İmam Hüseyin'in, İmam Hüseyin'de İmam Ali'nin oğludur. Radiyallahü Anhüm. Şecere Tarihi: 764"

Muhammed Kattal'ın asıl adı Ali'dir. Babası Muhammed Bakır büyük bir hadis ve fıkıh âlimidir. Bugün mevcut birçok sahih hadise kaynaklık etmiştir. Devrin hükümdarı Ömer bin Abdulaziz birçok konuda ona fikir danışıp istifade etmiştir. Muhammed Kattal, İslam ordularıyla birçok savaşlara katılmış ve başarılar göstermiştir. Onun, İslamı yaymak amacıyla Anadolu'ya yönelik akınlardan birinde tahminen genç bir yaşta görev alarak bugünkü Kartaldere yakınlarında Bizanslılarla yapılan bir savaşta şehit düştüğü ve buraya defnedildiği söylenir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.256

Türbenin bulunduğu köyün kuzeyinde yer alan dağın zirvesinde Muhammed Baki ve eteğinde ise Muhammed isimli zâtların bugün yerleri belli olmayan mezarları yer alır. Bunların Muhammed Kattal'ın savaş arkadaşları olduğu ve burada şehit düştüğü rivayet edilir.⁵⁵⁸ Bu mevki ile ilgili yöre halkı tarafından şöyle bir menkıbe anlatılır. Menkıbeye göre, Kartaldere köyünden Muhammed Kattal'ın bulunduğu köyün kuzey tarafındaki bu ziyaretler mevkiinde bir genç, arkadaşlarıyla gezerken bir insan kemiği bulur. Bu genç kemikle oynarken yanındaki bir arkadaşını onunla oynamaması gerektiğini söyler. Ancak o arkadaşının bu uyarısını dikkate almaz ve arkadaşına “Nihayetinde bir kemik değimli, bu kemikle oynamaktan ne çıkar” diye cevap verir. O esnada o bölgede uğultulu bomba patlamasını andıran bir ses duyulur. Dağ adeta sallanır. Kemiği elinde tutan gencin ağzı eğilir ve korkudan dili tutulur. Bu genç kemiği hemen yere bırakır ve yanındaki arkadaşları tarafından köye götürülüp soğuk duş aldırılır. Bilahare genç kendine gelir ve ağzı düzelir.⁵⁵⁹

Günümüzde bu türbe, yöre halkı tarafından ziyaret edilir. Ziyarete çevre illerden gelenlerde olmaktadır. Ziyarete gelenler bu zata Kur'an-ı Kerim okuyup bağışlar bu zâtin yüzü suyu hürmetine Allah'a sıkıntılarının giderilmesi için dua ederler. Bu ziyarette gelen ziyaretçilerden ağaçlara bez bağlama, mum yakama vb. davranışlar görülmez. Ziyaret için herhangi özel bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete korku, felçlik, ruh ve sinir hastalıkları başta olmak üzere her türlü hastalık içinde gelinmektedir. Rahatsızlığı olan bazı hastalar şifa bulma ümidiyle burada yatıya kalmaktadır. Şifa bulupta adak dileyenler daha sonra burya gelip kurban da kesmekte ve tasadduk etmektedirler.⁵⁶⁰

2.2.9.Palu

Palu ilçesinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Palu ve bölgesi Sümerler ve Akadlar egemenliğinde kalmasına rağmen o dönemle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁵⁶¹ Palu ve yöresinin tarihçe bilinen en eski sakinleri Hurriler'dir. Palu ismi M.Ö. 2000 yıllarından itibaren Doğu Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Hititler

⁵⁵⁸ Hasan Bozdemir, 1941 Kartaldere Doğumlu, Okur-Yazar

⁵⁵⁹ Akif Aydın, 1949 Elazığ doğumlu, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

⁵⁶⁰ Hasan Bozdemir, 1941 Kartaldere Doğumlu, Okur-Yazar

⁵⁶¹ Süleyman Yapıcı; “Batı Urartu Başkenti ve Gözdesi; Palu”, Murat Havzası, Yıl:1 Sayı:2, 2006 Elazığ, s.8

tarafından kullanılmaya başlanmıştır. M.Ö. 1300 sonlarına doğru Hititler parçalanması ile yerine birçok beylikler ortaya çıkmıştır. Asur kralı I.Salmanassar'ın oğlu ve halefi Tukilti-Ninurta'ya ait (M.Ö. 1244–1208) ait yazıtlarda "... Alzi Kralı ehli Teşub'un başkentini ve Amadani'nin altı güçlendirilmiş şehrini fethettim....Alzi, Nihani, Alaya, Teperzi ve Prulumza'yı ülkemin sınırlarına kattım" ifadesi Palu ve bölgesinin Asur hakimiyetine girdiğini gösterir. IX. Yüzyıl ortalarında küçük direnişçi halkları bir araya gelip büyük bir güç oluşturdular. Böylece 9. ve 8. yüzyıl içlerinde Anadolu'nun doğusunda Asur'a boyun eğdiren ve 200 yıl kadar sürecek Uratu dönemi başladı. Dolayısıyla Palu ve Çevresi de Urartuların hâkimiyet sahasına girmiş oldu. Urartulardan sonra Palu ve bölgesini içine alan İskit egemenliği M.Ö. 635 yıllarında başladı ve 28 yıl kadar sürdü. M.Ö. 625–606 yılları arasında Diyarbakır bölgesi Mezopotamya'ya, Suriye ve Filistin'e kadar İskitler'in idaresine geçti. Dolayısıyla Palu bölgesi de bu devletin hâkimiyet sahasındaydı. Med devletini yıkılıp yerine Pers İmparatorluğu kurulunca Palu ve yöresi de M.Ö 550 yılından itibaren Pers idaresine girmiş oldu. M.Ö. 330 yılında Pers İmparatorluğu Büyük İskender tarafından Mekodonya sınırlarına katılmıştır. Palu bölgesinde Büyük İskender döneminde Mekopdonyalıların sınırlarına dâhil olmuştu. Büyük İskender'in ölümünden sonra çıkan taht kavgaları sonucunda Mekodonya İmparatorluğu beş kısma bölünmüş Palu'nun da içinde bulunduğu Mezopotamya ve doğu illeri Selevkos'un idaresine verilmiştir. Palu bölgesi bir süre Selevkosların hâkimiyetinde kalmıştır.⁵⁶²

Palu ve bölgesi M.Ö. 58 yılından M.S. 117 yılına kadar Romalılarla Partların egemenliği arasında 395 yılına kadar el değiştirmiştir. Yine Palu ve bölgesi Partlardan sonra kurulan Sasanilerle Romalılar arasında 395 yılına kadar el değiştirmiştir. 395 yılında kurulan Bizans ve Doğu Roma İmparatorluğu ile Pers, Part ve Sasaniler arasındaki mücadelelerde bölge sürekli el değiştirmiştir.⁵⁶³

İran (Sasani) ve Bizansın karşılıklı mücadelesi her iki devleti de çok yıpratmıştı. Bu sırada İslam orduları Kuzey Mezopotamya'nın fethine başlamıştı. Hz. Ömer zamanında Halid bin Velid komutasındaki ordu tarafından Maden, Palu ve Kiğı fethedilmiştir.

⁵⁶² S. Yapıcı; Palu, Elazığ , s.11 vd.

⁵⁶³ S. Yapıcı; Medeniyetler Merkezi Palu, “, “Murat Havzası, Yıl:2 Sayı:3”, 2007 Elazığ, s.7

Daha sonra Palu bölgesi Emevi, Abbasi, Büveyhoğulları ve Mevanilerin hâkimiyet sahalarında bulunmuştur.⁵⁶⁴

Belli bir süre sonra Bizanslılar burayı yeniden ele alarak Selçuklu akınlarına kadar bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Palu yakınlarındaki Şimşat kalesi o dönemde oldukça önem arzemiştir. Selçuklular bu toprakları ele geçirdikten sonra önce bölgede önce Çubukoğullarının daha sonra ise Artukoğullarını hâkimiyetleri görülür.⁵⁶⁵ Daha sonra Palu bölgesi Osmanlıların bölgeyi fethine kadar sırasıyla Harezmliler, Selçuklular, İlhanlılar, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular ve Safevilerin hâkimiyet sahalarına girmiştir.⁵⁶⁶

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Çaldıran zaferinden sonra Palu artık Osmanlı Devletinin hâkimiyet sahasına girmiştir. Güneydoğu Anadolu'daki Eğil, Cizre, Hazro, ve Genç gibi "hükümet" sancaklarıyla beraber Palu ve çevresi de bu savaşta Yavuz Sultan Selimin yanında savaşa bizzat katılan ve savaşan Cemşid Bey'e "mülkiyet üzere" tevcih edilmiştir. Bununla ilgili Yavuz Sultan Selim tarafından Cemşid Bey'e "temessük" verildiği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁷

En son Ergani Madeni Sancağının bir kazası olarak idare edilen Palu, 1927 yılında bir idari düzenleme ile Maden'in kaza haline çevrilmesi ve Elazığ vilayetinin yalnız merkez sancağına inhisar ettirilmek suretiyle küçültülerek 7 kaza, 16 nahiye ve 602 köye ayrılmasından sonra Palu'da Elazığ'a bağlanmıştır ve yedi kazasından biri olmuştur.⁵⁶⁸ Palu önceleri savunma ve koruma amaçlı bir kale kent olarak kurulmuştur. Ancak daha sonra bu ihtiyacın ortadan kalkmasıyla gelişmeye daha elverişli olan kale eteklerinde bir şehir yerleşmesi şekline dönüşmüştür.⁵⁶⁹

2008–2009 eğitim ve öğretim yılı itibariyle ilçede 44 ilköğretim ve 3 ortaöğretim olmak üzere toplam 47 okulda eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür.⁵⁷⁰ İlçe sağlık hizmetleri bakımından da diğer ilçelere göre yeterli bir konumdadır. İlçede 1 Devlet

⁵⁶⁴ S. Yapıcı; Palu., s.26

⁵⁶⁵ Elazığ İl Yıllığı, 1992, s.201

⁵⁶⁶ S. Yapıcı; Palu, s.37-40

⁵⁶⁷ S. Yapıcı, Palu, s.44 vd.

⁵⁶⁸ S. Yapıcı;Palu, s.97 vd.

⁵⁶⁹ Saadettin Tonbul; "Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Yerleşmelere Bir Örnek: Palu, Murat Havzası, Yıl:1 Sayı:2, 2006 Elazığ, s.29

⁵⁷⁰ [http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/(07.07.2009))

Hastanesi, 1 Verem Savaş Dispanseri, 5 sağlık ocağı ve 3 sağlık evi hizmet vermektedir.⁵⁷¹

2.2.9.1. Palu Merkez

Palu merkez ziyaret yerleri bakımından diğer ilçelere göre iyi sayılabilecek bir konumdadır. İlçe merkezinde bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyaların kabirleri yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. İlçe merkezinde 3 türbe tespit edilmiştir. Bu türbeler yöre halkı tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir.

2.2.9.1.1. Şeyh Ali Sebti

Türbe, Palu ilçesinin karşı yakasında, Murat suyundan biraz yukarıda yüksek bir tepe üzerinde etrafı çevrili bir bahçe içerisindeki yer alır.⁵⁷² Türbenin üstü çatılı olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. (Bkz. Resim 111) Türbe, giriş kısmı ve türbegah olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Türbegah kısmında sadece Şeyh Ali Sebti'nin kabri yer alır. Giriş kısmında ise aile fertleri ve yakınlarının kabirleri bulunur. Türbenin bulunduğu mevkide abdest alma yerleri de mevcuttur.

Şeyh Ali Sebti Hazretleri, 1786 yılında Diyarbakır'a bağlıncak günümüzde Mardin'in Savur ilçesine bağlı olan merkez köylerinden Kırkdirek (Çilsütun)' da doğmuştur. Rivayete göre, Çilsütun köyünden kırk tane veli yetişmiştir. Bunlardan kırkıncısı ise Ali Sebti'dir Bu köye Kırkdirek adı Şeyh Ali Sebti Mevlana Halid Bağdadi'nin kırkıncı halifesi olduğu için verilmiştir. "Sebti" kelimesi Şeyh Ali Sebti'ye hocası Mevlana Halid-i Bağdadi tarafından tasavvufi bir mahlas olarak verilmiştir. Bu kelime Arap bilginleri tarafından evladı Resul olanlara iltifat mahiyetinde söylenirmiş. Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferleri sırasında bir takım iftiralar sonucunda Şeyh Ali Sebti'nin dedeleri siyasi bir operasyona maruz kalmış evleri yakılıp-yıkılmış ve köyleri harabeye dönmüştür. Bu olayda Sebti'nin "Seyyidlik" şecereleri de zayı olmuştur. Fakat Sebti Hazretlerinin seyyidi oldukları Hüseyin Hilmi Işık tarafından kaleme alınan "*Tam İlmihal Saadeti Edebiye*" adlı eserin sonunda belirtilmiştir. Şeyh Ali Sebti ilk ilim tahsilini Diyarbakır Ulu Camii medresesinde almıştır. Daha sonra eksik kalan ilmini ise

⁵⁷¹ <http://www.elazig.org> (08.08.2009)

⁵⁷² S. Yapıcı; Palu, s.217

Irak'ın Erbil ve Süleymaniye şehirlerinde tamamlayarak icazetini almıştır. Bundan sonra ise kendi köyüne dönüp medrese açıp ders vermeye başlamıştır.⁵⁷³

Bu sırada irşad ve hilafetle görevli olarak Hindistan'dan dönen Nakşibendî müritlerinden Mevlana Halid, büyük müritleri Abdullah-ı Dehlevi'nin emriyle Diyarbakır'a uğrayıp Aliyyü's Sebti'yi bularak evine misafir olur ve irşadında kendisine arkadaş olmasını Abdullah-ı Dehlevi tarafından emredildiğini söyler. O da Mevlana Halid'le birlikte Diyarbakır'dan ayrılarak Şam'a gider. Şeyh Ali Sebti, Mevlana Halid vefatına kadar yanında kalmış ve madden ve manen büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bunun neticesinde Mevlana Halid Bağdadi tarafından kendisine hilafet verilmiştir. Ayrıca Mevlana Halid Bağdadi vefatından önce Şeyh Ali Sebti'ye "Vefatımdan sonra Palu'ya gidiniz, orada irşat ile meşgul olunuz" diye vasiyette bulunmuştur. Bir gün Şeyh Sebti'nin annesinin hasta olduğu haberi gelir. Bunu duyan Mevlana Halid, Sebti'yi çağırarak "Ali annen hastadır, anneni görmeye git" emrini verir. Yola çıkan Ali Sebti eve ulaştığında annesinin vefat ettiğini öğrenir. Annesinin sağlığına yetişemeyen Ali Sebti bu üzüntü içinde tekrar şeyhinin yanına döner. O, Şam'a geldiğinde şeyhi Mevlana Halid'in de vefat (1242 / 1826) haberini duyunca üzüntüsü bir kat daha artar. Diğer bir rivayete göre ise, Sağlığında hocasının verdiği icazetnameyi kabul etmemiştir. Mevlana Halid Bağdadi vefat edince Sebti'ye kardeşi Şeyh Mahmud Sahib "Sizin icazetnameniz Mevlana Halid'in emri üzerine yazılmış ben de imzalıyorum. Bana verilen emir üzerine doğuda Palu'ya yerleşip doğu bölgesinde halkı irşad etmekle vazifelendirilmiş olduğunuzu size bildirmekle Mevlana'nın size vasiyetini yerine getirmiş bulunuyorum" buyurmuştur.⁵⁷⁴ Bu arada Şah Abdullah Dehlevi'nin manevi işaretleri Ali Sebti'nin "üveyslik" mertebesinde talim edilmesine vesile olmuştur.⁵⁷⁵ Şeyh Ali Sebti, Mevlana Halid Bağdadi'nin üçüncü halifesidir. Birincisi Mevlana Halid'in kendi kardeşi ikincisi ise Erbilli Fettah Ahmed'dir.⁵⁷⁶

Ali Sebti Mevlana Halid'in vasiyeti üzerine Rumi 1249 tarihinde Palu'ya gider ve burada irşad çalışmalarına devam eder. Şeyh Ali Sebti bölgede irşad çalışmalarına devam ederken o günün feodal yapısını devam ettirmeye çalışanlar tarafından kendisi ve

⁵⁷³ H. Septioğlu; Palu ve Şeyh Ali-yi , s.28; G. Aydoğmuş; Harput Kültüründe..., s.111

⁵⁷⁴ S. Yapıcı; Palu, s.211 vd.

⁵⁷⁵ H. Septioğlu; Palu ve Şeyh Ali-yi..., s.29

⁵⁷⁶ Molla Halis Selimefendigil; Kiğılı Şeyh Selim Efendi Divan, İstanbul 2007, s.26

yakın çevresi rahatsız edilmeye başlanmıştır. Şeyh Sebti bu durum karşısında bölgede kargaşa ve huzursuzluğa yer vermemek için Ali Hocayı da yanına alarak Ali Hocanın köyü olan önceden Palu'ya bağlı Kelhası (Bingöl / Genç) köyüne gelip yerleşir. Burada irşad, talim ve derslerini devam ettirir. Şeyh Sebti bu göçten iki sene sonra tekrar Palu'ya dönmek ister. Buna kendisine intisab edenler razı olmayınca O, “Şeyhim Mevlana Halid'in emrini yerine getirmek gerekir” deyince karşı çıkan olmaz. Birkaç müridi ve Ali Hoca ile birlikte Palu'ya hareket eder. Aynı günün akşamı Palu'nun Çayyukarı bahçelerine ulaşip geceyi burada geçirir. Bu arada Ali Sebti ve beraberindekilerin geldiğini haber alan Palu'nun Aşağı Mahalle sakinleri onları mahallelerine davet ederler. Bu teklifi kabul eden Ali Sebti ve beraberindekiler Aşağı Mahalleye gider. Mahalle sakinlerinden Eblaşoğulları tarafından kendilerine arsa vakfedilir. Ali Sebti vakfedilen bu arsa üzerinde bir cami, medrese ve cami yanında da iki odalı bir ev inşa ettirir.⁵⁷⁷

Şeyh Ali Sebti tasavvuf dalında büyük şahsiyetler yetiştirmiştir. Şeyh Ali Sebti insanlara daima Allah'ın emir ve yasaklarını hatırlatırdı. Ehl-i sünnet vel-cemaat itikadının üstünlüğünü buna bağlı olmanın önemini anlatırdı. Nakşîlik tarikatı bu bölgeye ilk defa Ali Sebti ile girmiştir. Palu'da bozulan nizamı o yıllarda tesis ederek dini gerçek yönleriyle halka anlatmış ve birçok gayr-i müslimin İslamla şereflenmesinde etkili olmuştur.

Şeyh Ali Sebti hakkında birçok keramet ve menkıbe anlatılır. Bunlardan iki tanesini burada aktaracağız. Rivayete göre; bir gün Şeyh Ali Sebti görevli olarak Bağdat'a giderken yol üzerinde oturan ve geçişi engelleyen bir aslana rastlar. Aslanın yolu kesmesine ve korkutucu bir halde yol üstünde oturmasına önem vermeyerek yoluna devam eder. Bu korkutucu ve tehlikeli olan hayvana yaklaştığında “Meded ya Hazret” diyerek Mevlana Halid'den yardım diler. Tam o esnada bir el aslanın ağzına çarpar ve bunun üzerine aslan yoldan kalkarak oradan hızla uzaklaşır. Şeyh Ali Sebti de yoluna devam eder.⁵⁷⁸ Yine bir başka rivayete göre, Palu beylerinden biri Şeyh Ali Sebti'yi evine davet eder. Bunun üzerine Ali Sebti bu davete icabet eder. Beyin Ali Sebti'yi davet etmesindeki asıl maksat onun şeyh olup olmadığını sınamaktır. Bunun için bey, bir tavuğu İslami usuller dışında keserek yani murdar ederek yemek hazırlatır ve Sebti

⁵⁷⁷ S. Yapıcı; Palu, s.213-214

⁵⁷⁸ S. Yapıcı; Palu, s.212

hazretlerine ikram eder. Ali Sebti önüne konulan tavuk etinden yer. Bunun üzerine bey Sebti'ye dönerek "Sizin yediğiniz tavuk eti murdar bir tavuğun eti idi. Eğer Şeyh olmuş olsaydınız etin murdar olup olmadığını anlardınız" der. Bunun üzerine Ali Sebti tebessüm ederek Beyi yanına çağırır ve ağzını açarak "İçeri bak ne görüyorsun?" der. Bey, Şeyh Ali Sebti'nin ağzına bakınca büyük bir derya ve deryanın içerisinde tavuğun yüzdüğünü görür. Ali Sebti, Beye dönerek "Sizin o murdar ettiğiniz tavuk bu büyük deryayı kirletebilir mi?" diye sorar. Bu manzara karşısında mahçup olan bey özür dileyerek Şeyh Ali Sebti'ye intisab eder.⁵⁷⁹

Şeyh Ali Sebti 1871 yılında 85 yaşında vefat eder. Günümüzde türbesi yöre halkı ve çevre illerde de gelen ziyaretçiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçiler tarafından kabri şerifleri başında Kur'an-ı Kerim ve dualar okunmaktadır. Ziyaret yaptıktan sonra bazı ziyaretçilerin nafile namazı kıldıklarına şahit oldum. Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Özellikle sıcak mevsimlerde gerek yöre halkı ve gerekse çevre illerden gelen kişiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilir. Ziyarete her türlü hastalık için gidilmekte, dua edilmekte ve Allah'tan şifa temenni edilmektedir Çok sık olmamakla beraber adağı bulunan ziyaretçilerin burada kurban kestikleri de söylenir. Yine çeşitli dilek ve istekleri olan kişiler bu maksatlarına ulaşmak amacıyla buraya gelir ve burada yatan zatların yüzü suyu hürmetine Allah'a dua eder. ayrıca bu ziyarette çok nadir de olsa bazı ziyaretçilerin kabrin örtüğünü öptüğünü, yüzüne sürdüğünü ve kabrin etrafında dolandığını gözlemledim⁵⁸⁰

2.2.9.1.2. Mahmut Samini

Mahmut Samini'nin türbesi, Palu ilçesinin 3 km. doğusunda Murat Nehri'nin kuzey yakasında bulunan düzlükte medfundur. Türbe tavanının tam ortasında beton dökümü sivri sayılabilecek tarzda bir kubbe bulunmakta olup bakırla kaplanmıştır. Türbe kare planlı ve iki mekânlıdır. Türbe yakın zamanda bir iş adamı tarafından son derece güzel bir şekilde restore edilmiştir. Türbenin iç kısmı tamamen şekilli fayansla kaplanmıştır. Türbenin dış duvarı da aynı şekilde şekilli fayansla kaplanmıştır.(Bkz. Resim 112) Türbe içinde Mahmut Samini Efendiyle beraber torunu ve aynı zamanda İmam

⁵⁷⁹ H. Septioğlu; Palu ve Şeyh Ali-yi..., s.81

⁵⁸⁰ Hüsamettin Septioğlu, 1939 Palu Doğumlu, Emekli

Efendi'nin halifesi Şeyh Saadettin Efendi'nin türbesi de yer almaktadır. Türbe içinde yer alan sandukalar da tamamen şekilli fayanslarla kaplanmıştır. Sandukaların bulunduğu bölüm tahta cağlarla ayrılmıştır.

Mahmut Samini'nin atası olan (lakabı Pirbab) Molla Yusuf, Mardin'in Derik kazasından gelerek Palu'nun Beyhan (Hun) köyüne yerleşmiştir. Babası Hacı Ahmed Efendi Beyhan'dan Palu'ya gelip Çarşı mahalsinde hamamın arkasında bir ev olarak buraya yerleşmiştir. Mahmut Samini de 1228 (1812) yılında burada dünyaya gelmiştir. Seyyid olup, Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin'in soyundandır.⁵⁸¹

İlk tahsilini doğduğu yerde yaptı. Daha sonra Şeyh Ali Sebti'nin sohbetlerinde kemale erdi. On üç sene talebelik yapan Mahmut Samini tasavvuf yolunda yüksek mertebelere erişir. Mahmut Samini ticaretle uğraşmasına rağmen Ali Sebti'nin sohbetlerine devam eder, köy ve nahiyelere teşriflerinde beraber bulunurlarmış. Mahmut Samini, Şeyh Sebti'nin yanında terbiyesini tamamlayarak Şeyh Ali Sebti'den hilafet almıştır.

Mahmut Samini hakkında birçok menkıbe ve kerâmetler anlatılır. Rivayete göre, Mahmut Samini tütün içerdi. Talebeleri arasına yeni katılmış olan İmam Efendi hocasının tütün içmesine kalben itiraz ederdi. Çünkü O, o zamana kadar tütün içenleri hiç sevmezdi. Yine bir gün sohbet esnasında İmam Efendi hocasının tütün içmesini kalben hoş karşılamadı. Bunun üzerine Mahmut Samini Ona dönerek, “Bizim tütün çubuğumuzu düşüneneğine, Allahü Teâlâ'yı düşün ve zikret. O'nu an ve O'ndan başka bir şey düşünme.” dedi. Bu diyalog sonucunda İmam Efendi tövbe ederek büyük bir bağlılıkla hocasına bağlandı.⁵⁸²

Mahmut Samini vefatından bir sene önce istiska hastalığına yakalanmıştı. Bu sırada bütün işleriyle müritlerinden Teberdar Efendi ilgilenmişti. Hatta bir ara kalbinden “Keşke vasiyet etseydi” diye geçirmişti. Mahmut Samini Onun bu düşüncesine vakıf olarak “ Ne acele ediyorsun, giderken haber veririm. Bununla birlikte vasiyet edeyim. 500 kuruş harcayınız, bu azdır 1500 kuruş olsun ve Murat kenarında Kelekbaşı'na defnediniz” deyince Hacı Teberdar Efendi; “Efendim orası boş ve kimsenin olmadığı bir yerdir” söylemesine karşılık “Gelip etrafımı doldururlar” buyurmuştur. 1313 (1892)

⁵⁸¹ S. Yapıcı; Palu, s.220

⁵⁸² S. Yapıcı; Palu, s.223; Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); s.207 vd.

senesinde Cuma günü vefat eder ve vasiyet buyurduğu yere defnedilir. Kısa bir sürede türbesinin etrafı büyük bir kabristan olmuştur. Vefatından sonra torunu Abdulmecid Efendinin oğlu İmam Efendi'ye intisab ederek ondan hilafet almış, tarikat ve makamını devam ettirmiştir.⁵⁸³

Türbe günümüzde gerek yöre halkı gerekse çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü ziyaret edilmektedir. Türbe çeşitli felçli hastalar, bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar, sinir hastaları yoğunlukta olmak üzere çeşitli hastalıklardan müzdarip olan kişiler tarafından şifa bulma ümidiyle ziyaret edilmekte ve bu kişilerden bir kısmı bu rahatsızlarından kurtulmak için burada yatıya kalmaktadır. Ayrıca türbe çeşitli dilek ve istekler doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Maksatlarına erişen ziyaretçilerin bir kısmı buraya gelip kurban kesmekte ve tasadduk etmektedir. Ayrıca türbe daha çok ziyaret amaçlı olarak ziyaret edilmektedir. Buraya gelen kişiler bu zatlara dua edip hayatın yoğunluğu içerisinde psikolojik olarak rahatlamaktadırlar.⁵⁸⁴

2.2.9.1.3. Şeyh Saadettin Efendi

Şeyh Saadettin Efendi'nin kabri Mahmut Samini'yle aynı türbe de yer almaktadır. Şeyh Saadettin Efendi Mahmut Samini'nin torunu olup 1299 (1883) yılında Palu'da doğmuştur. Talim ve terbiyesini Mahmut Samini Hazretlerinin halifelerinden Osman Bedrettin'nin yanında yetişerek almıştır. 1340 (1919) yılında Saadettin Efendi mürşidi İmam Efendinin gözetiminde on altı gün sülükte kalır. Saadettin Efendi sülükten sonra icazetnamesini alarak Palu'ya gelir ve irşat görevine başlar.⁵⁸⁵

1925 yılında 42 yaşında vefat etmiştir. Daha sonra naşı Murat nehri kenarından alınarak daha yukarı bir yere defnedilmiş. Bir süre sonra buradan da alınarak dedesi Mahmut Samini'nin yanına defnedilmiştir.⁵⁸⁶ Şeyh Saadettin Efendi'nin kabri Mahmut Samini Efendi'yle aynı türbe de yer almaktadır. Dolayısıyla Mahmut Samini ile aynı amaç ve niyetler doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Ziyarete yoğun olmamakla beraber adağı bulunanlar kurban kesip tasadduk etmektedir.

⁵⁸³ S. Yapıcı; Palu, s.225

⁵⁸⁴ İhsan Saylan, 1972 Palu Doğumlu, İmam Hatip

⁵⁸⁵ S. Yapıcı; Palu, s.227

⁵⁸⁶ S. Yapıcı; Palu, s.228

2.2.9.1.4. Şeyh Hacı Yasin Efendi (Yasin-i Hûnî)

Türbe eski Palu (Zeve)'ye girerken sol tarafta yer almaktadır. Kare planlı olan türbenin üstü kubbeyle kapatılmıştır. Kubbe ise saca kaplanmıştır. Sadece makam bölümünden oluşmakta olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Ayrıca türbe içindeki duvarlar da beyaz fayansla kaplanmıştır. Türbenin çevresi de son derece güzel bir şekilde tertiplenip düzenlenmiştir.(Bkz. Resim 113-114)

Hacı Yasin Efendi aslen Karakoçan ilçesinin Yoğur köyündendir. Dedesi Beyhan (Hun) köyüne yerleşmiştir. Mahmut Samini Hazretleriyle aynı dönemde yaşamış olup doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Oğlu Halil Efendinin vefat üzerine Palu'ya yerleşir. Hacı Yasin Efendi kendi çabasıyla kendini yetiştirmiş ve irşad görevine başlamıştır. Hacı Yasin Efendi Palu ile Sığam arasındaki köprüünün yapılmasına vesile olmuştur. O, köprüden gelip geçenlere “Salâvat-ı Şerife” okumalarını tavsiye ederdi. Yöre halkından Pineci Yusuf'un babası şöyle nakleder: “Hacı Yasin Efendi, Sığam köprüsünü yaptıyordu. Annem bana bir mecdiye verdi ve “Bunu götür Hacı Yasin Efendiye ver, benim de bir katkım olsun.” dedi. Ben de bir mecdiyenin içinden on kuruşu kendim harcamak için aldım. Geri kalan parayı götürüp kendisine verdiğimde bana “Bunun on kuruşu nerde? ” diye sordu. ”Ben de utanarak ve biraz da korkarak çıkarıp on kuruşu kendisine verdim.” Vefat etmeden önce Murat nehrinden getirilen suyla naşının yıkanmasını vasiyet etmiştir. Kabri Eski Palu (Zeve)' ye girerken sol taraftadır. Kendi el yazmasıyla bir Kur'an-ı Kerim mevcuttur.⁵⁸⁷

Şeyh Yasin Efendi'nin türbesi yöre halkınca ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelen kişiler bu türbede Kur'an-ı Kerim okumakta ve dua etmektedirler. Ziyarete her türlü hastalık için gelinmekle beraber daha çok diş rahatsızlığından dolayı gelinmekte ve dua edilerek Allah'tan şifa ümit edilmektedir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ S. Yapıcı; Palu, s.235

⁵⁸⁸ İhsan Saylan, 1972 Palu Doğumlu, İmam Hatip

2.2.9.2. Palu Köyler

Palu köyleri ziyaret yerleri bakımından iyi bir konumdadır. Palu köylerinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit veliler, kahraman komutanlar, Horasan Erenlerinin ve bölgedeki ilim merkezlerinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli velilerin kabirleri yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Palu köylerinde 4 türbe ve 3 mezar ziyareti tespit edilmiştir.

2.2.9.2.1. Altınölçek (Şeyhmir) Köyü

2.2.9.2.1.1. Şeyhmir (Şeyh-İ Miran)

Şeyhmir'in türbesi, Palu ilçesine bağlı Altınölçek (Şeyhmir) köyünde bulunmaktadır. Türbe üstü çatılı ve sadece türbegâh odasından oluşmakta olup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim 115) Türbede Şeyhmir ve torunu Şeyh Hüseyin'in sandukaları bulunmaktadır. Türbe içinde bu zatın başında bulunduğu Türk-İslam ordularını temsil eden "sancak, tuğ ve bayrak" bulunmaktadır.(Bkz. Resim 116) Şeyhmir'in isminin gerçekte Ali olduğu, Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer bin Ebi Talib'in neslinden geldikleri söylenir. Şeyhmir, Fatih Sultan Mehmet Han'ın babası Sultan II. Murat döneminde Bağdat'tan Anadolu'ya gelmiş ve Şeyhmiran (Altınölçek) köyüne yerleşerek buraya kendi ismini vermiştir. Bağdat'tan Anadolu'ya şer'i bir konu üzerinde çıkan ihtilaf nedeniyle göç etmişlerdir. Şeyhmir'e II. Murat tarafından vakfiye verilmiştir. Bu vakfiyede kendisine tahsis edilen köylerin isimleri de mevcuttur. Ancak bu vakfiye şu anda kaybolmuştur. Ayrıca türbede mavi kalemle yazılmış el yazması bir Kur'an-ı Kerim'in olduğu ve bunun ise sonradan kaybolduğu söylenir.⁵⁸⁹

Şeyhmir ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Şeyhmir köy sakinlerinden Bursa'da işadamı olan (tekstilci) Hacı İsmail'in rüyasına bir gecede üç defa ard arda girer. Ve her defasında "Köyüne sahip çık." der. Bunun üzerine İsmail Etkeser köye gelir ve köylü ile yaptığı mülâkat sonucunda babası Hacı Sadin Etkeser'in adına camii ve cami lojmanı yaptırır. Ayrıca köyde okuyan çocuklara her yıl burs yardımı ve ihtiyacı olan ailelere yardım eder. Bu ziyarete özellikle ruh ve sara hastaları gelmektedir. Ziyarete gelen hastalar şifa bulmak amacıyla burada bir gün yatmaya kalmaktadır. Yazın ziyaret eden

⁵⁸⁹ Muharrem Okumuş, 1984 Kahramanmaraş Doğumlu, Altınölçek Köyü İmamı; Hüseyin Tunçcan, 1952 Palu doğumlu, Altınölçek Köyünde İkamet Etmekte.

ziyaretçilerden adağı bulunanlar burada kurban kesip tasadduk etmektedir.⁵⁹⁰ Kendisiyle görüştüğümüz köy imamı Muharrem Okumuş bizlere kendisininde bazen bunaldığı ve sıkıldığı zamanlar bu ziyarete gittiğini ve böylece rahatladığını ifade etti.

2.2.9.2.2. Andılar (Sağuna) Köyü

2.2.9.2.2.1. Sağunalı Molla Kasım

Türbe, Palu Sağuna yeni adıyla Andılar köyünde bulunup köy mezarlığında yer almaktadır. Üstü çatılı ve sadece türbegâh bölümünden oluşup herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır.(Bkz. Resim 117)

Molla Kasım Şeyh Ali Septi'yle aynı dönemde yaşamıştır. Ancak vefatı Şeyh Ali Septi'den sonradır. Molla Kasım üveysi yolla manevi terbiye görmüştür. Medrese eğitimi bulunmakta ancak derecesi bilinmemektedir. O, şeyhliği ile meşhur olmakla birlikte molla olarak bilinmektedir. Neseb olarak “seyyid” olup büyük dedeleri (Molla Kasım'ın dedeleri) zamanında Bağdat'tan Anadolu'ya gelmişlerdir. Türbede Molla Kasım ile beraber şu zatların kabirleri bulunmaktadır:

Molla Kasım

Şeyh Ömer Efendi (Molla Kasım'ın babası)

Molla İsa (Molla Kasım'ın ağabeyi)

Hacı Molla Muhammed (Molla İsa'nın oğlu olup Haydar Baba'nın şeyhidir)

Molla İbrahim Efendi(Molla Muhammed'in oğlu)⁵⁹¹(Bkz. Resim 118)

Molla Kasım Hazretleri 1304 yılında vefat etmiştir. Türbe yörede iklim şartları çok ağır olduğu için daha çok sıcak mevsimlerde ziyaret edilmektedir. Ziyaret için tercih edilen herhangi özel bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Türbeye her türlü hastalık için gelinmektedir. Bazı hastalar rahatsızlıklarından kurtulmak amacıyla burada yatıya kalıp sabahlamaktadır. Gelen ziyaretçilerden bazılarının kurban kestiği de söylenmektedir.⁵⁹²

⁵⁹⁰ Mehmet Bahçeci, 1964 Palu doğumlu, Altınölçek Köyünde İkamet Etmekte.

⁵⁹¹ Nizamettin Demirbağ, 1946 Palu Doğumlu, Emekli İmam

⁵⁹² Ahmet Aydemir, 1950 Palu Doğumlu, Andılar Köyü'nde İkamet Etmekte

2.2.9.2.3. Arındık Köyü (Şeyh Pir)

2.2.9.2.3.1. Şeyh Alaaddin Efendi

Türbe, Palu'nun Beyhan beldesine bağlı Arındık (Şeyh Pir) köyünde yer almaktadır. Kare planlı ve üstü çatılı olan türbenin herhangi bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Türbe sadece makam (türbegâh) bölümünden oluşmaktadır. Türbe içerisinde Şeyh Alaaddin Efendi'ye ait sancak ve tuğ bulunmaktadır. Türbenin etrafı duvarla çevrili olup bulunduğu alan ise ormanla kaplıdır.(Bkz. Resim 119-120)

Hicri 926 tarihinde Bağdat tarafından gelen Şeyh Aladdin Efendi, Şeyhpiran köyüne yerleşmiştir. Şeyh Alaaddin Efendi seyyid olup, Osmanlı Devleti tarafından kendisine seyyid olduğuna dair beraat verilmiştir. Beratte Şeyh Alaaddin Efendi "Kutbu'l-Arifin" olarak zikredilmiştir. Yine Osmanlı Devleti tarafından kendisine Şeyhpiran Köyü, Hasbeg Köyü, Diyarbakır Melik Ahmet'te on dükkân ve bir tuz madeni vakıf olarak verilmiştir. Türbesinde ve Şeyhpiran köyündeki evinde Osmanlı Devleti tarafından kendisine alamet olarak verilen birer sancak bulunmaktadır. Dolayısıyla geçmişte çevre köyler içinde Cuma namazı orada kılınırdı.

Türbe yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın her günü de ziyaret edilmektedir. Ziyarete her türlü amaç ve maksatla ziyaret edilmektedir. Ziyarete özellikle akli dengesi bozuk olanlar, sinir hastaları, felçliler, yaşadığı herhangi bir olumsuz olay neticesinde korkmuş olan kişiler gelmektedir. Bu hastalardan durumu ağır olanlar burada yatıya kalmaktadır. Gelen ziyaretçilerden şifa bulanlar veya adağı bulunanlar burada kurban kesip tasadduk etmektedirler.⁵⁹³

2.2.9.2.4. Güllüce (Seraçur) Köyü

2.2.9.2.4.1. Şeyh Mustafa Kutbu'l Arifin

Ziyaret Palu'nun Güllüce (Seraçur) köyünde yer almaktadır. Türbe Güllüce Köyü Camii içerisinde yer alır. Türbe köy camii içersinden köşeden açılan bir kapıyla girilen bölmede yer alır. Burada Şeyh Musatafa Kutbu'l Arifin'le beraber oğulları Şeyh

⁵⁹³ Ahmet Aydemir, 1950 Palu Doğumlu, Andılar Köyü'nde İkamet Etmekte

Abdullah ve Şeyh İbrahimle beraber eşi Medine Hanım'ın mezarı da yer almaktadır.(Bkz. Resim 121) Cami bahçesinde camiye bitişik bir makam (türbegah) bölümü daha bulunmaktadır. Burada ise Şeyh İsbat, Şeyh Muhammed ve Şeyh Kasım'ın türbeleri yer alır.

Türbesinde yer alan kitâbeye göre; Bağdat'ta bu yöreye gelmiştir. Yine bu kitabeden anlaşıldığı gibi IV. Murat döneminde yaşamıştır. IV. Murat Bağdat seferine giderken kendisi ile görüşmüş ve kendisinden bilgi almıştır. Yine aynı padişah döneminde kendisine on üç köy vakfedilmiştir. Vahseysal Şehan mevkiinde kervansaray ve imarethanesi bulunmaktadır. Şeyh Mustafa Kutub vefatına kadar halkın manevi irşadı ile meşgul olmuştur.

Rivayete göre IV. Murat sefere çıkarken bu bölgeden geçtiğinde Şeyh Mustafa Kutuf'tan dua istiyor. O da IV. Murat ve ordusuna duada bulunuyor. IV. Murat'ta başarılı olunca mükâfat olarak cami ve külliyesini inşa ettiriyor. Oğullarından Şeyh İsbat'ın kerametini yöre halkı zahiren gördükleri için onu "İsbat" ismiyle anmışlardır. Şeyh İsbat ile ilgili ise şöyle bir menkıbe anlatılır. Rivayete göre, Şeyh İsbat'ın şeyhliğini sınamak açısından namazını kıldırması için tabutun içinde mukallid birini getirirler. Bunun üzerine Şeyh İsbat kendilerine "Ben ölüyemi namaz kıldırayım diriye mi?" diye sorar. Çevresindekiler onun bu sorusu karşısında alay edip gülerler. Fakat tabutu açtıklarında adamın öldüğünü görürler. Bunun üzerine onun kerâmet ehli bir zat olduğunu anlayıp kendisinden af dilerler. Yine rivayete göre, Şeyh İsbat'ın suyun üzerinde namaz kılması şeklinde kerameti olduğu da rivayet edilir.⁵⁹⁴

Kutbu'l Arifin Şeyh Mustafa 1637 yılında vefat etmiştir. Ziyaret için herhangi bir gün mevcut olmayıp haftanınbütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete bedensel ve ruhsal dengesi bozuk olanlar, vücudnun herhangi bir yerinde ağrısı bulunanlar, felçli hastalar, sinir hastaları çoğunukta olmakla beraber her türlü hastalık, niyet, amaç ve maksatlar doğrultusunda gelmektedir. Amaç ve maksatlarına ulaşma ziyaretçiler daha sonra tekrar buraya gelmekte şükür amacıyla kurban kesip tasadduk etmektedir. ayrıca ziyarete gelenler tübenin içerisine gelen ziyaretçilerin şifa amacıyla yemeleri için, şeker, ekmek vb.gıdalar bırakmaktadırlar.

⁵⁹⁴ Abdurrahman Sevinç, 1945 Palu Doğumlu, Çiftçi

2.2.9.2.5.Tarhana Köyü

2.2.9.2.5.1. Tarhanalı Sofu Cuma

Ziyaret, Palu İlçesi'nin Tarhana Köyü'nde yer alıp bir mezar ziyaretidir.

Tarhanalı Sofu Cuma 1909-1982 yılları arasında yaşamıştır. Ataları Bağdat'tan gelmiş olup seyyiddir. Kara Cemşid Bey'le Palu'nun fethinde mücadele etmişlerdir. Soğunalı Hacı Baba'dan icâzet almıştır.⁵⁹⁵ Günümüzde mezarı yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri de ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok psikolojik rahatsızlığı olanlar, baş ağrısı çekenler ve vücutlarının muhtelif bölgelerinde ağrısı bulunanlar ziyaret etmekte ve Allah'ta şifa temennisinde bulunmaktadırlar. Ziyarete gelenler burada Kur'an-ı Kerim okumakta ve dua etmektedirler.⁵⁹⁶

2.2.9.2.5.2. Sahabe Mezarı

Ziyaret, Palu ilçesinin Tarhana köyünde yer alıp bir mezar ziyaretidir. Yöre halkı tarafından burada yatan zâtın sahabe olduğu söylenir. Bu ziyaret ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: köy sakinlerinden birinin hayvanları bu mezarın üzerinden geçmiştir. Kısa bir süre sonra hayvanlar bir hastalığa yakalanmış ve hepsi ölmüştür. Yöre halkı tarafından bu mezar ziyaret edilmekte ve dua edilmektedir. Ziyaret için belirli bir gün mevcut olmayıp haftanın bütün günleri ziyaret edilmektedir. Ziyarete daha çok korkmuş olanlar, felçli hastalar, ruhsal dengesi bozulanlar ve vücutlarının muhtelif yerlerinde ağrısı bulunanlar getirilmektedir.⁵⁹⁷

2.2.9.2.6. Beyhan

2.2.9.2.6.1. Horasan Baba

Ziyaret, Palu Beyhan Beldesi'nin doğusunda Horasan Dağı adı verilen dağın zirvesinde yer alıp bir mezar ziyaretidir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ S. Yapıcı; Palu, s.253

⁵⁹⁶ Ahmet Yazar, 1976 Elazığ doğumlu, Elazığ Belediyesi'nde Çalışmakta, İshak Saylan, 1966 Palu Doğumlu, İmam-Hatip

⁵⁹⁷ Ahmet Yazar, 1976 Elazığ doğumlu, Elazığ Belediyesi'nde Çalışmakta, İshak Saylan, 1966 Palu Doğumlu, İmam-Hatip

⁵⁹⁸ Abdurrahman Sevinç, 1945 Palu doğumlu, Çiftçi

Tarihi kişiliği hakkında yazılı herhangi bir bilgi mevcut olmatıp hakkındaki bilgiler anlatılan menkıbelerden ibarettir. Rivayete göre, Horasan baba, Horasan dervişlerinden olup buraya Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma aşamasında geldiği söylenilir. Oldukça yüksek bir tepede yer almasından dolayı daha ziyade sıcak mevsimlerde ziyaret edilir. Bu ziyaret daha çok ziyarete amaçlı gidilmekle beraber gidenler daha çok ruhen sıkılıp bunaldığı zamanlar bu ziyarete gitmektedirler.⁵⁹⁹

2.2.10.Sivrice

Sivrice Doğu Anadolu Bölgesi'nde Güneydoğu Toroslar'ın güney kesiminde Yukarı Fırat Havzası'nda ve Elazığ il hudutları içerisinde yer alır. Sivrice, doğuda Elazığ'ın Maden ilçesi, batıda Elazığ'ın Baskil ilçesiyle, kuzeyde Elazığ'la ve güneyde Çüngüş ve Pötürge ilçeleriyle komşudur.⁶⁰⁰

Sivrice ilçesindeki ilk yerleşmeler Selçuklular dönemine rastlamaktadır. Önceleri Çubukoğulları ve Artukoğulları egemenliğinde kalan Sivrice, 1234 yılında Alaeddin Keykubat zamanında Selçuklu hakimiyetine girmiş, zamanla İlhanlılar, Dulkadiroğulları, Memlüklüler ve Safeviler arasında el değiştirmiştir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Sivrice'nin ilk yerleşim merkezi eski adı Yukarı Hun olan Dedeyolu Köyü'nde idi. 5 Ağustos 1939 tarihinde Hazar Gölü kıyısındaki bugünkü yerine nakledildi. Buraya 1933–1940 yılları arasında Romaya, Yugoslavya ve Rusya'dan gelen soydaş göçmenler yerleştirilmiştir. Sivrice adı Dedeyolu Köyü üzerindeki "Sivrice Tepesi" adından kaynaklanmaktadır. Sivrice Cumhuriyet döneminde 1936 yılında ilçe durumuna getirilmiştir.⁶⁰¹

2009-2010 yılı itibariyle ilçede 11 İlköğretim, 1 Ortaöğretim olmak üzere toplam 12 okulla eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmiştir.⁶⁰² Bugün ilçede 1 hastane 2sağlık ocağı ve 11 sağlık eviyle sağlık hizmetleri verilmektedir.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Abdurrahman Sevinç, 1945 Palu doğumlu, Çiftçi

⁶⁰⁰ Komisyon, Aziz Şehir Elazığ, s.265-266

⁶⁰¹ Rıfat gökçen, a.g.e., s.85

⁶⁰² [http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-\(07.07.2009\)](http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php-(07.07.2009))

⁶⁰³ www.elazig.org (08.08.2009)

2.2.10.1.Sivrice Merkez

İlçe merkezinde herhangi bir ziyaret yeri tespit edilmemiştir.

2.2.10.2.Sivrice Köyler

Sivrice köyleri ziyaret yerleri bakımından zengin değildir. Sivrice köylerinde sadece 1 ziyaret kümbeti ve bir de şifalı su tespit edilmiştir.

2.2.10.2.1.Doğan Bağı Köyü

2.2.10.2.1. Ziyaret Kümbeti

Sivrice ilçesinin 34 km. güneybatısında bulunan, stabilize karayolu ile ulaşılan köye varıldıktan sonra köyün dışındadır. Güney yönde yaklaşık 2 km. yürüyerek türbeye varılmaktadır. Türbenin yapılışı 19. Yüzyılın ortaları olarak tarihlendirilmektedir.⁶⁰⁴

Türbe silindirik gövdeli olup gövdesi moloz taştan inşa edilmiştir. Ehrami üst örtüsü (külâh) küçük taşlardan örülmüştür. Türbenin örgü taşları yer yer döküldüğü görülür. Türbenin girişi kuzey yönde olup kare şeklinde (dehliz biçiminde) girişi bulunmaktadır.(Bkz. Resim 122) Dehlizi andıran bu açıklıktan silindirik planlı olan türbenin içine girilmektedir. Silindirik düzenin yaklaşık iki metre yüksekliğe kadar devam ettiği görülür. Silindirik gövdenin üst kısmı iki bölüm halinde, iç bükey olarak yaklaşık eşit ölçülerde yükselerek ehrami bir görünüm almaktadır. Silindirik gövdenin üst kısmında gergiliklerin varlığını gösteren delikler bulunmaktadır. Üst örtünün ortasında aydınlık feneri mevcut iken bu durum türbenin üst kısmının çöktüğü intibasını uyandırmaktadır.⁶⁰⁵

Yöre halkı tarafından ziyaret kabul ve “Ziyaret Kümbeti” olarak adlandırılan bu türbenin içerisinde kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar bulunur. Yöre halkından bazı kimseler perşembeyi cumaya bağlayan akşamları bu mezardan bir ışığın belirdiği yakınında bulunan dereye gidip, tekrar mezara dönerek kaybolduğunu ifade etmektedirler.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.299

⁶⁰⁵ C. Arslan; Elazığ'daki Türk Devri..., s.300

⁶⁰⁶ Mehmet Aydoğdu, 1964 Elazığ Doğumlu, Fırıncı.

2.2.10.2.2.Şifalı Su

Sivrice ilçesinin Doğanbağı köyünde Çömçek deresi adı verilen mevkiinde yer alıp ılık ve tuzlu bir sudur. Bu suyun mantar, kaşıntı vb. cilt hastalıklarına iyi geldiği söylenip yöre halkınca rağbet edilmektedir. Bu su kutsal kabul edildiğinden temizlik işlerinde kullanılmamaktadır.⁶⁰⁷

⁶⁰⁷ Mehmet Aydoğdu, 1964 Elazığ Doğumlu, Fırıncı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELAZIĞ VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİK VE MORFOLOJİK BİR FENOMENOLOJİSİ

Her toplum ve dini çerçevede kutsal ve kutsal dışı şeyler sürekli mevcuttur. Hatta mevcut tarihi içerisinde kutsalın tezahürlerinin bulunmadığı hiçbir din ve ırk bulunmamaktadır. Mircea Eliade'ye göre; kutsal hakkında yapılabilecek ilk tanımlama onun dindışının zıttı olduğudur.⁶⁰⁸ O, dünyada iki farklı varoluş tarzı olduğunu ifade eder. Bunlardan biri kutsal varoluş (homo religious); diğeri ise dindışı varoluştur. Kutsal varoluşun bilincine vararak yaşayan insan dindar insandır. Dindar insanın davranışları ise kutsalın tezahürleri etrafında şekillenir.⁶⁰⁹ Kutsal kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak göstermektedir. En ilkellerinden en gelişkinlerine kadar tüm dinlerin tarihinin kutsal gerçeklerin açığa çıkmaları aracılığıyla kutsalın tezahürlerinin birikimi olduğu söylenebilir. Kutsal “tamamen farklı” bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin “doğal”, “dindışı” dünyamızın ayrılmaz parçası olan nesnelere içinde açığa çıkmasıdır. Kutsalın açığa çıktığı nesne kendi doğal fiziksel özellikleri nedeniyle değil kendilerinde farklı bir şeyi ifşa ettikleri için kutsal sayılırlar. Bununla beraber kutsalın bizzat tecelli ettiği taş, kaya, su kaynakları vb. fenomenlerde kesinlikle bir tapınma söz konusu değildir. Çünkü bu fenomenler kutsal olan “ganz andere” yani doğaüstü bir şeyi açığa çıkardıklarından dolayı bir değişim ve başkalaşıma uğramış ve kutsalın temsil ve tezahürleri olmuşlardır.⁶¹⁰ Kutsalın her tezahürü ona şahit olan insan için bir varoluş, anlam ve hakikatin ortaya çıkışıdır. Ayrıca Mircea Eliade, kutsallığın irrasyonelliğinden daha çok onun insan bilincinin yapısı içerisinde bir unsur olduğunu vurgular. Gerçek ve anlamlı bir dünya bilinci ise

⁶⁰⁸ M. Yıldırım; “Mircea Eliade’de Kutsallık...”, s.69

⁶⁰⁹ ; F. Büşra Yılmaztürk; Mircea Eliade’nin Kutsallık Anlayışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2003; sayfasız

⁶¹⁰ Mircea Eliade; Kutsal ve Dindışı (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1991, s.9 vd.

kutsallığın keşfiyle yakından ilişkilidir. Bundan dolayı insan zihni gerçek ve anlamlı olanı kutsalın deneyimi ya da tecrübesi sayesinde anlayabilir. Dolayısıyla dindar insanın gösterdiği davranışın ve dini tecrübenin altında bu temel anlam bulunur.⁶¹¹

Kutsalın tezahür ettiği ve kendini açığa vurduğu fenomenlerin niteliği hiçbir zaman önemli değildir. İnsanın herhangi bir zamanda elde ettiği, hissettiği, sevdiği veya ilişkiye geçtiği herhangi bir şey kutsalın tezahürü olabilir.⁶¹² Eliade'ye göre bu tezahür edişteki görünenler yani hiyerofaniler, gerçek dünyadan bir nesne ya da kozmik âlemden tanrısal bir figür, simge, ahlak kuralı ve hatta düşünce olabilmektedir.⁶¹³ Kutsalın diyalektiğini temelde aynı gören Eliade, tüm dinlerin tarihinin kutsalın tezahürlerinin birikimi olarak niteler. Ayrıca kutsal, dini ve mistik tecrübeleri bütünüyle içine alan ve evrensel boyutlu bir fenomendir. Ona göre insanın dini tarihi, bu fenomenlerin temelde birkaç dini tecrübenin sonsuz türde ifade edilmesinden ibarettir. Bu sebeple kutsal kendisini daha çok doğal ve tabii gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak sunar. Bununla birlikte kutsal doğası gereği Tanrı'yı niteleyen ya da onu çağrıştıran kavramlarla da kullanılır.

Elazığ yöresinde kendilerinde olağanüstü güç ve kudretler bulunduğu inanılarak kutsal kabul edilen ve bu nedenle de çeşitli amaç, niyet ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilen yerler hakkında ikinci bölümde tespitler ve tasvirler yaptık. Bu bölümde ise ziyaret fenomeni hakkında daha derinlemesine ve sistematik tahlillere ulaşabilmek için araştırmamızı tipolojik yöntemin çerçevesinde inceleyeceğiz. İlk olarak ziyaret olgusunun mezar, ağaç, taş, mevki, tepe, dağ, ev gibi bir takım varlık ve yapılarla tezahür ettiğini görmekteyiz. Bundan dolayı araştırma konumuzu morfolojik yöntem doğrultusunda bu kategoriler altında sistematik bir biçimde inceleyeceğiz.

⁶¹¹ M. Yıldırım; "Mircea Eliade'de Kutsallık...", s.81

⁶¹¹ M. Eliade; Dinler Tarihine Giriş, s.35 vd.

⁶¹² M. Yıldırım; "Mircea Eliade'de Kutsallık...", s.67

⁶¹³ M. Yıldırım; "Mircea Eliade'de Kutsallık...", s.81

3.1. Morfolojik Bakımdan Ziyaret Fenomeni

3.1.1. Mezarlar

Türkçe’de “birini veya bir yeri görmeye gitmek” anlamında kullanılan ziyaret sözcüğü Arapça “ziyaret” kelimesinden gelmektedir. Arapça’da aynı kökten gelen “zevr” sözcüğü ise hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manasında kullanılmaktadır. Bu ikinci anlamda “zair” kelimesi daha yaygın bir kullanıma sahiptir. “Zuvar” ve “mezar” kelimeleri de aynı kökten gelir.⁶¹⁴ Ziyaret olunan yer manasında olan, ölü gömülen ve üzeri bina ile örtülmemiş çukura mezar, kabir; üstü yapılan müslüman kabirlerine ise türbe adı verilmektedir. Üzerine bina yapılmamış mezarların baş ve ayak uçlarına taş dikilmesi olgusu görülür.⁶¹⁵

Araştırma alanımızda kendilerine kutsallık atfedilerek ziyarete konu olan yerler içerisinde mezarlar önemli bir yer tutmaktadır. Tespit ettiğimiz ziyaret yerleri içerisinde mezarlar şekil bakımından iki bölümden oluşmaktadır:

1) Üzerinde yapı bulunan mezarlar

2) Üzerinde yapı olmayıp etrafı basit taşlarla çevrilmiş üstü açık mezarlar

Üstünde yapı bulunan mezarlarında değişik şekilleri mevcuttur:

- a) Selçuklu geleneğine uygun olarak yapılmış ve üstü piramit şeklinde örtülmüş yapılar
- b) Osmanlı geleneğine uygun olarak yapılmış üstü kubbe ile örtülmüş yapılar
- c) Sadece dört duvar arasına alınmış üstü tamamen açık yapılar
- d) Herhangi bir mimari özelliği olmayan basit yapılar

Üzerinde yapı bulunan kabirler olarak belirttiğimiz türbe, Arapça “türeb” yani toprak kelimesinden yazı dilindeki “turba”nın halk diline kazandırılarak Türkçeleştirilmiş şekli ibaret olan ve Arap dilinde evliyaya ait hem basit mezarları hem de abidevi mezarları ifade etmek üzere kubbenin karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçemizde ise genellikle ölüün gömüldüğü yerde kabrin üzerine yapılan yapıyı ifade etmek için kullanılmakta ve Türklerin dini kültür tarihi içerisinde çok eski dönemlere kadar

⁶¹⁴ M. Yaşar Kandemir; “Ziyaret”, İ.A., M.E.B., C.XIII, İstanbul 1986, s.621

⁶¹⁵ Hikmet Tanyu; Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar, Ankara 1987, s.93

uzanmaktadır. Türbe, Orhun Kitabelerinde ise “bark” şeklinde ifade edilmektedir. Bununla beraber ev-bark teriminde de açıkça görüldüğü üzere her ne kadar bark, ulu kişilerin yattığı ve ziyaret konusu olan türbeleri ifade ediyorsa da ev ile birlikte zikredildiğinde, menşesinde içerisinde aile cemaatinin yaşadığı evin kutsiyetini ifade etmektedir. Makam türbeleri ise kendilerine büyük saygı duyulan mübarek şahsiyetlere atfolunan manevi ikametgâhlardır. Bu bakımdan oralarda bir mezarın bulunup bulunmaması onların kutsal bilinip ziyaret konusu olmalarına engel teşkil etmemektedir.⁶¹⁶

Bütün bu açıklamalar bizleri mezarların şekil ve yapı bakımından arz ettikleri özelliklerin tahlilinden orada yatan veya yattığı farz olunan ve belli usul ve kaideler doğrultusunda ziyaret edilen ulu kişilerin kimlikleri konusuna götürmektedir.

Elazığ yöresindeki ziyaret yerlerinden üzerinde türbe vb. yapı bulunan yerlerin bir kısmında sadece bir mezar bulunur. Bu tip yapılara Harput'ta Fatih Ahmet Baba, Nadir Baba, Murat Baba Palu ilçesinde Mahmut Samini, Şeyh Yasin türbeleri, Baskil ilçesinde Abdulvehhab Gazi türbesi örnek teşkil eder. Diğer bir kısmında ise iki veya daha fazla mezar bulunmaktadır. Bu tür yapılara da Harput'ta İmam Efendi türbesi, Palu İlçesinde Şeyh Ali Septi türbesi, Kovancılarda Hacı Cuma Efendi türbesi örnek olarak gösterilebilir. Üzerinde yapı bulunan yerlerden iki tanesi ise makamdır. Bunlardan Baskil ilçesi Tabanbükü köyünde Hızır Dağı'nda yer alan Hızır Baba Nişangâhı'dır. Burada Hızır Baba'ya ait bir kabir mevcut değildir. Hızır (a.s.)'ın buraya uğradığı ve buna nispetle bu türbenin yapıldığı söylenir. “Şengah” olarak ifade edilen bu makam yerine sembolik bir türbe yapılmıştır. Bir diğeri ise Baskil ilçesinin Pınarlar (Nimri) köyünde yer alan Ağ Baba makamıdır. Ağ Baba türbesi bir makam yeri olup burada Ağ Baba'ya ait bir mezar yoktur. Fakat bu ziyaret alanına daha sonra Hasan Onar Dede evlatlarından Ahmet Dede'nin oğlu Hüseyin Koca Dede, kendisinin vasiyeti ve taliblerinin isteği üzerine buraya gömülmüş ve türbesi yapılmıştır. Ayrıca Karakoçan ilçesi Çayırgülü'nde bulunan Güzel Baba mezar ziyareti de bir makam olarak değerlendirilmektedir. Güzel Baba'nın öldüğü ve defnedildiği yerde ona ait bir mezar söz konusu değildir. Mezar taşının dahi bulunmadığı bu makamda üst üste yığılmış meşe odunlarının üzerine yeşil branda örtülmüştür. Yine Baskil ilçesi Tabanbükü

⁶¹⁶ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.40

Köyünde yer alan Şah İsmail'in Çadırı (Çadırlık) ziyaretinde de herhangi bir mezar bulunmamasına rağmen ziyaret edilir. Burası Şah İsmail'in Kara Şeyh (Şeyh Musa) ile buluşmaya giderken çadırını kurduğu yerdir. Ziyaret köy merkezinin hemen dışında Şeyh Ahmet Dede'nin türbesinin güneyinde yer alır. Etrafı taşlarla çevrili yuvarlak bir harman şeklindedir. Aynı ziyaret yerlerinin Bilaluşağı'nda ve Arguvan'ın bazı köylerinde de bulunduğu Şah İsmail'in buralardan geçerken çadırını kurduğu yerlerin o yörelerin halkı tarafından da ziyaret edildiği rivayet edilir. Ayrıca Baskil ilçesi Dervişdere köyünde yer alan Şeyh Sait'in mezarından ziyâde evi ve makamı ziyaret olarak kabul edilir. Evinde kendisine ait kılıç, büyük bir maşa vb. özel eşyaları mevcuttur. Fakat Şeyh Sait'in kabri Dervişdere köyünde bulunmayıp Akuşağı'na bağlı Sıgđın mezrasında Aziz Genç'in evine yakın yol üzerinde bulunur. Kabri türbe halinde olmayıp etrafı taşlarla çevrili basit bir mezar ziyareti şeklindedir. Ama yöre halkı tarafından kabrinden ziyade evi bir ziyaretgâh (ocak) olarak ziyaret edilmektedir.

Elazığ ve yöresinde mezar ve türbe olarak tespit ettiğimiz ve halk arasında da yatır olarak kabul edilen ziyaretler genellikle erkeklere aittir. Yörede sadece üç tane kadın yatırı tespit ettik. Bunlardan iki tanesi Baskil İlçesinde yer alıp biri Sıttı Zeynep türbesi, diğeri ise Deli Kız ziyaret mezarıdır. Üçüncüsü ise Elazığ merkez Hüseyin mezarlığında yer alan Ayşe Ana türbesidir.

Elazığ ve yöresinde tarihi şahsiyeti ve menkıbevi kişiliği hakkında bilgi sahibi olduğumuz ziyaretlerin bir kısmı ise Orta Asya menşelidir. Horasan Erenleri adı verilen bu zatların Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında gösterdikleri kahramanlıklar, kerâmetler ve faziletleriyle Türk toplumunun gönüllerinde taht kurmuş ve vefatlarından sonra kabirleri halk tarafından ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir. Baskil ilçesinde Şeyh Ahmet Dede, Elazığ merkez Sün köyünde Koca Seyyid türbeleri bu türden ziyaretlere örnektir. Yine kendisine kutsallık atfedilerek ziyaret edilen yatırların bir kısmı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında savaşmış ve efsaneleşmiş gazi olmuş veya bu amaçta şehit düşmüş kahramanların türbeleridir. Bu kahramanlara velilik rolü de yüklenerek gazi-veli veya şehit-veli şekline dönüştüğü görülmektedir. Baskil ilçesinde Abdulvehhab Gazi, Maden ilçesinde Muhammed Kattal, Harput yöresinde Fatih Ahmet Baba bu türün en belirgin örnekleridir.

Araştırma alanımız içinde yer alan Harput daha paleolitik çağdan başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar tarihte önemli sayılabilecek olaylara sahne olmuştur. Zengin bir kültür birikimine sahip olan Harput bu kültür birikiminin temellerini Orta Asya'dan bu topraklara taşımıştır. Yörede Artuklular döneminde başlayan eğitim faaliyetleri 1071 Malazgirt seferi sonucunda daha hız kazanmış ve XX. Yüzyılın sonlarına kadar bölgede adeta ilmin merkezi olmuştur. Bu ilim merkezinde tasavvufi derslerde yoğun bir biçimde işlenmiştir. Harput yöresinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış kahramanlarla birlikte bu ilim merkezinde yetişen ilim ve tasavvuf ehli evliyaların türbeleri yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Bu yönüyle Harput halk arasında "Evliyalar Yurdu" olarak tanımlanmaktadır. Harput'ta yer alan Fatih Ahmet Baba, Ankuzu Baba, İmam Efendi, Beyzade Efendi, Tayyar Baba, Musa Kazım Efendi gibi yer alan daha bir çok türbe bu durumu haliyle özetlemektedir.

Zaviye, dergâh, hanka ve asitâne gibi isimlerle anılan tekkeler genel manada tasavvufi tarikatların ayin yaptıkları yerleri ifade etmektedir. Araştırma alanımızda ise bu yerler tarikat şeylerinin, velilerin, dervişlerin veya tarikatta belli bir makam ve mertebeye ulaşmış zatların yattığı yerleri ifade ederler. Ayrıca bazı türbelerde türbegâh kısmına ilave olarak bulunan odalar, çilehaneleri andırmakta bu da burada yatan zatların tarikatle olan irtibatlarına işaret etmektedir. Mesela; Elazığ merkez Kövenk köyünde medfun bulunan Ömer Hüdayi Baba hem Kadiri hem de Nakşi şeyhidir. Palu ilçesinde türbesi bulunan Ali Sebti Hazretleri de Nakşî tarikatına mensuptur. Yine bir başka örnek olarak Beyzade Efendi'nin ise Nakşi tarikatıyla ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Elazığ ve yöresinde ziyaretlerden tasavvuf ve tarikat ehlinde olan bir kısım zatlar, Hz. Peygamber'in nesline nispet edilmektedir. Bu zatlar isimlerinin önüne "seyyid" sıfatı eklenerek isimlendirilmektedir. Benzer şekilde Hz. Ali'nin soyuna irtibatlandırılan örneklerde bulunmaktadır. Harput merkezde yer alan Seyyid Ahmet Çapakçuri, Koca Seyyid Ahmet, Keban İlçesinde yer alan Pir Hasan Zerraki, Palu ilçesinden Soğunalı Molla Kasım, Maden ilçesinde Seyyid Muhammed Kattal'ı buna örnek olarak gösterebiliriz. Yine araştırma alanımızdaki ziyaretlerden bir kısmında yatan zatlar Hicaz ve Bağdat bölgelerinden bu yöreye gelmiş gerek Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için gösterdikleri kahramanlıklar gerekse bu bölgede yaptıkları ilmi irşâdlar sonucunda halkın güven, saygı ve tazimini kazanmış ve vefatlarından sonra

kabirleri yöre halıkınca kutsal kabul edilip ziyaretgâh olmuşlardır. Bu türden ziyaretlere en güzel örneği Palu ilçesinde Şeyhmir, Keban ilçesinde Pir Hasan Zerraki, Elazığ merkez Sedeftepe köyünde yer alan Abdulcebbar Efendi bu türe örnektir.

Elazığ ve yöresinde ziyaret edilen mezar ve türbelerde yatan kişilerin bir kısmının tarihi kişilikleri hakkında bilgi mevcuttur. Diğer bir kısmının ise tarihi kişilikleri hakkında belirli bir bilgi mevcut değildir. Bunlar hakkındaki bilgilerin çoğunluğunu menkıbeler, efsaneler ve geçmişten günümüze kadar gelen sözlü rivayetlere dayandığından bu bilgilerle bu zâtların tarihi kişiliklerini tespit etmek mümkün değildir. Bir kısım mezarlar ise kutsal kabul edilip ziyaret edilmesine rağmen burada yatan zatların hem kimlikleri hem de isimleri bilinmemektedir. Bunların çoğunluğunu şehit mezarları oluşturmakla beraber evliya mezarı, dede mezarı vb. isimlerle de anılmaktadır. Elazığ yöresinde de halkın rağbet ettiği mezarlardan bir kısmı böyle isimsiz yatır ziyaretleridir. Bunlara Karakoçan ilçesi Yeşilbelen köyünde yer alan Garip Baba ziyareti ve Baskil ilçesi Tabanbükü köyünde yer alan Kahlık Baba, Geyik Baba ve Çoban Baba ziyaretleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Tarihi ve menkıbevi şahsiyetleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz yatırların bir kısmı Orta Asya menşeli olup Selçuklular dönemine aittir. Yörede yaptığımız tespitler sonucunda sayıları on beş civarlarında olan bu zatlara “Horasan Erenleri” adı verilmektedir. Bunlar bu bölgede özellikle Fırat Havzası boyunca Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynamış kahraman, fâzilet ve kerâmet sahibi kişilerdir. Bu tür yatırlara Baskil İlçesi Tabanbükü Köyü'nde bulunan Şeyh Ahmet Dede, Şeyh Hasan Baba, Derviş Ali, Teslim Abdal; Keban ilçesi Altıngömlek Köyü'nde Sinemilli; Elazığ merkez Sün Köyü'nde Koca Seyyid, Pirinçi Köyü'nde Ağu İçen Evlatları ziyaretleri buna örnek teşkil eden yatırlardır.

3.1.2. Ağaçlar

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde ağaç kültü ve bu kült etrafında meydana gelen inanışlar yeryüzündeki hemen her toplumda görülmüştür. Hiçbir ağaç ve bitki tek başına bir kutsallık ifade etmez. Onlar, aşkın bir hakikati paylaşmaları ve işaret etmelerinden dolayı kutsal kabul edilirler. Ağaçlar, hayatın bitmez tükenmez

verimliliğinin ve mutlak gerçekliğin simgesidirler.⁶¹⁷ Birçok toplum ve dinlerde ağaç, kendinde ilahları ve ruhları barındıran kutsal varlıklar olarak görülmüştür.⁶¹⁸ Meselâ Çin geleneğinde bazı bitkiler ve meyveler ömrü uzatma ve sonsuz gençliği bulma sanatında önemli bir rol oynarlar. Bunlar arasında chih (Çin edebiyatındaki adıyla mutluluk otu ya da ölümsüzlük otu), çam ve şeftali ağacı yer alır.⁶¹⁹ Ağaçlar mevsimlere göre gösterdiği ritimler sonucunda yeniden dirilişin, yeniden doğuşun ve ebediliğin simgesi olarak görülüp canlı evreni temsil ettiğinden dolayı kutsal kabul edilmiştir. Kış mevsiminin gelmesiyle kuruyup ve baharın gelişiyle de tekrar yeşeren ağaçlar yeniden dirilişin ve yeniden doğuşun; dört mevsim canlı ve yeşil olarak kalabilen çam vb. ağaçlar ise ebediliğin simgesi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla sürekli kendini yenileyen ağaç bu yönüyle mutlak hakikat düşüncesinin bir ifadesi ve canlı evrenin temsili olarak kendini gösterir.⁶²⁰ Ayrıca hayat ağacı inancı bütün dünya kültürlerinde en yaygın inançlardan biri olarak kendini gösterir. Hatta ağaç kültüyle olan inanışların temelinde de hayat ağacı yer almaktadır. O, özellikle bahşettiği hayat ve kökleri, gövdesi ve dal-budaklarıyla kozmik düzeyler arasında sağladığı iletişim sonucunda ideal bir sembol olarak kabul görmüştür.⁶²¹

Şifalı olduklarından dolayı ağaç ruhları Tanrı gibi algılanmaktaydı Ağaç tapınmalarının (yani ağacın kutsal kabul edilmesinin) en basit şekli de ağacın bir ruhun meskeni olarak var olması düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Bunun için belirli ağaçlara İslam öncesi Mekke'deki Samilerin yaptığı gibi illetlerini içine düğüm yaptıkları bezleri kutsanmış dallara bağlama inanışı Anadolu'nun göçebe topluluklarında da görülmekteydi.⁶²²

İnsanoğlunun inanç ve düşünce dünyasında ağaç, türeyiş, beslenme, Tanrı ile irtibat kurma, cennete ulaşma, şifa dilek vs. aracı rolünü üstlenmiştir. Yine ağacı Tanrısal bir varlık olarak kabul eden insanoğlu, onu bütün inanç ve pratiklerinde de ana merkeze koymuştur. Dünya kültürlerinde de ağaç, yağmur yağdırma, güneşi açtırma, hayvanları

⁶¹⁷ M. Eliade; Dinler Tarihine Giriş, s.386, 315

⁶¹⁸ Hikmet Tanyu; Türklerde Ağaçlarla İlgili İnanışlar, Ankara 1987, s.735

⁶¹⁹ M. Eliade; Asya Smyası, s.17

⁶²⁰ M. Eliade; Dinler Tarihine Giriş, s.386

⁶²¹ Pervin Ergun; Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara 2004, s.145

⁶²² William Fredrick Hasluck; Christianity and Islam under The Sultans, C.I, 1929 Oxford, s.176 vd.

yavrulamasını sağlama, kadınları kolayca doğurtma gücüne sahip canlı bir varlık olarak düşünülmüştür.⁶²³

Fiziki hususiyetleri ile diğer varlıklardan farklı bir hüviyete sahip olan ağaç; kökü, gövdesi, büyümesi, dal ve yapraklarıyla Türk milletinin ruhunda da derin bir etki bırakmış, insanımız kendi hayatı ile ağacın hayat şeklini aynileştirmiştir. Bunun neticesinde de ağaçta ebediliği müşahade ederek ona karşı saygı duymuş ve bu düşünce Türk inanç sistemi içinde ağaç kültürünün doğmasına vesile olmuştur.⁶²⁴

Dinsel olmayan kutsal ağaç olgusu, kolaylıkla popüler din ortamına geçiş yapmaktadır. Halk tarafından sayılan yani kutsal kabul edilen bir ağaç, bir azizle ilgili geleneklerde yer edinmiştir. Bu gibi durumlarda ağaç, genellikle azizin/evliyanın hayat aşılınmış mucizevi asasıyla tasvir olunur. Bazı durumlarda ise bir azizin/evliyanın kulübesi ağaca dönüşür. Mezarlıklara ağaç dikilmesi (özellikle servi ağacı) gibi ritüeller bu ağacın sihirli olması inancını ya da bir azizin/evliyanın mezarına işaret ettiği inancına hasıl olur.⁶²⁵

Elazığ ve yöresinde ağaç, bütün bu ayırıcı özelliklerinden dolayı kendisine kutsallık atfedilerek etrafında bir takım inanç ve ritüellerin uygulandığı bir ziyaret fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi mezarları ve türbeleriyle birlikte kutsallığın merkezi olarak kabul edilen bu ağaçlara bir takım dilek ve isteklerde bulunulup bez bağlanılmaktadır. Bu dilek ve isteklerin gerçekleşmesi için dualar edilmektedir. Ayrıca yörede çeşitli hastalıklarda muzdarip olup başvurduğu hiçbir tıbbi müdahaleden sonuç alamayan kişilerce de bu ağaçlar bir şifa ümidiyle ziyaret edilmektedir. Buna yöre halkı tarafından çelimsiz ve gelişme geriliği gösteren çocukların getirildiği Baskil ilçesindeki Hasan Baba türbesi yanında yer alan “Kırk Dutlar” ziyaret ağacı örnek olarak gösterilebilir. Bu tür ağaçlara rahatsız olan kişiler bir defa getirilebildiği gibi örneğini verdiğimiz Kırk dutlar ağaç ziyaretinde olduğu gibi üç Cuma getirilmesi gibi uygulamalar da mevcuttur. Yöre halkı tarafından kendilerine kutsallık atfedilen bu ağaçların önemli bir kısmı ziyarete konu olan veli kişilerin mezar ve türbeleriyle bütünleşmiştir. Bunda ise bu kutsal ağaçların burada yatan evliya, veli ve şehit gibi

⁶²³ Pervin Ergun; Türk Kültüründe Ağaç..., s.17

⁶²⁴ Ali Rıza Gönüllü; Alanya Halk İnançlarında “Ağaç” Motifi,” Türk Kültürü Aylık Dergi, sayı 376”, Ankara 1994, s,505

⁶²⁵ W. Fredrick Hasluck; Christianity and İslam..., s.177

zâtlarla bağının olduğuna ve bu kişiler aracılığıyla bu kutsal fenomene bir güç veya kerâmetin geçmiş olduğu inancı yatmaktadır.

Elazığ ve yöresinde yaptığımız araştırma sonucunda elde ettiğimiz tespitlerimize göre yörede kutsal kabul edilen ağaçlar çok azdır. Bunlardan herhangi bir kişi mezarı ve türbesine bağlı olmaksızın kutsal kabul edilen ağaç örnekleri de bulunmaktadır. Bunlara Çatal Harman ve Salkaya köylerinde yer alan Dilek ağacını örnek verebiliriz. Kendilerine kutsiyet atfedilen bu ağaçlar genellikle dardağan, alıç, pelit, dut, iğde, çalı vb. türdeki ağaçlardır. Yörede ziyarete konu olan ve kendisine kutsallık atfedilen bu ağaçlar Sünni Müslüman vatandaşlarımız tarafından ziyaret edilmekle beraber Alevi mezhep inancına sahip vatandaşlarımız arasında daha yoğun olarak ziyarete konu olmaktadır. Bu ağaçların kutsal sayılmaları ayrıca onlarla birlikte bir takım yasakları da beraberinde getirmektedir. Bu da bize kutsalın bir yandan insanı kendine çeken yani cezbeden diğer yandan ise korkutup sakındıran çift yönlü karmaşık bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Bu kutsal ağaçlar özellikle belli dileklerinin gerçekleşmesi ve çeşitli rahatsızlıklara çare ümidiyle insanları kendine çeker. Ayrıca bu ağaçların meyvelerinin ziyarete gelen kişiler tarafından şifa ümidiyle yenmesi onun bir diğer cezb edici yönüdür. Diğer yandan onların kesilmesi, yakılması hatta kuruyan dallarının dahi oradan alınıp götürülmesinden sakınılması onun ürkütücü ve sakındırıcı boyutunu gösterir. Hattâ halk tarafından kutsallık atfedilen bu ağaçlara zarar verenlerin başlarına çeşitli musibetlerin geldiği veya bu kişilerin görülen rüyalarla ikaz edildiğine yönelik menkıbeler anlatılmaktadır. Buna örnek olarak Pir-i Davut'un türbesi yapılırken inşaata engel olan ağacı kesen hızarının rüyasında çocuklarının elini kestiğini görmesi gösterilebilir. Bir başka örnek ise Sinemilli ziyareti alanındaki ağaç dallarını götüren kızın felç olmasıdır. Anlatılan

3.1.3. Taşlar

Taşlarla ilgili inanışlar tarihin ilk dönemlerinden başlayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Taşların ve kayaların dayanıklılığı, hareketsizliği, ebadı, kısacası yapısındaki farklılıkların hiçbirisi insani değildir. Fakat taşlar ve kayalar insanları aniden heyecanlandıran, korkutan cezbeden ve tehdit eden bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayı insanlar onların ihtişamında, sertliğinde, şeklinde ve renginde kendisinin içinde yer aldığı kutsaldışı dünyadan başka bir dünyaya ait bir gerçeklik ve kuvvet görürler.

İnsanlar taşlara onların sahip olduğu belli bir oluştan değil, onlara daima bir şey ve bir yerden olmasından dolayı kutsallık atfetmişlerdir. Yani insanlar taşlara her zaman için kendilerinden başka bir şeyi temsil ettiklerinden dolayı saygı ve hürmet göstermişlerdir. Taşları kendilerini veya ölülerini korumak için gerekli olan enerjinin merkezi olarak gören insanlar, onları ruhsal fiillerinin bir elemanı olarak kullanmışlardır. Tapınma ile ilgili olarak taşların büyük bir çoğunluğu vasıta olarak kullanılırdı. Onlar bir şeye ulaşmaya, sahip olmaya yardım etmiştir. Onların rolü genellikle dini olmaktan çok büyüseldi. Köken veya şekillerinin bir sonucu olarak belli kutsal güçlerle kuşatılmış olan bu taşlara tapınılmaz fakat onlar birer kendisiyle bir şey yapılan bir araç olarak kabul edilirdi.⁶²⁶ Bu da “*homo symbolicus*” olarak adlandırılan yani insanların diğer canlılardan farklı olarak duygu ve düşüncelerini sembollerle ifade etme ve anlatma gücüne sahip olmasından dolayı insanların bu farklı yapı ve görünümdeki taşlar aracılığıyla bazı arzu, istek, amaç ve maksatlarını anlatma yolunu seçmelerine neden olmuştur.⁶²⁷ Antik Çin toplumunda yeşim taşı toplumun önemli simgelerinden biriydi ve psikolojik yaşama yön verirdi. Yeşim taşından yapılan süsler hem insanın tinsel yöneliminin hem de toplumsal sınıfını ve resmi görevini gösteren ayırteci işaretlerdi.⁶²⁸ Ayrıca çok sayıda mitte ilk insanların taştan türedikleri, taşların yaşam ve bereketin kaynağı olduğu, tıpkı kendisini doğuran toprak gibi onun da insana yaşam verdiği, taşın hem mutlak gerçekliği hem de kutsallığı açıklayan bir imge olduğuna dair bilgiler insanların taşlara kutsal manalar yüklemesine neden olmuştur.⁶²⁹ Kısacası taşlar tarih boyunca metanetin, kuvvetin, bazen verimliliğin sembolü, sihri, vb. konusu olmuştur. Bu suretle acayip şekilli veya renkli taşlar, insanların dikkat ve ilgisini çekmiş, uğurlu olması veya bir büyü aracı olarak kullanılması nedeniyle kutsal kabul edilmiştir. Ayrıca taşın sabitliği, sertliği ve ağırlığı ve ondan bu kuvveti elde etme ve onun bu kudretinden faydalanma isteği yanında ondan özel bir kuvvet, güç ve bereketlilik bulunduğu düşüncesi ona kutsiyet yüklenmesine bir başka nedenidir.⁶³⁰

Elazığ ve yöresinde de kutsalın tezahür ettiği ve bu nedenle ziyarete konu teşkil eden diğer bir ziyaret fenomeni ise taşlardır. Ziyaret fenomeni ile ilgili olarak ağaç fenomeninde olduğu gibi taş fenomeninde de çeşitli inanışlar mevcuttur. Yörede

⁶²⁶ M. Eliade; Dinler Tarihi, s.257-258

⁶²⁷ H. Güngör; “Türklerde Kutsal Mekan...”, s.335

⁶²⁸ M. Eliade; Asya Simyası, s.19

⁶²⁹ M. Eliade; Demirciler..., s.45

⁶³⁰ H. Tanyu; Türklerde Taşlarla..., s.201

ziyarete konu olan bir kısım taşlar mezar ve türbe gibi öteki kutsal fenomenlerle birlikte bulunduğundan bir mana ifade ettiği gibi diğer bir kısım taşlar ise başlı başına bir kutsiyet ifade edip ziyarete konu olmaktadır. Araştırma alanımızdaki kutsal taşlar daha çok toplum nezdinde kutsiyet değeri bulunan mekânların ziyaret edilmesi esnasında ziyaret usul ve adabına uygun bir şekilde çeşitli istek ve amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir.

Elazığ ve yöresinde ziyarete konu olan taşların en önemlileri delikli taşlardır. Bu delikli taşlar daha çok şifa amaçlı olarak ziyaret edilmektedir. Rahatsız olan kişiler veya bu kişilere ait giyecekler bu delikten geçirilerek şifa ümit edilmektedir. Yörede bu tipten ziyaret yerleri daha çok çocuğu olmayan kadınlar tarafından rağbet görmektedir. Bu bazen sancısı bulunan veya kısır hayvanlarda da kendini göstermektedir. Baskil ilçesi Altunuşağı köyü Kara Mağara adı verilen mevkideki “Delik Taş” buna örnek teşkil etmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar bu taştan geçirilir. Ayrıca kısır olan hayvanların ipleri taşın arasından yedi defa geçirilerek yavrulaması ümit edilir. Yine Baskil ilçesinde yer alan Abdulvehhab Gazi türbesi ve Musa Hervi türbelerinde bu tür delikli taşlar ile Elazığ merkez Haraba Köyü’nde yer alan Delikli Taş buna örnektir.

Yine bazı türbelerde dilek taşları denilen kutsal taşlar veya bizzat türbenin kendi duvarı bu türden ziyarete konu olmaktadır. Kişiler tarafından buralara yapıştırılan taşlar eğer yapışırsa o kişinin dileğinin kabul olacağına aksi takdirde ise dileğinin gerçekleşmeyeceğine inanılır. Bu tür ziyaret taşlarına Harput’ta yer alan Fatih Ahmet Baba türbesinin duvarı ile Elazığ merkez Sün köyünde Koca Seyyid türbesinde yer alan Koç Baba heykeli örnek olarak gösterilebilir. Yöredeki türbelerin bir kısmında ise şifa taşları bulunmaktadır. Bu taşlar rahatsız olan kişiler tarafından vücudun ağrıyan kısmına sürülerek şifa ümit edilir. Baskil ilçesinin Şeyhan köyünde yer alan Musa Hervi türbesinde, Tabanbükü köyünde Hızır Baba türbesinde bu tür şifa taşları örnek olarak gösterilebilir. Bu da bize göstermektedir ki bu taşlara şifa gücünü veren ziyarete konu olan yatır ve türbelerdeki yatan zâtların sahip olduğu kerâmet, manevi güç ve kuvvettir. Bununla birlikte herhangi bir türbe ve yatıra bağlı olmaksızın başlı başına kutsiyet ifade eden taşlar da bulunmaktadır. Yine bu durumda onlara kutsiyet kazandıran bir menkıbe veya efsane mevcuttur. Buna Elazığ merkez Mişelli köyündeki Ziyaret Kayasını, Baskil ilçesi Koyunuşağı köyü Kara Mağara mevkisinde yer alan Delik Taşı, Keban ilçesinde yer alan Hz..Ali’nin atının ayak izi buna örnek teşkil eder. Elazığ ve yöresinde anlatılan

bazı efsaneler doğrultusunda insanların taşlaştığına, kaya olduğuna inanılan taşlar da kutsal kabul edilmekte ve bu taşlardan insanlara fayda sağlayacak kuvvet bulunduğuna inanılmakta ve ziyaret edilmektedir. Yine insana veya hayvana benzeyen şekilli taşların bünyelerinde çeşitli kuvvetler ve güçler barındırdığına inanılmakta ve insanlara fayda sağlayacağına inanılmakta ve dolayısıyla çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir.

Araştırma alanımızda ziyarete konu olan taş fenomeni belli adâb ve usuller doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Aksi halde kişinin taş kesilme veya bir belaya düşer olma gibi başına bir felaketin geleceği inancı mevcuttur.

3.1.4. Su Kaynakları

Su, yaratılışın her safhasında hayatın ve gelişmenin kaynağıdır. Tarih öncesi zamanlardan beri su, ay ve kadınla beraber insan ve evrenin verimliliğinin sembolü olarak görülmüştür. İnsanlar arasında su, (günlük tecrübelerinde değil, mitolojilerinde) bu verimlilik ve doğurganlığın simgesi olduğundan dolayı döl ile tanımlanır. Bununla beraber sular arınma ve tekrar dirilişi temsil etmektedirler. Çünkü su içindeki hiçbir şey önceki halini devam ettiremez. Dolayısıyla su, valıkları ilk halindeki bütünlüğüne kavuşturup yeniler. Kısacası; şekilsiz ve güçlü olan şeyin prensibi olan su, her kozmik tezahürün esasıdır. O, bütün kaynağı içinde bulunduran, bütün cinslerin meydana geldiği ve gerek varlıkların geri çekilmesiyle gerekse dünyanın tamamen yok olmasıyla tekrar döneceği ilk cevheri simgeler. Yani o, “*fos et origo*” bütün varoluşun kaynağıdır.

631

Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeni ile ilgili olarak mezar, ağaç ve taşın yanı sıra su unsuru da kutsallık atfedilen bir diğer ziyaret fenomenidir. Araştırma alanımızda tespit ettiğimiz 18 tane kutsal su bulunmaktadır. Bu su kaynakları öncelikli olarak şifa amaçlı ziyaret edilmekle beraber çeşitli istek ve amaçlar doğrultusunda da ziyaret edilmektedir. Bunların bir kısmı pınar ve çeşme şeklindedir. Beydalı Köyünde yer alan Sıtma Pınarı, yine Elazığ Pertek yolu üzerinde yer alan Sarılık Suyu ve Kovancılar ilçesinde yer alan Şifalı Su bu türe birkaç örnektir. Diğer bir kısmı ise havuz veya gölet biçiminde

⁶³¹ M. Eliade; Dinler Tarihi..., s.225 vd.

bulunur. Elazığ merkezde Kumberiç yer alan Şifalı Su ve Beşoluk Köyünde yer alan Acı Su ise bu türe örnek teşkil eder.

Bu su kaynakları kutsiyetlerini çeşitli şekillerde kazanmaktadırlar. Meselâ Elazığ merkez Birvan Köyündeki Başpınar suyu kutsiyetini aynı mekânda bulunan Pir-i Davut'tan almaktadır. Bu su, Pir-i Davut'un gösterdiği kerâmet sonucunda ortaya çıkmış olup bu olaya bağlı olarak kutsallık kazanmıştır. Bununla birlikte araştırma alanımızdaki kutsal su kaynaklarının çoğunluğunun bu kutsallıklarını nereden aldığı konusunda pek fazla bir bilgiye de rastlamamaktayız. Bu kutsal sular müstakil bir biçimde de kutsiyet gösterirler. Mesela Elazığ merkez Kumberiç köyünde yer alan Şifalı Su müstakil bir biçimde kendini göstermektedir. Yine Sivrice Doğanbağı Köyü'ndeki Şifalı Su ile Kovancılar Çelebi köyündeki Ziyaret Suyu bu türden şifalı sulara örnektir. Elazığ ve yöresinde yer alan şifalı sulardan bir kısmı ise rahatsızlığını giderdiği hastalığın ismiyle anılmaktadır. Buna Elazığ merkez Sugözü köyüne bağlı Yedigöz mezrasında yer alan Uçuk Pınarı, Beydalı köyünde yer alan Sıtma Çeşmesi, Kurtdere köyünün Hıdırlar mezrasında yer alan Hoşirik suyu, Oymağaç köyünde Sıtma Pınarı örnek teşkil eder. Bu kutsal sulara daha çok cilt hastalıkları, sarılık hastalığı, sarılık hastalığı, kansızlık ve vücutlarının çeşitli bölgelerinde ağrılar bulunan kişilerce rağbet etmektedir. Ziyaret edilen ve tedavi amaçlı gidilen bu kutsal sularda hastanın yıkanması ön plandadır. Rahatsızlığından kurtulmak isteyen hastalar suya girmekte ve yıkanmaktadırlar. Bazen bu yıkanma gelişigüzel yapılmayıp şifa bulunacağına inanılan özel bir günde ve belli usullere göre yapılmaktadır. Mesela, Elazığ merkez Beydalı Köyünde yer alan "Sıtma Çeşmesi"nde rahatsız olan kişiler şifa bulmak ümidiyle üç Cuma ard arda gelerek yıkanmaktadırlar. Bir kısım sular ise hakkında anlatılan menkıbeye göre ziyaret edilir. Elazığ merkez Gümüşbağlar köyündeki Sarılık Suyu buna örnek teşkil eder. Rivayete göre, yaklaşık 200 sene önce zamanın seyyah dervişlerinden biri yöre halkından Nihat Çınar'ın babasının dedesi olan Burhan Ağa nâmıyla bilinen kişiye adı geçen bu suya okuyarak "Senin tasarrufuna verdik, sarılık hastalığına mübtela olanlara içiresin" diye söylemiştir. Bu kişide suya bir Fatıha, üç İhlas ve bir Ayete'l Kürsî duasını okuyarak hastalara içirmiştir. Burhan Ağa'nın vefatından sonra bu işlem bu soydan gelenler tarafından devam ettirilmiştir. Dolayısıyla inanca göre okunmadan içilen sudan şifa bulunmaz. Bu kutsal sular kendilerine atfedilen kutsallıkları sebebiyle gelişigüzel her işte kullanılmazlar.

Bu sularLa gusul alınmaz, temizlik ve maddi işlerden de faydalanılmaz. Bu sulardan aksi şekilde faydalananların başına ise çaresiz bir hastalığın musallat olacağı inancı mevcuttur.

3.1.5. Ev, Mağara, Değirmen ve Benzeri Yapılar

Araştırma alanımızda tespit ettiğimiz diğer bir ziyaret fenomeni ise ev, mağara ve benzeri yapılardır. Bu tür yapılar kutsal şahsiyetler ve kutsiyete kaynaklık oluşturan unsurlar ve fenomenler aracılığı ile kutsallaşmışlardır. Bundan dolayı yöre halkı tarafından kendilerine kutsallık atfedilen, fâzilet ve kerâmet sahibi mübarek kişilerin yaşadıkları yerlerde kutsiyet ifade edip bereket ve güç kaynağına dönüşmektedir. Bu gibi evlerde zamanla bir takım şeyhler yaşamışlardır. Bu şeyhlerin sağlığında müridleri de gelip hem şeyhin feyzinden istifade etmiş hem de ona hizmet etmiştir. Elazığ ve yöresinden bu türden ziyaret edilen iki ziyeretgâh mevcuttur. Bu gibi mekânlar bu zâtların vefatından sonra da ziyaret edilmeye devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi Baskil ilçesi Dervişdere köyünde yer alan Şeyh Sait'in evidir. Şeyh Sait'in kabrinden ziyâde evi bir ziyeretgah (ocak) olarak kabul edilmekte ve ziyaret edilmektedir. Bir diğeri ise Baskil ilçesinin Tabanbükü köyünde yer alan Şah İsmail'in Çadırı (Çadırılık Ziyareti) ziyeretidir. Şah İsmail'in bu bölgeye gelirken çadırını kurduğu etrafı taşlarla çevrili yuvarlak bir harman şeklindeki alan da yöre halkı tarafından ziyarete konu olmaktadır. Fakat bu ziyaret yeri Karakaya Barajı yapımından dolayı su altında kalmıştır. Suyun çekilmesine bağlı olarak zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Bu gibi yerlerini ziyaret edenler, burada yaşamış olan üstün fâzilet ve kerâmet sahibi kişilerin himmet ve bereketinden faydalanacağına inanmaktadır.

3.1.6. Mevkiler

Araştırma alanımızda mezar, türbe, ağaç ve su kaynakları gibi ziyaret fenomenleriyle birlikte araştırmamıza konu olan ve kutsalın bizzat tezahür ettiği diğer bir ziyaret fenomeni ise dağ ve tepe gibi mevkilerdir. Araştırma bölgemizde yaptığımız tespitler sonucunda 8 mevki bu şekilde ziyarete konu olmaktadır. Bu şekildeki ziyaret yerlerinin çoğu ziyaret dağı ve ziyaret tepesi şeklinde anılmaktadır. Bu ziyaret yerleri birkaç unsurun birleşmesi neticesinde ziyarete konu olabildiği gibi başlı başına kutsallık arzeden mekânlar da mevcuttur. Bu mekânların kutsallık kazanması ise yöre halkı

tarafından anlatılan birçok efsanevi olay neticesinde olmuştur. Fakat bu anlatılan efsaneler yazıya geçirilmediğinden günümüzde birçoğu unutulmuştur. Bu tür mevkilere şunları örnek olarak gösterebiliriz: Elazığ merkez Sütluce köyü Emiruşağı mezrasında yer alan Ziyaret Tepesi orada yer alan şehit yatırımının yanı sıra ağaç ve mevki unsurlarıyla bütünleşerek kutsallaşiyor. Yine Elazığ merkez Pertek yolu üzerinde bulunan Aydıncık köyünün doğusunda yer alan Öksüz Baba Tepesi de orada aynı adla anılan kendi halinde yaşayan saf, ilim ve fazilet sahibi bir zatın yaşaması neticesinde kutsallık kazanmıştır. Dolayısıyla bu tepeye bu zâta nispetle bu ad verilmiştir. Yine Elazığ merkez Sarılı köyünde yer alan ziyaret tepesi ise adının Arif Hikmet olduğu söylenen bir şehit mezarının bulunması sonucunda kutsallık kazanmıştır. Dolayısıyla bu tepe burada yer alan mezarla birlikte halk tarafından kutsal sayılan ağaç unsuruyla da birleşerek kutsallık arz eder. Ayrıca Elazığ merkez Beydalı köyünde yer alan Tavşan Tepesi ise kutsallık atfedilmesine neden olan efsane unutulmasına rağmen yörede çocuğu toprak yiyen kadınlar tarafından çok az da olsa rağbet görmektedir. Ayrıca Mişelli köyünde yer alan ziyaret kayalığı kendi başına kutsallık arz eder. Bu ziyaret kayalığı kendi kutsallığının yanında aynı mekânda bulunan suyun da kutsiyet kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu ziyaret kayalığı çeşmeyle birleşerek bir kutsiyet arz etmektedir.

Halk arasında kutsallık atfedilen bu tür ziyaret mevkileri hakkında anlatılan efsaneler sözlü olarak günümüze kadar aktarıldığı için bu rivayetler zamanla farklılaşmaktadır. Dolayısıyla yöre halkı tarafından bu mekânlar hakkında farklı veya yeni efsaneler ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca çeşitli hastalık, dilek veya isteğe bağlı olarak bu ziyarete giden kişilerin aldıkları neticeler bu ziyaret yerlerinin cazibesinin artmasına veya eksilmesine neden olmaktadır. Bu mekânlara giden kişilerden hasta olanların iyileşmesi veya dileklerinin gerçekleşmesi buraya olan rağbetin artmasına neden olmaktadır.

3.2. Efsaneler Kerametler Menkıbeler

Kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvet bulunduğu inandırarak ziyaret edilen mezar, türbe, ağaç, su, taş, tepe vb. ziyaret fenomenleriyle ilgili birçok efsane, menkıbe ve kerâmetler anlatılmaktadır. Anlatılan bu kerâmet, efsane ve menkıbeler bu mekânlara olan rağbetin daha çok artmasını sağladığı gibi bu yerler halk arasında kutsalın merkezi olarak kabul edilmektedir. Bu durumda ziyaret yerlerini olağanüstü kutsal gücün

tezahür merkezleri veya kaynakları olarak nitelemek gerekir. Halk bu mekânları bu düşünce çerçevesinde algıladığı için rağbet etmekte ve bunu yaparken de kendi düşüncesi ve inancı çerçevesinde bir takım kanıtlara başvurmaktadır. İşte ziyarete konu olan bu mekânlar hakkında anlatılan kerâmet, efsane ve menkıbeler insanların bu mekânlara olağanüstü güç ve kuvvet atfedip buraları kutsalın merkezi olarak görmelerinde etkin bir rol oynamaktadır. Kendilerine kutsallık atfedilip ziyaret edilen bu mekânların güç, kuvvet ve bereketin kaynağı olarak görüp ziyaret edilmesinde hakkında anlatılan keramet, efsane ve menkıbeler halkı ikna ve tatmin edici bir mekanizmadır. Ayrıca bu kutsal mekânların insanları cezbetmesinde önemli bir faktör de bu mekânların insanların ihtiyacını veya sıkıntısını gidermesi noktasında kendini gösterir. Bunu sağlamak içinde söz konusu ziyaret mekânları ile ilgili halk tarafından sözlü olarak günümüze kadar aktarılan kerâmet, efsane ve menkıbeler olumlu bir şekilde tetikleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu ziyaret mekânlarıyla ilgili pek çok efsane, kerâmet ve menkıbeler halk arsında sözlü olarak günümüze kadar aktarılmıştır. Bunlar yazıya geçirilmeyip sözlü olarak aktarıldığı için bazen şekil değiştirdiği gibi bazen unutulduğu bazen de bu birden çok kerâmet, efsane ve menkıbe olarak karşımıza karşımıza çıkmaktadır. Bu da bazen yöre halkında kutsal mekân fikrinin güçlenmesinde daha çok etkili oluyor. Ayrıca ziyaret yerlerine giden kişilerin çeşitli istek, dilek ve maksatlarına olumlu sonuçlar alması da bu ziyaret yerlerinin halk arasında cezbedici mekânlar olmasını sağlıyorlar. Görüldüğü gibi ziyaret fenomeni bütün zamanlarda toplum içinde halk dindarlığı şeklinde canlılığını korumaktadır.

Efsaneler, herhangi bir inanç veya şöhret kazanmış insanlar etrafında teşekkül etmiş kutsal ve olağanüstü unsurlar da taşıyan hikâyelerdir.⁶³² Araştırma alanımızda aktardığımız birçok efsane ise Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehitler ve kahramanlarla ilgilidir. Dolayısıyla bunlarla ilgili anlatılanlar gerçeklik sınırını çok aşmakta ve hatta tarihi gerçekliğin ötesine varmaktadır.

Menkıbe ise halk tarafından kutsal kabul edilen dini şahsiyetlerin (evliya vb.) veya tarihe geçmiş kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili anlatılan hikâyelerdir.

⁶³² Bilge Seyidoğlu; Erzurum Efsaneleri, Ankara 1985, s.3

Evliya menkıbelerinin konusu gerçek kişilerdir. Menkıbeler sahip olduğu bu özelliğiyle efsane ve masaldan ayrılmaktadır. Hakkında menkıbe anlatılan bu gerçek kişilerin yaşadıkları zaman ve mekân bilinmektedir. Bununla beraber evliya menkıbeleri yarı mukaddes kabul edildiğinden efsane ve masal arasındaki fark da net olarak ortaya çıkmaktadır.⁶³³ Görüldüğü üzere insan düşüncesinde gerçeklik sınırını çok aşmamakta hatta tarihi gerçekliklerle de oldukça irtibatlıdır. Bunlar daha ziyade evliya ve veli gibi zâtlarla ilgili olduğu için halk kendi düşüncesinde bu zâtlara bulunduğu gerçekliğin ötesinde daha çok olağanüstü özellikler yükleyerek kutsallaştırmaına neden olmaktadır. Keramet ise, tasavvufta belli mertebelere ulaşmış kişilerin gösterdikleri ileri sürülen olağanüstü halleri ifade eder.⁶³⁴ Keramet öncelikle harikulade bir olay olması, ihtiyaç anında yani gerektiği zaman meydana gelmesi ve veli olan kişinin velayetini ispatlayıcı tarzda olması gerekmektedir. Kerâmet, veli olan kişinin Allah'a karşı olan korkusunun artmasını sağladığı gibi alçakgönüllülüğünün artıp şükür duygusunun da pekişmesini sağlar. Bütün bu özellikleri dolayısıyla keramet, tasavvuf çevrelerince veliliğin alâmetlerinden sayılmıştır.⁶³⁵ Elazığ ve yöresinde yaptığımız tespitlerde kerâmetler daha çok veliler, tarikat şeyhleri ve özellikle icazetnâme almış âlimler hakkında anlatılır. Bunlar bir ölçüde onların şeyhlik, velilik ve âlimliğinin kanıtıdır. Bununla birlikte dağ, taş, tepe vb. fenomenlerin de kerâmet göstermesi veya olağanüstü olaylarla anlatılmaları onların kutsallık kazanmasına olanak sağlamaktadır.

Elazığ ve yöresinde yer alan ziyaretlerle ilgili anlatılan menkıbe ve kerâmetleri ana temalarını esas alıp örneklerle özet olarak açıklayacağım:

- 1- Bazı ziyaretlerin yerlerinin tespiti görünen rüya kerâmeti sonucunda gerçekleşmektedir. Daha önce yerleri belli olmayan bu ziyaretgâhlar, bu görünen rüya sonucunda yerini tarif etmesiyle ortaya çıkar: Şehande Hanım isminde gördüğü rüya sonucunda Mansur Baba'nın kabrinin tespit edilmesi buna örnektir. Yine Üryan Baba'nın rüya aleminde Hacı Ali isminde bir kişiye görülmesi sonucunda mezarının yerinin tespit edilmesi bir başka örnektir.

⁶³³ Ahmet Yaşar Ocak; Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara 1992, s. 33

⁶³⁴Şinasi Gündüz; Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara 1998, s.217

⁶³⁵ Ahmet Yaşar Ocak; Kültür Tarihi..., s.28, 3

- 2- Çok kısa sürede uzun mesafeler katetme: Yörede tespit ettiğimiz yatırlardan bazıları ilgili kişinin hayattayken o zamanın şartlarında aylarca bir yolculuk sürecektir çok uzun mesafeleri kısa sürede gidip gelmesine bağlı olarak olağanüstülük kazanmıştır. Zira onlar için uzaklığın ehemmiyeti yoktur. Gözünden rahatsız olup İstanbul'da hastanede yatan Müftü Kemal Efendi'ye İmam Efendi'nin kahve götürmesi buna örnektir. Beyzade Efendi'nin hac parasını fakirlere dağıtıp arkadaşlarıyla hac yolculuğuna çıkamayıp daha sonra onlardan daha önce hacca varması buna bir başka örnektir.
- 3- Hayvanlarla konuşma ve onlara hükmetme: Yatırların bazıları hem çobanlık yapmış hemde hayvanlara hükmetmiştir. Konuyla ilgili efsane Baskil ilçesi Tabanbükü köyünde yatırı bulunan Şeyh Ahmet Dede ile Alâeddin Keykubat arasında geçen hadisede Şeyh Ahmet Dede'nin geyikleri istediği gibi yönlendirmesi buna örnektir.
- 4- Yatırlara saygısızlık yapanların cezalandırılması: Yörede bulunan yatırlara yapılan saygısızlık sonucunda birçok kişinin çarpıldığı menkıbeleri anlatılır. Harput yöresinde Fatih Ahmet Baba türbesi yakınında demlenen Harput'un ilk kaymakamı Şevki Bey bu hareketi sonucunda çarpılmıştır. Fakat daha sonra tövbe edip burada kurban kesip tasadduk etmesi ve türbeye yaptığı çeşitli hizmetler sonucunda şifa bulmuştur. Yine Muhammet Kattal türbesinin kuzeyinde yer alan dağın zirvesinde Muhammed Kattal'ın silah arkadaşları olduğu söylenen Muhammed Baki ve eteğinde ise Muhammed isimli zatların mezarlarının bulunduğu ziyaret mevkiinde bir gencin bulduğu kemikle arkadaşlarını ikâzına rağmen oynar. Meydana gelen bomba sesi gibi uğultu sonucunda ağzı eğilir ve dili tutulur. Bu genç kemiği hemen yere bırakır ve yanındaki arkadaşları tarafından hemen köye götürülüp soğuk duş aldırılır. Bunun sonucunda genç kendine gelir ve ağzı düzelir.
- 5- Öleceği zamanı bilme: Bazı yatırla ilgili kişiler sağlığında öleceği zamanı bilip bu yönde hazırlıklar yapmıştır.
- 6- Yerden su fişkırmak: Bazı yatırların gösterdikleri kerâmetler sonucunda ellerindeki asâyı yere vurmaları neticesinde yerden su fişkırrır. Şeyh Mustafa Sisi'nin çocuklarına yaptığı imtihân neticesinde Şeyh Muhammed Hadi'nin babasının **asasını** yere vurması sonucu yerden su fişkırmıştır. Benzer durum Pir-i Davut içinde anlatılır.

- 7- Cesede iğne batırınca kan akması: Yörede cesedinin çürümmediği söylenen Arap Baba yatırı için bu tür menkıbeler anlatılır.
- 8- Köyünü veya neslini afetlerden ve her türlü zararlardan koruma: Bazı yatırlardaki ilgili kişinin sağlığında yaptığı dua sonucunda bu zâtın neslinin malları her türlü afet ve hırsızlık gibi olaylardan korunmuştur. Baskil ilçesinde Akuşağı köyü Sıgıdın mezrasında yatırı bulunan Şeyh Sait Efendi'nin nesline ve neslinin malına yaptığı dua münasebetiyle sürülerine kurtların zarar vermediğini, bağ ve bahçelerine de hırsızlık amacıyla girilemediğini söylenir.
- 9- Bazı yatırların sağlığında yaptıkları duaların anında kabul olması ve hastaları iyileştirme: Yöredeki yatırların birçoğu hayattayken gösterdikleri kerâmetlerle birçok kişinin şifa bulmalarını sağlamıştır. Şeyh Mustafa Sisi'nin hayattayken yörede dişi ağrıyan kişinin dişlerine parmağını sürüp dua etmesi sonucu bu kişi şifa bulur. Yine Beyzade Efendi, Munzur Baba vb. bir çok yatırlar içinde böyle menkıbeler anlatılır.
- 10- Türbede belli zamanlarda ışık yanması: Bazı yatırlarda özellikle akşam ve geceleri kendiliğinden ışık yanar veya yanan ışık belli mevkilere doğru gidip tekrar dönüp kaybolmaktadır. Evliya dedenin türbesinden bir top ışığın Fatih Ahmet Baba türbesine gidip tekrar gelmesi menkıbesi bu türdendir. Benzer hadiseler Sivrice'deki Ziyaret Kümbetindeki ve Beşikli Baba türbeleri içinde anlatılır.
- 11- İnsanoğlunun vücut yapısının dayanamayacağı davranışları yapma: Pir Cemal Abdal'ın gösterdiği keramet sonucunda insanın kaldırmaya gücünün yetemeyeceği ağacı rahat bir şekilde taşıyabilmesi buna örnektir.
- 12- Ateşe ve aşırı sığağa dayanma: Urfa Sultanın Seyit Mençek'tan kerâmet göstermesini isteyip onu ateşe atması sonucunda bu veli zâtın yanmaması. Ayrıca Munzur Baba'nın askerlere keramet gösterip ikna etmek için elini kaynayan kavurma kazanına sokup kavurma çıkarması bu türe örnektirler.
- 13- İçilen zehirle zehirlenmeme: Bazı yatırlar sağlıklarında içtikleri zehire rağmen zehirlenmemişlerdir. Sultan Murat'ın Bağdat seferi sonucunda şeyhlerden ve dedelerden imtihan için hazırlattığı bardak dolusu ağuyu (zehir) içmelerini ister. Bunun sonucunda Seyit Mençek bardak dolusu ağuyu içtiği halde zehirlenmez.
- 14- Türbenin define vb. amaçlarla açılmasına izin verilmemesi: Bazı yatırlar yöredeki bazı kişiler tarafından açılmak istenmiştir. Ancak yatır kerâmet göstererek bu kişilerin planlarını gerçekleştirmelerine izin vermemiştir. Ayrıca yıkıma gelenlerin

ya yatır tarafından çarpıldığı ya da meydana gelen kerametler sonucunda bu kişilerin fiillerinden vazgeçmelerine neden olmuştur. Bu tür türbelere Baskil ilçesi Şeyhan köyünde yer alan Musa Hervi türbesi, Karakoçan ilçesi Yeşilbelen köyünde yer alan Garip Baba yatırını buna örnek olarak gösterebiliriz.

- 15- Düşmana karşı savaşan yatırlar: Düşmanla savaşırken bazı yatırlar çeşitli şekillerde askerlere görünerek bizzat savaşmış ve savaşın kazanılmasında etkin rol oynamıştır. Kaban ilçesi Akgömlek köyünde yer alan Sinemilli ziyareti ile ilgili anlatılan menkıbe buna örnektir.
- 16- Mala mülke bereket vererek çoğaltma: Bazı yatırlar sağlığında çok az bir yiyecek bir orduyu ve hayvanlarını doyurma kerâmeti göstermişlerdir. Konuyla ilgili efsane Baskil ilçesi Tabanbükü köyünde yatır bulunan Şeyh Ahmet Dede ile Alaeddin Keykubat arasında geçen olayı anlatan efsane buna örnektir.
- 17- Yatırdan ses duyulması: Yatırlarla ilgili anlatılan bir diğer önemli menkıbe ise yatırlardan sesin gelmesidir. Buna örnek olarak Şeyh Mustafa Sisi'nin Mevlana Halid Bağdati'nin kabrini ziyaret ederken mezardan “Ene ceddüke ve ente veledi” diye hatiften bir ses gelmiştir. Konuyla ilgili değişik bir menkıbe ise ilgili bölümde de anlattığımız Keban ilçesi Akgömlek köyünde bulunan Sinemilli ziyaretinde de geçmektedir.
- 18- Yatırın uzakta olmasına rağmen zor durumda olanlara yardım etmesi: Bazı yatırlarda yatan zâtlar kendi müridlerine veya halifelerine arada uzak mesafe olmasına rağmen kerâmet gösterip yardım etmektedirler. Ayrıca kendileri zor durumda kaldıklarında benzer şekilde şeyhlerinden yardım alırlar. Şeyh Ali Sebti görevli olarak Bağdat'a giderken yol üzerinde oturan ve geçişi engelleyen bir aslana rastlar. Aslanın yolu kesmesine ve korkutucu bir halde yol üstünde oturmasına önem vermeyerek yoluna devam eder. Bu korkutucu ve tehlikeli olan hayvana yaklaştığında “Meded ya Hazret” diyerek Mevlana Halid'den yardım diler. Tam o esnada bir el aslanın ağzına çarpar ve bunun üzerine aslan yoldan kalkarak oradan hızla uzaklaşır.
- 19- Sudan balık çıkarma: Bazı yatırlar sağlığında gösterdikleri keramet sonucunda ellerini suya batırarak balık çıkarırlar. Hacı Cuma Efendi, Haydar Baba ve onun arkadaşıyla Mirmehmet köyüne giderler. Yolculuk sırasında Haydar Baba'nın arkadaşı Hacı Cuma Efendi'nin keramet göstermesi için ısrar eder. Bunun üzerine

Hacı Cuma Efendi elini bir anda suyun üzerindeki birikintiye batırarak sudan canlı bir balık çıkarır ve tekrar elini suya batırarak onu bırakır.

- 20- Bazı yatırların sağlıklarında kişinin kalbinde düşündüğünü bilmesi: Yatırların bir kısmı sağlığında karşısındakinin ne düşündüğünü bilir. Bazen onu karşısındakine söyleyerek kendisi hakkında tatmin olmasını sağlar. Mahmut Samini'nin İmam Efendi'nin sigara içmesini içinden yargılamasını İmam Efendi'nin kendine açktan ifade edip açıklaması buna örnek teşkil eder.
- 21- Taş kesilme: Elazığ Şahaplı Köyü'ndeki ziyaret edilen Yeşiltaş ziyareti ile ilgili anlatılan çocuğu olmayan kadının yaptığı beddua sonucunda taş kesilmesi buna örnektir. Yine Kaplıkaya Köyü'ndeki ziyarete konu olan Bacı-Kardeş'in taş kesilmesi ile ilgili anlatılan efsane buna örnektir.
- 22- Nasıl Öleceğini Bilme: Hacı Cuma Efendi'nin çevresindekilere söylediği gibi damdan düşerek ölmesi buna örnektir.
- 23- Suyun Üzerinde Gezebilme: Pir Cemal Abdal'ın hırkasını çıkarıp suyun üstüne bırakıp yanındakiyle beraber karşı tarafa geçebilmesi buna örnektir.
- 24- Mala ve mülke bereket vererek çoğaltma: Şeyh Ahmet Dede'nin bir çuval saman ve bir çanak arpayla Alâeddin Keykubat'ın ordusunun hayvanlarını doyurması buna örnektir.

3.3. Amaçlar Ve Yasaklar

Ziyaretlerin ihtiva ettiği inanç motifleri insanların dünyasında “halk dindarlığı” ve “halk islami” şeklinde ifade edilip içeriği ve çerçevesi yazılı kaynaklardan daha çok sözlü rivayetlere dayanan, yaşam biçimi ve dini kültüre uyarlı olarak belirlenen dindarlığın zengin tezahür biçimlerini yansıtır.⁶³⁶ Halk dini, içersinde kelim, fıkıh, hadis konularının girdiği resmi dinin dışında kalan insanların din adına inandığı, düşündüğü ve kabul ettiği inançlar bütünüdür.⁶³⁷ Dolayısıyla ziyaret fenomeni etrafında gösterilen uygulamalar resmi dinin öğretilerine uysa da uymasa da Dinler Tarihi araştırma yöntemleri çerçevesinde dini olarak kabul edilmektedir.

⁶³⁶ Y. Mustafa Keskin; “Gelenek ve Modernlik İlişkisi...”, s.96

⁶³⁷ Mustafa Ünal; “Halk Dini Verilerinin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi”, Fırat Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, Elazığ 2000, s.237

Ziyaret mekânları kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvetin bulunduğu yerlerdir. Bu yönüyle onlar bolluk, bereket ve kerâmetin merkezidirler. Dolayısıyla insanları bu mekânlara çeken şey kutsalın merkezi olan bu yerlerle belli usül ve ritüellerle temasa geçilerek buraların kişi fayda vereceği düşüncesidir. Velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerâmetler öldükten sonra mezarlarına veya kendilerinde arta kalan eşyada devam eder. Hatta bu kerametler çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, kayalara, tepelere sirayet edebilmektedir. Bunun sonucunda bir kısım taş, kaya, tepe, ağaç ve su kaynakları kutsalın ve bereketin kaynağına dönüşmektedir.⁶³⁸

Kutsala ulaşma ve onu yaşama çabası sonucunda ortaya çıkan ziyaret fenomeninin ilk bulanık şekillerini, ilk insanların dini inanç ve yaşayışlarında görmek mümkündür. Emile Durkheim (1858-1917) ve Sigmund Freud'un (1856-1939) savunucuları arasında bulunduğu "Totemizm inancı"⁶³⁹ ve bu inanç etrafında gösterilen belli usül, davranış ve ritüeller bunu doğrulamaktadır. Totemizm (Ongunculuk), klan adı verilen insanlar grubunun bazı kutsal yaratıklara ya da kimi kutsal nesnelere bağlayan dindir.⁶⁴⁰ Bu görüşe göre ilk insanlar kendilerini herhangi bir hayvan veya cisimle akraba saymış ve onlarla aynı kökten geldiklerine inanmışlardır. Totem olan nesne çoğu kez büyük ata olarak kabul edilmiş, ona saygı gösterilmiş ve zamanla onun için merasimler yapılmaya ve hatta tapılmaya başlanmıştır. Totemizm, mana, tabu ve totem şeklinde üç ana prensibe sahip olan bir inanç sistemidir.⁶⁴¹ Mana ise şahsiyeti olmayan doğaüstü bir güç ve gizli bir kuvveti temsil eder.⁶⁴² Mana ile dolu olan her şey kıymetlidir. Dolayısıyla insan, başka şeylerde bulunan manayı benimsemek veya ona iştirak etmek için bazı teberrularda bulunur. Bundaki amaç manaya sahip olan şeylerin kuvvetleri daha çok artırıp bereket vermelerini sağlamak içindir. Bu prensibe "*do ut des*" prensibi denilir ki "ben vereyim sen de ver" demektir. Dolayısıyla çeşitli dinlerde ve hatta ziyaret fenomeni etrafında çeşitli amaç ve maksatlar etrafında sergilenen kurban olayı ve dağıtılan lokmaların altında da bu temel düşünce yatar. Araştırma alnımızda da insanların her türlü istek, amaç ve maksat doğrultusunda ziyaret ettiği ziyaret yerleri de "mana" gibi bir kuvvet ve kudrete sahip olduklarından insanlar tarafından rağbet

⁶³⁸ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.85

⁶³⁹ Ş. Kuzgun; Dinler Tarihi Dersleri, Kayseri 1993, s.37

⁶⁴⁰ Felicien Challaye; Dinler Tarihi (çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul 2002, s.11

⁶⁴¹ Ş. Kuzgun; Dinler Tarihi Dersleri., s.37-38

⁶⁴² Sergei Aleksandrovich Tokarev; Dünya Halklarının Dinler Tarihi (çev. Rauf Aksungur), İstanbul 2006, s.95

görmektedirler. İnsanlar bu tür ziyaret yerlerini her türlü istek, amaç ve maksat doğrultusunda ziyaret etmektedirler. Ayrıca mananın sahip olduğu doğüstü güç ve gizli kuvvet başka nesnelere de geçebilir. Bu da daha önce belirttiğimiz gibi onun sirayet edici bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Mesela, Malenazyalıları'da güçlü manası olan taşın sahibi onu kendi hemşerilerine bu taşın yanında diğer taşları tutmaları ve onların da mana edinmelerini sağlamak için vermektedir. Dolayısıyla mananın sahip olduğu gücün akışkan bir fiziki özelliğe sahip olduğunu gösterir.⁶⁴³ Kutsal kabul edilen bu yerlere gösterilen saygının temeli, orayı işgal eden ve toplum için değer taşıyan sahibe saygılı olmayı da ifade eder. onunla ilgili şeyler artık insanlar için tabulaşır.⁶⁴⁴

Mananın sahip olduğu bu güç, özellikle araştırma alanımızdaki bazı ziyaret mekânlarının çevresindeki taş, ağaç, su kaynakları vb. fenomenlerin kutsal kabul edilip ziyaret edilmesi arasında da bir paralellik görülür. Çünkü bu fenomenler de çoğunlukla bu kutsiyetlerini yakınında buldukları ziyaretten veya yatırda almaktadırlar. Elazığ ve yöresinde de ziyaret yerlerinin birçoğuna kendilerinde mevcut olduğuna inanılan bu olağanüstü ve kutsal güçten dolayı çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda başvurulmaktadır. Yöredeki bir kısım ziyaretlere sadece belli amaç ve maksat doğrultusunda gidilmektedir. Bu tür ziyaret yerlerinden hastalıklarla ilgili olanlara şu örnekler verilebilir: Baskil İlçesindeki Şeyh Aziz Efendi ziyaretine sarılık hastaları ve çocuğu olmayanlar rağbet etmektedir. Altınuşağı köyünde Kara Mağara mevkiinde delik taşına ise sadece çocuğu olmayan kadınlar ve kısır hayvanların yavrulamaları için gidilmektedir. Tabanbükü köyünde Katarlı Baba ziyaretine çocuğu olmayan kadınlar rağbet etmektedir. Elazığ merkez Sugözü'ne bağlı Yedigöz mezarında yer alan Uçuk Pınarı'na ise göz hastalığı olanlar rağbet etmektedir. Elazığ merkez Mürüdü köyü sınırları içinde yer alan Sarılık Suyu'na ise sarılık hastaları gitmektedir. Harput yöresinde Erbildi köyünde yer alan Ziyaret Taşını ise çocuğu olmayan kadınlar ziyaret etmektedir. Beşoluk köyünde Narnat Mekii adı verilen yerde bulunan acı suyu ise yörede Hoşirik adı verilen bir cilt hastaları tarafından gidilmektedir. Beydalı köyünde yer alan Tavşan Tepe çocuğu toprak yiyen kişiler tarafından, Sıtma Çeşmesi ise sıtma hastaları tarafından ziyaret edilmektedir. Alayaprak köyü Çebiş (Keçi) gölü mevkiinde yer alan Tumbullunun Gölüne ise dili tutulan çocuklar götürülmektedir. Kurtdere köyü

⁶⁴³ S. Aleksandrovich Tokarev; Dünya Halklarının..., s.95

⁶⁴⁴ Şenay Gider; Halk Dindarlığının Bir Göstergesi Olarak Adak ve Ziyaret Fenomeni "İstanbul Örneği" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2008, s.200

Hıdırlar mezrasında yer alan Hoşirik suyuna ise yine aynı adla anılan ve genellikle çocuklarda görülen cilt hastaları rağbet etmektedir. Yine Elazığ merkez Oymaağaç köyünde bulunan sıtma pınarına sıtma hastaları götürülmektedir. Bununla birlikte birçok ziyaret yerleri ise çeşitli amaçlar doğrultusunda ziyaret konu olmaktadır. Bu amaç ve maksatları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Hastalıklardan şifa bulmak: bu hastalıkları şu maddeler halinde sıralayabiliriz:
 - a- Sıtma hastalığının iyileşmesi için ziyaret edilen yerler.
 - b- Felçli hastaların iyileşmesi için ziyaret edilen yerler.
 - c- Cilt hastalıklarının tedavisi için ziyaret edilen yerler.
 - d- Dili tutulan çocukların şifa bulması için ziyaret edilen yerler.
 - e- Gelişme sorunu olan çocukların şifa bulması için ziyaret edilen yerler.
 - f- Psikolojik rahatsızlığı olan hastaların ziyaret ettiği yerler.
 - g- Vücudunun çeşitli yerlerinde ağrısı bulunan hastaların ziyaret ettiği yerler.
 - ğ-Göz rahatsızlığı olan hastaların ziyaret ettiği yerler.
 - h- Sarılık hastalarının ziyaret ettiği yerler .
- 2- Çocuk sahibi olamayan ve çocuğu yaşamayanların çocuk sahibi olmak ve çocuklarının yaşaması için ziyaret edilen yerler.
- 3- Erkek çocuğu sahip olmak için ziyaret edilen yerler.
- 4- Kısır olan hayvanların yavrulamaları için ziyaret edilen yerler.
- 5- Yağmur duası yapmak için ziyaret edilen yerler.
- 6- Çeşitli amaç, niyet ve maksatlarla ziyaret edilen yerler.
- 7- Kısmeti kapalı olan gençlerin kısmetinin açılması için ziyaret edilen yerler.
- 8- Sınavlarda başarılı olmak için ziyaret edilen yerler.
- 9- Trafik kazaları ve benzeri felaketlerden emin olmak için ziyaret edilen yerler.
- 10- Ev, araba vb. mal ve mülk edinen kişilerin bunları her türlü kaza ve beladan emin bir şekilde kullanmak için ziyaret ettiği yerler.

- 11- İçki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak için ziyaret edilen yerler.
- 12- Yaramaz çocukların uslanması için ziyaret edilen yerler.
- 13- Askerlik vb. nedenlerle dışarıya giden yakınlarının sağ salim dönmesi için ziyaret edilen yerler.
- 14- İşsizlerin iş bulması için ziyaret edilen yerler.
- 15- Dilek tutmak ve adak adamak için gidilen ziyaret yerleri.
- 16- Maddi servete sahip olmak için gidilen ziyaret yerleri.
- 17- Hayvanların hastalıklarının iyileşmesi için gidilen ziyaret yerleri.
- 18- Ailevi geçimsizliklerin sona ermesi için gidilen ziyaret yerleri.
- 19- Sınavlarda başarılı olmak için gidilen ziyaret yerleri.
- 20- İşsizlerin iş sahibi olmak için gittikleri ziyaret yerleri.

Bunun yanında bu ziyaret yerlerine belirtilen bu amaç ve maksatlar dışında buraya duyulan saygı ve tazim sonucunda ziyaret amaçlı da gidilmektedir.

Yukarıda açıkladığımız gibi Elazığ ve yöresinde ziyaret yerlerine özellikle çeşitli hastalıklardan muzdarip olan kişilerin şifa amaçlı olarak gittikleri görülmektedir. Bunun yanında çeşitli amaç, niyet ve maksatlar doğrultusunda bu ziyaret yerleri rağbet görmektedir.

Ziyaret yerleri çeşitli amaçlar doğrultusunda insanları cezbetmesi yanında bazı durumlarda da insanları kendinden sakındırmakta ve bu mekânlarda davranışlarına sınırlamalar ve yasaklar koymaktadır. Çünkü bu ziyaret yerleri her halükârda kratophanilerdir, yani kutsal gücün tezahürüdürler.⁶⁴⁵ Zira dinselğin ağır bastığı toplumlarda birey dini ve örfî kurallara uymak zorundadır. Aksi durumda kişi, içinde yaşadığı toplum, topluluk , grup ya da cemaat tarafından baskı altında tutulur. Mesela dinin yasakladığı yiyecekleri yemek, girilmesi yasak yerlere girmek, dokunulması belirli kurallara bağlanmış yerlere gelişigüzel dokunmak gib davranışlar günah işleme ve kurallara karşı geleme sayılır. Bununla beraber din, ve toplumun yapılmasını istediği şeyler ise sevap işleme ve toplumsal kurallara saygı olarak kabul edilir. Yani her iki

⁶⁴⁵ M. Eliade;Dinler Tarihine Giriş, s. 39

durumda da belli bir toplumsal çevrede yaşayan kişinin olumlu doğrultu da hareket etmesini sağlamak amaçlanmakta, olumsuz ve aykırı davranışlarını önlemek amacıyla da dinsel ve mistik yaptırımını öngörmektedir.⁶⁴⁶ İlk insanların dini inanç ve yaşayışlarında olduğu gibi herhangi bir nesne, eylem veya kişi doğal olarak bir tabiat gücüne yani mana adı verilen güç ve kuvvete az veya çok sahipse tabudur ya da tabu olur.⁶⁴⁷ Tabu insanın temiz olmayan veya kutsal sayılan nesneye, çerçeveye, zamana, dinsel bir hazırlık yapmadan tehlikesizce yaklaşmama durumudur. Eğer bir insan tabu sayılan bir insana, bir nesneye veya bir hayvana dokunursa o kimse tabu olur. Onun gizli ve tehlikeli güçle dolu olduğuna inanılır. O, kendisinde mevcut olan bu tehlikeli durumla hem kendisine hem de bir felaket ve musibet getirebilir. Kişinin bu durumdan kurtulabilmesi gerekli olan dinsel temizlik işlemlerini yerine getirmesi gerekir. Bu temizlik işlemlerini yerine getiren kimse tabu kelimesinin zıttı olan “Noa” olur. Aslında tabunun çiğnenmesi veya onunla kurulan temas sonucunda meydana gelen uğursuzluk ve felaket tabunun cezalandırılması değildir. Çünkü tabunun bozulmasında ceza yoktur. Ortaya çıkan durum menfi gücün otomatik neticesidir yani bir nevi çarpılmadır.⁶⁴⁸ Kısacası tabu bir nevi olumsuz kutsallıktır. Araştırma alanımızdaki türbe, mezar, taş, ağaç, su kaynakları vb. mekânlarda aynı şekilde ziyarete konu olmalarını sağlayan kusallıkla, olumsuz kutsallık diyebileceğimiz tabu arasında her zaman için bir ilişki mevcuttur. Bunlar ziyaret mekânlarının ayrılmaz bir parçası ve değişmez kuralları arasında yer alır. Ziyaret yerleri kutsalın tezahür ettiği mekânlar olması nedeniyle getirilen sınırlamalar ve yasaklar büyük ölçüde dini karakterlidir. Kısacası ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve ritüellerin ilk şekillerini “totemizm” adı verdikleri inanç ve uygulamalarında da görmekteyiz. Söz konusu kurallara uymayan kişiler çeşitli musibet ve felaketlerle karşılaşmaktadırlar. Mesela, Harput’ta Fatih Ahmet Baba türbesine saygısızlık yapan kişilerin felç olması, Keban Akgömlek köyünde Sinemilli ziyaretinde yer alan odunları götüren kız felç olmuştur. Maden Kartalkaya köyünde yer alan Muhammed Kattal’ın türbesinin karşısında dağda yer alan Muhammed Baki ve Muhammed’in yatırırlarının bulunduğu alanda muhtemelen şehitlere ait olan kemiklerle oynayan gencin meydana gelen şiddetli bir patlama neticesinde dilinin tutulmuş ve ağzı eğilmiştir. Yine Baskil ilçesi Şeyhan köyünde yer alan Musa

⁶⁴⁶ Sedat Veyis Örnek; Türk Halkbilimi, Ankara 2000, s. 122

⁶⁴⁷ M. Eliade;Dinler Tarihine Giriş,s. 39 vd.

⁶⁴⁸ Ekrem Sarıkcıoğlu;Din Fenomenolojisi, Isparta 2002, s.9-11

Hervi türbesini soyan gencin felç olması ve kısa bir süre sonra vefat etmesi buna bir diğer örnektir.

Bu ziyaret mekânlarına hangi tür davranışların yasak ve saygısızlık olduğunu şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Yatırların aleyhinde konuşmak.
- 2- Yatırların yakınında zina yapmak.
- 3- Türbe veya yatıra gidip hazine amaçlı olarak kazı yapmak.
- 4- Ziyaret mahallinden yakmak için kurumuş odun veya dal kesip götürmek.
- 5- Ziyaret mahallinde içki içmek.
- 6- Yatırı herhangi bir nedenle kazımak.
- 7- Yatır ve türbe çevresinde müzik dinlemek.
- 8- Ziyaret mekânında uygunsuz kıyafetlerle bulunmak.
- 9- Hırsızlık amacıyla türbeye girmek.

3.4. Usul Adab ve Mensekler

Kutsalın bizzat tezahür ettiği ve kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvetin bulunduğu inanılan ziyaret mekânları iki yönlü karmaşık özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlar insanların çeşitli amaç ve maksatlar doğrultusunda kendisine başvurduğu hem cezbedici yönü ile hem de insan davranışlarına koyduğu bir takım sınırlamalar ve yasaklamalar sonucunda korkutucu ve ürkütücü yönü ile karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret mekânları her ne kadar kalıplaşmış sıkı kurallara sahip olmasa da yine halk tarafından oluşturulan usul, adab ve mensekler çerçevesinde ziyaret edilmektedir.

Ziyaret mekânları için değişmez ve kesin vakitler bulunmasa da belli ziyaretler için halk arasında bazı özel tarihler ziyaret edilmektedir. Bir kısım ziyaretler için Çarşamba günü, Cuma günü öğlenden önce veya Perşembeyi Cumaya bağlayan akşamlar gibi özel vakitler tercih edilmektedir. Yine bazı ziyaretlere amaç ve maksatların gerçekleşmesi için üç hafta ard arda aynı gün gidilmektedir. Bölgenin jeopolitik konumu ve iklim şartlarının ağır olması ayrıca bir kısım ziyaretlerin oldukça yüksek mevkilerde bulunması dolayısıyla ziyaret için daha çok sıcak mevsimler tercih edilmektedir. Yöredeki bazı ziyaret yerlerinde yağmur duası, bahar mevsiminin gelmesiyle bolluk ve

bereketin hâkim olacağı kanaati ve ürünlerin kaldırılmasıyla şükür amacıyla Mayıs ayı sonu, Haziran, Temmuz ve bazen de Ağustos ayında belirlenen bir tarihte toplu ziyaret yapıldığı ve toplu kurbanlar kesildiği gözlenmiştir. Bunun sonucunda yöre halkı arasında karşılıklı muhabbet, saygı ve bağlılığın oluşması da sağlanmıştır. Hacca gitme ve askere gitme, dini günler gibi bazı özel vakitler bu ziyaret yerlerin kurak mevsimlerde de ziyaret edilmesine vesile olmaktadır. Bunu dışında çeşitli maksat ve amaçlar doğrultusunda yılın her dönemlerinde de ziyaret edilmektedir.

Ziyaret esnasında yapılan uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Üç İhlâs ve bir Fatiha okumak (Ziyaretlerin genelinde yerine getirilen bir uygulamadır).
- 2- Kurban kemek.(Adak amacıyla oğlak, kuzu koyun, tavuk, büyük baş hayvan). (Fatih Ahmet Baba, Hasan Baba, Pir-i Davut, Sinemilli, Pir Hasan Zerraki, Pir Cemal Abdal, Munzur Dede....).
- 3- Ağaca, çalıya, türbe kapı ve pencerelerine, mezar taşlarına, mezarı çevreleyen demir veya tahta cağlara çaput veya be bağlamak (Pir-i Davut, Pir Cemal Abdal, Güzel Baba Makamı, Garip Baba, Selvi Baba....).
- 4- Delikli taşlardan geçmek, rahatsız olan kişilerin giysilerini veya sancısı olan hayvanların yuların geçirmek (Delik Taş, Delik Kaya...).
- 5- Kutsal sudan içmek (Şifalı Su, Sıtma Pınarı, Ziyaret Gölü, Hoşirik Suyu, Uçuk Pınarı, Şifalı Su...).
- 6- Kutsal taşları ve kayaları ziyaret etmek (Ziyaret Taşı, Taşkese Ziyaret Kayalığı...).
- 7- Dua Etmek (Beyzade Efendi, Şeyh Mustafa Sisi, İmam Efendi, Murat Baba, Beşikli Baba, Sevkâr Baba...).
- 8- Toplu halde yağmur duası yapmak (Ağ Baba Makamı, Sultan Sinemil Evlatları, Ziyaret Ağacı.....).
- 9- Dilek taşlarına, kayaya veya türbe duvarına taş yapıştırmak. Eğer taş yapışırsa dileğinin kabul olacağına inanmak (Fatih Ahmet Baba Türbe Duvarı, Koca Seyyid Türbesi bahçesindeki Koç Baba).
- 10- Vücutun ağrıyan bölgesine şifa taşları sürmek (Şeyh Ahmet Dede, Hızır Baba Nişangâhı, Musa Hervi....).

- 11- Mum yakmak (Pir Cemal Abdal, Güzel Baba, Abdulcebbar Efendi, Garip Baba, Koca Seyyid, Pir-i Davut....).
- 12- Türbeye şeker, meyve vb. türden kuru gıda ve yiyecek (lokma) bırakmak (Şeyh Ahmet Dede, Hasan Mekki, Pir-i Davut...).
- 13- Kutsal su ile yıkanmak (Ziyaret Gölü, Sıtma Pınarı, Ziyaret Suyu ve Sarılık Ocağı, Tan Pınarı...).
- 14- Ziyarete yumurta ve para bırakmak (Ziyaret Tepesi, Ziyaret Gölü, Ziyaret Ağacı, Delik Taş...).
- 15- Dilek dilemek (Abdulcabbar Efendi, Beyzade Ali Rıza Efendi, Pir-i Davut, Koca Seyyid, Fatih Ahmet Baba...).
- 16- Türbenin örtüsünden parça almak (Abdulcebbar Efendi).
- 17- Yatırda 41 Yasin okutmak (Beyzade Efendi).
- 18- Kutsal topraktan yemek (Kara Arap, Şeyh Seyid, Abdulcebbar Efendi).
- 19- Kurban etiyle yemek yapmak (Hasan Baba, Fatih Ahmet Baba, Abdulvehhab Gazi, Pir-i Davut, Sait Tayyar...).
- 20- Kutsal suyun çamurunu bedeninin rahatsız olan kısmına sürmek (Ziyaret Suyu Hoşirik Suyu).
- 21- Rahatsız olan hayvanın yularını ağaca sürmek (Ziyaret Ağacı).
- 22- Kur'an okumak (Beyzade Efendi, Şeyh Ali Sebti, İmam Efendi...).
- 23- Salavat getirmek (Şeyh Yusuf).
- 24- Dilek direğine sırtını yaslayıp dilek dilemek (Abdulcebbar Efendi).
- 24- Hastayı yatırın başında uyutmak (Şeyh Yusuf, Hacı Hasan Baba...).
- 25- Kutsal ağacın meyvesini şifa niyetiyle yemek (Pir-i Davut Ziyaretindeki Ağaçlar...).
- 26- Doğan çocuğa yatırın adını vermek (Abdulvehhab Gazi, Fatih Ahmet Baba...).
- 27- Kutsal taşı öpmek (Taşkese Ceviz Pınarı Çeşme Ziyareti).
- 28- Sandukanın üzerindeki örtüyü yüzüne sürmek (Musa Hervi, Derviş Ali...).
- 29- Kısır hayvanların yularının delik taştan yedi defa geçirilmesi (Delik Taş).
- 30- Türbede yata zata dua etmek (Mahmur Samini Hazretler).
- 31- Oyuncak beşik yapıp türbe içine bırakmak (Evliya Dede).
- 32- Kutsal toprağı suya karıştırıp içmek ve çamurunu da vücudun rahatsız oln yerine sürmek (Abdulcebbar Efendi).

- 33- Ziyaretin üstündeki örtüsünden kesilmiş olan bez parçasını bereket getirmesi amacıyla cüzdanında taşımak (Abdulcebbar Efendi).
- 34- Türbeden eğilerek ve sırtüstü dışarı çıkmak (Abdulcebbar Efendi).
- 35- Türbeye girerken kutsal (niyaz taşı) taşı öpmek (Koca Seyyid).
- 36- Ziyarete tavuk kurban etmek (Ziyaret Ağacı).
- 37- Sancısı olan hayvanları kutsal ağacın etrafında dolandırmak (Ziyaret Ağacı).
- 38- Yatırda mevlit okutmak (Mirab Ziyareti, Muzdafir (Muzaffer) Baba).
- 39- Ziyaret mahalline elbise veya herhangi bir giyim eşyasından bir parça bırakmak (Kırklar Mezarlığı, Delik Taş).
- 40- Ziyarete lokma tatlısı dağıtmak (Öksüz Baba Tepesi).
- 41- Ziyarete daha ziyade belli vakit ve günlerde gitmek (Öküz Baba Tepesi, Dilek Ağacı).
- 42- Kibleye dönerek dua etmek (Dede Mezarı).
- 43- Ziyaret ağacının etrafında dönmek (Ziyaret Ağacı).
- 44- Ziyaret mahallinde kısa süreliğine uyumak (Şeyh Yusuf).
- 45- Ziyaret mahalline götürdüğü yiyeceklerin bir kısmını yatırın üzerine bırakmak (Teslim Abdal...).
- 46- Yatırın üzerine para, şeker vb. şeyler bırakmak (Şeyh Ahmet Dede, Derviş Ali...).
- 47- Ziyaretin etrafında dolanmak (Kul Mustafa, Şah İsmail'in Çadırı, Hasan Basri...).
- 48- Sandukanın üzerindeki örtüyü öpmek (Musa Hervi, Derviş Ali...).
- 49- Şifa bulmak amacıyla geceyi yatırda geçirmek (Sait Tayyar, Ömer Hüdayi Baba, Kasım Kadir...).

3.5. Ziyaretçiler

Ziyaret fenomeninin temelinde kutsala ulaşma çabası yatar. İnsanoğlu dindar bir varlıktır. Bundan dolayı o, kutsala ulaşmak, onu yaşamak ve onu özümsemek ister. Bu da bize göstermektedir ki insanoğlunun inanç ve düşünce yapısında kusallık bizzat özünde taşıdığına inanılan kutsal varlık ve kutsal mekân kavramları ile ilgili pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni son derece önemli bir yere sahiptir.

Ziyaret mekânları, kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvet bulunduğuna inanılan ve bu nedenle de kutsallık atfedilen, bunu da gösterdiği kerâmetlerle kanıtlayan ve sıkıntıların

giderilmesi, belli istek, amaç ve maksatlara ulaşmak gayesiyle belli usul ve adab ve mesnekler çerçevesinde insanlar tarafından rağbet edilen mekânlardır. İnsanlar tarafından velilerin sağlıklarında gösterdiklerine inanılan kerâmetler ölümlerinden sonrada devam edeceğine inanılmakta ve hatta ondan arta kalan eşyalara, yaşadığı yerdeki veya yatırımın çevresindeki ağaç, taş, su kaya vb. fenomenlere de yansımaktadır. Dolayısıyla insanların çaresiz ve ümitsizliğe düştüğü zamanlarda bu kutsal mekânlar insanlar için maddi ve manevi bir ümit kapısı olmakta ve bu yönüyle insanları kendine cezbetmektedir. Ayrıca bu ziyaret mekânları ile ilgili anlatılan kerâmetler, menkıbeler ve efsaneler bu mekânların haklılığını artırdığı gibi ziyaret fenomeninin toplum içinde daha da canlılık kazanmasını sağlamaktadır.

Ziyaret fenomeni, farklı toplumlarda değişik yapı ve şekillerde, değişik ritüel ve uygulamalarla kendini göstermektedir. Dolayısıyla ziyaret fenomeni dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusudur. Kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ve toplumsal olaylarıyla daima bir etkileşim içerisinde. Ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve mesnekler toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz eder. Bu yönüyle o, toplumsal bir olgudur. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini görmekteyiz. Bütün bunlar bize gösteriyor ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini hayatının önemli bir vechesidir.

Ziyaret fenomeni, bir toplum içerisinde ve belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet bulması nedeniyle toplumsal bir olgudur. Modernleşme sürecinin insan yaşamının her sahasına damgasını vurmasına paralel olarak ait olduğu sosyo-kültürel çevrede hüküm süren çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik ve faktörlerde meydana gelen etkilerine göre belirlenen, çeşitlenen, artan veya azalan bir seyyaliyet ve dinamizm çerçevesinde öge, motif ve fonksiyonlarında meydana gelen bir takım değişmelerle hayatiyet bulmaktadır. Bu değişimler üzerinde hiç şüphesiz modernleşmenin göstergeleri sayılan sanayileşme, eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, halkın kültür ve refah seviyesinin yükselmesi gibi olumlu gelişmelerin yanında özellikle daha çok hızlı modernleşme sürecine ayak uydurulamaması sonucunda doğabilecek sosyo bunalımlar

gibi olumsuzluklara bağlı olarak ortaya çıkan psiko-sosyal ihtiyaçlar ve daha pek çok fktrn etkilerinden söz edilebilir.⁶⁴⁹

Araştırma alanımız olan Elazığ ve yöresinde ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımları incelendiğinde onların bir kısmı bulunduğu çevreyle sınırlı kalıp mahalli bir karakter çizmekte, bir kısmı bölgesel ve diğer bir kısmı ise ulusal bir karakter çizmektedir. Zira köylerde yer alan yadır, taş, ağaç, su, tepe vb. ziyaret fenomenleri sadece bu köy halkınca ve bazen de evre kylerce kutsal olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir. İşte bu tip ziyaret yerleri mahalli karakterlidir. Elazığ'ın Harput yöresinde Beydalı köyünde yer alan Sıtma eşmesi, Beşoluk köyünde yer alan Ziyaret Ağacı bu türden ziyaretler örnektir. Bu tip ziyaret yerleri bazen bulunduğu köyün sınırlarını aşmakta ziyaretin bulunduğu bölgeye ve hattâ yurdun geneline hitap etmektedir. Dolayısıyla bu tip ziyaret yerleri ise bölgesel ve ulusal karakterli ziyaret yerleridir. Bu tip ziyaret yerlerine örnek olarak Harput ve yöresinde yer alan ziyaret mekânlarını gösterebiliriz. Belli bir alanda bulunan bu ziyaret yerleri gerek bölge halkınca gerekse yurdun birçok yerinden gelen ziyaretçiler tarafından rağbet görmektedir. şunu da belirtmeliyiz ki gerek köylerde, gerek kasabalarda ve gerekse şehirlerde yer alan ziyaret mekânlarına toplumun önemli bir kısmının rağbet etmediği, ilgi duymadığı ve hattâ bu mekânları reddettiği açık bir gerçektir. İnsanların bu mekânlara ilgi duyması veya duymaması toplumun sosyal ve ekonomik yapısı ve teknolojik ilerlemeler önemli rol oynamaktadır. Ayrıca kişinin psikolojik ve inanç yapısı da bunda etkili olmaktadır. Çünkü yakalandığı herhangi bir hastalık yüzünden muzdarip olan insanlar gelişen teknolojiye rağmen başvurduğu hiçbir tıbbi müdahaleden sonuç alamayınca son bir mit kapısı olarak bu mekânlara başvurmaktadır. Bunun yanında teknolojinin hızla ilerlemesi, sanayileşme, kitle iletişim hareketlerinin dünyanın her tarafına ilerlemesi, kültür ve hayat standartlarının yükselmesi vb. bir milletin uygarlık düzeyini olumlu yönde etkileyen gelişmeler ziyaret olgusunu sadece olumsuz yönde etkilememiştir. Çünkü bu gelişmelere paralel olarak yükselen hayat standartlarına insanların ayak uyduramaması, sanayide ve birçok alanda insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ile ortaya çıkan işsizlik sorunu insanları psikolojik yönde olumsuz etkilemektedir. Bunun neticesinde bu olumsuz hal ve durum insanları feyz ve bereket menbası olarak gördüğü bu mekânlara yönlendirmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçları sayesinde insanlar birbirlerinden daha

⁶⁴⁹ Y. Mustafa Keskin; "Gelenek ve Modernlik İlişkisi..." , s.99

kolay haberleşmekte, sıkıntı ve dertlerini paylaşmaktadır. Dolayısıyla mevcut olan ziyaret fenomeni çevresinde bulunan insanlar çeşitli sıkıntılar karşısında muzdarip olan insanlara bu mekânları daha kolay tavsiye etmekte ve önermektedir. Bunun sonucunda ise bazı ziyaret mekânları bir anda ulusal bir karaktere bürünebilmektedir. Elazığ ve yöresinde dine ve tarikatlere duyulan ilgi sonucunda araştırma alanımızda özellikle Harput ve Palu yörelerinde bulunan tarikat şeyhleri ve medrese âlimlerinin türbe ve yatırlarına günümüzde yoğun bir şekilde ilgi ve rağbetin olmasına neden olmaktadır. Ayrıca ulaşım vasıtalarının gelişmesi ve artması toplumlar arasında sosyal ilişkilerin artmasına ve sıklaşması bir ölçüde iç turizmin hareketlilik kazanmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda yöre halkı tarafından “Evliyalar Yurdu” olarak tanımlanan Harput’a çeşitli illerden ziyaret amaçlı insanlar tarafından seyahatler de düzenlenmektedir.

Ziyaeret yerlerinde eğitim ve kültür düzeyi hangi seviyede olursa olsun toplumun her kesiminden insanları görmek mümkündür. Bu mekânlar psikolojik, ekonomik, sosyo-kültürel ve daha birçok nedenden ve sorundan muzdarip olan insanlar için bir ümit kaynağı teşkil eder. Bununla beraber ziyaret olayı daha çok kadınlara mahsus bir fenomen olarak kendini gösterir. Hatta buna kadınların yaş, eğitim, kültür ve maddi seviyeleriyle ilişkilendirmek daha isabetli olacaktır. Özellikle yaş seviyesi göz önüne alındığında ise bu mekanlara daha çok yaşlı kadınların gittiği görülmektedir. Bütün bu nedenleri irdelediğimizde ziyaret fenomenini daha çok eğitim, kültür ve maddi seviyesi düşük olan toplumun alt tabakasına mensup insanlar daha ziyade kadınlar etrafında cereyan ettiğini görürüz. Bunun yanında eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan toplumun her tabakasından insanları da burada görmek mümkündür. Özellikle Harput yöresinde yer alan Beyzade Efendi türbesini Cuma günleri öğlenden önce çeşitli sınavlara giren öğrenciler tarafından ve kısmeti kapalı olan gençler tarafından ziyaret edilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Harput yöresinde oldukça rağbet gören Fatih Ahmet Baba türbesinin de psikolojik olarak rahatlamak isteyen öğrencilerin sınavdan önce ziyaret ettiği ve kısmeti kapalı olan gençlerin ve yaşlı, eğitimi ve kültür seviyesi ne olursa olsun çeşitli sorunlar karşısında muzdarip olan insanlar tarafından ziyaret edildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ziyaret fenomenine cinsiyet faktörüyle yaklaştığımızda Elazığ ve yöresinde bazı ziyaretlerin sadece erkekler bazılarının da sadece kadınlar tarafından ziyaret edildiği görülür. Özellikle yağmur duası amacıyla yörede bazı ziyaret yerlerine

gidildiğine ve kadın ziyaretçilerin ise bunun dışında tutulduğu görülmektedir. Tabii bu amaç dışında ziyaret edildiğinde kadın ziyaretçilerinde gittiği görülür. Yine yörede delik taş, ziyaret ağacı gibi bazı ziyaretler ise sadece kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir.

3.6. Ziyaretlerin Tipolojisi

Ülkemizde de ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar bize ışık tutmaktadır. Ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan çalışmalara, Hikmet Tanyu tarafından hazırlanan “Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri”; Şaban Kuzgun, Ünver Günay, Harun Güngör, Huzeyfe Sayım ve A. Vahap Taştan oluşan komisyon tarafından ele alınan “Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri” ve Mehmet Aydın, Galip Atasagun, Ahmet Aras, Nermin Öztürk, Sami Baybal tarafından ele alınan, “Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmalar örnek gösterilebilir. Ayrıca Sahra Şahin tarafından hazırlanan “Sinop ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Fenomenolojik, Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi, Şenay Gider tarafından hazırlanan “Halk Dindarlığının Bir Göstergesi Olarak Adak ve Ziyaret Fenomeni” adlı yüksek lisans tezi ziyaret fenomeni ile ilgili yapılan diğer bilimsel çalışmalara örnek teşkil ederler. Biz de kendimize Kayseri ve Malatya ile ilgili çalışmalardaki tipolojiyi kendimize örnek alarak araştırma alanımızdaki ziyaret yerlerinin tipolojisini yapmaya çalışacağız.

Elazığ ve yöresindeki ziyaret yerlerinin tipolojisi için bazı temel değerleri esas alıp bu çerçevede sınıflandırma yapmaya çalışacağız. Bunu yaparken öncelikli olarak ziyaretlerin tarihi kişilikleri, cazibe ve etki boyutları, toplumun ilgisi ve ziyaret adap ve erkanları vb. yönlerini göz önüne alacağız.

3.6.1. Tarihi Yönden Ziyaretlerin Tipolojisi

3.6.1.1. Tarihi Tipler

Tarihi kişilikleri hakkında bazı kaynaklarda az çok kesin tarihi bilgilere sahip olduğumuz ziyaret yerleridir. Bazen kaynaklarda bunlar hakkında anlatılan bilgiler yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla haklarında anlatılan efsaneler ve menkıbeler sayesinde hayatları hakkında bilgilere ulaştığımız ziyaretler bu gruba girmektedir.

Elazığ merkez Asri mezarlığında bulunan Muharrem Hilmi Efendi, Ulukent mezarlığında bulunan Seyyid Kasım, Harput'ta bulunan Beyzade Efendi, İmam Efendi, Musa Kazım Efendi ve Keban İlçesi Gökbelen Köyünde yer alan Pir Hasan Zerraki bu gruba örnek teşkil eder.

3.6.1.2. Anonim Tipler

Bu gruba dâhil olan ziyaret yerleri tarihi kişilikleri hakkında fazla bilgi bulunmayan yatırırlarla, kutsalın bizzat tezahür ettiği su, taş, kaya, ağaç, tepe gibi ziyaret fenomenleri girer. Bu gruba giren ziyaret yerleri ile ilgili olarak ta menkıbeler çoğu zaman belirleyici olmaktadır. Elazığ ve yöresinde bu tipler oldukça yaygın bir grup teşkil eder. Harput'ta Beşik Baba, Arap Baba, Tesbih Baba türbeleri; Karakoçan İlçesinde Garip Baba, Güzel Baba bu gruba örnek teşkil eder. Ayrıca Ziyaret Taşı, Dilek Ağacı, Şifalı Su vb. ziyaret fenomenleri de bu grubun örnekleridir.

3.6.1.3. Aktüel Tipler

Bu tip ziyaret yerlerinin oluşumu daha çok çağdaş fenomenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gruptaki ziyarete konu olan kişiler tasavvuf ve tarikat bağlantılarından dolayı yaşarken bile saygı görmekte ve haklarında menkıbeler rivayet edilmektedir. Araştırma alanımızdaki bu zatların bir kısmına vefatlarıyla beraber görkemli türbeler yapılmakta ve dergâhları da ziyaret mekânı olma özelliği devam etmektedir. Bu tiplere örnek olarak Harput'ta İmam Efendi, Beyzade Efendi, Tayyar Baba; Elazığ merkezde Muharrem Hilmi Efendi, Haydar Baba; Kovancılar ilçesinde Aziz Baba gösterilebilir.

3.6.2. Nüfuz Ve Cazibenin Boyutları Bakımından Ziyaret Tipleri

3.6.2.1. Mahalli Tipler

Sahip oldukları kutsal güç ve şöhret yalnızca ziyaret yerinin bulunduğu yerleşim yerinin hudutları ile sınırlandığı ziyaretler bu gruba dahildir. Özellikle isimsiz mezarlar ile ağaç, su dağ, taş, tepe vb. ziyarete konu olan fenomenler bu gruba girer. Elazığ merkez Güneyçayır köyünde Muzdafir Baba, Aydınçık köyünde Öküz Baba Tepesi, Saklaya köyünde Dilek Ağacı; Harput Kurtdere'de Hoşirik Suyu; Keban ilçesinde Sağdıçlar köyünde Köyaltı Ziyaret Mezarı bu gruba örnek teşkil eder.

3.6.2.2. Bölgesel Tipler

Etki alanları ve cazibeleri bulunduğu mahallin sınırlarını aşarak çevre yerleşim birimlerinde yaşayan insanlar tarafından da rağbet gören ziyaret yerleri bu gruba dâhildir. Keban İlçesinde yer alan Pir Hasan Zerraki, Harput'ta yer alan Ankuzu Baba; Palu İlçesinde yer alan Ali Septi Hazretleri, Mahmut Samini Hazretleri; Karakoçan İlçesinde yer alan Şeyh Mustafa Sisi ve Şeyh Muhammed Hadi bu gruba örnek teşkil eder.

3.6.2.3. Ulusal Tipler

Sahip oldukları cazibeleri bölge sınırlarını da aşarak ülke çapına erişmiş olan ziyaret yerleridir. İlimizde bu türden ziyaret yerleri cazibesini ve şöhretini tam manasıyla yurt çapına yaymış ve yurt çapında tanınmış ziyaretler değildir. Bunları daha çok ikinci derecede yurt çapında cazibe ve etki gücüne sahip oldukları söylenebilir. Tarikat bağlılığından dolayı Beyzade Efendi bu gruba örnek teşkil eder. Yine Arap Baba cesedin çürümeyip et deri kısmının iskelete yapışarak kurumasından dolayı ulusal çapta halkın ziyaretine konu olmaktadır. Fatih Ahmet Baba türbesini ise bir başka örnek olarak götürebiliriz.

3.6.3. Toplumsal Çevreleri Açısından Ziyaret Yerleri

3.6.3.1. Köylü Tipleri

Etki ve cazibe alanları buldukları köyle sınırlı olan ziyaret yerleridir. Bu tip ziyaret yerlerinin cazibeleri bazen birkaç köy ve kasabayı da etki alanı içerisine almaktadır. Bu tür ziyaret yerleri daha çok köy toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda oluşan ziyaret fenomenleridir. Bununla birlikte yağmur duası, hayvan hastalıkları ve insanların çeşitli rahatsızlıklarından dolayı ziyaret ettikleri köy türbeleri ve yatırları da bu gruba örnek teşkil eder. Özellikle Elazığ merkez köylerde yer alan Sıtma Pınarı, Hoşirik Suyu, Şifalı Sular ve Ziyaret Tepesi gibi ziyaretler bu gruba dâhildir. Yine Evliya Dede ve Sait Tayyar Türbesi bu gruba diğer örneklerdir.

3.6.3.2. Kasaba Tipleri

Bu tip ziyaret yerleri daha çok sufi karakterli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf ehli olan zâtların yaşam tarzları ve toplumun her kesimine eşit mesafede yaklaşımları ve kucaklamaları bu zâtların vefatlarından sonra kabirlerinin ziyaret olarak kabul görmesinde etkili olmuştur. Bu tür ziyaret yerleri özellikle toplu olarak yapılan yağmur duası ve merasimleriyle köylü tipi ziyaretlerin bu özelliğini devam ettirmektedirler. Bu tip ziyaret yerlerine Kovancılar ilçesinde yer alan Aziz Baba ile Tepecikli Şeyh Muhammed Baba bu gruba örnek teşkil eder.

3.6.3.3. Şehirli Tipler

Bu gruba giren ziyaret yerlerinin tasavvuf ve tarikat etkileri daha belirgin bir şekilde kendini gösterir. Araştırma alanımızda bu tip ziyaret yerleri özellikle Harput'ta kendini göstermektedir. Harput'ta Beyzade Efendi, İmam Efendi, Musa Kazım Efendi, Tayyar Baba; Elazığ merkezde Haydar Baba, Muharrem Hilmi Efendi; Palu İlçesinde Ali Sebti Hazretleri, Mahmut Samini; Elazığ merkez Kövenk Köyünde Ömer Hüdayi Baba bu tipe örnek teşkil ederler.

3.6.4. Amaçlar Ve Dilekler Bakımından Ziyaret Fenomeni Tipolojisi

3.6.4.1. Tek Bir Amaç İçin Ziyaret Edilen Tipler

Genellikle çeşitli hastalıkların herhangi birinin tedavisi için gidilen taş, su, tepe, ağaç dağ vb. ziyarete konu olan fenomenler bu gruba girer. Araştırma alanımızda ki Beydalı köyündeki Sıtma Pınarı ve Tavşan Tepe ziyaretleri, Erbildi Köyü'ndeki Ziyaret Taşı, Oymaağaç köyündeki Sıtma Pınarı bu gruba örnek teşkil eden ziyaret mekânlarıdır.

3.6.4.2. Genel Amaçlı Ziyaret Edilen Tipler

Bunlar her türlü amaç ve maksat doğrultusunda ziyaret edilen türbeler, yatırlar vb. ziyaret mekânlarıdır. Araştırma alanımızda bu tip ziyaret mekânları oldukça fazladır. Harput'da yer alan Beyzade Efendi, Nadir Baba, Murat Baba; Keban ilçesinde Pir-i Davut Türbesi, Sinemilli Ziyareti; Karakoçan ilçesinde Şeyh Mustafa Sisi ve Şeyh Muhammed Hadi bu gruba giren ziyeratgahlardır.

3.6.5. Kutsalın Varlıklarda Tezahür Biçimi İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi

3.6.5.1. Tabiat Varlıklarında Tezahür Eden Tipler

Kutsal tepe, dağ, su kaynakları, ağaç vb. ziyaret yerleri bu kategoriye dâhil olup araştırma alanımızda oldukça yaygındır. Beydalı Köyü'nde Sıtma Pınarı ve Tavşan Tepe, Örençay'da Şifalı Su bu gruba örnektir.

3.6.5.2. İnsanlar ve Onların Kalıntılarında Tezahür Eden Tipler

Bu tip ziyaretler, ziyarete konu olan şahıslara ait kalıntılarda tezahür eden ziyaretlerdir. Harput'taki Ankuzu Baba'nın türbesinin bulunduğu mekândaki ayak ve kan izleri bu tipe örnektir. Ayrıca türbelerin üzerinde bulunan örtülerde bu zâtlarla ilişkilendirilmekte ve kutsal kabul edilmekte, türbesinin örtüsünden gelen ziyaretçilere teberüken verilmesi örnek teşkil eder.

3.6.5.3. Ev, Mağara vb. Yapılarda Tezahür Eden Tipler

Ziyarete konu olan zâtların yaşadıkları evler ile bu zâtların yaşadığı çevredeki mağara vb. mekânlarda bu kişilerin vefatlarından sonra ziyarete konu olabilmektedir. Araştırma alanımızda bu tip ziyaret yerleri çok sınırlı derecede azdır. Baskil ilçesinde Şeyh Sait'in mezarından çok ziyaret edilen evi bu gruba örnek teşkil eder.

3.6.5.4. Tabiatüstü Kutsal Varlıklarla İrtibatlı Tipler

Bunlar özellikle Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen tabiatüstü ilahi aleme ait varlıklarla ilişkilendirilerek kutsiyet kazandırılan ziyaret mekanlarıdır. Özellikle Hızır (a.s.) izafe edilen makam türbeleri bu türe örnektir. Baskil ilçesindeki Hızır Baba Nişangâhı bu tipe örnek teşkil eder.

3.6.6. Kutsiyetin Menşeleri Bakımından Ziyaret Yerleri Tipolojisi

3.6.6.1. Tasavvuf ve Tarikat Menşeli Mürşid Veliler

Araştırma alanımızda tarikat ve tasavvuf menşeli ziyaret yerleri oldukça fazladır. Tasavvuf ve tarikat menşeli olan bu tipler irşâd hizmeti için bölgenin değişik yerlerine

yayılmakla birlikte büyük çoğunluğu Harput'a yerleşmiş ve burada yetişmiştir. Tasavvuf ve tarikat mensubu olanların yanında şeyh, veli, evliya ve tekke gibi isimlerle anılanlarda bu gruba dâhil ziyaretgâhlardır. Harput'ta Beyzade Efendi, İmam Efendi, Musa Kazım Efendi, Tayyar Baba; Elazığ merkezde Muharrem Hilmi Efendi, Haydar Baba, Demirci Mustafa Efendi; Kövenk Köyünde Ömer Hüdayi Baba; Palu İlçesinde Ali Sebti Hazretleri, Mahmut Samini Hazretleri bu gruba örnek tiplerdir.

3.6.6.2. Gaza ve Fetih Kahramanları

Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde görev almış kahramanlar bu gruba dâhil ziyaretgâhlardır. Bu kişiler gazi ve şehit gibi sıfatlarla anılmakta ve ziyaret edilmektedir. Bunların Horasan Erenleri adı altında bilinen Horasan ve Türkistan menşeli olanlarının yanı sıra bizzat Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış örnekleri de bulunmaktadır. Harput'ta Fatih Ahmet Baba, Ankuzu Baba, Arap Baba, Nadir Baba; Elazığ merkezde Sait Tayyar; Keban ilçesinde Pir Hasan Zerraki, Maden İlçesinde Muhammed Kattal; Palu İlçesinde Şeyh Alaattin, Şeyhmir türbeleri bu gruba örnektir.

3.6.6.3. Kur'an-ı Kerim Menşeli Olanlar

Bu tip ziyaret yerleri Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen Hızır (a.s.) gibi varlıklara nispet edilmek suretiyle kutsiyet kazanan yerlerdir. Baskil İlçesinde yer alan Hızır Baba Nişangâhı bu tipin en güzel örneğidir.

3.6.6.4. Hz. Ali ve Onun Neslinden Olanlar

Elazığ ve yöresinde Hz. Ali ve nesline nispet edilen ziyaretgâhlar bulunmaktadır. Bizzat Hz. Ali'ye nispet edilen ziyaret, atının ayak izinden oluşmakta ve sadece bir tane bulunmaktadır. Bunun yanı sıra soyu bizzat Hz. Ali'ye dayanan ve yine Hz. Peygamber'e soyu Hz. Ali vasıtasıyla oluşan ve "seyyid" olarak isimlendirilen ziyaretgâhlar bulunmaktadır. Keban ilçesinde yer alan Hz. Ali'nin atının ayak izi, Pir Hasan Zerraki; Elazığ merkez Sün köyünde Koca Seyyid türbeleri bu tipe örnektir.

3.6.6.5.İsimsiz Olan Ziyaretler

Genellikle tarihi şahsiyetleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan ziyaretlerdir. Bunlar hakkında herhangi bir menkıbevi bilgi de bulunmamaktadır. Bu tip ziyaretler yörede yatır, dede, şehit gibi isimlerle anılan yatırlar ile şifalı su, kutsal taş, ziyaret tepesi vb. isimlerle anılan mekânlardan oluşmaktadır.

3.6.6.6 Hz. Peygamber'in Nebine Nispet Edilenler

Bunlar tasavvuf ve tarikat ehlerinden olan bir kısım zatların ve onların ziyaretgâhının Hz. Peygamber'in nesline nispet edildiği ziyaretlerdir. Soyu Hz. Peygamber'e ulaşan bu ziyaretlerdeki veliler "seyyid" olarak isimlendirilmektedir.

3.6.6.7. Alevi Çizgiler Taşıyan Ziyaretler

Elazığ ve yöresinde Alevi çizgiler taşıyan ziyaret yerleri oldukça fazladır. Bu türbelerin içinde Ehl-i Beyt, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e ait olduğu ifade edilen tablolar bulunmaktadır. Ayrıca bu tür ziyaret mekânlarında mum yakma yerleri bulunmakta ve ziyaret çevresindeki ağaçlara, türbe kapısına bez, çabut vb. bağlandığı yaygın bir şekilde görülmektedir. Elazığ merkez Sün Köyü'nde Koca Seyyid, Pirinççi Köyü'nde Ağu İçen Evlatları, Sedeftepe'de Abdulcebbar Efendi bu tip ziyaretlere örnektir.

3.6.6.8. Makam Türbeleri

Büyük velilere, kutsal, gerçek, tabiatüstü kişiliklere ve varlıklara manen atfedilen ziyaret yerleridir. Bunların bölgede o dönemde kaldıkları yerler, o zatların hatıralarına nisbeten makam olarak nitelendirilip değer verilmekte ve ziyaret edilmektedir.

3.6.6.9. Muhayyel Tipler

Haklarında herhangi bir bilgi ve malumat bulunmayan ve genellikle ziyaret, kutsal ve şifalı gibi sıfatlarla isimlendirilen dağ, taş, su, ağaç vb. ziyaretlerdir. Bu tip ziyaretlerin gerçek bir veli ile irtibatı da genellikle şüpheli olarak görülmektedir.

3.6.6.10. Kadın Veliler

Elazığ ve yöresinde ziyarete konu olan velilerin hemen hemen tamamı erkek olup sadece üç tane kadın veli türbesi tespit ettik. Bu Ulukent mezarlığında yer alan Ayşe Ana Türbesi, Baskil ilçesinde Sıttı Zeynep Türbesi ve Deli Kız mezarlarıdır.

3.6.6.11. İsimsiz Veliler

Bunlar genellikle tarihi kişilikleri ve menkıbeleri hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip olunmayan yatırlardır. Araştırma alanımızda bu tip ziyaret yerleri şehit, dede, gazi, yatır vb. isimlerle anılmaktadır.

3.6.6.12. Çoban Veliler

Bu tip ziyaret yerleri isimsiz veli tipine oldukça yakın bir özelliktedir. Ancak burada her zaman için çoban motifi devrededir. Bu tip ziyaretlerin menkıbeleri ve kerametleri hakkında az çok bilgiler mevcuttur.

3.6.6.13. Meslek Pirleri

Bu motif Anadolu'da Selçuklular döneminden itibaren esnaf teşekkülleri aracılığıyla yer tutmuştur. Özellikle ahiliğin, Kur'an'a ve Hz. Peygamberin sünnetine dayandırılan prensipleri sonucunda bünyesinde birçok tasavvufi unsurları da toplamıştır. Ahilikte her mesleğin bir piri ya da şeyhi bulunmakta ve bu zatlar o meslek mensuplarınca velilik mertebesine yükseltilerek mezarları da ziyaretgâha dönüştürülmüştür. Bu tip ziyarete örnek Demirci Mustafa Efendi verilebilir.

3.6.7. Cazibesinin Artıp Eksilmesine Göre Ziyaret Yerleri Tipolojisi

3.6.7.1. Cazibesi Giderek Artan Tipler

Araştırma alanımızdaki bir kısım ziyaretler toplumsal, sosyal, kültürel, psikolojik ve benzeri sebeplerden dolayı cazibesi günden güne artmaktadır. Baskil ilçesindeki Hacı Hasan Baba ve Harput'ta Fatih Ahmet Baba bu tipin en güzel örnekleridir.

3.6.7.2.Cazibesini Giderek Yitiren Tipler

Araştırma alanımızdaki bazı ziyaret yerleri ise cazibelerini günden güne giderek kaybetmektedirler. Bu tür ziyaret tipleri özellikle kırsal kesimlerde yer alan ağaç, su, taş, kaya, tepe vb. ziyaret fenomenleri bu tipe örnek teşkil etmektedir.

3.6.7.3. Cazibesi Henüz Oluşmakta Olan Ziyaret Yerleri

Bu tür ziyaret tipleri özellikle tarih olarak çok eski olmayan ziyaret yerleridir. Kovancılar ilçesinde yer alan Aziz Baba türbesi bu tipe örnektir.

3.6.8.Ziyaret Usülü, Adabı Ve Menasiki İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi

3.6.8.1. Periyodik veya Sistemli Ziyaret Usul ve Adabına Erişmiş Tipler

Yılın belli mevsimlerinde ve belli usuller çerçevesinde ziyaret edilen yerlerdir. Özellikle baharın başlangıcında topluca yağmur duasına gitmek, kıştan, soğuktan kurtulup bahara, bolluğa ulaşmayı kutlamak ve yine hasat mevsimi sonunda şükür amacıyla vb. nedenlerle topluca ziyaret edilen ziyaret yerleridir. Keban ilçesindeki Pir-i Davut, Ağ Baba Makamı; Elazığ merkez Pirincçi Köyünde Ağu İçen Evlatları, Sedeftepe Köyünde Abdulcebbar Efendi bu tip ziyaretlere örnektir. Ayrıca ziyaret esnasında ziyaretçiler tarafından genel kabul görmüş bazı uygulamalar da bulunmaktadır. Adak kurbanı olanların kurbanı kesip tasadduk etmesi, çocuğu olmayanların delik taştan geçmesi, ziyaretlerin abdestli olarak ziyaret edilmesi vb. uygulamalar buna örnektir.

3.6.8.2.Genel Geçerli Usül ve Adaba Göre Ziyaret Edilenler

Bu tip ziyaret yerleri her türlü amaç, maksatlarla ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak için ziyaret edilen yerlerdir. Bu tür ziyaret yerlerinde kişilerin amaç ve maksatlarına ulaşmak için ziyarete dua okuma, mum yakma, kutsal kabul edilen ağaçlara bez, çaput vb. bağlama, dilek taşlarına taş yapıştırma gibi genel usul ve adabın kurallarını sergilerler.

3.6.9. Ziyaret Fenomeninin Yapısal Ve Fonksiyonel Analizi

İnsanoğlunun duygu, düşünce ve inanç yapısında kutsalı bizzat özünde taşıdığı inanılan kutsal varlık ve kutsal mekân kavramları ile ilgili pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni önemli bir yere sahiptir Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeni üzerine yaptığımız bu alan araştırması bize gösterdi ki ziyaret inancı toplumun dini, sosyal yaşantısı ve kültürünün bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Ziyaret inancı Elazığ ve çevresinde halk dindarlığının önemli bir parçasıdır. Kendilerinde olağanüstü güç ve kudretin bulunduğu inanılan bir takım mezarların, türbelerin, ağaçların, taşların, su kaynaklarının, mağaraların vb. mevkilerin insanoğlunun çeşitli amaçlar doğrultusunda, belli usullerle, belli ritüelleri yaparak ziyaret etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeni halk dindarlığı düzeyinde türbe, yatır, tepe, ağaç vb. ziyaret yerlerinin toplumun dini, sosyal yaşantısı ve kültürü ile bütünleşmiş olduğu görülür. Bu nedenle konunun strüktürel, fonksiyonel ve kültürel boyuları içinde irdelenmesi, onun daha derinlemesine ve sistematik bir biçimde kavranmasına imkân verecek ve hem de ziyaret fenomeninin derûni manasına nüfus imkânı sağlayacaktır. İnsanoğlu yaratılış gereği inanan bir varlık olduğundan dolayı kutsalla yaşamak ve onunla bir ilişki kurmak ihtiyacını hisseder. Bundan dolayı o yeryüzündeki mezar, dağ, taş, ağaç, kaya, su vb. bütün nesnelere kutsal olan ve kutsal olmayan şeklinde ayırmaktadır. Fakat her zaman kutsalla birlikte olup ona ulaşma uğraşısı içindedir. Bu da bize göstermektedir ki ziyaret fenomeni kutsalın bir tezahürü ve yaşanış biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Neticede sistematik ve karşılaştırmalı din bilimleri araştırmaları da bize kutsalın değişik formlar altında tezahür ettiğini göstermektedir.

Kutsalı tabiat içerisinde tek bir form altında bulmak imkânsızdır. Kutsal diğer beşeri olaylar gibi herhangi bir tarihi zaman içerisinde ve sosyo-kültürel ortamda çeşitli fenomenler üzerinde sirayet etmektedir. Türbe, mezar, ağaç, su kaynakları, tepe, dağ vb. fenomenlerin ziyaret konu olmasının nedeni kutsalın bu mekânlarda tezahür ettiğinin kabul edilmesindedir. Bu ziyaret mekânlarının kutsallık kazanması ise onlarda olağanüstü güç ve kuvvetin bulunduğu inanılmasıdır. Bu mekânlar hakkında anlatılan kerâmet, efsane ve menkıbeler ise onların kutsallaşıp meşrulaşmasını sağlayan mekanizmalardır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan ziyaret fenomeni görüldüğü üzere olağanüstü güç ve kuvvetin daha doğrusu kutsalın kendinde tezahür ettiği fenomenler olarak kendini göstermektedir. Kutsalın diğer bir önemli özelliği de onun hem cezbedici hem de ürkütücü olmak üzere çift yönlü karmaşık bir özelliğe sahip olmasıdır. Onun bu özelliği dolayısıyla ki insanlar bu mekânlara belli usul, adab ve mesnekler çerçevesinde yaklaşmaktadır. Bu usul, adâb ve mesneklere uyulmadığı takdirde ve hatta bu mekânlara saygısız davranış ve hareketlerde bulunduğu zaman kutsal gücün bu ürkütücü yönüyle karşılaşıyor ve çeşitli felaketlere düşer olabiliyor. Ayrıca onun cezbedici yönü ise insanları çeşitli dilek, amaç ve maksatlar doğrultusunda bu mekânlara çekmektedir.

Ziyaretin yapısal olarak diğer önemli bir özelliği ise onun sirayet edici özelliğe sahip olmasıdır. Ziyaret en temel manada ibret almak, sıkıntıların giderilmesi, belli istek ve gayelere ulaşmak için kendilerinde olağanüstü güç ve kudretin bulunduğu inanan kişi mezarları ve türbelerini kapsar. Bu türbe ve mezarlarda yatan velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerametler öldükten sonra mezarlarına veya kendilerinde arta kalan eşyada devam ediyor. Hatta bu kerâmetler çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, kayalara, tepelere sirayet edebiliyor. Bunun sonucunda bir kısım taş, kaya, tepe, ağaç ve su kaynakları kutsalın ve bereketin kaynağına dönüşebiliyor. İşte ziyarete konu olan bu mekânların kutsiyet kazanmasında anlatılan kerâmetlere efsane ve menkıbeler de eklenince insanların bu mekânlara olağanüstü güç ve kuvvet atfedip buraları kutsalın merkezi olarak görmelerinde etkin bir rol oynamaktadır. Ziyaret fenomenlerinde var olduğuna inanan kutsalla belli ritüel ve usullerle temasa geçildiğinde bu sirayet özelliğini açıkça görmekteyiz. Ziyaret mekânındaki mezara elini ve yüzünü sürme, türbedeki mezarların üzerinde bulunan bel taşı veya kuvvet taşının vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesi, türbe toprağından yeme veya suya katarak içme, taştan geçme, türbe duvarlarına niyet ve maksatlarını yazma vb. kutsalla temasa fiil ve eylemleri sirayet özelliğinin bir sonucu olarak gerçekleşiyor. Ayrıca delikli taştan geçme bir nevi yeniden doğuş ve hayata tekrar başlayışı sembolize eder. Yine kutsal taş, mezara ve ağaca bez bağlama, kutsal su ile yıkanma veya içme kutsal ağacın meyvesinden koparma, türbe duvarına niyet ve dileğini yazma vb. davranışlar da kutsal güçle temasın ve sirayet özelliğinin bir sonucudur. Aynı şekilde ziyarete giden kişilerin elbiselerinden bir kumaş parçasını ziyaret mekânına bırakmaları, ziyaret yerine seccade, Kur'an-ı Kerim, tesbih vb. eşyalar bırakma, türbe alanında kurban kesme ve hatta kurban kanından anla sürme, kansız

kurban olarak şeker, lokum vb. türden kuru gıdalar bırakma davranışlarında da durum aynıdır.

Ziyaret fenomeni, farklı toplumlarda değişik yapı ve şekillerde, değişik ritüel ve uygulamalarla kendini göstermektedir. Dolayısıyla ziyaret fenomeni dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusudur. Kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ve toplumsal olaylarıyla daima bir etkileşim içerisindedir. Ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve menasikler toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz eder. Bu yönüyle o, toplumsal bir olgudur. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini görmekteyiz. Bütün bunlar bize gösteriyor ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini hayatının önemli bir vechesidir. Gerçekten de ziyaret fenomeninde din, tarih, toplum ve kültür iç içedir. Bundan dolayı da ziyaret yerleri ve orada yatan kişiler dini ve tarihi şahsiyetler, veliler, şehitler gaziler vb. kişiler veya bu kişilerden arta kalan kutsal objelerdir. Ziyaret fenomenlerinden veliler ve gaziler daha hayatayken toplum içinde saygın ve kutsal şahsiyetler olarak biliniyorlar. Bu özelliklerinden dolayı özellikle veli kişilere daha hayattayken kendilerine birçok kerâmet ithaf olunmaktadır. Bu kerâmetler, bu ulu kişilerin vefatlarından sonra ise onlarla ilgili olan eşyalara sirayet ediyor. Gazi ve şehitler ise eriştikleri bu mertebenin hem İslam dini tarafından övülmesi hem de Türk düşünce yapısındaki kutsal vatan anlayışından hareketle toplum tarafından saygın ve değerli kişilikler olarak kabul edilir. Ayrıca gazi ve şehitler ziyaret inancındaki ermişlik motifiyle birleşip kendilerine bir takım kerâmetler ve menkıbeler de ithaf olununca toplum tarafından kutsallaştırılmakta ve ziyaret fenomeninin bir parçası olmaktadır. Böyle olduğu için bu ziyarete konu olan bu dini ve tarihi kişilikler toplumlum tarafından ölümlerinden sonra da ölmüş olarak kabul edilmiyor. Zira toplum tarafından onlarla ilgili anlatılan menkıbelerde bu mubarek kişiler genelde ak sakallı, ak saçlı, uzun boylu ve nur yüzlü kişiler olarak yaşamaya devam ediyorlar. Ayrıca bu kişilerin mezar ve türbelerine çeşitli sıkıntılardan muzdarip olan insanlar tarafından başvurulduğu takdirde bu mekânlar bereket ve feyiz kaynağı olmaktadır. Bu kutsal varlıkların feyz ve bereketinden faydalanmak için onların bulunduğu mekânlara saygı gösterilip belli usul, adab ve mesnekler çerçevesinde gidilmelidir. Dolayısıyla bu kutsal mekânlar insanları

belli ahlâki kurallar çerçevesinde hareket ettirdiği için bir ölçüde toplumsal ahlâk ve düzenin oluşmasında da önemli rol oynamaktadır.

Ziyaret yerleri kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvetin bulunduğu inandırarak kutsallık atfedilerek ziyaret edilen mekânlardır. Bu ziyaret fenomenleriyle ilgili pek çok keramet, menkıbe ve efsaneler anlatılmaktadır. Anlatılan bu kerametler, menkıbeler ve efsaneler bu mekânların haklılığını ortaya koymakta ve insanlar için bu yerlerin kutsallığında tatmin ve ikna edici olmaktadır. Ayrıca bu mekânlara olan haklılığın artması insanlar tarafından bu ziyaret yerlerine olan rağbetin daha da artıp hareketlilik kazanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla halk arasında da bu ziyaret yerleri kutsalın birer merkezi olup buralar insanlar için birer feyz ve bereket kaynağı oluşturmaktadır.

Birçok veliler, şehitler, gaziler gibi kişilerle dağ, tepe, su kaynakları vb. fenomenler bir kısmı tabii, kültürel ve toplumsal çevrede bulunmalarına karşılık ziyarete konu olmaktadır. Bunda en önemli faktörü ise keramet ve din unsuru oynamaktadır. Ziyaret olayına daha derinlemesine yaklaşıldığında bu fenomene psikolojik, sosyal, kültürel, tarihi ve ahlaki birçok unsurların ve amillerin eklendiği görülür. Bütün bu unsurların ve motiflerin birleşmesi sonucunda ziyaret yerleri mukaddes değerlerle özdeşleşebilmekte ve bu haliyle de toplumun müşterek vicdanında taht kurabildiği durumda veya sürece kutsal bilinip ziyarete konu olabilmektedir. Bu haliyle ziyaret fenomeni kolektif şuurla ilgili bir sosyal psikolojik gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim böyle olduğu içindir ki bu şuur çeşitli dini ve toplumsal etkenlere belli bir ölçüde bağımlı olarak toplumda tezahür eden, yerine göre güçlenen ve zayıflayan bir dinamizm ve seyyaliyetle hayatîyet kazanmaktadır. Bu ziyaret yerlerinden bazıları cazibesini ve şöhretini giderek artırırken ötekiler tersine sönmekte ve toplumun vicdanının derinliklerine gömülmektedir. Ya da müsait şartlarda yeniden canlanmakta veya onlara yenileri eklenmektedir. Sosyal değişmeler ve daha doğrusu toplumun sosyal ve psikolojik hayatındaki dalgalanmalar olayda yankılar uyandırmakta geri durmuyor.⁶⁵⁰

Kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ve toplumsal olaylarıyla daima bir etkileşim

⁶⁵⁰ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.106

içerisindedir. Bunun sonucu olarak ziyaret fenomeni yaşadığı toplum içerisinde belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiyet kazanmakta ve değer ifade etmektedir. Fakat bu fenomen zaman zaman gerek İslam dininin gerekse belli otoritelerin olumsuz tavırlarıyla karşılaşmıştır. Fakat bütün bu olumsuz tavırlara rağmen ziyaret fenomeni beraber toplumun örf ve adetleri ve İslami motiflerle karışık gösterilen değişik ritüel, inanç ve uygulamalarla toplumun dini hayatının bir parçası olmuştur. Nitekim böyle olduğu içindir ki Elazığ ve yöresinde pek çok mahalle, kavşak vb. alanlara bu zatların ismi verilmiştir. İmam efendi bulvarı, Kazım Efendi sokağı buna örnek olarak verilebilir. Bu da bize ziyaret fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini gösterir.

Esasen halk ziyaret fenomenini çeşitli otoritelerin baskısına karşı resmileştirmek amacıyla olaya İslam dininin unsurlarını alabildiğince katmakta ve onu tamamıyla İslami kalıplara somaktadır. Bu çerçevede kerâmet unsurunun önemine defalarca işaret edilmişti. Ancak bu unsur tasavvufun Müslümanlar arasında yaygınlaşma ve sistemleşmesine daha sonra da tarikatler halinde yerleşmesi ile ilgili ilk belirtileri göstermesine paralel olarak birçok itiraz ve tartışmalara sebebiyet vermiştir. Özellikle velilerin gösterdikleri kerâmetlerin peygamberlerin mucizeleri ile büyük benzerlikler göstermesi bunda son derece etkili olmuştur. Çünkü İslamiyet gibi inacı ve sisteminin temelini tevhid akidesini ve bir tek Allah'a kulluğu esas alan bir dinin inananları arasında velilerin kerâmetleri ve ziyaret fenomeninin artıp yaygınlaşması ister istemez konunun dini otoriteler çevrelerince tartışılmasına yol açmıştır. İbn Teymiye ve Vahhabilik ve örneğin Osmanlılarda medrese tekke çatışması bu mücadelelerin tipik tezahürleri olmuşlardır. Bu tür mücadeleler bu günde az çok devam etmektedir. Bununla birlikte sufiler kerâmetin İslamiyet uygunluğu konusunda başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler başta olmak üzere olaya çeşitli deliller ve yorumlar getirmek ve kendini Allah'a adayan bu yolda yürüyen veliye Tanrı'nın bir lütuf ve ihsanı ve imtihanı şeklinde değerlendirmek suretiyle onu İslami bünye ile uzlaştırıp meşrûlaştırma ve bütünleştirme gayretlerinden geri durmadılar. Hatta onlar kerâmetlerle Hristiyanlık ve Budizm'deki benzeri fenomenler ve eğilimler arasındaki paralelliği de Tanrı'nın Müslüman olmayanların küfür ve azamet duyguları içerisinde mahvolmaya yönelmeleri için bu tür olağanüstü güçleri onlara bahsettiği şeklindeki "istidrac" nazariyesi ile

çözümlemeye çalıştılar.⁶⁵¹ Nitekim araştırma alınımımızda da bu tür sufî yorum ve uzlaştırmaları tespit ettik. Elazığ ve yöresinde bu ziyaret yerlerine gidenler burada yatanların olağanüstü güç ve kuvvete sahip ilim, feyz, kerâmet ve bereket sahibi kişiler olduğunu kabul ederler. Ayrıca onlarda sabit olan bu özelliklerin öldükten sonra da onlardan arta kalan eşyalarda ve yaşadıkları çevredeki taş, ağaç, tepe vb. yerlere sirayet ettiği meydana gelen kerametlerle de açıktır. Dolayısıyla bu zatların Allah'ın sevgili kulları olduğunu ve bu zatlar vasıtasıyla veya bu zatların yüzü suyu hürmetine Allah'tan dilenecek plan her türlü dilek, istek, talep ve hacetin kabul olacağına inanırlar. Dolayısıyla onlar kendilerinin Allah'ı bir kenara bırakıp talep ve isteklerini direkt bu veli kişilerde isteme gibi bir kasıtlarının olmadığını belirtirler. Dolayısıyla Allah'ın sevgili kulları olduğuna inanılan bu zatların huzurunda yapılan duaların ve talep edilen istek ve maksatların kabul olacağı inancı mevcuttur. Ayrıca bu ziyaret mekânlarında gösterilen namaz kılmak, salavat getirmek, Kur'an'dan sure ve dualar okumak gibi inanç ve menâsikler ziyaret fenomenini İslami karaktere sokma ve meşrulaştırma eğilimini göstermektedir. Yani ziyaret fenomeni İslami motiflerle karışık bir kült ile halk dindarlığının yansıması olarak görülmektedir.

Dini tarihte ziyaret fenomenleriyle temasta dikkat çeken diğer bir yön ise kutsala gösterilen bu ilginin yayılcı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kutsal mekânlarda birinin yaptığını gören bir başkası önce onu taklit etmekte daha sonra insanların bu mekanlara gelmesindeki mana, amaç ve maksadı keşfederek daha içten bir istekle oraya gelmektedir. Ayrıca bu ziyaret mekânlarıyla sıkı ilişki içinde olma isteği, orada geceleme, oraya temas etme, oradan bir şeyler alma ve bedene sürme gibi ritüeller hep kutsalla bütünleşme arzusunun sonucu olarak görülmekte ve bu kutsal mekanlara olan rağbeti artırmaktadır.⁶⁵²

Kutsallık atfedilen fenomenlerdeki içkin olarak bulunan kutsalı açığa çıkarmak gerekir. Bu ise bu kutsallık atfedilen bu fenomenlerle bir şekilde temas ve taklit yoluyla harekete geçilerek sağlanır. Aslında kendisine kutsallık atfedilen fenomenler yani nesne ve mekânlar birer simgedir. Kutsal kabul edilerek vücuda sürülen bir taş, mum yakılan taş,

⁶⁵¹ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.107

⁶⁵² Mehmet Aydın vd.; Konya Merkezdeki..., s. 115

ağaçlara bağlanan ip, türbeden alınan bez parçası vb. davranışlar aslında simgenin birer parçasıdır. Bunların düşünsel bir altyapısı bulunmaktadır.⁶⁵³

Neticede ziyaret fenomeni içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ve toplumsal olaylarıyla daima bir etkileşim içerisinde. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ziyaret fenomeni yaşadığı toplum içerisinde belli bir dini, sosyo-kültürel ortamda hayatiyet kazanmakta ve değer ifade etmektedir.

3.6.10. Ziyaret Fenomeninin Tarihi, Dini Ve Kültürel Boyutları

İnsanoğlu dindar bir varlıktır. Bundan dolayı o, kutsala ulaşmak, onu yaşamak ve onu özümsemek ister. Bu da bize göstermektedir ki insanoğlunun inanç ve düşünce yapısında kusallık bizzat özünde taşıdığına inanılan kutsal varlık ve kutsal mekân kavramları ile ilgili pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni son derece önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla ziyaret fenomeninin temelinde yatan asıl gaye de kutsala ulaşma çabasıdır.

Uzun tarihleri boyunca Türkler İslam'ı kabul etmeden önce Şamanizm, Yahudilik, Zerdüştlük, Manihaizm ve Hıristiyanlık gibi birçok dinlerle teması girmiş, onlardan etkilenmiş ve Türk boylarından bu dinleri kabul edenler olmuştur. Ancak bu kabul edilmiş genele şamil olmamış; bir boyla veya az bir grupla sınırlı kalmıştır. İslam'ın dışındaki dinlerin Türkler arasında genel kabul görmemesi o dinlerin inanç sistemlerinin Türklerin karakterlerine uygun düşmemesinden kaynaklanmaktadır. Türkler aktiftir, bir Tanrı'ya inanmaktadır, ahlaki değerlere önem vermektedir ve ahiret hayatını kabul etmektedir. budizm, Manihaizm ve hatta Hıristiyanlık gibi dinlerde insanı pasifleştirici esaslar ağırlıktadır.⁶⁵⁴ Bütün dini tecrübelerden geçen Türkler X. yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslamiyet'e girmeye başladılar. Fakat Türklerin İslamlaşması XIII. ve XIV. yüzyıla kadar uzanan bir zaman zaafında gerçekleşmiştir. Hattâ bu yüzyılları müteakip XVIII. ve XIX. yüzyıllarında da Müslümanlığı kabul eden Türk zümrelerine rastlanmıştır.⁶⁵⁵ Bu bağlamda Türkler eski dini kültürlerinden birçok unsuru İslami motiflerle birleştirip yeni dini kültür ortamlarında varlıklarını devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Anadolu'da hatta araştırma alanımızda ziyaret fenomeni adı

⁶⁵³ Şenay Gider; Halk Dindarlığının..., s.203

⁶⁵⁴ G. Tümer, A. Küçük; Dinler Tarihi, s.79

⁶⁵⁵ Ünver Günay, Harun Güngör; Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2007, s.239

altında teşekkül eden inanç, uygulama ve menâsiklerin ilk izlerini İslamiyet öncesi Türk inançlarına kadar uzandığını söylemek mümkündür. Nitekim ziyaret amacıyla gidilen türbeler Türk kültürü ile ilgili ilk yazılı kaynak olan Orhun Kitabelerinde “bark” adı altında zikredilmektedir.⁶⁵⁶ Türklerde devlet büyüklerine ve ulu kişilere inşa edilen bu barkların iç duvarlarına da ölünün hayatta iken katıldığı savaflara ait sahneler resmedilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek kabrin veya mezarın etrafına taşlar yığılmış, “balbal”lar dikilmiştir.⁶⁵⁷ Bununla birlikte ev-bark teriminde de açıkça görüldüğü üzere her ne kadar bark terimi ulu kişilerin mezarlarını ifade ediyorsa da ev ile birlikte kullanıldığında menşesinde içersinde aile cemaatinin yaşadığı evin kutsiyetini ifade eder.⁶⁵⁸ Araştırma konumuzdaki türbe ziyaretiyle Türklerin eski ve köklü inançlarından biri olan “atalar kültü” arasında kısmi de olsa bir bağ bulunmaktadır. Bu kült bizzat atalara tapınma şeklinde de anlaşılmalıdır. Nitekim eski Türkler ata ruhlarına büyük bir saygı, hürmet ve ta’zim göstermekte ve dar zamanlarda ata ruhlarının kendilerine yardım edeceklerine inanmaktaydılar. Onlar bu inanç sonucunda ata ruhlarından güç ve kuvvet temin etmeyi amaçlıyorlardı.⁶⁵⁹ Ataların kendilerinin ve ruhlarının kutsal kabul edilmesi milli dinler dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Mesela, Roma’da “Patria Potestas” kutsal güç anlamına gelmektedir. Çin Kültüründe ise “Babaerkil organizasyon”, ailenin tüm bireyleri üzerinde mutlak şekilde egemendir. Bu inançlara göre aile reisinin ruhani fonksiyonu ilk olarak aileye yani ecdada dayanan tanrısal realiteye adanmış kurbanı dayanmaktadır. Çünkü edadın sahip olduğu güçlü ruhlarıyla mezarlarında daima aile fertlerini koruduğuna inanılmaktadır. Bu da bize dini tarihte arkaik insanın din duygusu içinde ecdat ve sonraki nesil kutsal bütünlük meydana getirdiğini göstermektedir.⁶⁶⁰

İslamdan önceki ideolojik ve sosyo-kültürel alanın idare edici ve yönlendirici fonksiyonunu üstlenen Şamanlık, felsefi bir pratik akım olup Türk kültürünün bütün yönlerini kapsamaktaydı. Türklerin zamanla kabul ettikleri dinlerde de şaman öğelerini Türk şuurundan ve Türk kültüründen silip atamamışlardır. Şamanlık yeni kültür çevresine ayak uydurarak yaşamını bir şekilde devam ettirmiştir. Bugün bu şaman

⁶⁵⁶ Talat Tekin; Orhun Yazıtları, Ankara 1998, s.4, 24

⁶⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu; Eski Türk Dini, Ankara 1980, s.53; Talat Tekin; a.g.e., s.12, 40

⁶⁵⁸ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.76

⁶⁵⁹ Yusuf Ziya Yörükân; Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizm’in Diğer Dinler ve Aleviler Üzerinde Etkileri, Ankara 2005, s.32

⁶⁶⁰ Mehmet Aydın vd., Konya Merkezdeki..., s.115

unsurları Anadolu inanç ve kültür yapısında Türk geleneksel inanç yapısını oluşturmakta ve dini literatürde ise batıl inançlar şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁶¹ Dolayısıyla günümüzde velilere ve onların kerametlerine gösterilen saygı ile Şamanizm'deki uygulamalar ve hatta Şamanların durum ve faaliyetleri arasındaki uygulamaları arasında paralellikler kurmak mümkündür. Şamanizm, eski Türkler arasında vücut bulmuş olan şekli altında din ile büyüün iç içe bulunduğu bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemin içerisinde şaman bir din adamından çok; "ekstaz" tekniğini uygulayan bir mistik, hastalıkları tedavi eden bir halk hekimi, olayları önceden haber veren bir kâhin ve bir büyücü görünümünde kendini göstermektedir. Her şeye rağmen üstün güçlere sahip olan ve Tanrı ile temasa geçebilen Şamanların durumu ile velilerin vecd, keramet ve inzivaları arasında bazı uzak benzerlikler ve paralellikler bulunmaktadır.⁶⁶²

Türk dini tarihinin en eski dönemlerinden beri naturizm, animizm ve animatizmin değişik formlarına rastlandığı bilinen bir gerçektir.⁶⁶³ Yine Türkler bir takım dağların, tepelerin, ağaçların, suların veya göllerin ruhu olduklarına inanılmaktaydı. Eski Türklerdeki bu tabiat kültüne olan inanışlar Orhun kitabelerinde iduk Yer-Sub tabiriyle ifade edilmektedir.⁶⁶⁴ Aynı inanışa Uygurlarda Yir-Suv ifadesi altında rastlanmaktadır. Eski Türk inancında Yer-Sular, iduk yani kutsaldırlar.⁶⁶⁵Yer-Su kültü büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir. Göktürk imparatorluğu devrinde bu Yer-Su ruhlarının mahiyetini Orhon yazıtlarında açık bir şekilde ifade edilmektedir. Göktürklerin iduk Yer-Sub ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem de vatan idi.⁶⁶⁶ Eski Türklerde her dağın, kutlu pınarın, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (ruhları) yani sahipleri bulunduğu ve bunlara kurbanların sunulduğu belirtilir. Çünkü bu mukaddes Yer-Su ruhları Göktürklerin mukadderatını idare eder. Vatanın korunmasında Yer-Su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında; Göktürk vatanına saldıran düşmanlar, Tanrı Umay ve Yer-Su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basıldıkları şeklinde ifade edilir.⁶⁶⁷

⁶⁶¹ Fuzuli Bayat; Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, İstanbul 2006, s.22

⁶⁶² Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine..., s.110

⁶⁶³ Ünver Günay vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine, s.110

⁶⁶⁴ Talat Tekin; Orhun Yazıtları, s.40

⁶⁶⁵ Ü. Günay, H. Güngör;Türklerin Dini Tarihi, s. 72

⁶⁶⁶ Abdulkadir İnan; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1986, s.48

⁶⁶⁷ Abdulkadir İnan; Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s.31

Eski Türklerde Yer-Su ruhlarının en önemli temsilcisi olarak dağ. /tepe kültüydü. Geleneksel Türk düşüncesinde dağlar, kişiyi yeryüzü çekirdeğinden göğe doğru bir yükselişi temsil ettiğinden tırmanarak onu Tanrıya yaklaştıran bir tür erişmeyi simgeler.⁶⁶⁸ Yüksek ve heybetli bir görünüme sahip olan dağların kutsiyet kazanmasında iki görüş etkili olmaktadır. Birincisi dağ Tanrılarının yolu olup, ilahi bir güce sahiptir. İkincisi ise dağlar ruhların mekânıdır. Dağlara atfedilen bu kutsallıktan dolayı Hun, Göktürk, Uygur Hakanları Ötüken Dağı'nı başkent yapmışlardır.⁶⁶⁹ Ayrıca Türklere kutsal dağlar yeryüzünün merkezinde yer almakta ve bu dağların dünyanın eksenini oluşturduğuna inanılmaktaydı.⁶⁷⁰ Altay şamanlığına mensup Altaylılara göre de; dağ ruhları tamamen müstakil bir zümreyi teşkil ediyordu. Ülgen ve Erlikle münasebetleri olmayan bu ruhlar insana iyilik yapar, refah ve saadet bahşederlerdi. Saygısızlığa karşı ise ceza verir ve hastalık gönderirlerdi.⁶⁷¹ Orta Asya dağlarının çoğu Türkçe veya Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlarla zikrolunmaktaydı.⁶⁷² Türkler dağların Tanrının makamı olduğuna inanmışlardı. Yüksek dağ tepelerinin göğe yakın olması bu inanın kaynağı sayılmaktaydı. Bundan dolayı her boyun kutsal bir dağı bulunmakta, bu dağlar ziyaret edilmekte ve kurbanlar kesilmektedir.⁶⁷³ Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültü ile ilgili bir kült oluşmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Tanrı'ya kurban kestikleri dağıdır. Bundan başka Gan-tsun-şan dağı da Hunların mukaddes dağlarından biriydi. Hun hakanları Çinle yapılan sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri andla teyit ederlerdi.⁶⁷⁴ Eski Türklerde doğuda Ötüken-yış (Ormanlı Ötüken Dağı) ile batıda Isık-köl civarındaki bir dağ Türklerce kutsal sayılan başlıca ki zirveydi.⁶⁷⁵

Geleneksel Türklerin yazılı metinlerinde de dağ ve tepe kültürüne ait inanışlara rastlamaktayız. Köroğlu destanında, Köroğlu'nun dağların başındaki dumana göre sefer için karar verdiği görülür. Sefer sırasında dağın eteğinde bir gün bekler. Zira dağın

⁶⁶⁸ Jean-Paul Roux; Türklerin ve Moğolların Eski Dini (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 2001, s.156

⁶⁶⁹ Abdülkerim Rahman; Uygur Folkloru (çev. Soner Yalçın, Erkin Emet), Ankara 1996, s.136

⁶⁷⁰ Yaşar Çoruhlu; Türk Mitolojisinin Anahtarları, İstanbul 2006, s.34

⁶⁷¹ Hikmet Tanyu; Türklerde Dağlarla İlgili İnanışlar, Ankara 1973, s.35

⁶⁷² A. İnan; Tarihte ve Bugün..., s.49

⁶⁷³ G. Tümer, A. Küçük; Dinler Tarihi, s86

⁶⁷⁴ Mehmet Eröz; Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşılık, İstanbul 1992, s.98

⁶⁷⁵ Emel Esin; Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul 2001, s.78

dumanlı kalırsa muvaffak olamayacağını anlar ve seferden vazgeçer. Bazen bu dağların zirvesinde yüz elli evliya oluşu ve bu evliyaların himmetiyle dağların geçildiği anlatılır. Bazen de evliyalar iradelerini dağlar vasıtasıyla belli etmektedirler. Dolayısıyla halk hikayelerindeki bu rivayetler, Türk düşünce yapısında memleketin kutsiyetinin gösterilmesi bakımından da önemlidir.⁶⁷⁶

Yer-Su kültürünün önemli unsurlarından birisi de ağaç ve orman kültürü olarak karşımıza çıkar. Eski Türklerde ağaçlar ve ormanlar kült sayıldığı için bazı ağaçlara özel saygı gösterirlerdi. Gerçekte orman kültürünün, ormanda yaşayan ve yiyecek derleyip avcılık yaparak geçinen ilkel topluluklara mahsus olduğu; Türklerinde göçebe orman hayatına oradan geçtikleri öne sürülür. Bazıları bu görüşe karşı çıkmakta ve Türklerde temelinde bozkır kültürünün hâkim olduğunu düşünmektedirler. Her halukârda Türklerde Ötüken dağı ormanla kaplıdır ve “Ötüken Yığı” (Ötüken Ormanı) Göktürkler ve Uygurlarca kutsal bilinmektedir.⁶⁷⁷ Şamanistlerin en çok saydıkları ağaç ise kayın ağacıdır. Doğu Türkistan’ın Müslüman oyun (kam)ları da hastayı efsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı bulundururlardı. Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacı resmi bulunur. Yine Başkutların rivayetlerinde ağaç kültürünün izleri yer almaktadır. (Bay Kay, Bay Savul) yaprakları da kutsal sayılmıştır. Başkurlarda ise ardıç ağacı ve dalları kutsal sayılırdı. En büyük Tanrının gökte varlığına inanılmakla beraber bu ağaçların her birinin “izi”leri yani ruhları olduğuna inanılırdı.⁶⁷⁸ Yakutlarda “Kara çam” ağacı da kutsal sayılmaktaydı. Çocuğu olmayan Yakut kadını, kara çam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederdi.⁶⁷⁹ Betir ve Sagaylar ise dağda kurbanı kayın ağacının altında sunuyorlardı.⁶⁸⁰ Altay Türkleri kayın ağaçlarına taparlardı. Kayın ağacıyla beraber başka ağaçları da kutsal saymakta ve bu ağaçlara kurbanlar kesmekteydiler.⁶⁸¹ Hatta Yakutlarda çocuğu olmayan Yakut kadını “yuvalı” kara çam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederdi.⁶⁸² Başkurlarla ilgili rivayetler de de ağaç kültürünün izlerine rastlanmaktadır. Başkurlar, “Bay Kay, Bay Savul” adı verilen kayın ağaçlarının

⁶⁷⁶ Pertev Naili Boratav; Köroğlu Destanı, İstanbul 1931, s.88

⁶⁷⁷ Ü. Günay, H. Güngör; Türklerin Dini Tarihi, s.75

⁶⁷⁸ Emrah Yavuz; Harput Halk Kültüründe..., s.77

⁶⁷⁹ A. İnan; Eski Türk Dini Tarihi, s.39

⁶⁸⁰ Ü. Günay, H. Güngör; Türklerin Dini Tarihi, s.75

⁶⁸¹ Murat Uraz; Türk Mitolojisi, İstanbul 1994, s.194

⁶⁸² A. İnan; Tarihte ve Bugün..., 1986, s.64

yanında adak adanır, yağmur duası yapılır ve bez bağlanırdı. Ayrıca Kayın ağacının yaprağı da kutsal kabul edilmekteydi. Bununla beraber Başkurtlar kayın ağacıyla beraber ardıç ağacı ve dallarını da kutsal kabul etmekteydiler.⁶⁸³ Eski Türklerde kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacı resmi de bulunmaktadır. Bir Sağay kamı davulundaki iki kayın ağacı resmini şöyle izah etmektedir: “Biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla beraber bu iki kayın ağacı da yere indi”. Kamın bu izahından anlaşıldığına göre kayın ağacı koruyucu ve merhametli ana-tanrı Umay ile beraber Ülgen tarafından yere indirilmiştir.⁶⁸⁴ Doğu Türkistan’ın Müslüman oyun (kam)ları hastayı afsunla tedavi ederken yanlarında kayın ağacı bulundururlardı. Son yıllara kadar Şamanlığı muhafaza eden Altay, Sağay, Şor, Kaç, Televüt ve başka ulusların Kamları kayın ağacı bulundurmadan ayin yapmazlardı.⁶⁸⁵

Ağaç motifi Türklerde bahar ve hükümdar sülalesi simgesi olarak görülürdü. Ayrıca hükümdar makamları birer yış (ormanlı dağ) olmaktadır.⁶⁸⁶ Türklerin dünyayı algılayışlarının merkezinde de ağaç yer almaktadır. Türk kültür, inaç ve düşünce sisteminde üç alemleri birbirine bağlayan, dünya düzeninin teminatı olan ve her biri farklı bir anlama sahip ağaçlar bulunmaktadır. Ayrıca kozmik düzenin sağlayıcısı olan ağaç sembolleri, bütün Türk dünyasının ortak sembolleridir. Kutsal olarak kabul edilen bu ağaçların başında ise kayın, çam, dağ servisi-sedir, ardıç ve çınar gelir. Ayrıca Gök Tanrı’nın sıfatlarını sembolize eden ve Tanrı kutunu taşıyan bu ağaçların buldukları yüksek dağ zirvelerini ve çevresini kutsallaştırdıklarına inanılır.⁶⁸⁷ Ülkemizde de mezar taşlarına çiçek ve ağaç motifleri oldukça dikkat çekicidir. Mezar taşlarına yapılan çiçek motifi daha çok genç ölenleri belirtmektedir. Bu da Türk inaç ve düşünce sisteminde ağaçla insan hayatının ilişkilendirildiğini gösterir.⁶⁸⁸

Geleneksel Türklerle ilgili yazılı metinlerde de Türklerin ağaca verdikleri kutsiyet ağaçla ilgili yapılan ritüellerden anlaşılmaktadır. Dede Korkut hikayesinde, Kazan Han’ın oğlu Uraz, ağaç ile söyleşirken “Kara Han denizlerin gemisi ağaç” ifadesiyle

⁶⁸³Hikmet Tanyu; Türklerde Ağaçlarla..., s.132

⁶⁸⁴ A. İnan; Eski Türk..., s.39

⁶⁸⁵ A. İnan; Tarihte ve Bugün..., s.64

⁶⁸⁶ Emel Esin; Türk Kozmolojisine..., s.170

⁶⁸⁷ Pervin Ergun; Türk Kültüründe Ağaç..., s.195

⁶⁸⁸ Sedat Veyis Örnek; Anadolu Folkloründe Ölüm, Ankara 1971, s.70 vd.

ağaca canlılık atfetmektedir.⁶⁸⁹ Yine Dede Korkut kitabında ağa hakkındaki soylamada, Altaylı kamların ağaçlar için söyledikleri ilahiler hatırlatılmaktadır. Oğuz Kağan destanında Kıpçak boyunun menşei ile ilgili bir rivayette, ağaçtan türeme inancının izlerine rastlanılmaktadır.⁶⁹⁰ Türk mitolojisinde ve Türk boylarının türeyişleri üzerine söylenen efsanelerde de ağaç fenomeninin kutsiyeti göze çarpar. Örneğin, Uygur efsanesinde Uygurların iki nehrin meydana getirdiği küçük bir adacıktaki bir ağaçtan türediği söylenir. Yine Oğuz Kağan destanında da Oğuz'un ilk karısının gökten indiği, ikinci karısının da göl ortasındaki ağaç kovuğunda bulunduğu zikredilmektedir.⁶⁹¹

Türklerin inanç ve düşünce sisteminde kişiye bahsettiği hayat ve kozmik düzeyler arasında sağladığı iletişim yani üç âlemi birbirine bağlamasıyla önemli bir mitolojik sembol olarak da kabul edilen hayat ağacı önemli bir yere sahiptir. Türkler çocuk ve doğumu hayat ağacı ile ilişkilendirmişlerdir. Mesela, Yakutlara göre çocuk, ana rahminde büyürken onun ruhu gökyüzünde bir ağaç üzerinde bulunur. Bununla beraber hayat ağacı Türk inancında ölümünde sembolüdür. Buna göre beden ölür ama ruh ölmez. Hayat ağacı ruha yakarı veya aşağı gideceği yolu gösterir. Bu özellikleriyle beraber hayat ağacı tek, yalnız ve kâinatın bel kemiği bir ağaç olarak kabul edilir. İnsanın kemiği de hayat ağacı ile özdeşleştirilir. Soy ağacı, soy kütüğü vs. ifadeler ise insan ile hayat ağacı arasındaki bağı gösterir.⁶⁹²

Ağaçtan türeme motifi Türk etnogonik mitlerinde de geniş bir şekilde yer almıştır. Bu tür mitler daha çok ormanlık bölgelerde yaşayan Türk boylarında görülmüştür. Türkler arasında ağaçtan türemenin ilk izlerine Uygurlarda rastlanmaktadır. Yine A.Sagalev ve İ.Oktyabrskaya'nın verdiği bilgilere göre Altaylıların İrkit sökü, atalarının kayın ağacı kökünden çıktığına inanırlar. Ağaç kökü, soy kökü ilişkisi ilk ecdadın ağaçlardan doğduğu inancını ortaya çıkarmıştır.⁶⁹³

Eski Türklerde Yer-Su kültürünün diğer önemli bir parçası ise suydur. Türk dini içerisinde su önemli bir dini anlam ve mahiyete bürünmüştü. Bu çerçevede su kaynağı, pınar,

⁶⁸⁹ Yaşar Kalafat; Türk Kültürü Halklarda Halk İnançları Teori ve Metod, Ankara 2008, s.89

⁶⁹⁰ Orhan Şaik Gökyay; Dedem Korkudum Kitabı, İstanbul 2000, s.CCXCXV

⁶⁹¹ Sema Barutçu; Çankırı Folklorunda Yaşayan Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı'da İzleri, "Erciyes yıl:5 say: 53", Kayseri 1982, s.17

⁶⁹² Pervin Ergun; Türk Kültüründe Ağaç..., s. 145 vd.

⁶⁹³ Fuzuli Bayat; Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I), İstanbul 2007, s.181

ırmak ve göl gibi su ile ilgili oluşumlar kutsiyet kazanmışlardır. Böylece su Türk din tarihi içerisinde karşımıza her şeyden önce safiyet ve temizlik sembolü olarak çıkmaktadır. Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında suyu, ona tükürerek veya abdest bozarak kirletmek ve hatta bazı hallerde onu temizlik aracı olarak kullanmak yasaktır. Mesela İbn Fazlan Oğuzların suyu temizlik amacıyla kullanmadıklarını bildirir. Bulgar Türklerinin dini merkezi olan Madara'da "kült havuzu" mevcuttu. Türkler eskiden ateş gibi suyun da "izi"sinin yani sahibinin veya ruhunun bulunduğuna inanmışlardı. Bununla birlikte Türklerde su veya ateş ilahının bulunduğundan söz etmek mümkün değildir.⁶⁹⁴ Türkler her suyun bir iyisi olduğuna inanırdı. Eski Türklerde çocuksuz kadınlar kurumuş ırmaklara süci/ şarap salmak suretiyle o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır, onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı.⁶⁹⁵ Çinlilerin verdikleri haberlere göre Hun Türkleri "sulara ve ağaçlara kurbanlar verirler" idi. Kutlu dağların tepesinde bazen volkanik bir göl bulunur ki eski Türk kültüründe bunlara Gök Gölü denirdi ve kutsal sayılırdı.⁶⁹⁶ Yakutlar "ü içite" veya "ukulan toyun" adını verdikleri su ruhuna saygı gösterir ve onu memnun etmek için henüz buzağılamış bir inek kurban eder, saçı olarak ta içki sunarlardı. Buryatlar ise bu ruha "uhun ecen" adını vermektedirler.⁶⁹⁷ Oğuzların ve Moğolların suya girmedikleri ve hiç yıkanmadıklarının hakkında Arap kaynaklarının verdikleri mübalağalı haberler de bu su kültürüyle ilgili olmalıdır. X. asırda Oğuzlar arasında bulunan İbn Faldan bu ulusun "hiç yıkanmadıklarını, hele kış günü su ile hiç işlerinin olmadığını" yazmıştır. XIII. yüzyılda Cengiz Han bu âdeti yasa ile kanunlaştırmıştır. Eski Türklerdeki bu adet suyu kullanmanın bir ayine bağlı olmasından ileri gelmiştir.⁶⁹⁸ Çin yıllıklarında da Türklerin Gök adına kurban kesmek için kutsal kabul ettikleri suyun kıyılarında toplandıkları anlatılır.⁶⁹⁹

Geleneksel Türk kültürü ile ilgili yazılı metinlerde geçen ifadelerden Türklerin suya kutsiyet verdikleri ve bunun neticesinde su etrafında bazı ritüeller ortaya koydukları görülür. Dede Korkut'da Kazan Han su ile konuştuğu görülür. Kazan Han'ın inancına

⁶⁹⁴Ü. Günay, H. Güngör; Türklerin Dini Tarihi, s.77 -78

⁶⁹⁵ Yaşar Kalafat; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 1990, s.43

⁶⁹⁶ Mehmet Eröz; Eski Türk Dini..., s.107.

⁶⁹⁷ Rıfat Araz; Harput'ta Eski Türk..., s.55

⁶⁹⁸ Abdulkadir İnan; Eski Türk Dini..., s.41

⁶⁹⁹Jean-Paul Roux; Türklerin ve Moğolların..., s.145

göre su, “Hak didarın görmüştür” olarak kabul edilir.⁷⁰⁰ Çağdaş Şamanist Altay ve Yenisey Türkleri suya karşı okudukları ilahilerinde Tom ve Kem (Yenisey) ırmakları, merhametli ve yaşlı bir kadın olarak nitelenmektedir. Ayrıca Başkurtlar bir gölde veya ırmakta ilk kez yıkanmak istediklerinde eğer isterlerse giyeceklerinden veya kuşaklarından bir parça koparıp suya atarlar.⁷⁰¹

Türk kozmogonisinin en önemli özelliklerinden biri de suyun ilk varlık veya varlıkların özü rolünde olduğunun kabul edilmesidir. Bu anlayışa göre, evren kozmostan önceki düzensiz kaos malzemesinden yani sudan ve topraktan yaratılmıştır. Dolayısıyla su bu özelliği ile evrenin oluşmasına sebep olan temel unsur olarak görülür. Böylece su , ezeli olması ve dünyanın sonunu hazırlayan (Tufan olayı) element olması özelliği kozmik hafızada korunmuş ve dini kitapların uyarıcı unsuru olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla suyun kozmosun kaynağını oluşturması ve bu özelliği sayesinde evrenin oluşumuna şahitlik yapması ile ilk mükemmelliği yansıtmaktadır.⁷⁰²

Taşlarla ilgili inanışların ilk izleri de Orta Asya’daki Eski Türk İnanışlarına kadar uzanmaktadır. “yâda yahut yâd” taşı adı verilen bir yağmur taşı etrafında gösterilen inaç ve uygulamalar bunun örneğidir. Eski Türklerin yaratılış efsanelerinde taş ve kaya kişiyi kurtaran, koruyan, kuvvet ve kudrete sahip bir güç ve fonksiyona sahiptir.⁷⁰³ Yakutlarda yada taşına “sata” denilmekteydi. Bu taş Yakutlara göre at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli sata taşı ise kurdun karnından çıkarılan taştır. Bu sata taşı ile şamanlar yağmur yağdırabilir, fırtına estirebilir, hatta yazın kar yağdırabilirlerdi. Bir ölçüde tabiat kuvvetlerine bu taşlarla yön vermekteydiler.⁷⁰⁴

Geleneksel Türk inanışları içerisinde kurban geleneği en köklüsü olup günümüze kadar ulaşmıştır. Kanlı ve kansız kurban şeklinde bir yapı ve özelliğe sahip olan bu ibadet bütün Türk toplulukları tarafından yerine getirilmektedir. Daha önceleri ruhlar için kesilen bu kurbanlar günümüzde ise şükran ve keffâret kurbanları şeklinde kendini göstermektedir. Geleneksel Türk inanışları içerisinde bir diğer yaygın inanış ise ağaçlara bez bağlama inanışıdır. Bu inanış bir nevikansız kurban olarak

⁷⁰⁰ Yaşar Kalafat; Türk Kültürü Halklarda..., s.89

⁷⁰¹ Orhan Şaik Gökyay; Dedem Korkudum Kitabı, s.CCXCIII

⁷⁰² Fuzuli Bayat; Türk Mitolojik... , s.88vd.

⁷⁰³ Hikmet Tanyu; Türklerde Taşlarla..., s. 39

⁷⁰⁴ Vehbi Emre Yıldırım; Yada Taşı Üzerine, “Türk Kültürü Aylık Dergi sayı 442”, Ankara 2000, s.114

adlandırılmaktadır. İnsanlar çeşitli dilek ve isteklerine ulaşmak maksadıyla bezleri kutsal kabul ettikleri ağaçlara bağlamaktadırlar. Bağlanan bu bezler, sıradan bez parçaları olmayıp onu bağlayan kişinin vücudunun bir parçasını sembolize eder.⁷⁰⁵

İnsanlar kışı, hastalık, dert, bela müşkül, zorluk ve hatta ölüm olarak kabul etmiş, Yeni günü (Nevruzu) ise zorluktan kurtulup rahata ulaşmak şelinde kışın zıttı olarak kabul etmişlerdir. Bu mitolojik anlamda Boz Ayın bitişi ile başalyan Nevruz insanların çileden kurtulmalarınıdır. Bu nedenle Türkler soğukluk, zorluk ve çile olarak gördükleri kışı hızlı bir şekilde atlatmak için ve baharın gelişini kutlamak amacıyla çeşitli ritüeller düzenlemişlerdir. Mesela Uygurlar kışı kovmak amacıyla Kaplan ve Argımak oyunları adını verdikleri törenler düzenlemişlerdir. Bu oyunlar kışı kovmak ve baharın gelişini kutlamak amacıyla hayvan maskesi takılarak oynanmaktadır.⁷⁰⁶

Geleneksel Türk kültüründe görülen tabiat kültü, atalar kültü vb. inanışlar Türklerin kendi inanışlarıyla sonradan temasa ettikleri Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm ve Mazdeizm gibi Çeşitli dinlerden gelen inanışlara ait motiflerdir.⁷⁰⁷

Bu da bize göstermektedir ki araştırma alanımızda ve günümüz Türk toplumlarında görülen ziyaret fenomeni ile ilgili inançların ilk izlerini bulanık bir biçimde de olsa Orta Asya'daki eski Türk İnançlarına kadar götürmek mümkündür. Bu Yaşar Kalafat'ın belirttiği gibi "büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkler yerlere göre değişen, geçen yüzyıllara rağmen eski ve yeni inançlarının karmasını yaşamaktadırlar" ifadesi ile G. L. Bon'un, "Bir ulusun zihin yapısı sadeceo ulusu oluşturan yaşayan bireylerin sentezini değil fakat özellikle onun oluşmasına katkıda bulunmuş olan sayısız ataların sentezini temsil eder"⁷⁰⁸ ifadesi bize Türk toplumunda ve araştırma alanımızda ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve pratiklerin büyük kısmının ilk izlerinin Eski Türk İncasına dayandığını desteklemektedir. Sonuç olarak, ziyaret fenomeni araştırma alanımızda ve günümüz Türkiye'sinde ziyaret fenomeninin kökleri İslam öncesi Türk dini ve kültür dönemine kadar uzandığı ve ilk formlarını buradan aldığı açık bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. İslami unsurlarla karışık bir halk dindarlığının yansıması

⁷⁰⁵ Harun Güngör; "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler" 16-17 Nisan 2007 Haccatepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007, s. 3vd.

⁷⁰⁶ Fuzuli Bayat; Türk Mitolojik..., s.102

⁷⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak; Kültür Tarihi..., s.70

⁷⁰⁸ Yaşar Kalafat;Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm "Sosyal Antropoloji Araştırmaları", İstanbul 2004, s.9

olan ziyaret fenomeninin temeli eski Türk tarihine kadar uzanmakta ve oradan aldığı unsurlarla ve nihayet, Anadolu'daki mevcut payen kültürlerin dini bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş sosyal bir fenomendir.⁷⁰⁹ Bu yönüyle ziyaret fenomeni kompleks bir olgu olarak karşımıza çıkar. Çünkü o, animizm, naturizm, atalar kültüne ait bulanık kalıntılar, Şamanî inançlardan kaynaklanan mistik ve sihri unsurlar, Budizm'le olan paralellikler, Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili izler orada İslam dini ve özellikle de tasavvufi unsurlarla birleştirmiştir.⁷¹⁰

Elazığ ve yöresinde yaptığımız araştırma alanımızda da bu İslamileştirme süreci günümüzde de devam etmektedir.

⁷⁰⁹ Y. Mustafa Keskin; Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği), s.99

⁷¹⁰ Ünver Günay vd., s.112

SONUÇ

Kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkan ziyaret fenomeni, insanlık tarihi boyunca değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. Araştırma alanımızda fenomenolojik metod başta olmak üzere din bilimlerinin diğer metotlarından da faydalanarak gerçekleştirdiğimiz kutsalın bir tezahürü olan ziyaret fenomeni üzerine bu çalışma Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeninin zengin bir tezahür çeşitliliğine sahip olduğunu gösterir. Ayrıca bu çalışma ziyaret fenomeninin, içinde yaşadığı toplumun dini, sosyal ve kültürel yapısıyla bir bütünlük oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve menasikler toplumdaki topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz eder. Bu yönüyle ziyaret fenomeninin, toplumsal bir olgu olduğu ortaya çıkar. Bununla beraber ziyaret fenomeni, farklı toplumlarda değişik yapı ve şekillerde, değişik ritüel ve uygulamalarla kendini göstermektedir. Bu yönüyle de o, ziyaret fenomeni dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusudur.

Din olgusu ve dinsel inanışların insanlıkla beraber varolduğu bir gerçektir. Mircea Eliade'nin ifade ettiği gibi hiçbir din bütünüyle yeni değildir ve hiçbir dini mesaj da geçmişi tamamıyla geçersiz kılamaz ve olup biten çağlar öncesinden gelen bir dinsel geleneğin yeniden yoğrulup yenilenmesi ve yeni ilkelere göre bütünleştirilmesidir.⁷¹¹ Bu da bize göstermektedirki dinler az ya da çok bir "senkretizm" özelliğine sahiptir.

Günümüzde de Türkler geleneksel dini kültürlerinden birçok unsuru İslami motiflerle birleştirip yeni kültür ortamlarında varlıklarını devam ettirmiş ve günümüze kadar taşımışlar. Geleneksel Türk dinindeki bu inanışlar menşei bakımından Natürizm, Animizm, Totemizm, Fetişizm vb. formlara bağlanmak istense de toplum bu unsurları, inanış ve uygulamalarını korumak ve meşrulaştırmak için sahip olduğu hakim kültür unsurunun bir ögesi olarak takdim etmiştir.

Elazığ ve çevresinde, kutsalın simgesel tezahür biçimlerinden biri olarak kendini gösteren ve buna bağlı olarak kutsal kabul edilerek belli usul ve amaçlarla ziyaret edilerek onlarla temas edilen yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve uygulamaları din bilimlerinin yöntem ve teknikleri çerçevesinde fenomenolojik metodu temel alarak

⁷¹¹ M. Eliade; Şamanizm, s. 30

inceledik. Yaptığımız bu çalışmada araştırma alanımızda ziyaret fenomeninin zengin bir tezahür çeşitliliğine sahip olduğunu gördük.

Ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve uygulamalar genelde bütün evrende özelde ise Türk ve İslam ülkelerinde benzerlikler göstermektedir. Bu da ziyaret olgusunun hem kendine özel hem de evrensel bir karektere sahip fenomen olduğunu gösterir.

Ziyaret fenomenine tipolojik açıdan yaklaştığımızda fenomenin belli tiplerde toplandığını gördük. Yaptığımız bu çalışmada fenomenolojik ve tipolojik verilerin dış formundan hareketle onların özünde sahip oldukları gizli manaları tespit etmeye çalıştık. Bu amaçla ziyaret fenomeninin yapısal ve fonksiyonel boyutları içerisinde tahlilini yaptık. Bunun sonucunda ise kutsalın nasıl tezahür ettiğini, tezahür şekillerini ve çeşitliliğini gördük. Yaptığımız fonksiyonel analiz sonucunda ise ziyaret fenomeninin araştırma alanımızda dini, sosyal, toplumsal, psikolojik ve kültürel hayatla nasıl bütünleştiğini ve nasıl bir işlevi olduğunu gördük. Ayrıca ziyaret fenomeninin Türk-İslam toplumunun tarihi, kültürü, sosyal ve dini yaşamı ile bir bütünleşme gösterdiğini tespit ettik.

Araştırma alanımızda yer alan ziyaret mekânları, kendilerinde olağanüstü güç ve kuvvet bulunduğu inanılan ve bu nedenle de kutsallık atfedilen, bunu da gösterdiği kerametlerle kanıtlayan ve sıkıntıların giderilmesi, belli istek, amaç ve maksatlara ulaşmak gayesiyle belli usul ve adab ve mesnekler çerçevesinde insanlar tarafından rağbet edilen mekânlardır. İnsanlar tarafından velilerin sağlıklarında gösterdiklerine inanılan kerametler ölümlerinden sonra da devam edeceğine inanılmakta ve hatta ondan arta kalan eşyalara, yaşadığı yerdeki veya yatırımın çevresindeki ağaç, taş, su kaya vb. fenomenlere de yansımaktadır. Dolayısıyla insanların çaresiz ve ümitsizliğe düştüğü zamanlarda bu kutsal mekânlar insanlar için maddi ve manevi bir ümit kapısı olmakta ve bu yönüyle insanları kendine cezbetmektedir. Ayrıca bu ziyaret mekânları ile ilgili anlatılan kerametler, menkıbeler ve efsaneler bu mekânların haklılığını artırdığı gibi ziyaret fenomeninin toplum içinde daha da canlılık kazanmasını sağlamaktadır. Bununla beraber bu ziyaret mekânları insanların sadece sıkıntı, ihtiyaç, amaç ve maksatları kapsamında rağbet görmemektedir. İnsanoğlu dindar bir varlık olup kutsala ulaşmak, kutsalı yaşamak ve özümsemek ister. Kutsalı bizzat özünde taşıdığına inanılan bu

mekânlarda insanlar kutsalı tecrübe etmek için (türbede yatıya kalmak, dua etmek vb.) ritüeller sergilemektedir.

Araştırmamız, modernleşme, şehirleşme sürecinin hızlanması ve modernleşmenin göstergeleri olan sanayileşme, eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve halkın kültür ve refah seviyesinin yükselmesine paralel olarak ziyaret fenomeni etrafında ziyaret fenomeni etrafında ortaya konan ritüellerin bir takım değişikliklere uğradığını göstermektedir. Özellikle kırsalık, sarılık, sıtma ve cilt rahatsızlıkları için gidilen bir takım ziyaret yerleri tıbbın ilerlemesi sonucunda çok az ziyaret edilmekte ve hatta giderek ziyarete konu olmaktan çıkmaktadır. Bununla beraber tıbbın aciz kaldığı bazı ruhsal rahatsızlıklar, ailevi huzursuzluklar, sanayileşme, eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ziyaret olgusunu sadece olumsuz yönde etkilememiştir. Üniversite sınavı başta olmak üzere çeşitli sınavları kazanma arzusu ve sanayileşmenin gelişmesine bağlı olarak da insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması sonucu ortaya çıkan işsizlik vb. psikolojik bunalımlar nedeniyle bazı ziyaret yerleri de artan bir dinamizm sonucunda ziyarete konu olmaya devam etmektedir. Görüldüğü üzere ülkemiz toplum yapısının geleneksel yapıdan modernleşme sürecine hızlı bir şekilde ilerlemesi karşısında ziyaret fenomeni dini ve toplumsal yaşantımızın arka planına itilip kaybolmaya yüz tutmamış, yaşanan bu modernleşme süreci içerisinde o, değişik formlara bürünerek modernliğe ayak uydurarak varlığını sürdürmüştür.

Ziyaret yerlerinde eğitim ve kültür düzeyi hangi seviyede olursa olsun toplumun her kesiminden insanları görmek mümkündür. Bu mekânlar psikolojik, ekonomik, sosyo-kültürel ve daha birçok nedenden ve sorundan muzdarip olan insanlar için bir ümit kaynağı teşkil eder. Bununla beraber ziyaret olayı daha çok kadınlara mahsus bir fenomen olarak kendini gösterir. Hatta buna kadınların yaş, eğitim, kültür ve maddi seviyeleriyle ilişkilendirmek daha isabetli olacaktır. Özellikle yaş seviyesi göz önüne alındığında ise bu kutsal mekânlara daha çok yaşlı kadınların gittiği görülmektedir. Bütün bu nedenleri irdelediğimizde ziyaret fenomenini daha çok eğitim, kültür ve maddi seviyesi düşük olan toplumun alt tabakasına mensup insanlar daha ziyade kadınlar etrafında cereyan ettiğini görürüz.

Araştırma alanımızda hatta günümüz Türk dünyasında ziyaret fenomeni adı altında teşekkül eden inanç, uygulama ve menseklerin temelini İslamiyet öncesi Türk

inançlarına kadar uzandığını söylemek mümkündür. Araştırma konumuzdaki türbe ve mezar ziyaretiyle beraber ziyarete konu olan dağ, tepe, taş, kaya, su kaynakları vb. yaygın kutsallar Türklerin eski ve köklü inançlarından biri olan “atalar kültü” ve “yer-sub” inançları arasında kısmi de olsa bir bağ bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

A) Kaynak Eserler

Açıkses, Erdal, Doğanay, Rahmi; 1298 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, Elazığ, 2001.

Adıbelli, Ramazan; Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'ın Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2008.

Aksın, Ahmet; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ 1999.

Alıcı, Mustafa; Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri, İstanbul 2007.

Ana Britannica; Elazığ, İstanbul 1988.

Araz , Rifat ; Harputta Eski Türk İnaçları ve Halk Hekimliği , Ankara 1991.

Ardıçoğlu, Nurettin; Harput Tarihi, Ankara 1997.

Arpacı, Sait; Ehl-i Beyt, Elazığ 2009.

Arslantürk, Zeki; Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, İstanbul 2001.

Aşan, Muhammed Beşir; “Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986/Elazığ*, Elazığ 1987.

_____ ; Elazığ,Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri(XI-XIII Yüzyıllar), Ankara 1992.

_____ ; “Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede”, *I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri, 13-16 Ağustos 1998 Ankara*, Ankara 1998, s.53-62.

Aydın, Mehmet; Dinler Tarihine Giriş, Konya 2002.

_____ ; Galip Atasağun, Ahmet Aras, Nermin Öztürk, Sami Baybal; Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Trihi ve Din Fenomenolosi Açısından Değerlendirilmesi, Konya 2006.

Aydoğmuş, Günerkan; Harput Kültüründe Din Âlimleri, Elazığ, 1998.

- Aytekin, Fethi; “Keramet Sahibi Bir Evliya “Hacı Hasan Baba” ”, *Kömürhan’dan Harput’a (Üç Aylık Haber Kültür ve Aktüalite Dergisi)*, Temmuz- Ağustos-Eylül, Yıl: 1 Sayı:1, Elazığ 2006, s.18–20.
- Barutçu, Sema; “Çankırı Folklorunda Yaşayan Eski Türk İnanç Sisteminde Ağaç Kültü ve Çankırı’da İzleri”, *Erciyes Yıl: 5 Sayı: 53*, Kayseri 1982, s.17–19.
- Bayat, Fuzuli; *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul 2006.
- _____; *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I)*, İstanbul 2007.
- Beşirli Hayati, Erdal İbrahim; *Anadolu’da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncemeler*, Ankara 2007.
- Beysanoğlu, Şevket; “Diyarbakır ve Çevresi Halk Hekimliğinde Yatırlar”, *Türk Folklor Araştırmaları 1981/2*, Ankara 1982, s.5-18.
- Bican, Zekeriyya; *Sekizinci Şehir Elazığ’a Harput’tan İnciler*, Elazığ 2007.
- Boratav, Pertev Naili; *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1931.
- Buran, Ahmet; “Fırat Havzası Eski Türk Gelenek ve Görenekleri”, *Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu “24–27 Ekim 1985”*, Elazığ 1992, s.33–43.
- Cilacı, Osman; *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara 1998.
- Çağlıyan, Ayşe; “Kuruluşu ve Gelişimiyle Baskil”, *Harput Çırası Kültür ve Yaşam Dergisi*, sayı: 14, 2009 İstanbul, s.10–15.
- Çakmak, Yücel; *Elazığ ve İlçeleri*, Elazığ 2004.
- Çelebi, Evliya; *Seyahatname*, (Çev. Zuhuri Danışman), İstanbul 1970.
- Challaye, Felicien; *Dinler Tarihi* (Çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul 2002.
- Çıblak, Nilgün; “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Kültürü Aylık Dergi*, Sayı 507–508, Ankara 2005, s.199–213.
- Çoruhlu, Yaşar; *Türk Mitolojisinin Anahtarları*, İstanbul 2006.
- Danık, Ertuğrul; “Harput Kalesi”, *Vakıflar Dergisi XXVI*, Ankara 1997, s.313–320.

_____; “Ortaçağ Harput’unun Kentsel Gelişimi”, *Düni ve Bugünüyle Harput I*, Elazığ 1999, s.17–48.

_____; Ortaçağda Harput, Ankara 2001.

_____; Demir, Ramazan; Zırkı Yöresi ve “Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti”, Ankara 2007.

Doğu Anadolu Evliyalari (Kuzey-Güney); Ankara, tarihi belirsiz.

Elazığ İl Yıllığı; Ankara, 1992.

Eliade , Mircea; Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu (Çev. Mehmet Aydın), Ankara 1990.

_____; Kutsal ve Dindışı (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1991.

_____; Ebedi Dönüş Mitosu (Çev. Ümit Altuğ), Ankara 1994.

_____; Şamanizm (çev.İsmet Birkan), Ankara 1999.

_____; Babil Simyası ve Kozmolojisi (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2002.

_____; Asya Simyası (Çev. Lale Arsalan), İstanbul 2002.

_____; Demirciler ve Simyacılar (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2003.

_____; Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi (Çev.Mustafa Ünal), Konya 2005.

_____; Mitlerin Özellikleri (Çev. Sema Rifat), İstanbul.

Erdentuğ, Nermin; Sün Köyü’nün Etnolojik Tetkiki, Ankara 1971.

Ergun, Pervin; Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara 2004.

Eröz, Mehmet; Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1992.

Erzurûmî, Osman Bedrüddîn; Gülzâr-ı Sâmini, C.I-II, İstanbul 2004.

Esin, Emel; Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul 2001.

Eyuboğlu, İsmet Zeki; Anadolu İnançları “Anadolu Üçlemesi-1”, İstanbul 1998.

- Gider, Şenay; Halk Dindarlığının Bir Göstergesi Olarak Adak ve Ziyaret Fenomeni “İstanbul Örneği” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2008.
- Gökçe, Orhan; Şiirlerle Harput’ta Tasavvuf Dünyası, Elazığ 2000.
- Gökçen, Rifat; İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım Elazığ ve Doğu Anadolu Bölgesi , İstanbul 1999.
- Gönüllü, Ali Rıza; “Alanya Halk İnançlarında “Ağaç” Motifi,” *Türk Kültürü Aylık Dergi*, sayı 376, Ankara 1994, s.505–509
- Gökyay, Orhan Şaik; Dedem Korkudum Kitabı, İstanbul 2000.
- Görkem, İsmail; “Abdulvehhab Gazi’ye Ait İnanış ve Gelenekler”, *İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğler Malatya 19-21 Ekim 1988*, Malatya 1988, s.133-137.
- _____; Elazığ Efsaneleri, Elazığ 2006.
- Güç, Ahmet; “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I*, Ankara 1998, s. 337–351.
- Gündüz, Şinasi; “Eski Türk Dini”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara 2007, s. 529–539.
- Günay, Ünver - Güngör Harun; Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2007.
- Günay, Ünver-Güngör, Harun-Taştan, A.Vahap-Sayım, Hüzeyfe; Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması (Kayseri Örneği),Kayseri 2001.
- Güngör, Harun; “Eski Türk Dininin İsimlendirilmesi Üzerine”, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri 2006, s.22–28.
- _____; “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler” 16–17 Nisan 2007 Hacatepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi*, Ankara 2007, s. 1-7
- Halaçoğlu, Ahmet; “Elazığ”,*İ.A., C.X*, İstanbul 1994, s.551-554.
- Hasluck, William Fredrick; Bektaşilik Tetkikleri (Çev. Râgıp Hûlusi), İstanbul 1928.
- _____; Christianity and İslam under The Sultans, C.I, 1929 Oxford

Hayli, Selçuk; Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Etki Sahası, “*Düünü ve Bugünüyle Harput I*”, Elazığ 1999, s.287–304.

İlimiz Elazığ, Isparta 1986, s.22.

İnan, Abdulkadir; Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976.

_____; Tarihte Ve Bugün Şamanizm, Ankara 1986.

_____; Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim; Eski Türk Dini, İstanbul 1980.

_____; Tarihte ve Bugün Şamanizm “Meteryaller ve Araştırmalar”, Ankara 1986.

Kalafat, Yaşar; Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanclarının İzleri, Ankara 1985.

_____; Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm “Sosyal Antropoloji Araştırmaları”, İstanbul 2004.

_____; Türk Kültürü Halklarda Halk İnançları Teori ve Metod, Ankara 2008.

Kandemir, M. Yaşar; Türkçe Sözlük, C.II, Ankara 1998.

Karakaya, Ayfer; “Sinemilliler Bir Alevi Ocağı ve Aşireti” *Kırkbudak Dergisi*, Ankara 2006, s.16–59.

Karakoçan Bülteni, sayı:1 yıl:1, Temmuz 2008.

Komisyon; Aziz Şehir Elazığ, Elazığ 2009.

Komisyon; İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1988.

Keban Gazetesi; “Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor”, Elazığ 2008, (15-31 Ekim 2008).

Keskin, Yahya Mustafa; “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 6, Elazığ 2001, s.41–53.

_____; Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sün Örneği, Ankara 2004.

_____; “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış”, *Dini Araştırmalar Cilt:8 Sayı:18*, Ankara 2008, s.89–101.

Köksal, Hasan; *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984.

Kuzgun Şaban; *Dinler Tarihi Dersleri*, Kayseri 1993.

Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay; *Dinler Tarihi*, Ankara 1997.

Küçük, Sabahattin; “Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Harput El Yazmaları”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5–6 Mayıs 1986*, s.146.

Memişoğlu, Ferhan; *Elazığ-Harput Klavuzu*, Ankara 2006.

Memişoğlu, Fikret; *Harput Halk Bilgileri*, Elazığ 1995.

Ocak, Ahmet Yaşar; *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992.

Oğuz, Muhammed İhsan; *Ârifler Silsilesi*, İstanbul 2003.

Orkun, Hüseyin Namık; *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1987.

Ögel, Bahattin; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara 1979.

_____; *Türk Mitolojisi I-II*, Ankara 1993.

Örnek, Sedat Veyis; *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1971.

_____; *Türk Halkbilimi*, Ankara 2000.

Özen, Kutlu; “Sivas Yöresinde Battal Gazi ve Onun Silah Arkadaşlarıyla İlgili İnanışlar”, *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, sayı 109*, Kayseri, 1987, s.16–29.

Özkan, Ali Rafet; *Dinlerde Kurban Kültü*, Ankara 2003.

Özmen, İsmail; *Teslim Abdal (Hayatı ve Şiirleri)*, Ankara 2002.

Öztürk, Ali; “Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kudsiyet Kavramı ve Kutsal Tip”, *Fırat Üniversitesi Folklor ve Etnografya Sempozyumu 24–27 Ekim 1985*, Elazığ 1992, s.311.

Parlak, Lütfi; *Yukarı Fırat’ta Tarihi Eserler*, Elazığ 2004.

Parmaksızoğlu, İsmet; İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler, İstanbul 1989, s.7–8.

Perin, Michel; Şamanizm (Çev. Bülent Arıbaş), İstanbul 2001.

Rahman, Abdulkerim; Uygur Folkloru (Çev. Soner Yalçın, Erkin Emet), Ankara 1996.

Roux, Jean-Paul; Türklerin ve Moğolların Eski Dini (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 2001.

Sakaoğlu, Saim; “Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elazığ Menkıbesi”, *Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu, 24–27 Ekim 1985*, Elazığ 1992, s.335–340.

Sarıkcıoğlu, Ekrem; Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta 2002.

_____; Din Fenomolojisi, Isparta 2002.

Schimmel Annamarie; Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999.

Selimefendigil, Molla Halis; Kişili Şeyh Selim Efendi Divan, İstanbul 2007.

Seydaoğlu, Muhammed; Gönül Sultanları, İstanbul 2008.

Septioğlu, Hüsamettin; Palu ve Şeyh Ali-yi Sebti Hazretleri, Elazığ 2004.

Seyidoğlu, Bilge; Erzurum Efsaneleri, Ankara 1985.

Siler, Abdurrahman; “Tarihte Harput ve Elazığ”, *Harput (Yıl:1 Sayı:1)*, Elazığ 1979, s.23–24.

Solmaz, Selahattin; “Günümüzde Fırat Havzasında Kültür Bütünlüğümüz ve Bazı Değerlerimiz”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler, C.4 sayı2*, Elazığ 1990, s.233–241.

Seyidoğlu, Bilge; Erzurum Efsaneleri, Ankara 1985.

Sunguroğlu, İshak; Harput Yollarında, C.I-II, İstanbul 1958/1959.

Tanyu, Hikmet; Türklerde Dağlarla İlgili İnanışlar, Ankara 1973.

_____; Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar, Ankara 1975.

_____; “Türklerde Ağaçlarla İlgili İnanışlar”, Ankara 1987.

- _____; Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1987.
- Taş, Hülya; “Bursa’da Türbe-Yatır Ziyaretleri”, 2002/4 sayı 32, İstanbul 2002/4.
- Tatar, Burhanettin; Mircea Eliade’in Rasyonel Düşünceyi Eleştirisi, “Bilimname, sayı:II, 2003”, Kayseri 2003, s. 75-85.
- Tekin, Talat; Orhon Yazıtları, Ankara 1988.
- Temel Britannica Ansiklopedisi; Elazığ; C.XI, İstanbul 1992.
- Tokarev, Sergei Aleksandrovich; Dünya Halklarının Dinler Tarihi (çev. Rauf Aksungur), İstanbul 2006.
- Tonbul, Saadettin; “Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Yerleşmelere Bir Örnek: Palu”, *Murat Havzası, Yıl:1 Sayı:2*, Elazığ 2006, s.28–32.
- Topu, Zülküf; Keban İlçesi Halk İnanışları (Basılmamış Lisans Tezi), Elazığ 2002.
- Tuncel, Metin; Bugünkü Elazığ, “İslam Ansiklopedisi, C.X”, İstanbul 1994.
- Turan, Osman; Doğu Anadolu Türk Devletler Tarihi, İstanbul 1993.
- Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara 1997.
- Türkçe Sözlük; C.II., Ankara 1988.
- Uraz, Murat; Türk Mitolojisi, İstanbul 1994.
- Ünal, Mehmet Ali; “Ahmet Peykeri Külliyesi ve Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:43–1986*, İstanbul 1986, s.140–141.
- _____; XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566), Ankara 1989.
- _____; “Harput”, *İslam Ansiklopedisi, C.17*, İstanbul 1997, s.232–235.
- _____; “Kara Cemşid Bey”, *Murat Havzası “Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını”, yıl 1 sayı2*, Elazığ 2006, S.17–22.
- Ünal, Mustafa; Din Fenomenolojisi, Kayseri 1999.
- _____; “Halk Dini Verilerinin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi, Sayı: 5, Elazığ 2000*, Elazığ 2000, s.227–242.
- _____; Sami Dinlerde Tanrı Fenomenolojisi, Kayseri 2005.

_____ Türkiye’de Din Bilimi Sorunlarına Fenomenolojik Bir Çözüm Denemesi, “Kazakistan Respublikası Bilim jaŋe Gılım Ministirliği Jeskazgan Kalası Akimdiği F. A. Baykonırov Adındağı Jeskazgan Üniversitesi “Bilim Berudi Damıtudın Memlekettik Bağdarlamasın Jüzege asıru-Jogarı Mekteptin Bastı Mindeti, V. Halıkaralık Baykonırov Okuları Materyallarının Jınağı, Birinci Kitap, Jeskazgan- 2005.” s.1–15.

_____; “Evrensel Dinlerin Şamanizm’e Yaklaşımı, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler”, 16-17 Nisan 2007 Haccatepe Üniversitesi Sıhhiye Yerleşkesi, Ankara 2007, s.97-108

Wach, Joachim; Dinler Tarihi, İstanbul 2004.

Yapıcı, Süleyman; Palu (Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı), Elazığ 2004.

_____; “Batı Urartu Başkenti ve Gözdesi; Palu”, *Murat Havzası, Yıl:1 Sayı:2*, 2006 Elazığ, s.8-9.

_____; “Medeniyetler Merkezi Palu”, *Murat Havzası, Yıl:2 Sayı:3*, 2007 Elazığ, s.6–8.

Yeni Binyılda Karakoçan; 2002 Karakoçan

Yıldırım, Münir; “Mircea Eliade’de “Kutsal ve Kutsal Zaman” Kavramı”, *Dini Araştırmalar Dergisi cilt:10 sayı:28*, Ankara 2007, s.59–82.

Yıldırım, Vehbi Emre; “Ya da Taşı Üzerine”, *Türk Kültürü Aylık Dergi sayı 442*, Ankara 2000, s.111–115.

Yılmaz, Şamil Cengiz; “Ahilik ve Harput”, *Harput Çırası Kültür ve Yaşam Dergisi, Sayı:14*, İstanbul 2009, S.18–23.

Yörükan, Yusuf Ziya; Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizm’in Diğer Dinler ve Aleviler Üzerinde Etkileri, Ankara 2005.

Yurdaydın , Hüseyin G., Dağ; Mehmet; Dinler Tarihi, Ankara 1978.

Yüzyıllardır Çürümeyen Bir Vücut: Arap Baba; “Harput sayı:2 1969”.

B) Sanal Kaynaklar

www.agucan.blogspot.com/(27.03.2010)

www.aricak.gov.tr/(13/07/2009)

<http://elazig.meb.gov.tr/istatistik.php/>(07.07.2009)

<http://www.elazig.org> (08.08.2009)

<http://www.turkuler.com/ozan/teslimabdal.asp/> (15.06.2009)

<http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/>(15.07.2009)

http://www.elazig.org/Default_Hakkinda_detay.asp?id=788/(15.07.2009)

www.keban.gov.tr/(02.07.2009)

http://www.elazig.org/Default_Hakkinda_detay.asp?id=787/ (15.07.2009)

http://www.dersim.biz/html/sinemilli_ocagi.html,(13/07/2009)

www.seyhbedrettin.blogspot.com/2008/10/piri-davut-trbesi-rneginde-alevilerde.html/ (01/01/2009)

www.trmh1992-2005.azbuz.com/ (05/03/2009)

www.gencaleviler.com (01/01/2009)

www.keban.gov.tr/(02.07.2009)

C) Kaynak Kişiler

Abdulgani Bilgin, 1938 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar

Abdurrahman Karabulut, 1934 Kovancılar Doğumlu, Çiftçi

Ahmet Aydemir, 1950 Palu Doğumlu, Andılar Köyü'nde İkamet Etmekte

Ahmet Yazar, 1976 Elazığ Doğumlu, Elazığ Belediyesi'nde Çalışmakta

Akif Aydın, 1949 Elazığ Doğumlu, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

Akif Karataş, 1969 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip

Ali Göktürk, 1932 Tabanbükü Doğumlu, Emekli

Ali Kaya, 1971 Elazığ doğumlu, Lise Mezunu

Aydın Sevinç, 1945 Elazığ Doğumlu, Memur

Bedrettin Özer, 1934 Elazığ Doğumlu, Emekli

Besime Yılmaz, 1947 Tunceli Doğumlu, Ev Hanımı

Coşkun Sal, 1949 Elazığ Doğumlu, Emekli

Fatma Sertkaya, 1940 Elazığ Doğumlu, Türbedar

Fethi Pekmez, 1940 Elazığ Doğumlu, Emekli

Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı

- Filiz Dağdeviren, 1982 Elazığ Doğumlu, Ev hanımı
 Halil Ulutaş, 1963 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar
 Harbiye Ülger, 1959 Baskil Doğumlu, Ev Hanımı
 Hasan Bozdemir, 1941 Kartaldere Doğumlu, Okur-Yazar
 Hasan Dehmen 1949 Keban Ddoğumlu, Okur-Yazar
 Hasan Güzel., 1947 Karakoçan Doğumlu, Emekli Öğretmen
 Hasan Öztürk, 1924 Arıcak Doğumlu, Erbağı Köyü'nde İkamet Etmekte
 Hayrettin Canpolat,1939 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Hayrettin Er, 1943 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Hıdır Çok; 1939 Elazığ Doğumlu, Türbedar
 Hıdır Gürcü, 1952 Elazığ Doğumlu, Aydıncık Köyü'nde İkamet Etmekte
 Hidayet Kıyak; 1951 Elazığ doğumlu, Ev Hanımı
 Hüsamettin Septioğlu, 1939 Palu Doğumlu, Emekli
 Hüseyin Tunçcan, 1952 Palu Doğumlu, Altınölçek Köyünde İkamet Etmekte.
 Hüsnü Sarıgül, 1939 Kovancılar Doğumlu, Emekli.
 İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu, Öğretim Görevlisi
 İdris Ülger, 1968 Baskil Doğumlu, Şoför
 İhsan Bikriye, 1951 Baskil Doğumlu, Emekli
 İhsan Saylan, 1972 Palu Doğumlu, İmam Hatip
 İhsan Solmaz, 1957 Baskil Doğumlu, Baskil Merkezde İkamet Etmekte
 İhsan Ulutaş,1963 Baskil Doğumlu, Çiftçi
 İshak Saylan, 1966 Palu Doğumlu, İmam-Hatip
 İzzet Ünlü; 1928 Elazığ doğumlu, Emekli Nüfus Memuru
 Kazım Kaya, 1936 Tunceli Doğumlu, Emekli
 Kemal Yaman, 1950 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Kerim Can, H.1341 Kovancılar Doğumlu, Topağaç Köyü'nde İkamet Etmekte.
 M.Sait Kaya, 1956 Elazığ Doğumlu, İlkokul Mezunu, Emekli
 Mahfuz Temuçin, 1951 Elazığ Doğumlu, Okur-Yazar
 Mahmut Arslantaş, 1934 Elazığ doğumlu, Pirinçci Köyü'nde İkamet Etmekte
 Makbule Öztürk, 1930 Elazığ Doğumlu, Türbedar
 Mehmet Aydoğdu, 1964 Elazığ Doğumlu, Fırıncı.
 Mehmet Bahçeci, 1964 Palu Doğumlu, Altınölçek Köyü'nde İkamet Etmekte
 Mehmet Bulut, 1949 Kovancılar doğumlu, Topağaç Köyü'nde İkamet Etmekte.

- Mehmet Canpolat, 1948 Palu doğumlu, Şeyh Muhammed Efendi'nin Torunu
- Mehmet Durmuş, 1936 Elazığ doğumlu, Günbağı Köyü'nde İkamet Etmekte.
- Mehmet Feyzi Evliyaoğlu, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf
- Mehmet Karaman, 1959 Baskil Doğumlu, Çiftçi
- Mehmet Kırtel, 1957 Elazığ Doğumlu, Türbedar
- Mehmet Özdemir, 1956 Elazığ Doğumlu, Esnaf
- Mehmet Subay, 1945 Baskil Doğumlu, Emekli
- Mehmet Topçu, 1961 Elazığ Doğumlu, Beydoğmuş Köyünde İkamet Etmekte
- Mehmet Yılmaz, 1958 Elazığ doğumlu, Saklaya Köyü'nde İkamet Etmekte
- Muhammed Sabri Olgun, 1947 Karakoçan Doğumlu
- Muhammed Seydaoğlu, 1975 Elazığ Doğumlu, İmam Hatip
- Muharrem Okumuş, 1984 Kahramanmaraş Doğumlu, Altınölçek Köyü İmamı
- Mustafa Demir, 1950 Elazığ Doğumlu, Muhtar
- Mustafa Özeren, 1948 Elazığ Doğumlu, Çiftçi
- Müslime Avcu; 1981 Elazığ doğumlu, Memur
- Naim Sandıklı, 1941 Elazığ Doğumlu, Emekli
- Necdet Güngör, 1944 Keban Doğumlu, Emekli Öğretmen
- Necip Aydın, 1934 Kovancılar Doğumlu, Çiftçi
- Nevzat Sap, 1970 Baskil Doğumlu, İlkokul Mezunu
- Nihat Çınar, 1951 Elazığ Doğumlu, Emekli
- Niyazi Mızrak, 1955 Elazığ Doğumlu, İlkokul, Çiftçi.
- Nizamettin Demirbağ, 1946 Palu Doğumlu, Emekli
- Nuran Yıldırım, 1952 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı
- Oğuzhan Sayı, 1979 Elazığ Doğumlu, Gökbelen Köyü İmamı
- Osman Er, 1924 Elazığ Doğumlu
- Ömer Kaya, 1951 Elazığ Doğumlu, Köy Muhtarı
- Özcan Arıkan, 1977 Elazığ Doğumlu, Lise Mezunu
- Ramazan Yazar, 1940 Elazığ Doğumlu, Hacı Hüseyinler Köyü'nde İkamet Etmekte.
- Recep Ağır; 1937 Elazığ Doğumlu, Emekli
- Saadettin Arslan, 1955 Elazığ Doğumlu, Keban Milli Eğitim Müdürlüğünde Çalışıyor.
- Sabahattin Sayı, 1951 Elazığ Doğumlu, Emekli
- Sadi Özen, 1938 Elazığ Doğumlu, Emekli
- Sait Arıkan, 1953 Elazığ Doğumlu, Emekli

Sait Arpacı, 1932 Doğumlu, Elazığ'da İkamet Etmekte.
 Sait Yokuş, İstanbul doğumlu, Türbedar
 Selçuk Yüncül, 1985 Baskil Doğumlu, Öğrenci
 Süleyman Bayar, 1934 Elazığ Doğumlu, Çiftçi
 Süleyman Dikmen, 1961 Elazığ Doğumlu, Çiftçi
 Süleyman Evliyaoğlu, 1961 Elazığ Doğumlu Esnaf
 Şahin Polat, 1969 Elazığ Doğumlu, İmam-Hatip
 Şenay Dehmen, 1956 Keban doğumlu, Okur-Yazar
 Şükrü Bakırcı, 1945 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Tahir Karaman, 1992 Baskil Doğumlu, Öğrenci
 Talat Yılmaz, 1951 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Türkan Yılmaz, 1944 Elazığ Doğumlu, Ev Hanımı
 Veysi Atıcı, 1935 Elazığ Doğumlu, Esnaf
 Yılmaz Önercan, 1946 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Yusuf Kartal, 1956 Elazığ Doğumlu, İmam Hatip
 Yümrü Polat; 1954 Elazığ Doğumlu, Öğretmen
 Zahide Yetkin, 1942 Elazığ Doğumlu, Türbedar
 Zekai Polat, 1934 Elazığ Doğumlu, Emekli
 Zeki Çelik, 1959 Elazığ Doğumlu, İmam Hatip
 Zeynal Doğan; 1977 Şırnak Doğumlu, İmam Hatip
 Zeynel Akpoyraz, 1937 Keban Doğumlu, Emekli
 Ziya Ertürk 1937 Keban Doğumlu, Okur-Yazar
 Zühre Levent; 1929 Elazığ Doğumlu, Türbedar
 Zülfü Seçkin, 1949 Doğumlu, Çiftçi

EKLER**EK-1**

Yerleşim Yeri Adı	Türbe-Tekke-Dede Mezarı	Ağaç-Taş Kayalar	Su Kaynakları	Mağaralar
ELAĞIĞ MERKEZ HARPUT YÖRESİ	1-İmam Efendi 2-Beyzade Efendi 3-Fatih Ahmet Baba 4-Seyyid Ahmed Çapakçuri 5-Arap Baba 6-Murat Baba 7- Beşik Baba 8- Üryan Baba 9-Musa Kazım Efendi 10-Nadir Baba 11-Ankuzu Baba 12-Mansur Baba 12-Mansur Baba 13-Büyük Hacı Ali Efendi 14-Hacı Tefvik Rıfkı Efendi			
ELAĞIĞ MERKEZ	1-Hacı Muharrem Hilmi Efendi 2-Demirci Mustafa Efendi 3-Şeyh Haydar Baba 4-Seyyid Kasım 5-Çarşamba Baba 6-Palulu Mehmet Baba 7-Ayşe Ana	1-Dilek Taşı	1-Seydiyye Hanım Çeşmesi	
ELAĞIĞ MERKEZ KÖY				
Güntaşı (Kövenk)	1-Ömer Hüdayi Baba			
Baltaşı (Nacaran)	1-Tepecikli Şeyh Mehmet Baba			
Yemişlik (Miyadın)	1-Miyadınlı Mehmet Efendi			
Yerleşim Yeri Adı	Türbe-Tekke-Dede	Ağaç-Taş Kayalar	Su Kaynakları	Mağaralar

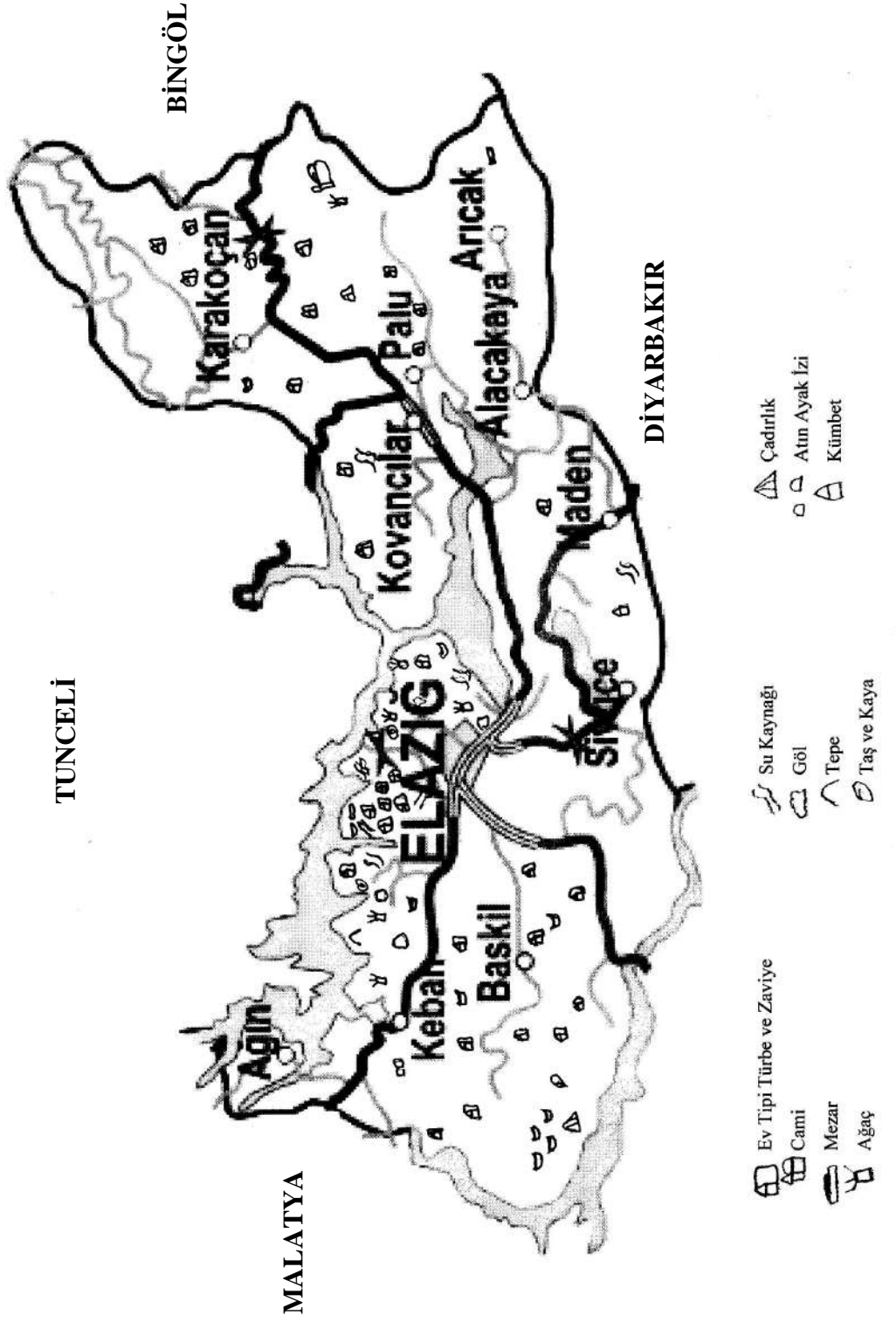
	Mezarı			
İki Tepe (Hozetek)	1-Evliya Dede			
Sedeftepe (Mığı)	1-Abdulcebbar Efendi			
Günbağı (Bavınışağı)	1-Sait Tayyar Efendi			
Sün	1-Koca Seyyid Ahmed 2-Kara Arap			
Pirinçci	1-Ađu İćen Evlatları			
Balpınar (Pirik)	1-Selvi Baba			
Hıdır Baba	1-Hıdır Baba			
Akçakiraz	1- Hacı Mehmet Baba 2- Hacı Ali Efendi			
Sarılı				1-Ziyaret Tepesi
Örençay	1-Refik Baba		1-Şifalı Su	
Dereboğazı	1-Hamza Baba			
Güneycayırı	1-Muzdafir Baba 2-Kırklar Mezarlığı			
Sugözü		1-Delik Taş 2-Dilek Ağacı	1-Uçuk Pınarı	
Sarıbük (Kürdemlik)		1-Dilek Ağacı	1-Tan Pınarı	1-Ziyaret Tepesi 2-Ziyaret Tepesi
Gümüşbağlar (Mürüdü)			1-Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu)	
Kaplıkaya		1-Bacı Kardeş	1-Ziyaret Suyu	
Kurtdere			1-Hoşirik Suyu	
Aydıncık (Çakal)				Öksüz Baba Tepesi
Salkaya (Hersenk)		1-Dilek Ağacı	1-Şifalı Su	
Beydoğmuş (Sekü)			1-Şifalı Su	
Oymaağaç (Pekinik)			1-Sıtma Pınarı 2-Hırdan'ın Gölü	
Çatalharman (Hozik)	1-Dede Mezarı	1-Dilek Ağacı	1-Ziyaret Gölü (Tumbullunun Gölü)	
Alayaprak				
Erbildi (Haselli)		1-Ziyaret Taşı		
Beşoluk (Hamedı)		1-Ziyaret Ağacı 2-Ziyaret Ağacı	1-Acı Su	
Beydalı (Zalını)			1-Sıtma Pınarı	1-Tavşan Tepe 2-Ziyaret Tepesi (Ziyaret Bükü)

Yerleşim Yeri Adı	Türbe-Tekke-Dede Mezarı	Ağaç-Taş Kayalar	Su Kaynakları	Mağaralar
Çötel			1-Acı Su	1-Ziyaret Tepesi
Örenhan (Haraba)	1-Boğmaca Mezarı	1-Delik Taş		1-Ziyaret Tepesi
Kozluk		1-Ziyaret Ağacı		
Sütlüce				
Göl				
Tohumlu				
ARICAK				
Başçavuş	1-Şeyh Yusuf			
BASKİL	1-Şeyh Aziz Efendi 2-Ziyaret Tepesi ve Ziyaret Dağı			
Doğancık	1-Hacı Hasan Baba			
Kale	1-Abdulvehhab Gazi 2-Sıddı Zeynep			
Akdemir	1-Musa Hevrani 2-Delik Taş			
Resülkehya	1-Pir Kemal 2-Molla Süleyman			
Tabanbükü	1-Şeyh Ahmet Dede 2-Derviş Ali 3-Kul Mustafa 4-Gül Mustafa 5-Kara Şeyh (Şeyh Musa) 6-Deli Kız 7-Deli Hamza 8-Teslim Abdal Türbesi 9-Hasan Mekki Türbesi 10-Hasan Dede (Hasan Basri) 11-Arap Baba-Çoban Baba-Kahlık Baba-Geyik Baba 12-Katarlı Baba 13-Hızır Baba			1-Şah İsmail'in Çadırı (Çadırılık)

Yerleşim Yeri Adı	Türbe-Tekke-Dede Mezarı	Ağaç-Taş Kayalar	Su Kaynakları	Mağaralar
Dervişdere	1-Şeyh Sait			
Akuşağı	1-Şeyh Yusuf			
Altınuşağı		1-Dilek Taşı		
Aşağı Kuluşağı	1-Pir Halil Mezarı			
KARAKOÇAN	1-Gözerekli Molla Muhammed			
Yücekonak	1-Şeyh Muhammed Sisi 2-Şeyh Muhammed Hadi			
Demirtepe	1-Sefkar Baba (Seyyid İbrahim)			
Üçbudak	1-Pir Cemal Abdal			
Yeşilbelen	1-Garip Baba			
Çayırgülü	1-Güzel Baba 2-Şengül Baba			
KEBAN				
Gökbelen	1-Pir Hasan Zerraki			
Nimri	1-Ağ Baba Makamı			
Akgömlek	1-Sinemilli			
Uluşınar (Birvan)	1-Pir-i Davut 2-Mirab		1-Başşınar Suyu	
Taşkese (Mişelli)		1-Taşkese Ceviz Pınarı Ziyareti	Çeşme	
Sağdıçlar /(Hamzıkan)	1-Köyaltı Mezar Ziyareti			

Yerleşim Yeri Adı	Türbe-Tekke-Dede Mezarı	Ağaç-Taş Kayalar	Su Kaynakları	Mağaralar
Bayındır	1-Sultan Sinemil Evlatları			
Koyunuşağı	1-Kasım-Kadir Türbesi			
Nal Ziyareti Tepesi				1-Nal Ziyareti
KOVANCILAR				
Mirmehmet	1-Hacı Cuma Hoca			
Topağaç	1-Munzur Dede			
Kavak	1-Aziz Baba			
Çelebi			1-Ziyaret Suyu	
MADEN				
Kartaldere	1-Muhammed Kattal			
PALU	1-Şeyh Ali Sebti 2-Mahmut Samini 3-Şeyh Saadettin 4-Şeyh Hacı Yasin			
Altınölçek (Şeyhmir)	1-Şeyhmir (Şeyh-i Miran)			
Andılar (Sağuna)	1-Molla Kasım			
Arındık	1-Şeyh Alaaddin			
Güllüce (Sıraçur)	1-Şeyh Mustafa Kutuf Arifin			
Tarhana	1-Tarhanalı Sofu Cuma 2-Sahabe Mezarı			
Beyhan	1-Horasan Baba			
SİVRİCE				
Doğanbağı			1-Şifalı Su	1-Ziyaret Kümbeti

EK-2

RESİMLER

Resim 1: İmam Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 2: Beyzade Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 3: Fatih Ahmet Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 4: Seyyid Ahmet apakuri mezarı dıştan görünüşü

Resim 5: Harput Ulu Camii

Resim 6: Arap Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 7: Murat Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 8: Beşikli Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 9: Tesbih Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 10: Tesbih Baba Türbesi Sadaka Taşı

Resim 11: Musa Kazım Efendi mezarı dıştan görünüşü

Resim 12: Nadir Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 13: Ankuzu Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 14: Ankuzu Baba'nın ve Askerlerinin Kan İzleri

Resim 15: Mansur Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 16: Mansur Baba Türbesi içten görünüm

Resim 17: Tayyar Baba Türbesi dıştan görünüm

Resim 18: Büyük Hacı Ali Efendi Mezarı

Resim 19: Hacı Tevfik Rıfki Efendi Mezarı

Resim 20: Hacı Muharrem Hilmi Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 21 : Demirci Mustafa Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 22: Haydar Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 23: Seyyid Kasım Türbesi içten görünüm

Resim 24: Seydiye Hanım Çeşmesi ve Dilek Taşı

Resim 25: Çarşamba Baba

Resim 26: Çarşamba Baba

Resim 27: Ayşe Ana Türbesi dıştan görünüşü

Resim 28: Ömer Hüda-i Baba dıştan görünüşü

Resim 29: Ahmet Peykeri dıştan görünüşü

Resim 30: Tepecikli Şeyh Mehmet Baba dıştan görünüşü

Resim 31: Miyadınlı Mehmet Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 32: Miyadınlı Mehmet Efendi içten görünüm

Resim 33: Evliya Dede Türbesi dıştan görünüşü

Resim 34: Abdulcabbar Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 35: Abdulcabbar Efendi Türbesi dilek direği

Resim 36: Abdulcabbar Efendi Türbesi şifa toprağı

Resim 37: Sait Tayyar Türbesi dıştan görünüşü

Resim 38: Ağuiçen Koca Seyyid Ahmet Türbesi dıştan görünüşü

Resim 39: Ağuiçen Koca Seyyid Ahmet Türbesi kurban kesim yeri

Resim 40: Ağuiçen Koca Seyyid Ahmet Türbesi Koç Baba heykeli

Resim 41: Ağuiçen Koca Seyyid Ahmet Türbesi Niyas Taşı

Resim 42: Ağuiçen Koca Seyyid Ahmet Türbesi Mum Yakma Yeri

Resim 43: Kara Arap Türbesi dıştan görünüşü

Resim 44: Kara Arap Türbesi içten görünüm

Resim 45: Ağu İçen Evlatları Türbesi dıştan görünüşü

Resim 46: Selvi Baba Ziyareti

Resim 47: Selvi Baba Ziyareti Mum Yakma Yeri

Resim 48: Hıdır Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 49: Refik Baba

Resim 50: Sarılık Suyu

Resim 51: Sarılık Suyu Dilek Ağacı

Resim 52: Delikli Taş

Resim 53: Ziyaret Tepesi Siyamet Mezarı

Resim 54: Hoca İbrahim Mezarı

Resim 55: Şeyh Aziz Efendi Mezarı

Resim56: Ziyaret Tepesi

Resim 57: Hacı Hasan Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 58: Abdulvehhab Gazi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 59: Abdulvehhab Gazi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 60: Musa Hervi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 61: Musa Hervi Türbesi Delik Taş

Resim 62: Pir Kemal Türbesi

Resim 63: Molla Süleyman Mezarı

Resim 64: Şeyh Ahmet Dede Türbesi dıştan görünüşü

Resim 65: Şeyh Ahmet Dede Türbesi içten görünüm

Resim 66: Şeyh Ahmet Dede Türbesi mum yakma yeri

Resim 67: Derviş Ali Türbesi içten görünüm

Resim 68: Deli Kız Mezarı

Resim 69: Teslim Abdal Türbesi dıştan görünüşü

Resim 70: Teslim Abdal Türbesi içten görünüm

Resim 71: Hasan El Mekki Türbesi dıştan görünüşü

Resim 72: Hasan El Mekki Türbesi mum yakma yeri

Resim 73: Celal Dede Mezarı

Resim 74: Hızır Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 75: Şeyh Seyyid Mezarı

Resim 76: Yusuf Baba Türbesi dıştan görünüşü

Resim 77: Gözerekli Molla Muhammed Türbesi dıştan görünüşü

Resim 78: Şeyh Mustafa Sisi ve Şeyh Muhammed Hadi Mezarları

Resim 79: Seyyid İbrahim (Sefkâr Baba) Türbesi dıştan görünüşü

Resim 80: Pir Cemal Abdal Türbesi dıştan görünüşü

Resim 81: Pir Cemal Abdal Türbesi kurumuş ağaç kalıntısı

Resim 82: Garip Baba Mezarı

Resim 83: Güzel Baba Mezarı

Resim 84: Güzel Baba Mezarı mum yakma yeri

Resim 85: Şengül Baba Mezarı

Resim 86: Şengül Baba Mezarı dilek ağacı

Resim 87: Şengül Baba Mezarı mum yakma yeri

Resim 88: Pir (Seyyid) Hasan Zerraki Türbesi dıştan görünüşü

Resim 89: Ağ Baba Türbesi (Makamı)

Resim 90: Ağ Baba Türbesi (Makamı) dilek ağacı

Resim 91: Sinemilli Türbesi dıştan görünüşü

Resim 92:Sinemilli Türbesi 'nde kurumuş ağaç

Resim 93: Piri Davut Türbesi dıştan görünüşü

Resim 94: Piri Davut Türbesi mum yakma yeri

Resim 95: Piri Davut Türbesi kurban kesim yeri

Resim 96: Piri Davut Türbesi yemek ocağı

Resim 97: Piri Davut Türbesi Güz Öküzü Şenliği

Resim 98: Piri Davut Türbesi dilek ağacı

Resim 99: Mirab'ın Mezarı

Resim 100: Mirab Ziyareti kurban kesim yer

Resim 101: Taşkese Ziyareti

Resim 102: Taşkese Ziyareti eşme

Resim 103: Köyaltı Ziyaret Mezarı

Resim 104: Sultan Sinemilli Evlatları

Resim 105: Mir Mehmetli Hacı Cuma Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 106: Mir Mehmetli Hacı Cuma Efendi Türbesi içten görünüm

Resim 107: Munzur Dede Türbesi dıştan görünüm

Resim 108: Aziz Baba Türbesi dıştan görünüm

Resim 109: Çelebi Köyü Şifalı Su

Resim 110: Muhammed Kattal Türbesi dıştan görünüşü

Resim 111: Şeyh Ali Sebti Türbesi dıştan görünüşü

Resim 112: Mahmut Samini Türbesi dıştan görünüşü

Resim 113: Şeyhmir Türbesi dıştan görünüşü

Resim 114: Şeyhmir'in sanca, tuğ ve bayrağı

Resim 115: Molla Kasım Türbesi dıştan görünüşü

Resim 116: Molla Kasım Türbesi içten görünüm

Resim 117: Hacı Yasin Efendi Türbesi dıştan görünüşü

Resim 118: Hacı Yasin Efendi Türbesi içten görünüm

Resim 119:Şeyh Alaattin Türbesi dıştan görünüşü

Resim 120: Şeyh Alaattin Türbesi içten görünüm

Resim 121: Şeyh Mustafa Türbesi içten görünüm

Resim 122: Abu Tahir Ziyaret Kümbeti

ÖZGEÇMİŞ

Abdulkadir KIYAK 15.06.1979 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1998 yılında kazandığı Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 2002 yılında tamamladı. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitime başladı. 2005 yılında "Baskil Yöresi Halk İnanışları" adlı tezi ile Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda doktora eğitime başladı. Abdulkadir KIYAK 2004 yılından bu yana Elazığ İl Müftülüğü'ne bağlı olarak imam-hatiplik görevini de yürütmekte olup evli ve bir çocuk babasıdır.